010 ADDICTUS
Province of Holy Cross

H384

INSTITUTIONES
THEOLOGIAE MORALIS

SECUNDUM DOCTRINAM

S. THOMAE ET S. ALPHONSI

AUCTORE

IANUARIO BUCCERONI

E SOCIETATE IESU

WITHDRAWN

VOLUMEN II.

EDITIO SEXTA

ROMAE
EX TYPOGRAPHIA PONTIFICIA IN INSTITUTO PII IX.
Via dicta: *S. Prisca*, 8, 9, super Aventino Colle
1914

STUDIO ADDICTUS
Province of Holy Cross

OPERIS APPROBATIO

Cum Opus cui titulus: *Institutiones Theologiae Moralis*, etc. P. Ianuarii Bucceroni S. I. aliqui e. S. Theologi recognoverint, et in lucem edi posse probaverint, facultatem concedimus, ut typis edatur, si ita iis, ad quos spectat videbitur.

Romae d. 7. Mart. 1904.

Augustus Ferretti S. I.
Praepos. Provinciae Romanae

Facultatem facimus, ut praefatum opus, ab ipsius auctore recognitum et auctum, sexta vice edatur, si ita iis ad quos spectat videbitur.

Romae die 8. Iulii a. 1913.

Octavius Turchi
Praep. Prov. Rom. S. I.

ABBREVIATIONES

S. Th. S. q. 1. a. 1. = S. Thomas Summa Theologica, Supplem. quaest. 1. art. 1.

L. 5., H. A. tr. 1. n. 37. = S. Alphonsus de Ligorio Theologia Moralis, Neapoli 1819., eodem tract. n. 5.; et Homo Apostolicus, Bassani 1826., tract. 1. num. 37.

A. A. S. v. 1. p. 6. = Acta Apost. Sed. vol. 1. pag. 6.

A. S. S. v. 1. p. 6. = Acta S. Sed. vol. 1. pag. 6.

E. M. = Enchiridion Morale, edit. 4. eodem numero.

Codices Italiae, Galliae, Helvetiae, Hispaniae, Lusitaniae, Austriae initialibus litteris indicantur, C. I., C. G., C. He., C. H., C. L., C. A.

Codex Germanus initialibus litteris, C. B., Codex Borussicus, indicatur.

Usuales Iuris Romani citationes:

Inst. *de Mand.* § 1. *Mandantis* = Institutiones sub titulo *de Mandato* § 1.ª, incipiente *Mandantis.*

L. 7. § 4. *Sed cum de Pactis* = Pandectae Lege 7ª § 4ª incipiente *Sed cum*, sub titulo *de Pactis*, — vel addito ante titulum *D.* sive *ff.*; i. e. *Digestum* latine, *Pandectae* graece.

L. *Creditor* C. *de Usuris* = Lege quae incipit, *Creditor*, in Codice, titulo *de Usuris.*

Nov. 22. C. 1. = Authenticae Novella 22.ª capite 1.°

Lib. 1. *f.* tit. 7. C. un. — Libro 1.° *feudorum* titulo 7.° capite unico.

Usuales Iuris Canonici citationes:

Decretum Gratiani:

Prima Pars: Can. *Ieiunium* 7. Dist. 76.; vel Dist. 76. Cap. 7.

Secunda Pars: Can. *Qui viderit* 13. quaest. 5. causa 32.; vel caus. 32. q. 5. c. 13.

Tractatus de Poenitentia Dist. 1. Can. 1.

Tertia Pars: Can. *Est unitas* 49. Dist. 4. *de Consecr.*; vel, *de Consecr.* Dist. 4. c. 49.

Decretales Gregorii IX.: Cap. *Presbyter* 2. *de Peculio Clericorum.*

Decretales Bonifacii VIII.: Cap. *Non putamus* 2. *de Consuetudine* in 6.°

Clementinae Clementis V.: Clem. 3. *de Haereticis.*

Extravagantes Ioannis XXII.: Extr. 2. *de Conc. praeb.*

Extravagantes Communes: Extr. Comm. 5. *de Poenit.*

Pr. d. = Propositio damnata.

Cf. 119. = Confer. hic num. 119.

— *Lineola*, in fine cuiuscumque paragraphi vel numeri, idem est ac *Confer.*

Citationes ad ea, quae immediate praecedunt, referuntur: post lineolam in fine, ad ea, quae in ipso numero vel paragrapho praecedunt, referuntur.

DE SEPTIMO ET DECIMO DECALOGI PRAECEPTO

I. — DE IUSTITIA GENERATIM INSPECTA

832. *Quid septimum et decimum Decalogi praeceptum ?* — « *Non furtum facies... Non concupisces domum proximi tui, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quae illius sunt* ». Exod. 20., 15. 17. Septimo praecepto, formaliter negativo, nomine furti late accepti, prohibetur omnis iniuria, seu iniusta laesio vel damnificatio proximi, in bonis temporalibus fortunae: et ex consequenti, eodem praecepto, quatenus virtualiter et implicite affirmativum est, praecipitur cuivis ius suum quoad bona temporalia tribuendum esse. Ad idem sane praeceptum ad eandemque virtutem spectat et prohibere, ne alterius ius laedatur per iniuriam, ac praecipue obligare, ut alteri cuivis ius suum tribuatur per restitutionem aliosque modos. — Ut autem septimo praecepto actus externus, ita decimo actus internus proximo in bonis fortunae iniuriosus prohibetur. Eo enim prohibetur omnis appetitus inordinatus et iniustus bonorum fortunae proximi. Quare contra decimum hoc praeceptum peccant non sŏlum invidi, verum etiam avari, qui nimia aviditate divitias expetunt, et modis iniustis opes augere concupiscunt. — Utrumque hoc praeceptum virtutem respicit *iustitiae*.

833. *Quid sit iustitia ?* — *Iustitia* a iustari seu adaequari duas res inter se dicta est. Iustitia late sumpta omnes importat virtutes ; unde homo simpliciter iustus solet appellari, si nempe omnem servet in qualibet re honestatem. Stricte sumpta, prout est specialis virtus, de qua hic agimus, definitur: *constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.* Inst. l. 1. t. 1. — *Constans et perpetua voluntas*, quia debet esse animus *firmus* non tantum pro una aut altera die, sed *semper* ius suum cuique tribuendi, nam alias non est virtus per-

STUDIO ADDICTUS
Province of Holy Cross

fecta, sicut poenitentia non est virtus perfecta, nisi includat firmum propositum nunquam peccandi. Ab actu virtus definitur. Quare aliter dici potest quod « iustitia est habitus, secundum quem aliquis constanti et perpetua voluntate ius suum unicuique tribuit ». S. Th. 2. 2. q. 58. a. 1.

Ius hic non intelligitur ius *late* dictum quod est exigentia rectae rationis ad aliquid *tanquam ad honestum,* i. e., ad aliquid faciendum propter eius honestatem, vel omittendum propter eius inhonestatem; sed intelligitur ius *stricte* dictum, quod est potestas moralis ad aliquid *tanquam suum,* i. e., ad aliquid faciendum, omittendum, habendum, retinendum, exigendum ut *suum,* i. e., suae libertati subiectum, ceteris exclusis, ut nempe in suum commodum et utilitatem cedat. Hoc *ius* fundatur in ipsa hominis natura, qui ratione suae libertatis ipsemet debet seipsum in finem movere et adhibere media necessaria ad illum finem obtinendum. — C. L. 359. seqq. 2167. seqq.; 2287. 2339. 2354.; C. He. 641.; C. I. 438.; C. A. 362. 366.; C. B. 903.; Lugo d. 1. n. 6.

Hoc autem *ius* aliud est *iurisdictionis,* aliud *proprietatis.* Primum est potestas legitima superioris, aliquid praecipiendi, aut prohibendi subditis *in bonum horum proprium, aut totius communitatis.* Administrandae communitatis necessitas et utilitas mensura est huius iuris, quoad suos actus. Alterum est potestas legitima cuiusvis privatae personae disponendi de re aliqua *in commodum propriae libertatis,* seu tanquam *sua.* — Hinc in iure proprietatis res est propter proprietarium, in iure iurisdictionis neque Princeps est propter populum, neque populus propter Principem, sed uterque propter commune bonum.

Ius proprietatis aliud est *in re,* aliud *ad rem.* Primum est, quo quis rem ipsam tanquam suam immediate devinctam, et iuridice obligatam habet. Unde res, tali iure alicui obligata, secum trahit suam obligationem, et quocumque devenerit potest a suo domino repeti, et iuridice vindicari. Secundum vero est, quo quis non ipsam rem immediate habet sibi devinctam, et iuridice obligatam, sed potius alterius personam ad aliquam rem sibi tradendam. Quare *ius in re* facit rem iam *suam, ius ad rem* facit *ut res fiat sua.* Ius *in re* dat actionem *realem* immediatam in ipsam rem, ut eam tibi sumas. Ius *ad rem* dat actionem *personalem* immediatam in ipsam personam, ut eam cogas ad rem tibi tradendam, puta per iudicis sententiam. *Iure ad rem* habet quis iustum titulum ad eam habendam, e. g. titulo legati, sed rei nondum habet possessionem. *Iure in re* habet quis ipsius rei pos-

sessionem. Ad *ius in re* requiritur ergo titulus translatitius dominii, determinatae in individuo rei, eiusque possessio, saltem *regulariter*. Ad *ius ad rem* sufficit iustus titulus ad eam habendam. Et sic dominus fundi *ius in re* habet fructuum exstantium ipsius fundi; *ius ad rem* habet pensionis locati fundi. — C. A. 307. 308.; Inst. l. 4. t. 6.

Semper ac petitur res vi obligationis, qua quis *proprietatem* rei nondum acquisivit, *actio* est *personalis;* si vero petitur res, cuius habet *plenam proprietatem, actio* est *realis*. *Actio* tandem *mixta* est *personalis et realis,* et, ut dicitur, *actio* est *personalis in rem scripta*, si petitione rei, quis proprietatem acquirit rei, et tunc lis super ea intentata, actione incepit personali, et concluditur actione reali, ut in casu quo, iudicis officio, facta rei venditio resolvitur, et ad venditorem revertitur res *uti sua*. *Actio personalis* ex aliquo *personali facto*, est, ex contractu vel ex delicto. Actio realis est *ex defectu alieni iuris*. Inst. l. 4. t. 6. S. 1. Cf. Troplong della Vendita art. 1654. n. 624-630., in a. 1659. n. 698., in a. 1664. n. 728. 729., in a. 1674. n. 806. 807.

Suum; tripliciter res aliqua *sua* esse potest, si persona in societate tamquam eius membrum consideretur. Hinc ius etiam tripliciter distinguitur; in ius *altum*, *bassum* et *proprietatis*. *Ius altum* est, quod habet Princeps, respublica, aut communitas ad bona membrorum, quae propter bonum commune potest exigere tanquam sua, *suitate communitatis;* cum pars quidquid sit totius sit et propter totum sit. S. Th. 2. 2. q. 64. a. 2., q, 65. a. 1. *Ius bassum* est in membro communitatis, qua tali, ad bona communia, quae membrum in eorum distributione potest exigere tanquam sua *suitate membri. Ius proprietatis* vero est in membro communitatis, qua tali, ad bona propria, quae unum membrum potest ab altero exigere tanquam sua, *suitate proprietatis*.

Ius suum *cuique tribuendi,* adaequandi nempe ius alterius per redditionem *debiti; iuri* enim tanquam cuidam morali exigentiae *debitum* correlative respondet. Quare, ut patet, iustitia non est virtus ad seipsum, sed *ad alterum*. Ac ut caritas in coniunctione hominum inter se suum habet fundamentum, ita iustitia in distinctione nititur unius hominis ab altero. — S. Th. 2. 2. q. 57. 58.; Gousset 670. 674.

834. **Resolves**: Potest quidem Princeps, si quando id requiratur ad commune bonum, rem a subdito tollere; quia ius ad finem importat necessario ius ad media, sine quibus finis obtineri nequit. Bonum autem publicum aliquando requirit, ut aliquis re sua privetur, v. g., agro pro via publica construenda, etc. Sed tunc Princeps, in

quantum fieri potest, ad iustam compensationem tenetur; quia aequum non est, ut unus spolietur, aliis intactis, prout ex iure naturali et positivo constat. C. I. 438.; C. G. 545.; C. H. 349.; C. A. 365.; C. L. 2360. Nullo vero pacto potest, sine causa gravi publici boni, sed ob suam propriam commoditatem, per legem tollere a subdito rem eius notabilem, seu ius acquisitum; quia nihil potest circa bona privatorum, nisi id ratio boni communis omnino exigat. Quare ad restitutionem tunc tenetur. S. Th. 2. 2. q. 66. a. 8.

A iustitia *aequitas* distinguitur. Aequitas primum ipsa iustitia est. Et sic L. 14. *de Condict. indeb.* dicitur: « Natura aequum est, neminem cum alterius detrimento locupletari ». Ulterius vero aequitas procedit, *convenientem* quandam mensuram in ipsa iustitia, et generatim in legibus omnibus, constituendo, temperando nempe secundum varias circumstantias iuris et legum *rigorem* et *subtilitatem. Rigorem*, e. g., « eum qui *donationis causa* pecuniam, vel quid aliud promisit, *de mora solutionis pecuniae* usuras non debere, *summae aequitatis* est ». L. 22. *de Donat. Subtilitatem*, e. g., « fideiussor, *si solus tempore liberatus, tamen solverit creditori*, recte mandati habebit actionem adversus reum: quamquam enim *iam liberatus solvit*, tamen fidem implevit et debitorem liberavit: *si igitur paratus sit defendere reum* adversus creditorem, *aequissimum est* mandati iudicio eum quod solvit recuperare ». L. 29. § 6. *Mandati.* Cf. etiam L. 17. de *Iniu. rupto irr. f. testam.*; L. 85. de R. I.

Aequitas, sic accepta. idem est ac epicheia, quae est pars iustitiae communiter dictae, et est pars subiectiva iustitiae, et de ea *iustitia* dicitur per prius quam de legali, nam legalis iustitia dirigitur secundum epicheiam. Iustitia enim legalis sequitur verba legis, aequitas seu epicheia sequitur intentionem legislatoris. S. Th. 2. 2. q. 120. a. 2. Aequitas servanda est in legibus et actibus interpretandis, necnon in contractibus onerosis.

Illicitum omnino est ius suum exercere, quando huiusmodi exercitium non alium habet finem quam alteri damnum inferre. Illicitum item est illud ius exercere contra legum praescriptionem. C. B. 226. 826. 907. 908. 909. 912. Illicitum item est excessive, cum aliorum damno, ius suum exercere, C. He. 679. 684. Illicitum autem non est alterius proprietatem violare, ad proprium maius damnum vitandum, compensatione deinde alteri facta damni ei illati. C. He. 701.

835. *Quotuplex sit iustitia?* — Iustitia est triplex, nempe *generalis* seu *legalis, distributiva, commutativa*. Iustitia enim, cum tota

sita sit in eo quod alteri reddat ius suum, specificatur et dividitur secundum ius. Ius autem, ut modo dictum est, triplex est, nempe altum, bassum et proprietatis. Hinc tres sunt iustitiae species, quarum unaquaeque debitum reddit ad aequalitatem.

Iustitia legalis adaequat *ius altum* per actiones et bona, quae Principi aut reipublicae debentur, ad promovendum bonum commune; estque haec iustitiae *partis ad totum,* seu membrorum ad caput et communitatem. Dicitur *legalis,* quia habet pro suo obiecto id quod communitati debetur *ratione* et *vi legum*; « quia scilicet per eam homo concordat legi ordinanti actus omnium virtutum in bonum commune ». S. Th. 2. 2. q. 58. a. 5. Est igitur haec iustitia, generalis et specialis simul virtus. Generalis, quatenus omnium virtutum actus ad bonum commune ordinat; specialis secundum quod respicit commune bonum ut proprium obiectum. « Et sic est in Principe principaliter et quasi architectonice; in subditis autem secundario et quasi administrative ». S. Th. 2. 2. q. 58. a. 6. Iustitia legalis, quatenus est in Principe, eum inclinat ad procurandum bonum commune, condendo e. g. leges ad id necessarias. Quatenus in privatis civibus est, eos inclinat ad obedientiam legibus debitam, ratione boni communis. Huic iustitiae legali illlegalis opponitur iniustitia, quae « est speciale vitium, inquantum respicit specialem obiectum, scilicet bonum commune, quod contemnit »; et generale, in quantum « per contemptum boni communis potest homo ad omnia peccata deduci », et inquantum « omnia vitia repugnant bono communi ». S. Th. 2. 2. q. 59. a. 1.

Iustitia distributiva adaequat *ius bassum* per distributionem bonorum communium, munerum publicorum, officiorum, praemiorum, ius nempe, quod ad haec habet membrum communitatis, qua tale; estque ista iustitia *totius ad partem*, seu capitis, aut communitatis ad membra. « Cum ex bonis communibus aliquid in singulos distribuitur, quilibet aliquo modo recipit quod suum est ». S. Th. 2. 2. q. 61. a. 1. ad 2. Iustitia distributiva in Principe est, ut communia bona distribuente secundum personarum dignitatem; in ipsis vero particularibus personis est, ut eo quod eis est debitum sint contentae. Iustitiae distributivae opponitur acceptio personarum; nam in iustitia distributiva considerantur conditiones personarum, quae faciunt ad dignitatis vel debiti causam; sed in acceptione personarum considerantur conditiones aliae, quae non faciunt ad dignitatis vel debiti causam. Ad personam enim refertur quaecumque conditio non faciens ad causam, propter quam sit dignus tali re. S. Th. 2. 2. q. 63. a. 1.

Iustitia commutativa vero adaequat *ius proprietatis, seu bassum*

membri contra alterum membrum, per commutationem rerum et pretiorum ; estque haec iustitia *partis* ad *partem*. Quare ut iustitia legalis ordinat hominem immediate ad bonum commune, ita iustitia commutativa hominem ordinat circa ea quae sunt ad alteram singularem personam, circa nempe exteriores actiones et res, quibus sibi invicem homines communicare possunt. S. Th. 2. 2. q. 58. a. 7. 8. Hinc iustitiae commutativae specialis opponitur iniustitia in quantum importat « inaequalitatem quamdam ad alterum », secundum praedictas actiones et res alteri debitas. S. Th. 2. 2. q. 59. a. 1. Iustitiae ergo commutativae furtum et rapina opponuntur, per quae nocumentum proximo in bonis exterioribus infertur, eas occulte vel violenter surripiendo. Ac, cum huiusmodi nocumentum inferri possit in bonis etiam corporis et animae nec non totius personae, hinc eidem iustitiae reductive plura alia opponuntur peccata, homicidium, mutilatio, damnificatio, etc. ; calumnia, detractio, contumelia, etc. sive extra iudicium, sive in iudicio per iniustam sententiam, falsum testimonium, etc.

Iamvero si iustitia non generatim sumatur, prout nempe est etiam generalis quaedam iustitia, sed prout est particularis iustitia ad privatam aliquam personam ordinata, tunc non sunt nisi duae tantum iustitiae species, commutativa et distributiva. Nam nonnisi duplex est ad privatam personam ordinatio, nempe partis ad partem, quam dirigit commutativa iustitia, et totius ad partes quam dirigit iustitia distributiva. Illa dirigit commutationes privatarum personarum inter se. Ista dirigit distributiones Principis ad particulares personas.

Diversa autem in eis est ratio debiti. Alio enim modo debetur alicui id quod est proprium, et alio modo id quod est commune. Duae autem hae iustitiae sunt iustitiae particulares, dum iustitia legalis est iustitia generalis ; nam motus accipit speciem a termino, ac ad iustitiam legalem pertinet ordinare ea quae sunt privatarum personarum ad bonum commune, sed e contrario ordinare bonum commune ad personas particulares, et ea quae invicem fiunt inter duas particulares personas ad invicem iustitiae particularis est. Quare iustitia bene dividi potest in generalem et particularem ; et haec in distributivam et commutativam. — S. Th. 2. 2. q. 61. a. 1.

Stricto vero sensu nomine iustitiae, nonnisi iustitia commutativa venit. Nam iustitia generalis seu legalis distinctas omnino non respicit personas ; civis enim pars communitatis est, et quod in communitatem confertur in eundem etiam civem confertur. Iustitia vero distributiva ius stricte tale, seu ius proprietatis minime includit. Ea enim supponit tantum dignitatem et aptitudinem in persona ad talia communia bona accipienda.

Iustitia vindicativa, quae tribus prioribus iustitiae speciebus adiici solet, quarta proprie non est iustitiae species; quia iustitia generatim, sumpta, specificatur et dividitur secundum diversitatem iuris quod respicit; et hoc est solum triplex illud ius modo dictum. Incongrue enim diceretur reus habere ius ad poenam. Pars potentialis est ipsa iustitiae. Reduci tamen potest sub diverso respectu ad omnes illas tres species. Prout superior per poenas communi civium felicitati prospicit, ea ad *legalem* pertinet; prout poenas ipsas criminum gravitati proportionatas decernit pertinet ad *distributivam;* denique prout superior iustitiae vindicativae officia exsequitur ex quodam quasi contractu cum republica inito de recte negotiis publicis administrandis, pertinet ad iustitiam *commutativam*. — L. 486.; S. Th. 2. 2. q. 58., q. 61., q. 80., q. 108. a. 2. ad 1.

836. *Utrum medium rei, seu aequalitas, eodem modo servandum sit in iustitia commutativa et distributiva? — In commutativa servanda est aequalitas arithmetica; in distributiva proportio geometrica.* Iustitia *commutativa* exercetur a cive ad civem, a privato ad privatum, et locum habet in contractibus ac in ceteris negotiis ad sociale commercium pertinentibus; in quo non nisi *res* ipsae attenduntur, quae contractuum ac *commutationum* quibus commercium exercetur, obiectum sunt. Servanda igitur in ea erit aequalitas *rerum* ipsarum, nempe aequalitas rei ad rem, uti si, v. g., debeas centum, centum reddas, non attendendo, nisi id quod debetur, ita ut si excipiantur casus, in quibus ratio *personarum* a lege ipsa praescripta sit, v. g., cum agitur de *minoribus;* in ceteris omnibus nullus habeatur respectus conditionis vel meritorum personae, et haec est aequalitas illa, quam vocant arithmeticam. Iustitia autem *distributiva* exercetur a superiore ad subditum, et locum habet in distribuendis *bonis communibus, dignitatibus, officiis; honoribus, oneribus; praemiis ac poenis;* ideoque non debet habere respectum *rei ad rem*, sed *condignitatis, meritorum et conditionis personarum*, earum, e. g., facultatis vel indigentiae, quoad imponenda tributa, quoad subsidia concedenda personae, sive physicae, sive morali. Tanto enim plus alicui debetur de bonis communibus, quanto maiorem in communitate habet ille principalitatem. Itemque tanto plus debetur e. g. alicui communitati de bonis communibus, quanto maior eius sit indigentia, e. g. nosocomiorum erigendorum, scholarum etc. Ex quo exsurgit et constituitur ea quae dicitur *proportio geometrica*, quae scilicet non est *aequalitas rei ad rem*, sed *proportio rei ad personam*, i. e., *ad merita et qualitatem personarum*, ut scilicet

sicut una persona aliam excedat, ita etiam res quae datur uni personae excedat rem quae datur alii. Hinc aequale attenditur non secundum quantitatem, sed secundum proportionem; sive quod idem est non *rerum* sed *rationum* aequalitas inspicitur. Unde si illi, qui habet merita uti quinque, tribuantur, v. g., decem nummi; illi, cui sunt merita uti decem, tribui debent viginti. — S. Th. 2. 2. q. 58. a. 10. q. 61. a. 2.; Inst. l. 4. t. 4. § 7. 8.; Gousset 670.

837. *Quaenam sit iustitiae obligatio?* — Tum iustitia commutativa, tum etiam iustitia distributiva, vindicativa et legalis obligat *per se* sub gravi. Nam *iustitiae commutativae violatio,* ut constat ex pluribus S. S. locis, poena aeterna est punienda, 1. ad Cor. 6., 10. Ea repugnat praeterea *per se* seu ex natura sua caritati, quae movet ad volendum alterius bonum; ipsa enim essentialiter consistit in nocumento alteri inferendo. Ergo *per se* et *genere* suo peccatum mortale est. Laesio autem iustitiae distributivae, vindicativae et legalis gravem *per se* inducit deordinationem; cum graviter necessario societatis ordini noceat. — *Per se,* quia hac in re materiae parvitas admittitur. — S. Th. 2. 2. q. 59. a. 4.

838. *Quid sit dominium?* — Inter tres iustitiae species, ut iam dictum est, sola iustitia commutativa *stricte* et *proprie* omnino *iustitia* est. In iustitia enim legali deficit distinctio *ad alterum;* quilibet enim civis pars communitatis est. In iustitia autem distributiva deficit *ius* stricte tale; nam in communium bonorum distributionem, ad eorum partem obtinendam non datur nisi mera dignitas; et nullo modo proprietas. Cum autem iustitia commutativa nonnisi inter privatas personas exerceatur, et unicuique reddat quod *ipsius proprium* est, hinc ipsa sola stricte et proprie omnino iustitia est, et de ea potissimum agitur in hoc tractatu.

Iustitia vero commutativa cum respiciat aequalitatem rei ad rem, non versatur nisi circa *ius proprietatis,* quod *proprietas* et *dominium* dici solet. *Dominium* est; *potestas moralis disponendi pro arbitrio de re aliqua corporali tanquam sua, nisi tamen lege, conventione vel testatoris voluntate prohibeatur.* — *Potestas moralis,* et sic a potestate physica distinguitur; potestas moralis, adeoque legitima. — *Disponendi de re,* et sic distinguitur a *iurisdictione,* quae etiam *dominium iurisdictionis* dicitur, ut a *dominio proprietatis* distinguatur: iurisdictio enim est potestas moralis *gubernandi;* neque in rem, sed in personam subditam immediate exercetur. — *Corporali,* quia incorporalium non *dominium,* sed *ius* potius habetur. — *Pro arbitrio,* h. e. vendendo,

donando, vel etiam destruendo sine causa, quod licet alioquin prohibitum sit, quia Deus eo tantum consilio unicuique dominium permittit, ut suis suorumque necessitati et utilitati praesto sit; alterius tamen non violat ius, et contra commutativam iustitiam non est. — *Tanquam sua,* dominium enim proprie est *ius in re,* et non praecise *ius ad rem,* quod ad illud tendit, et illo, perficitur ae completur. Multo minus dominium mera rei *possessio* est. — *Nisi lege prohibeatur,* lege naturali, si sine cuiusquam iniuria de re sua quis disponere non possit; lege positiva, et sic *minoribus* non permittitur rerum suarum alienatio, nisi ex iusta causa, et servatis quibusdam solemnitatibus, quo tamen in casu non aufertur dominium, sed impeditur tantummodo usus. — *Conventione,* esset, v. g., si venditorem inter et emptorem conventum sit, ut emptor re empta non utatur, nisi post certum diem. — *Testatoris voluntate,* esset, v. g., si testator fundum legasset alicui ea conditione, ut illo non utatur nisi post annum. — C. I. 436.; C. G. 544.; C. H. 348,; C. A. 353. 354.; C. B. 903.; C. He. 641.; C. L. 2167. seqq.; S. Th. 2. 2. q. 66.; Gousset 673.; E. M.

839. *Quotuplex sit dominium?* — *Dominium proprietatis* immediate dividitur in dominium perfectum et in dominium imperfectum. Dominium proprietatis *perfectum,* seu plenum, est potestas legitima proprio nomine percipiendi ex re aliqua omnem commodum suae libertatis, de ea disponendo, ea utendo. *Imperfectum* vero est potestas legitima percipiendi ex re aliquod, non tamen omne commodum suae libertatis. Dominium imperfectum immediate subdividitur in dominium *directum* et in dominium *utile.* Prius est: potestas legitima in substantiam rei sine fructibus. Posterius est: potestas legitima percipiendi fructus et emolumenta ex re aliena, salva eius substantia. *Dominium utile,* pro variis rerum commoditatibus percipiendis in varias dividitur species, praecipue vero *in usum, habitationem, superficiem, usumfructum, servitutem, possessionem, emphyteusim, feudum, censum.* Utrumque autem vel perpetuum vel revocabile est. Natura sua dominium, plenum et perpetuum est. — Dicendum hic erit de sex prioribus speciebus, de tribus ultimis dicendum infra erit, quando sermo erit de contractibus. — C. G. 543.; C. He. 641. seqq.; C. L. 2187.-2189. L. 487.

840. *Quid usus?* — *Usus* definitur: *Ius utendi rebus alienis, salva earum substantia tum quoad materiam, tum etiam quoad formam.* — *Ius* significat facultatem, quae competenti *usuario,* sic nempe appellatur is cui competit usus, ille autem, ad quem pertinent rei

proprietas sive dominium, dicitur *proprietarius*. Quare *usus* hic, non sumitur generatim pro actuali cuiusvis dominii exercitio, sed speciatim pro speciali quadam potestate. *Ius,* adeoque agitur *de usu iuris;* non *de usu facti,* qui est actualis usus rei alienae, revocabilis ad nutum concedentis. — *Utendi* significat facultatem usuario convenietem extendi ad illa dumtaxat, quae sunt necessaria. C. I. 521.; C. G. 630.; C. H. 524.; C. A. 504.; C. L. 2254. Haec autem necessitas mentienda est iuxta conditionem, statum et dignitatem ipsius usuarii et eius familiae, inclusis famulis, non exclusis filiis natis post exercitium *usus.* C. I. 521. 523.; C. G. 630.; C. H. 524. 526.; C. A. 505. 506.; Usus tamen rei concedi potest personae, ad personales necessitates quotidianas, C. L. 2254.; et ex mera conventione, omnino limitatus ad aliquem actum, e. g., si quis amico concedat ut possit per suam sylvam perambulare, in sua domo convivium instituere, poma ex sui agri arboribus decerpere. — *Alienis rebus* indicant usum in rebus propriis consistere non posse; quilibet enim in rebus suis non *usum* tantummodo, sed *dominium* quoque habere dicitur. — *Salva earum substantia,* alioquin non esset *usus,* sed *abusus;* ex quo sequitur usuarium non pose ne in meliorem quidem formam rem, cuius usum consecutus est, immutare, et ideo apposita sunt etiam ea verba: *tum quoad materiam, tum etiam quoad formam.* C. A. 507. — Atque haec est praecipua usurarii obligatio; unde tenetur etiam ad ordinarias reparationes et tributa, pro ratione tamen fructuum, ut res integra conservetur domino suo. C. I. 537.; C. G. 635.; C. L. 2259. 2260. Cf. C. A. 508.; C. H. 527. — *Usus acquiritur et cessat* eisdem modis ac acquiritur et cessat *ususfructus.* C. I. 529.; C. G. 625.; C. H. 529.; C. L. 2255. — Inst. 1. 2. t. 5. § 1. 3. 4.; L. 487. Cf. hic 848. 849.

841. *Hinc patet:* Quod sub *usum,* ut etiam sub *usumfructum,* non veniunt res unico actu consumptibiles, ut vinum, oleum, panis, etc., quia per talem usum non manet salva rei substantia. — In casu destructionis rei tenetur quis refundere pretium aequivalens. Adeoque praevia cautio danda est, et immobilium status ac mobilium inventarium conficiendum. C. I. 525.; C. G. 626.; C. L. 2256. Cf. C. A. 520. — Attenta natura ipsius *usus,* usuarius non potest alteri locare, vendere, aut donare, *ius* suum. Usus enim in eo consistit, ut quis re utatur pro mensura suae necessitatis. C. I. 528.; C. G. 631.; 634.; C. H. 525.; C. A. 507.; C. L. 2258. Excipe, nisi clare appareat ipsis hanc etiam facultatem fuisse concessam peculiari conventione, vel si usus esset omnino inutilis nisi posset alienari. — Usuarius re

fructiferae, ut horti, agri, vineae, etc., nequit iuste plus, de fructibus colligere, quam requiratur ad necessariam sustentationem; unde si plus fructuum colligat, tenetur eas domino directo restituere. C. I. 821.; C. G. 630.; C. A. 505. 506.; C. L. 2257.

842. *Quid habitatio?* — *Habitatio* est: *Ius alienas aedes inhabidandi, salva earum substantia.* Et sic viduis nobilibus conceditur saepe a maritis ius habitandi ad dies vitae in domo haeredis. Is, cui domus habitatio concessa est, potest in ea habitare cum sua familia, quamvis eo tempore quo habitationem aedis acquisivit coniugatus non fuerit, in eaque hospites recipere; non potest tamen *ius* suum alteri transferre, illud vendendo, vel aedem locando, et acquirendo sibi pretium locationis. Qui totam habitat domum tenetur ad omnes necessarias ac ordinarias expensas et tributa; qui partem tantum habitat, non tenetur nisi pro rata rei. Habitatio incipit et cessat ut *usus*, cum quo fere confunditur ex recentioribus legibus, C. I. 521. seqq.; C. G. 625. seqq. C. A. 521-522.; C. H. 524. 525. 529.; C. He. 776. 777.; C. L. 2254. 2259. 2260. Cf. C. A. 508.; C. H. 527.; C. B. 1093. — C. I. 1415.; C. G. 1570. debetur viduae ex viri haereditate, praeter vestes, habitatio per annum luctus. — C. B. 1969. tenetur heres per mensem permittere usum domus membris familiae defuncti, a devoluta sibi hereditate. — Inst. 1. 2. t. 5. § 2. 5.

842 *bis. Quid superficies?* — Cum *usu* fere etiam confunditur *superficies. Superficies* dicitur, quidquid solo impositum est, et supra terram extat, ut aedificium, arbor, planta, vinea, etc. Hinc ius *superficiei;* et illud habens *superficiarius*, et ipsa res *superficiaria* vocatur. Dig. tit. 18. lib. 43. Superficies solo cedit.Limitari potest ius superficiei ad superficiei tantum occupationem, et ad dominium tantum rei superficiariae, sive ea sit supra solum sive sub solo. C. He. 675. 779.

843. *Quid ususfructus?* — *Ususfructus* est: *Ius utendi et fruendi aliena re, fructus ex ea percipiendo*, eo ipso modo quo perciperet ipse proprietarius, salva tamen eius substantia, tum quoad materiam, tum etiam quoad formam, sicut in usu. C. I. 447.; C. G. 578.; C. H. 467.; C. A. 509.; C. B. 1030.; C. He. 745.; C. L. 2197. 2202.; L. 487. — Differt ab *usu* in hoc, quod latius pateat; nam *uti* simpliciter est fructus dumtaxat *necessarios* percipere; *frui* vero est eos percipere *sicut ipse proprietarius perciperet.* Sic, v. g.. si quis habeat usum alicuius horti, potest quidem fructus ab eo suscipere pro se et suis, sed non potest eos alienare et extraneis largiri, potest autem si eiusdem habeat usum-

fructum. — Illud *utendi* et *fruendi* non frustra apponitur; nam usus-fructus, prout respicit *rem fructiferam*, est ius *utendi*, prout respicit vero *fructus* est ius *fruendi*, seu *ex ea fructus percipiendi*. Et sic, si legati sint reditus alicuius praedii, non *usufructus* censetur, sed *legatum redituum*, quod onus personale est, non fundi. Et ideo dicitur, ius utendi et fruendi *aliena re, fructus ex ea*, etc. Unde ius *reale* est *in re* constitutum, et sic a *locatione* differt. — *Aliena re;* quia usus-fructus servitus est. Dominus re sua utitur iure proprietatis — Ille, cui competit usufructus, dicitur *fructuarius*. — Inst. 1. 2. t. 4. § 1.

844. *Quid et quotuplex sit rei fructus?* — *Fructus* est, quod res fert vel producit. Fructus enim dicti sunt a ferendo: et sunt alii *naturales*, qui ex re ipsa et solius naturae beneficio producuntur, uti herba, poma, nuces; item foetus animalium et quae ab ipsis proveniunt, cum habeantur uti pars viscerum: alii *industriales*, qui sola industria acquiruntur, et est lucrum, quod percipitur a pecunia, quae negotiationi exponitur, aut a meliorationibus rei factis: alii vero sunt, in quibus praeter naturam, hominis quoque labor et industria partem habet, uti sunt, v. g., frumentum et segetes: hos theologi appellant *mixtos*, quia partim quidem natura, partim autem humanae industriae beneficio producuntur: alii tandem *civiles*, qui proveniunt tantummodo occasione rei, et vi obligationis particularis in iure civili fundatae, v. g., pretium domus locatae, pensiones fundi, usurae pecuniae mutuo da, tae, etc. C. L. 495. — At vero fructus non intelliguntur, nisi deductis expensis. — Fructus ipsi naturales et industriales dividuntur in *nascituros* et *natos;* isti item in *pendentes* et in *perceptos*, et isti adhuc in *exstantes* et in *consumptos* dividi solent. — C. I. 444. 445. 480. 494.; C. G. 547. 548. 583. 584. 585. 598.; C. H. 354-357.; C. A. 330. 405.; C. B. 99. 100. 102.; C. He. 643.; L. 609. 610.

845. *Quotuplex sit ususfructus?* — Usufructus triplex est divisio. — Prima est in usumfructum *proprium* et *improprium*. Ille constituitur in rebus, quae usu minime consumuntur, uti sunt, v. g., domus et hortus; iste vero constituitur in *rebus fungibilibus*, ut vocant quae nempe usu consumuntur, uti lintea, mobilia domus. Usufructus improprius dicitur etiam *quasi usufructus*. C. I. 483. 484.; C. G. 587. 589.; C. H. 481. 482.; C. A. 510.; C. B. 1031. 1032. 1067. — Altera divisio est in usumfructum *singularem*, i. e. quarumdam rerum in specie; *particularem*, i. e. alicuius partis bonorum; et *universalem*, in quo bona omnia continentur. C. G. 612.; C. H. 469.; C. B. 1038. — Tertia tandem divisio est in usumfructum *rerum* et *iurium*, uti e. g.

usufructus redditus vitalitii, qui ius affert percipiendi fructus etiam praeteritos et non perceptos. Ita ex C. G. 588. Cf. C. I. 482.; C. H. 469.; C. A. 510.; C. B. 1068. seqq. 1085. seqq.; C. He. 745. — Inst. l. 2. t. 4. § 2.

846. *Quaenam sint iura usufructuarii?* — Haec in genere sunt, seclusa speciali conventione: 1.° Cum usufructuarius personam proprietarii *quoad dominium utile* agere censeatur, primum eius ius est, *ut possit fructus omnes percipere* sive naturales sive industriales, sive civiles, eosque suos facere, sive collegerit per se sive per alios. Collecti autem intelliguntur, cum a solo vel a re fuerint separati. — Hinc, si fructuarius moriatur, fructibus quidem maturis, sed nondum a solo vel a re separatis, fructuarii haeredis non sunt, sed rei proprietarii, sine onere solvendi pro cultura vel semine, etc.; fructus enim quamdiu adhaerent fundo censentur unum cum illo. Quod si haeres iste, fructuario iam morituro, fructus immaturos collegerit, tenetur eos proprietario restituere; nam sicut fructuarius non poterat fructus immaturos colligere, ita tanto minus eius haeres. — E contrario fructus naturales et industriales initios pendentes percipit usufructuarius, sine etiam onere solvendi pro cultura, vel semine, etc. — Fructus vero civiles de diem acquiruntur, ac proinde dividi debent pro rata temporis, quo usufructus duravit. — Institut. l. 2. t. 1. § 36.; C. I. 477. 479. 480. 481. 494. 496.; C. G. 578. 582. 585. 586. 588. 598. 600.; C. H. 471. 472. 474. 475.; C. A. 509. 511. Cf. ib. art. 519.; C. H. 472. 476. 477.; C. B. 1039.; C. He. 755. 756. 757. C. L. 2203. seqq. 2252. 2253. 495.

2.° Insuper *ius habet in ea omnia, sine quibus usufructus haberi non potest;* quare ius itineris habet ad rem fructuariam per fundum haereditarium, si aliunde non pateat aditus: item ius utendi servitutibus omnibus fundo inhaerentibus; quia habentur tanquam qualitates fundi ipsius: item ius habet in fodinas apertas, in singula fundi instrumenta, nisi contraria appareat testatoris voluntas; non enim praesumendum est testatorem voluisse, ut fructuarius sibi instrumenta compararet pro fundo, quo ad tempus tantummodo usurus sit. — C. I. 494.; C. G. 597. 598.; C. A. 511.; C. H. 479.; Cf. ib. art. 476. 477.; C. B. 1031.; C. L. 2206. 2213. 2287.

3.° Praeterea *ius habet, ut possit fructus vendere, donare,* res fructuarias locare, commodare ac hypothecae supponere, ac alii fruendas concedere, immo et pignori tradere; nam qui per alium fruitur, per se frui ipse videtur. — C. I. 492. 493. 1967.; C. G. 595. 2118.; C. H. 480.; C. He. 758.; C. B. 1059.; Inst. l. 2. t. 1. § 36.-38., t. 4. § 1.

4.° Usufructuarius ut ad meliorationes faciendas non tenetur, ita *ius non habet ad compensationem pro factis meliorationibus*. Eas enim donasse censetur. Attamen augmentum pretii compensare poterit cum detrimentis, si quae secuta fuerint sine gravi fructuarii culpa. — Quae compensatio si locum habere non possit, licet fructuario eiusque haeredibus factas additiones sibi resumere, si absque fundi detrimento, et cum fructuarii utilitate possint auferri, nec proprietarius praeferat factas additiones sibi retinere, soluta earum aestimatione. Semper vero fructuario eiusque haeredibus licebit recuperare specula, tabulas depictas, aliaque ornamenta, modo omnia in pristinum statum restituantur. — C. I. 495.; C. G. 599.; C. H. 487. 488.; C. He. 753.; C. L. 2217. 2220. Cf. C. A. 514.-517.

847. *Quaenam sint fructuarii obligationes?* — Hae in genere sunt, seclusa speciali conventione: 1.° Fructuario *incumbit onus* tum custodiam praestandi, tum expensas ordinarias subeundi, *ut res in integro suo statu conservetur*, tum etiam faciendi sumptus, ut naturales fructus ex ea percipiat. Tenetur etiam ad solvenda onera ordinaria, quibus gravatur res usufructuaria, qualia sunt salaria, tributa annua et similia. Tenetur pariter domino renunciare, si quid inciderit, quod eius noceat proprietati. — C. I. 477. 501. 504. 506. 509. 511.; C. G. 605. 606. 608. 614.; C. H. 500.-502. 504. 505.; C. A. 512. 513.; C. B. 1036. 1037. 1041. seqq.; C. He. 764. 765. 767. 769.; C. L. 2228. 229. 2238. 2240.

2.° Fructuarius *uti debet re aliena tanquam bonus paterfamilias*, eamque talem reddere, qualis reperiri debet *post bonam administrationem*. Proprietarius autem nihil facere potest, quo deterior fiat conditio usufructuarii, quia patitur frui. — C. I. 495. 497.; C. G. 599. 601.; C. H. 489. 497. 503.; C. A. 513.; C. B. 1051. seqq.; C. He. 755. 759. 768.; C. L. 2223. 2227.

3.° *Res fructuaria domino restituenda est*, finito usufructu, *qualis quoad sui substantiam tunc erat cum incepit*. C. I. 477.; C. He. 751. seqq.; ideo cautio danda est et immobilium status ac mobilium inventarium conficiendum. C. I. 496. 497.; C. G. 600. 601.; C. H. 491.; C. B. 1034. seq. 1048. 1049. Ex C. I. 1922. aut cautio aut pignus dari potest. Cf. C. G. 2041.; C. He. 760 seqq. Cautio autem danda non est a patre vel matre in usufructu legali, nec ab eo qui rem vendidit, aut donavit, reservato sibi usufructu. C. I. 497.; C. G.; 601.; C. H. 492. Neque vero cautio danda, neque inventarium conficiendum, si omnia remittat qui usumfructum constituit. C. I. 496.

497.; C. H. 493. — C. I. 483. 484.; C. H. 481. 482.; C. G. 587. 589.; C. A. 518. 520.; C. B. 1034. 1035. 1050. 1055.; C. Ł. 2221. 2224.

4.° *Res quae usu consumuntur* restituendae sunt *secundum factam earum aestimationem*, vel secus *in eadem quantitate et qualitate, aut pretio currente*, tunc cum cessat usufructus. — *Res* vero *quae usu deteriorantur*, restituuntur *in statu in quo sunt*, quando cessat usufructus. — C. I. 483. 484.; C. G. 587. 589.; C. B. 1050. 1067.; C. He. 772.; C. L. 2208. 2209.

Ex Iure Romano. Usufructuarius agri habet ius ad foenum, segetes, salices, arbores caeduas, sed non ad grandes et frugiferas, ad palos, ad lapides, ad harenam. In locum demortuarum arborum alias substituere tenetur, et priores ad fructuarium pertinent; minime tamen substituere debet arbores vi tempestatis non sua culpa eversas. Et si apes sint, earum quoque usufructus ad eum pertinet. L. 9. 11. 18. 59. *de Usufr.* etc. Ex C. G. 594.; C. I. 490.; arbores frugiferae, quae pereunt, vel quae aliquo accidentali casu evertuntur, ad usufructuarium pertinent cum onere substitutionis. Cf. C. H. 483.-485.

Usufructus silvae. « Silvam caeduam et harundinetum posse fructuarium caedere, sicut paterfamilias caedebat, et vendere, licet paterfamilias non solebat vendere, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi » L. 9. §. 7. *de Usufructu et quemadmodum* etc. Cf. C. G. 590. 591.; C. I. 485. 486.; C. He. 770.; C. L. 2211.

« Sed si grandes arbores essent, non posse eas caedere ». L. 11. *de Usufructu* etc. Cf. C. G. 590. 592.; C. I. 487. 579.

« Arboribus evulsis vel vi ventorum deiectis usque ad usum suum et villae posse usufructuarium ferre Labeo ait.... materiam ipsum succidere quantum ad villae refectionem putat posse; quemadmodum calcem inquit coquere vel harenam fodere aliudve quid aedificio necessarium sumere ». L. 12. *de Usufructu etc.* Cf. C. G. 592. 593.; C. I. 488. 489.; C. A. 511.; C. L. 2210. 2213. 2226.

« Seminarii fructum puto ad fructuarium pertinere, ita tamen, ut vendere ei et seminare liceat: debet tamen conserendi agri causa seminarium paratum semper renovare quasi instrumentum agri, ut finito usufructu domino restituatur ». L. 9. § 6. *de Usufructu* etc. — Cf. C. G. 590.; C. I. 485. 491.; C. H. 485.; C. L. 2112.

Usufructuarius gregis habet ius ad lanam, lac, foetum. Inst. l. 2. t. 1. § 37., t. 5. § 4. Tenetur vero ad substituenda in locum capitum demortuorum alia capita e foetu, nisi singulorum capitum divisim, non omnium capitum collective, seu gregis, armenti vel equitii, id est uni-

versitatis, habeat usumfructum L. 68. § 2., 69. 70. §. 3. *de Usufructu* etc. Cf. C. G. 615. 616.; C. I. 512. 513.; C. H. 499.; C. L. 2225.

848. *Quomodo ususfructus acquiratur? — Ususfructus acquiritur:* 1.° Ex lege, et tunc dicitur *legalis;* talis est ususfructus parentum ex bonis filiorum, vel mariti ex bonis uxoris. 2.° Ex conventione vel contractu, et ideo *conventionalis* nuncupatur, v. g., vi donationis vel testamenti. 3.° Praescriptione. — In eius acquisitione, servadae sunt variarum legum formalitates. C. He. 746. — C. I. 478. 901. 2137.; C. H. 468.; C. B. 1032. 1033.

849. *Quomodo cesset ususfructus?* — « Ne in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu, placuit certis modis exstingui usumfructum, et ad proprietarium reverti » Inst. l. 2. t. 4. § 1.; C. L. 2251. Porro *cessat ususfructus:*

1.° *Morte naturali aut civili fructuarii;* cum enim tam usus, quam ususfructus sint iura *personalia,* morte eius cui competunt, exstingui debent. Hinc *ususfructus*, i. e. ipsum ius stabile utendi et fruendi, neque transit ad haeredes, neque etiam vendi potest sine consensu domini directi. C. I. 515.; C. G. 617.; C. H. 498. 513.; C. B. 1059. 1061; C. L. 2250. Ususfructus communitati vel corpori morali concessus spatio 30. annorum exstinguitur, C. I. 518.; C. G. 619.; C. H. 515.; C. L. 2244.: 100 annorum, C. He. 749.

2.° *Finito tempore*, si quod lege sit statutum, vel fuerit conventione constitutum. C. I. 515. 517.; C. G. 617. 620.; C. H. 513. 516.; C. A. 528.; C. He. 748.; C. L. 2245.

3.° *Omnimoda mutatione*, v. g., si pratum fiat stagnum, *vel totali rei interitu*, si, e. g., totum aedificium diruatur; *totali,* nam si res partialiter tantum perit, sustinetur in eo quod remanet ususfructus. C. I. 515. 519. 520.; C. G. 617.-624.; C. H. 513. 514. 517. Cf. C. A. 525.; C. He. 748.; C. L. 2243. 2246.

4.° Exstinguitur item ususfructus, *resoluto iure usumfructum cedentis*, e. g., si Titius domum vendat Caio sub pacto redemptionis, et Caius interim eius usumfructum Sempronio concedat, domo redempta a Titio, cessat etiam ususfructus.

5.° *Consolidatione,* cum nempe fructuarius rei ipsius proprietatem et dominium consequitur, vel dominus usumfructum etiam acquirat. C. I. 515.; C. G. 617.; C. H. 513.; C. B. 1063.

6.° *Renuntiatione fructuarii,* modo non fiat in fraudem creditorum. C. H. 513.

7.° *Abusu,* quo per fructuarii culpam res deterior fiat. Sed iudicis sententia opus est, C. I. 516.; C. G. 618. Secus vero ex C. L. 2249.; et ex C. H. 520. 529., discrimen constituente inter *usumfructum* et *usum,* qui gravi abusu rei exstinguitur.

8.° *Praescriptione,* si nempe fructuarius iure suo non utatur tanto tempore, ut res fructuaria ab altero usu capi possit; 30. anni requiruntur, ut dominus adversus fructuarium praescribere possit. C. I. 515.; C. G. 617.; C. H. 513.; C. L. 2241. — Inst. l. 2. t. 4. § 3.; C. G. 621. 622.

850. *Quid et quotuplex sit servitus? — Servitus, active* et *generice sumpta,* est ius, quod inest cuipiam, ut *alterius res,* aut *alia persona,* rei suae vel sibi *serviat,* i. e. in eius adhibeatur utilitatem. Servitus vero *passive* sumpta est obligatio rei alienae, vel personae praedicto iuri correspondens. *Alterius res,* aut *alia persona,* nam res propria domino suo non servit; quare quae inde dominus commoda percipit *iure dominii* percipit, non *iure servitutis.* Idem a fortiori de persona dicendum.

Hinc servitus esse potest: 1.° *Personalis,* quae a persona personae debetur, et propria est mancipii erga dominum. 2.° *Mixta,* quae a re debetur personae, cuiusmodi sunt usus, usufructus, habitatio. C. A. 521. 3.° *Realis,* quae rei a re debetur: ut onus praedio in utilitatem alterius praedii impositum. Res ferens onus *serviens* dicitur; res utilitatem percipiens dicitur *dominans.* C. I. 531.; C. G. 637.; C. H. 530.; C. A. 473.; C. B. 1018. 1019. 1090.; C. L. 2267.

Servitus realis in *continuam* et *discontinuam* dividitur. Illa est, quae absque hominis facto exercetur, ut servitus prospectus, stillicidii, aquaeductus, cloacae. Haec hominis facto exercetur, ut servitus itineris, aquae haustus, etc. C. I. 617.; C. G. 688.; C. H. 532.; C. L. 2270. Alia praeterea est *apparens,* alia non *apparens.* Prior signo aliquo exterius apparet, ut servitus portae, fenestrae, aquaeductus; posterior hoc exteriori signo caret, ut servitus aedificium altius non attollendi, pascendi gregem, caedendi ligna. C. I. 618.; C. G. 689.; C. H. 532.; C. L. 2270. — Inst. l. 2. t. 3. § 1. 2. 3.; Lib. 8. Dig.

Servitus realis in *urbanam* et *rusticam* dividitur, prout in aedificii vel agri est utilitatem. L. 1. *Communia praediorum* etc. « Urbanorum praediorum iura talia sunt: altius tollendi et officiendi luminibus vicini, aut non extollendi: item stillicidium avertendi in tectum vel aream vicini, aut non avertendi: item immittendi tigna in parietem vicini, et denique proiiciendi (i. e. proiectum faciendi, *proiectum*

est membrum aedium prominens, *sporto*) protegendique (seu proiecturam in tecto aedium facere, nempe tectum proiiciendi, *fare uno sporto nel tetto*), ceteraque his similia ». L. 2. *de Servit. praed. urbanorum.* — « Servitutes rusticorum praediorum sunt hae : iter, actus, via, aquaeductus. Iter est ius eundi, ambulandi homini, non etiam iumentum agendi. Actus est ius agendi. Actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum. Itaque qui iter habet actum non habet; qui actum habet, et iter habet etiam sine iumento. Via est ius eundi et agendi et ambulandi; nam et iter et actum in se via continet. Aquaeductus est ius aquam ducendi per fundum alienum. In rusticis computanda sunt aquae haustus, pecoris ad aquam adpulsus, ius pascendi, calcis coquendae, harenae fodiendae ». L. 1. *de Servit. praed. rustic.*

851. *Quibusnam modis servitus constituatur? — Servitus realis ex triplici fonte oriri potest.* — Primus est *naturalis positio locorum ;* sic, v. g., fundus, qui est in situ inferiori, tenetur recipere aquas effluentes a fundo, qui est in superiore. Servitutes ex hoc fonte manantes dicuntur idcirco *naturales.* C. L. 2271. Et sic domini praedii, quod nullam habet communicationem cum viis publicis, ius habent transitus per aliena praedia, damno horum dominis compensato. C. L. 2309. seqq.

Alter est *lex,* quo nomine venit etiam *sententia iudicis ;* sic, v. g., ob utilitatem publicam vel privatam lex praescribit regulas servandas quoad viarum constructionem atque reparationem, aquarum deductionem, domorum aedificationem, murorum distantiam, transitus, etc. C. He. 686. 688. 699. 702.; C. L. 2325. 2338. Servitutes sic ortae dicuntur *legales.* C. I. 533. seqq.; C. G. 649. seqq. Potest praeterea servitus *praescriptione* acquiri. C. I. 2137.; C. A. 480. 1469. 1470. Solae servitutes *apparentes* et *continuae,* ut servitus aquaeductus per alienum fundum, usucapionibus acquiri possunt, et sola praescriptione 30. annorum. C. I. 629. 630.; C. G. 690. 691.; sed C. H. 537.-539. praescriptione 20. annorum. Cf. C. A. 1469. Opus autem est in foro conscientiae bona fide, qua quis nempe existimat dominum, qui patitur eum servitute uti, non esse invitum. Servitutes *continuae* non *apparentes,* ut servitus non attollendi, et servitutes *non continuae,* sive *apparentes* sive *non apparentes,* nequeunt statui nisi mediante titulo. Possessio, licet immemorialis, non sufficit ad eas constituendas. C. I. 630.; C. G. 691.; C. H. 539.; C. L. 2272. 2273.

Tertius tandem fons est *conventio,* possunt nempe vicinorum fundorum proprietarii, si lex vel ordo publicus non obstet, secum con-

venire, ut unus fundus alteri serviat, et vicissim, si ita placuerit. Servitutes istae dicuntur *conventionales*. C. I. 532.; C. G. 639. Opus in ipsis est *transcriptione,* C. I. 1932.; C. He. 731. 732. Potest item servitus constitui destinatione patrisfamilias, actu aliquo ultimae voluntatis, seu inter vivos. C. I. 629. 630.; C. G. 692. 693.; C. A. 480. — C. B. 903. seqq.; Inst. l. 2. t. 3.

Observandum autem hic est: 1.° Servitus *in rebus Ecclesiae* cadit sub *Extrav. Ambitiosae;* est enim quaenam iuris alienatio, adeoque sine Beneplacito Apostolico imponi non potest. — 2.° C. I. 556. facultas reddendi murum contiguum communem ad aedificia non extenditur usus publici, adeoque neque ad Ecclesias. — 3.° Conventiones, quae constituunt servitutes praediales onerosas, vel eas moderantur, *sub poena nullitatis* actu publico, aut privata scriptura, fieri debent. C. I. 1314. Quod si constituantur titulo gratuito, actus publicus requiritur, cum donatio tunc habeatur; et omnes donationis actus sine actu publico *nulli sunt.* C. I. 1056. Cf. hic 1011.

852. *Quibusnam modis servitus finiatur? — Exstinguitur servitus realis:* 1.° Elapso statuto tempore, vel impleta conditione. 2.° Renuntiatione expressa vel tacita. 3.° Consolidatione, qua dominus praedii dominantis fit simul dominus servientis, aut vice versa. 4.° Si res immutetur; si tamen res reducatur ad pristinum statum, servitutes reviviscunt, nisi obstet praescriptio. 5.° Praescriptione, seu non usu iuris servitutis per 20. annos ex C. H., per 30. annos ex C. I. et C. G., si sit discontinua, e. g. si quis per alienum fundum ire destiterit; vel, si sit continua, ex quo aliquid quis fecerit servituti contrarium, e. g. si quis in suo fundo plantavit vel aedificavit citra legitimam distantiam, aquaeductum obstruxit, etc. C. I. 662. seqq.; C. G. 703. seqq.; C. H. 546. seqq.; C. A. 524. seqq. 1488. — C. B. 1028.; C. He. 734. seqq.; C. L. 2279. 2280.

853. **Resolves:** Non potest quis aquae fontem effodere in suo fundo cum aliorum damno, nisi maioris publicae utilitatis causa, et damno refuso, si iudex id aequum iudicaverit. C. I. 578. Neque potest eam in suo fundo continere, vel alio divertere, si ea egeat oppidum vel suburbium aliquod, si alter iam ad eam ius acquisierit, si aliis vicinis praediis utilis sit, et secus perderetur. C. I. 540. 542. 545. 578.; C. G. 641. 643. 674.; C. He. 709. seqq.

Non potest dominus praedii superioris quidquam facere, ut aquarum fluxus insolite augeatur, cum nocumento praedii inferioris. Neque vero dominus praedii inferioris quidquam facere potest quod aquae

fluxum impediat cum damno praedii superioris. — C. I. 536.; C. G. 640.; C. H. 543. 545.; C. B. 1020.-1026.; C. He. 689. 730. 737.

Dominus praedii servientis non potest mutare positionem viae, aquarum, rivuli; nisi servitus gravior evaserit, aut impediat, quominus reparationes praedio utiles fiant: et tunc tenetur nullum afferre nocumentum, vel illud compensare praedio dominanti. — C. H. 545.; C. L. 2278. 2282, 2283.

Nemo cogitur in praedio suo, sive rustico sive urbano aquae pluviae stillicidium vicini recipere. C. I. 591.; C. G. 681.; C. L. 2327. — Omnes possunt sua praedia saepire, nisi servituti pascendi reciproce pecoris sint obnoxia. C. I. 442. 682.; C. G. 647.; C. L. 2346. — Si arbor vicini in suo fundo radices porrigat potest quis eas succidere; si rami illi impendant, cogere potest dominum, ut illos caedat. C. I. 582.; C. A. 422.; C. B. 910.; C. L. 2317. — Quaestio vero est utrum fructus, qui in agrum alienum cadant ex arbore alterius, huius sint, ut habet C. He. 687.; an domini agri illius, uti habet C. B. 911. Cf. ib. 923., Gousset 983. — C. L. 2318.

Damni reus est, qui prohibet vicinum restituere in suo fundo aggerem vi fluminis destructum, C. I. 537.; itemque qui in suo fundo tam alte fodit, ut paries vicini stare amplius non possit, C. I. 573. 575.; C. He. 685. — Quilibet proprietarius permittere debet accessum vel transitum per suum fundum, si vicini murus vel aliud opus aedificandum vel reparandum sit, dummodo illatum damnum reparetur. C. I. 592. 594.; C. L. 2276.; — C. B. 867. 905. seqq.; C. He. 694. 695. 700.

Qui sepem plantat, vites, arbusta, dimidium metri a praedio vicino derelinquere tenetur; qui arbores non grandiores, piros, cerasos etc., sesquimetrum; qui grandiores, nuces, ulmos etc. metrum triplex; sed muro interiecto haec spatia servare non oportet, si arbores murum non supereminent, C. I. 579.

Aqua profluens eorum est, qui prope ripas praedia possident, eaque uti possunt. Qui agros possident ad ripas fluminum navigabilium, obstare non possunt, quominus aperiatur via necessaria ad navigiorum cursum. Idem dicendum de iis, quorum praedia viis aut aliis publicis operibus adiacent: ii enim tenentur ad servitutem patiendam, quandiu necessaria est ad praedictorum operum confectionem vel reparationem. At in utroque casu proprietarii laesi ius habent ad indemnitatem quamdam, si fieri possit. — C. I. 534. 543.; C. G. 650.; Inst. l. 2. t. 1. § 4. 5.

Ad acquirendum praescriptione ius servitutis, v. g., aquaeductus i. e. aquam ducendi per alienum fundum, debet praescribens exercere actus positivos, quibus tale ius acquirat, et simul bonam fidem habere, qua credat ius illud ad se pertinere. Nec sufficit scientia et tolerantia illius, contra quem praescribitur, si titulum non habeat. Si vero titulum habeat, huiusmodi scientia ac tolerantia non requiritur. C. I. 630.; C. G. 691.; C. A. 539.; C. He. 740. — Haustus aquae, pecoris ad aquam appulsus, servitutes rusticae sunt discontinuae, quae sine titulo constitui non possunt.

In controversiis, quae inter proprietarios exurgunt circa usum aquarum, quia hoc communis interest boni, ratione agriculturae et industriae, ius est iudici statuere inter partes quod aequius in casu est. — C. I. 544.; C. G. 645.

854. *Quid et quotuplex sit possessio?* — « Possessio appellata est, ut et Labeo ait, a sedibus, quasi positio, quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei insistit: quam Graeci *detentionem* vocant ». L. 1. *de Possessione. Possessio* cum *proprietate* saepe confunditur. Differt tamen ab ista, quia *possessio* est ius, quo res *detinetur uti sua; proprietas* vero seu dominium est ipsummet ius, quo res *est sua,* et quis est dominus eius. Possessio potius res *facti* est, quam *iuris.* Nihilominus *duplex distinguitur possessio;* alia *facti, alia iuris.* — C. B. 854. seqq., Troplong della Prescrizione c. 2. del Possesso.

855. *Quid possessio facti et iuris? — Possessio facti* est: *rei apprehensio vel detentio, corporis, animi et iuris adminiculo. — Rei,* quo nomine intelligimus non solum res corporeas, sed etiam incorporeas, uti sunt census, patronatus, etc., quae quidem dicuntur *quasi possideri,* ad discrimen rerum corporearum, quae *possideri* dicuntur. — *Apprehensio vel detentio;* quia possessio consideratur vel in sui initio, vel in sui continuatione; in sui initio est *apprehensio rei,* in sui continuatione est *eiusdem detentio. — Corporis adminiculo;* quia ut res aliqua corporea possideatur, debet actu aliquo corporali apprehendi, v. g., manibus, pedibus, etc. Si res sit nullius, ad eam acquirendam requiritur *vera* et *realis* apprehensio. Si res sit alicuius, qui eam alteri tradit, sufficit apprehensio *ficta,* ut si alteri tradat claves domus. Si res tandem sola legis dispositione acquiratur, sufficit apprehensio *legalis,* ut si haeres, nesciens, haereditatem acquirat. Ex C. A. 441. *legalis possessio* habetur ex eo quod in libro publico inscriptum sit documentum comprobans ius proprietatis. Si res sit incorporea, apprehensio et detentio habetur acceptatione iuris, ac ipso usu, vel iuris

exercitio, vel servatis formis a lege praescriptis. — *Animi;* quia res ut *possideatur,* debet apprehendi animo illam habendi *ut suam,* et retineri persuasione *quod sit sua. Possessio* quidem non habetur, si quis rem detineat sine ulla intentione commodum et emolumentum ex ea *uti sua* percipiendi. Hinc si quis dum expectat amicum eius librum, quem reperit in aula, manu accipit, et titulum inspicit, librum *tenet,* sed *non possidet.* Hinc etiam qui iure vicinitatis vel familiaritatis vel merae tolerantiae vicini fundum ingreditur, ex vicini puteo aquam attingit, quasi possidere non intelligitur. Praedicto animo et persuasioni error non obest sive iuris sive facti, uti aperte constat ex C. I. 701.; C. G. 550. C. A. 326. — *Iuris,* i. e. iure non resistente neque impediente; quia *ad possessionem* requiritur, ut ius seu leges non impediant, quominus detentio rei censeatur *vera eiusdem possessio,* incapacem *possessionis* reddendo; sic, v. g., detentio rei sacrae, quae sit ecclesiae, quae fiat a laico; rei publicae, quae a privata fiat persona, ne *possessio* quidem *facti* dici potest; quia ius has personas incapaces *talis possessionis* reddendo, *talem possessionem* impedit; contra detentio rei furtivae profanae penes furem est vera *possessio facti,* licet iniusta; quia ius non impedit, quominus talis rei detentio sufficiat *ad possessionem.* — L. *Qui universos de acquir. vel amitt. possess.;* Inst. l. 2. t. 1. § 1. 3. 4.; C. I. 685. 687. 688. 690.; C. G. 2134. 2228. 2230.-2232.; C. H. 430.-432. 437.-440.; C. A. 309.-315.; C. L. 474.

Possessio iuris definitur: *ius insistendi rei tanquam suae, non prohibitae possideri.* — *Ius,* per quod differt a *possessione facti,* quae est ipsa occupatio rei vel eius detentio, qua vel habetur *ius, ius* nempe rei insistendi tanquam suae, si sit *iusta;* vel non habetur, si *iniusta* sit. *Iusta, iniusta;* quare ius ipsum *dominii* et *proprietatis* non oritur neque oriri potest ex detentione seu possessione; sed e contra *iusta detentio seu possessio* ex praedicto oritur iure. Hinc duplex in iudiciis datur actio, actio in causa *possessoria,* et actio in causa *petitoria,* in illa de iure possessionis, in hac de ipso rei dominio agitur. Possessio tamen fert secum praesumptionem proprietatis in favorem possessoris. C. L. 477. — *Insistendi rei,* i. e. rem pacifice detinendi contra perturbatores. — *Tanquam suae;* nam si quis insistat rei nomine alieno, non erit *vera* possessio: sic, v. g., tutor dici non potest possidere bona minoris, sed minor ipse possidet per tutorem; quia tutor non retinet illa bona *tanquam sua,* sed nomine minoris. — *Non prohibitae possideri,* i. e. nulla lege resistente atque impediente, uti dictum est supra *de possessione facti.* Ut autem legitima sit possessio, servandae

praeterea sunt formalitates a lege praescriptae. — C. I. 686. 701.; C. G. 540. 550. 2229. 2268.; C. H. 430.-432. 437.-441.; C. A. 316. 329.

Ex C. He. 919. 922.; C. B. 854.-857. possessio acquiritur per factumobtentae potestatis super rem; quae potestas, ad possessionem retinendam per alium etiam exerceri potest. Finita vero potestate super re, finitur possessio: ea tamen ad haeredes et successores pertransit, et in ipsis continuari potest. — Si possessor alteri rem tradidit, ut iste exerceat aliquod reale ius limitatum, aut ius personale, ambo sunt possessores. Ille qui possidet ut proprietarius habet possessionem originariam; alius autem possessionem derivatam, C. He. 920. — Actus mere tolerantiae et facultativi, uti actus violenti et clandestini legitimae possessionis initium constituere non possunt. C. I. 688. 689.; C. L. 474. — Ea tantum possideri possunt, quae obiectum esse possunt proprietatis. C. L. 479. Vel certe possessio rerum, quarum proprietas acquiri non potest, iuridicum effectum non habet. C. I. 690. — Troplong della Prescrizione c. 2. del Possesso n. 253. seqq.

856. *Quid possessio naturalis et civilis?* — Possessio dividitur in *naturalem, civilem* et *civilissima*. — *Naturalis* est, qua res possessa *corpore* et *animo* retinetur ut sua, dum scilicet quis corporaliter insistit detentioni rei tanquam suae; quod facit qui rei in conspectu positae ita vicinus est, ut continuo ei possit adesse. — *Civilis* est, qua res corpore et animo apprehensa retinetur solo *animo;* sic possidet domum suam qui domo abest, quamdiu habet animum eam sibi retinendi. Civiliter item possidet rei dominus, quam fur apud se retinet. — *Civilissima* tandem est, quae sola legis dispositione retinetur, absque omni *animi* et *corporis* adminiculo; quod contingit, v. g., in parvulo, cui haereditas aliqua obvenerit; iste possidet haereditatem defuncti sine ullo apprehensionis actu, immo et sine ulla intellectus cognitione C. L. 483.

Distinguitur item possessio *naturalis* et *civilis,* quatenus possessio mere *naturalis* dicitur, *mera* rei alicuius *detentio,* vel *merus* alicuius iuris *usus,* uti est possessio illius, qui rem detinet alieno nomine; *civilis* vero dicitur haec ipsa rei detentio, vel iuris usus, sed simul cum *intentione* rem vel ius habendi *ut suum;* adeoque non alieno nomine, sed *suo nomine* quis possidet, *animo,* nempe *domini,* sive vero *per se,* sive per alium, per colonum, inquilinum, fructuarium, etc., rem detineat, iure utatur. Ex sic *naturaliter* possidet commodatarius, depositarius, locatarius; *civiliter* dominus. — C. I. 685. 687. 688.; C. G. 2134. 2228. 2232.; C. H. 430.-432. 438. 441.; C. A. 309. 310. 313. 352.; Inst. l. 4. t. 15.

Ex C. B. 868. seqq., si quis rem possideat uti usufructuarius, locatarius, depositarius, alioque simili modo, vi cuius ius ipse vel obligationem habeat possessionis respectu alterius, iste etiam est possessor, sed *possessione indirecta*. Possessio haec indirecta transferri potest in alium cessione iuris ad restitutionem sibi rei. Qui rem possidet uti illius proprietarius possessor est *nomine proprio*.

Possessio naturalis corpore et animo praevalet omnino possessioni civili solo animo. Sic e. g. Titius conductor agri, agrum vendit Sempronio, qui bona fide eum emens per 10. vel 20. annos agrum colit, et fructus ex eo tanquam suos bona fide percipit. Eo temporis spatio 10. vel 20. annorum Titius ex pretii recepti interesse solvit Caio, domino agri, debitam locationis pensionem. Post 10. vel 20. annos Caius visitat suum agrum, et cum reperiat in eo non colonum Titium sed dominum Sempronium, reclamat suam proprietatem, sed frustra, quia Sempronius praescriptionem opponit, eius bona fide naturali possessione praevalente. C. I. 2117.; C. G. 2239.

857. *Quaenam sint possessoris iura? — Iura, et privilegia iuridicae possessioni annexa, sunt sequentia:* 1.° Capiendo possessionem rei *nullius* eius dominium acquiritur. C. A. 381. Itemque possessor bonae fidei, elapso certo tempore, potest praescribere contra dominum rei directum, et acquirere huius dominium. — Confert tamen semper ius insistendi in re; et nemo potest privata auctoritate alium privare rei possessione, et possessio ita obtenta *vitiosa* est. C. B. 858. — Possessio *ipso iure* continuatur in persona successoris titulo universali. Successor titulo particulari *potest* suae possessioni unire possessionem sui auctoris, nempe ut effectus illius consequatur. C. I. 693.; C. B. 221. 858. 943. 944.; C. He. 941.

2.° Possessio bonae fidei, si est immemorialis, seu si eius initium excedit memoriam hominum actu viventium, supplet regulariter omnes defectus, ex quibus alias dominium legitimum non esset; ut constat ex C. *Quibusdam de Verb. signific.* Cf. C. I. 530. Ex recentioribus legibus possessor bonae fidei suos facit fructus perceptos. Cf. hic 1337. Ipsa vero possessio pro titulo est quoad *res mobiles,* C. G. 2279., acquisitas *a non domino,* titulo oneroso, C. A. 367., quod *res* natura sua *mobiles* et quoad schedas mensarias innominatas, non quoad mobilium universitatem, et relate *ad tertios,* C. I. 707. *Res mobiles;* non, iura, uti sunt nomina debitorum, exceptis ex C. I. praedictis schedulis mensariis innominatis. Quoad res *inventas* et *furtivas,* Cf. hic 893. *A non domino, quoad tertios;* adeoque dominus probare potest posses-

sorem suo nomine possidere rem, e. g. locatam, depositam, pignori ei datam, etc. — Ex C. He. 930. seqq. possessor rei mobilis praesumitur proprietarius. Bonae fidei autem possessor non tenetur restituere titulos ad portatorem et pecuniam, licet praecedens possessor invitus illis fuerit privatus.

3.° Possessor, qui *possessionem incipit,* rei, quam nullus possidet, legitime possessionem incipit, *quamvis dubitet,* utrum sit aliena, sed eam apprehendit, animo inquirendi de domino, an vere adsit. Possessor vero, qui *possessionem incipit* rei, quam alius possidet, dubitans utrum vere sit sua, illegitime incipit possidere. — Possessor bonae fidei, *suborto dubio,* utrum res sit sua, an aliena, si contrarium certo non potest ostendi, potest salva conscientia rem retinere, et iudex, stante tali dubio, rem ei debet adiudicare. In foro externo bona fides praesumitur. Possessione item rei legitima, proprietas ipsa praesumitur. Verum quo nomine, sive alieno sive suo possidere coepit, eodem nunc praesumitur possidere. Et sic qui rem initio possidet apud eum *depositam* ab ignoto viatore, qui eam ex oblivione reliquit et redire semper potuit ad eam sibi repetendam, non potest deinde eam incipere possidere quasi *amissam* vel *derelictam.* C. I. 687. 691. 694. 700. 702.; C. G. 2230. 2231. 2268.; C. A. 446. 459.; C. A. 323. 324. 328.; C. B. 1006.; C. L. 477. 478.

4.° Possessor bonae fidei, potest, solo titulo possessionis bonae fidei, uti ad libitum suum re possessa, eamque etiam consumere et destruere potest, sine responsabilitate. Nullus tamen alienae rei possessor potest eam ulterius retinere, alterius debiti titulo. C. A. 329. 471.; C. He. 938. — Ei vero competit retentio bonorum causa melioriationis in ipsis factae et existentis, si indemnitas in iudicio non sine probatione petatur. C. I. 706.

5.° Possessor tempore contestatae litis est a iudice in possessione defendendus, nisi vi, clam, aut praecario illam attraxerit; nam tunc esset possessione privandus. C. H. 446.; C. I. 694.; C. B. 861. 862.; C. He. 933.

6.° Si possessor privata violentia est a possessione deturbatus, ante omnia debet fieri *spoliati restitutio,* nec prius audiendus est occupator, allegans titulum, volensque probare rem esse suam, C. *In litteris de Restit. spoliat.* Cf. C. I. 694. 695. 697. 700.; C. A. 339. 346.; C. He. 927.; C. L. 484. seqq.

7.° Possessor bonae fidei potest rem possessam etiam armis defendere contra invasorem, dummodo id fiat incontinenti, et cum moderamine inculpatae tutelae, hoc est defensive, et non offensive. Et

potest rem sibi violenter ablatam immediate sibi resumere. L. 3. ff. *de Vi et de vi armata;* C. A. 344.; C. B. 859.; C. He. 926. seqq.; C. L. 486.

8.° Si quis successive obligetur ad eandem rem mobilem duobus donandam seu tradendam, ille qui eiusdem rei possessionem prior obtinet, eiusdem etiam habet proprietatem, licet eius titulus posterior sit, dummodo bona sit fide. C. I. 1126.; C. G. 1141.; C. H. 445. 1473.; C. A. 322. — L. 1. 3. n. 927., 1. 4. n. 210.; Inst. 1. 4. t. 15.

858. *An homo dominium habeat suipsius?* — Declarata *intrinseca dominii natura,* progredimur nunc ad explicandum *obiectum* et *subiectum dominii.* — Homo non habet dominium directum animae eiusque facultatum, nec corporis eiusque membrorum, sed tantum utile. Prob. 1.ª p. Nam dominium importat quamdam superioritatem; atqui homo non est superior seipso, et suis membris, aut alio homine quoad ipsam hominis naturam. Ergo. Praeterea ideo iure naturali competit dominium directum in reliquas creaturas sublunares, quia hae ex natura sua ordinantur ad hominem, ut ei serviant. Ergo, cum homo ex natura sua non sit ordinatus, ut serviat sibi neque alteri homini, sed Deo, dominium proprietatis directum in hominem, eiusque facultates et membra, competit soli Deo. Unde Sap. 16., 13. dicitur: *Tu es, Domine, qui vitae et mortis habes potestatem.* Et Deut. 32., 39. ait Deus: *Ego occidam, et ego vivere faciam.* Prob. 2.ª p. Nam homo suo corpore, et membris, non solum potest libere et licite uti ad plurimas functiones, sed etiam per has, divina gratia adiutus, potest mereri vitam aeternam. Ergo. — Lugo d. 10. n. 9. 17.; Molina t. 4. d. 1. n. 1.

859. **Resolves**: Suicidium et mutilatio, per se loquendo, non solum est contra caritatem, sed etiam contra iustitiam, seu ius proprietatis divinum; nam usuarius habet obligationem conservandi substantiam rei, sibi ad usum concessae. Homicidium vero alterius personae non solum est contra caritatem, et ius proprietatis divinum, sed etiam contra ius utile humanum. Cf. 710. 715.

860. *An homo dominium habeat alterius hominis?* — Unus homo esse potest sub dominio alterius non solum iurisdictionis, verum etiam proprietatis, *sed imperfecto*, seu *utili. Imperfecto*, seu *utili*, nam dominium proprietatis perfectum soli Deo competit, ut constat ex praeced. prop. Ratio est, quia homo quilibet est dominus propriae operae: ac proinde potest illam alienare in propriam utilitatem, et in domi-

nium alterius tradere. Dominus enim pro arbitrio de obiecto dominii sui disponere potest. — S. Th. 2. 2. q. 57. a. 3. 4.; E. M.

861. *Ex quibus titulis induci potest servitus?* — Ex quatuor sequentibus titulis: 1.° *Ex pacto*, seu renuntiatione propria. Etenim non repugnat, ut quis renuntiet suae libertati ad propriam inopiam sublevandam, etc. — 2.° *Ex iure belli.* Non enim repugnat, victorem hanc quandoque poenam infligere. Quandoque enim posset captivos occidere ob gentis securitatem: ergo *a fortiori* eos in servitutem redigerere. — 3.° *Ex delicto*, seu ex condemnatione. Etenim, si reus potest damnari ad mortem, *a fortiori* ad servitutem, cum privatio vitae summa omnium poenarum merito censeatur. — 4.° *Ex nativitate* in statu servitutis, quandoquidem de iure servi sunt, qui e servis nascuntur. Ita ex iure gentium iuxta communem sententiam. — Inst. l. 1. t. 3. § 3. 4.; Lugo d. 6. n. 10.-17.; E. M.

862. *An licitum sit nigritarum commercium?* — Omnino illicitum est ex omni iure, quoties nigritae iniuste libertate spoliantur, et turmatim ut vilia pecora a regionibus suis transvehuntur, et venduntur, ut fit in nefario eorum commercio. Contra tam immanem negotiationem prodiere variae Constitutiones Apostolicae, nempe Pauli III., Urbani VIII., Benedicti XIV., Gregorii XVI. *In supremo apostolatus* 3. Dec. 1839. Cf. Ep. Leonis XIII. ad Episcopos Brasiliae *In pluribus* 5. Maii 1888., et Litt. *Catholicae Ecclesiae* 20. Nov. 1890. Qui tantum patrarunt crimen tenentur suis impensis eos in libertatem vindicare; et qui eos sibi pretio compararunt, debent, etiamsi pecuniam nequeant recuperare, eos libere dimittere, quatenus id absque graviore discrimine fieri possit: nam eos retinendo iniuriam continuarent. Si vero agatur de nigris aut aliis in legitima servitute exsistentibus, *per se* illicitum absolute non est, quia semel admissa servitute ut legitima, dominus verum ius in servos, seu in eorum operas habet, et proinde illud transmittere in alios valet. *Per se;* obstare enim possunt circumstantiae, v. g., si coniux a coniuge esset separandus; vel leges civiles id vetent, prout reapse generatim in Europa servitus interdicitur. — Fugere autem posset servus, si eum dominus ad illicita cogeret vel crudeliter tractaret. — Collectan. S. C. d. P. F. n. 2103. 2104. 2105. 2107.; E. M.

863. **Nota**: Ex C. I. 1628.; C. G. 1780. non potest quis obligare propriam operam in alterius servitium, nisi ad tempus determinatum, et determinatum obiectum. — Ex C. H. 1583. potest quis

propriam operam obligare sine tempore fixo, certo tempore, vel propter rem determinatam. Locatio per totam vitam *est nulla.* — Ex C. B. 624. *locatio servitii* per totam vitam permittitur. Rescindi tamen post quinquennium potest, praevia ante sex ultimos menses denuntiatione.

S. Pontifex Pius X. Litt. Enc. ad Archiepp. et Episcopos Americae latinae *Lacrimabili statu* 7. Iun. 1912. eos hortatur, ut paternam suscipiant curam de misera Indorum conditione, in quos crudelia admittuntur scelera et maleficia. « Hoc primum, ait, vos impense hortamur, ut quaecumque in vestris dioecesibus instituta sunt Indorum bono ea perstudiose promoveatis, itemque curetis instituenda quae ad eamdem rem utilia fore videantur. Deinde admonebitis populos vestros diligenter de proprio ipsorum sanctissimo officio adiuvandi sacras expeditiones ad indigenas, qui Americanum istud solum primi incoluerint. Sciant igitur duplici praesertim ratione se huic rei debere prodesse: collatione stipis et suffragio precum..... Immanis criminis damnamus declaramusque reos, quicumque " praedictos Indos in servitutem redigere, vendere, emere, commutare vel donare, ab uxoribus et filiis separare, rebus et bonis suis spoliare, ad alia loca deducere et trasnmittere, aut quoquo modo libertate privare, in servitute retinere; nec non praedicta agentibus consilium, auxilium, favorem, et operam quocumque praetextu et quaesito colore praestare, aut id licitum praedicare seu docere, atque alias quomodolibet praemissis cooperari audeant seu praesumant ,,. Itaque potestatem absolvendi ab his criminibus poenitentes in foro sacramentali Ordinariis locorum reservatam volumus ».

864. *Quid de propria fama?* — Homo dominium simpliciter habet suae famae. Nam ea quid revera distinctum est ab ipso homine, cum extrinsecus ei accidat, ac eam homo acquirat labore prorsus dependente a sua libera voluntate per virtutis exercitium, adeoque per proprios actus, quos illa veluti naturalis effectus consequitur. Necessaria autem propter se non est, sed tantum propter proximi aedificationem. — L. l. 3. n. 983.; Billuart d. 3. art. 2.

865. **Resolves**: Homo *ex iusta causa, et, praeciso scandalo ac infamatione aliorum,* licite potest se infamare, e. g., ad petendum consilium, ad propriam superbiam coercendam, ad divinam misericordiam commendandam, ad famam alterius restituendam, etc. *Ex iusta causa;* nam, si quis sine iusta causa suam famam prodigit, peccat venialiter. Graviter vero peccaret, si infamia officeret proprii muneris

exsecutioni, e. g., parochi, magistri, rectoris, etc. *Et praeciso scandalo;* nam, st quis revelando aliquod crimen proprium, prorsus occultum, aliis daret scandalum, peccaret alios scandalizando. *Ac infamatione aliorum;* nam alias homo peccaret laedendo aliorum famam, e. g., complicis, familiae, aut communitatis. Sic religiosus non potest exteris revelare sua crimina in religione commissa; quia hoc modo aliqualiter laederet famam suae religionis et communitatis. — Struggl 9.; l. 983.; S. Th. Quodl. 10. a 13.

866. *Quid de rebus; quaenam earum partitio?* — R. Ad 1.um Homo habere potest dominium utile et directum in bona externa fortunae, legitime acquisita. Creaturae enim irrationales immediate fuerunt creatae propter hominem, ut iste illis uti ad suum commodum et utilitatem, et Deo servire possit. Neque vero ulla restrictio apposita est a Deo huic usui, immo illimitate concessus est quoad praedictum finem, ut patet ex verbis Genes. 1., 28.; *Dominamini piscibus maris et volatilibus coeli* etc.; et Ps. 8., 8.: *Omnia subiecisti sub pedibus eius.* Deus ergo homini concessit dominium *utile et directum* harum rerum externarum. Aristot. Politic. l. 2. C. 2.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 1. 2. — Cum autem omnes huiusmodi res *ad humanam vitam necessariae* omnibus a Deo in communi fuerint datae, earum in particulari proprietas et divisio facta est prima ipsarum occupatione, quas nempe homines primum apprehenderunt ad subveniendum propriis necessitatibus, aliis exclusis, secus propriis necessitatibus satis provisum non esset, et esset continua inter homines discordia et pugna. Unde effatum et principium iuris: *Res nullius fit primi occupantis.* — Atque hinc patet, cur in extrema vitae necessitate, non obstante rerum divisione et proprietate, omnia remaneant communia, ita ut quilibet possit subvenire propriae necessitati ex bonis terrae, licet ab alio iam occupata et acquisita, et horum dominus illum impedire non possit, qui extreme indigens sibi de ipsius bonis provideat. De oceano et mari disputatum est, utrum dominio alicuius subiacere possint. Porro oceanus et magna maria, nullius subiacent dominio, cum usus sint inexhausti, quo omnes, absque ullius detrimento frui possint. -- Partes vero maris continenti adiectae uti etiam sinus et freta dominio alicuius gentis bene subiici possunt, cum id expediat praedictae gentis utilitati, qua secus privaretur, tum ob piscationem, tum ob commercii securitatem, tum ob patriae defensionem.

R. Ad 2.um *Res*, in Iure, est omne illud, quod persona non est, et quod homini usui esse potest. Nomine *rei* significatur tam ea res

quae in nostro patrimonio est, quam ea quae est extra nostrum patrimonium, sed *in bonis nostris* esse potest. L. 5. *de Verbor. significatione.* — *Bona* appellantur, quae *beant* seu *prosunt,* L. 49. *de Verbor. signific.*, et significant, in iure, res, quae obiectum esse possunt *publicae vel privatae proprietatis.* — *Corporalia* sunt, quae sensuum actioni subiiciuntur, uti domus, agri; *incorporalia* quae intellectu tantum apprehenduntur, uti iura omnia, et omnes actiones. — *Bona publica* sunt, quae populi vel civitatis sunt, L. 15. *de Verbor. signific. Privata* sunt, quae sunt particularis corporis moralis, vel personae moralis, vel individualis alicuius personae. Bona sive publica sive privata, alia sunt *immobilia* alia *mobilia,* et haec *pretiosa* vel *non.* — *Bona immobilia* sunt vel *natura*, vel *destinatione*, vel *obiecto* ad quod referuntur. C. I. 407. *Natura,* quae de loco in locum moveri non possunt, ut *praedia rustica* et *urbana, superficies* seu quidquid supra solum implantatum est vel aedificatum, *fodinae* seu quidquid subter solum ut soli pars, pretio aestimabile, reperitur. *Destinatione* nempe domini, e. g., instrumenta ruralia, animalia fundo excolendo parata, statuae suis aediculis aut basibus positae, specula aliaque parietibus inclusa vel inaedificata. *Obiecto,* quando nempe ad immobilia referantur, uti, e. g. immobilium usus, usufructus, servitus. *Iura* vero *incorporalia,* e. g., hypothecae, generatim modo immobilibus, modo mobilibus ex obiecto accensentur eaque *iura* simpliciter dici solent. — *Mobilia* sunt vel *natura* vel *lege. Natura*, quae de loco in locum vi sua vel aliena moventur, ut animalia, resque inanimatae, quae ab exteriori vi moventur. *Lege,* uti naves, quae non sunt stationariae, molendina, quae non sunt fixa, census, etc. — Res mobiles si usu consumuntur *fungibiles* dicuntur, ut triticum, pecunia; secus, *non fungibiles,* uti libri, vestes. — *Pretiosae* sunt quae praestant antiquitate, arte, valore. — C. I. 406. seqq.; C. G, 516. seqq., 1874.; C. H. 333. seqq.; C. A. 285. seqq.; C. B. 90 seqq.

867. *Quodnam sit subiectum dominii?* — Certum est, omnem et solam *substantiam intellectualem* dominii esse capacem. Dominium est legitima facultas disponendi pro libito de re aliqua tanquam sua, ad suum commodum et utilitatem. Atqui omnis et sola substantia intellectualis hanc facultatem habere potest; cum sola praedita sit libera voluntate. — Soli quidem Deo competit *supremum*, absolutum, et independens *dominium in res omnes creatas.* — Dominium autem particulare, supremo Dei dominio subiectum, hominibus etiam competit; licet *infidelibus* et *peccatoribus:* immo etiam *parvulis* et *amentibus.*

Nam usus rationis necessarius quidem est ad disponendum de bonis, non vero ad habendam eorum possessionem atque habituale dominium; alioquin dormientes et ebrii verum non haberent dominium, illudque prorsus amitterent actu quo dormiunt, vel quo ebrietate obruuntur. Ipsa naturalis legis necessitate et legis positivae dispositione dominium acquiri et retineri potest, etiam sine ullo positivo actu propriae voluntatis. — Lugo d. 3. n. 16., S. Th. 2. 2. q. 12. a. 2., q. 66. a. 1. 2.; L. 725.

Dominii capaces sunt singulae personae *physicae*, tum personae *morales*, sive hae pluribus constent singularibus personis uti Collegia, Capitula, etc., et *Corpora moralia* appellantur, sive non, uti hospitalia, beneficia ecclesiastica, et *entia moralia* potius vocantur. *Morales* dicuntur, quia non reipsa, sed fictione iuris personae sunt. Hae autem morales personae, ut dominium reapse acquirant, opus est ut legitime fuerint constitutae, debita nempe Principis civili vel ecclesiastici auctoritate. Quoad *personas morales ecclesiasticas* in Italia, Cf. LL. 7. Iul. 1886., 15. Aug. 1887., quibus quaedam suppressae, quaedam servatae sunt. Suppressis *iura* tantum *civilia* adempta sunt. Servatae sua bona alienare non possunt, sine Gubernii approbatione, neque alia bona acquirere possunt, C. I. 434., L. 19. Iun. 1873. a. 27. 28., *civili* item *iure*.

868. *Quid de dominio filiorumfamilias et uxorum?* — Filiusfamilias ille dicitur, qui potestati paternae adhuc subiacet. Quamvis autem « mulier sit aequalis viro in actu matrimonii, tamen in his, quae ad dispositionem domus pertinent, *vir caput est mulieris,* secundum Apostolum, 1. Cor. 11. ». S. Th. 2. 2. q. 32. a. 8. ad 2. Porro « ille qui est sub potestate alterius constitutus, in quantum huiusmodi, secundum superioris potestatem regulari debet. Hic est enim ordo naturalis, ut inferiora secundum superiora regulentur. Et ideo oportet. quod ea, in quibus inferior superiori subiicitur, dispenset non aliter, quam ei sit a superiore permissum ». S. Th. ib. c. Hinc patet, quod licet filiifamilias et uxores bene rerum dominium habere possint, hoc tamen dominium independens non est, per se loquendo, a potestate patrisfamilias et viri; sed horum subiicitur potestati quoad administrationem, et etiam quoad usumfructum, ad educationis expensas, et matrimonii onera sustinenda. — Cf. 667. seqq. 677. seqq.

Filiorumfamilias dominium res spectat, ipsis quovis titulo dominii translatitio datas, vel propria industria acquisitas; nam *ad bona paterna* quod attinet, nullum filiis, *vivente patre,* strictum ius est in paterna bona. Unde, si quid filiifamilias ex hisce bonis surripiant ad restitu-

tionem *per se* tenentur. *Per se*, nisi nempe agatur de re minoris momenti, et prudenter praesumatur patrem eam remittere obligationem. — *Dominium item uxorum* in propria bona intelligitur, non in bona mariti. Unde uxor etiam, si quid marito surripiat ex ipsius bonis, ad restitutionem *per se* tenetur. *Per se* iterum, nisi nempe agatur de re minoris momenti, et prudenter praesumatur maritus consentire. Excusanda item esset uxor, si bona non habens paraphernalia, aliquid ac ciperet de bonis communibus, aut de fructibus suae dotis ad sublevandam necessitatem parentum vel filiorum, qui ex primo matrimonio suscepti fuerint. Ad id enim tenetur iure naturae, et maritus in id consentire debet. Cum vero maritus bonorum uxoris dominium *directum* non habeat, si ea dissipet, ad restitutionem tenetur. Cf. 667. seqq. 677. seqq.: 1. Reg. 25.; S. Th. 2. 2. q. 57. a. 4.; L. 539. 542.–544.; H. A. 33.

Quaestio movetur hic tantum de bonis communibus, an teneatur maritus ad restitutionem, si ea dissipet; et affirmandum est, si de ipsis bonis *capitalibus* et *communibus* agatur, siquidem si ea bona *communia* sunt, et consequenter ad virum et uxorem *in communi* pertinent, clarum est uxoris ius hac in re laedi, adeoque reparandum. Si agatur de eorundem bonorum *reditibus,* quando isti per leges marito assignentur, a restitutione quoad ipsos male impensos excusatur; quando vero *communia bona* ingrediantur, et *communitatis bona* constituant, ad restitutionem tenetur; uti quando ipsa *lucra* communitatem ingrediantur, et communia bona constituant. Atque id quidem habetur C. G. 401. 1421. 1422.; C. I. 1433. 1435. 1436.; C. H. 1392. seqq. Maritus enim licet solus *administrationem* habeat, *bonorum communitatis, usumfructum* tamen non habet, nisi tantum in bonum familiae, C. G. 1409., et ipsius communitatis, C. I. 1436.; C. H. 1401. 1408. 1409. 1413. 1415. — Ex C. He. in regimine *unionis bonorum* reditus uxoris et fructus naturales bonorum ab ipsa allatorum proprietas mariti sunt, 195. In regime *communionis bonorum* bona omnia et omnes reditus indivise ad utrumque pertinent coniugem, 215. — Ex C. B. in regimine *communitatis universalis bonorum* bona mariti et uxoris, utriusque bona communia sunt, et inter haec recensentur etiam, quae maritus et uxor acquirunt durante communitate, 1438. Maritus ea administrat; sed libere de eis disponere non potest, 1443. seqq., praesertim in detrimentum uxoris, 1456. E illis autem matrimonii expensae sunt faciendae, 1458. Et idem fere est in regimine *communitatis acquisitorum,* 1519. seqq., et in regimine *communitatis mobilium et acquisitorum,* 1549. seqq. — Cf. hic 677. 1237.; L. 539. 542.; Less. l. 2. c. 25. d. 4. n. 37.

869. *Quid de Ecclesiae dominio? — Dominium habet Ecclesia civilis iurisdictionis,* ut est dominium temporale Romani Pontificis. *Dominium* praeterea *habet Ecclesia proprietatis* in bona sive mobilia, sive immobilia. Ius autem Ecclesiae hac in re, independens natura sua est a civilis Status potestate; adeoque ab hac limitari et coarctari non potest.

Dominium directum horum bonorum ad ipsam universalem seu *Catholicam Ecclesiam* pertinet. Unde *bona Ecclesiae,* et *bona ecclesiastica* simpliciter appellantur. Hinc, cessante subiecto immediato horum bonorum, e. g., pio Instituto, Monasterio etc., eorum bona non evadunt nullius, sed pergunt ad Ecclesiam pertinere, et potest consequenter Summus Pontifex de illis disponere in favorem, e. g., alterius pii Instituti, Monasterii, etc. Enimvero Summus Pontifex plenariam et *supremam* habet *administrationem* ac *dispositionem* omnium bonorum ecclesiasticorum. C. *Licet* 2. *de Praeb. et dignit.* in 6.°; S. Th. 2. 2. q. 100. a. 1. ad 7.; Suarez Def. Fid. 1. 4. c. 18. n. 8.; L. 1. 3. n. 591. 615.

Horum autem bonorum *immediata administratio* et *ususfructus per se* respective pertinet, per translationem iuris, ad illas personas, loca, etc., quibus a fidelibus donata vel relicta sunt. Etenim, cum huiusmodi fidelium donationes ultro prorsus fiant, integrum sit oportet offerentibus, sicut illas facere, vel non facere, ita etiam, cum faciunt, ius earum in eum transferre quem maluerint, integra tamen manente hac in re Summi Pontificis potestate pro animarum et Ecclesiae bono. *Per se,* siquidem S. Pontifex posset pro sua potestate hanc administrationem et usumfructum immutare, sicut etiam debitos fructus condonare, etc.

Solent huiusmodi oblationes ecclesiis vel aliis religiosis locis factae, *ad certos usus* destinari. Si certa sit offerentium voluntas, huic parendum omnino est. Earum oblationum *immediata administratio* ad Episcopum, parochum, vel ecclesiae rectorem, sub dependentia Episcopi, pertinet, minime vero ad laicos, nisi opera sint beneficentiae mere laicalis. Possunt tamen laici in administratione bonorum ecclesiasticorum tanquam puri ministri adhiberi. Etenim, cum ius administrationis huiusmodi quid sit spirituale, eo potiri laici non possunt. — Clem. *Quia contingit de Religios. dom.*; Trid. s. 25. C. 8. de R.; Ithur. Cas. 45. n. 47.; A. S. S. v. 8. p. 174.

« Administratores tam ecclesiastici quam laici fabricae cuiusvis ecclesiae, etiam cathedralis, hospitalis, confraternitatis, eleemosynae montis pietatis et quorumcumque piorum locorum, *singulis annis,* teneantur reddere rationem administrationis Ordinario; consuetudinibus et privilegiis quibuscumque in contrarium sublatis, nisi secus forte in

institutione et ordinatione talis ecclesiae seu fabricae expresse cautum esset ». Conc. Trid. s. 22. C. 9. de R.

Hinc facile intelligitur, cur sine Apostolico Beneplacito, alienari non possint ecclesiastica bona. Extrav. *Ambitiosae de Reb. Eccl. non alienand.* — S. Th. 2. 2. q. 86.; Collectan. S. C. de P. F. n. 1622.-1626.; E. M.

870. *Quid de dominio clericorum? — Bona clericorum quadruplicis generis distinguuntur,* scilicet: 1.° *Patrimonialia*, quae proveniunt ex paterna haereditate, aut ex qualibet alia causa profana, puta ex donatione, successione, etc. Bonis hisce patrimonialibus aequiparandae sunt pensiones, quae tribuuntur a Gubernio caducis praesbyteris, aut religiosis olim eiectis e monasteriis, tanquam auxilia ad eorum sustentationem et in compensationem erogata. — 2.° *Quasi patrimonialia*, quae acquiruntur occasione et intuitu sacrarum functionum, v. g., missam celebrando, concionando, etc. Vocantur etiam *quasi ecclesiastica,* vel *casualia.* Huc pertinent etiam incerti parochorum proventus, qui dicuntur *iura stolae*, et quotidianae canonicorum *distributiones* ob servitium chori, quasi personae stipendium. — 3.° *Ecclesiastica,* quae *ex beneficiis* Ecclesiae, i. e., ex reditibus beneficiorum, percipiuntur. Huc spectant etiam bona, quae a Gubernio solvuntur pastoribus et canonicis titulo supplementi, S. Poenit. 19. Ian. 1819., nec non decimae. Quare nomine *bonorum* ecclesiasticorum non intelliguntur hic *fundi*, quos certe clerici alienare non possunt, cum eorum dominium sit penes Ecclesiam, clerici autem sint simplices usufructuarii, sed solum intelliguntur reditus inde provenientes. — 4.° *Parcimonialia,* quae clericus seponit parce vivendo ex beneficii fructibus, et quae honeste vivendo consumere posset. — L. 490. 491.

Clericus dominium perfectum habet bonorum patrimonialium. Ratio, quia clericus est per se dominii vere capax, nec ulla lege prohibetur, quominus de praedictis bonis libere disponat. Immo ius illud sexcentis locis iuris canonici et civilis supponitur. — L. 491.

Clericus perfectum habet dominium bonorum quasi patrimonialium, seu quasi ecclesiasticorum, vel casualium. Ratio est, quia bona haec non sunt fructus beneficii, neque pretium muneris sacri, sed quoddam veluti stipendium proprii laboris, ad quem non tenetur clericus, aut etiam quaedam largitio a fidelibus ad clerici sustentationem erogata. Constat etiam ex responsione S. Poenit. 9. Aug. 1824., qua declaravit oblationes fidelium non esse bona ecclesiastica. — L. 491.; Lugo d. 4. n. 23.; Gousset 694.

Clericus fructibus beneficii uti potest ad honestam sustentationem; sed omne superfluum in pauperes, vel in alia pia opera erogare tenetur. Ratio 1.[i] est, quia ecclesiae ministrans de ecclesiae bonis honeste vivere potest: siquidem ad hunc praesertim finem beneficia instituta sunt. Ratio 2.[i] eruitur ex Ecclesiae praecepto, quod ex innumeris Conciliorum et SS. Canonum decretis perspicuum est. *Hanc* enim *obligationem Ecclesiae canones clericis imponunt aut impositam supponunt,* ait Bened. XIV. de Syn. l. 7. c. 2. n. 4. — Trid. s. 25. C. 1. de R.; L. 491.

Nomine *usus pii* venit, *quidquid ad divinum cultum* pertinet. Nomine autem *pauperum* veniunt *non solum ostiatim mendicantes, sed etiam ii qui aliter nequeunt suum statum conservare.* Veniunt etiam consanguinei, si vere pauperes sint, ita ut alias non possint proprium statum sustinere. Et patet ex Trid. s. 25. C. 1. de R. Hos autem consanguineos indigentes potest clericus praeferre aliis pauperibus, etiam gravius egentibus; quia subventio propinquorum egentium pertinet etiam ad proprium statum clerici servandum, cum illorum paupertas in ipsius dedecus redundet. Licet autem sit congruentius, non necessario tamen succurri debent in pari causa pauperes, qui sunt in loco beneficii, quia canones indistincte praecipiunt eleemosynam fieri sive in cives, sive in extraneos. — L. 491.

Licet haec specialis et gravis obligatio radicaliter et occasionaliter proveniat ex virtute caritatis et religionis, formaliter tamen solum oritur ex praecepto Ecclesiae, et iure positivo ac virtute obedientiae, exclusa omni ex iustitia obligatione. Ita cum Lessio l. 2. c. 4. dub. 6. communiter alii. Ratio quoad 1.[am] p. est: quia clericis nullibi imponitur speciale praeceptum ex caritate pauperibus erogandi reditus superfluos, sed illi obligantur praecepto generali solum dandi eleemosynam, quamvis aliqualiter arctius, quam saeculares. Neque item imponitur clericis speciale praeceptum ex religione superfluum in causas pias erogandi. Ratio quoad 2.[am] p. vero est: quia fundatores clericis reditus amplos non assignarunt sub formali hac obligatione, sed solum spe, et intentione. Ecclesia vero simpliciter praecipit superfluum in causas pias vel in sublevandos pauperes erogandum ex fructibus, *quos faciunt* simpliciter *suos.* Ergo. Ita Struggl 27. — S. Alph. 491. 492., licet admittat saltem probabiliter hanc obligationem non oriri *ex iustitia,* admittit tamen eam oriri ab Ecclesiae praecepto *ex motivo virtutis religionis,* probabilius vero *ex iustitia.* — Schmalz. l. 3. t. 25. n. 35.

« Dispensatum est cum clericis in Urbe et istius districtus ad 10. milliaria degentibus, ut disponere libere de beneficialibus possent, perinde ut de propriis ac patrimonialibus bonis, prout habetur C. Sixti IV. *Etsi diversis* Kal. Ian. 1474., C. Iulii III. *Capientes* Id. Maii 1549., C. Pauli V. *In eminenti* 18. Apr. 1608. ». Schmalz. l. c. n. 36. Privilegium, praeter clericos Urbis, concessum est etiam conclavistis ex C. Gregorii XV. *Romanus Pontifex* 15. Mart. 1621. § 14.

Clericus perfecto gaudet dominio bonorum parcimonialium, adeoque de iis ut verus dominus disponere potest. Ratio est, quia clericus ius strictum habet ad honestam sustentationem; ergo quidquid ex ea tollit parcius vivendo, ad ipsum pertinet, et in libera eiusdem potestate manet; quippe ius illud omnino absolutum est. Trid. sess. 24. C. 12. de R.; C. *Consuetudinem de Cler. non resid.* in 6.°; L. 491.; S. Th. 2. 2. q. 185. a. 7., Quodl. 6. a. 12. ad 3.; Lessius c. 4.; Bened. XIV. de Syn. l. 7. c. 2. n. 12.

Clericis saecularibus licet testari de suis bonis patrimonialibus, quasi patrimonialibus et parcimonialibus; verum de bonis beneficialibus superfluis nullum ipsi *iure communi* facere possunt testamentum, etiam ad pias causas. C. *Ut unusquisque* 3. *de Pec. cler.*, C. *Si quis* 5. ib.; C. 7. 8. 9. 12. *de Testam. Iure communi*, excipiendum enim est casus specialis privilegii vel consuetudinis. Struggl 28.; Schmalz. l. c. n. 33. — S. Th. Quodl. 6. a. 12.; Kenrick tr. 10. n. 35. seqq.; E. M.

871. *An teneantur ad restitutionem clerici, male impendentes superflua bonorum ecclesiasticorum?* — R. Negative probabiliter, quia quamvis constet de praecepto Ecclesiae, non tamen constat de obligatione ex iustitia. Immo ex Trid. s. 24. C. 12. de R. colligitur, eos facere *fructus suos*, licet cum obligatione in eleemosynas aut alia pia opera superfluum erogandi. Dicit enim Conc. de clericis non residentibus: *Non faciant fructus suos.* — Affirmant tamen probabiliter alii, quia clerici sunt tantum administratores et oeconomi bonorum ecclesiasticorum; vel saltem quia Ecclesia ipsis eorundem bonorum dominium non concedit, nisi limitatum, hoc onere *ex iustitia* imposito. — Prima sententia, idest negativa, ait S. Lig. in Retract. qu. X. non minus probabilis videtur in praxi, signanter ob auctoritatem et rationem S. Th. 2. 2. q. 185. a. 7. — Quod vero attinet ad culpam violati Ecclesiae praecepti, ad materiam gravem requiritur quantitas multo maior, quam in furto, L. 491. IV. 492.; S. Th. Quodl. 6. a. 12.

Cum utraque sententia sit probabilis, haeredes etiam horum bonorum possunt probabiliter absque iniustitia et peccato ea retinere.

An autem peccet cooperando peccato donantis ea bona accipiens, plures affirmant; sed probabilius dicendum est, « accipientem non peccare, neque contra religionem, neque contra caritatem, nisi petat, vel inducat ad donandum ». L. 492.

872. *Quid intelligatur per superfluum?* — *Superfluum* censetur, quod honestae sustentationi superest. Porro honesta clerici sustentatio ea est, quae clerico convenit ratione sui status, dignitatis, etc. Quocirca non excludit honestas recreationes, moderatas donationes, et alias eiusmodi expensas, sed haec prudenti timoratae conscientiae iudicio, potiusquam generali regula determinari possunt. — Honesta vel congrua sustentatio non potest aequaliter definiri respectu omnium clericorum; plus enim, ut per se patet, debetur Episcopo quam canonico, plus canonico in ecclesia cathedrali quam simplici praesbytero, plus in uno loco quam in alio; idcirco attendi potius debet ad usum aliorum timoratae conscientiae in eodem gradu, et in iisdem circumstantiis locorum et rerum. — Utrum autem possit haberi ratio nobilitatis, aa. disputant. Non videtur damnandus qui id affirmaret; unusquisque enim secundum suum statum vivere potest. — Licite quoque potest quis ex his bonis debita, legitime post beneficium contracta, solvere, cum id quoque pertineat ad rationem proprii status; sicuti etiam moderatam hospitalitatem exercere, cum id sit debitum virtutis; item nepotes in studiis alere, si parentes pauperes sint, ac alii pauperes non graviter indigeant, et ipse alia bona non habeat; tunc enim hoc evadit opus caritatis et misericordiae. — L. 491.; Schmalz. l. c. n. 24. 25.

873. *An clerici possint servare superfluum in futurum?* — R. Affirmative, quia *per se* nulla est obligatio subito erogandi superflua; immo laudabiliter servari possunt ad fundationem piam, modo bona fide procedatur, et absit periculum, ne postea ad usus profanos convertantur. S. Th. 2. 2. q. 185. art. 7.; L. 491.

874. *An clericus habens ex patrimonio unde vivat, ex fructibus beneficii se sustentare possit?* — R. Affirmative. Ratio est, quia iustum est, ut ille qui laborat in Ecclesia, ab eadem sustentetur, et per accidens omnino est, quod dives sit aut pauper. Non igitur ratione paupertatis, sed laboris, clericus ad sustentationem ius habet. Unde clericus potest patrimonio parcere, dum fructibus beneficii utitur ad sustentationem suae dignitati convenientem. Constat etiam ex verbis postoli 1. Cor. 9., 7. 13.: *Quis militat suis stipendiis unquam?... Nescitis, quoniam, qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt*

edunt, et qui altari deserviunt, cum altari participant? — L. 491.; S. Th. 2. 2. q. 185. a, 7.; Billuart D. 3. a. 5.

875. *Quid de dominio auctorum?* — « Certum est, inquit P. Gury Comp. V. 1. n. 566., hominem quemlibet ex iure naturali ius habere in fructum suae industriae et sui ingenii. Si enim res fructificat domino, a fortiori hoc verum esse debet de facultatibus internis, cum nihil magis homini proprium esse possit. Quilibet igitur in suum commodum uti potest iis, quae suo ingenio in scientiis excogitavit. Inventor igitur artis alicuius, strictum ius habet, ne secretum suum surripiatur, et se invito in vulgus divulgetur. Quod si fiat, damnificator pro ratione iniuriae illatae ad restitutionem omnino tenetur. — Difficultas autem est, utrum auctor, operibus semel in lucem emissis, ea sibi propria servare, et alios ab eorum *usu* excludere queat ». *Usus* hic, de quo agitur, ille est, quo alii opera semel edita praelo ipsi committant, et proprio lucro vendant. Si auctor in eius opera, iam in publicam lucem emissa, ius sibi retinet proprietatis absolute et illimitate, impedire profecto potest, quominus alii edant et vendant opera sua, seu, ut communiter dicitur, potest auctor sibi reservare *ius proprietatis* quoad *hunc usum*. Si vero auctor in ea opera nullum iam sibi retinet *ius proprietatis*, praedictum *usum* sibi reservare non potest, librum edendi et vendendi.

876. *Qualis sit status quaestionis?* Quaestio haec agitari potest *de iure naturali, et de iure positivo.* — Si consideretur primo *naturale ius*, sunt qui tenent praedictum proprietatis ius de iure naturali stricte omnino spectare ad auctorem. Ratio est, quia si lex ipsa naturae postulat, ut cuique ius suum in fructum industriae atque ingenii sui servetur, fructus autem industriae in re nostra percipi nullus possit, nisi in communitatem opus, ut dicunt, tradatur; profecto eadem lex naturae postulat, ut ista traditio seu evulgatio operis in communitatem auctorem fructu industriae suae non privet. Sunt e contrario qui tenent, auctorem non habere de iure naturae ius in opus suum, iam in lucem editum et evulgatum, quia res in communitatem semel tradita, fit eo ipso de iure communi; adeoque ius naturae exigere nequit, ut auctor sibi usum operis reservare possit, aliosque ab eo edendo possit excludere.

877. *Quid naturalis aequitas exigat in casu?* — Ut quaestio rite resolvatur, distinguenda est *stricta iuris exigentia a convenientia seu congruentia et aequitate.* Distinguendus praeterea est liber *formaliter*

consideratus, quoad nempe seriem illam doctrinae eiusque expositionem et explanationem, quam continet, a libro *materialiter* considerato, scilicet quoad illam materialem editionem, quam auctor fecit. Porro neque *de mera iuris congruentia,* neque *de mera aequitate* agitur; neque *de materiali editione*, ab ipso auctore facta, quaestio movetur. Evidens res est, quod conveniens omnino et aequum sit, ut permittatur auctori frui commodo et lucro, quod provenit ex libro a se confecto, quod commodum et lucrum non nisi parva forsan parte percipere poterit, nisi ius ipsi reservetur excludendi quemlibet alium a praedicto usu sui libri. Quare *lex positiva* aceedens et definiens huiusmodi ius, lex profecto iusta omnino est et obligans in conscientia; et, ea lege stante, auctor *ius strictum* proprietatis habet in suum librum. Itemque evidens res est, quod auctor iure ipso naturali ius strictum proprietatis habeat in illam editionem sui libri, quam ipsemet proprio nomine conficiendam curavit. — Gousset 835.

Ex C. L. 593. non recognoscitur proprietas scriptorum lege vel sententia prohibitorum. Ex eodem C. L. 615. non est capax authenticationis inventio relate ad illicitum obiectum.

878. *Quid in casu iustitia commutativa?* — Si sermo sit *de stricta iustitiae commutativae exigentia, ex naturali iure, et de alia libri editione, ab alio, nomine proprio, conficienda et vendenda*, longe probabilius videtur id naturali iure non adversari. Et sane ius proprietatis aut est ius in substantiam ipsam rei, eiusque utilitatem, aut in alterutrum tantum. Si agatur de ipsa substantia rei, cum veritas sit obiectum proprium humani intellectus, statim ac veritas et veritatum complexus in publicam lucem editus est, proprietas fit uniuscuiusque. Quare quemadmodum statim ac astronomus manifestaverit exsistentiam alicuius astri in coelo, omnes illud videre possunt, neque astronomus retinere sibi potest ius, ut videat solus ipse astrum cum exclusione aliorum, vel ut ipsi saltem tributum aliquod solvant, si astrum alii in coelo propriis oculis videre velint; ita auctor libri statim ac aliquam veritatem, vel veritatum seriem publice exposuerit impedire profecto non potest, quominus alii, nullo ipsi soluto tributo, veritatem intelligant, illamque etiam melius forte quam ipse sibi persuadeant. Idque confirmatur ex ipsa intentione et scopo scriptoris vel professoris: hoc enim omnes intendunt, ut lectores et auditores persuadeantur, et traditas doctrinas suas faciant. Et haec ipsorum maxima laus est, si id consequantur.

Hinc aliud demonstratur, semel ac opus in publicam lucem emissum est auctorem non servare dominium *in usum sui operis, forma-*

liter inspecti, Cf. 877. Enimvero, si auctor non servat dominium in substantiam rei, statim ac opus evulgatum est, quomodo translato dominio *in substantiam,* servabit ipse dominium *in usum?* Si hoc fieri posset, posset quis etiam mutuo transferre in alium dominium in substantiam pecuniae, reservato sibi dominio usus pecuniae, quem deinde venderet.

Ceterum, si auctor servaret sibi dominium *usus* veritatum, quas ipse forte invenit, explicavit, ordinavit, non posset quis illis uti studio et meditatione; et ex illis ratiocinatione progredi ad alias veritates forte etiam inveniendas, aliisque communicandas, ut facile fieri potest in artibus et scientiis chimicis, physicis, mathematicis, etc., progrediendo usque ad practicam illarum veritatum applicationem, quod maximae quidem est utilitatis, et maximi etiam lucri. Itemque non posset quis alienum librum edere, notis appositis ad res explicandas, non posset textus ex alieno libro in proprio libro referre, non posset alienum librum penitus confutare, et tamquam erroneo et scandaloso auferre illi omnem auctoritatem; quod dominium importat non tantum in *usum,* verum etiam in ipsam *substantiam* rei, quam pro iure suo *destruit,* neque posset librum excribere sua manu. Et si id potest, nonne idem potest etiam recentiore machina scriptionis, lithographia, typis? Et, si deinde vendat, non vendit rem suam? — At nonne hoc impedit auctoris lucrum? Impedit sane, sed sine ulla iniustitia: secus nullus mercator vendere posset easdem merces, quas vicinus venderet mercator. — Quare auctoris iura ad haeredes libere non transmittuntur? S. R. C. 24. Mart. 1909.; C. A. 1169.; C. L. 579. seqq.

879. *An violet ius alienum, qui opus manuscriptum sine consensu auctoris typis edat?* — R. Affirmative. Ratio, quia opus, quamdiu in lucem emissum non fuit, sub dominio prorsus remanet auctoris. Quare talis usurpator ad restitutionem manuscripti et damnorum compensationem tenetur. C. L. 574. 575.

880. *An item violet ius alienum, qui lectionem alicuius professoris, vel concionem oratoris typis edat?* — Sunt qui generatim affirmant, etiam de publica lectione vel concione. Ratio, quia publice docere vel concionari non est tradere opus suum alteri ad edendum vel vendendum. Distinguendum tamen videtur. Etenim, si agatur de privata lectione, de privata concione, perspicua res est, professorem vel concionatorem retinere totum ius suum in suam lectionem vel concionem. Si vero agatur de publica lectione vel concione, valet argumentum iam factum, quod res in communitatem iam tradita sit, et

eo ipso facta sit de communi iure nisi positiva lege prohibeatur. Idque confirmatur ipso facto, nam nemo est, qui tamquam iniuriosos in alios condemnat eos qui publicos sermones typis edunt, in ephemeridibus, Deputatorum vel Senatorum in Parlamentis, vel aliorum in publicis conventibus, Ipsa Summi Pontificis verba in publicis Christifidelium receptionibus publice eduntur, neque ullus est, qui id gravis peccati contra iustitiam insimulet. C. L. 572. 573. 576.

Cardinalis Manning in Epistola praemissa Conferentiis P. Augustini a Montefeltro, London 1890, haec habet: « There can be no doubt, that a sermon, when preached, becomes public property, and that all who hear it, both friends and enemies, may make it their own by translation, alteration, or perversion. But they must not publish it to the world as the sermon of the preacher, unless they faithfully reproduce what he said ».

881. *An typis mandari possit in alio loco liber recenter vulgatus, sine licentia auctoris?* — Si de loco valde dissito agatur, illi ipsi doctores, qui contendunt de iure naturae auctorem ius proprietatis retinere in suum librum iterato edendum, ita ut alii excludantur a tali iure, concedunt in tali casu huiusmodi ius minus urgendum videri: siquidem editio in regionibus valde dissitis non impedit, quominus fructum industriae suae congruum auctor percipiat. Atque haec ratio adhuc clarius ostendit auctorem revera non retinere ius proprietatis in suum opus: siquidem si illud ius retineret, parum referret quod in vicina vel longinqua regione liber edatur sine licentia, et contra voluntatem auctoris. Parum sane refert, quoad iniustitiam, quod quis occupet alienam domum, alienum campum, iisque utatur ac fruatur, invito domino, in vicina vel remotissima regione. Neque valet dicere, quod quis in tali remotissima regione defendere ac tueri non posset suum ius proprietatis; secus, ut ipsemet doctores scite animadvertunt, fas esset cuique segetes aut uvas sibi sumere ad libitum, quando agri aut vineae dominus eas custodire non valeret.

Si vero de vicino loco agatur, et tractatus adsint inter varias ditiones, quorum vi auctor eodem iure alibi ac propria patria gaudere potest, laeditur certe iustitia commutativa, et violator alieni iuris ad normam legum damna compensare tenetur. Quod si nulla adsit conventio inter varias regiones, cum lex extra territorium legislatoris nullam habeat vim, quamvis forte talis adsit lex in loco auctoris, in alio tamen loco, libri editor ea non tenetur, adeoque non nisi naturali iure res definienda est. Atqui naturali iure huiusmodi proprietatis ius

nullum est, vel valde incertum est. Argui ergo non potest, tamquam alieni iuris violator et tamquam damnificator, qui suo utitur iure, et alienum librum edit. Idque multo magis valet, si quis non mere ederet alienum librum, sed in aliam linguam antea verteret. Tunc enim adhuc magis accedit propria industria et proprius labor.

II. — DE MODIS ACQUIRENDI DOMINIUM IURE NATURALI

882. *Quinam varii modi sint dominium acquirendi?* — Ad exactam notitiam dominii et iurium ac obligationum, quae inde derivantur, pertinet non solum nosse illius essentiam, et diversas eius species, verum etiam varios modos, quibus acquiritur. — *Modus acquirendi dominium* est titulus quilibet, seu causa ex se idonea ad dominium conferendum. — Porro alii modi oriuntur ex iure naturali seu gentium, alii ex iure civili, alii ex privata voluntate. — *Modi naturales* acquirendi dominium bonorum fortunae reduci possunt *ad occupationem et accessionem.* — C. I. 710.; C. H. 609.; C. A. 317. 381. 404. 423. 424.; C. G. 712. 714.; Inst. l. 2. t. 1. § 11.; Gousset Cod. Comm. in a. 712.; S. Th. 2. 2. q. 57. a. 2. 3.

883. *Quid occupatio?* — 1.° *Occupatio est:* realis *apprehensio* rei *corporalis* cum animo habendi eam ut suam. *Apprehensio*, eo nempe modo, quem patitur res, et usus fert, e. g., manu, pedibus, laqueo, reti, vulnere inflicto; et non, tantum visu seu aspectu. *Corporalis*, incorporalia enim, uti iura, apprehendi corporaliter non possunt. — 2.° *Est legitimus modus dominium acquirendi*, dummodo: 1.° Res sit dominii privati capax, nec ullius sit, vel si sit alicuius, cedat dominus volens iuri suo, puta per contractum, vel si sit invitus legitime iure suo spolietur, puta occupatione bellica. 2.° Ut occupans velit rem suam facere cum eam de facto apprehendit. 3.° Ut nulla lege, quae eam certo domino reservaverit. v. g., reipublicae, res veluti ante occupata fuerit. — Ratio, quia homo dominus rerum in actu primo est ex ipsa exteriorum rerum natura et divina institutione. In actu autem secundo dominus rerum non fit nisi aliquo facto, et factum omnium primigenium occupatio est. Aliud impossible est adsignare. Unde omnes homines et omnes leges hoc occupationis factum, ut legitimum dominii titulum habent. Huiusmodi occupatio hominis in se continet industriam et laborem, qui ipsi homini industrioso et labo-

rioso naturaliter fructificat. Res fructificat domino suo. — 3.° *Occupationis species* sunt: *inventio, venatio, piscatio,* de quibus in particulari mox dicendum. — C. I. 711. 758.; C. H. 610. 956.; C. G. 539. 713. 714. 768.; C. A. 382. 760.; C. B. 958.; C. He. 658. 659.; L. 493.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad. 2.

884. **Resolves :** Potest miles omnia *mobilia* servare, si hostem a se occisum spoliaverit; haec est enim generalis consuetudo. Videtur etiam excusandus, si alios hostes prostratos exuerit. Si vero res a sodalibus occisis acceperit, eas parentibus vel haeredibus defunctorum cognitis restituere debet, in quantum fieri potest, et rei valor requirit. — Gur. Ca. 512.; Struggl de V. Praec. dec. art. 5. n. 49. 50.; Reiffenst. tr. 7. d. 5. q. 1. n. 4.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 8. ad 1.; C. A. 402.; Inst. l. 2. t. 1. § 17.

885. *Quid inventio ? — Invenire et inveniendo acquirere* non est rem solum videre, sed est eam etiam physice aut moraliter prout res exigit apprehendere. — *Res inventae triplicis generis sunt.* Aliae sunt, quae nunquam fuerunt sub alicuius hominis dominio, et *res nullius* dicuntur, ut gemma reperta in littore maris. Aliae sunt, quae fuerunt sub hominis dominio, sed de facto carent domino; vel quia dominus eas abiecit cum animo non amplius eas possidendi, et dicuntur *bona derelicta;* vel quia dominus absque testamento et haeredibus moritur, et dicuntur *bona vacantia;* vel quia a longo tempore defunctus est dominus, qui pecuniam vel alia res pretiosas abscondit, seu deposuit, ita ut nulla earum exstabat amplius memoria, et dicuntur *thesauri.* Aliae demum sunt, quae actualem habent dominum, sed *iste ignoratur,* eo quod ab ipso fuerunt perditae, *nesciente* apud quem vel ubinam reperiantur, et *res nuper amissae* appellantur.

886. *Qui de re nullius? — Res nullius, quae nunquam dominum habuerunt, fiunt inventoris.* Prob. 1.° ex communi thth. sententia. 2.° Ex ipso iure positivo. 3.° Quia quod nullius est, occupationis facto fit legitime suum. — Interim tamen quoad ius fodiendi metalla, etc., attendendae sunt particulares locorum leges. Quamvis enim *res nullius* sint, facile tamen ut ea occupentur laedi possunt aliorum iura. *Res nullius,* nempe per se; nam lege proprietas soli fert secum proprietatem eorum, quae sub ipso et supra ipsum sunt. C. I. 440.; C. G. 552.; C. H. 350.; C. B. 905.; C. He. 667. 718.; C. L. 465. seqq. 2288. 2321. seqq. — C. I. 711.; C. H. 610.; C. A. 317. 382.; Inst. l. 2. t. 1. § 18.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 2.

887. *Qui de re derelicta et vacante ? — Bona derelicta et vacantia de iure naturali primi occupantis fiunt.* Ratio, quia nullum amplius dominum habent; cedunt ergo primo occupanti, haud secus ac illa, quae nunquam dominum habuerunt. — *De iure* autem *positivo* communiter reipublicae tribuuntur. C. G. 713. 768.; C. I. 425. 758.; C. A. 760.; C. B. 928. Hoc tamen ex consuetudine ad sola immobilia restringendum videtur, saltem ante iudicis sententiam. Ita vero expresse eruitur ex C. A. 386. 387. 388.; C. B. 928. 958. 959.; C. He. 664. 718.; C. L. 411. — Inst. l. 2. t. 1. § 47.; Carrière 285. 343.; S. Th. l. c.

888. **Nota :** Ad occupationis titulum reduci potest modus, quo pauperes occupant ramos siccos silvae, spicas vel castaneas, post earum messem, racemos post vindemiam, etc., quae uti *derelicta* habentur, et a dominis generatim pauperibus conceduntur. Idem dicendum de lignis quae fluminis inundatio longe alio detulit, et sine impensis, quae rei valorem longe exsuperant, recuperari amplius non possunt. — Ex C. Benedicti XIV. *Ex commissio Nobis* 17. Maii 1751. praecipitur, ut, « messe facta, a dominis praediorum liberum omnino spicilegium pauperibus permittatur, ita ut sine ullo impedimento spicas, vel solo dispersas, vel a messoribus praeteritas legere easque familiis suis domum importare possint ».

Bona naufragio perdita, etiamsi occasione tempestatis ultro proiiciantur in mare, non censentur *derelicta*, quia non eiiciuntur eo animo quasi dominus nolit illa habere, sed ut istud periculum naufragii cum navi effugiat. Inst. l. c. § 48. Neque item habentur pro *derelictis*, quae ex incendio, inundatione aut praedonum manibus liberantur, etsi alias peritura fuissent, et ea quis non sine vitae suae discrimine salva faciat. Unde haec omnia restituenda sunt suis dominis, refusis ei impensis factis et pretio laboris ac periculi, quod subiit. Ex C. A. 403. qui alienam rem a certo periculo praeservat, praeter expensarum compensationem, proportionatum praemium exigere potest. — Cf. C. He. 725.

Bona derelicta non sunt, quae licet desierint esse in nostra potestate, adhuc possunt probabiliter recuperari. Quando autem omnis ea recuperandi spes evanuerit, iam nostra esse desinunt, et incipiunt esse nullius. Rerum enim dominia sunt, ut rebus utamur. Et, quia ad dominium animus requiritur, si prudenter iudicetur, dominum cum sciat rem suam in periculo perituram, de ea amplius sollicitum, non esse, pro derelicta haberi potest, e. g., si res sit exigui valoris, et magnae impensae ad eam recuperandam essent necessariae.

Quoad *bona vacantia,* haec habet Struggl Theol. univ. P. 2. tr. 8. d. 2. q. 2. a. 2. VII.: « Satis probabile est, quod participans de bonis vacantibus, aut eorum possessor non tenetur ante sententiam iudicis eadem bona fisco tradere... Hoc ego a fortiori iudico, si quis tali defuncto diligenter inservisset, aut ita eius amicus fuisset, ut prudentem spem haereditatis aut legati babuisset, si ille testamentum condidisset ».

889. *Quid de thesauro?* — *Thesaurus* ex C. I. 714.; C. G. 716.; C. H. 352.; est quodlibet obiectum mobile pretiosum, quod *hominis manu* fuerit absconditum, vel sub terra depositum, adeoque ibidem latens, cuius nemo probare possit se esse dominum, sive vetus sive recens sit depositio; sed ex C. A. 398. et ex C. B. 984. *vetus* depositio est. Cf. C. L. 442. seqq. *Hominis manu,* ita quidem L. un. C. *de Thesauris: Thesaurum,* id est *condita ab ignotis dominis tempore vetustiori mobilia.* Quoad varios modernos Codices non satis constat, an res esse debeat *deposita hominis manu;* vel alia quoque causa *thesaurus* habeatur, et non *res nullius,* ita ut simpliciter fiat primi occupantis.

Thesaurus, ubicumque reperiatur, *iure naturae totus inventoris est.* Ratio, quia thesaurus computatur inter bona derelicta, nec est pars fundi, aut fundi fructus. *Thesaurum* autem *invenire* non est illum manu apprehendere, sed illum primum videre, et deprehendere, detegere, seu cognoscere esse thesaurum, et apprehendere. — L. 602.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 2.

Thesaurus pertinet ex C. I. 714.; C. G. 716.; C. H. 351. *ad dominum fundi.* Ex C. A. 399. tertia pars debetur fisco. — Si *fortuito* quis thesaurum reperiat in alieno fundo, sive rustico sive urbano, inter inventorem et dominum fundi thesaurus est *dimidiatim dividendus.* Si *ex industria* thesaurum quis quaesivit, domino inscio, in eius fundo, vi legis *totus thesaurus ad dominum fundi* spectat. *Ad dominum fundi,* sive dominus sit homo privatus, sive fiscus, sive civitas, sive ecclesia. Si vero inventus sit in loco usibus publicis destinato, ut in publica via, platea, foro, etsi data opera, ex communi sententia totus inventoris est, C. I. 714.; C. G. 716.; C. H. 351. *Ad dominum fundi,* non enim cedit usufructuario, C. I. 494.; C. G. 598.; C. H. 471.; C. B. 1040.; C. L. 2216. Inventus vero in fundo emphyteutico ex C. I. 1561.; C. H. 1632. cedit non domino directo, sed utili; ex C. A. 399. utrique cedit.

Ex C. He. 723. thesaurus pertinet ad dominum rei, in quo in-

venitur. Inventor ius habet tantum ad aequam compensationem, nunquam tamen ultra dimidium valoris thesauri. — Ex C. B. 984. thesaurus dimidia parte spectat ad inventorem, quocumque modo inveniatur, licet de industria, et alia dimidia parte ad dominum rei, in qua abscondebatur. — L. 602.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 2.; Lugo d. 6. n. 114. 117.; Inst. l. 2. t. 1. § 39.; C. A. 399.-401.

Thesauri dominium vi legis *statim* acquiritur domino fundi, et inventori. Verum lex, quae dimidiam partem inventori extorquet, cum thesaurum in alieno fundo ex industria quaerit, poenalis videtur. — L. 602.; Lugo d. 6. n. 131.; Gur. Cas. 526.; C. A. 400.; C. I. 714.; C. G. 716.; Gousset Cod. Comm. in h. a.; C. H. 351. 614.

Potest quis praedium emere communi pretio, licet *certo* sciat ibidem fuisse absconditum thesaurum. Ratio est, quia neque thesaurus fundi fructus est, propter quem debeat maius pretium pro fundo solvere; neque certitudo rei, quam habet, ullam infert venditori iniuriam. Etenim, cum thesaurus ille non fuerit adhuc a domino fundi repertus, eius adhuc non est, sed res pergit esse nullius. Quod igitur emptor certo sciat in illo fundo absconditum esse thesaurum, agrum communi pretio emens, nullum venditoris ius laedit. — Lugo d. 6. n. 126.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 2.

890. *Quid de re amissa?* — Circa *rem* a quopiam *amissam, si rem forte inventam quis accipiat,* debet eam accipere animo restituendi et interrogandi de domino; et ad hoc ex quasi-contractu obligatur. Ratio est, quia inventor hoc modo rem alienam libere in suam custodiam recipit; adeoque censetur, se ex quasi contractu obligare ad eam restituendam, et consequenter ad interrogandum de domino rei. Praeterea dominus rei ordinarie vult, rem deperditam esse inventoris, postquam iste dominum rescire nequeat; adeoque propter hunc favorem censetur ex quasi-contractu obligare inventorem ad onus interrogandi. Unde, si inventor dominum inquirere culpabiliter negligit, illa bona sunt debita ex delicto. Adde, quod, prout saepe evenit, cum inventor rem apprehendit, causa est, cur dominus communiter recordans loci, in quo eam perdidit, eamdem frustra hoc in loco quaerat. Lugo d. 6. n. 132.; Struggl l. c. III.; L. 603. — Putat D'Annibale ed. 4.ª p. 2. n. 132. inventorem «necesse habere dominum quaerere, sed non ex iustitia, nisi ipse, eam tollendo fecit, ut dominus difficilius posset eam reperire. At eam occultare est prope furtum». Sed si eam tollit, et non inquirit; quomodo dominus rem suam reperiet? Et si tollit, et non inquirit, nonne occultat?

Inventor malae fidei, qui rem perditam occultavit, et dominum debito tempore investigare neglexit, tenetur in conscientia rem inventam pauperibus erogare, aut piis causis applicare; etsi postea dominum rei inventae rescire non possit. Ratio huius est 1.° quia hoc ipso, quod aliquis rem ab alio deperditam occultet, aut negligat investigare dominum, peccat contra iustitiam, rem alienam detinendo. Ergo non minus, quam fur, ex iniusta detentione tenetur ad restitutionem. Cum igitur dein non possit amplius dominum rescire, tenetur eam erogare pauperibus, vel applicare causis piis. 2.° Quia non potest prudenter praesumi, quod dominus rei perditae velit, ut talis inventor ex suo delicto habeat emolumentum; sed potius, ut, postquam debitam inquisitionem neglexit, habeat onus rem inventam in eleemosynas, aut alias pias causas expendendi, ut dominus saltem emolumentum spirituale reportet. S. Th. 2. 2. q. 62. a. 5. ad 3.; L. 603.; Struggl l. c. XIV.

Inventor, qui in inquirendo domino debitam diligentiam adhibuit, et hunc rescire non potuit, probabilius rem perditam potest licite retinere, sine obligatione iustitiae aliquid dandi pauperibus, aut expendendi in alias causas pias. Ratio huius est, quia dominus rei perditae prudenter praesumitur velle, ut res inventa, post adhibitam sedulam et sufficientem sui indagationem, sit inventoris. Ergo propter titulum inventionis, et similem voluntatem domini prudenter praesumptam, potest inventor sibi prudenter, et licite rem inventam appropriare. *Cons. patet;* quia his suppositis nihil obstat, quin inventor possit rem sibi appropriare. *Ant. prob.* 1.° Dominus rei deperditae vult, inventorem esse obligatum ad sedulo et sufficienter inquirendum, quisnam sit dominus rei perditae. Ergo hoc ipso prudenter praesumitur velle, ut inventor, postquam dominum rescire non potuit, possit sibi rem perditam in praemium suae industriae appropriare: quia nemo praesumitur alterum velle obligare ad onera sine remuneratione, praesertim si haec potest fieri sine suo danno. 2.° Dominus rei perditae prudenter praesumitur velle, ut res deperdita eo modo asservetur, quo eamdem potest facilius, et securius recuperare. Ergo. Mai. patet; nam talem animum ordinarie habent domini rerum perditarum. Min. etiam constat; quia res facilius recuperatur ab uno inventore, quam a pluribus pauperibus, aut a piis causis. Cf. 893. — Struggl l. c.; Lugo d. 6. n. 100. seqq.; L. 603.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 2.; C. I. 715.; C. G. 2279.; C. H. 615.; C. A. 388.

891. *An qui rem alienam inveniat possit eam relinquere in loco ubi est, an eam colligere teneatur?* — Non *tenetur* certe *rem illam*

ex iustitia colligere ; et ratio est, quia nullo speciali officio, nulloque contractu tenetur quis ad rem alienam inventam colligere. — *Tenetur* tamen *ex caritate rem illam colligere pro domino,* si secus periret, vel dominus eam recuperare amplius non posset. Ratio est, quia ex caritate tenemur damnum proximi avertere, quod facile impedire possumus. Hinc generatim loquendo, si res inventa magni pretii sit, magnaque adsit probabilitas dominum detegendi, nullumque sit ex parte inventoris detrimentum pertimescendum, ea obligatio gravis est.

892. *An peccet, qui rem alienam inventam primum acceperit, postea vero in eodem loco reponit?* — Peccat non solum *contra caritatem,* verum etiam *contra iustitiam,* si probabilitas aderat dominum detegendi, rem retinendo. Ratio est, quia rem alienam, in loco tuto iam exsistentem, periculo exponit, quod domino pereat, perinde ac ille qui pannum ab incendio a se ereptum in ignem proiiciat. Praeterea, rem alienam colligendo, suscipit obligationem ex iustitia eam domino restituendi, si possit. Excipe tamen, si praevides damnum inde te passurum ; tunc enim « potes illam in eodem loco reponere et permittere, ut alter auferat, licet id faciendo in deteriorem statum rem immittas ; tunc enim acceptio furis evenit ex sua malitia, et tua cooperatio est tantum permissiva detrimenti alieni, quod tu evitare non teneris cum proprio damno ». L. 569. — D'Annib. ed. 4.ª p. 2. n. 199. id tenet esse contra caritatem, non contra iustitiam ; quia quaedam est quasi compensatio utriusque facti. Idque generatim affirmat pro re erepta e quolibet periculo, et in eodem reposita. Sed mera cavillatio est. Secundum factum, immutata iam rei, periculo expositae, conditione, et suscepta iam eius rei restituendae obligatione, primum iam non compensat.

893. *An, qui rem invenerit alienam, et post sufficientem diligentiam, non invento domino, suam rem illam fecerit, noto vero domino post tempus ad praescriptionem sufficiens, possit nihilominus rem tanquam suam servare, titulo praescriptionis?* — R. Affirmative, probabiliter. Ratio desumi potest ex S. Alph. l. 3. n. 590. ; ait enim : « Quando spectatis omnibus circumstantiis non est amplius possibile (intellige *moraliter* loquendo) quod dominus inveniatur », si res post debitam diligentiam adhibitam ad inveniendum dominum tradita sit pauperi, et postea dominus compareat, non tenetur pauper eam restituere, quia « tunc pauper acquirit rei *absolutum* dominium *sine ullo onere restitutionis* ». Ergo a pari idem dicendum est de ipso inventore, si, ut potest, rem ipse apud se servat. Et ratio a priori est,

quia, ut inquit idem S. D. l. c. n. 603.; « Quando res, spectatis circumstantiis longitudinis temporis, vel distantiae loci, vel eo quod res non possit amplius a domino pro sua recognosci, ut accidit in nummis ordinariis, non videtur possibile, ut ad dominum redeat; tunc illa *fit nullius,* et ideo acquiritur a primo occupante, qui illam non tenetur dare iuxta voluntatem prioris domini, cum ille per impossibilitatem eam recuperandi eius dominium prorsus amisit....; quia ius gentium tribuit privatis dominium rerum non ad aliud, quam ut illis utantur; hinc quando est impossibile rem pervenire ad ipsorum usum, illa tanquam derelicta *evadit nullius,* et redit ad primaevum, ius naturae, ac ideo fit primi occupantis sine ulla obligatione » — S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 2.

Ex C. I. 715.-718.; C. H. 615. 616. inventor obiecti mobilis, quod non sit thesaurus, debet illud restituere praecedenti possessori; quem si ignorat debet illud absque mora tradere Syndico loci, ubi obiectum repertum est. Syndicus rem notam facit publicatione iuxta consuetas formas iteranda duabus dominicis successivis. Exactis duobus annis a die secundae publicationis, quin dominus compareat, res, aut eius pretium, si circumstantiae exegerint ut venderetur, spectat ad inventorem. Si vero dominus rei amissae opportuno tempore compareat, praemium debet inventori. — Idem quoad substantiam habetur ex C. A. 388.-392., ex C. B. 965.-982. et ex C. L. 415. seqq. — Inventor rei amissae eam suam facit, praeterlapso triennio, ex C. A. 392. 1466.; post annum ex C. B. 973. Si interim dominus compareat, praemium debet inventori. Ex C. G. 2279. dominus rei amissae spatio trium annorum eam reclamare potest.

Ex C. He. 720. seqq. inventor rei amissae tenetur vel monere *politiam,* vel facere debitas domini inquisitiones. Domino non comparente, nonnisi quinquennio elapso eius acquirit proprietatem. — C. L. 419. varium statuitur temporis spatium pro vario rei valore.

894. *Quomodo varia animalia distinguantur? — Ad venationem et piscationem* quod attinet, *animalia* quadruplicis sunt generis. Aliqua sunt *mansueta* seu domestica, quae ex sua indole gaudent humano consortio; ut sunt equi, oves, gallinae, etc. Aliqua sunt *sylvestria,* seu *fera,* quae ex sua indole consortium humanum fugiunt; ut sunt lupi, cervi, lepores, aves, pisces, etc. Haec aliquando exsistunt in sua naturali libertate, ut cervus in sylva undique aperta, piscis in mari; aliquando, dempta tali plena libertate, aliqua custodia, sunt inclusa, ut cervus in nemore altis sepibus cincto, etc. Aliqua sunt *mansuefacta,*

et sunt, animalia sylvestria seu ferae, quae industria humana mansuefiunt, et ita curantur, ut consuetudinem habeant abeundi et redeundi, uti columbi in columbario, cuniculi in garena. Aliqua demum sunt *efferata,* et sunt animalia, quae, deposita priori consuetudine, vel pristinam naturam sylvestrem induunt, vel eam contrahunt. — C. B. 960.

895. *Quid de animalibus mansuetis? — Animalia mansueta, seu domestica,* remanent prioris domini, quantumvis aberrent; unde non possunt ab alio occupari. Ratio est, quia huiusmodi animalia sunt particularis hominis dominio subiecta, et moraliter recuperabilia; adeoque, cum dominus non deponat animum ea recuperandi ut sua, semper retinet eorum dominium. Ob eandem rationem, si quis ovem tuam e lupi faucibus rapuerit, non sibi, sed tibi eam servat. Interim tamen in hoc et simili casu servans animal alienum pretium suae operae saltem ex aequitate, pretium necessarii pabuli vero etiam ex iustitia, petere potest. — Inst. l. 2. t. 1. § 16.; C. B. 960.; C. L. 404. seqq.; Lugo d. 6. n. 41.

896. *Quid de animalibus mansuefactis? — Animalia fera mansuefacta,* quamdiu habent consuetudimen revertendi, aut certa custodia sunt inclusa, non fiunt primi occupantis, bene vero, postquam similem consuetudinem amiserint, vel postquam custodiam evaserint. Ratio 1.ⁱ est, quia huiusmodi animalia ad possessorem pertinent tum ratione occupationis, tum etiam ratione educationis et detentionis. Sic insuper omnia iura statuunt. Ratio 2.ⁱ est, quia, si revertendi consuetudinem amiserint, aut si domini custodiam evaserint, desinunt prioris esse domini; nam suam primam naturam et libertatem recuperarunt. — Inst. l. 2. t. 1. § 12. 15.; C. B. 960.; C. L. 400. seqq.; C. He. 719.; Lugo d. 6. n. 41.

897. **Resolves:** Quando tota turma apium ex alveari avolat, et dominus amittit spem probabilem, eam recuperandi, turma apium fit primi occupantis. Ex C. G., Lege 6. Oct. 1791.; C. He. 725., pertinet ad dominum fundi, in quo consistit. Ex C. I. 713.; C. H. 612.; nisi dominus apes e suo fundo, in alium evolantes, intra proximum biduum fuerit prosecutus, itemque nisi quis feras cicuratas, quas alius coeperit, intra viginti dies sibi vindicaverit, illae fiunt domini fundi, istae capientis et retinentis. — Columbae quamdiu habent consuetudinem domum revertendi non sunt primi occupantis; sicut nec alia animalia mansuefacta. Hinc non licet pabulo specialiter confecto, aut aliis illecebris alienas columbas ad suum columbarium attrahere. Si

tamen columbae, cuniculi, pisces in aliud columbarium, vivarium, piscinam sese sponte sua receperint, horum domini sunt. C. I. 462.; C. G. 564.; C. H. 613. — Pisces in magno lacu et ferae in vastis sylvis, etiam circumseptis, fiunt primi occupantis; sunt enim relicta in sua naturali libertate. — Inst. l. 2. t. 1. § 14. 15.; C. A. 384. 3121.; C. B. 961. seqq.; C. L. 400. seqq.

898. *Quid de animalibus feris? — Animalia fera, quae actuali domino carent, et naturali fruuntur libertate, fiunt primi occupantis.* Ratio est, quia ut dicitur Inst. l. 2. t. 1. § 12. « quod ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur ». Hinc fera ab uno vulnerata, ab alio capta, si constat manus vulnerantis effugere amplius non posse, vulnerantis est, non capientis. Idem dicendum de ave, cui unus laqueum tetendit, alius tamen eam coepit. Inst. l. 2. t. 1. § 13. — C. I. 711.; C. H. 610.; C. A. 383.; C. B. 960.; L. 604.

899. *Quomodo obligent leges, quae venationem et piscationem prohibent.* — Leges, quae venationem et piscationem prohibent *tempore quodam determinato,* vel *aliquibus instrumentis determinatis,* vel *non soluta taxa pro debita facultate,* ex communi et probabili sententia, *leges sunt mere poenales;* adeoque non obligant nisi ad mulctam et poenam subeundam, si quis deprehendatur. Ratio est, quia huiusmodi leges non nisi materiale et externum bonum haud magni quidem momenti respiciunt, piscium vel avium debitam procreationem et multiplicationem. L. l. 1. n. 145. In Germania tamen videntur praeceptivae ex C. B. 958. *irritante* occupationem rei legaliter prohibitae, vel quando apprehensione possessionis laeditur ius alterius; nisi nempe aliud saltem quod venationem obtineat consuetudo, vel nisi dicatur legem revera in casu non prohibere talis rei occupationem, sed tantum tali modo, tempore etc.

Leges, quae prohibent venationem vel piscationem *in privato fundo clauso, leges sunt prohibitivae in conscientia.* Hae enim leges confirmant legem naturalem, ne quis aliena re, invito domino, utatur, eique damnum inferat. Quare transgredientes has leges contra iustitiam commutativam peccant, et ad damni compensationem tenentur. L. 604.; C. I. 712.; Inst. l. 2. t. 1. § 12.

Leges, quae prohibent venationem vel piscationem *in publico aliquo loco, vi contractus initi,* e. g., locationis, *leges prohibitivae sunt in conscientia, vi iustitiae commutativae.* Quare, si quis eo in loco tantam caperet multitudinem piscium vel aliorum animalium, ut alterius ius notabiliter laederetur, graviter contra iustitiam commutativam

peccaret, et ad damni compensationem teneretur. L. 605. 614. 617.; H. A. tr. 10. n. 71.; Lugo d. 6. n. 189.

Leges prohibentes, venationem et piscationem *in determinato loco, ex exclusivo privilegio aliis concesso, sunt item prohibitivae in conscientia;* prohibent enim violationem *concessi iuris.* Si vero simplex *reservatio* habeatur, « Diana cum Dic. etc. excusant venatorem a restitutione, et a peccato gravi, si loca non sint conclusa. Quod etiam admittit Less., si damnum non fuerit notabile, cum ferae non sint magni pretii, vel non sint multae; tunc enim dicit, prohibitionem accipi ex communi iudicio factam tantum sub veniali. Immo addit quod semper excusari possint venatores a restitutione, quando poena iniuncta est, quia illam tantum videntur tunc Principes intendere ». L. 605.

Si item *simplex licentia* habeatur, licet nonnisi pecuniâ habeatur; alii, sine ea licentia venantes vel piscantes, iustitiam non laedunt commutativam; neque iustitiam regulariter laedunt legalem; quia lex tunc uti poenalis communiter habetur; adeoque paenam tantum quis subire tenetur, si deprehendatur.

Ad animalia capta quod attinet *contra praedictas leges,* prohibentes venationem et piscationem; *si illa erant sub dominio* domini loci, vel habentis ius sive ex contractu, sive ex privilegio venationis seu piscationis, restituenda sunt, siquidem ea quis capiendo sua facere non potest. *Si vero illa animalia non erant sub praedicto dominio;* siquidem, e. g., licet pisces sint in magno aliquo lacu, vel ferae in magna aliqua sylva circumsepta, unde exire non possint, adhuc tamen effugere possunt retia illius, qui pisces capere velit, vel vagari et venatorem effugere; tunc nulla eorum facienda est restitutio, siquidem ea capiens facit sua. Lugo d. 6. n. 72.

Fera fit primi occupantis, *etiamsi in fundo alieno capiatur.* Ratio, quia licet fera exsistat in fundo alieno, adeoque eius ibi traiectio sit illicita, non exsistit tamen in alterius dominio; nisi fundus sit clausus, ita ut ferae non possint inde exire, *et facile capi ibi queant;* nam hae tunc censentur amisisse libertatem, et ad dominum fundi pertinere. Item licet dominus territorii possit sibi appropriare ius venandi in proprio territorio, non tamen feram liberam, cum solum ad illud, non vero ad hanc habeat titulum proprietatis. Verum dominus, qui in aliquo territorio ius venandi proprium habet, non solum potest feram laqueo captam eximere, sed etiam laqueum, aut aliud instrumentum auferre, quin teneatur ad huius restitutionem, ut communiter docent thth. Ratio, quia talis ablatio communi consuetudine censetur poena pro laeso iure venandi. Hinc, cum possit hoc titulo feram dimittere,

potest etiam eodem titulo sibi retinere. — Inst. l. 2. t. 1. § 12.; C. L. 384. seqq.

Si dominus fundi ex sua magnificentia parvipendat vel feram captam restituendam, vel damnum illatum reparandum, et sola *mulcta* seu *poena* contentus sit, ut ferae tutae sint; neque restitutio, neque damni reparatio urgenda est, etiamsi forte neque mulcta soluta fuerit, quia crimen mansit occultum. — Ubi vero damnum sit reparandum, arbitrio viri prudentis, attentis omnibus circumstantiis, aestimatio facienda est. Haec enim, si fera sub alterius dominio non erat, non pendet ex pretio ferae captae, sed quantum domini vel ius habentis piscationis seu venationis intererat, animalia non esse capta, eo quod plura animalia per ipsum, vel per suos fuissent capienda, nisi quis iniuste accepisset. Quare, si illud factum, attenta ferarum multitudine, non impedivit, quominus caperet ipse quotquot voluerit, neque effecit quod earum pretium decresceret, damni reparatio urgenda non est. — L. 604. 605.

900. *Quid et quotuplex sit accessio?* — Accessio dupliciter sumi potest *generice* et *specifice*. Generice inspecta, est additamentum alicui rei factum, vel propter *rei productionem*, vel propter *rei unionem* cum alia, vel propter *eiusdem rei immutationem*. C. I. 443.; C. G. 546.; C. H. 353.; C. A. 404.; C. L. 2284. Cf. hic 902. 905.

901. *An rei productione dominium acquiratur?* — Ratione *productionis rei* distinguitur generatim *fructuum productio* et speciatim *nativitas*. — *Fructuum productione*, sive naturali, sive fictione iuris, proprietarius rei *fructiferae* sive *lucrativae* suos facit fructus, sive naturales sive civiles, uti fructus agrorum et pensiones locationis domorum aut censuum. Unde commune effatum: *Res fructificat domino*. C. I. 444.; C. G. 547.; C. H. 354.; C. A. 405.; C. B. 953.; C. L. 2290. — Ex C. B. 954. 956. fructuum proprietas ab aliis quam ab ipso rei frugiferae domino non acquiritur, nisi eorum separatione.

Nativitas autem, partus est animalium, per quem acquiritur dominium animalis geniti ex proprio animali. Ad hunc titulum nihil refert quod partus fuerit conceptus ex proprio vel ex alieno animali masculino. Unde Iuris effatum: *Partus sequitur ventrem*. C. I. 443. 444.; C. G. 546. 547.; C. A. 406.; C. H. 357.; L. 494. 609. 610.

Qui fructus rei percipit, obligationem habet tertios compensandi, propter factas expensas culturae, seminum, operum. C. I. 445.; C. G. 548. — Inst. l. 2. t. 1. § 19. 35.

902. *An unione rei dominium acquiratur?* — *Unio rei* cum alia, *accessionis* etiam nomine venit, et accessio sic sumpta, licet magis determinata, *generice* adhuc sumitur. Et sic accessio, *generice* sed magis stricte sumpta, est *unio,* qua aliquid accidentale adiungitur principali. Haec autem *unio natura* vel *arte* fieri potest, unde variae sunt species, de quibus statim dicemus. — Cum accessorium sequatur principale, rei principalis proprietas tribuit generatim ius in rem accessoriam, ipsi unitam. — R. I. 42.ª in 6.°; C. I. 443.; C. G. 546.; C. H. 353.; C. A. 404.; C. L. 2289. 2299.

903. *An alluvione dominium acquiratur?* — Alluvio species accessionis est *in re soli,* non hominis *industria,* sed sola *natura.* Quatuor hic sunt distinguenda; *alluvio, avulsio, mutatio alvei, insula nata.*

Alluvio est incrementum *latens,* quod a fluvio alicui fundo paulatim adiicitur. Per *alluvionem* statim acquiritur dominium illius incrementi, quod, vi aut etiam recessu aquae, fundo insensibiliter et successive adiicitur, C. I. 453. 454.; C. G. 556. 557.; C. H. 366.; C. A. 411.; C. L. 2290. 2291.; L. 494. Excipe tamen loca a mari relicta, quae sunt demanii; et lacus vel stagna privatorum, quae sive crescant sive decrescant, nihil novi iuris tribuunt vel conferunt. C. I. 454. 455.; C. G. 558.

Avulsio habetur cum integra pars terrae, vi fluminis detracta, alteri fundo adiungitur. Huius dominium non statim acquiritur, sed, eius capta possessione, post annum, nisi eam dominus sibi vindicaverit. C. I. 456.; C. G. 559.; G. A. 412. Cf. C. H. 368. 369.; C. He. 659.; C. L. 2292.

Alvei mutatio. Si flumen paulatim ab una ripa recedit, et alteram invadit, locus relictus ad proprietarios agrorum iuxta ripam pertinet, nullo refuso damno, C. I. 454.; C. G. 557.; C. H. 370. Si flumen, relicto toto naturali alveo, novum alveum sibi efformet, prior ille relictus inter proprietarios agrorum utriusque veteris ripae dividitur, C. I. 461; C. L. 2293. Cf. C. G. 563.; C. A. 409. 410.

Nova Insula in medio flumine *nata,* ad proprietarios item pertinet agrorum utriusque oppositae ripae, dummodo flumen navigationi vel rebus vehendis aptum non sit: secus insula ad Statum pertinet, nisi contrarius adsit titulus vel praescriptio. C. I. 457. 458.; C. G. 560., C. H. 371. 373.; C. A. 407. seqq.; C. L. 2294. 2295. *Nata,* si enim effecta est ex flumine circa agrum fluente, illius manet, cuius erat, C. I. 460.; C. G. 562.; C. A. 408.; C. H. 374.; C. L. 2296. — Inst. l. 2. t. 1. § 20.-24.

904. *An inaedificatione, plantatione, satione dominium acquiratur?* — Inaedificatio, plantatio, satio sunt item species quaedam accessionis *in re soli*, factae tamen per hominis *industriam*. Quidquid solo inaedificatur, plantatur, seritur, solo cedit. Dominium enim fundi secum generatim trahit quidquid est supra vel infra positum. C. I. 447. 448.; C. G. 552. 553.; C. H. 350. 358. 359.; C. Ps. 946.; C. He. 671. 673.

Porro qui in suo fundo aedificavit, plantavit, vel alia opera fecit *ex materia aliena,* debet pretium materiae refundere huius domino, et *si mala egit fide* debet eidem domino damna reparare, C. I. 449.; C. G. 554.; C. H. 360.; C. A. 416. 417.; dominus autem materiae eam sibi vindicare non potest, si destrueretur opus aedificatum, vel plantatio periret ex C. I. 440.; et ex C. G. 554. eam simpliciter sibi vindicare non potest.

Si quis vero *ex sua materia* aedificavit, plantavit, vel alia opera fecit *in fundo alieno,* C. I. 450.; C. G. 555., proprietarius fundi ius habet opera retinendi, vel obligandi alium, ut ea auferat suis expensis, et refusis damnis; si vero proprietarius fundi praefert ea opera retinere, debet, C. G., eorum solvere pretium, vel, C. I., auctum fundi valorem. — Verum proprietarius cogere nequit ad opera auferenda, facta a tertio, qui evictionem passus fuerit, et ratione suae *bonae fidei* exemptus fuerit a fructuum restitutione, sed ea alterutro modo solvere tenetur. C. I. 450.; C. G. 555. Cf. C. H. 361.-364.; C. A. 418.; C. B. 946. 951.

Si tandem tertius quidam aedificet, plantet, etc. *in fundo alieno ex materia aliena,* dominus materiae non eam sibi vindicare potest, sed petere a tertio illo damnorum compensationem, et a domino fundi pretium nondum solutum materiae, si aedificium retineat. C. I. 451. Cf. C. A. 419. 420.; C. H. 365.

Ex C. B. 946. 951. quando res mobilis fundo ita uniatur, ut eius pars essentialis efficiatur, proprietas fundi ad eam rem se extendit, refuso damno domino illius rei; qui damnum e contra proprietario fundi illatum resarcire debet, si illicito actu egerit. — L. 500. 501.; Inst. 1. 2. t. 1. § 29. 30. 31. 32.; C. L. 2304. seqq.

905. *Quid sit adiunctio, et an per eam dominium acquiratur?* — *Adiunctio* seu *accessio, specificatio, commixtio* seu *confusio,* species accessionis sunt *in re mobili. Accessio* hic non sumitur *generice,* pro qualibet unione rei ad rem, sed *specifice,* pro speciali quadam rerum unione. Porro *adiunctio,* seu *accessio,* specifice talis, habetur cum duae

res ita inter se iunguntur, ut ex utraque unum *integrum* corpus efformetur, siquidem una res ex altera *integratur,* discreta tamen manente utriusque rei substantia, et sic *adiunctio* seu *accessio* habetur textura, ut si aliena purpura tuo vestimento intexatur; insertione, ut si aliena gemma tuo auro inseratur; scriptura, pictura, etc. — *Adiunctio* seu *accessio* naturali regitur aequitate, C. I. 463.; C. G. 565.

Quocumque autem modo fiat unio, si res unita aliena sit, et sine gravi detrimento *separari* ab alia *possit,* dominus rei accessoriae ius habet separationem petendi et utraque res suo domino reddenda est, ex C. I. 464.; C. A. 414. 415.; C. H. 378., ut, e. g., pali vineis iuncti, tegulae aedibus iunctae, etc.; sed ex C. G. 566. totum pertinet ad dominum rei principalis, soluto pretio rei accessoriae. — Si vero accessorium a principali *non potest separari,* illud vi accessionis cedit rei principali, sed huius dominus illius pretium solvere tenetur. C. I. 464.; C. H. 375.; C. B. 947. 948. 949. 951.; C. He. 727. Cf. C. A. 415.; L. 487. Accessorium autem est illud quod rei ornandae gratia adhibetur, quod per se sine alio consistere non potest, quod vilius, quod minus est. C. I. 465. 467.; C. H. 376. 377.; C. G. 567. 569.

Verum, si accessorium *praestet* principali, in potestate domini rei accessoriae est, aut totum sibi vindicare, pretium solvendo domino rei principalis, quod haec habeat; aut rem suam eximere, quamvis, id sine alterius rei detrimento fieri non possit, C. I. 466.; C. H. 378.; C. G. 368. Cf. C. A. 415.; C. H. 379. — Ac, si accessorium *longe omnino praestet* principali, tunc accessorium ut principale habetur et artifex totum retinere potest, refuso pretio alienae materiae, C. I. 470.; C. G. 561. — Tandem si neutra res alteri *praestet*, et altera ab altera *separari non possit,* neutra alteri cedit, sed cuique domino res sua manet, et totum commune dominis manet, C. I. 469.; C. G. 572.

Ex C. B. 947. 951. Cum duae res mobiles ita simul uniuntur, ut efficiantur novae rei essentiales partes, anteriores proprietarii huius rei comproprietari evadunt pro rata valoris propriae rei tempore unionis. Si una earum res ut principalis aestimanda est, eius dominus proprietatem acquirit exclusive novae rei, refuso alterius rei domino damno, qui e contra damnum alteri resarcire debet, si illicito actu egerit. — Inst. 1. 2. t. 1. § 26.; C. L. 2299. seqq.

906. *Quid sit specificatio, et an per eum dominium acquiratur?* — *Specificatio* est introductio novae formae in materiam. Ad specificationem habendam, licet non requiratur mutatio substantialis rei phy-

sice, requiritur tamen mutatio substantialis moraliter, e. g., si quis ex aliena lana conficiat pannum, ex auro annulum, ex tabulis navim, ex uvis, olivis, spicis, vinum, oleum, frumentum.

Sive materia ad priorem formam reduci possit, sive non possit, nova species alienae cedit materiae, refuso pretio artis adhibitae, C. I. 408.; C. G. 570. Si tamen pretium industriae longe superet pretium materiae, artifex retinere potest speciem a se confectam, soluto materiae pretio, et, si mala egit fide, damna praeterea reparare tenetur. C. I. 470. 475.; C. G. 571. 577. — Si ergo artifex argento alieno vas confecit, dominus argenti vas sibi vindicat, refuso artificii pretio. Si alieno marmore statuam sculptor confecit, eam sibi retinet, refuso marmoris pretio. Gousset in C. G. 570. 571.

Ex C. H. 383. materia cedit formae, soluto materiae pretio; nisi materiae valor pretiosior sit, vel mala intercesserit fides. — Ex C. He. 726. nova res pertinet ad artificem, si labor maioris valoris est ac materiae valoris; secus ad dominum materiae.

Ex C. B. 950. 951. qui sua industria plures mobiles res ita transformat ut nova res mobilis producatur, huius acquirit proprietatem, nisi valor industriae materiae valore notabiliter inferior sit; et extinguuntur tunc iura in materiam praeexistentia. Huius tamen dominus indemnis reddendus est. Ad industriam revocantur scriptio, delineatio, pictura, impressio, ac quodlibet aliud opus in rei superficie peractum. — L. 496.; Inst. 1. 2. t. 1. § 25. 33. 34.; C. A. 414. 415.; C. L. 2302. 2303.

907. *Quid sit commixtio et confusio, et an per eas dominium acquiratur?* — *Commixtio* est plurium solidarum rerum unio. *Confusio* autem plurium liquidarum rerum unio. — Si commixtio seu confusio sit plurium diversi generis rerum, et ex utrisque facta sit nova species, e. g., si ex melle et vino factum sit mulsum, cuinam cedere debeat ex iure specificationis repetendum est. Si nulla nova species facta sit, et res *possunt separari*, qui commixtioni seu confusioni assensum non praestitit separationem petere potest. Si res *nullo modo separari possunt*, ut frumentum Titii permixtum cum frumento Caii, aut non possunt sine detrimento rerum separari, tota massa fit communis, pro rata cuiusque portione et pretio, C. I. 471.; C. G. 573.; C. He. 727. Attamen, si portio unius reputari potest uti *principalis*, vel uti multo *pretiosior*, neque *possunt* res *separari*, vel non sine detrimento, e g., si granum optimae qualitatis permixtum fuerit cum grano infimae qualitatis, vel cum secali, illius dominus totum potest sibi retinere, pretio

alterius portionis refuso, C. I. 472.; C. G. 574.; C. He. 727. Cf. C. H. 381. 382.; L. 498. 499. 607. 608. 611. 612. 686. Idque Lugo, Romano innixus Iuri, L. *Si alieni nummi* 78. ff. *de Solut.*, sive quoad nummos sive quoad alias res intelligit, semper ac id quod accedit minus sit quam praecedens cui additur, et admixtio fiat animo acquirendi dominii. D. 6. n. 164.-166. — Inst. l. 2. t. 1. § 27. 28.; C. A. 414. 415.; L. 498.

Ex C. B. 948. cum duae res mobiles inseparabiliter commiscentur aut confunduntur, praecedentes dispositiones a. 947. cum debita analogia applicantur. Separationis impossibilitati aequiparatur casus quo res permixtae aut confusae nonnisi excessivis impensis separarentur. Cf. hic 905.

III. — DE MODO ACQUIRENDI DOMINIUM IURE CIVILI

908. *Quid sit usucapio seu praescriptio ?* – Praecipuus modus dominium acquirendi iure civili est *usucapio* seu *praescriptio*, quae definitur : *acquisitio dominii, vel liberatio ab aliqua obligatione, et iuris alieni peremptio per continuationem possessionis, tempore et modo a legibus definito,* C. I. 2105.; C. G. 2219.; C. H. 1930.; C. A. 1451. 1452.

Acquisitio dominii ; nam per usucapionem seu praescriptionem legitimam, ex dispositione Iuris civilis et canonici, possessor acquirit rei alienae dominium, vel liberatur ab aliqua obligatione ; duplex enim est *usucapio* seu *praescriptio*, una *acquisitiva* iuris, altera *liberativa* servitutis, vel alterius oneris : illa proprie *usucapio*, haec proprie *praescriptio* dicitur ; sed promiscue haec nomina saepe usurpantur, et reapse separari nequeunt ; nam quae quoad unum est *acquisitiva*, quoad alium *extinctiva* est, C. A. 1451. 1478.; C. B. 194. 937. 945.; C. L. 505.

Et iuris alieni peremptio ; nam, postquam possessor per praescriptionem legitimam acquisivit rei alienae dominium, vel liberavit se ab aliqua obligatione, ex parte prioris domini non solum perimitur dominium, sed etiam omne ius ad rem : unde rem aliquam legitime praescribens non tenetur ulla erga alterum obligatione. C. I. 1236.; C. G. 1234.; C. A.' 1449.

Per continuationem possessionis tempore, etc.; nam continuatio legitimae possessionis tempore, et modo legibus definito, est proxima ratio propter quam Ius civile et canonicum possessori tribuit rei alie-

nae dominium. *Ius civile et canonicum*, siquidem usucapio seu praescriptio eo regitur Iure, cui res usucapienda vel praescribenda est obnoxia. — C. 4. 6. 8. *de Praescr.*; Inst. l. 2. t. 6. Cf. de tota hac re Troplong *della Prescrizione.*

909. *Quibusnam causis inducta fuerit usucapio seu praescriptio?* — Causae, propter quas Iure civili et canonico introducta est usucapio seu praescriptio, sunt quatuor: 1.° Ut tolleretur incertitudo et confusio dominiorum. 2.° Ne lites multiplicarentur. 3.° Ne possessores in continuo metu viverent rem possessam amittendi. 4.° Ne homines in conservandis suis rebus et iuribus essent negligentes. — Quare propter publicum bonum usucapiones seu praescriptiones sunt introductae; adeoque stipulari non possunt creditores et debitores, ne ulla inter eos usucapio seu praescriptio procedat. C. I. 2107.; C. G. 2229.; C. A. 1935.; C. A. 1502. Neque potest quis consequenter renuntiare iuri praescriptionis. C. L. 508. seq. — Inst. l. 2. t. 6.

Praescriptio tamen, *in causa civili*, non potest *ex officio* proponi, C. A. 1501.; C. G. 2223.; C. I. 2109.; C. L. 514. 515. *In causa civili*, etenim praescriptio *actionis poenalis et condemnationis, ex officio*, applicatur, et ei renuntiari non potest, C. I. poen. 99. Verum, in causis criminalibus clericorum perimitur *actio poenalis*, « siquidem per accusatum seu inquisitum, aut per eius procuratorem expresse de praescriptione in iudicio oppositum fuerit. Exinde facile est deprehendere, integrum tum accusandi tum inquirendi ius manere usquedum expresse non opponitur praescriptio, et omnino tenere iudicium, si eadem opposita minime fuerit ». S. C. EE. et RR. 21. Mart. 1898. E. M. de stat. Partic. 7. 8. in fine. ed. 4.ª pag. 172.

910. *An praescriptio legitimus modus sit dominium acquirendi?* — R. Affirmative *tum in foro externo, tum etiam in foro interno,* ut habet communissima doctorum sententia, eaque ipso canonico iure est approbata. C. 3. 20. *de Praescr.;* C. l. e. t. in 6.° Ratio autem est, quia stante tanta domini negligentia, rem suam constituto tempore non reclamantis, legitime praesumitur vel rem revera esse possessoris, vel eius verum dominum eidem renuntiare. — Possessor igitur, licet post legitimam praescriptionem resciat, quod alius fuerit rei praescriptae dominus, non tenetur tamen illam huic restituere, cum per praescriptionem legitimam ipse factus fuerit dominus. Praescriptione autem expleta, res ita sua est, ac si semper sua fuisset, neque fructus debet praeteriti temporis. Ac etiamsi possessor ignoret, se praescriptione acquisivisse dominium rei, legitime tamen praescribit; et, si rem ita

legitime praescriptam ex tali ignorantia reddat priori domino, potest dein conscius iuris illam repetere. C. I. 2105.; C. G. 2219.; C. H. 1930.; C, A. 1451. 1452.; Inst. l. 2. t. 6.; S. Th. Quodl. 12. a. 24 ; L. 513. 517.; Lugo de Iust. et Iur. d. 7. s. 1.; Cf. C. B. 222. 390. 479.

911. *Quaenam ad praescriptionem conditiones requirantur?* — Ad legitimam et consequenter ad validam praescriptionem ex utroque iure, canonico et civili, sequentes requiruntur conditiones: praescribendi capacitas, res apta praescriptioni, possessio, titulus, legitimum tempus, bona fides. Inst. l. 2. t. 6.; L. 504.

912. *Quinam praescribere possint?* — Illi omnes praescribere possunt, qui *capaces* sunt *acquirendi dominium*. Quare et privatae personae et Communitates et Ecclesiae praescribere possunt, uti etiam praescriptioni subduntur. C. L. 507. 516.; C. I. 2114.; C. G. 2227. 2251.; C. A. 1453. 1454.; C. H. 1931. 1932.; C. 3. 8. 9. *de Praescr.*

913. *Quaenam possint praescribi?* — *Ea omnia et sola* generatim praescribi possunt, *quae sub dominium et commercium privatum veniunt,* et ad quorum acquisitionem dari potest titulus legitimus. Etenim cum finis praescriptionis sit dominium transferre auctoritate legis, talis translatio fieri nequit de re, quae ex natura sua, vel ex legum dispositione in dominium privatorum venire non possit. Praescribi regulariter possunt quae alienari possunt. Nam, quae alienari non possunt, ab alio nequeunt acquiri. — C. I. 2113. 2135.; C. G. 2226. 2262.; C. H. 1936.; C. A. 1455.-1459. 1480. 1490.; C. B. 194.; C. L. 506.; Inst. l. 2. t. 6.

Omnia item *iura* et *omnes obligationes* praescriptioni sunt obnoxia. *Iura*, *obligationes*, quae nempe non pertineant ad seipsum, sed *ad alios*; praescriptio enim non fit contra se, sed adversus alium; et sic contra se non praescribitur ius aedificandi vel plantandi in suo solo. *Ad alios*, nempe *privatos;* ea enim quae publici ordinis et publici iuris sunt, ut potestas superioris leges ferendi, obedientia superioribus debita, praescriptioni minime subiiciuntur. *Ad alios*, scilicet, quae ad alios pervenire possunt *ex nostra concessione*, ut est, e g., facultas facta alteri aedificandi in tuo solo, si ille per 30. annos hac facultate usus non fuerit; *ex nostra concessione*, non ex mera tolerantia; *ex nostra concessione*, non quae profluunt ex iure naturali, uti e. g., facultas quam quilibet habet alienandi rem suam, nec quae profluunt ex iure civili, uti, e. g., domicilii mutatio, restitutio in integrum concessa minori, nuptae, interdicto. Quare *actus* mere *facultativi* et simplicis *tolerantiae*

fundamentum praescriptionis esse non possunt. *Naturalis* enim et *civilis facultas* uniuscuiusque *ab alio* legitime possideri non possunt; et *tolerantia* concessionem proprii iuris excludit, cuius praesumptione praescriptio fundatur. *Actus facultativi*, actus nempe qui sint mere actus potestatis agendi seu faciendi, in se vel in re sua, non mere actus aliquid ab aliis exigendi, obligatione eis imposita. C. I. 688.; C. G. 2232.; Troplong della Prescrizione c. 1. Dispos. Gener. n. 112.; c. 2. del Possesso n. 381. seqq. — L. 9. *de Usurp. et usuc.;* E. M.

Ex C. He. 789. onera fundiaria praescribi non possunt. Praescribi possunt singulae praestationes, ex momento quo debitum personale obligati evadunt. Et ex art. 807. credita assecurata pignore immobiliari inscripto, non sunt praescriptioni subiecta. Census item perpetuus impraescriptibilis est; id est ius ad solutionem praestationis, quamvis haec praescribi possit, nempe quoad varias annualitates. Pothier, Trattato dei Censi s. 1. a. 1. § 3. Cf. L. C. *de Praescr. 30 vel 40 annor.* C.

Ex C. L. 537. praescribi non possunt iura inalienabilia, et quae perpetua sunt. — Ex eodem C. L. 592. proprietas litteraria est impraescriptibilis.

914. **Resolves:** *Res* publicae *sacrae* et *religiosae,* ut ecclesiae, coemeteria, iura ecclesiastica, necnon profanae res, quae sunt *dominii publici* stricte sumpti, ut plateae, viae, etc., illa a laicis, ista a privatis praescribi nequeunt. Harum enim rerum dominium acquirere non possunt. Schmalz. l. 2. t. 26. n. 24. seqq. « Loca enim *publica,* utique privatorum *usibus* deserviunt, *iure scilicet civitatis*, non quasi propria cuiusque..... quae *publico usui* destinata sunt ». L. 2. § 2. 5. D. *Ne quid de loco publico.* — Praescribi nequit a laicis ius conferendi beneficia, C. 7. *de Praescr.* — Neque praescribi possunt fines parochiarum, vel dioecesium, dummodo constet a legitima auctoritate fuisse constitutos, C. *Super eo* 4. *de Paroch.* — Verius etiam praescribi non possunt onera missarum. Cf. Ferrar. v. *Usucapio* n. 17.; S. C. C. 18. Febr. 1702., 18. Aug. 1843.

Licet Pontifices noluerint beneficia ecclesiastica per praescriptionem in laicos transferre, potest tamen ecclesiasticum beneficium praescribi a clerico triennali possessione, ut habetur. Reg. 36.ª Cancellariae, de triennali possessione. Ubi tamen advertendum est, quod ad similem praescriptionem requiruntur hae conditiones: 1.° bona fides; 2.° possessio pacifica per triennium; 3.° titulus coloratus; 4.° ingressus non simoniacus; 5.° ut beneficiatus se non intruserit in beneficium

Sedi Apostolicae in Corpore Iuris reservatum. L. 507. 515.; Lugo d. 7. s. 7.; Haunold. t. 1. tr. 5. c. 2. n. 273. — C. I. 177. 427. 430.; Inst. l. 2. t. 6.; C. 11. 12. 16. *de Praescr.;* Troplong della Prescrizione c. 1.

915. **Nota**: Ut praescriptio adversus aliquem *procedat,* h. e. inchoari, et inchoata continuari possit, necesse est, ut is possit, iura sua in iudicio tueri, et ut ius iam habeat in re completum. Contra non valentem agere praescriptio non currit. Hinc praescriptio non procedit, si quis in amentiam inciderit: itemque contra iura conditionalia, pendente adhuc conditione; contra iura ad diem determinatam, die nondum elapsa; contra actionem de evictione usquedum mota fuerit controversia. Cf. C. I. 2120. 2121.; C. G. 2257. 2258.; C. H. 1932. 1934.; C. A. 1494. 1497.; C. B. 198. seqq.; C. L. 545. 550.; C. *Placuit* 1. *de Praescr.,* C. *De quarta* 4. ib., C. *transmissa* 10. ib.; L. 1. *de Annali exceptione* C.; L. 7. *de Praescr. 30 vel 40 annor.* C.

Praescriptio vero simpliciter *non procedit*, i. e. neque incipi neque continuari potest inter eos, qui una veluti persona aestimantur, i. e. inter coniuges, inter filiumfamilias et eum cuius patriae potestati ille subest, inter administratos et administratores ex iure datos, inter haeredem, qui haereditatem adit beneficio inventarii et creditores aditae ab ipso haereditatis, quoad credita quae ipse habet contra successionem. C. I. 2119.; C. G. 2252. 2253. 2258.; C. A. 1495.; C. B. 204.; C. L. 551.; Troplong della Prescrizione c. 4. n. 804.

916. *An ad praescriptionem possessio requiratur?* — Certum est, quod *legitima possessio* requiritur ad praescriptionem. Id constat tum ex iure civili, tum ex iure canonico: « Sine possessione praescriptio non procedit ». R. I. 3. in 6.° *Possessio* quoad res, *quasi-possessio* quoad iura, quae est in usu iuris, vel in cessatione obligationis implendae, puta si quis servitute itineris, aquaeductus utatur, si quis alium per suum fundum ire prohibeat, aquaeductum obstruat. Inst. l. 2. t. 6; C. I. 2106.; C. G. 2229.; C. H. 1940.; C. A. 1460.; Laymann l. 3. tr. 1. c. 8. n. 4.; Struggl Theol. univ. p. 2. tr. 8. d. 2. q. 3, a. 4. II.; Troplong della Prescrizione c. 2.; E. M.

917. *Quaenam sint legitimae possessionis conditiones?* — Ut *legitima sit possessio* ea esse debet: 1.° *Dominativa*. h. e. debet quis rem per se vel per alium *nomine suo* quasi dominus, animo domini, detinere. — 2.° *Pacifica*, absque ulla vi, respectu domini; quare, si quis dominum vel eius colonum a praedii possessione vi prohibuerit,

ei praedii usucapio non procedit. — 3.° *Manifesta*, non clam, respectu iterum domini, v. g., si locatarius Titii fundum Caio vendat, et in fundi possessione remaneat ut locatarius Caii, usucapio Caio non procedit. — 4.° *Non aequivoca*, ut palam appareat, te rem quasi tuam possidere, te iure quasi tuo uti, et sic usucapio non habetur, si conductor ex praedio sibi locato, aquam in proprium praedium derivet, vel si quis aquam hauriat ex vicino puteo; quod plerumque fieri solet iure vicinitatis, amicitiae et familiaritatis. — 5.° *Continua*, quoad suos actus et signa. Haec autem continuitas absoluta non est, sed respectiva ad rem possessam. Et sic ius praestationis repetendae, occasione nativitatis filii, matrimonii, mortis, non exercetur, nisi quando ea sese offerat occasio, adeoque vel pauci actus sufficiunt ad possessionis per plures annos continuitatem. Possessionis initio probato, continuatio intermedio tempore praesumitur. — 6.° *Non interrupta* alieno facto, neque *naturaliter* neque *civiliter*, si res, e. g., intermedio tempore furto fuisset surrepta, vi fuisset ablata, vel si iudicialis adfuerit citatio, vel petitio rei in iudicio, etc. Cf. 923. 924. — 7.° *Completa*, sed ad usucapionis tempus, a iure constitutum, implendum *successor*, seu *causam habens*, i. e. ille ad quem res transmissa est, si sit singularis, uti *potest* accessione possessionis *auctoris sui*, i. e. illius a quo rem recepit, v. g. emptor uti potest possessione venditoris; si vero successor sit universalis, i. e. *haeres*, ea uti *debet*. *Haeres;* qui vero alicui succedit in officio instar successoris particularis, non haeredis, est. Cfr. 927. seqq. — C. I. 685. 686. 693. 2106. 2115. seqq.; C. G. 2228, 2229. 2232.-2235. seqq.; C. H. 444. 1941. 1942. 1944. seq., 1960.; C. L. 510. 517. 518. 521. seqq.; C. A. 1460.-1462. 1464. 1493.; C. B. 857. 858. 943. 944.; Inst. l. 2. t. 6.; L. 506.; Troplong della Prescrizione c. 2. del Possesso n. 452.

918. **Resolves**: « Hinc fit, non possidere sufficienter ad praescribendum colonum, conductorem. depositarium, commodatarium, servum, et similes; hi enim non possident *nomine suo*, sed *domini*, qui per illos possidet possessione utili ad praescriptionem, nempe et *civili*, atque etiam *naturali*. Usufructuarius vero, et emphyteuta possident quidem sufficienter, ut praescribant in ordine ad ius fundi, non quoad proprietatem; quia hanc non possident *civiliter*. Tutor item, et curator, procurator, et similes possident *non suo nomine*, sed *aliorum*, quibus etiam praescribere possunt suus servus, et filiusfamilias, ac religiosus. Denique qui non est capax dominii acquirendi, non possidet possessione utili ad praescribendum. Unde laicus, qui non est capax iuris

spiritualis, ad decimas, vel ad aliquid aliud, non potest illud praescribere, ut cum aliis communiter docet Molina d. 62 versus finem ». Lugo d. 7. n. 13.; C. I. 685. 2115.; Inst. l. 2. t. 1. § 1.-10.

919. *Quid sit titulus ad praescriptionem requisitus?* — *Titulus* requisitus *possessionis* in genere est causa, ex qua rem tenemus seu possidemus. Alius est translativus dominii, qui per se ordinatur ad transferendum dominium, ut venditio; alius non traslativus, qui per se non ordinatur ad transferendum dominium, ut locatio. Posterior *vitiosus* est; nam est de se insufficiens ad praescriptionem. Quin imo praescriptioni perpetuo obstat; semper enim alienum dominum ostendit. Et sic melius est non habere titulum, quam habere *vitiosum*. Prior vero, si non *verus*, reipsa existens, saltem *apparens, existimatus,* vel *praesumptus* necessario ad praescriptionem requiritur. Nam, deficiente omni titulo, non potest quis prudenter iudicare, rem esse suam, adeoque sine omni titulo, non potest esse possessor bonae fidei. C. I. 701. 2115. seq.; C. G. 550., 2228. seq.; C. A. 1461.; C. H. 433. 1434. 1940. 1952. 1953. 1954. 1955. 1959.

Iam vero de hoc titulo breviter dicendum est, hunc absolute non requiri *verum,* sed generatim sufficere *existimatum, apparentem*, vel *praesumptum*. « Si enim vera fuisset emptio, vel donatio, etc., non requireretur praescriptio; requiritur ergo titulus *apparens*, qualis est emptio, v. g., ab eo, qui putabatur dominus ab emptore, licet dominus non esset. Ratio autem est, quia sine titulo non potuit esse bona fides initio possessionis. Quia tamen potuit titulus esse in ipso initio, et postea per oblivionem deperdi, ideo statutum est, quod sufficiat titulus *praesumptus*. Ad praesumendum autem titulum non sufficit possessio illius *temporis ordinarii* ad praescriptionem requisiti, sed requiritur possessio 30 aut 40 vel plurium annorum, quae solet appellari possessio *longissimi temporis:* et hoc quidem, quando ius non resistit, neque aliunde est praesumptio malae fidei in possessore. Si autem ius resistit, vel esset praesumptio malae fidei in possidente, requireretur possessio *tempore immemoriali,* ut constat ex C. I. *de Praescr.* in 6.° Si autem non solum esset praesumptio, sed constaret de mala fide possessoris, aut de ignorantia iuris non dubii, quae ignorantia, etiamsi esset invincibilis, aequivalet malae fidei in hac materia; tunc etiam possessio *temporis immemorialis* non sufficeret; quia possessor malae fidei ullo tempore non praescribit. Dicitur autem ius resistere possessioni, non per hoc, quod quocumque modo fit in contrarium, sed ex eo quod positive prohibet talem possessionem ». Lugo d. 7. n. 15.; L. 505. Cf. hic n. 855.

920. *Qualis titulus requiratur ad praescriptionem ex recentioribus legibus?* — Pro *ordinariis usucapionibus* specialis *titulus* requiritur, *habilis* ad dominium transferendum, e. g. emptio; *coloratus* seu *apparens,* et non tantum *existimatus* seu *putativus*, e. g. si quis putet, licet bona fide, se emisse, quia misit famulum ad rem emendam, et ille rem non emit, sed commodatam accepit: titulus enim *translativus dominii* non est titulus mere existimatus. Requiritur praeterea *titulus iustus,* h. e. *titulus sua forma legali* constare debet, C. I. 701. 2137.; C. G. 550. 2265. 2267.; C. H. 1940. 1952.-1954.; C. A. 1461. 1467., e. g. si immobile donetur, sed privato instrumento, C. I. 1056.; C. G. 931. *Forma;* non *solemnitate*, e. g. si minor vel uxor alienet sine iudicis decreto, sine consensu mariti. Eget praeterea, excepto legato, *transcriptione*, ab eaque peracta incipit usucapio procedere ex C. I. 2137.; C. A. 1467.; C. H. 1949. — Sufficit vero titulus existimatus seu *praesumptus* pro usucapionibus *longissimi temporis* seu 30 annorum C. I. 2135.; C. G. 2262.; C. A. 1477.; C. H. 1955. 1959. — L. 27. *de Usurp. et Usucap.;* L. 1. *Pro haer.;* L. 1. *Pro donato;* L. 11. *Pro empt.;* L. 3. *de Usucap. pro haer.* C.; C. L. 518.; Troplong della Prescrizione c. 5. n. 893. seqq.

921. *Quantum sit tempus ad praescriptionem requisitum ex iure Romano et Canonico? — Res mobiles*, si adest *titulus specialis*, tam inter praesentes quam absentes, praescribuntur triennio completo. L. un. C, *de Usuc. transf.* Et hoc valet adhuc ut antea quoad bona ecclesiarum. Auth., recepta ab Ecclesia, *Quas actiones de Sacrosanctis ecclesiis;* Extr. *Ambitiosae de Reb. Eccl. non alien.;* Lugo d. 7. n. 69.; L. 506. 507. 510. — *Res immobiles* ex eodem Iure, si *adest specialis titulus,* praescribuntur contra dominum privatum inter praesentes decennio, et inter absentes, qui nempe sunt sub diverso gubernio provinciali, vicennio. Inst. l. 2. t. 6.; L. 509. — *Res* tum *mobiles*, tum *immobiles*, si *nullus specialis titulus* adest, primum praescribuntur post completum tempus triginta annorum. L. 500. — Bona vero immobilia ecclesiarum, monasteriorum, hospitalium, aut ad alias pias causas pertinentia non praescribuntur nisi spatio 40 annorum; immo bona immobilia Ecclesiae Romanae non nisi spatio 100 annorum. C. 4. 6. 8. 9. 13. 14. 17. *de Praescr.* Privilegium centenariae praescriptionis habet etiam Ecclesia Lateranensis, et plures religiosi Ordines. — Nov. 131. Cap. 6.; Schmalz. l. 2. t. 26. n. 100. seqq.; Struggl l. c. q. 3. a. 5.; L. 510.; Anacletus Decr. lib. 2. tit. 26. n. 151. 171.

« Cum consuetudo non solum tendat ad abrogandam legem, verum

etiam ad tollenda et minuenda iura uni competentia Romano Pontifici, praeter ceteras conditiones, necesse est, ut centum ad minus annorum spatio sine ulla interruptione perservaverit ». Bened. XIV. de Syn. l. 9. c. 2. n. 6. — E. M.

« Annui reditus inter immobilia censentur a iure ». Clem. *Exivi* § *Proinde de Verbor. signific.*

922. *Quantum sit tempus ad praescriptionem requisitum ex Iure recentiore?* — Ex C. A. ius proprietatis acquiritur in *re mobili* legitima possessione trium annorum, 1466. — Mobilium vero rerum proprietas acquiritur a possessore bonae fidei, quando is probet se eam sub publica hasta acquisivisse, vel a persona ad tale commercium habili, vel titulo oneroso ab aliquo qui eam habebat, quocumque titulo, ab actore, 367. — Ius proprietatis in *re immobili* acquirit decursu trium annorum ille, cuius nomine res inscribitur in publicis libris, secus vero non nisi decursu triginta annorum, etiam sine speciali titulo, 1467.-1469. 1477., quo tempore omnia iura contra tertium extinguuntur, 1479. 1480. Duplicatur ordinariae praescriptionis tempus inter absentes a Provincia; et cum quis rem mobilem acquisivit a vitioso possessore, vel cum indicare non potest eius auctorem, 1475. 1476. — Iura impugnandi *ultimam voluntatem,* exigendi *legitimam,* revocandi donationem, rescindendi contractus, impugnandi divisionem, praescribuntur spatio trium annorum, 1487.

Ex C. He. 661. 662. 714. 728. fundus praescribitur possessione pacifica, et sine interruptione, decem annorum, si indebite fuit in registro inscriptus, et triginta annorum, si in registro non fuit inscriptus. Mobilia, translatione possessionis acquiruntur, quae per quinquennium durat.

Ex eodem C. He. 934. possessor, cui res mobilis furto sit ablata, vel quam amisit, aut qua alia quavis ratione invitus fuit privatus, potest eam sibi revindicare ab acquirente spatio quinque annorum. Si res sub hasta publica, aut in mercatu, aut a negotiatore talium rerum acquisita fuit, potest pariter revindicari a primo et ab omni alio successivo bonae fidei acquisitore, refuso tamen ei soluto pretio.

Ex C. B. 195. seqq. 900. 927. 932. seqq. regularis praescriptio est triginta annorum; praescriptio deinde habetur duorum annorum et quatuor annorum. — Spatio triginta annorum ab inscriptione in registro fundiario acquiritur immobilium proprietas. — Mobilium proprietas ipsa traditione ab ea acquirente, bona fide, habetur. Excipiuntur tamen res furtivae et inventae, nisi res publica venditione distractae fuerint, vel agatur de pecunia et de titulis *ad latorem.* — Possessione

decem annorum titulo proprietarii et bona fide proprietas acquiritur rei mobilis.

Ex C. H. dominium *rerum mobilium* possessione praescribitur trium annorum cum titulo speciali, secus vero sex annorum. Ipsa possessio bonorum mobilium, bona fide, pro titulo est. Quoad res vero inventas et furto ablatas eas dominus sibi revindicare potest; refuso tamen pretio, si actualis possessor eas publica venditione acquisierit, 464. 1955. — Ius proprietatis in *re immobili* praescribitur possessione decem annorum inter praesentes, viginti inter absentes, et cum speciali titulo. Absens est qui vel *ultra mare* est, vel in extera natione, 1957. 1958. Ius item *reale* super *immobili* praescribitur triginta annis sine ullo speciali titulo, 1959. — Quinquennio praescribitur actio revocandi donationem ex superveniente prole, 646.; quadriennio actio nullitatis contractuum, 1391.; anno actio revocandi donationem causa ingratitudinis, 652.

C. L. 532. 533. 534. *pro rebus mobilibus* requiritur triennium cum iusto titulo et bona fide; decennium cum sola possessione, independenter a iusto titulo ac bona fide. Res furtivae et inventae sexennio praescribuntur. Pro rebus mobilibus deperditis, vel aliquo obtentis delicto, quae in tertium possessorem bonae fidei devenerint, praescriptio sexennio completur. Si vero quis legitimo tempore suam repetit rem, quam alius emit in mercatu, vel publico loco, vel a mercatore talium rerum negotium exercente, tenetur solutum refundere pretium. Immobilia ex eodem C. L. 526. seqq. praescribuntur quinquennio, si mera possessio fuit *registrata;* decennio, si titulus acquisitionis fuit *registratus*. Si vero in utroque casu possessio per decennium duraverit, praescriptio decennio habetur, quin mala fides aut tituli defectus possit allegari. Si *registratio* desit, praescriptio completur possessione quindecim annorum. Quando autem possessio duraverit per triginta annos, praescriptio habetur, quin mala fides aut defectus tituli adduci contra possit.

Ex C. I. et G. haec disponuntur quoad praescriptionem dominii *acquisitivam*. Quoad *bona immobilia*, quoad *res* et *iura*, tam realia, quam personalia, *sine speciali titulo* possessa, requiruntur triginta anni ad praescribendum C. I. 2135.; C. G. 2266. — *Cum titulo* autem *speciali*, quoad *bona immobilia*, decem anni requiruntur et sufficiunt, si dominus, sit praesens, i. e., si habitet in loco subiecto eidem Curiae superiori *appellationis,* in cuius territorio fundus est; si enim verus dominus sit absens i. e. si domicilium habeat extra dictum locum, tunc anni absentiae duplicantur, ex C. G. 2265. 2266. *Bona immobilia* vero et *iura* etiam *realia* super immobili ex C. I. 2137., omni ablata

distinctione inter praesentes et absentes, usucapione decennii a transcriptione tituli acquiruntur. — Quoad *bona mobilia*, exceptionibus factis, de quibus mox dicemus, nullum generatim praescribitur tempus, sed sola sufficit possessio, quae eundem effectum producit ac titulus, ex C. G. 2279. Quoad *singulas* vero *res mobiles*, et non quoad mobilium universitatem, itemque quoad *schedas mensarias innominatas* (titoli al portatore), ex C. I. 707. 1126. 1513. possessio pro titulo est, sed quoad *tertios*, qui sint *bona fide*, non etiam quoad *causam habentes* (aventi causa). — Eadem, *quoad tertios*, limitatione intelligendus est praedictus art. C. G. 2279., ut eruitur ex altera eius parte et ex art. seq. quoad res inventas et furtivas. Quare non posset *possessor* conventus (convenuto) praescriptionem rei mobilis opponere *actori*, a quo eam ipse obtinuit commodato, locato, vel alio precario titulo. Ex utroque Cod. G. et I. possessio quidem eundem effectum producit ac titulus ex iuris praesumptione, adeoque nisi cedere debeat validiori probationi, et non sine bona fide.

Exceptiones: Quoad res *furtivas* et *inventas*, ille qui amisit rem aliquam, aut cui furto sublata haec fuit, revindicare eam potest *trium annorum spatio*, quod computandum est a die amissionis vel furti, ab illo apud quem rem reperit, servata huic actione contra eum, a quo illam accepit. Si actualis possessor rei furto ablatae, aut amissae eam emerit in nundinis vel mercatu, aut occasione publicae licitationis, aut a mercatore, qui eiusmodi merces divendat, proprietarius originarius, i. e. dominus, non potest eam sibi revindicare, nisi possessori solvat pretium, quo eam acquisivit. Ita ex C. G. 2279. 2780., cui consonat C. I. 708. 709. 2146.; sed *biennium* hoc C. statuitur ad rem propriam vindicandam. — L. 590. 592. 610.; Troplong della Prescrizione c. 5. n. 1043. seqq.; Monit. Eccles. vol. 18. pag. 76. seqq.

Dispositiones vero eiusdem C. I. et G. quoad praescriptionem *liberativam* ab aliqua servitute, vel ab aliquo onere sunt sequentes. 1.° Omnes actiones personales et reales per *triginta annos* absque titulo praescribuntur, C. I. 2135.; C. G. 2262. — 2.° Post *decem annos*, architectus et operum redemptores liberantur ab onere damnum praestandi maiorum operum, C. G. 2270.; C. I. 1639. Praescribitur item actio adversus eum, qui tutelam administravit, C. I. 309.; C. G. 475. Praescribitur pariter actio in solidum creditoris contra suos debitores, si per decem annos separatim et sine ulla reservatione ab uno ex debitoribus solvatur sua portio, C. I. 1197. Praescribitur quoque ius contra illum, qui cedendo censum perpetuum fideiubet pro debitore, qui censum emit, C. I. 1544. — 3.° *Quinque anni* sufficiunt ad

praescribendum pensiones ex censibus, sive perpetuis sive vitalitiis, debitas, pensiones alimentarias, pretium locationis domorum, praediorum, pecuniae mutuo acceptae, et generatim quidquid quotannis vel post tempus brevius periodice solvendum est, C. I. 2144.; C. G. 2277. Idem etiam tempus requiritur ad praescribendam actionem divisionis rescindendae ob laesionem in successione, vel petendae restitutionis in integrum C. I. 309. 1038. 1300.; sed ex C. G. 475. 887. 1304. *decem anni* requiruntur. — 4.° *Biennium* sufficit ad praescribendam actionem venditionis rescindendae ob causam laesionis, C. I. 1531.; C. G. 1676. — 5.° Praeter has aliae sunt praescriptiones ob acta consilii-familias, ob res praestitas a pharmacopolis, cauponibus, diversoribus, mercatoribus; ob stipendia advocatorum, procuratorum, apparitorum, notariorum, medicorum, chirurgorum, magistrorum, habentium convictus vel domos educationis, architectorum, operariorum, famulorum, etc., quae tamen in conscientia non valent, siquidem iuramentum exigi potest de vera debiti exstinctione. Quare huiusmodi praescriptiones reapse non sunt nisi tantum quaedam iuris praesumptiones in foro externo, quae in foro interno cedunt veritati. C. I. 256. 2138.-2143.; C. G. 2271.-2275. Cf. ib. 2276.; Lugo d. 7. n. 56.; L. 347. 516. — C. H. 1962.-1968.; C. L. 535. seqq.; 560. seqq.; C. A. 1432.; C. B. 222.

Quoad causas criminales clericorum, « regula generalis est, actionem iniuriarum spatio unius anni, crimen peculatus et delicta carnis spatio quinque annorum a die commissi delicti continuorum praescribi ». Ac si sint delicta continuata, praescriptio locum habet a die cessantis delicti, et si delictum fuerit *totaliter occultum,* praescriptio habetur a die scientiae accusatoris vel inquisitoris. Insuper in criminibus raptus, stupri per vim illati, et adulterii cum incestu coniuncti, nonnisi lapsu viginti annorum praescribitur. Ac nulla habetur praescriptio in criminibus suppositi partus, parricidii, assassinii, laesae maiestatis, duelli, falsae monetae, apostatatus, haeresis, simoniae, concussionis, abortus, et sodomiae. S. C. EE. et RR. 21. Mart. 1898. E. M. de Stat. Part. 7. 8. in fine.

923. *Quid sit, et quandonam habeatur praescriptionis interruptio?* — *Interrumpitur* praescriptio quum ob impedimentum interpositum cessat tali modo, ut vim amplius non habeat, nisi de novo inchoetur legitima possessio. — Porro praescriptio *interrumpitur* dupliciter: 1.° *Naturaliter,* si praescribens amittat, hominis facto, possessionem per tempus anno integro maius, aut si mala fides superveniat. C. I. 2124.; C. G. 2243.; C. H. 1944.; C. L. 552.; C. B. 940. 942.;

C. *Quoniam* 20. *de Praescr.* 2.° *Civiliter,* si lis moveatur *iuridice* circa possessionem, nec interpellatio a iudice fuerit reiecta, « nisi alter, addit S. Alph. 511., iniuste hoc faciat ad interrumpendam praescriptionem », C. I. 2125. 2128.; C. G. 2244. 2246. 2247.; C. H. 1945. 1946. 1947.; C. L. 552.; C. B. 940.; vel is qui coepit praescribere, praescriptione nondum impleta, alterius ius quoquo modo recognoscat. C. I. 2129.; C. G. 2248.; C. H. 1948.; C. L. 552.; C. A. 1497.

Naturalis interruptio possessionem pro omnibus quoad praescriptionem interrumpit, sed actus civilis, cum sit res inter alios acta, ei tantum prodest, qui eum exercet, adeoque possessionem quoad praescriptionem respectu aliorum non interrumpit. Troplong della Prescrizione c. 3. n. 542. Cf. C. L. 553., Wirceburg. 431.

924. *Quid sit, et quandonam habeatur praescriptionis suspensio?* — Praescriptio *suspenditur,* quum illa prius inchoata propter aliquod legitimum impedimentum interpositum cessat, ita ut tempus, quo impedimentum durat, non possit computari, impedimento tamen cessante, possint anni priores, omisso tempore intermedio impedimenti, cum sequentibus coniungi, et ex omnibus praescriptio compleri. — Iam vero praescriptio *suspenditur* generatim contra non valentes agere, in casibus nempe ipso iure determinatis, C. G. 2251.; speciatim vero: 1.° contra nuptas, durante matrimonio, quoad bona dotalia, C. I. 2120.; C. G. 1561. 2255. — 2.° Contra minores et interdictos C. I. 2120.; C. G. 2252. — 3.° Contra milites tempore belli, C. I. 2120. — 4.° Contra ecclesiam quamdiu rectore careat, C. 4. 15. *de Praescr.* — 5.° Contra absentes ob servitium civile vel militare ac dum iudicia exerceri nequeant, tempore pestis, belli, etc. C. A. 1496. — Enunciatae impedimenti causae in tribus prioribus casibus ex C. I. 2121. locum non habent in usucapione 30. annorum quoad tertium possessorem immobilis, vel iuris realis supra immobili. — C. B. 202. seqq. 939.; C. H. 1932.; C. L. 548. seqq.

Impleto etiam praescriptionis tempore, beneficium restitutionis in integrum *Ecclesiae* conceditur, quae ut habetur C. *Auditis de In integr. restit.* fungitur *iure minoris.*

925. *Quid bona fides ad praescriptionem requisita? — Bona fides, requisita in hac materia, est firma persuasio,* qua quis prudenter iudicat, rem a se possessam esse suam; adeoque ignorat rem non a domino, vel a non potente alienare, vel ex dolo alioque vitio fuisse comparatam. C. I. 701.: C. G. 550.; C. H. 1950.; C. A. 326. Haec

bona fides omnino necessaria est ad *inchoandam* et *continuandam* praescriptionem *acquisitivam* dominii. Ratio est, quia quisquis advertit, se possidere bona aliena, eo ipso statim obligationem restitutionis contrahit, cum res aliena tum iure naturali, tum etiam positivo, sive divino, sive humano, scienter neque subripi, neque retineri possit. Constat etiam ex Conc. Lateran. IV. necnon ex R. 2.ª Iuris in 6.°: « Possessor malae fidei ullo tempore non praescribit ». Unde dispositiones Iuris civilis, in quantum bonam fidem non exigunt, aut eam tantum in principio possessionis, vel in *ordinariis* tantum praescriptionibus exigunt, pro foro interno non valent, et velut mera recursus, i. e. *actionis* contra alium, denegatio sunt habendae. C. I. 702. 2135. 2137.; C. G. 2262. 2265. 2269.; C. H. 1955. 1959.; C. A. 1493.: C. 5. 20. *de Praescr.*

Requiritur autem bona fides non solum *ad praescriptionem acquisitivam,* sed etiam *ad liberativam,* quia pro utraque eaedem rationes et auctoritates aeque urgent. Bona fides autem, in hac praescriptione, in hoc consistit; 1.° Ut quis non sit *in mora* obligationis implendae, e. g. debiti solvendi: nam tunc iam in culpa est, et praescriptio cessat. Si enim ipse est, qui contractam obligationem implere debeat, etiamsi creditor eum monere omittat, contractae obligationis omissio sine culpa profecto non est. 2.° Ut nullum ponatur obstaculum, quo alter ab usu iuris sui impediatur: si quis nihil teneatur facere, sed tantum tolerare et permittere. Ratio est, quia praescribens tunc nullo ligatur debito erga eum, contra quem praescribit; nec tenetur, decurrente praescriptionis tempore, monere alium, ut contra ipsum, e. g., servitutis iure utatur. C. I. 1236. 2105.; C. G. 1234. 2219.; C. A. 472. 482. 1478. seqq.; C. L. 535. 536. — L. 504. 513.; S. Th. 4. D. 41. q. 1. a. 5., q. 1. 2., Quodl. 12. a. 24. 25.; Troplong della Prescrizione c. 5. n. 915. seqq.; E. M.

926. *An quis praescribere possit, si putet ex ignorantia culpabili rem esse suam?* — R. Negative, si sit graviter culpabilis, quia nemo ex propria culpa debet commodum reportare. L. 6. § 1. *Pro Emptore.* — R. Affirmative, si sit leviter culpabilis; nam in Conc. Later. IV. non damnatur nisi sola fides cum peccato mortali. L. 511.

927. *An ad praescriptionem semper sufficiat bona fides theologice sumpta, qua nempe quis inculpabiliter nescit rem esse alienam.* — R. Affirmative, quoad praescriptionem *longissimi temporis,* seu triginta annorum. Ratio, quia obligatio restitutionis, stante *bona fide,* si nihil aliunde obstet, nequit tunc exsurgere *ex iure naturali,* ut per

se patet, nam inculpabiliter quis putat rem esse suam. Neque vero exsurgere potest ex iure positivo: siquidem istud expresse habet, hoc in casu opponi non posse defectum bonae fidei, neque exigit titulum coloratum et determinatum; sed cnntentus est titulo aliquo praesumpto et indeterminato. C. I. 2135.; C. G. 2262.; C. H. 1959.; C. A. 1477. 1493. Ex C. H. 1955. id valet etiam quoad res mobiles in praescriptione sex annorum.

R. Negative probabiliter quoad praescriptionem *longi temporis,* seu viginti aut decem annorum, et temporis brevioris, quando bona fides theologice sumpta fundatur in ignorantia *iuris* clari et certi, secus vero si fundatur tantum in ignorantia *facti.* Haec *iuris* ignorantia datur, quando quis sciret, v. g., Antoniam esse nuptam, et fundum constituere eius dotem, nesciret tamen maritum non posse eius dotem valide alienare, esset ignorantia *facti,* si quis sciret bona dotalia non posse alienari, nesciret tamen Antoniam esse nuptam, et bonum esse dotale. Ratio responsionis est, quia ius praescriptionis est ex iure positivo. Ergo praescriptio nequit locum habere quando deficiunt conditiones requisitae ab isto iure. Ius It. 701. 2137.; Gall. 550. 2265. 2267.; Hisp. 1957.; Austr. 1467. *bonam fidem* et *iustum titulum* exigunt pro *immobilibus: nullitas* praeterea *tituli defectu formae* fundare nequit ex eodem iure praescriptionem *longi temporis* seu viginti aut decem annorum. « Nunquam in usucapionibus *Iuris error* possessori prodest ». L. 31. *de Usurp. et Usucap. In facto* autem prudentissimi etiam falluntur. L. 2. § 15. 16. *Pro Emptore.* C. H. 1952. 1953.; C. A. 1461.; Troplong della Prescrizione c. 5. n. 923. seqq.; Struggl l. c. VI. — Verum alii tum quoad dispositiones Iuris Rom., tum quoad dispositiones Iuris recentioris probabiliter etiam affirmant praescribi posse cum ignorantia invincibili, sive *iuris* sit, sive *facti.* Ratio est, quia leges in tantum dicunt cum *ignorantia iuris* non praescribi, vel *iustum titulum legalem,* iuxta nempe leges, exigunt, in quantum difficile admittitur illa ignorantia *iuris,* et cum illo defectu *tituli iuridice iusti* non praesumitur bona fides. Ergo in foro conscientiae, in quo veritas constaret, et bona fides, non esset neganda praescriptio. Ac etiam *iustus titulus* in casu non desideraretur; esset enim *iustus titulus existimatus.* Et hanc sententiam positive probabilem dicit Card. de Lugo d. 7. n. 29. 32.; Struggl l. c. a. 3. 11. — C. I. 701.-703.; — C. G. 549. 550.; C. A. 326. 1460.; C. H. 433. 434. 442. 1952. 1953.; L. 511.

928. *An bona fides auctoris ad complendam praescriptionem prosit successori?* — Bona fides auctoris possessionem inchoantis prodest

successori bonae fidei ad possessionem continuandam et legitimam praescriptionem complendam per accessionem utriusque temporis. Quare ad nihil amplius tenetur possessor, si sciat rem esse alienam post impletum tempus praescriptionis ab antecessore inchoatum et a se completum quocumque titulo sive universali, sive particulari, sive oneroso, sive gratuito illi successerit. Ita ex Iure Rom., Inst. l. 2. t. 6. § 12. 13., et ex Iure Ital. 653.; Gall. 2235.; Austr. 1943.; Hisp. 1960., Cf. ib. 442.; Germ. 221. 943. 944.

929. *An praescribat haeres, qui dubitat de bona fide antecessorum?* — R. Affirmative, quia mala fides *per se et ordinarie* praesumi non debet, cum nemo malus praesumatur, nisi probetur. Ita communiter. — Et sic etiam si quis initio et fine rem possedit uti proprietarius, ita etiam pro tempore intermedio praesumitur. — L. 511.; C. I. 687. 702.; C. G. 2230.; C. H. 434.; C. A. 328.; C. B. 930. 1006.

930. *An mala fides antecessoris impediat successorem a praescriptione?* — R. Negative, si succedat *titulo particulari,* quia neque *est,* neque fictione iuris *censetur* esse unica persona cum antecessore. Idem dicendum est de rebus acquisitis emptione vel alio contractu. L. 516.

R. Affirmative, si *haeres* succedat ex *titulo universali* quoad *praescriptionem ordinariam* 10. seu 20. annorum; ratio est, quia « successor universalis, h. e. haeres ita repraesentat personam defuncti, ut succedat in omnes eius obligationes et onera: cum ergo praedecessor ob malam fidem, et iniustam rei acceptionem, et retentionem contraxerit obligationem restituendi, et impediendi praescriptionem illius rei, et resarciendi omnia damna, haeres in hac ipsa obligatione succedit, et ideo non potest cooperari praescriptioni, quam ipsemet tenetur impedire, pro qua debet restituere ». Lugo l. c. n. 60.; L. 512.; C. I. 693.; C. G. 2237.; C. A. 1462.; C. B. 858. Secus est est ex C. H. 442., si successor bona fuerit fide.

Si *haeres* succedat ex *titulo universali,* sed agatur de *praescriptione extraordinaria* 30. annorum, affirmat Lugo ob eamdem rationem, quia haeres semper repraesentat defunctum cum omnibus suis vitiis, quare sicut defunctus cum sua mala fide nunquam posset praescribere, sic haeres, qui eum repraesentat qualis decessit cum illa mala fide, nunquam praescribere potest. Lugo l. c. Quin immo idem Lugo id extendit etiam ad haeredes mediatos, n. 61., quod tamen alii plures negant. Struggl l. c. IX. Verum ex Iure Gall., et idem est quoad Ius Ital. et Hisp., P. Gury aliique tenent tamquam probabilius malam fidem antecessoris non nocere successori universali quoad hanc

praescriptionem 30 annorum, si haeres bona fide haereditatem adeat et dein per 30 annos possideat, quia Ius Gallic. 2262., ut etiam Ital. 2135., et Hisp. 1959. 1963., nulla facta distinctione, dicit omnes obligationes tam reales quam personales posse praescribi per 30 annos; neque ullam admittit exceptionem ex parte tituli, vel bonae fidei. Idem etiam habetur ex C. A. 1463. 1477. 1479. 1493., nisi ipsius possessoris mala fides probetur. Cf. etiam C. H. 442., ex quo videtur dicendum haeredem universalem posse in praedicto casu praescribere etiam ordinaria praescriptione. Idemque auctor quoad haeredem mediatum negat pariter malam antecessoris fidem ei nocere, quia hic non censetur ulla iuris fictione una constituere personam cum antecessore mediato. Et sane haeres mediatus non est haeres primi defuncti, seu auctoris malae fidei, sed tantum est haeres prioris haeredis, qui malam fidem non habebat. — L. 512. 516.; C. B. 858. 900.

IV. — DE MODIS ACQUIRENDI DOMINIUM PRIVATA VOLUNTATE

931. *Quid sit contractus et pactum?* — Contractus est: *conventio,* qua unus vel plures sese uni vel pluribus obligant ad aliquid *dandum, vel faciendum. Conventio,* placito nempe et consensu in idem. *Dandum vel faciendum,* adoque etiam non dandum, non faciendum. — Hinc acquiritur dominium privata voluntate per varios contractus. C. I. 1998.; C. G. 1101.; C. H. 1254.; C. A. 861.; L. 707.; Lugo d. 22. s. 1.

Pactum, late sumptum, ut communiter accipitur, idem est ac contractus. Stricte sumptum a contractu distinguitur. Nam pactum est duorum vel plurium, in idem placitum, consensus; contractus vero est pactum reciprocum seu mutuum, quod ex utraque parte paciscentium parit obligationem. L. 1. 7. *de Pactis* D.

932. *Quotuplex sit contractus?* — Contractus multiplex est; 1.° *Unilateralis,* seu pariens in uno tantum contrahente obligationem: et *bilateralis* seu *synallagmaticus,* pariens in utroque contrahente obligationem, C. I. 1099. 1100.: C. G. 1102. 1103.; C. A. 864. Contractus unilateralis communiter venit nomine actus; et sic dicitur actus donationis, actus successionis etc.

2.° Contractus est *gratuitus*, si in unius tantum partis utilitatem cedat; est *onerosus*, si utriusque partis utilitas intendatur. Contractus *gratuitus* esse potest *unilateralis*, uti donatio, bilateralis uti commodatum. *Onerosus* bilateralis semper est. C. I. 1101.; C. G. 115. 1106. — Quae acquiruntur ex actu gratuito, acquiri dicuntur *ex causa lucrativa*, e. g. donatione, legato, haereditate: quae vero ex actu oneroso, *ex causa onerosa* acquiri dicuntur, e. g. emptione.

3.° Contractus *onerosus* est vel *commutatorius*, cum utraque pars contrahens obligatur ad dandum aut faciendum aequivalens; vel *aleatorius* cum huiusmodi aequivalens pendet ab incerto eventu lucri vel damni pro utraque parte. Quare in priori contrahitur de *re* aliqua, in hoc posteriori contrahitur de *spe probabili* rei adipiscendae, C. I. 1102.; C. G. 1104. 1964.

4.° Contractus sive *onerosus*, sive *gratuitus* est vel *solemnis*, qui praescriptis legis formalitatibus perficitur, uti contractus matrimonii coram parocho et testibus, donationis publico actu peractae; vel *simplex*, qui nulli peculiari legis formae subiicitur, uti venditio, locatio, mandatum, privato contrahentium consensu perfecta.

5.° Est item vel *vestitus*, qui praeter conventionem partium, aliquod aliud adminiculum habet, ratione cuius oriatur actio in iudicio externo, e. g., si facta sit rei traditio, si facta fuerit scriptura contractus; vel *nudus*, qui praeter purum pactum nihil aliud habet, unde ex eo regulariter non conceditur actio in foro exteriori. L. 708.; Lugo d. 22. n. 12-14.

6.° Est praeterea vel *nominatus*, qui proprium nomen habet, uti vendito, vel *innominatus*, qui nomine proprio caret. Contractus omnes innominati reducuntur ad unum horum quatuor: *do ut des; facio ut facias; do ut facias; facio ut des*. Quare contractus innominatus *realis* est, non mere *consensualis*, Cf. 942. L. 707.; Lugo d. 22. s. 2.; C. A. 921. Ex C. I. 1103. et C. G. 1107. contractus omnes, sive nominati sive innominati generalibus contractuum regulis subiiciuntur.

7.° Postremo contractus est vel *explicitus* seu *formalis*, « qui fit cum formali et expressa partium conventione et obligatione, ut emptio, venditio ». vel *implicitus* seu *virtualis*, « qui fit solum cum virtuali et tacita conventione et obligatione; ut. e. g., quando quis suscipit tutelam, aut aliud officium, tacite se obligat ad ea praestanda, quae tali officio ex lege, aut consuetudine sunt annexa. Unde talis susceptio dicitur *quasi-contractus* ». Struggl 2.; C. I. 1140.; C. G. 1371. — Cf. hic 933. 942.

933. **Nota**: Iure Romano contractus dividebantur in contractus *bonae fidei* et *stricti iuris*. Contractus *stricti iuris* est, in quo id unice spectandum, de quo expresse conventum est. Contractus bonae fidei est, qui non ex verborum rigore, sed ex benigna interpretatione accipitur. Ad illum revocantur contractus gratuiti, qui strictam secundum litteram interpretationem recipiebant: ad hunc onerosi, qui ex bono et aequo interpretationem recipiebant. Ex C. I. 1124. 1131. 1134.; C. G. 1135. 1156. 1159. contractus omnes *bonae fidei* sunt, et debita sunt aequitate exsequendi.

Iure Romano contractus erant, qui licet ad sui perfectionem non indigerent rebus vel traditione, indigebant tamen, ex Iuris dispositione, verbis; h. e. ultra consensum quomodolibet explicatum indigebant certa verborum formula, sine qua non dabatur talis contractus, qualis in Iure tali nomine significabatur. Hoc praecipue procedebat in stipulatione, quae conceptis Iuris verbis fieri debebat, interrogante uno: *promittis te daturum aut facturum hoc?* et altero respondente: *promitto*. Inst. l. 3. t. 16. *de Verbor. oblig.* in princ.; L. 5. § *Stipulatio* ff. e. t. Is autem qui interrogabat appellari solebat *promissor*. Recentiori Iure omnino sublata est haec verborum obligatio, et ipso Iure Romano illa « Iuris superstitiosa formula moderationem accepit ». Lugo d. 22. n. 20.-22.

Stipulatio in praesenti nomen commune est omnibus pactis seu contractibus. *Stipulari* ergo idem fere est hodie ac pacisci, et *stipulari* ille dicitur, erga quem alter obligationem contrahit. Nemo regulariter potest suo nomine nisi *sibi* stipulari, sed potest etiam *alii* suo nomine stipulari, in commodum nempe alterius, e. g. dono tibi 100,000 libellas hac tamen conditione, ut des Caio mille annuas libellas, durante eius vita. C. I. 1128, 1134, 1137.; C. G. 1119. seqq. 1165. 1973. C; . B. 328. seqq.

934. *Quid de translatione dominii per contractus?* — Ad acquirendum dominium alienae rei opus est titulo translatitio dominii, qualis est haereditas, legatum, donatio, emptio et venditio, aliique similes contractus.

Ex iure autem positivo opus quandoque est *publicis instrumentis*, quae determinatam habent ex ipso iure positivo formam, ut in donatione rerum immobilium, et in pactis dotalibus C. I. 1056. 1382.; C. G. 931. 1394. Quandoque vero sufficiunt *instrumenta privata*, ut in alienationibus rerum immobilium, vel iurium his cohaerentibus, C. I. 1314. Atque haec instrumenta non valent, nisi munita sint partium

subscriptionibus, C. 1316. 1321.; C. G. 1318. 1323.; C. H. 1226. 1228. 1229. Neque vero eadem *haec instrumentia* exiguntur ad validitatem ipsius actus, sed tantum ad probationem, nisi aliter ipsa lege aliquando cautum sit, vel inter partes conventum fuerit, actum non valere, quamdiu non fuerit ille scriptura consignatus et subscriptus. L. 708. Cf. C. I. l. 3. t. 4. c. 5. rubr.: C. H. 1278.-1280.; C. A, 883.-887.

Opus item per se non est ad dominii translationem *traditione.* sed sufficit sola domini transferentis in alium consensus et huius acceptatio. Ita ex C. I. 1225. 1448. 1538.; C. G. 1138. 1583. 1689. Ea vero opus est ex Iure Communi, L. 20. C. *de Pact.;* C. A. 425.; C. H. 609. 1095. Attamen ut *quoad tertios,* volentes sibi rem vindicare, alienatio valeat rerum mobilium, traditione opus est, C. I. 707. 1539.; C. G. 1689. 2279.; uti autem valeat *quod tertios* alienatio rerum immobilium, opus est, in casibus per leges determinatis, *transcriptione*, C. I. 1932. 1933.; C. G. 939. 941.; Cf. C. A. 440. 444, et in privatis instrumentis opus est *quoad tertios data,* legitime inscripta in publico registro, C. I. 1327.; C. G. 1328. Hinc si eadem res pluribus fuerit vendita, locata, praevalet ille qui prior *transcripsit, registravit.* Quare ille, qui rem uni venditam alteri vendit, qui prior eam inscribat vel registrat, de damno tenetur; quia ius quaesitum primi emptoris laedit. Ac alter emptor, qui sciens prudens emat et transcribat, ius etiam laedens quaesitum alterius damni tenetur.

C. He. 656. 657. 714. ad proprietatem acquirendam fundorum requiritur inscriptio in registro fundiario. Contractus translativus proprietatis exigit ad validitatem actum publicum. Dispositiones mortis causa et conventiones matrimoniales fieri debent formis praescriptis ex iure successorio et matrimoniali. Pro transmissione proprietatis mobiliari necessaria est translatio possessionis ad acquirentem.

Ex C. B. 313. 873. 925. 929. pro translatione proprietatis immobilium opus est inscriptione in registro fundiario; pro translatione proprietatis mobilium traditio requiritur.

935. **Nota:** *Traditio* est: « rei, iuris, vel possessionis de persona in personam translatio ». Per traditionem acquiri rei dominium potest; quod tamen non est ita intelligendum, quasi sola traditio sine omni alia praevia dispositione domini transferret dominium, sed « si venditio, aut alia iusta causa praecesserit ». L. *Numquam* 31. ff. *de Acquirendo rerum dominio.* — Porro traditio ad translationem dominii non est quidem necessaria iure naturali; sed, si necessaria est, id ideo est,

quia requiritur a iure positivo humano; ut nempe sic compleantur contractus, et evitetur incertitudo dominii. Non requiritur autem necessario traditio rei physica, sed sufficit moralis, et diversimode fieri potest, sicut possessio. Cf. C. I. 1463.-1466.; C. G. 1604.-1607.

Iure Romano traditio *ordinarie* est necessaria ad acquirendum rerum dominium. *Ordinarie*, nam 1.° traditio non requiritur ad ius praecise *ad rem:* ut patet in hypotheca, et aliis nudis contractibus; immo rerum, quae nullius sunt, etiam ius *in re*, seu dominium, acquiritur sine traditione, seu per solam apprehensionem et occupationem. 2.° Sunt quidam casus iure excepti, in quibus transfertur dominium ante traditionem. — Tales casus ex eodem Iure Rom. sunt praecipue sex: 1.° In beneficiis ecclesiasticis, C. *Si tibi absenti de Praeb.* in 6.° 2.° In haereditate, L. 23. Dig. *de Acquir. vel amitt. possessione.* 3.° In legato quoad rem determinatam in individuo, L. 64. Dig. *de Furtis;* L. 86. Dig. *de Legatis et fideicommissis.* 4.° In his quae venduntur, donantur aut legantur Ecclesiis, Monasteriis, Hospitalibus, aut in Redemptionem captivorum, L. ult. C. *de Sacrosanctis Ecclesiis.* 5.° In donatione facta ex pacto, ut donatarius det alimenta donatori; nam, his denegatis, dominium redit ipso facto ad donatorem. L. 1. C. *de Trad. quae sub modo.* 6.° In his, quae per delictum ipso facto addicuntur fisco. — Inst. l. 2. t. 1. § 40. 44.

936. *An validus sit quoad forum conscientiae contractus, destitutus solemnitatibus a iure positivo civili praescriptis?* — *Solemnitates* sunt formae quaedam conficiendi contractum ex legis praescripto, v. g. ut fiat coram tot testibus, scriptura, etc. Aliae autem sunt *accidentales,* quae pertinent tantum ad maius quoddam complementum, e. g., quod testamentum fiat papyro obsignata, quaeque proinde omissae actum non invalidant; aliae *substantiales*, quae censentur pertinere ad substantiam, cun nempe adiunctam habent clausulam irritantem, uti, e. g., quod testamentum holographum manu propria subscribatur. De his quaestio movetur.

Agitur de *iure civili.* Etenim quoad *ius canonicum* servandae omnino sunt praescriptae iuris solemnitates; inter quas praecipuum locum tenet, in alienationibus, Beneplacitum Apostolicum, sine quo alienationes rerum Ecclesiae, nullae sunt. Sed Cf. V. 2. n. 1209. Idemque dicatur de forma olim a Trid. s. 24. C. I. de R. M., et nunc ex Decr. *Ne temere,* constituta, quoad matrimonii validitatem. Cf. V. 2. n. 1206. — Agitur autem de ipsis *contractibus*, seu de obligationibus et iuribus ex eis ortis. Non agitur de contractuum *actibus*, seu de

instrumentis, quibus contractus consignantur; nam huiusmodi *actus* respiciunt potius forum externum. Porro *actus* fieri debent, ut valeant, secundum praescriptas a lege formas. Aliter facti irriti sunt, possunt tamen valere ut *scripturae* privatae, si omnium contrahentium subscriptionibus sint muniti. C. I. 1310. 1311. 1316.; C. G. 1318. 1339.

« Triplex datur *probabilis* sententia. Prima negat; quia leges irritantes tales contractus fundantur in praesumptione non solum doli, sed etiam periculi; et ideo potest lex humana omnino tollere naturalem obligationem contractus initi... Secunda affirmat,.. quia in illis humana lex, quamvis negat actionem civilem, non tamen tollit naturalem obligationem, ad quam solus quidem consensus sufficit. Tertia docet, in his contractibus praeferendum esse possessorem, donec per sententiam iudicis condemnetur ad restituendum... Hanc sententiam non solum puto probabiliorem, sed in praxi omnino tenendam, eo quod... cum possessio ius certum tribuat, nequit possessor re exspoliari, nisi constet de iure alterius ». L. 711. 927.-929.

Prima sententia per se rationi magis conformis videtur. Etenim, non solum quoad Ius Romanum, verum etiam quoad recentiora Iura, valet quod observat Lugo d. 22. n. 252.: « *Verba legis* id videntur sonare, neque aliis, fere verbis utitur Trid. s. 24. C. I. quando matrimonia clandestina irritat, nec possunt adhiberi verba magis apta ad id significandum, quam declarare antecedenter contractum nullum et irritum... Posita sólum irritatione contractus in foro externo, parum utilis censeretur lex, cum solum deserviret ad fovendam iniquitatem eius, qui conscius de valore et obligatione contractus adhuc intentaret spoliare iustum possessorem, auferendo propter defectum solemnitatis id quod ab ipso in foro conscientiae auferri non posset. Et quidem durum esset cogere iudices ad favendum huic iniustae petitioni, quando ipsis constat, contractum coram Deo valuisse, et non posse sine peccato adversarium petere quod petit ».

Secunda sententia conformior videtur recentiorum legum contextui. Etenim C. I. 1104.; C. G. 1108.; C. B. 305. 313.; C. H. 1258, 1261. 1278. 1279. 1300.; C. L. 643. contractus formas non enumerarunt inter conditiones *essentiales* ad validitatem contractus. Quare hisce formis illud tantum videntur intendere, instrumenta scilicet seu media determinare, quibus voluntas partis contrahentis apud iudices constare valeat. Gousset in art. cit. et in art. 1101. Quin immo publica instrumenta non videntur explicite requiri ad *validitatem* actus, sed tantum ad *probationem*. C. I. l. 3. t. 4. c. 5. s. I. rub., 1313., 1314., 1932. 8.; C. G. 1315. seqq. 1335. 1338.; C. H. 1278.-1280. Ex C. A. 883.,

exceptis casibus a lege determinatis, contractus quacumque forma fieri possunt, quin inde *diversitas obligationis* enascatur. Ex C. H. 1258. contractus solo consensu perficiuntur.

Tertia sententia reapse a prima et secunda non distinguitur, sed utramque admittens, utriusque corollarium deducit. Possessor enim esse potest et ille cui favet testamentum, licet destitutum formis legalibus, et ille cui favet defectus legalium formarum. Tunc reapse tertia haec sententia a prima et secunda esset distincta, si diceretur quod praedictae leges actum non reddant ipso iure irritum, sed irritationi obnoxium per iudicis sententiam, quam quis pro suo arbitrio poterit invocare; et tunc, ut ait idem S. Alph. l. c., « procul dubio tenetur possessor stare sententiae iudicis, si damnetur ad restituendum ». Ita plures recentiores leges civiles irritantes interpretantur. Ac negari non potest, quod plures tales leges revera actum de facto nullum non reddant, sed tantum rescindibilem, et per iudicis sententiam irritandum.

937. *An teneatur ad restitutionem, si quis, probabilem sequens sententiam, impediat ne compars adeat iudicem, qui eum condemnet et obliget ad restitutionem?* — R. « Affirmative, si impediat vi vel fraude, secus, si alio modo ». L. 888. Ratio 1.^{i} est, quia laedit ius alterius; 2.^{i} vero, quia tunc prosequitur legitime ius sum.

938. *Quaenam sint essentiales contractuum conditiones? — Quatuor sunt conditiones essentiales ad valide contrahendum:* Consensus partis, quae obligatur; Capacitas contrahendi; Obiectum certum quod sit materia contractus; Causa obligationis licita, C. I. 1104.; C. G. 1108.; C. H. 1261.

939. *Quid sit et qualis esse debeat contrahentis consensus?* — R. Ad 1.um *Consensus* est hic non simplex animi *consilium* vel *propositum*, sed *promissio* rei dandae vel faciendae, et ex utraque parte super *eodem contractu et eadem re* esse debet. *Promissio* ex una parte esse debet, ex altera *acceptatio,* in contractu unilaterali, et praeterea *repromissio,* in bilaterali. Quando contractus est ex se bilateralis, repromissio tacite inest in ipsa acceptatione, ut in venditione et emptione. Sed, si contractus ex se bilateralis non est, repromissio in acceptatione non includitur, uti e. g. in sponsalibus; potest enim quis promissionem acceptare, quin repromittat. Quin immo et in ipso contractu bilaterali non semper est repromissio, et ipsa executione contractu perficitur, e. g. si mercatori scribas, ut pro tali determinato pretio mittat tibi decem cereos, et ille statim mittat.

R. Ad 2.um Consensus esse debet: 1.° *Internus,* obligatio enim contractus oritur a sola contrahentis voluntate. 2.° *Liber* et plene *deliberatus;* secus enim voluntas esset imperfecta, et perfectam obligationem parere non posset. 3.° *Externus,* nam comparti manifestari debet: secus enim nequit quis *alteri* se obligare. *Oblatio* autem alteri acceptanti manifestari debet ab eodem offerente, vel ab alio, sed ipsius nomine vel mandato. Haud autem necessario expressus esse debet; tacitus sufficit; et passim tacite contrahitur. 4.° *Mutuus,* ut enim quis *alteri* propria voluntate se obliget, requiritur, ut iste eam voluntatem acceptet. 5.° Neque vero necesse est, ut utriusque partis consensus *simul* eliciatur. Consensus enim unius semel datus nec revocatus moraliter perseverat, unde, accedente alterius consensu, statim contractus perficitur. — C. I. 1108.; C. H. 1262. 1265.; C. A. 862. 863. 869.; C. B. 116. 117. 130. 147.-149. 153.; C. L. 647. seqq.

940. **Resolves:** Qui *ficte consentit* in contractum, non contrahit, adeoque nullum transfertur dominium. Verum deceptor tenetur in conscientia partem deceptam indemnem facere, si damnum alter inde patiatur, vel partem suam iam praestiterit, ubi contractus sit onerosus, adeoque, si aliud non adsit medium, internum consensum praebere debet et stare contractui. L. 709. 711.; C. A. 877.; C. B. 122. Supplere autem poterit consensum, quamdiu alter suum non retractaverit, quamvis hic defectum consensus compartis ignoret. H. A. 93. — *Consensus interpretativus,* non sufficit ad contrahendum, quia consensus est, qui adhuc non est, adeoque nequit obligationem contractus parere.

In contractibus gratuitis, de iure naturali non requiritur, ut acceptatio innotescat promittenti. Nam, re oblata alteri, huius acceptatione statim fit sua quasi res nullius. — Quando agitur de contractibus onerosis, contractus *regulariter* non perficitur donec utriusque acceptatio utrique etiam nota fiat, atque ideo potest quis ante resilire. Ratio, quia sicut voluntas me obligandi tibi; nondum tibi manifestata, non me obligat tibi; ita voluntas te obligandi mihi, nondum mihi manifestata, non obligat te mihi, et consequenter nec te, nec me. Neque vero praesumitur me tibi velle obligari antequam mihi innotescat te mihi velle obligari. *Regulariter,* nempe nisi quis velit revera ipse obligari, et contractum perfici ante manifestatam acceptationem compartis, v. g., si quis a te per epistolam petat mutuam pecuniam, cum tali interesse solvendo, et illi statim eam mittas; contractus mutui erit perfectus, et poterit ille de pecunia accepta statim disponere. Est enim ipsa oblatio interesse solvendi hypothetica quaedam

acceptatio consensus alterius contrahentis, quo consensu illa acceptatio absoluta evadit. Lugo d. 22. n. 26. 27. 33. 34., d. 23. n. 70. seqq.

Ex C. B. 145. 151. 153., offerens contractum ipsa sua oblatione obligatur. Contractus autem perficitur oblationis acceptatione, quin haec acceptatio debeat prius offerenti declarari, et quamvis interim mortuus sit offerens. — C. H. 1262. acceptatio per epistolam offerentem non obligat, nisi postquam ad suam pervenerit cognitionem. C. L. 653. proponens obligatur ad promissionem servandam.

941. *An valeat contractus initus cum animo contrahendi, sed sine animo se obligandi; vel illum implendi?* — R. Ad 1.um « Prima sententia affirmat cum Less., Soto, Dic., Pont. etc. ap. Salm.... Secunda sententia vero probabilior negat.... Ratio, quia conditio apposita contraria substantiae contractus, contractum invalidat ». L. 710. Quid enim est contrahere, nisi alteri se obligare? — R. Ad 2.um Affirmative. Ratio, quia simul consistere possunt voluntas se obligandi, et voluntas non implendi contractum. — L. 1. 6. n. 832. 833.

942. *An contractus omnis solo mutuo consensu externe manifestato et acceptato intrinsece perficiatur, absque rei traditione?* — Aliqui contractus sunt, qui, *per se loquendo,* solo consensu mutuo, exterius sive verbis, sive scriptis, aliove signo, manifestato perficiuntur, et ideo *consensuales* dicuntur. Ratio, quia nihil aliud important, quam mutuam partium *conventionem,* uti locatio, venditio, mandatum. — Aliqui vero contractus sunt, qui, *per se loquendo,* non nisi rei traditione perficiuntur, qui *reales* ideo appellantur. Ratio, quia praeter mutuam illam partium conventionem, ipsam rei traditionem important, uti mutuum, commodatum, depositum. C. I. 1837.; C. G. 1919. Ad hanc secundam classem contractuum, qui *re ipsa* perficiuntur, pertinent contractus omnes innominati, qui non complentur, nisi secuta *traditione rei* ex parte unius. Et sane absque traditione non mutuum, sed potius promissio mutui habetur, etc. *Per se loquendo;* nam « in foro conscientiae contrahentium intentioni standum est ». L. 708.; Lugo d. 22. s. 3.

Ex C. G. 1138. « Obligatio tradendi rem est perfecta solo consensu partium contrahentium. Ea reddit creditorem proprietarium, et rem eius periculo constituit ab ipso instanti, quo res tradi debuit ». Ita etiam ex C. I. 1125. — Ex C. H. 1095. 1258. contractus mero consensu perficiuntur, et statim obligant ad exsecutionem. Statim ac obligatio exoritur tradendi rem, creditor ius habet ad fructus rei. Verum *ius in re* non acquiritur nisi traditione rei. — Inst. l. 3. t. 14. 15. 16. 22. 23.

943. *An error et dolus invalidet contractum?* — Duplex distinguitur *dolus,* dolus bonus et dolus malus. Dolus *bonus* nihil est aliud quam solertia quaedam in agendo, et in hoc sensu dixit Ulpianus, licere contrahentibus in pretio emptionis et venditionis se naturaliter circumvenire, nempe intra limites iusti pretii. Dolus *malus,* de quo in praesenti quaestione agitur, est: calliditas, fallacia, machinatio, ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita. Calliditas sita est in tacendo, fallacia in mentiendo, machinatio in faciendo. C. H. 1269.; C. L. 663.

« Contractus est nullus, si dolus vel error sit circa *substantiam contractus* . . . quia deficit actualis consensus ». L. 714.; C. I. 1108. 1110.; C. H. 1266.; C. L. 659. 660.; C. A. 871.; C. G. 1110.; C. B. 119.

Si error vel dolus sit circa *qualitatem rei, et non dederit causam contractui,* contractus est validus; consensus enim non deest circa obiectum ipsum conventionis. C. I. 1110.; C. H. 1270.

Si error vel dolus sit circa *qualitatem rei, sed causam dederit contractui,* controvertitur. Prima sententia affirmat. « Ratio, quia licet qualitas in esse physico sit quid accidentale, in esse tamen morali habet rationem substantiae. Oppositum tamen est communiter traditum a dd. et probabilius..... Ratio, quia contractus hic non est invalidus neque de iure positivo (sive Rom. sive Ital. 1110. 1115. 1300., sive Gall. 1116. 1117., sive Hisp. 1266. et Austr. 872.), neque de iure naturali ..... nam ad contractum validandum sufficit animus voluntarius quoad substantiam, licet sit involuntarius quoad accidentia: nisi..... contrahens expresse consentiat *sub conditione,* si talis adsit circumstantia, quia tunc qualitas transit in substantiam. — Communiter autem dd. docent semper posse irritari talem contractum a decepto, ratione iniuriae, et defectus consensus, et teneri deceptorem ad damna ex deceptione orta ». Ac quamvis error fuerit invincibilis adhuc tamen contractum irritare quis potest in conscientia, et illum non adimplere, si res sit magni momenti, in quam merito non censetur voluisse consentire, saltem omnino absolute. L. 714. 715., l. 6. n. 835.; C. A. 874.; C. I. 1108. 1115.; C. B. 123. 853.; C. H. 1270. 1101. 1102. 1107. 1726. — Verum, « si dolus a quodam tertio, sine ulla alterius contrahentis culpa adhibeatur, certo validus est contractus; sed alii cum Lessio, Sanchez, Bonac. volunt adhuc esse rescindibilem, alii dicunt rescindi non posse, dari tamen actionem decepto adversus deceptorem pro reparatione damnorum obtinenda ». Gur. 777.; C. A. 875.; C. B. 123.

Error vel dolus circa *causam motivam contractus* invalidat contra-

ctum, tunc enim deficit consensus circa ipsam substantiam contractus. C. I. 1109.; C. H. 1266. Hinc « non mirum si paupertatis fictio impediat dominii translationem, cum motivum dandi eleemosynam huic pauperi sit eius paupertas, quam ille nequiter dolose fingit ad extorquendam eleemosynam ». Lugo Resp. Mor. d. 17. n. 1. Restitutio autem in eo casu probabiliter fieri potest vel ipsi domino, vel aliis pauperibus ex praesumpta domini voluntate. L. 622.

Error vel dolus circa *causam* mere *impulsivam contractus,* v. g., si pauperi eleemosynam largiaris, quia eum existimas valde probum. cum minus probus sit, non invalidat contractum, cum non desit consensus in substantiam rei, potest tamen quis in conscientia contractum rescindere, si res sit magni momenti, in quam merito non censetur voluisse consentire, saltem omnino absolute, prout de *qualitate dante causam contractui* dictum est. Idque maxime in contractibus gratuitis locum habet, qui plenum voluntarium et spontaneitatem requirunt. L. 737.; C. I. 1109. 1110.; C. H. 1266.

Error vel dolus circa *personam contractus,* per se loquendo, non irritat contractum in contractibus *onerosis ;* persona enim est omnino extrinseca et indifferens in talibus contractibus. Excipe tamen matrimonium, in quo persona contrahens est simul obiectum ipsius contractus. Invalidat vero coutractum in contractibus *gratuitis,* per se loquendo, in his enim e contra persona donatarii specialiter a donatore intendi solet. Dicitur *per se loquendo,* spectanda enim sunt rerum adiuncta, ex quibus contrahentis voluntas melius dignoscatur. C. I. 1110.; C. G. 1110.; C. H. 1266.; C. A. 873. — Lessius l. 2. c. 17. D. 5.; Rogron et Gousset in a. 1110.; Molina tr. 2. d. 352. n. 7. 8.

Ex C. He. tit. *de Dispositionibus mortis causa* art. 462. *sunt nullae* dispositiones factae sub influxu erroris, doli mali, violentiae, minarum. *Validae* tamen *evadunt,* si disponens infra annum eas non revocaverit ex momento, quo cognovit errorem, vel dolum, vel quo cessarunt effectus violentiae et minarum.

944. *An gravis metus invalidet contractum, an saltem rescindibilem reddat?* — R. Negative, si agatur de metu ab *intrinseco,* aut a causa necessaria seu naturali ; vel de metu ab *extrinseco* quidem, sed *iuste* incusso. Ratio, quia metus non tollit simpliciter voluntarium, nisi tam gravis sit ut rationem perturbet. Neque vero talis metus ullam irrogat iniuriam contrahenti.

Si agatur de metu gravi *ab extrinseco, et iniusle incusso, et non ad consensum extorquendum,* controvertitur, sed distinguendum videtur.

« *Si enim incussus est ab altero contrahentium*... contractus est irritabilis; quia metum iniuste incutiens tenetur tollere omnia incommoda, quae ex iniuria proveniunt, inter quae est obligatio ex tali contractu orta. Ita probabilius Lugo. *Si autem metus a tertio impertinente est incussus,* et contractus adhibeatur, ut medium ad declinandum malum imminens; tum contractus onerosus valet irrevocabiliter..... nam nullus contrahentium iniuriam intulit; tertius autem metum inferens non potest auferre obligationem consentiendo in rescissionem contractus: quia cum illo contractum non est; quamquam hic teneatur inducere ad rescissionem, ut ab innocente avertat iniuriam, si hic velit..... Et quis dicat rescindi posse contractum, si ex metu hostis tui tibi insidiantis, emisti gladium ad te defendendum..... Excipit 1.° Lugo contractum matrimonii. quem putat esse invalidum, ex tali metu initum. Excipit 2.° probabiliter Palau. contractus *gratuitos,* quia sic melius consulitur innocenti, et alter queri non potest; quia solo lucro privatur, manens in statu, quo ante erat, et sicut ipse nollet in tali statu obligari, sic nec debet velle obligare alterum ». Reuter 127. — S. Th. Quodl. 5. a. 17. Cf. V. 2. n. 1022.

Si agatur de metu gravi *ab extrinseco iniuste incusso ad consensum extorquendum ab alio quam a comparte contrahente,* iterum controvertitur. Prima sententia probabilis docet, quod contractus « rescindi non potest iure naturae, quia cum neutra pars iniuriam fecerit, non est ratio ex natura rei, cur potius possit ad libitum unius rescindi, quam ad libitum alterius servari ». Reuter 126. Favet huic sententiae C. A. 875. Secunda sententia probabilis oppositum tenet, « quia ratione iniuriae, etiam a tertio illatae, res priori domino obligata manet, et consequenter cum illo onere ad quemlibet transit: non autem par est, ut quis per alterius iniuriam ius omne in rem suam amittat, Billuart, etc. », Gur. 782. Posteriori huic sententiae consonat tum Ius Rom., Reuter l. c., tum Ius Ital. 1111. et Ius Gall. 1111. ac Hisp. 1268. — Cod. Lusit. 666. contractus est nullus.

Si metus *ab extrinseco, iniuste sit incussus ad consensum extorquendum ab altero coutrahentium,* an contractus, sic initus, sit ipso facto invalidus, controvertitur. Adest triplex sententia probabilis. Prima affirmat. Ratio, quia si huiusmodi contractus naturaliter esset validus ex iniustitia oriretur iustitia, cum ex contractu per iniuriam extorto oriretur obligatio, quae est actus iustitiae. Secunda tenet contractus gratuitos esse invalidos, non vero onerosos. Ratio, quia ad contractus *gratuitos,* ad differentiam aliorum contractuum, requiritur voluntas omnino libera; est enim beneficium. Tertia vero probabilior et com-

munissima docet talem contractum esse quidem rescindibilem, non vero invalidum, neque de iure naturali, neque positivo. Non *naturali,* quia metus non tollit simpliciter voluntarium. Non *positivo,* sive Rom., quo praecipitur iudicibus ut tales contractus rescindantur, ergo per se lex habet eos ut validos; sive Gall. uti aperte habetur art. 1117.; sive Ital. 1111. 1113.; sive Hisp. 1267. 1268.; sive Austr. 870. 874. 875.; sive Germ. 123.; L. 715. 716.; — Cod. Lusit. 666. contractus *est nullus.*

945. **Nota:** Ex Iure canonico invalidi sunt contractus ex metu gravi eliciti, ubi agitur. 1.° de matrimonio, et probabiliter etiam de sponsalibus; 2.° de traditione rerum Ecclesiae et de renuntiatione beneficii; 3.° de professione religiosa, et de aliis quibuscumque votis; 4.° de electione Praelati; 5.° de absolutione a censuris, et probabiliter etiam de iurisdictione ecclesiastica. L. 715. 716.

946. **Resolves:** « Si deprehenso in furto vel homicidio mineris, te eum ad iudicem delaturum, nisi tibi det vel promittat certum munus, tenet promissio, nec acceptum teneris reddere.... Quod etiam verum est, etsi non habuisses animum illum deferendi, sed tantum terrendi; quia cederes saltem iuri tuo id faciendi, quod est pretio aestimabile... Ideo enim dedit, ut resignares iuri tuo ad accusandum; id quod vere facis, etsi non intenderis accusare ». Reuter 120. Idque *probabilius* dicit S. Alph. 894.

947. *Utrum contractus ex metu levi initus, sit rescindibilis arbitrio metum passi?* — « Prima sententia affirmat in foro interno; nam in externo non datur actio. Ratio, quia quicumque metus iniuriam infert, ex qua incutiens commodum reportare non debet... Ita probabiliter Less., etc. Bene tamen excipiunt matrimonium iuxta nostram sententiam l. 6. n. 1056., et professionem religiosam. An etiam votum, V. de Voto, 197. Secunda sententia vero mihi probabilior, quam tenent Pont., Tamb., Viva, etc. dicit, neque in foro externo, neque interno rescindi posse contractum initum ex metu levi. Ratio, quia non praesumitur consensisse ex metu, sed vere sponte, qui noverit esse levem, et, cum facile potuisset, non reiecit. Excipienda tamen censent Salm. omnino esse sponsalia, quae etiam per metum levem contracta rescindi possunt per iudicis sententiam, ex maxima libertate quam sponsalia requirunt ». L. 718. Excipiendos item censet Gur. Baller. 780. contractus gratuitos. Favet huic sententiae C. I. 1114.; C. G. 1112. 1114.; C. H. 1267.

948. **Nota:** Quod dictum est de metu gravi et levi intelligas etiam de metu reverentiali, prout iste gravis vel levis sit. L. 717; C. I. 1114.; C. G. 1114.; C. H. 1267.

949. *Utrum, si interfucrit metus gravis iniustus, dans causam contractui, et res pervenerit ad tertium possessorem bonae fidei, possit metum passus ab illo rem revocare, et ille teneatur restituere?* — Negat Laym. Sed recte communius affirmant Salm., Lugo, etc.; quia res semper transit cum vitio suo, etiamsi metus non sit ab illo tertio incussus. « In hac actione non quaeritur, utrum is qui convenitur, an alius metum fecerit, sufficit enim hoc dicere, metum illatum ». L. 14. § 3. *Quod metus causa gestum erit.* — L. 719.

950. **Nota:** Datur *laesis restitutio in integrum, ex iure civili,* nisi nempe rem quis comprobaverit rite ac recte gestam, C. I. 1309.; C. G. 1311. 1338., in casibus tantum in lege expressis, C. G. 1118., etsi agatur de minoribus, C. I. 1308.; C. G. 1313., i. e. in divisionibus, venditionibus et permutationibus ex C. I. 1038. 1529. 1554., in divisionibus et venditionibus, sed non in permutationibus, ex C. G. 887. 1674. 1706., in omnibus praeter contractus aleatorios et transactiones ex C. A. 934. 1060. 1268. 1386., in contractibus tantum celebratis a tutoribus vel a repraesentantibus absentes ex C. H. 1291. 1293. *Restitutio in integrum,* i. e. repositio in pristinum statum, adeoque unusquisque in priore iure suo redintegratur. Laesus ergo rem suam recuperat, et laedens, si bona egit fide, nihil de suo perdere debet.

Ea a iudice petenda est; locum habet, etsi *iniuria* abfuerit, et ex C. I. 1300. *actio* nullitatis seu rescissionis quinquennio praescribitur, ex C. G. 1304. decennio, ex C. H. 1299. quadriennio. Huiusmodi praescriptio valet etiam in foro conscientiae, quia restitutio non nisi civili competit iure. *Actio,* nam *exceptio* nullitatis seu rescissionis perpetua est in favorem illius, qui cogitur contractum exequi, C. I. 1302. Beneficium hoc competit pariter ecclesiis et locis piis intra quadriennium ex C. l. 2. *de Restit. in integr.* in 6°.

Restitutio vero in integrum, quae naturali iure competit laesis, ex illata iniuria propter dolum vel metum, officio iudicis non eget, eaque in omnibus contractibus verificatur, et perpetua est. L. 717.; Gousset 739.; S. Th. 2. 2. q. 89. ad 3. — Ex C. B. 853. negari *semper* potest solutio crediti *actu illicito* obtenti.

951. *Quinam habeant, iure naturali, contrahendi capacitatem?* — De Iure naturali *valide* contrahere possunt ii omnes et soli, qui liberum rationis usum habent. Ratio, quia isti omnes et soli dominium

transferre, et obligationes suscipere possunt. Unde *contrahere valide nequeunt* infantes, usu rationis necdum pollentes, amentes, furiosi, perfecte ebrii. *Contrahere nequeunt,* nempe *per se,* nam cum dominium proprietatis habere possunt, possunt pro ipsis tutores et curatores contrahere. — De iure item naturali *firmiter* contrahere possunt ii omnes et soli, qui liberam habent bonorum administrationem. Ratio est, quia, hoc ipso quod dominium aut administratio bonorum sit ab alterius dominio aut iurisdictione dependens, contractus habet ex natura rei hanc conditionem implicitam: nisi alter, cuius iuris est contradicere, contradixerit. Hinc, quamvis religiosi ex praesumpta superioris voluntate licite contrahant; contractus tamen est a superiore revocabilis. Licet Praelati religiosi, aut ab his constituti administratores bonorum communium, possint irrevocabiliter contrahere in causis ordinariis, in quibus Constitutiones ipsis concedunt administrationem sine concursu aliorum; in illis tamen, in quibus sunt dependentes a consensu Capituli, seu Communitatis, seu proprii Consilii, non possunt sine tali consensu firmiter et irrevocabiliter contrahere. — Struggl 12.; Reuter 141. Cf. Instr. S. C. de Relig. 30. Iul. 1909.

952. *Quinam habeant, iure positivo, contrahendi capacitatem?* — De iure positivo, ut quis *valide* vel saltem *firmiter* contrahat, requiritur, ut lege *incapax* contractus faciendi non declaretur.

Ex Iure Romano uxor non potest contrahere aut disponere de dote eiusque fructibus; neque de bonis familiae communibus, marito rationabiliter contradicente. Verum potest pro libito disponere de bonis paraphernalibus, etiam invito marito. L. 489. — Filiusfamilias impubes, etsi cum patris consensu et de bonis castrensibus contrahat, non obligatur. At, si sit puber, obligatur; modo non agatur de alienandis immobilibus et mobilibus pretiosis. Verum de profectitiis et adventitiis minime disponere potest. — Impubes patre orbatus auctoritate tutoris, minor vero cum consensu curatoris valide contrahunt, nisi agatur de immobilibus et mobilibus pretiosis. Potest autem pupillus in suum commodum alium obligare, v. g., acceptando donationem, etiam sine auctoritate tutoris. Inst. § 9. *Pupillus de Inutil. stipul.* — Mortui civiliter neque accipere neque donare ullo modo possunt bona; et eorum bona ad haeredes transeunt. Mortui civiliter sunt damnati ad mortem, ad triremes perpetuas, ad deportationem.

Ex C. I. 324. seqq. 1105. 1106., C. G. 489. seqq. 1123. 1124.; C. H. 200. 1263. 1264.; C. A. 21. 865. *alii sunt, quibus fere omnes, alii quibus non nisi certi contractus, vel in quibusdam casibus,*

prohibentur. — Omnes fere prohibentur generatim uxoribus, minoribus, interdictis. — *Interdictis* accensendi sunt inhabilitati, surdomuti, caeci a nativitate. — *Interdicitur* quis ob infirmitatem mentis. C. I. 324.; C. G. 489. — Renunciatur *inhabilis,* qui *suae* quidem mentis est, sed excors, vel ineptus, vel prodigus. C. I. 324. 339.; C. G. 513.; Cf. C. A. 21. 269. — *Surdi et muti,* iure civili, quoad contractus inhabilitatis aequiparantur. *Caeci a nativitate* quoad contractus surdis et mutis aequiparantur. C. I. 340.; C. A. 275. — *Interdicti* aequiparantur *minoribus,* ideo sub tutela sunt. C. I. 329.; C. G. 509. — *Inhabilitatis* curator solet dari; cum eo omnia legitime agunt, sine eo illa tantum, quae pertinent ad bonorum administrationem. C. I. 339.; C. G. 513. — Cf. C. H. 32. 170. 200. 221.-230.

Ex C. B. 104. *Incapax* contrahendi est, qui nondum septennium adeptus est, qui mentali laborat morbo, libertatem excludente, qui ex mentali morbo est interdictus. Ex eodem Cod. 105. declaratio voluntatis *incapacis est* nulla.

953. *Quid de uxorum, minorum, interdictorum contractibus iure recentiore? — Uxor* generatim contrahere *firmiter* non potest *sine speciali consensu mariti,* vel in huius defectu, *sine iudicis auctoritate.* C. I. 135. 136.; C. G. 217. 219.; C. H. 61. 62. 65. Comparare tamen potest necessaria ad familiam. In C. H. 62. uxor sine speciali viri consensu contrahere potest, quando faciat *ordinarias familiae expensas.* Item in C. He. 163. uxor repraesentat unionem coniugalem pro occurrentibus necessitatibus domesticae oeconomiae, et obligat etiam maritum, nisi eius actus fuerint excessivi. Ex C. I. Comm. 14. § 2. uxori, commercium agenti permittitur etiam alienatio bonorum suorum (non dotalium) immobilium. Ex C. B. 1365.-1371. 1395.-1400. 1405.-1407. uxor libere disponere potest de bonis sibi reservatis, quoad bona vero, mariti administrationi et usuifructui obnoxia, mariti indiget approbatione. Cf. C. A. 1237. seqq. — *Minores,* non emancipati, contrahere *firmiter* nequeunt absque assistentia tutoris, C. I. 277.; C. G. 450.; C. H. 262. 1263.; C. A. 152.; C. B. 106. seqq. Minores vero emancipati habiles sunt ad faciendos administrationis actus, et contractus, a lege determinatos. Pro reliquis vero assistentia curatoris requiritur. C. I. 317.-319.; C. G. 480. 484. 487.; C. H. 317. In re autem maioris momenti tutor et curator ab auctoritate pendent *consilii familiae.* C. I. 277. 301. 314. seqq.; C. G. 450. 468. 483.; C. H. 269. Ex C. I. Comm. 9. seqq. minores emancipati, sive mares sive feminae, commercium legitime exercentes, censentur maiores ac possunt bona

sua etiam immobilia alienare. — *Interdicti,* qui nempe iudicis sententia incapaces declarantur actus civiles exercendi ob statum imbecillitatis, aut dementiae aut furoris, ut etiam prodigi, iuridice denuntiati, nequeunt *firmiter* contrahere absque assistentia tutoris vel curatoris, vel consiliarii iuridice constituti. C. I. 329. 335. 339. 340.; C. G. 502. 509. 513.; C. H. 200.; C. B. 114. seq.

Si legis praescripta non observentur, horum contractus, nempe uxorum, minorum, interdictorum: 1.° Sunt validi; nisi iudicis sententia irritentur. C. I. 1300. 1899.; C. G. 1304. 2012.; C. H. 1302.; C. B. 106.-113. — 2.° Sunt *eorum arbitrio rescindibiles*, minime vero arbitrio compartis contrahentis, C. I. 341. 1107. 1300.; C. G. 1125. 1304.; C. H. 1302.; C. B. 108. 111. 135. 144., exceptis interdictis in poenam, contra quos capacitas opponi potest a quolibet interesse habente. C. I. 1107. Ubi vero de uxoribus agatur, contractus nullitatem opponere possunt etiam maritus aut ipsorum haeredes. C. I. 137.; C. G. 225.; C. H. 65. — 3.° Rescissionem invocare possunt minores, quia *minores* ex C. I. 1300. 1303.; C. H. 1300.; quia *laesi* ex C. G. 1305. 1306.; uxores vero et interdicti rescissionem invocare possunt, etiamsi laesi non fuerint, C. G. 1305., Rogron, in h. a.; casu tamen excepto pro *minore,* si commercium aut artem exercens, pro rebus commercii aut artis contraxerit, C. G. 1308., pro *uxore* vero, quando vacat commercio pubblico et separato, C. G. 220., Rogron in h. a.; C. I. 135., vel comparat ea, quae necessaria sunt ad familiae sustentationem, C. H. 62. — 4.° Verum hanc rescissionem in conscientia invocare non possent semper ac dolo agerent et compartem deciperent, et quando obligatio ex delicto vel quasi delicto exoriretur. Nemo enim ex fraude commodum reportare debet; neque legislator fraudi ac delictis favere intendit, sed imbecillitati harum personarum. C. I. 1305. 1306.; C. G. 1307. 1310.; C. A. 865. 866.; C. B. 109. 828. — 5.° Facta contractus rescissione, restituere debent quod acceperunt, si emolumentum ex contractu perceperunt. C. I. 1307.; C. G. 1312.; C. H. 1303. 1304. Si nulla provenerit ipsis utilitas, possunt uti in conscientia beneficio legis, ne solvant quod acceperint, cum talis lex iusta sit propter bonum commune, ad huiusmodi personas contra fraudes iniquorum defendendas. C. I. 1307.; C. G. 1312.; C. H. 1163. 1304.; Gousset 744.-749.; L. 918. — Cf. hic. 667. 678. 1085.

L. ult. C. *de Temp. in integr. restit.* quadriennium conceditur ad petendam restitutionem in integrum; C. I. 1300. quinquennium. Cf. hic 950.

954. *Quibusnam certi tantum contractus prohibeantnr recentiore iure? — Certi tantum contractus, vel in quibusdam dumtaxat casibus, prohibentur:* 1.° *Tutoribus,* qui contrahere vetantur cum suis administratis, C. I. 300. 1457.; C. G. 450. 472.; C. H. 275. — 2.° *Coniugibus* inter se, C. I. 1054. 1433.; C. G. 1525., vel respectu aliorum, C. I. 1405.; C. G. 1554. Cf. C. I. 1405. 1407. 1433. seqq. Cf. etiam C. H. 1458. 1541.; C. L. 1564. — 3.° *Privatis* et *publicis* quibusdam personis *curam* et *protectionem* habentibus alienorum bonorum, quoad haec nempe bona, C. I. 1457. 1458.; C. G. 1596. 1597.; C. A. 879. — Verum licet iure civili huiusmodi contractus prohibeantur, non tamen omnes declarantur ipso facto irriti ante iudicis sententiam. — Ex Trid. s. 25. C. 16. de Reg. nulla est renuntiatio, aut obligatio, facta ante duos menses proximos Professioni. — De *absentibus* Cf. C. I. 21. seqq. 26. seqq. — L. 723. 724.

955. *Quale esse debeat obiectum contractus?* — Obiectum contractus esse debet: 1.° *Possibile,* tum physice, tum moraliter, quia ad impossibile nemo obligari potest. *Moraliter possibile;* si ergo res admodum difficilis sit, graviora afferens incommoda, nisi constet de explicita voluntate se obligandi, haec, per se loquendo, praesumi non potest. C. H. 1272.; C. A. 878. 882.; C. B. 306.

2.° *Exsistens* vel in re, vel in spe certa seu probabili extitura, secus nullum ius in illud haberi posset, utpote quod nullo foret pretio aestimabile. Excipitur *regulariter* ex C. I. 1118.; C. G. 1130.; C. H. 1271.; C. L. 1556.; C. A. 879. successio haereditaria nondum aperta. *Regulariter,* haec enim exceptio non valet, si agatur de donatione, matrimonii causa, vel de contractu matrimonii, ut nempe futurae successiones includantur vel excludantur a coniugali communitate, C. G. 1082.-1084. 1091.-1093.; Gousset in a. 1130.; Cf. C. H. 826., vel si agatur de futurae haereditatis divisione, C. H. 1056. 1271.; C. I. 1044. 1045.; C. G. 1075. 1076. Cf. 1010. 1069. 1235. Neque etiam valet, iuxta plures ex antiquo iure, si dispositio fiat in favorem Communitatis religiosae; quia finis legis est tantum impedire periculum mortis possessori inferendae. Ubi autem agitur de monasterio nullum est tale periculum, Gur. Cas. v. 2. n. 111. 112. Cf. C. A. 944. 1177. 1178. 1180.; C. G. 943. 947. 1837.; C. B. 310. 312.; L. 30. *de Pactis* C.; Monit. Eccl. v. 15. p. 37. Iure Canonico irrita est provisio beneficii nondum vacantis. Conc. Later. III. C. 8.

3.° *Honestum* et *licitum in se,* i. e. nullo iure prohibitum, quia ad rem inhonestam et prohibitam nulla dari potest obligatio. S. Th.

2. 2. q. 110. a. 3. ad 5.; C. H. 1271.; C. A. 878.; C. B. 134. 138. 309. « Ius publicum privatorum pactis mutari non potest ». L. 38. *de Pactis* ff. — Ad contractus autem validitatem satis est, ut obiectum sit *substantialiter honestum,* licet accidentalis aliqua circumstantia illicita sit.

4.° *Proprium contrahèntis;* nemo enim in alium transferre potest ius quod ipse non habet.

5.° *Certum* et *determinatum* quoad *speciem,* licet incertum sit quoad *quantitatem,* dummodo tamen quantitas ista aliquo modo determinari queat. C. I. 1117.; C. G. 1129.; C. H. 1273. Nulla enim rei omnino incertae et indeterminatae obligatio esse potest.

6.° Quod *in commercio* sit, C. I. 1116.: C. G. 1128.; C. H. 1271.; C. A. 878. 880. — Inst. I. 3. t. 19. § 1. 2. 3.

956. *An obiectum contractus onerosi esse possit actio aliunde debita, pro eaque consequenter pretium quis licite possit accipere?* — R. Negative, si *debita* est *ex iustitia* alteri contrahenti. Ratio, quia secus alteri venderes rem *suam.* Quare neque iudex pro iusta sententia ferenda, neque latro, ne te occidat, etc. pretium recipere sive licite, sive valide potest. — R. Affirmative, si *debita* est *ex iustitia* tertiae personae, illaeso tamen huius iure. Ratio, quia non laedis ius prioris, et posteriori rem utilem facis. Sic, v. g., si quis te conduxit, ut pergas ad certum locum pro negotio pertractando, potes etiam ab alio conduci ad iter istud peragendum pro alio negotio; modo posterius mandatum priori non noceat. — « Qui non tenetur ad aliquid ex iustitia, sed *ex caritate,* aut alia virtute, bene potest pro eo pretium accipere, *quandoquidem quod promittit est pretio aestimabile* ». L. l. 4. n. 216., l. 3. n. 537. 713. Hinc accipere quidem potes pecuniam, uti ieiunium Ecclesiae serves; ad restitutionem vero teneris, si pecuniam exigas ad viam homini transeunti ostendendam, quod statim et absque ullo tuo labore facere potes. Pretium enim operis desumitur tum *ex labore* et *incommodo* ad illud necessaria tum *ex utilitate alteri praestita* ex illo opere, *secundum communem existimationem,* necnon ex obligatione suscepta ex iustitia faciendi vel non faciendi, et ex iure quod alter ideo acquirit; minime vero ex singulari alicuius necessitate vel utilitate, quod nonnisi per accidens est.

957. *An res spiritualis obiectum contractus sive gratuiti sive onerosi esse possit?* — R. Affirmative, omni tamen seclusa simonia. Ratio, quia nihil adest inordinati in tali contractu, neque iure positivo

prohibetur. Hinc sive ex fidelitate, sive ex iustitia missas promittere potes, etc.

958. *Quid de causa contractus?* — Causa *extrinseca* et *impulsiva* contractus necessaria non est, uti contractus valeat. Neutra enim est, quae contractum proxime determinat. Sic valet emptio boum, quos necessarios existimabam ad agrum excolendum, falso existimans meos interiisse. — Causa vero *intrinseca* et *motiva* contractus omnino necessaria est, uti contractus valeat. Ipsa enim est, quae ad contractum proxime determinat. — Causa haec in contractibus onerosis est *utilitas rei* saltem pro uno e contrahentibus; in contractibus gratuitis, voluntas benefaciendi alicui personae. *Utilitas rei*, quae consequenter fere convertitur cum ipso obiecto contractus. *Voluntas benefaciendi,* quae cum ipso voluntatis consensu convertitur. *Utilitas rei,* i. e. res in se, quam altera pars alteri dat, vel ad dandam obligatur, vel periculum quod in se assumit. *Utilitas rei*, adeoque voluntas eam rem acquirendi; vel ab aliqua obligatione me liberandi. — Hinc non valet obligatio, quam suscepi solvendi tibi 1000. francos, tanquam tibi debitos ex legato patris mei, quod postea comperi ab eo esse revocatum. — C. I. 1101. 1119.; C. G. 1105. 1106. 1131.; C. H. 1274. 1276.; C. A. 922. seqq.; Gousset in a. 1110. 1131.; Pothier tr. delle Obbligazioni p. 1. c. 1. n. 42.

959. *An praestita ab altero re turpi, teneatur quis praestare quod promiserat?* — Prima sententia probabilis *negat.* Ratio, quia non potest valorem habere, etiam post operis positionem ex altera parte, id quod ab initio nullum est. Cum enim opus impletur, prior illa voluntas nullius roboris est ob legem irritantem talem contractum. Non solum enim ipsum ius naturale, sed et ius positivum, tum canonicum tum civile, C. I. 1119.; C. G. 1131.; C. H. 1275.; C. L. 669. 671.; C. B. 138., irritat ab initio talem contractum. Cum igitur illa voluntas nullius valoris moralis sit in initio contractus, talis persistit etiam post operis positionem. Ut autem pretio aestimabile non est peccatum, ita etiam neque pretio aestimabilis est labor seu incommodum illi peccato intrinsecum.

Secunda sententia probabilis *affirmat.* Duo enim sunt contractus. Primus est *promissio* rei turpis praestandae, qui utique irritus est. Alter vero est contractus innominatus. Porro contractus innominatus: *do ut des*, etc., tunc perficitur cum fit rei traditio, seu operis praestatio, et tunc, uti patet, cessat ratio et vis legum, quae pacta turpia irritant; neque enim obligatio, quae tunc ponitur in altera parte, tur-

pis est, aut ad rem turpem obligat. Incommodum autem et periculum quod altera pars subiit vere pretio aestimabile est, licet ipsum peccatum pretio aestimari non possit. — S. Th. 2. 2. q. 32. a. 7., q. 62. a. 5. ad 2., 4. D. 15. q. 2. a. 4. q. 2. 3., D. 33. q. 1. a. 3. q. 2. ad 1; Lugo d. 18. n. 45. seqq.; L. 642. 712.; Struggl art. 6. VI.; Reuter 109. 339.; Tambur. Explicat. decal. l. 7. c. 5. n. 19. 21.; Ithur. Cas. 5.; Gousset 753.

960. **Resolves**: « Cum quis dat meretrici propter fornicationem, mulier potest sibi retinere quod ei datum est. Sed, *si superflue aliquid per fraudem aut dolum extorsisset,* teneretur eidem restituere ». S. Th. 2. 2. q. 62. a. 5. ad 2., q. 87. a 2. ad 2.; S. Poenit. 22. Apr. 1822.; L. 4. *de Condict. ob turp. caus.* ff. — Si e contra iudex, ex contractu, pro Petro ferret iniustam sententiam, ut iste illius inimicum occideret, Petrus post prolatam iniustam sententiam non teneretur neque posset occidere iudicis inimicum.

Ex C. B. 817. qui praestationem recepit contra legem vel bonos mores ad eam restituendam tenetur. Restitutio locum non habet, si auctor praestationis eiusdem rei illicitae reus est, nisi praestatio in contrahenda obligatione consisteret. Quod praestitum est pro huiusmodi implenda obligatione repeti non potest. — Ex C. A. 1174. repeti non potest quod datum est pro executione rei illicitae. Repeti vero potest, quod datum est ad factum illicitum impediendum. Ex C. etiam H. 1275. et C. I. 692. repeti non potest pretium scienter solutum pro turpi re.

961. *An promittens prodige aliquid foeminae ad copulam, teneatur post copulam dare?* — « Affirmat Lugo, Fill., Sanch., quia, posita promissione, datio tunc est debita, non prodiga. Negant autem probabilius Sotus, Bann., Trull. etc., etsi adfuerit iuramentum, quia promissio non tollit dationem prodigam esse illicitam; ideo res illicita reducenda est ad aequalitatem iuxta communem aestimationem ». L. 735.

962. « *An si vir donet foeminae ad extorquendam copulam, possit illa retinere, copula non concessa?* — Si adfuerit pactum de copula explicitum vel implicitum, tunc certe tenetur restituere; secus vero, si donum datum est ad animum alliciendum, quia datio illa fuit omnino liberalis... Bene tamen advertunt Salm. difficulter excusari mulierem accipientem tale munus a peccato scandali, quia munere accepto vir ardentior et audacior redditur ad eam concupiscendam ». L. 712. 734. 736.

963. *Quaenam sit vis obligationis in contractibus?* — Praesumitur quisque pro se ac suis contractum inire, nisi contrarium statuatur ab ipso contrahente, vel ex natura rei. — Quilibet contractus rite initus parit obligationem in foro conscientiae, saltem ex parte unius e contrahentibus; quia in contractu ius aliquod tribuitur uni vel utrique parti; omni autem iuri sua correspondet obligatio. — Huiusmodi obligatio ipsos spectat contrahentes, *non tertios*, quibus *per se* neque prosunt, neque obsunt, tanquam res *inter alios* acta, exceptis casibus lege determinatis. — Ea autem se extendit non solum ad id, quod pacto exprimitur, sed ad omnia consectaria, quae pro conventionis natura postulant aequitas, lex, consuetudo. Ratio est, quia haec omnia implicite, in qualibet conventione, subintelliguntur, nisi cui ex istis explicite fuerit derogatum speciali pacto. Atque haec solent appellari *naturalia* contractus, ut ab *essentialibus,* Cf. 938., et *accidentalibus,* Cf. 936, 943., distinguantur. — C. I. 1123. 1124. 1127. 1130. 1131. seqq.; C. G. 1119. 1123. 1134. 1135. 1165. 1156. seqq.; C. H. 1097. 1255.-1258. 1278. 1281. seqq.; C. A. 904. seqq., 914. seqq., 1017. 1019.; C. B. 314. seqq. 328. seqq.; L. 734.

Si obligatio sit in *non faciendo,* C. B. 241., et quis fecerit, damnum resarcire debet et opus cogitur propriis expensis tollere. C. I. 1222.; C. G. 1143. — Si vero obligatio sit *in faciendo,* in potestate creditoris est id debitoris expensis facere, C. I. 1220., vel certe solvere debitor tenetur quanti interest creditoris, si facere nolit, C. G. 1142. Neque vero praestari potest, quod debetur, per alium, si creditoris intersit ab ipso debitore fieri, C. I. 1239.; C. G. 1237., sufficit autem mediocri seu communi facere peritia; sed si imperite fecerit, tenebitur etiam in foro conscientiae. — Si obligatio sit *in dando,* dandum, est quod debetur, non aliud, C. I. 1245.; C. G. 1243. Non determinata rei dandae qualitate, nec pessimum nec optimum dandum est, C. I. 870. 1248.; C. G. 1022. 1046.; C. B. 243. Si res ipsa danda dari non potest, datur eius aestimatio, secundum valorem temporis, quo dari debuit, C. I. 1223. Si vero danda sit pecunia, ea ex praesenti valore aestimatur, C. I. 1821.; C. G. 1895.; C. B. 244.

Danda res est in loco de quo convenerit, secus in loco, quo res exsistebat tempore contractus; extra quos casus, loco in quo nunc debitor moratur, C. I. 1249.; C. G. 1247.; Cf. C. B. 269. 270. — Danda item est unica solutione, licet res sit divisibilis, C. I. 1204. 1246.; C. G. 1220. 1244.; C. A. 1415.; C. B. 266. — Obligatio dandi rem obligationem importat eam conservandi, adhibita diligentia boni patrisfamilias pro rebus suis, C. I. 1219. 1224. 1817.; C. G. 1136. 1890.

Contracta obligatio suo tempore praestanda est. Si nullum fuerit statutum tempus, praestanda est statim, nisi res ipsa dilationem inducat, C. I. 1173.; C. G. 1146. Cf. C. A. 1417.; C. B. 250. 271. — Qui suo tempore rem non praestat debitam, vel eam accipiat, *moram* facere dicitur; et unicuique sua mora nocet, nempe si ea fuerit non sine culpa civili, in foro exteriori, theologica in foro conscientiae. Hinc qui in mora est, damnum praestat, quod inde accidit, sed si grave absit damnum, in ea modica dilatio, quae vicesimum diem non excedit, in foro conscientiae excusat. C. I. 1219. 1223. 1225.; C. G. 1139. 1146. 1147.; C. A. 904. 1334.; L. 680.

964. **Resolves**: Contractus revocari nequeunt, nisi mutuo consensu, vel causis, naturali aequitate, lege vel consuetudine probatis, C. I. 1123.; C. G. 1134. 1135.; C. H. 1300. — Studiose inquirenda est contrahentium intentio, si de ea clare et expresse constare possit. Si autem obscura et ambigua maneat, bona fide est interpretanda, tum ex materia conventionis, tum ex variis conventionis clausulis, tum ex usu locorum, tum ex indole personarum, etc. L. 219. *de Verbor. signif.*; C. I. 1131.-1139.; C. G. 1156.-1164.; C. H. 1281.-1289.; C. A. 914.-916.; C. B. 133.-157. 242. 315. seqq.

965. **Nota**: In contractibus omnibus ultro citroque obligatoriis, tacite inest conditio, ut, si alter ex contrahentibus obligationem suam non impleverit, alteri liceat a contractu discedere. Verum *tacita* haec conditio contractum non resolvit, nisi officio iudicis ex recentioribus legibus; *expresse* vero apposita, ipso iure contractum resolvit. C. I. 1123. 1165.; C. G. 1134. 1184.; C. B. 320. seqq. 346. seqq.

966. *Quomodo cesset obligatio contractuum?* — Obligatio contractuum cessat: 1.° Per *solutionem*, seu per *praestationem* cuiuslibet rei debitae, aut etiam per *exsecutionem* obiecti promissi aut alias debiti C. I. 1236., seqq.; C. G. 1134. seqq.; C. H. 1157. seqq.; C. B. 362. seqq. 372. seqq. — Solutio facienda est ab eo qui potest alienare, C. I. 1240.; C. G. 1238.; et ex C. A. 1421., licet incapax sit res suas administrandi. Si plura sint debita, potest debitor solutionem imputare in quodcumque, C. I. 1255. seqq.; C. G. 1253. seqq.; C. A. 1415. seq. — Cf. Vinnium ad Inst. l. 3. t. 30. n. 1. 4. — Sed non valet solutio, si creditor est incapax ad accipiendum, nisi probetur in eius utilitatem factam solutionem cessisse. C. I. 1143.; C. H. 1163.; C. G. 1241.; C. A. 2414. Si autem creditor iniuste renuat solutionem accipere, debitor liberatur, depositum rei debitae faciens modis a iure

praescriptis, C. I. 1259. seqq. — « Nec interest, quis solvat, utrum ipse qui debet, an alius pro eo; liberatur enim et alio solvente, sive sciente, sive ignorante debitore, vel invito eo solutio fiat ». Inst. l. 3. t. 30.; C. I. 1238.; C. G. 1236. — C. B. 244. 267. 268.; C. A. 1423.

2.° Per *novationem*, seu novam obligationem, quae non praesumitur, sed expresse constare debet. Tripliciter locum habet: 1.° Per substitutionem *novi debiti* debito veteri, quod sic exstinguitur; v. g., promisi tibi dare singulis annis decem vini dolia; nunc convenio tecum, ut vinum amplius dare non tenear, sed mille francos: obligatio dandi vinum tunc extinguitur. Itemque, pecunia debetur *ex emptione;* convenit, ut retineatur quasi *ex mutuo*. Huiusmodi novationis effectus est, ut priore sublata obligatione, eius quoque incommoda auferantur; et posterioris commoda percipiantur. 2.° Quando *novus debitor* substituitur antiquo, qui ideo a creditore liberatur; si nempe debitor, alium sibi debitorem substituat, quem suus creditor acceptet, vel si libere alter se soluturum promittat loco debitoris. 3.° Quando *novus creditor* substituitur antiquo, erga quem nullam amplius debitor obligationem habet. — C. I. 1267. seqq.; C. G. 1271. seqq.; C. H. 1203. seqq.; C. B. 364. 398. seqq.; C. A. 1345. 1375. seq.; L. 1. Dig. *de Novationibus;* Inst. l. 3. t. 30. § 3.; Vinn. in h. l.

3.° *Per condonationem,* seu actum, quo creditor debitori suo ex plena libertate debitum remittit. Quisque enim de iure suo cedere potest in iis omnibus, quae ad bonum publicum non spectant, modo ad contrahendum inhabilis non fuerit. *Iuris* praesumptione habetur, si creditor debitori suo cautionem reddiderit, vel reddi iusserit; minime vero, si creditor pignus reddiderit, aut fideiussorem liberaverit. *Acceptilatio* huiusmodi condonatio appellatur, quia per eam creditor habet quasi acceptum id quod ei debetur. Unde dicitur in Iure quod acceptilatio sit *imaginaria solutio.* « Sicut autem quod debetur pro parte recte solvitur; ita in parte debiti acceptilatio fieri potest ». Inst. l. 3. t. 30. § 1. — C. I. 1279. seqq.; C. G. 1282. seqq.; C. H. 1187. seqq.; C. B. 397.

4.° Per *compensationem*, seu fictam et reciprocam solutionem, quae ipso iure locum habet, quando personae sunt erga se invicem debitrices, C. I. 1285. seqq.; C. G. 1289. seqq.; C. H. 1195. seqq.; C. A. 1433.; seqq. — Ex C. B. 388. partis declaratione alteri parti opus est. — Compensatio haec *legalis* non habetur inter id quod naturaliter tantum debitum est et illud quod etiam civiliter debitum est; itemque compensatio haec non habetur quoad ea quae obnoxia sunt rescissioni vel restitutioni in integrum. — Cf. 1471.

5.° Per *confusionem*, quae locum habet, cum obligatio debitoris et ius creditoris in eadem persona coadunantur; v. g., si creditor fiat haeres sui debitoris, vel debitor sui creditoris, vel eadem persona fiat haeres creditoris simul et debitoris. C. I. 1296. seq.; C. G. 1300. seq.; C. H. 1192. seqq., C. A. 1445.; L. *Sicut acceptatio* Dig. *de Solutionibus* etc. Cf. C. B. 889.

6.° Per *destructionem.* aut *perditionem* rei debitae certae et determinatae, quae aliquando debitorem ab obligatione liberat, ut in contractibus mere gratuitis, et etiam in aliis, ubi non incidit culpa debitoris. Aliquando vero non liberat, v. g., si evenerit dolo debitoris, vel fuerit is in mora culpabili, vel casum in se susceperit. *Certae* et *determinatae*, v. g., talis equi; aliud vero dicendum, si res fuerit incerta et indeterminata; nam genus et species non pereunt. Quare, si promisisti equum in genere, non talem equum, non unum ex tuis equis; manet obligatio, etiamsi omnes tui equi pereant, unde alium emere debes et tradere. C. I. 1298. seqq., C. G. 1302. seqq.; C. H. 1182. seqq.; C. B. 275. 280.; L. *Si ex legati* Dig. *de Verbor. obligat.*

7.° Per *rescissionem,* seu *rescindibilitatem,* quae locum habet, quando contractus, essentialibus conditionibus constans, ob aliquos defectus dissolubilis est. Contractus ille valet, donec rescindatur. C. I. 1300. seqq.; C. G. 1304. seqq.; C. H. 1290. seqq.; C. B. 346. seqq.

8.° Per *praescriptionem,* de qua dictum est supra, C. I. 1236.; C. G. 1234.; C. H. 1930.

9.° Per *contrariam voluntatem.* Etenim « eae obligationes, quae consensu contrahuntur, contraria voluntate dissolvuntur. Nam, si Titius et Seius inter se consenserint, ut fundum tusculanum emptum Seius haberet centum aureis; deinde re nondum secuta, i. e. neque pretio soluto neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut discederetur ab ea emptione et venditione, invicem liberantur ». Inst. l. 3. t. 30. § 4. Cf. n. 964.

967. *Quid intelligatur per accidentales contractuum modificationes?* — Accidentales contractuum modificationes sunt quaedam extrinsecae vel intrinsecae contractuum qualitates, quae eorum obligationem obfirmant vel infirmant; augent vel imminuunt; determinant, suspendunt, vel perimunt. Porro huiusmodi contractuum modificationes praecipuae, quae ad praxim faciunt confessarii, sunt: *iuramentum* quod extrinsece contractum confirmat, variique contractuum *modi,* quibus intrinsece contractuum obligationes varie constituuntur.

968. *Quaenam sit vis iuramenti contractui adiecti.* — Iuramentum promissorium contractibus adiicitur ad eos propter reverentiam divini Nominis confirmandos. Unde praeter obligationem *ex iustitia* vi contractus, obligatio etiam adest *ex religione* vi iuramenti. — Obligatio iuramenti non nisi iurantis *personam* afficit. Eo enim *Deo* obligamur *ad faciendum,* quod promisimus. Quare licet obligatio contractus ad haeredes transeat, utpote quae ipsemet contrahentis *bona* afficiat; obligatio tamen iuramenti ad eos non transit. — Quoad iuramenti obligationem, generalis regula est: Iuramentum sequitur naturam actus. Accessorium enim sequitur principale. L. 1. 6. n. 870. 873. — Iure Romano contractus plures, aliunde irriti, iuramento validi ac firmi evadebant. Id bene fieri poterat, vi ipsius legis, sublatam obligationem naturalem restituentis, vel inductam actionem adimentis ad petendam restitutionem in integrum, propter adiecti contractui iuramenti reverentiam. Iure recentiori neque validi neque firmi evadunt contractus aliunde irriti aut rescindibiles. C. H. 1260. iuramentum in contractibus non admittitur, et si fiat pro non adiecto habetur. Hoc tamen non impedit, quominus quis in conscientia stare debeat promissioni et iuramento, quo libere favori renuntiavit per leges concesso, si renuntiatio haec illicita non sit et prohibita, et agatur de favore mere privatae personae; e. g. si quis iuramento confirmat simplicem quandam promissionem, cui civilis lex neque assistit *actione* in foro externo concessa, neque resistit, naturalem ei adimendo *validitatem.*

969. **Resolves:** Iuramentum est irritum, si actus ipse irritus ipso facto sit, sive iure naturali, sive iure positivo. Trid. s. 25. C. 16. de R. R. — Actus obligatione sublata, aufertur etiam iuramenti obligatio. — Quae actui tacite insunt; nempe si potuero, si res notabiliter non immutetur, si alter fidem servet, etc., ea etiam iuramento insunt. Hinc, si iures te servaturum statuta alicuius communitatis, si haec a maiori parte communitatis non amplius observentur, neque tu eas observare teneris. L. 1. 3. n. 181.

970. *An iuramentum adiectum de non rescindendo contractu firmet omnino contractum, lege positiva rescindibilem?* — Controvertitur. Alii autem dicunt *firmari* tum *ex religione,* tum *ex iustitia;* adeoque *ius iustitiae* tribuere promissario. Sublata enim per legem actus validitas aut firmitas per iuramentum restituitur. Verum iuramentum natura sua id non praestat, cum per ipsum non homini, sed soli Deo obligemur. Ac non novam ex iustitia iuramentum obligationem facit, sed factam ex religione confirmat. Alii vero dicunt *firmari* tantum *ex*

religione. Firmari ex religione; scilicet promissarius novam sibi *cautionem* et quoddam quasi *pignus* sibi stipulatur, interposito iuramento, quod consequenter ei rationabiliter invito, quasi invito creditori, extorquere non licet, *iuramenti dispensatione.* Et sane propter reverentiam erga Deum iuramentum servandum est, semper ac licite servari potest. Quare negandum est, quando rescindibilitas immediate et directe inducitur *propter bonum commune.* Tunc enim nocivum esset bono communi, adeoque illicitum et invalidum. Idem dicendum, si iuris renuntiatio *prohibeatur.* Illicita enim tunc est. Trid. s. 25. C. 16. de R. R. Affirmandum vero, si rescindibilitas inducta sit immediate et directe *propter privatae contrahentium utilitatem* neque renuntiatio *prohibeatur.* Unusquisque enim renuntiare tunc potest beneficio in sui gratiam constituto.

Hinc non videtur stare iuramentum, quo quis promittit libere alteri se non revocaturum testamentum vel legatum in ipsius favorem factum; cum renuntiatio illa sub quacumque forma *prohibeatur.* C. I. 916. Cf. 1034. An autem valeant iuramenta minorum, uxorum et similium ad contractus firmandos? Negat Gury 792., « etsi lex in ipsorum utilitatem sit constituta: quippe perversi homines semper iuramentum ab iis exigerent, quod in detrimentum societatis cederet ». Affirmat vero Struggl tr. 5. q. 3. n. 27. *Secundo,* ob generalem rationem, quod ea lex propter bonum privatorum immediate et directe lata sit. Cf. 223. et C. *Cum contingat* 28. *de Iurei.* Distinguendum forte melius erit. Si enim contractus respiciat rem per se bonam et utilem, videntur tunc praedictae personae teneri ad eum implendum, legis beneficio neglecto. Si vero contractus subsidia respiciat obtinenda, quibus cupiditatibus indulgeant et rem dissipent familiarem, bonis moribus iuramentum contrarium est, et legis beneficio bene possunt uti. Scilicet, bonum commune postulat hanc protectionem aetatis et sexus, per rescindibilitatem. Ea vero uti vel non uti ab arbitrio pendet uniuscuiusque, eique certo potest rationabiliter renuntiare. — Ceterum, quia iuramentum accessorium est, et naturam actus non mutat, si actus est natura sua revocabilis, ut testamentum; aut revocabilis positivo iure, ut donatio, susceptis liberis; aut rescissioni obnoxius, ut contractus minorum et uxorum, *valide* revocatur, *valide* rescinditur. — Lugo d. 22. n. 200.-202., Resp. Mor. l. 6. d. 24.; Lessius l. 2. c. 17. d. 7.; L. 177. 727. 739. 757. 891. 892.; C. A. 937.; Gousset in a. 1304.; E. M.

971. *Quinam sint varii contractuum modi?* — Varii contractuum *modi,* quibus varie contractum *obligatio* modificatur, sunt: contractus

obligationis sub conditione, ad modum, ad terminum, alternative, solidarie, divisibiliter vel indivisibiliter, cum clausula poenali, sub causa, sub demonstratione. — Modus servandus est ex iustitia, nisi repugnet substantiae contractus. Illius violatio contractum saepe non invalidat, quia nempe quid mere accidentale est. Si modus sit turpis aut impossibilis habetur pro non adiecto, nec contractus est invalidus, nisi modus illius naturae repugnet, vel nisi voluntas contrahentis omnino ad illum restricta fuerit.

972. *Quandonam habeatur contractus conditionalis? — Quid si conditio sit impossibilis vel turpis vel potestativa? — Quo modo implenda sit conditio?* — Contractus conditionalis est, cum *ab eventu futuro et incerto* pendet. C. I. 1557.; C. G. 1168.; C. A. 696. Conditio exprimitur verbis *si, modo, dummodo*, vel etiam ablativo absoluto, quod tamen constans semper non est. — *Ab eventu;* ea enim, quae tacite insunt sive ex natura rei, sive ex positivo iure, actum conditionalem non efficiunt, licet fuerint expressa. — *Futuro et incerto;* si enim pendet ab eventu *praeterito* vel *praesenti*, vel *futuro* sed *certo*, e. g., si sol postero die oriatur, contractus statim validus est, vel nullus; licet nobis incertus adhuc sit. Quare conditio de futuro suspendit *contractum* eiusque *obligationem*, usque dum verificetur; conditio vero de praesenti vel praeterito suspendit tantum *executionem* contractus. C. I. 1161.; C. G. 1181.; C. H. 1114.; Inst. l. 3. t. 16. § 4. 6. Cf. Lugo Resp. Mor. l. 4. d. 3. n. 9. — Impleta conditione, etsi id lateat, ipso iure contractus perficitur, et retro valet, quin novo opus sit consensu, perinde ac si ab initio absolute contractum fuerit, C. I. 1163. 1170.; C. G. 1179.; Cf. ib. 1182. — Quapropter, si res interim melior aut deterior facta fuerint, commodum et incommodum ad acquirentem pertinet. C. I. 1163. Cf. C. G. 1182.

Conditio *de re turpi aut impossibili* contractum nullum tum iure naturae, tum civili reddit, C. I. 1160., C. G. 1172.; C. H. 1116.; C. L. 683.; Inst. l. 3. t. 20. § 11. 24. Excipiuntur tamen eodem C. G. 900. *donationes inter vivos et per testamenta*, in quibus conditiones impossibiles aut turpes pro non adiectis habentur. Praesumitur enim, quod non serio fuerint adiectae, animo suspendendi contractum. Ex C. I. 1065. *donatio* sub conditione impossibili aut turpi nulla est. Et ex eod. C. I. 849.; C. H. 792.; C. L. 1743. conditiones impossibiles aut turpes *in testamentis* pro non appositis censentur. Ita etiam habetur Inst. l. 2. t. 14. § 10. Excipitur item Iure Canonico *matrimonium,* in quo conditiones impossibiles aut turpes pro non adiectis

habentur, C. 6. *de Condit. appos.*, modo conditio turpis aut impossibilis substantiae contractus contraria non sit.

Contractus nullus est, cum conditio est *potestativa*, quae nempe unice a vuluntate sese obligantis pendet, v. g. dabo tibi 1000. libellas, si ita mihi placuerit. Huiusmodi enim contractus nullam, uti patet, producere potest obligationem. C. I. 1162.; C. G. 1174. Validus vero erit contractus, si conditio *potestativa* non sit voluntas ipsa debitoris, sed voluntas alterius partis, vel tertiae personae, vel factum aliquod adimplendum ab una e duabus partibus contrahentibus. Gousset in a. c.; Troplong della Vendita c. 1. n. 132. seqq.; C. H. 1115. 1256. 1449.

Conditio implenda est eo sensu, quo contrahentes prudenter censentur se voluisse obligare, C. I. 1166.; C. G. 1175. Quare 1.° voluntas potius, quam verba, intuenda est. 2.° Generatim loquendo, conditio in propria forma adimpleri debet; aliquando tamen sufficit, ut aequivalenter impleatur, cum nempe talem censetur prudenter fuisse contrahentis voluntatem, Gousset in a. c.; L. 734. Conditio censetur impleta, quoties per eum, qui se obligavit sub illa, stetit, quominus adimpleretur, C. I. 1169.; C. G. 1178.; C. H. 1119. 1122.; C. L. 679. 1744.; C. B. 162. Antequam conditio impleatur creditor exercere potest actus omnes conservativos sui iuris, C. I. 1171.; C. G. 1180.; C. H. 1121. — C. A. 897. seqq.; E. M.

973. *Quandonam habeatur conditio resolutiva contractus?* — Praeter conditionem, de qua diximus, quae, propterea quod contractum suspendit, *suspensiva* dicitur; alia adest conditio, quae dicitur *resolutiva*, propterea quod verificata contractum validum resolvit, et partes restituit in eundem statum, quo erant ante contractum, C. I. 1158. 1164. 1168. 1183.; C. G. 1183.; C. H. 1123.; C. A. 696.; C. B. 158. — Eveniente conditione, ipso iure contractus cessat, et retro valet, perinde ac si ab initio nihil actum fuerit, C. I. 1170.; C. G. 1179. — Quare si res interim melior vel deterior facta fuerit, commodum vel incommodum ad alienantem pertinet. — Resoluto contractu, non praeiudicatur tertiis quoad iura super immobilia antea acquisita, C. I. 1511. 1787. — Huiusmodi conditio subintelligitur in omni contractu synallagmatico, si compars suam obligationem non adimpleat. Cf. n. 965. C. I. 1165.; C. G. 1184.; C. H. 1124. — C. B. 159. 160. 161. 346. seqq.

974. *Quandonam habeatur contractus sub modo?* — A *conditione* distinguendus est *modus*, h. e. onus *mere superadditum*, v. g., do tibi

hoc praedium cum obligatione celebrandi tot missas annuatim. Porro hic contractus statim valet, manente in comparte onere implendi obligationem; quam si compars non impleat, peccat contra iustitiam, at non ideo corruit contractus. C. 4. *de Cond. appos.* Huiusmodi contractus dicitur *ad modum*. Modus adiectus in commodum accipientis, e. g., lego mille libellas Caio, ut agellum sibi emat, *regulariter* pro non scripto est, et restitutionem non inducit. Modus adiectus in aliorum utilitatem obligationem ex iustitia inducit. L. 734.

Modus *turpis* accidentalis, seu accessorius pro non adiecto habendus est; modus *turpis* principalis seu substantialis actum irritat; e. g. Titius sectarius *reliquit tibi ingentem pecuniae summam,* volens simul ut scribas eius elogium post mortem in publica ephemeride, in sectariorum laudem; Caius tibi reliquit pecuniae summam, ut cures crematiomem sui corporis, et *reliquum tibi retineas.*

975. *Quandonam habeatur contractus ad terminum?* — Contractus obligationis *ad terminum*, seu *ad diem determinatum,* est, cum licet eius *obligatio* statim oriatur, *exsecutio* tamen ad diem determinatum suspenditur. C. I. 1172.; C. G. 1185.; C. H. 1125.; Inst. l. 3. t. 16. § 2. 3. Terminus semper praesumitur constitutus in favorem debitoris, nisi aliter conventum fuerit, C. I. 1175.; C. G. 1187.; in favorem creditoris et debitoris, nisi aliud res eiusque circumstantiae exigant, C. H. 1127. — Quod ad terminum debetur ante constitutam diem exigi non potest. Si fuerit tamen ante eam solutum non potest repeti. C. I. 1174.; C. G. 1186. — Nihilominus recte ante diem petitur, si debitor non solvendo esse coeperit, C. I. 1176.; C. G. 1188. — C. B. 163. 186. seqq.

976. *Quandonam habeatur contractus obligationis alternativae?* — Contractus obligationis *alternativae* est, cum duae res disiunctive obligantur, ita ut debitor liberetur, alterutram solvendo. C. I. 1177.; C. G. 1189.; C. H. 1131. Electio est debitoris, nisi aliter conventum sit. C. I. 1178.; C. G. 1190.; C. H. 1132.; C. B. 262.; C. A. 906. Altera vero re pereunte, alteram dare tenetur; vel huius pretium, si haec quoque et posteriori loco perierit, nempe si eius culpa, secus omni liberatur obligatione, C. I. 1180.; C. G. 1192. 1193.; C. H. 1134.-1136.; C. B. 265.

977. **Nota:** Cum obligatione *alternativa*, confundenda non est obligatio *facultativa. Una* tantum *res* in ea *obligatur;* sed *facultas* fit rem aliam pro ea substituendi. Paulus legavit Petro domum suam,

nisi haeres eius mallet solvere summam 10000. libellarum. Petrus exigere nequit nisi domum, quamvis haeres possit pro domo solvere illi 10000. libellas. Hinc, casu fortuito domo pereunte, haeres ad nihil tenebitur; et in hoc discrimen proprie est unius obligationis ab alia. Gousset 765.

978. *Quandonam habeatur contractus obligationis in solidum?* — Contractus obligationis *solidariae* est, vel ex parte creditorum, quando nempe totum creditum exigi potest a singulis creditoribus, ideoque solutio facta uni creditori liberat debitorem ab aliorum creditorum molestia, C. I. 1184.; C. G. 1197.; C. A. 892., vel ex parte debitorum, quando nempe ad totum debitum solvendum singuli debitores adigi possunt, ita ut solutio facta ab uno debitore ceteros liberet quoad ipsos creditores, C. I. 1186.; C. G. 1200.; C. A. 891. Solidaria haec debitorum obligatio non praesumitur, sed expresse est stipulanda, C. I. 1188.; C. G. 1202.; C. H. 1137. Verum, si unus totum accepit, cum ceteris illud communicat; si unus totum solvit a ceteris illud repetit, deducta sua parte. C. I. 1198. 1199.; C. G. 1213. 1214.; C. A. 896.; C. H. 1142. 1143. 1145. — Si unus e creditoribus praescriptionem interrumpit, vel exigit legale interesse, omnibus id prodest. C. I. 1192. 2130.; C. G. 1199. 1207. — C. A. 891. seqq.; C. B. 421. seqq.

Obligatio solidalis aut ius testatoris inter haeredes ipso iure dividitur; adeoque unusquisque debet aut petit pro ea portione qua haeres est; omnes vero debent aut petunt totum. C. I. 1203.; G. G. 1219.; C. A. 888.

979. *Quandonam habeatur contractus obligationis divisibilis, vel indivisibilis?* — Contractus obligationis est *divisibilis*, vel *indivisibilis* ex obiecto divisibili vel indivisibili; si nempe coalescat ex aliqua re, quae dum traditur, aut ex aliquo facto, quod dum exsecutioni mandatur, dividi potest, vel non, sive ex natura rei, ut equus; sive ex lege, ut hypotheca; sive ex acceptione partium contrahentium, ut par equorum, C. I. 1202.; C. G. 1217. Si emeris centum dolia vini et viginti pereant, emptio adhuc valet, si divisibiliter facta fuerit. Si dones equum, et deinde rescias equum non esse tantum tuum, sed simul tuum et fratris tui donatio non valet, cum fuerit indivisibiliter facta. Ex C. G. 1330. obligationes sunt indivisibiles inter partes, divisibiliter applicantur tantum eorum haeredibus. Si moriatur debitor, cui sint plures haeredes; si ipse unum tantum obligavit ad solvendum, obligatio indivisibilis est; secus debitum erit divisibile. Itemque, si

creditor moriatur, cui sint plures haeredes; si ipse creditum uni tantum relinquat, qui totum creditum exigere potest, indivisibile erit; secus vero erit divisibile. C. I. 1204. 1205.; C. G. 1220. 1221.

Qui plures *indivisibiliter* aliquid debent, singuli *totum* sed *non totaliter* debent, et qui plures *indivisibiliter* creditores sunt alicuius rei vel operis, singulis *totum* sed *non totaliter* debetur. *Totum*, quia res est indivisibilis. *Non totaliter*, quia totius ius vel obligatio, non singulis inest, sed omnibus; et sic si duo tibi promiserunt centum aureos ad praedium emendum, ambo tibi debent centum; unde singuli tenentur ad *totum*, sed non debet unusquisque eorum tibi centum dare, adeoque *non totaliter* tenentur. — Quapropter ille qui solvit vel accipit a ceteris repetit, vel ceteris communicat, pro sua cuiusque parte. C. I. 1206. 1207.; C. G. 1222. seqq. — C. H. 1149. seqq.; C. A. 888. seqq.; C. B. 356. 420.

Si plures *divisibiliter* uni obligantur, vel unus pluribus *divisibiliter* obligatur, e. g. si Titius, Sempronius, Caius debeant 90 libellas Aurelio, vel Aurelius debebeat Titio, Sempronio, Caio 90 libellas, et Titius e. g. impotens sit ad solvendam suam debiti partem, non ideo alii duo gravantur, et si Titius suam crediti partem Aurelio condonet, non ideo Aurelius liberatur a sua parte solvenda Caio et Sempronio. Quare generatim si unus ex creditoribus debitum remiserit, vel uni ex debitoribus debitum sit remissum, ceteris creditoribus res tota debetur, ceteri debitores rem totam debent; sed refuso pretio partis illius, qui remisit, vel cui remissum est. Si tres alicui bovem *divisibiliter* vendant, et unius culpa post venditionem et ante traditionem bos perierit, alii duo nihil praestant, et totum tamen pretium exigunt, nempe sibi debitum pro tertia unicuique parte. Pothier delle Obbligaz. n. 273. Si plures uni *divisibiliter* unam eandemque rem individuam promiserint, e. g. domum aedificare, et non aedificaverint, unusquisque pro parte damni tenetur. C. I. 1216.; C. G. 1232. Cf. Troplong della Vendita cap. 4. a. 1647. num. 576. seqq.

980. *Quandonam habeatur contractus cum clausula poenali? — Quid intelligitur per arrham? —* R. Ad 1.^{am} Contractus *cum clausula poenali* est, cum quis, ad firmandam obligationem, se adstringit ad aliquid, si eam non servet, C. I. 1209.; C. C. 1226.; C. H. 1152.; Inst. l. 3. t. 16. § 7. Hinc debitor non potest ab obligatione se eximere poenam solvendo, nisi id fuerit expresse constitutum. C. H. 1153.; C. A. 1336. Invalida obligatione principali, est invalida poena, non vicissim, C. I. 1210.; C. G. 1227.; C. H. 1155. Poena debetur ex

quo in mora constituitur, et quidem ex iustitia, si petatur, pro inexsecutione saltem culpabili obligationis principalis, minime vero debetur poena simul et res principalis, nisi constituta fuerit pro simplici retardatione, C. I. 1211.-1213. 1229. 1230.; C. G. 1228.-1130.; C. H. 1153.; C. A. 909.-911. Cf. C. B. 339. seqq. Poena conventionalis ante omnem sententiam debetur, cum talis poena pactum involvat.

R. Ad 2.um Quod anticipate tribuitur a contrahentibus, locum tenet *cautionis* pro damnorum compensatione, si conventio non adimpleatur, nisi aliter fuerit conventum, et dicitur *arrha, caparra.* Pars, quae non est in culpa, si non velit urgere conventionis implementum, potest cautionem ab alio acceptam sibi retinere; vel exigere duplum illius quam dedit. C. I. 1217.; C. A. 908.-910. Cf. C. B. 336. seqq.

981. *Quandonam habeatur contractus sub causa, vel sub demonstratione? — Quandonam huiusmodi contractus invalidus sit propter errorem?* — R. Ad 1.um Obligatio *sub causa* vel *sub demonstratione* est, quando exprimitur causa, vel res designatur, e. g., lego Titio mille libellas, *quia* patrocinium mei suscepit; lego Titio mille libellas, *quas* a Sempronio accepi.

R. Ad 2.um In contractu *sub causa* (*quia*), vel *sub demonstratione* (vendo *hoc* vel *tantum*) error non invalidat, *nisi ad essentiam rei pertineat.* — Hinc, *quoad causam,* si quis vendat alteri agros, quos uterque censet agris, quos iste iam possidet, adiacere, contingat autem alios agros describi in instrumento, nullus erit contractus; secus vero, si alteruter falso putet esse feraciores. — Si quis cum homine tanquam medico contrahat, qui tamen medendi scientiam falso profitetur, contractu non tenetur; secus vero, si medicum quemdam minus peritum accersat, quem putat esse alium eiusdem nominis fama celebrem. — *Quoad rem,* si error sit in quantitate, res tota debetur, si quantitas designata fuerit *demonstrative* (*hoc*); si vero *taxative* (*tantum*), excessus quantitatis non debetur. Porro res censetur designata *demonstrative,* si res primo loco exprimatur, et postea eius quantitas, v. g., lego Titio praedium meum triginta iugerum; *taxative* vero, si primo loco quantitas exprimatur, deinde res, v. g., lego tres aureos in tali capsula. Sed adiuncta rerum perpendenda, et inde intentio contrahentis investiganda. — Gur. 794.; Lugo d. 23. n. 111. 112., Resp. Mor. l. 6. d. 17.; Inst. l. 2. t. 20. § 29. seqq.; C. A. 562. 675. 676. 677. 901.; C. L. 1745. 1746.

V. — DE PROMISSIONE

982. *Qualis ordo rerum tractandarum?* — Explicata *generali* contractuum doctrina, gradum nunc facimus ad varias eorum *species*. De contractibus primo *gratuitis*; deinde de *onerosis* dicemus.

983. *Quid promissio?* — Promissio est *deliberata et spontanea fidei obligatio, facta alteri de re quapiam bona et possibili.* — *Deliberata et spontanea:* quia obligationem erga alium per eam libere assumimus, ut ei beneficium quoddam conferamus. Unde promissio indeliberata vel semideliberata, metu aut fraude extorta, nullam parit obligationem. S. Th. 2. 2. q. 89. a. 7. ad 3. *Obligatio fidei;* nam per promissionem ordinarie nos solum obligamur ex fide, seu virtute fidelitatis, qua facta verbis respondeant. *De re quapiam bona:* nam promissio de re mala non parit obligationem, iuxta R. 60.am I. in 6.o: *In malis promissis fidem non expedit observare.* Quod intelligendum est, etsi promissio esset iuramento firmata; nam iuxta R. 58.am I. in 6.o: *Non est obligatorium contra bonos mores praestitum iuramentum. Et possibili;* nam iuxta R. 6.am I. in 6.o: *Nemo potest ad impossibile obligari.* — C. A. 861.

984. **Resolves:** Promissio differt *a simplici proposito* per hoc, quod promittens obliget alteri suam fidem, seu se ipsum ex virtute fidelitatis, aut etiam iustitiae; proponens vero se alteri non obliget, sed solum se ipsum in praesenti determinet ad aliquid in posterum agendum aut omittendum. Unde ille, qui non servat simplex propositum, e. g., ieiunandi, aut certas preces persolvendi, *per se* non peccat, nisi aliunde obligatus sit ad quid simile faciendum, sed inconstantiae tantum sequitur turpitudo, praeter et contra eius intentionem. S. Th. 2. 2. q. 88. a. 1.; Lugo q. 22. n. 1.

985. *Au obliget promissio nondum acceptata?* — Promissio non obligat ante acceptationem *promissarii,* i. e. illius cui fit promissio, aut sine ea. Prob. Quia ius activum ex parte promissarii debet resultare ex propria eius acceptatione; adeoque sine hac neque ex parte promittentis potest resultare obligatio passiva in actu secundo. Praeterea omne pactum debet perfici utriusque paciscentis consensu. Ergo etiam promissio. C. A. 861.

986. **Resolves:** Promissio ergo ante acceptationem est revocabilis a promittente; quia ante acceptationem non parit obligationem,

et adhuc manet in potestate promittentis. Ex C. A. 862., si promissio verbalis sit, statim acceptanda est; si scripta, acceptatio facienda et notificanda est tempore a lege constituto; ante ipsum revocari non potest, eo elapso obligatoria amplius non est. — Potest autem quis acceptare per alium quempiam ad id electum, vel per alium, qui eius curam gerit, v. g., pater pro filio, religiosus pro monasterio, Praelatus pro Ecclesia sua, uxor pro marito. Unam enim moraliter personam cum eo constituere censetur. Ex C. A. 881. nemo facere aut acceptare potest per alium promissionem, exceptis casibus per legem determinatis.

Promissio, sive per nuntium, sive per mandatarium facta, ante acceptationem revocata, non valet. Verum, si per mandatarium fiat, necesse est, ut revocatio mandatario innotescat; ac si non potuit innotescere, revocatio nihil valet, et valet promissio perinde ac ab ipso mandante fuerit facta.

Mortuo promittente ante acceptationem, non valet promissio per nuntium vel per mandatarium, mandatum enim cessat. Mortuo promissario ante acceptationem, potest adhuc promissio a familia et ab haeredibus acceptari, si has etiam personas per se et principaliter intenderit promittens, secus vero irrita ommino manet promissio. Cf. 991. 1002.

987. *Quomodo obliget promissio?* — Promissio simplex et gratuita, *per se loquendo,* solum obligat sub peccato veniali. Prob. Quia obligatio simplicis promissionis solum oritur ex virtute fidelitatis, quae per se solum obligat sub peccato veniali. Unde communi hominum iudicio parum aestimari solent violationes simplicium promissionum. — L. 837.

Per se loquendo: nam per accidens etiam promissio gratuita posset obligare sub peccato mortali; ut contingeret: 1.° Quando promissarius propter promissionem non impletam incurreret grave damnum. 2.° Quando promittens promissionem confirmaret iuramento promissorio; nam sic ille simul obligaretur ex virtute religionis. 3.° Quando promittens suam promissionem confirmaret chirographo, ut promissarius posset civiliter agere; nam sic simul obligaretur ex virtute iustitiae.

Potest ergo quis *ex iustitia* se obligare, et tunc graviter obligatur in materia gravi. « Non apparet, inquit Lugo d. 23. n. 91., cur non possis gratuito, et sine ullo debito praecedenti, velle te ex iustitia obligare alteri ad dandum vel faciendum aliquid postea in

eius gratiam. Sicut enim potes donare ei gratuito domum, atque ideo transferre in ipsum ius aliquod reale in domum, quod sit obiectum propriae iustitiae; cur non poteris etiam gratuito transferre in eum ius, non in re, sed ad rem, et constituere te debitorem ipsius ex debito iustitiae? Totum quippe illud, quod potest ex pretio dari, poterit etiam dari gratis, et sicut potes domum pretio vendere, ita potes etiam gratis eam donare, et ita in utroque casu aeque das ius proprium iustitiae in domum; ergo sicut potes pretio accepto, obligare te ex iustitia ad aliquid faciendum postea vel dandum, ex qua obligatione das ius ex iustitia propria adversus te; ita poteris hoc ipsum ius gratis dare, et constituere te debitorem ex iustitia, sicut si pretium accepisses pro hac obligatione ».

« Et hic advertunt Sanch., Spor. et alii communiter apud Tourn. quod ad constituendam materiam gravem in promissione requiritur materia quadruplo maior, quam in furto mortali, quia promissor agit de proprio, fur de alieno ». L. 720.; S. Th. 2. 2. q. 88. a. 3. ad 1. — L. *Si pollicitus* ff. *de Pollicitat.;* Gousset 782.

988. *An per promissionem detur ius ad rem? — Si per promissionem quis ex iustitia se obliget, licet non detur ius in re, datur tamen ius ad rem.* Nam iustitia obligat ad non laedendum ius alienum; si ergo non transferatur alteri saltem *ius ad rem,* iam illa promissio ex iustitia amplius non obligat. *Si vero per promissionem quis ex fidelitate tantum se obliget, neque ius ad rem ullo pacto alteri datur...* « Fidelitas enim non obligat ad id quod alteri debeo, sed ad id quod mihimetipsi debeo ». Lugo l. c. n. 14. *Fidem* fallens nullum promissarii ius laedit, quia non rem sed suam fidem mere obstrinxit; unde non iniustus, sed mendax et infidelis est.

989. *An promissio onerosa, adimpleta conditione, obliget sub peccato mortali? —* R. Affirmative *per se.* Prob. Quia promissio sub conditione onerosa, adimpleta conditione, obligat ex iustitia; obligatio autem iustitiae per se, et ex genere suo, est gravis. Unde, quando conditio est graviter onerosa, et promittens de praemio multum detraheret, peccaret mortaliter; quando vero conditio est solum leviter onerosa, et promissum magnum praemium, promittens peccaret solum venialiter, etsi plus detraheret; quia ad excessum videtur se obligasse solum ex fidelitate. — C. B. 780. 782.

990. *Quid de promissionibus prout generatim fieri solent? —* Promissiones simplices, *ut communiter fiunt,* nec ex fidelitate urgent,

quia in animo promittentis communiter non est fidem suam obligare; merum igitur propositum enuntiant. — Gousset 781. 783.

991. *An, vel quatenus obliget promissio, si ante exsecutionem moriatur promissarius, vel promittens?* — R. Ad 1.um Nullo modo obligat, si promissio facta fuerit principaliter in gratiam promissarii; quia, eo mortuo, cessat finis in promissione intentus; secus autem, si promissio facta sit praecipue intuitu familiae promissarii, vel ipsius haeredum.

R. Ad 2.um Mortuo promittente, si promissio fuerit *ex iustitia* adimplenda, debitis vestita conditionibus, ab eius haeredibus adimplenda est; quia omnis obligatio *realis* ad haeredes transire debet eodem modo, eodemque titulo, quo promittens obligabatur. Proinde, sub gravi vel sub levi, ex iustitia tenebuntur haeredes, sicut promittens, dum vivebat, tenebatur. Hoc idem videtur dicendum de donatione, si donator, donatione facta, moriatur *ante traditionem* rei. Cf. 994. Si promissio fuerit *ex fidelitate* tantum adimplenda, haeredes tunc ab omni obligatione, *per se,* liberantur; quippe talis promissio *personalem* obligationem involvit, quae ad haeredes non transit. *Per se;* nisi nempe constet de contraria promittentis voluntate. — C. A. 900.-955.

992. *Quomodo cesset obligatio promissionis acceptatae? — Cessat ob sequentes causas:* 1.° Propter condonationem promissarii; nam quilibet suo iuri renuntiare potest. — 2.° Propter mutationem obiecti, si nempe res promissa interim fieret impossibilis, per leges illicita, vel damnosa aut inutilis promissario, in cuius utilitatem et commodum fuit facta. C. A. 936. — 3.° Propter supervenientem mutationem status promissoris, vel promissarii, ita ut promissor non promisisset, si hanc mutationem praevidisset; ut, e. g., si quis pauperi promisit centum florenos, et interea ipsemet in paupertatem incidat, illisque ad se ipsum, aut suam familiam honeste sustentandam indigeat; vel, si quis puellae promisit matrimonium, quae postmodum fit pauper, multum deformis, aut ab alio corrumpitur. — 4.° Propter ingratitudinem promissarii; nam haec non solum tollit obligationem promissionis, sed etiam, si gravis est, facit donationem revocabilem; ut habetur C. ult. *de Donat.* — 5.° Per compensationem, quando nempe duo quidpiam sibi invicem promiserunt, et alter non vult stare promissis; nam, ut dicitur R. 75.is I. in 6.°, *Frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, cui fidem a se praestitam servare recusat.* — 6.° Propter defectum conditionis, aut causae principalis ipsius promissionis; ut si

quis alteri propter paupertatem aliquid promisit, quem postea reperit non esse pauperem. — Semper enim promissio facta censetur sub talibus tacitis conditionibus. — Struggl 23.; L. 720.; S. Th. 2. 2. q. 110. a. 3. ad 5.; Gousset 784.

993. *Quid de promissione ex iure civili?* — Promissio admittitur Iure Rom. Dig. l. 50. t. 12.; itemque C. A. 861. seq. Eaque etiam admittitur C. B. Etenim a. 780. promissio admittitur alicuius praestationis in contractu, quae scripto constare debet; a. 518. promissio admittitur donationis, quae etiam legitimo actu constare debet; a. 610. promissio mutui habetur; a. 656. promissio salarii pro matrimonii negotiatione, quae tamen promissio nullam gignit obligationem: repeti tamen non potest, quod ea causa solutum est; a. 657. seqq. agitur de publica alicuius praemii promissione, quae obligationem solutionis inducit. Ac pluries alias promissio eodem C. habetur, promissio praesertim praestationis *latori* solvendae, de qua agitur a. 693. seqq.

Ex C. I. et C. G. nihil speciale habetur de promissione. Ex C. G. 893. eruitur non dari actionem civilem ex simplici promissione. Ex C. I. 710. promissio non videtur excludi ex variis modis, quibus aliis propria iura transferri possunt. Idem dicendum de C. H. 1089. 1254. — Speciatim vero agitur in C. G. 1589. 1590. de promissione venditionis, eaque ab ipsa venditione non distinguitur. Sed Cf. hic n. 1129. De ea etiam agitur C. H. 1451., et ius contrahentes habent ad reclamandam exsecutionem contractus. In C. I. 53. 54. agitur speciatim de reciproca matrimonii promissione; quae nullam legalem obligationem producit. Si tamen ea publico actu, vel privata scriptura facta fuit, vel factae fuerint a civili magistratu publicationes, promittens, qui sine iusto motivo promissionem exsequi recusat, ad expensas, ab alia parte, intuitu promissi matrimonii factas, compensandas tenetur. Idem praescribitur C. H. 43. 44. — Agitur item C. I. 1129.; C. G. 1120.; C. A. 881. de promissione facti tertiae personae; e. g. Titium pro te fideiussurum. Huiusmodi promissio ius dat ad indemnitatem obtinendam ab eo, qui se obligavit, vel promisit tertii ratificationem, si iste obligationem, implere recusat. Ceterum si promiserit tantum *curaturum se,* ut alter det aut faciat, si frustra id curaverit, ad nihil amplius tenetur. Idem erui potest ex C. H. 1254. Lugo d. 23. n. 114. — C. H. 836.; C. G. 1326.

VI. — DE DONATIONE

994. *Quid sit donatio?* — Donatio, stricte dicta, est *liberalis* alicuius *doni collatio.* — *Doni;* donum est quidquid alicui liberaliter *datur* ea mente, ut accipientis fiat. *Datur,* nempe de suo patrimonio, unde, si quis, e. g. hereditati vel legato renuntiat, *donatio* proprie non est. *Liberalis collatio;* nam donum, quod alteri per donationem confertur, non debet ei esse ex iustitia debitum, neque dans donum debet alterum obligare ad aliquid aliud praestandum; donatio debet esse actus liberalitatis, et non iustitiae. C. I. 1050. Interim tamen donationi non repugnat debitum gratitudinis consequens, aut etiam antecedens, adeoque donatio potest esse ex gratitudine remunerativa, seu actus gratitudinis; quamvis sic aliqualiter recedat a proprietatibus donationis. C. I. 1051. *Collatio;* nam donatione res donata, non in futurum promittitur danda, sed in praesenti, actu, datur. *Collatio;* nam *iure naturali,* etiam ante traditionem rei, res donata fit propria donatarii; est enim donatio, contractus *consensualis*, non realis. Ut autem donatio obligationem inducat in donatorem, necessaria est acceptatio donatarii. Nemo enim de iure naturali, absque proprio consensu, ius acquirere potest in rebus alienis. L. 725. 726. Acceptari potest vel per se, vel per procuratorem. — C. A. 938.-942.; C. H. 618. 619. 623. 629. 630.; C. B. 516. 517.; C. L. 1452. 1454. 1455.

Quamvis vero donatio generatim ante acceptationem donatarii non valeat; valet tamen antequam acceptetur donatio facta ecclesiae, vel alteri causae piae. Ratio, quia res censetur donata aut promissa ipsi Deo, qui ubique praesens est, et statim acceptat. Ferraris v. *Donatio* a. 1. n. 26.; L. 726.

995. *Quotuplex sit donatio?* — Donatio dividitur 1.° in *liberalem* et *remuneratoriam.* Illa est, quae fit ex pura virtute liberalitatis, et absque debito gratitudinis: haec vero est, quae simul fit ex virtute gratitudinis, et motivo compensandi huius debitum. C. I. 1051.; C. H. 618.; C. A. 940. — 2.° In donationem *mortis causa* et *inter vivos.* Prior est, quae a donante fit intuitu secuturae mortis, et consequenter ex natura sua ante mortem est revocabilis, propter imbibitam hanc implicitam conditionem: Si in hac infirmitate, in hoc periculo, mortuus fuero; vel donationem ante mortem non revocavero. Per eam habetur ius ad rem, vel etiam in re, quod non habetur in testamento, eaque est essentialiter revocabilis, et in hoc differt a donatione inter vivos.

Ius ad rem, si ita quis donat, ut res non fiat accipientis, nisi cum mors fuerit secuta. *Ius ad rem,* cum quis ita donat, ut res statim fiat accipientis, quamvis facta donatio revocabilis sit, Posterior ergo est, quae *actu* et *absolute* fit inter vivos, et consequenter per se est irrevocabilis. Si ergo traditio tantum post mortem differatur donatio non *mortis causa,* sed *inter vivos* est. C. I. 1050.; C. H. 620. 621.; C. L. 1437.; Inst. l. 1. t. 7. § 1. 2.; Gousset Cod. comm. in art. 893.

996. **Resolves**: Non est donatio *mortis causa,* sed *inter vivos,* dispositio, qua quis *nunc* et *irrevocabiliter* alteri donat dominium rei, cuius usum vel usumfructum sibi reservat usque ad mortem. C. I. 1074.; C. G. 948. — Nec ut donationes mortis causa habendae sunt, sed *inter vivos,* dispositiones, quibus aegroti dant *actualiter et irrevocabiliter* personis praesentibus, v. g., parentibus, famulis, amicis, res mobiles aut etiam immobiles, absque ulla conditione mortem respiciente. — Vim donationis mortis causa non habent *promissiones, quae solent fieri in vita* de re aliqua danda in morte parentibus, famulis, amicis, neque vi talis promissionis quispiam poterit vel quid minimum, communiter loquendo, praetendere; quia promissiones illae non aliud *solent* denotare, quam *merum propositum,* seu bonum animum donationis alias faciendae. Cavendum igitur, ne parentes, famuli, amici, facilius voluntatem defuncti in sui favorem interpretentur, atque adeo res quasvis, praetextu promissionis vel donationis, occulte surripiant.

997. *An valeat donatio mortis causa? — De iure naturali et communi valet donatio mortis causa.* Ratio, quia per se est legitimus quidam modus disponendi de rebus suis, *modo debitis vestiatur conditionibus.* Scilicet: 1.° Fieri debet intuitu mortis; secus donatio *inter vivos* censeretur. 2.° Acceptari debet ab ipso donatario; nemo enim potest acquirere ius in res alienas, quin prius consentiat. 3.° Ut non fuerit revocata. Si donatarius praemoriatur, ipso facto revocatur, nec ad eius haeredes transit, saltem in *rigore iuris,* quia ad illos directa non fuit. Revocatur item, si mortis periculo donator supervixerit, et *praecise* proximi mortis periculi intuitu facta fuerit. — Inst. l. 2. t. 7. § 1.

998. *An donatio mortis causa valeat etiam secundum recentiores leges? — Ad recentiores leges quod spectat,* ex C. B. 2301. seqq. explicite admittitur donatio mortis causa, sub conditione nempe quod donatarius donatori superstes sit. Contractus quo quis obligatur ad eam non revocandam *est nullus.* — Ex C. A. 956. donatio mortis causa, praescriptis servatis formalitatibus, certo valet ut legatum. Ea-

que valet etiam, ut donatio, si donatarius eam acceptaverit, et donator renuntiaverit expresse facultati eam revocandi, ac donatario scriptum documentum tradiderit. Ex C. L. 1457.; C. H. 620. donatio admittitur, quae morte donantis effectum habeat; eaque regitur iisdem legibus ac successio testamentaria. — Ex C. I. 710. et 827. donatio mortis causa verius valet, ut quaelibet alia *dispositio* et *conventio* ad dominium in conscientia transferendum.

Ex C. G. gravis adest difficultas ob art. 893., vi cuius non potest quis titulo gratuito disponere de bonis suis, nisi donatione inter vivos et testamento. Verum probabilius etiam valet; nam art. 967. dicitur quod potest quis per testamentum disponere de bonis suis, sive titulo institutionis haeredis, sive titulo legati, sive *omni alia denominatione, apta ad manifestandam propriam voluntatem.* Donatio autem mortis causa ad *testamentum* vel ad *legatum* revocatur, vel alia certe *norma* est *apta* ad *propriam voluntatem manifestandam.* Et sane, si ea donatio in testamento scripta esset, tamquam legatum valeret. Unde locum ad summum hic haberet generalis doctrina contractus formis legalibus destituti. Praeterea ea donatio certo videtur valere, tamquam *donatio inter vivos, conditionalis,* uti donatio intuitu matrimonii, Cf. art. 1083., si non sit revocabilis ad nutum donatoris, sed tantum ex eventu sanitatis; conditio enim tunc est *casualis,* quae nihil contra legem continet. Insuper, si donatio mortis causa irritatur ex Iure Gall., « irritatur quidem per iudicis sententiam, sed probabiliter non ipso facto ». Gur. Cas. 816. Inest nempe huic contractui sua naturalis vis, quam ipse C. G. pluribus in locis agnoscit, a. 1235. 1311. 1338. etc. Ergo ante sententiam iudicis valida in conscientia erit. Denique « gravissimi iuris interpretes, v. g., Merlin et Delvincourt, asserunt, donationes manuales *mortis causa* valere, modo sit traditio aut derelictio (dessaisissement); et sic declaravit *Curia Suprema* 12 Decemb. 1815. ». Gur. Cas. 811., Comp. 836. — Gousset 797. 798. et in a. 893.; L. 741.-743.

999. **Resolves**: Donatio sub conditione, ut restituatur, si repetatur, probabilius valet; nam « quamvis non valeat ut donatio *inter vivos,* quae postulat, ut donator re sua se spoliet irrevocabiliter: valere tamen potest tanquam donatio *mortis causa,* propter traditionem realem, quae non minus roboris habere debet, licet nulla mortis mentio fiat ». Gur. 836.; C. L. 1473. — Ille, cui mortis causa donata est res mobilis, potest illam occulte accipere, mortuo donatore; modo sit certus de donatione et ultima voluntate defuncti. Ete-

nim res non fuit donata, ut ab haerede solvenda, quod proprium legati est, sed ut ab ipso donatario accipienda. Deinde habet ius in re donata, nam donatio mortis causa est donatio *conditionata,* quae per mortem testatoris fit absoluta. Ergo, donatore mortuo, res donata statim absolute transit in dominium donatarii. Cf. 997. Ergo hic eam ut suam accipere potest. Quare, si a iudice compellitur ad praestandum iuramentum, quod nihil de bonis defuncti acceperit, iuramento asserere potest, se nihil accepisse ex bonis defuncti, scilicet quod suum non fuerit. — Gousset 797. et in a. 931.

1000. *Quaenam sit natura donationis inter vivos? — Donatio inter vivos* est actus spontaneae liberalitatis, quo donans *se spoliat et irrevocabiliter re donata in favorem donatarii, qui eam acceptat.* C. I. 1050.; C. G. 894.; C. L. 1456.; C. A. 938. 946. — *Se spoliat actu et irrevocabiliter*, nihil tamen prohibet donationem fieri sub conditione tum suspensiva tum resolutiva, C. I. 1066. 1078.; C. G. 944. 953. Conditio suspensiva tacite inest donationibus, quae fiunt causa matrimonii, C. I. 1068.; C. G. 1088. Conditio resolutiva tacite inest donationibus reciprocis, quas duo sibi invicem faciunt, Cf. C. I. 1083.

Donationem vero irritat conditio, quae in donantis potestate tota reposita est, C. I. 1066.; C. G. 954., quae donatario imponit onus satisfaciendi quibuslibet futuris donantis debitis, C. I. 1067.; C. G. 945., et quae constituit, ut, donatario vel eius filiis praemortuis, res donata ad alium, quam ad ipsum donantem, revertatur, C. I. 1071.; C. G. 956.; excepto casu, quo testamentaria permittitur substitutio, C. L. 1473.; et ex eodem C. L. 1474. substitutio in favorem tertii, contra praecedentem legis dispositionem est nulla, sed nullitatem donationis non producit. Ita etiam C. H. 641. — Potest vero quis donare sub reservatione ususfructus pro se, et, ipso deficiente, etiam pro aliis, non tamen successive alios post alios vocando. C. I. 1074. Cf. C. G. 949.; C. H. 640. — Si donator sibi reservat facultatem disponendi de aliquo obiecto vel aliqua summa, quae in ipsa donatione comprehenditur, si moriatur ante illam dispositionem, tale obiectum vel summa transit ad haeredes donantis, non vero ad ipsum donatarium, non obstante quacumque contraria clausula. C. I. 1069.; C. G. 946. Secus est ex C. L. 1464.; C. H. 639.

In favorem donatarii, cui statim transfertur irrevocabiliter dominium rei donatae, ius nempe *in re;* unde donatio essentialiter differt a promissione, quae non dat nisi *ius ad rem.* Neque vero opus est traditione rei, ut aperte constat ex C. I. 1062. 1125.; C. G. 938.

1138. Cf. Rogron in a. 711. 937. 1138.; L. 732. Ea vero opus est C. A. 943., si donatio verbalis sit; et C. H. 632., si verbalis donatio sit rei mobilis: secus utroque hoc Iure non sortitur effectum. Cf. 1011. — *Qui acceptat*, sine acceptatione nulla adhuc est donatio, tum iure positivo, tum iure naturali. Quapropter revocari potest licet sit iuramento firmata, quia iuramentum sequitur naturam actus. C. I. 1057.; C. G. 952.; C. H. 629.; Lugo d. 23. n. 42. — Inst. l. 2. t. 7. § 2.; L. 725.-727.

1001. *An absens sufficienter donationem acceptet, recepto nuntio, vel litteris donatoris?* — « Donatio facta absenti, si per nuntium fiat, potest revocari, donec *coram nuntio acceptetur;* non enim sufficit, si accceptetur coram aliis. Si vero donatio offeratur per litteras, Viva dicit sufficere, ut litterae ad donatarium perveniant. At Less. et Salm. dicunt requiri amplius, ut remittantur litterae vel nuntius acceptationis, ut donatio sit valida ». L. 725. 728. Sane in contractu gratuito, eo quod in uno tantum obligationem pariat, sufficere videtur unio voluntatum in illo solo qui ius acquirit. Cf. hic n. 340. — Haec quoad ius naturale. Cf. n. 940. Ad ius positivum quod spectat, Cf. 1011.

1002. *Quid si donator, misso nuntio, donationem revocaverit?* — Si donator revocet donationem *antequam acceptetur*, et revocatio *innotescat nuntio* quem misit, iam nuntius nihil amplius potest efficere; siquidem omnis potestas offerendi vel tradendi est ipsi adempta. — Si autem revocatio *non innotescat nuncio ante exsecutionem*, tunc distinguendum est: vel ille se habet solum instar *nuntii referentis* alterius *donationem*, aut rem tradentis, vel habet *mandatum faciendi donationem*. Si prius, per factam revocationem donatio subsequens irritatur, quia deest omnino consensus ex parte donantis. Si posterius, valent eius acta, et donatio valide acceptari potest. Tenetur enim mandans ratum habere id, quod ex vi mandati bona fide eius nomine gestum est. — Haec de iure naturali. Quoad ius positivum, Cf. 986. 1011.

1003. « *Utrum post mortem donantis possit donatio valide acceptari?* — Distinguit Less. Si donatio iam facta est, et donans ante mortem mittat nuncium aut epistolam, tunc censet posse acceptari. Ratio, quia donatio permanet virtualiter in litteris vel nuncio misso. Et idem probabiliter tenent Sanch., Lugo, Viva. Sed probabilius hoc negant Lopez . . . et alii . . . et probabile censent Salm., quia post mortem donantis nequit voluntas eius uniri cum donatarii consensu,

ut ad acceptationem requiritur .... Si autem, aiunt Lugo, Less. et Sanch., donatio nondum sit facta, sed mandata fieri a nuncio, per illum etiam munere misso, tunc donatio post mortem donantis amplius acceptari nequit, ex L. *Inter causas ff. Mandati,* etc., ubi expresse declaratur mandatum expirare post mortem mandantis. Hoc tamen non obstante, dicit Sanch., donationem posse acceptari, quia hic mandatum, cum sit quaedam gratia facta, non expirat morte mandantis. Et hoc Less. et Viva, etc., merito probabile putant ... Advertendum tamen cum Lugo, Mol. ac Sanch., ex eadem L. *Inter causas,* quod si donatio facta fuerit a nuncio, inscio mortis mandantis, tam nuncio, quam donatario, tunc donatio valebit ». L. 730.; Lugo Resp. Mor. l. 4. d. 6. n. 6.; Ithur. Cas. 8. Sed gravis adest difficultas in hoc, quod donatarius post donantis mortem *donationem* valide acceptet; tunc enim iam donans morte desiit esse dominus rei donatae; et non potest amplius *donatio inter vivos* esse, sed *legatum;* quod bene diversum est. Cf. 986. — Haec de iure naturali. Quoad ius positivum, Cf. 1011. — Gousset 799.; C, H. 623. 629.; C. L. 1465.

1004. *An mortuo donatario ante acceptationem, eius haeres possit donationem acceptare?* — Affirmat Sanch., etc., quia haeres repraesentat personam defuncti. Negant tamen probabilius Less., Salm., etc., quia haeres succedit in iuribus realibus defuncti, non autem personalibus, ut est ius acceptandi donationem; quia liberalitas personae cohaeret. Concedit tamen Less., quod si haeres sit filius donatarii, ex aequitate posset acceptare, cum talis praesumenda tunc sit mens donatoris. L. 731. Cf. 986. — Haec quoad ius naturale. Quoad ius positivum, Cf. 1011. — C. H. 630.

1005. *Quid iure naturali et positivo de donatoris capacitate?* — *De iure naturali* illi omnes donare possunt, qui possunt bona sua alienare; donatio enim alienationis species est. Quare requiritur, ut donans sit sanus mente, et non sit declaratus incapax ex lege, cum donationem perficit.

Ex iure Romano inhabiles sunt ad donandum: 1.° Surdi simul et muti a nativitate, nisi scribere sciant. 2.° Damnati crimine capitali. 3.° Pupilli vel impuberes, nisi agatur de rebus parvi momenti. 4.° Coniuges inter se, nisi donatio sit modici momenti. 5.° Pater erga filium sub sua potestate manentem, excepta causa matrimonii, belli, studiorum et similium. 6.° « Si quis incesti vetitique coniugii sese nuptiis funestaverit ... neque uxorem neque filios ex ea habere credatur. Nihil prorsus praedictis, neque per interpositam personam, vel

donet superstes vel moriturus derelinquat ». L. 6. *de Incest. et inutil. nupt.* C. Cf. Nov. 89. Cap. 15. 7.° « Si quispiam habuerit filios legitimos, non possit filiis, eorumque matri, ultra unam relinquere unciam, aut donare naturalibus, aut concubinae; . . . vel si filii non sint, concubina vero solummodo, huic mediam unciam relinqui aut donari concedimus ». Nov. 89. Cap. 12. *Uncia* duodecima pars haereditatis est. — L. 721. seqq.

Ex C. L. 1476.; C. H. 624. donare possunt omnes, qui possunt contrahere et de suis bonis disponere.

Ex C. I. et G. donare non possunt qui, eodem iure, non possunt testamentum facere; et regulariter minores, C. I. 763. 1052. 1386.; C. G. 902.-904. 1905., uxores, C. I. 134.; C. G. 217. 905., inhabiles postulati et renunciati, C. I. 1052. 1387.; C. G. 502. 902. — Ex C. I. 1054.; C. H. 1334. coniuges non possunt, durante matrimonio, alter alteri donare. — Ex C. L. 1178. seqq. possunt coniuges donationes inter se facere; eae vero sunt semper revocabiles.

Ex C. G. 1094. 1096. 1098. 1099., admittitur donatio inter coniuges, ea tamen est semper revocabilis; ac generatim invicem sibi donare possunt *inter vivos,* vel per testamentum: 1.° Si non adsint descendentes, quidquid extraneo donare possent quoad proprietatem, et insuper usumfructum partis haereditatis ascendentibus reservatae. 2.° Si adsint descendentes, vel quartam bonorum partem quoad proprietatem, et simul aliam quartam quoad usumfructum, vel dimidiae tantum partis usumfructum. 3.° Si coniux habeat filios ex praecedenti matrimonio, non potest donare novo coniugi ultra partem, quae filio, minus prae caeteris accipienti, contingit, neque quartam bonorum partem excedere.

Ex C. Comm. G. 446. *nulli sunt et sine effectu* actus, translatitii dominii bonorum sive mobilium sive immobilium, *titulo gratuito,* negotiatorum, qui cessionem bonorum fecerunt, infra decem dies ante sententiam tribunalis declarantis diem eiusdem cessionis. — Ex C. Comm. I. 707. iidem actus *pleno iure nulli* sunt a die cessionis. — Cf. n. 1022.; L. 721. 723. 724.

Ex Iure Canonico Rectores ecclesiarum, et beneficiati, nec non administratores omnes bonorum ecclesiasticorum, ac Praelati Regulares bona immobilia et mobilia pretiosa Deo dicata donare non possunt absque Beneplacito Apostolico. Extrav. *Ambitiosae de Reb. eccles. non alienand.* — Ex Trid. s. 25. C. 16. de Reg., donationes irritantur et renuntiationes, etiam iuratae, quae fiunt ab ingredientibus Religionem, nisi fiant cum licentia Episcopi sive vicarii intra duos menses proxi-

mos ante professionem, et professio postea sequatur. Cf. L. l. 3. n. 935. Ex *Normis* S. C. EE. et RR. 28. Iun. 1901. n. 121. « Ut Sorores in perpetuum professae licite se spoliare possint dominio radicali omnium bonorum suorum per actus inter vivos, requiritur licentia Apostolicae Sedis ».

1006. *An valide et licite donationem quis accipiat ab eo qui sit aere alieno gravatus?* — Affirmant Lessius, Mol., Nav., etc., et probabile putant Lugo et Pal. ap. S. Alph. Ratio, quia ille bene potest dominium transferre, cum adhuc sit verus dominus rei, quae donatur; tu vero acceptans non es causa per se et efficax damni creditoris, sed tantum per accidens et permissiva. Causa per se et efficax est tantum donator, ipse enim est qui donationem facere *determinat.* Ergo, dummodo eum ad donandum non induxeris, *contra iustitiam* non peccas. Neque vero peccas *contra caritatem;* haec enim non te obligat, ut repudies grave tuum commodum, ad servandos debitores indemnes. — Pal. vero, Bonac., Lugo aliique ap. eumdem S. Alph. *verius* et *communius* negant. Ratio, quia donatarius est vera causa per se et efficax damni creditoris; donatio enim essentialiter non consistit in sola voluntate donantis, sed etiam in voluntate acceptantis, sine qua nulla exsistit alienatio sive donatio. Ergo sicut donans laedit iustitiam se reddendo impotentem ad solvendum, de quo nemo dubitat, ita etiam donatarius *cooperans actioni iniustae* donantis cum damno creditorum. Quare ad restitutionem damni tenetur. Neque vero obiicere valet, alienationem *per se* non esse causam damni creditorum, sed alienantis conditionem. Nam haec conditio ex illa alienatione in casu est, vel saltem ex illa aggravatur. L. 722., H. A. tr. 10. n. 128. — Utraque sententia sua non carere probabilitate videtur. — Ithur. Cas. 8. n. 12.; L. 812. 694. 695.; D' Annib. ed. 4ª. p. 2. n. 433. Cf. hic 1005. in fine.

1007. **Nota**: Ex C. I. 1091. 1092.; C. G. 920, 921. non conceditur creditoribus ius postulandi *reductionem donationis,* peractae a debitis gravato. Hoc ius conceditur dumtaxat in haereditate, si legitima sit laesa, haeredi, in cuius favorem lex legitimam reservavit. — Ex eodem tamen C. I. 1235.; C. G. 1167.; C. A. 953.; C. H. 643., possunt sane creditores impugnare *actus* a debitoribus factos *in fraudem* iurium eorum. — Alienatio *in fraudem* est, si inde debitor factus sit impotens ad solvendum, idque non latuerit alienantem in contractibus gratuitis, alienantem et accipientem in onerosis. Tertiis tamen fraus non nocet, qui fraudis non participes iura in immobili acquisie-

rint, ante transcriptam petitionem *revocationis* alienationis, C. I. 1235. Quare facta alienatio *valida* est, et res *in fraudem* alienata in dominium transit acquirentis. — Ex C. H. 643. 1291. 1297. contractus gratuiti debitoris, cum *aliunde,* ratione factae donationis, creditores recipere non possunt quod ipsis debetur, *ex fraude* facti praesumuntur et rescindibiles sunt. Ex C. A. 950. Qui alium alere tenetur non potest eius ius laedere, donatione tertio facta. Qui ita fuerit laesus, donatarium convenire poterit, ut ei subministret quod donator non potest.

1008. *Quid iure naturali et positivo de capacitate donatarii? — De iure naturali, ex parte donatarii* requiritur habilitas ad recipiendum. Habiles autem sunt omnes homines, qui recipiendi donationes per legem non constituuntur incapaces. Nec inhabiles habendi sunt infantes, amentes, vel alii usu rationis carentes, cum sint dominii capaces, et res acceptare vel occupare per alios possint, v. g., per parentes, tutores, etc. Cf. 856.

Ex Iure Communi donationem accipere nequeunt: 1.° Omnes accipiens ab iis, qui donationes facere nequeunt, iuxta dicta n. 1005. 2.° Accipientes ab iis, qui sunt aere alieno gravati in fraudem creditorum, iique ad compensationem damni creditoribus inde obvenientis tenentur. 3° Accipientes in defraudationem *legitimae,* quae haeredibus necessariis debeatur. 4.° Coniuges. Generatim invalidae sunt coniugum reciprocae donationes. Excipe: Nisi donatio iuramento sit firmata; Si interveniat mors donantis, qui ante donatarium decedat, modo res in vita tradita sit; Si donatio sit remuneratoria, vel fiat causa mortis; Si uxor donet viro, ut aliquam dignitatem consequatur. L. 722. 723. 740. 5° « *Archiatros* patimur accipere, quae sani offerunt pro obsequiis, non ea quae periclitantes pro salute promittunt ». L. 9. *de Professoribus et medic.* 6.° Nemo potest secundo coniugi vel donatione inter vivos plus dare vel actu mortis causa plus relinquere quam filio vel filiae praecedentis matrimonii. L. 6. *de Secund. nupt.* C. 7.° « Qui contra legum praecepta, vel contra mandata constitutionesque Principum nuptias forte contraxerit, nihil ex eodem matrimonio, sive ante nuptias, sive deinceps quoquo modo datum fuerit consequatur ». L. 4. *de Secund. nupt.* C.

Ex recentiori Iure omnibus donari potest, etiam ignotis, inhonestis, nascituris, dummodo conceptis, et vivi ac *vitales* postea nascantur, C. I. 1053. 724.; C. G. 725. 906.; C. H. 627.: C. L. 1479.; et, ex C. I. 1053. 1059., dummodo natus sit ille, ex quo nasciturus speratur, is cui donatur. *Vitalis* censetur, qui editur post diem cen-

tesimum octogesimum a conceptione, C. I. 160. 162.; C. G. 312. 314. In dubio, qui vivus editus fuit, vitalis natus praesumitur C. I. 714.; C. A. 23. — Excipiuntur vero generatim illi, quibus testamento relinqui non potest, C. I. 1053.; C. G. 902. Excipitur praeterea speciatim coniux ex C. I. 1054.; C. H. 50. 1334. Excipitur etiam ex C. H. 1335. filius coniugis ex alio matrimonio, et persona cuius quis est praesumptus haeres tempore donationis. — Filiis ergo illegitimis donari non potest ultra id quod potest eis testamento relinqui. — Uxor autem ut donare non potest sine consensu mariti, vel iustitiae auctoritate, ita nec donationem acceptare potest. C. G. 217. 906.; C. H. 61. — Ex C. L. 1478. 1489. donationes purae et simplices factae personis, quae sine debita auctorizatione contrahere non possunt, effectum producunt independenter ab acceptatione, in eo quod donatariis utiles sint. Donationes factae a viro uxorato suae concubinae *nullae sunt.*

1009. **Nota**: Ex C. I. 1055.; C. H. 628. quaelibet donatio in favorem personae incapacis *est nulla:* ex C. G. 911. *erit nulla.* Ex C. L. 1481. donatio facta personae inhabili nullum producit effectum. — Cf. C. H. 1334. 1335.

1010. *Quaenam sit quantitas bonorum, quae dari possunt?* — Donari possunt bona, quae in commercio sunt, et regulariter omnia, quae nempe quis in praesenti habet, non item futura, salva semper parte haereditatis legitima et necessaria sui subsistentia. Nihilominus donare quis potest illud, quod in spe determinata habet, v. g., fructus ex agro quodam nascituros hoc anno; pisces quos e piscatione referet, etc., excepta regulariter spe futurae haereditatis, circa quam omne pactum prohibetur. — Cf. 995.; C. I. 1064. 1091.; C. G. 913. seqq. 943. 947.; C. H. 634.-636.; C. A. 944. 951.; C. B. 2274. seqq.; C. L. 1453. 1460.; C. He. 470.

1011. *Quaenam sint circa donationem speciales iuris positivi praescriptiones? — De forma donationum.* Donatio *manualis,* de manu ad manum, adeoque *rerum mobilium,* fieri possunt sine scriptis, etiam secundum recentiores leges, quae non nisi donationes *non manuales* et *rerum immobilium* attingunt. Porro nisi publico hae fiant instrumento, *actus donationis sunt nulli* ex C. I. 1056., obnoxii sunt *poenae nullitatis* ex C. G. 931. Excipiendae tamen sunt: 1.° Donationes, quae sunt veluti conditiones alterius contractus, v. g., dono, vendo tibi fundum, ex quo centum aureos annuatim dabis Titio; illae enim donationes sunt quid accessorium. C. I. 1128.; C. G. 1121. 2.° Donationes, quibus quis

renuntiat alicui iura sua; donationes enim sunt lato sensu. 3.° Donationes remuneratoriae et onerosae; hae enim donationes proprie non sunt. — Ex C. A. 943. *donatio* facta solum verbaliter et sine traditione effectiva nullum donatario confert ius actionis. Hoc ius fundari debet scripto documento. — Ex C. H. 632. 633.; donatio rei mobilis, verbaliter facta, traditione indiget, secus *effectu carebit,* nisi scripto fiat donatio, et scripto constet acceptatio. Donatio autem rei immobilis, *ut sit valida,* fieri debet publico scripto, et eodem vel alio scripto fieri debet acceptatio, quae *nullum habebit effectum*, nisi in vita donatoris fiat. Acceptatio, si separato scripto consignetur, notificari, authentica forma, debet donanti. — Ex C. L. 1488. 1459. donatio mobilium verbalis esse potest, sed cum rei traditione; scripta vero esse debet, si sine traditione. Donatio immobilium, si non excedat 50,000 *reis* fieri potest privata scriptura subsignata a donante et a duobus testibus. Si excedat praedictam quantitatem, scriptura publica fieri debet. Ut autem effectum habeant quoad tertios *registrari* debent. — Cf. hic n. 1000.; Gousset 799. et in a. 948.

De donationis acceptatione. Maiores tantum, qui nec sub tutela nec sub cura sunt, *non manuales* et *immobilium rerum* donationes acceptare possunt. C. I. 1059.; C. G. 935. Quare pro *minoribus* non emancipatis acceptat is, qui patriam potestatem vel tutelam exercet. Emancipati et inhabiles renunciati curatoris egent interventu. C. I. 231. 1059.; C. G. 935. Uxores vero ex C. I. 134. sine consensu mariti acceptare possunt; sed ex C. G. 217. 934. mariti indigent consensu. Attamen hi omnes, si per se acceptent, valet etiam in foro civili donatio, donec compars reclamaverit; siquidem conceditur ipsi restitutio in integrum, et clare eruitur ex C. I. 1061. L. 725. — Acceptatio esse debet expressa eodem vel alio *actu*, et, si absenti sit facta donatio, non antea facta intelligitur, quam donanti fuerit renunciata. C. I. 1057.; C. G. 932. Quare ante eam, donantio perinde est, ac si non intercesserit, adeoque donans potest interim donationem suo iure revocare. Ac, si interim donans moriatur, donatio *evanescit.* Ita etiam ex C. H. 623. 629. 630. 632. 633.; C. L. 1465. 1466. Enimvero donans desiit esse rei donatae dominus, et si adhuc donatarius posset donationem acceptare, iam actus *donationis* in alium omnino converteretur, nempe in dispositionem *testamentariam.* — Facta autem acceptatione, donatio perfecta est, iusque omne transfert in donatarium, quin opus sit traditione, C. I. 1062.; C. G. 938. Ita etiam iure Rom. Inst. l. 2. t. 7. § 2.

Corpora etiam *moralia* nequeunt donationes acceptare, nisi obtenta a Gubernio facultate. C. I. 1060. Quae quidem Iuris dispositio pro Ecclesia nullo modo valet.

De donatione intuitu matrimonii. Donationes matrimonii intuitu a minore fieri et recipi possunt, interventu eorum, quorum consensu opus est ex Iure civili ad contrahendum matrimonium. Fieri et recipi etiam possunt ab inhabili, curatoris interventu. C. I. 1386. 1387.; C. H. 1329. — Uni vel utrique sponso factae non ideo factae censentur etiam filiis nascituris ex C. I. 1062., etiam vero istis ex C. G. 1082., si nempe sponsus donatarius donatori praemoriatur. — Donationes hae, factae contemplatione matrimonii, impugnari non possunt ob defectum acceptationis, C. I. 1062.; C. G. 1087.; C. H. 1330.; neque possunt ob ingratitudinem vel ob natos filios revocari, C. I. 1087.; C. H. 1333. Cf. C. G. 960. — Nullae vero sunt, si matrimonium non sequatur, C. I. 1068.; C. G. 1088.; C. H. 1333.; C. A. 1247., vel si irritum pronuncietur, remanent tamen iura acquisita a tertiis, immo et iura filiorum, si saltem unus ex coniugibus illud in bona fide contraxerit, C. I. 1068. — Inst. l. 2. t. 7. § 3. Cf. hic n. 1022.

De nullitate donationum ob omissionem legalium formarum. Donationes, defectu *formae,* nullae in foro exteriori, nullae non sunt in foro etiam interiori. Id constat: 1.° Siquidem generatim admittitur ex C. I. 1237. et ex C. G. 1235. *naturalis obligatio* independenter ab *obligatione civili.* Unde ille, qui *voluntarie naturali satisfecit obligationi, solutum repetere non potest.* Adest ergo naturalis quaedam obligatio donationi satisfaciendi, quae vestita non sit praescriptis legis formalitatibus. Ac ad C. I. quod spectat clarissime confirmatur ex art. 1311. — 2.° Valent sane donationes sub forma contractus onerosi, e. gr., venditionis, inter personas capaces disponendi de propriis bonis et recipiendi, si nihil contra leges contineant. Idque ex actuali iurisprudentia comprobatur. Porro haec iurisprudentia aperte ostendit, praescriptas donationum formalitates, non attingere ipsam donationem, sed tantum *actum* seu *instrumentum* donationum, secus enim nullae essent donationes omnes sub alio oneroso contractu dissimulatae. — 3.° Nam ipsa lex revera non loquitur de *donatione,* sed de *actu* donationis, seu de instrumento, quo donatio continetur; scilicet ut donatio valeat *quoad tertios,* et in foro externo. *Actus* tantum nullitati subiicitur, nisi confectus fuerit secundum praescriptam formam. C. I. 1056.; C. G. 931. Cf. C. I. 1310. 1311. 1312. 1316. 1320. etc. *Actus* sane tunc perfectus intelligitur, cum fuerit iure factus, quia

verba legis cum effectu accipere debemus, nisi lex ipsa aliud palam expresserit. Quare nihil essentiale sive natura sua sive ex iure illi deesse debet. — 4.° Communiter traditur nullam secundum leges requiri formalitatem pro donationibus manualibus. Id eruitur ex eo quod praescriptae formalitates C. I. 1070.; C. G. 948. non exiguntur pro ipsa *donatione,* sed pro *actu* donationis. Idem ergo valet pro donationibus *non manualibus* et *rerum etiam immobilium.* — Idem affirmandum videtur ex C. A. 943. Defectus enim formarum non *ius in re,* sed *ius* adimit *actionis.* — Gravior difficultas est ex C. H. 633. in quo mentio fit non *actus donationis,* sed ipsius *donationis.* Verum etiam hic Codex mitiorem patitur interpretationem; nam dicitur, UT SIT *valida donatio rei immobilis publica scriptura facienda est.* Non est ergo ipso iure, pleno iure, invalida aliter facta. Quare etiam ex hoc Codice formarum defectus reddit tantum donationem rescindibilem per iudicis sententiam. — Ex C. B. 518. ad validitatem *donationis* legitima forma requiritur. Eam tamen ipsa executio rei promissae supplet. — Cf. hic n. 936.; Gousset in a. 931.

De donationibus simulatis. Donationes simulatae sunt illae, quae sub contractu oneroso occultantur, quando nempe lucrum ex eo contractu perceptum notabile omnino sit, et donandi animo quis ideo rem minoris vendat vel locet. Donationes hae valent quoad formam, si actus sub quo latent valeant quoad propriam formam, dummodo factae non fuerint, his quibus donare non licet, vel ultra id quod eis licet donare. C. I. 811. 1010. 1011., C. G. 853. 854. 918.

1012. *Quaenam sit donationis obligatio?* — Donatione perfecta, donans ad rem, quam donavit, statim tradendam tenetur, et si eam destruxerit, alienaverit, deteriorem fecerit, graviter in re gravi peccat, et tenetur ad omne damnum donatario compensandum. Donatarius item implere tenetur onera donationi adiecta. Et, si donatarius impositis conditionibus non paruit, donatio resolvitur, scilicet, si sub conditione resolutiva facta fuerit. C. I. 1065. 1078.; C. G. 953.; Lugo d. 22. n. 42.

1013. *Quinam sint casus, in quibus donationes non plenum sortiuntur effectum?* — Duo hi casus sunt: *reductio* et *collatio.*

1014. *Quid reductio?* — *Reductio* est: *Donationis* vel *legati rescissio* pro rata excessus supra quantitatem disponibilem, quae quidem rescissio auctoritate publica fiat oportet. Ratio, ne legitima contra ius laedatur. *Rescissio,* adeoque actus valet, et potest quis quod accepit

retinere, si *reductio* non exigatur. Postulari autem non potest nisi ab illis, quibus lex legitimam reservat. Neque vero hi possunt, durante vita donantis, huic iuri renuntiare. — Si *donationum valor* excedit vel aequat quotam disponibilem, dispositiones testamentariae sunt *sine effectu*. Si vero *dispositiones testamentariae* excedunt quotam disponibilem vel portionem huius quotae, quae remaneret post detractum valorem donationum, reductio proportionate fit sine ulla distinctione inter haeredes et legatarios. Donatarius interim fructus rei donatae suos facit, durante vita donantis. — Dona etiam manualia sunt reducenda, dummodo *immodica,* ita ut nimia inter liberos haberetur inde inaequalitas. *Immodica*, ne cum parentibus quasi cum gestoribus negotiorum filiorum agatur. *Immodica,* attentis conditionibus quantitatis patrimonii, personae dantis, causae dandi, etc. — Filiorum igitur legitimae cavetur, in haereditatem, relictam tempore mortis, computando, quae defunctus, dum viveret, antea donaverat extraneis: nempe ad partem legitimam et disponibilem eo tempore taxandam; nam legitima nonnisi ab eo tempore mortis debetur. — Hinc una quasi massa conflatur ex illis quae testator moriens reliquit et ex illis quae vivens donavit, uti ex hac massa *legitima* detrahatur. Sed et aes alienum, quod forte testator reliquit, detrahendum est. Detrahitur autem non ex donatis, sed ex relictis. Nam donata, cum iam a testatore fuerint alienata, creditoribus obligata non sunt. — Ex C. He 527. reductioni subiacent alienationes a disponente factae, cum manifesta intentione eludendi dispositiones super legitima. — Cf. hic n. 673., C. I. 821.-824. 1091. seqq.; C. G. 920. seqq.; C. H. 654. seqq. 887. 818. seqq. 1036. 1039. 1040. 1044.; C. L. 1482. 1493. seqq.; C. He. 474. seqq. 486. 522. seqq. C. A. 951. 952.; L. 740.

1015. *Quid collatio?* — *Collatio* est actus, quo unus ex haeredibus ad summam bonorum, quam testator inter haeredes dividendam reliquit, ea bona refert, quae a donatore accepit, ut inter omnes ex aequo dividantur; nisi velit potius haereditati renuntiare, est enim haec obligatio haeredum, et tunc ea retinere potest usque ad concurrentiam partis disponibilis. Ratio, ne aequalitas inter liberos laederetur, iure praesumitur testatorem non tam donasse, quam *quasi* partem dedisse futurae haereditatis. *Quasi;* nam vera donatio est: siquidem in potestate donatarii est, haereditati renuntiare, et donata retinere usque ad disponibilem, si plus ei donatum fuerit. C. I. 1001. 1014. filiis et descendentibus tantum collationem imponit erga descendentes alios *cohaeredes;* non item erga legatarios, aut haereditatis

creditores, aliosque haeredes. Collationem autem cohaeredes petere possunt ad computationem determinandam legitimae; non ad integrandam disponibilem. Collationem C. B. 2050. seqq. descendentibus etiam tantum imponit. C. H. 1035.; C. A. 787. eam haeredi necessario imponunt. Itemque C. He. 626.; C. L. 2098. eam haeredibus tantum legitimariis imponunt. C. G. vero indiscriminatim cuilibet haeredi collationem praecipit, 843.-846. 857. — Collatio duplici modo fieri potest: 1.° *In specie,* i. e. referendo rem ipsam donatam. 2.° Minus accipiendo. Prior modus fit ordinarie in immobilibus, posterior autem in mobilibus. C. I. 1015. seqq.; C. G. 858. seqq ; C. H. 1045. seqq.; C. He. 628. — L. 954.; C. L. 2100. seqq.

1016. *Quaenam sint collationis exceptiones? — Eximuntur a collatione variae donationes:* 1.° Si quae testator dedit, haeredem a collatione nominatim eximendo, vel titulo *praecipui iuris* (*antiparte*) intra limites partis, de qua disponere poterat. C. I. 1001.; C. G. 843.; C. H. 1036. 1038.; C. L. 2099. Ex C. I. 1004. 1006. 1012., praesumuntur factae cum dispensatione a collatione donationes ascendentium, factae descendenti haeredis; donationes factae in favorem eius, qui vel quae sit coniux descendentis. Obnoxium item collationi non est immobile, quod fortuito, et absque culpa donatarii perierit. Cf. C. H. 1038.-1040. 1045.; C. G. 847.-860. 855. — 2.° Si expensae factae a donatore fuerint in alicuius favorem, v. g., in alimenta, vestes, munera consueta, etc. Item expensae educationis, nuptiarum, artis addiscendae, et similia. Haec enim pari iure filiis omnibus debentur ex ipso naturali iure, ex pietate, ex patrio more. C. I. 1009., C. G. 852.; C. H. 1041. 1042. 1044.; C. L. 2105., C. He. 629. 631. 632. — 3.° Fructus rerum referibilium, quos percepit donatarius ante mortem testatoris. Hi enim nunquam in patrimonio patris fuerunt. C. I. 1013 ; C. G. 851.; C. H. 1049. — C. A. 789. seqq.; C. B. 2050. seqq.; Gousset in a. 852.; L. 958. 959.

1017. *An filius referre debeat expensas a patre tenuis fortunae factas, pro ipso ad sacerdotium evehendo?* — R. Negative, *generatim loquendo*, quia expensae illae cedunt in bonum commune familiae, nempe in eius honorem, commodum, etc., et gratuito a parentibus haec donata censentur. Referri autem debet in haereditatis divisionem patrimonium a patre datum filio ad sacros ordines suscipiendos, quia aequiparari potest doti filiae, quae necessario referenda est. Secus enim aequalitas inter liberos laederetur, quod collatio praecavere in-

tendit. Id constat etiam ex C. I. 1007.; C. G. 851.; C. H. 1035. 1043. 1046.; C. A. 788. C. He. 626.; C. L. 2104.; L. 488. 455. 456.

1018. *An conferendae sint expensae factae a patre in gratiam filii pro doctoratu, beneficio, studiis, libris*, etc.? — R. Negative, haec enim cedunt in bonum commune totius familiae, honorem, commodum, etc. Excipe, si expensae omnino extraordinariae fiant, C. B. 2050.; L. 724. 950. 955. — Ex C. H. 1043. conferendae sunt. Conferendae item sunt ex C. L. 2104. — Cf. C. A. 792.

1019. *An conferri debeat pecunia adhibita ad filium ex militia redimendum?* — R. Affirmative, si redimatur in propriam utilitatem, quia id aequalitas postulare videtur; secus, si filius redimatur in utilitatem patris, v. g., infirmi, senis vel pauperis, aut familiae sustentandae, quia familia, quae commodum percipit, onus etiam ferre debet. Rogron in a. 851. Cod. civ.; Gousset 729. et in a. 852.; L. 955. — Ex C. H. 1043. et ex C. L. 2104. conferri debet.

1020. *An filius teneatur referre ea quae de bonis paternis male expendit, e. g. in ludis, potationibus, etc.; et quae pater solvit ad eius extinguenda debita?* — R. Ad 1.um Negative, modo filius plus non consumpserit male, quam pater contentus fuit, ut in suam sustentationem et honestas recreationes expenderet; secus, si expensae excessissent. — R. ad 2.um Conferenda sunt, quae data sunt pro debitis solvendis; nisi in minore aetate fuerint contracta, et inde ditior non sit factus. Donata enim haec intelliguntur a patre cum exemptione a collatione, cum ea debita solvere filius non teneretur, eique per leges restitutio in integrum concederetur. — Si autem filius sit patri debitor cogitur quidem in suam partem imputare quod ei debebat, qua debitor, prout quilibet alius debitor haeredibus restituere debuisset, non quasi haeres et collationis iure, nam in collationem non nisi donata veniunt. C. I. 991. 101.; C. G. 829. 843. — L. 543. 544. 957.; C. H. 1043.; C. G. 851.; C. I. 1007.; C. A. 788.

1021. *An lex collationis obliget in conscientia?* — « Lex collationis respicit forum tum externum, tum internum. Nihilominus cum certum sit, sive verbali declaratione donatoris, sive variis facti circumstantiis, donationem factam fuisse cum exemptione a collatione, quamvis haec exemptio, defectu authentici documenti, non possit in foro exteriori probari, donatarius non obligatur ad collationem. Sed, generatim loquendo, donatarius retinere non potest excessum super legitimam partem, quaevis sit donatoris voluntas ». Gousset in a. 852.

Donatoris enim voluntas non fuit absolute donare, si a collatione saltem implicite non dispensavit, imponendo e. g. donatario obligationem nemini unquam accepta dona manifestandi.

1022. *Quenam sint exceptiones irrevocabilitatis donationis inter vivos?* — Donatio 1.° resolvitur, sed non pleno iure, si conditiones appositae non praestentur. Cf. C. I. 1078. 1079. 1080.; C. G. 953. 954. 956.; C. H. 647. 651. 1333.; C. B. 525. seqq. — 2.° Revocari potest, si donatarius se exhibeat ingratum erga donantem in casibus et tempore a lege determinatis, Inst. l. 2. t. 7. § 2.; C. B. 530.; C. I. 1081. 1082.; C. G. 955. 956. 957.; C. H. 648.-650. 653.; C. L. 1482. 1488. seqq.; C. A. 948. 949., nisi tamen sint donationes matrimonii causa, et etiam ex C. I. nisi sint donationes pure remuneratoriae. C. I. 1087.; C. G. 959. — 3.° Revocatur vero *pleno iure* ex C. G. et C. H., sed non ipso iure ex C. I. ob prolem supervenientem, licet ea tempore donationis iam fuerit concepta, licet etiam ea posthuma nata sit, vel si donator legitimaverit filium naturalem post donationem natum; exceptis ex C. G. mutuis coniugum donationibus, vel ascendentium in favorem coniugum, matrimonii causa factis; exceptis ex C. I. donationibus remuneratoriis et matrimonii causa factis. Ex C. H. 1333. donationes matrimonii causa, non revocantur, nisi matrimonio non secuto. Ex C. L. 1482. 1483. 1486. potest donator donationem revocare ob supervenientiam filiorum, nisi donator tempore donationis legitimum iam haberet descendentem, vel nisi facta fuit propter matrimonium. Neque potest huic iuri renuntiare. — Iusta sane est et pia praesumptio iuris, donatorem prole carentem donationem fecisse cum hac virtuali, aut tacita conditione: *Nisi liberos acquisivero;* nam quilibet suos exteris tacite velle praeferre censetur. Hinc etiam omnis contraria conventio, tanquam nulla habetur. Cum autem donatio hoc in casu ipso iure revocetur, ea per mortem prolis non reviviscit. C. I. 1083.-1087. 1090.; C. G. 960. 961.-966.; C. H. 644.-646. — Ex C. A. 954. filiorum susceptione, donationes non evanescunt. — 4.° Omnes donationes *inter vivos,* ab alterutro coniuge alteri factae, semper revocari possunt. Neque vero indiget uxor consensu mariti aut iudicis auctoritate. C. G. 1096.

Ex C. B. 519. 528. donationem potest non exequi donator, si in indigentia versetur, vel si implere non possit obligationem alios alendi, ac donationem peractam potest revocare. Ex C. A. 947. 954. si donator indigentia laboret, exigere potest fructus rei donatae. Idem ius competit donatoris filiis natis post donationem in casu indigentiae. —

Ex C. B. 534. donatio quae causam habet morale officium vel motivum convenientiae subiecta non est restitutioni, neque revocationi. — L. 738. 739.

1023. *An donatio facta Ecclesiae vel causae piae, ob ingratitudinem, vel ob adventum prolis revocari possit?* — R. Ad 1.um Donatio facta Ecclesiae ob ingratitudinem Praelati aut clericorum revocari non potest; quia donatio illa fit principaliter ob bonum animae donatoris, et principaliter Deo, qui non potest esse ingratus. Lugo d. 23. n. 175.; L. 738.

R. Ad 2.um « Communiter docent omnes posse solum quoad id, in quo inofficiosa est filiis, seu quoad eorum legitimas, non quoad totum. Ratio est, quia quoad portionem filiis debitam non praesumitur donans Ecclesiam praetulisse, sed potius voluisse primo loco suo pietatis debito satisfacere. Quoad reliqua vero, Ecclesia censetur magis vel aeque diligi cum filiis, quare sicut donatio uni filio facta non revocatur, natis aliis filiis, nisi quoad eorum legitimas; ita dicendum est de donatione facta Ecclesiae, vel causae piae ». Lugo d. 23. n. 194. « Quare revocatio subsisteret, neque donatio reviviscerent, etiamsi filii morerentur, quia actio semel extincta, semper extincta manet ». Ithur. Cas. 8. n. 12.; L. 739.

VII. — DE TESTAMENTO

1024. *Quid sit testamentum, codicillus, legatum, fideicommissum?* — *Testamentum,* quod secundum etymologiam nominis idem est ac *testatio mentis,* secundum rem significatam, est: *Voluntatis iusta sententia de eo, quod quis post mortem fieri vult circa res suas, cum directa institutione haeredis.* Ita ex Iure Romano. — *Voluntatis iusta sententia,* i. e. dispositio voluntatis legitima, et iuri congrua. Testamentum ergo proprie contractus non est, sed actus donationi accedens. — *De eo quod quis post mortem fieri vult;* nam testamentum non solum fit mortis causa, sed etiam suum robur primum acquirit per mortem testatoris, iuxta illud Apostoli ad Hebr. 9., 16. 17.: *Ubi testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit, qui testatus est.* Testandi facultas ab ipso iure naturae est; secus enim nulla amplius esset cura bona proprio labore acquisita vel ab alio accepta conservandi et ampliandi, eaque *stabiliter* fructuosa reddendi.

Ad Gal. 4., 7.; Genes. 25., 5.; Iob 42., 15. Cf. n. 1042. — *Cum institutione haeredis;* nam per hoc testamentum differt ab aliis ultimis voluntatibus, nempe *codicillo, legato, fideicommisso,* in quibus nullus haeres per se et directe instituitur. — Inst. l. 2. t. 10.; L. 919.

Codicillus, seu parvus codex, est suprema defuncti voluntas, minus solemnis, extra testamentum, de eo, quod quis fieri velit post mortem suam, absque directa institutione seu nominatione haeredis, cui immediate haereditas debeatur, ut, praeter haeredis institutionem, alia possit testator de bonis suis disponere, v. g. legata haeredi committendo, aut fideicommissa, etc. C. A. 553. Clausula autem codicillaris est clausula testamento inserta, qua declaratur, quod si testamentum ex aliquo defectu non valeat, vi tamen codicilli valere debeat, Ad codicillum sufficiebant quinque testes, etiam non rogati etiam feminae. — L. 919. seqq.; Inst. l. 2. t. 25.

Legatum est *donatio quaedam testamento a defuncto relicta, et ab haerede praestanda.* L. *Legatum* 36. *de Legatis* etc. Dig. — *Donatio quaedam,* nam proprie donatio non est, cum non sit acta immediate inter dantem et acceptantem. *Ab haerede praestanda,* legatum enim est particularis quaedam lex dicta haeredi, et ideo dicitur legatum: quod est a *lego,* unde *lex* derivatur. *Ab haerede praestanda,* nempe post mortem testatoris. *A defuncto relicta* legatario, ad quem proinde immediate a testatore rei dominium transit, licet eius possessio sit prius apud haeredem, et ab haerede testatario sit res tradenda. Inst. l. 2. t. 20.; C. A. 535.; C. B. 1939.

Fideicommissum, ita dictum, quia testator fidei primi instituti haeredis suam committit supremam voluntatem, ut haereditatem vel totam, vel eius partem alteri deinde reddat. Hinc fideicommissum *mediata* est haeredis *substitutio; mediata,* nempe alterius *post primum.* Duo saltem ad ipsam habendam institui debent successionis gradus, sed institutio esse potest secundi et ulterioris etiam haeredis. C. I. 899.; C. G. 896.; C. A. 608. 609.; C. B. 2100. *Immediata* vero *substitutio* habetur, cum quis haeredem ita nominat, ut, si is non possit aut nolit haereditatem adire, alter *loco primi* sit haeres, qui immediate ab ipso testator instituitur, et non, priore mediante, a quo haereditatem accipiat, ut in mediata substitutione. Substitutio mediata, *indirecta,* dicitur substitutio *fideicommissaria.* Substitutio immediata et *directa,* substitutio *vulgaris* appellatur. C. I. 895.; C. G. 898.; C. A. 604.; C. B. 2096. 2097.; C. L. 1858. seqq. 1866. seqq. — *Institutio fideicommissaria ab institutione fiduciaria distinguitur,* quatenus in ea palam, seu in ipso testamento, in hac clam seu secreto,

fidei haeredis committitur haereditatis restitutio. — Inst. l. 2., t. 15. 16., 23. 24.

Ex C. I. 759. « testamentum est actus revocabilis, quo quis, iuxta regulas statutas a lege, disponit pro tempore, quo vivere desierit de omnibus suis substantiis, aut parte earum in favorem unius aut plurium personarum ». Ita fere etiam ex C. G. 895.; C. H. 667. 668. 764.; C. L. 1739. 1794. 1839. — Hinc institutio *haeredis* necessaria non est, et discrimen inter testamentum et codicillum sublatum est. Secus vero est ex C. A. 552. 553.; C. B. 1937. 1939. *Haeres* proprie est, qui instituitur in successione totius patrimonii, vel eius quotae partis; non, si ei tantum obiectum aliquod particulare relinquatur, C. B. 2087. — Substitutio item mediata, seu fideicommissaria ablata est, C. I. 899. 900.; C. G. 896.; determinato quodam casu excepto, ex C. G.

1025. **Resolves:** Testamentum actus personalis est, qui alterius voluntati relinqui non potest. C. L. 1740. Haereditas devolvitur haeredi ex morte testatoris, nec antea nec postea. Non *antea,* quia *viventis* nulla est adhuc haereditas, non *postea,* quia haeres personam defuncti continuat, et eadem est cum ipso, fictione iuris, persona. Quare si serius haeres haereditatem adit, aditio retro valet, ex momento obitus defuncti; ac, si moriatur ante aditam haereditatem, ius suum, suis haeredibus transmittit. C. I. 933.; C. G. 777.; C. A. 531. 532. 533. 536. 537. 545. 797.; C. H. 657. 661.; C. B. 1942.; C. He. 537. 538.; C. L. 2011. Hinc *in haereditate,* habetur ut non apposita *dies,* a qua haereditas incipere, vel in qua desinere debeat. C. I. 851; Inst. l. 2. t. 14. § 9.; Cf. C. A. 695.

1226. *Quotuplex sit testamentum? — Ratione dispositionis bonorum* triplex est, ex C. G. 1002. 1003. 1010., testamentaria dispositio: universalis, ex titulo universali, ex titulo particulari. *Universalis* est, cum testator uni aut pluribus relinquit universalitatem suorum bonorum. *Titulo universali,* cum testator alicui relinquit quotam omnium bonorum partem, dimidiam partem, tertiam partem; omnia immobilia, omnia mobilia, aut horum quotam partem. Utraque haec dispositio ex C. I. 760. *ex titulo universali,* appellatur. *Titulo particulari* est quaelibet alia dispositio alicuius determinatae rei, C. I. 760.; C. G. 1010. Prima et altera dispositio ex C. I. 760.; C. H. 660. 667. 668. 768.; C. He. 483. qualitatem tribuunt haeredis, tertia legatarii. Ex C. G. 1002. triplex ista dispositio sub denominatione institutionis haeredis vel legatarii fieri potest, et sic haeres vel legatarius esse potest *uni-*

versalis, titulo universali, et *titulo particulari.* C. G. 1003. 1010. 1014. — C. L. 1736.

Ratione formae ex Iure Romano, testamentum distinguitur: 1.° *Solemne,* in quo servantur omnes conditiones legibus praescriptae. Est autem duplex: Primum, *In scriptis* seu clausum, quod sigillo signatum traditur subscribendum septem testibus, idoneis, masculis, puberibus, etc., quibuscum subscribit testator, si possit; si vero nequeat, octavus testis accedere debet. Alterum, *Apertum,* quod fit coram septem testibus, sive scripto aperto, sive viva voce, unde *nuncupatium* etiam appellatur. — 2.° *Privilegiatum,* quod valet absque solemnitatibus. Tale est testamentum a milite conditum, vel ab alio, tempore pestis, aut caeteris eiusmodi circumstantiis. — Inst. l. 2. t. 10. 11.; L. 920. 926.

Ratione item formae triplex est ex C. I. et ex C. G. testamentum: 1.° *Holographum* quod *ad validitatem* manu testatoris integre scribitur; cum indicatione anni, mensis, diei; et nominis appositione. C. I. 775.; C. G. 970. Ex C. I. expresse exigitur ut nominis subscriptio in fine dispositionum apponatur. Nota *temporis* integris litteris, vel numeris fieri potest in qualibet testamenti parte. Nota *loci* necessaria non est. Papyrus quaelibet, licet non obsignata sufficit, si tamen res ad iudicem deferatur, mulcta in Gallia erit ab haerede solvenda 30. fr. — Testamentum *holographum,* antequam exsecutioni mandari queat, praesentari debet iudici in tribunali primae instantiae: iudex vero post sufficiens examen iubebit, illud apud aliquem notarium custodiri. Sed haec forma accidentalis omnino est. C. G. 1007. — Testamentum item *holographum* ex C. I. 26. 912. seqq. ad instantiam eius, cuius interest, deponitur apud notarium loci, in quo successio *aperta* est, in praesentia praetoris et duorum testium, et debitum rei instrumentum conficitur. — *Successio* dicitur *aperta,* ex quo incipit ius haeredis in rebus defuncti. C. He. 560. Idem non est ac *aperitio testamenti,* quum nempe testamentum publici fit iuris. Gousset in a. 970. — Cf. C. He. 505. 556.; C. L. 2009. seqq.

2.° *Publicum,* seu *solemne,* scribitur ab uno notario coram quatuor testibus masculis, maioribus, etc., vel a duobus notariis coram duobus testibus, et a testatore, a notario ac testibus subscribitur. Ac si testator subscribere non possit, mentio in actis facienda est, atque etiam causae, qua prohibetur subscribere. — Testator declarare debet coram testibus suam voluntatem notario vel notariis, si duo sint, qui eam scribant; et ex C. I. potest notarius ad scribendum opera uti amanuensis. Testatori deinde coram testibus legi debet. Tandem men-

tio est facienda, quod fuerit a testatore dictatum, a notario scriptum, testatori lectum. C. I. 776. seqq., C. G. 971. seqq. — Cf. C. L. 1914. seqq. plures constituuntur *publici testamenti* formalitates, quarum aliqua si desit, testamentum *sine effectu erit.*

3.° *Mysticum* seu *secretum,* quod testator clausum sigilloque signatum tradit notario coram sex testibus, asserens hoc esse testamentum suum a se vel ab alio scriptum, et a se subscriptum. Debet inscribi haec attestatio super codicem testamenti, et a notario, testibus et testatore subscribi. Si testator testamentum subscribere non potuerit de hoc mentio fieri debet, et additur alius testis praeter sex requisitos, C. G. 976. seqq.; C. I. 782. seqq. Verum ex C. I. 783. quatuor tantum exiguntur, et si testator scribere nequeat, idem observatur ac in testamento *publico.* Si ab alio scriptum est, etiam in parte tantum, debet ex C. I. testator testamentum subscribere in singulis paginis, et declarare se testamentum legisse. Si testamentum *secretum* ob aliquem defectum uti tale non valet, potest tamen valere uti testamentum *holographum,* si tamen habeat eius requisitas conditiones. C. H. 715. — Cf. C. L. 1920. seqq. ubi plures *testamenti clausi* statuuntur formalitates, quarum aliqua si desit, testamentum *sine effectu erit.*

Testamentum *holographum* facere possunt, qui scribere possunt, *publicum* qui possunt loqui, *secretum* qui possunt legere. Surdimuti et muti testari possunt testamento holographo vel secreto. C. I. 775. 778. 785. 786.; C. G. 971. 972. 978. 979.; C. H. 688. 695. 697. 698. 708. 709. — L. 920.

Sunt praeterea *testamenta privilegiata,* quae specialem habent formam. Ea sunt: 1.° *Testamentum militis,* et eorum qui officio sunt exercitibus addicti, Cf. C. I. 799.-803.; C. G. 981.-984.; C. L. 1944. seqq. — 2.° *Testamentum tempore pestis,* Cf. C. I. 789. 790.; C. G. 985.-987. — 3.° *Testamentum in mari factum,* Cf. C. I. 791. seqq.; C. G. 988. seqq ; C. L. 1948. seqq. — 4.° *Testamentum publicum rusticorum,* Cf. C. G. 974. — 5.° *Testamentum factum in extranea regione,* C. L. 1961. seqq. — L. 926. 929.; C. I. Dispos. etc. initio 8. 9.

Ex C. H. 676. testamentum esse potest *holographum, apertum* vel *clausum. Holographum,* quoad validitatem, in papyro obsignata, quae anno quo fit correspondeat, totum scribendum est, et subscribendum a testatore, indicato anno, mense et die, a. 678. 688. seqq. Sed lege 21. Iul. 1904. iam amplius non requiritur papyrus obsignata. — *Apertum,* coram notario fit et tribus idoneis testibus, a. 679. 694. seqq. — *Clausum* scribi potest ab ipso testatore vel ab alio, papyro ordinaria, annotato loco, die, mense, anno; a testatore subscribitur in

fine, et singulae paginae etiam *rubricantur,* si ipse illud scribit; si vero alius illud scribit, tunc in singulis etiam paginis propria subscriptio apponenda est. Tum in hoc testamento *clauso* tum in holographo verba maculata, emendata, vel inter lineas scripta propria subscriptione notanda sunt. Testamentum hoc alia involutum papyro, clausum et sigillo munitum, testator tradit notario coram quinque testibus, declarans esse suum testamentum, cuius rei actus inscribitur a notario in exteriori parte testamenti, et subscribitur ab ipso, a testatore et a testibus, a. 680. 706. seqq. — Specialia autem habentur testamenta, *militare,* a. 716. seqq. *maritimum,* a. 722. seqq., *in extera regione confectum,* a. 732. seqq.

Ex C. A. et ex C. B. admittitur quoque testamentum *holographum.* — Ex C. A. 577. 584. testamentum iudicialiter vel extraiudicialiter, scripto aut voce, *scriptum* aut *nuncupativum,* cum vel sine testimoniis fieri potest. Cf. a. 578. 590. 598. 601. — Ex C. B. 2231. seqq. 2249. seqq. 2259. seqq. testamentum in forma ordinaria fieri potest: 1.° Coram iudice, vel coram notario cum legitimorum testium assistentia, vel verbali declaratione vel consignatione scriptae dispositionis. 2.° Declaratione scripta propria manu, subscripta ad eodem testatore cum indicatione loci et diei, nisi sit minor. Extraordinarie vero, imminente nempe morte, testamentum, defectu iudicis vel notarii, fieri potest coram syndico Communis, vel in mari coram tribus testibus. — Successione aperta testamentum ad tribunal successionis remittendum est.

Ex C. He. 498. seqq. testamentum confici potest forma publica et holographa. *Publicum* indiget publico officiali, qui illud scribit et duobus testibus. *Holographum* totum scriptum et subscriptum esse debet manu testatoris, cum indicatione loci, anni, mensis, diei quo fuit scriptum. — In extraordinario quodam casu, quo non possit testator adhibere unam ex praescriptis formis, potest orali forma fieri, declarando propriam voluntatem duobus testibus, qui curabunt uti legitimo scripto documento ea consignetur. Sed hoc testamentum suam amittit vim, si, quindecim diebus ab eo confecto elapsis, testator reperiatur in conditione ordinariam adhibendi formam. — Admittitur autem contractus successorius, qui ad validitatem formam exigit publici testamenti.

Ex C. L. 1751. 1752. est nullum testamentum per signa vel per monosyllabas tantum. Ac testator prohibere non potest, quominus impugnetur testamentum cuius nullitas lege sit declarata.

Ex C. I. 761.; C. G. 968. 1097.; C. L. 1753. non potest testa-

mentum fieri a duabus vel pluribus personis in uno eodemque actu, neque in utilitatem tertii, neque per reciprocam dispositionem. Ex C. A. 583. 1248.; C. B. 2265. seqq. admittitur testamentum commune inter coniuges, quod holographum esse potest, ab uno scribitur et subsignatur, ab altero vero declaratur valere etiam pro suo testamento, ab eoque pariter haec declaratio subscribitur.

Si haeres sua sponte testamentum impleverit non iure factum, sciens prudens, testamentum pro valido iam habetur. C. I. 1310. 1311.; C. G. 1339. 1340.

1027. *Quaenam sint conditiones requisitae testamentorum? — Ut* testamentum sit *validum* et *firmum,* requiritur: 1.° Ut habeat conditiones ad contractus gratuitos requisitas, et imprimis consensum liberum et spontaneum. 2.° Ut dispositio bonorum fiat iuxta reservationem seu legitimam haeredibus a lege assignatam. 3.° Ut non fiat ab inhabili ad testandum, nec in gratiam inhabilis ad recipiendum, seu ad succedendum in iura defuncti. 4.° Ut serventur substantiales formalitates iure praescriptae. — L. 921.; C. L. 1748. 1749.

1028. *Cuiusmodi testes requirantur in testamentis?* — Ex iure Romano debent esse masculi, puberes, liberi, non surdi, non muti, non caeci, non intestabiles a lege, non haeredes ex testamento, nec domestici testatoris vel haeredis; non tamen excluduntur legatarii. Inst. 1. 2. t. 10. § 6. 9. 10. 11.; L. 919. — Ex C. G. 971. 975. 980. postulantur masculi, maiores, subditi reipublicae, fruentes iuribus civilibus, non scribae notariorum, qui actum conficiunt, non legatarii seu haeredes, neque horum consanguinei vel affines intra quartum inclusive gradum, id est intra secundum iuxta computationem canonicam pro linea transversali; attamen in mystico testamento legatarii aut eorum cognati non excluduntur. Hi enim, qui excluduntur a munere testandi, reiiciuntur tantum pro testamento publico. Ex C. I. 788. admittuntur inter testes etiam extranei, in regno residentes, et excluduntur solum praxim exercentes et amanuenses notariorum, iique, quibus civilium iurium exercitium fuerit interdictum. Ex lege 9. Dec. 1877. feminae etiam admittuntur. — C. A. 591.-597.; C. H. 681. seqq.; C. B. 2234. seqq.; C. L. 1966.

1029. *An valeant in foro conscientiae testamenta ad causas profanas, formis legalibus destituta?* — Affirmandum omnino est ex C. He. 519. 520. seqq. Affirmandum videtur ex C. I. Etenim art. 804. horum testamentorum nullitas ipso iure minime statuitur, sed tantum

asseritur, constitutas formalitates servandas esse *sub poena nullitatis*. Quare, nulla intercedente iudicis sententia, ea testamenta in conscientia valent. Confirmatur autem ex art. 1311., ubi aperte admittitur validitas testamenti. Affirmandum etiam videtur ex C. G. 970., ubi de testamento holographo dicitur, quod non *erit valiturum,* nisi servatis statutis formis; et art. 1001. item dicitur, statutas testamentorum formalitates servandas esse *sub poena nullitatis*. Affirmandum item videtur ex C. A. 601., siquidem, vel una omissa praescripta formalitate, dispositio, dicitur, *erit invalida*. Similiter ex C. H. 687. testamentum, dicitur, *erit nullum,* non servatis praescriptis formalitatibus. Cf. etiam a. 705. coll. a. 715. Affirmandum quoque est ex C. B. 2231. seqq., ubi omnino distinguitur *confectio testamenti* ab ipso *testamento,* et ex C. L., distinguente pariter testamentum a sua forma 1739. 1919. — Sententia vero intercedente, quam legitime quis invocare potest, huic standum est. Cf. 936. L. 927.

Praestat hic notare dispositionem C. I. 1311. « Exsecutio voluntaria unius dispositionis testamentariae post mortem testatoris includit renuntiationem ad opponenda vitia et quamlibet aliam exceptionem ». Ubi supponitur vitia non ignorari. — Gousset 795. seqq.

1030. *An testamenta ad pias causas sint valida, si formis legalibus careant?* — R. Affirmative, et haec sententia communissima et certa est. Ratio est 1.° quia constat ex Iure Canonico, C. *Indicante* 4., C. *Cum esses* 10., C. *Relatum* 11. *de Testam.*, etc. 2.° Quia piae causae ad Ecclesiam pertinent, eiusque subiacent iurisdictioni. Porro Ecclesia libera et immunis est a potestate civili in iis omnibus, quae iurisdictioni suae directe subsunt. Quare a Trid. sic statutum est: « Episcopi, etiam ut Sedis Apostolicae delegati, in casibus a iure concessis, omnium piarum dispositionum, tam in ultima voluntate quam inter vivos, sint exsecutores ». S. 22. C. 8. de R. 3.° S. Poenitentiaria, pluries interrogata, huic sententiae adhaerendum esse respondit. Et hanc quidem sententiam Sacrae Romanae Congregationes ac Summus Pontifex constanter in praxi amplectuntur. — Quare contraria hac in re sententia ut vere probabilis haberi non potest. — L. 922.; D'Annib. p. 2. n. 339. ed. 3.ª; Gousset 793.; E. M.

1031. **Nota**: Testamenta ad pias causas nulla ergo egent solemnitate civilibus legibus constituta; sed opus est tantum, ut *certo* innotescat testatoris voluntas. Quare, si oretenus testamentum factum sit, duo aut tres testes sufficiunt. C. *Relatum* cit. Testes autem esse possunt quicumque legitime testari valent. Si autem testatoris scriptura

extet, ea quidem sufficit ad validitatem testamenti vel legati pii. Quin immo sufficit, in foro conscientiae, nutus vel aliud testatoris signum, absque ullo teste, dummodo tamen *certa sit testatoris voluntas*. Hinc testamentum inchoatum et non perfectum, propter mortem intervenientem testatoris, valet quoad legata pia, in eo iam expressa. — L. 922. 923. 924. 925. 937. 940.

1032. *An valeat dispositio testamentaria sub conditione, et ad diem?* — R. Dispositio testamentaria fieri potest sub conditione, C. I. 848; C. G. 1040.; C. H. 790.; C. A. 695.; C. He. 482.; Inst. l. 2. t. 14. § 9. — Conditiones *impossibiles,* aut *contra bonos mores,* aut contra *leges,* habentur ut non adiectae, C. I. 849.; C. G. 900.; C. H. 792.; C. L. 1743. 1745.; Inst. l, 2. t. 14. § 10. Cf. C. A. 696.-699. 712.; L. 930. — Ex C. He. 482. onera et conditiones immorales aut illicitae reddunt nullam dispositionem. Onera et conditiones sine sensu vel mere vexatoriae pro tertiis habentur uti non adiectae. Ex C. L. 1746. Causa contra legem producit nullitatem dispositionis.

Si conditio est non faciendi aliquid, cautio ab haerede praestanda exigitur, C. I. 855. Idque pro haereditate et pro legato valet. — Si conditio sit *suspensiva,* i. e. quando *testamenti validitas* pendet ab adimpletione appositae conditionis, dispositio nulla est, si haeres ante illius verificationem moriatur. Si vero conditio sit *resolutiva,* i. e. quando *testamenti exsecutio* suspenditur quoadusque conditio sortiatur suum effectum, minime vero *testamenti valor,* tunc haeres vel legatarius ius acquirit ante ipsam conditionis impletionem, ius ad suos haeredes transmittendum ante impletam quoque conditionem, dummodo impleatur, C. I. 853. 854.; C. G. 1041.; C. H. 759. 799. Cf. C. A. 701. seqq.; C. L. 1822. seqq.

Nulla habetur ratio *diei* appositi institutioni haeredis, *titulo universali,* a quo die debeat ipse incipere aut cessare, C. I. 851.; C. L. 1747.; Inst. l. 2. t. 14. § 9. Cf. 1025. *Nulla est* dispositio titulo universali vel particulari sub conditione, quod quis vocet alium haeredem vel legatarium, si et ipse ab illo vocetur, C. I. 852.; C. H. 794.; Cf. C. A. 543.; C. L. 1509.

Contraria legi est, ex C. 850.; C. H. 793., conditio, quae impedit nuptias, sive primas, sive ulteriores; nisi agatur de aliqua pensione, de habitatione, de usu, vel usufructu praestando, durante caelibatu, aut viduitate; itemque nisi conditio servandae viduitatis ad haereditatem consequendam a coniuge sit posita coniugi superstiti. — Ex C. A. 700., conditio item caelibatus pro non adiecta habetur. Per-

mittitur autem viduitatis conditio coniugi superstiti filios habenti. Ita etiam ex C. L. 1808. — Iure Romano si illa conditio viduae imponatur valet, a quolibet imponatur. Auth. *Cui relictum* C. *de Ind. vid. toll.* Legatum autem relictum puellae, ut non nubat, debetur ei etiamsi nubat. Ea enim conditio irritatur a lege, quia multum interest reipublicae, ut proles augeantur. L. *Quoties* 22 ff. *de Cond. et demonstr.;* L. *Ambiguitates* 2. C. *de Ind. vid. toll.* — Verum Iure Canonico sustinenda videtur utraque conditio viduitatis et caelibatus, sive illa a coniuge sive ab alia persona imponatur, sive de praestatione sive de alia agatur dispositione, propter status viduitatis honestatem et maiorem virginitatis perfectionem. — L. 930. dub. 7.; Laymann de Testam. c. 10. n. 13.

1033. *An in conscientia obligent substitutiones et fideicommissa?* — Immediatae substitutiones, *substitutiones vulgares* etiam dictae quibus haeredi seu legatario, alter haeres seu legatarius substituitur, si prior haereditatem aut legatum non adeat ex C. G. 898.; C. H. 774. seqq.; C. A. 604.; C. B. 2096. seqq. validae sunt. Idem habetur ex C. I. 895., si prior haeres seu legatarius nolit vel non possit haereditatem seu legatum acceptare. Ex C. I. 896. substitutus ei, qui noluerit haeres esse, substitutus intelligitur ei, qui non potuerit, et contra; nisi constet de contraria testatoris voluntate; secus vero est ex C. A. 605. Quare nulla quoad huiusmodi substitutiones ex positivis legibus esse potest difficultas pro foro conscientiae. — Hinc substituti tenentur onera implere, quae imposita fuerint eis, in quorum locum substituuntur, nisi tantum primitus vocatis praesumantur imposita. C. I. 897.

Ex C. A. 608. seqq. 618. seqq. fideicommissa integra manent, adeoque admittitur tum substitutio *vulgaris,* tum substitutio *fideicommissaria.*

Ex C. H. 781. seqq. substitutiones fideicommissariae, quibus haeres oneratur, ut totam vel partem haereditatis servet, et alteri transmittat, *erunt validae et effectum sortientur* semper ac non progrediantur ultra secundum gradum, vel sint saltem in favorem personae viventis, tempore mortis testatoris. Nunquam vero legitimam gravare possunt, *expressae* esse debent, et nullo modo fiduciariae. Earum vero nullitas primae haeredis institutioni non nocet.

Ex C. L. 1866. seqq. fideicommissum *probatur dumtaxat* pro descendentibus in secundo gradu, aut pro filiis fratrum testatoris. Nullitas item substitutionis fideicommissariae nullitatem institutionis aut legati non infert.

Ex utroque C. H. 785. et L. 1741. *non habebunt effectum* secretae dispositiones testamentariae bona alteri haeredi reddendi.

Ex C. He. 488. seqq. disponens potest obligare haeredem institutum ad transmittendam haereditatem alteri haeredi substituto. Transmissio, nisi sit contraria dispositio, fit morte haeredis instituti, qui haereditatem acquirit, uti quilibet alius haeres, sed cum obligatione transmissionis, quae vero obligatio haeredi substituto imponi non potest. Et idem valet pro legatis. Ex art. 531. substitutio fideicommissaria *est nulla* relate ad legitimum haeredem, si *legitimam* laedat.

Ex C. B. 2100. 2108. 2109. 2113. seqq. *substitutio fideicommissaria* illimitate admittitur. Effectum tamen substitutio regulariter non habet, si, elapsis 30. annis a devoluta haereditate, locum non habet factum quod substitutionem inchoare debet. Haeres nonnisi restrictum haereditatis dominium habet, nempe ut illam substituto conservet et reddat; eius fere usufructuarius est, nisi testator substituti potius ius restrinxerit. — Ex eodem C. B. 2190. 2191. substitutio tum vulgaris tum fideicommissaria etiam quoad legata admittitur.

Ex C. G. 896. 897. 1048.-1050., fideicommissa, seu mediatae haeredis substitutiones *prohibentur, substitutiones fideicommissariae* etiam nuncupatae, quibus nempe *haeres aut legatarius iubetur servare* et *alteri reddere, erunt nullae respectu etiam donatarii, legatarii, haeredis*. Unde non tantum onus reddendi, sed ipsa etiam donatio, legatum, haereditas nullitati subiicitur. Excipiuntur eae dispositiones, quibus parentes bona sua, vel eorum partem, uni aut pluribus ex suis filiis relinquunt, cum onere, ut ipsi ea bona descendentibus suis, in primo tamen gradu ex art. 1048., etiam in secundo gradu ex leg. 17. Maii 1826., natis vel nascituris reddant. Sed lex haec anni 1826., quae amplius permittit, abrogata est 7. Maii 1849. Eadem facultas fit fratri relinquendi bona, de quibus disponere potest, uni aut pluribus fratribus, cum onere reddendi eadem filiis suis natis aut nascituris, in primo item dumtaxat gradu.

Ex C. I. 899. 900. *quaelibet dispositio, qua haeredi vel legatario onus imponitur servandi et alteri restituendi, est substitutio fideicommissaria, quae lege prohibetur. Eius nullitas nullum infert praeiudicium validitati institutionis haeredis aut legati: sed substitutio, etiam in primo gradu, caret effectu;* legali nempe effectu; non omni effectu; etiam in foro conscientiae; cum lege simpliciter *prohibeatur,* unde *nulla* quidem est, sed non pleno iure, vel ipso facto. Verum permittitur ex C. I. 832. 902. 932., haereditatem vel annuas praestationes relinquere, propter piam causam, vel causam publicae utilitatis, pauperibus alen-

dis, pueris instituendis, puellis dotandis, etc., quovis instituto haerede, v. g., futuris suis primogenitis, vel alterius. Permittitur pariter C. H. 788.; C. L. 1872. onus imponere haereditati etiam perpetuum pensionem solvendi quotannis in favorem alicuius piae causae. Item ex C. I. 901. potest uni proprietas, aliis usufructus relinqui; minime vero successive pluribus; sed tantum primis vocatis post mortem testatoris. Ita etiam C. L. 1570.

Porro *notandum* primo est, quod non habetur substitutio lege prohibita, si non habetur *imperium et onus conservandi et reddendi.* Simplex *deprecatio,* et sine *onere* imposito, substitutionem prohibitam non constituit. Necesse praeterea est *onus servandi.* Quare *onus* tantum *reddendi* non constituit iterum substitutionem prohibitam. Tunc enim haeres institutus, reapse *haeres* non est, sed mere *exsecutor* testamenti. Nec habetur *substitutio,* nec *substitutio fideicommissaria* vel *fiduciaria,* sed habetur tantum simplex quaedam in personam *fiducia,* simplex ei factum *fideicommissum,* si relictum ei alteri sit restituendum, vel statim vel post aliquod tempus. *Conservandi,* nempe absolute; non, si alienare prohibuerit donatione, extra familiam, etc. Requiritur insuper *onus reddendi* tertio, reddendi nempe post mortem haeredis instituti. Hinc neque onus reddendi ex die, e. g., Caio postquam pervenerit ad pubertatem, ad ordines sacros ascenderit, etc., post decem annos, etc., substitutio prohibita est, sed legatum quoddam *sub conditione,* vel *ad terminum,* quod lege ipsa comprobatur, C. G. 1040. 1041. 1186.; C. I. 854. 856. 857. 1173. 1174. Non enim est, quod lex prohibere intendit, videlicet quod quis suo testamento bis aut pluries, aut etiam indefinite velit successiones futuras determinare. Cf. C. I. 901. Atque hinc patet, substitutionem proprie non esse dispositionem *conditionatam,* sed dispositionem sub modo. Quare haeres nominatus, verae et absolute haeres instituitur, eique dominium transfertur, cum obligatione impositum onus implendi, quod si non impleatur, dominium non amittitur; sed cogi semper potest ad illud implendum. Gousset in a. 896.; Rogron in eund. a. Ex C. I. 829. permittitur; haeredi *fiduciario* veri haeredis, aut legatarii nomen confidere, *modo is incapax non sit.* Grave autem erit fiduciario fidem fallere. — Inst. l. 2. t. 23. 24.; C. B. 2103. seqq.

Notandum praeterea est, generatim constitui, ut haereditas vel legatum ei adiudicetur, qui in testamento nominatur. Neque vero probatio admittitur, quod persona in testamento vocata sit tantum *apparens,* sub cuius nomine alia persona designetur, non obstante qualibet testamenti expressione. Hoc vero non applicatur casui, quo institutio,

vel legatum impugnetur, tanquam facta per interpositam personam *incapaci*. C. I. 829.

Ex dictis apparet, praecedentem legem *iniustam* saltem non esse, adeoque ratio non adest, cur illi omnis obligandi vis adimatur, per se et communiter loquendo; quamvis, ut ipso legis tenore constat, testamentaria dispositio, contra talem legem facta, tanquam ipso iure irrita haberi non possit. Quare, si quis directe haeres institutus *fideicommissaria substitutione* haereditatem possideat, eam in conscientia retinere poterit, et rescissionem substitutionis invocare poterit. Si item haeres *substitutus* praedicta dispositione fideicommissaria haereditatem iam adeptus sit, eam poterit in conscientia retinere donec a iudice restituere cogatur. Si quis vero haeres instituatur *fiduciaria substitutione*, ex praevia promissione facta testatori, seu pacto, haereditatem statim vel post certum tempus transmittendi tertiae personae vel causae piae, eam quidem in conscientia retinere non poterit. Tenetur enim omnino exsequi datam fidem, si legitima sit. Secus haereditati renuntiare debet, ut illa ad haeredes *ab intestato* perveniat. — L. 351. 952.; E. M.

1034. *Quid de revocatione et caducitate testamentorum? — Testamenti revocatio ex parte ipsius testatoris* habetur. Testamentum, sub quacumque forma sit factum, *semper revocari potest ad nutum testatoris*, quia testamentum ex natura sua est actus essentialiter revocabilis; proinde testator dominium bonorum suorum usque ad mortem retinet. Idque valet, quamvis testator se testamentum non mutaturum promiserit, aut scripserit. C. I. 916.; C. A. 552. 695. 716.; C. H. 737.; C. L. 1754.; C. He. 509. 510.; C. B. 2253.

Hinc positivo Iure renuntiatio et alienatio futurae haereditatis et omnia pacta *prohibetur* de futura successione; et, privata conventione, testamenta in pacta commutari non possunt. C. I. 954. 1118. 1460.; C. G. 1130. 1600.; C. A. 879. 1383.; Cf. ib. 602. 1249.; L. 932. 933. 934. Attamen C. G. 1082. admittuntur pacta successoria sub forma contractualis institutionis haeredis futurorum coniugum vel eorum filiorum futurorum. — C. A. 602. 1249. pacta successoria admittit tantum inter coniuges. — C. B. 1941. 2274. seqq. pacta successoria admittit inter omnes quoad institutionem haeredis, quoad legata, quoad onera.

Insuper nequit quis quolibet modo renuntiare libertati revocandi aut mutandi dispositiones testamentarias; quaelibet clausula aut conditio contraria caret effectu. C. I. 916. « Tales pactiones odiosae sunt,

et plenae periculis ob insidias, quae parantur eius vitae, super cuius bonis fit pactio ». L. 934.

Excipe: 1.° Nisi renuntiatio fiat, ex antiquo iure, in favorem religiosae communitatis; tunc enim cessat omnis praesumptio et periculum insidiarum, Cf. 955. 1010.; nisi quis ob *Constitutiones religiosi ordinis* de omnibus bonis et iuribus acquisitis et acquirendis disponere debeat, idque in favorem communitatis piae vel certae personae; nisi fiat pactum circa haereditatem personae incertae, v. g., si quae mihi haereditas obvenerit, dum vixero, tua esto; cessat item periculum. L. 934.; Lugo Resp. Mor. l. 4. d. 4. 5. — 2.° *Ex Iure Romano* testamentum iuramento firmatum revocari non potest. Gur. Cas. 847. — 2.° *Ex Iure Canonico* professus, qui ante emissionem votorum simplicium de dominio suorum bonorum per testamentum disposuerit, dispositionem revocare vel immutare absque Apostolicae Sedis indulto minime poterit. S. C. EE. et RR. 20. Dec. 1861., Bizzarri Coll. Ed. 1885. p. 151. Secundum Normas vero eiusdem S. C. pro Novis Institutis votorum simplicium n. 122. ad faciendum et ad mutandum testamentum post vota opus est venia Apostolica, et in casibus urgentibus sufficit venia Ordinarii vel Superioris Generalis, vel etiam si aliter fieri nequit, Superioris localis.

Testamentaria autem dispositio semel revocata, evanescit, et sine effectu permanet; licet nova dispositio exsecutionem sortiri non possit. C. G. 1037.; C. I. 919.

Testamenti caducitas proprie *ex parte haeredis* habetur. *Caducum* proprie est testamentum quando dispositiones testamentariae, etsi validae a principio, infirmae tamen evadunt *ex parte haeredis,* si noluerit vel non potuerit haereditatem adire. Verum *legata* manent, quamvis *testamentum* fiat *caducum.* C. I. 853. 854. 890. 891.; C. G. 1039. 1040. 1041. 1043.; C. A. 703.-705.; C. L. 1759. Cf. C. H. 689. 703. 704. 719. 720. 730. 731. 740. 764. — Cf. C. I. 925.

Revocatio testamenti duplici modo fieri potest: expresse, et tacite. *Expresse,* seu 1.° per destructionem testamenti; 2.° per actum coram notario confectum, quo mutatio voluntatis exprimitur; 3.° per restitutionem testamenti a publico eius depositario testatori factam; 4.° per testamentum novum priori contrarium: sed tunc revocatio non censetur integra, nisi dispositiones testamenti novi omnibus dispositionibus prioris sint contrariae, et omnes tunc validae sunt: si vero contrariae sint, novissimae valent. C. I. 916. seqq.; C. G. 1035. seqq.; C. B. 2254. seqq.; C. He. 511. — *Tacite,* per donationem, venditionem, permutationem, destructionem, aut quamlibet dispositionem rei legatae, qua

mutatio testatoris manifestatur. C. I. 892. 893.; C. G. 1042.; C. He. 511. Quaelibet alienatio a testatore facta, sive ex toto sive ex parte, rei legatae, etiam per venditionem cum pacto retrovenditionis, revocat testamentum quoad illud quod alienatum fuit, quamvis alienatio sit nulla, aut res redeat in possessionem testatoris. C. I. 892.; C. G. 1038. Idemque valet, si testator rem legatam ita transformaverit, ut praecedentem formam et denominationem amiserit. C. I. 892. — L. 700.; C. A. 713. seqq.; C. H. 738. seqq. 869.; C. L. 1754. seqq. 1811.; Inst. l. 2. t. 17.

1035. *An ipso iure testamentum aliquando rumpatur?* — *Rumpitur* testamentum, seu ipsius testamenti ius vitiatur, agnatione filii seu descendentis. *Rumpitur* enim *ipso iure testamentaria dispositio,* sive sub titulo universalis institutionis haeredis, sive sub titulo particularis legati, ab eo facta, qui cum testamentum conderet, aut carebat filiis seu descendentibus, aut se eos habere ignorabat, si existat vel superveniat filius vel descendens legitimus testatoris, etsi posthumus, aut legitimatus, aut adoptivus. Atque praedicta ruptio locum adhuc habet, etiamsi filius conceptus fuerit tempore testamenti, et, si agatur de filio naturali legitimato, etiamsi a patre ante testamentum fuerit recognitus et post testamentum legitimatus. At vero, si filius aut nepos, vivo testatore, decesserit, testamentum convalescit. Verum testamentum non *rumpitur,* seu vi sua non destituitur, si testator casui providerit quod existerent aut supervenirent filii aut eorum descendentes. C. I. 888. 889. — L. 950.; C. A. 777. 778.; C. L. 1760.; 1814. 1815.; Inst. l. 2. tit. 17. § 5. 1.; L. 1. *de Iniu. ru. irr. f. test.*

Rupto testamento, dispositiones omnes in eo *invalidantur,* neque ipsa pia legata *valida* manent ex praesumpta testatoris voluntate, si testator prolem existentem ignoravit, extituram non speravit.

1036. *An utrumque testamentum validum sit, cum duplex reperiatur testamentum, eodem die confectum.* — P. Gury in Cas. Consc. n. 833., ubi citat Pontas. « utrumque, ait, testamentum est validum, cum utrumque omnibus conditionibus testamenti holographi gaudeat et utrumque eodem die confectum fuerit. Proinde duo haeredes ius aequale habent. Et ambo inter se hanc haereditatem dividere debent. Idem enim est ac si uterque in eodem testamento haeres institutus fuisset ». Cf. C. A. 715. — Card. de Lugo d. 24. n. 47. « quando, inquit, duo testamenta proferuntur facta eodem die, nec possit sciri quod fuerit posterius, et idem, meo iudicio, erit, quando duo proferrentur sine die quo condita essent, aliqui dicunt utrumque valere et

dividenda esse bona; quod etiam sequitur P. Molina disp. 153. par. *quando eadem die;* et certe si aliqua sint legata, vel aliqua alia, quae in utroque testamento praescribantur, videntur illa implenda esse, cum quoad illa certo constet de voluntate testatoris; quod saltem verum erit, si sufficiat codicillus ad illorum valorem, et illud testamentum possit saltem valere ut codicillus propter clausulam codicillarem formaliter vel virtualiter positam. Quoad alia vero, in quibus illa testamenta sunt opposita, communis sententia, loquendo de iure communi, docet merito neutrum testamentum valere propter incertitudinem, et haereditatem venire ad haeredes ab intestato... Ita doctores communiter, quos affert et sequitur Sanchez dicto cap. 1. dub. 22. n. 3. Quam tamen sententiam limitat cum aliis primo, si neuter haeres possideret, alioquin possessor in dubio non est spoliandus. Secundo, nisi in altero instituti sint ii, qui ab intestato, deberent succedere; tunc enim illud esset praeferendum. Tertio, nisi unum esset in favorem causae piae, ob cuius favorem illud sustinebitur ». — Sententia haec, quae stat pro invaliditate utriusque testamenti, probabilior videtur, siquidem duplex hoc testamentum voluntatem testatoris ostendit suspensam et adhuc non determinatam. Duo enim testator conficiens testamenta, quae invicem opponuntur, neutrum actu eligit, sed alterutrum est electurus. Sententia tamen, quae stat pro validitate utriusque testamenti, sua non caret probabilitate. Cf. 1034. — C. L. 1756.

« Binae tabulae testamenti, eodem tempore, exemplarii causa scriptae, ut vulgo fieri solet, eiusdem patrisfamilias proferuntur; in alteris centum, in alteris quinquaginta aurei legati sunt Titio; quaeris, utrum et quinquaginta aureos, an centum dumtaxat habiturus sit? Proculus respondit: In hoc casu magis haeredi parcendum est; ideoque utrumque legatum nullo modo debetur, sed tantummodo quinquaginta aurei ». L. *Sempronius* 47. *de Legatis* etc. Dig.

1037. *Quid iure naturali et positivo de testatorum capacitate?* — Ex Iure naturali omnes testari possunt, iis tantum exceptis, qui suae mentis compotes non sunt, vel incapaces ex lege fuerint declarati, licet sub cura vel sub tutela sint, et testari possunt etiam sine curatore vel sine tutore. Surdi etiam et muti a nativitate possunt testari. — L. 942.; C. A. 565.-567.; C. H. 662.

Ex Iure Canonico testari non possunt religiosi professi, etiamsi sint Episcopi; etiamsi sint perpetuo saecularizati, absque speciali Apostolico Indulto; itemque Episcopi et clerici, quoad reditus beneficiorum, excepto privilegio vel legitima consuetudine. Novitii, cum adhuc

sui iuris sint, testari possunt. Neque vero rumpitur eorum testamentum, facta professione, etsi monasterium in eo praeteritum fuerit. Neque obstat Trid. s. 25. C. 16 de Reg.; siquidem ibi agitur de dispositionibus *inter vivos,* de se statim validis; minime vero de testamentis, quae de se revocabilia sunt. C. 1. 2. 7.-9. 12. *de Testam.;* Trid. s. 25. C. 1. de R., C. 16. de Reg.; C. *Inscrutabili* Inn. XII. 30. Ian. 1694.; L. 935. 942.; Schmalz. *de Testam.* n. 83. seqq.; Ferraris v. *Beneficiatus* a. 3. n. 8.; C. A. 573.; E. M.

Ex Iure Romano testari possunt omnes usum rationis habentes, exceptis surdis-mutis a nativitate, impuberibus, filiis qui sub patria potestate sint; prodigis, incesto vetitoque coniugio pollutis, damnatis ad mortem civilem vel naturalem, nec non religiosis professis. Filiis familias autem de peculio castrensi vel quasi castrensi testari permittitur. Inst. l. 2. t. 12.; Tit. 22. Cod.

Ex C. I. 762. 763. testari possunt omnes, qui incapaces per legem non declarantur. Porro tanquam incapaces testari non possunt minores ante annum 18.um; interdicti propter infirmitatem mentis; qui sanae mentis non sunt tunc cum testamentum condunt; damnati ad ergastulum, Cod. poen. 32.

Ex C. G. 509. 903. 904. testari possunt: 1.° Omnes qui donationes facere possunt *inter vivos*. 2.° Uxores, quae plenam habent facultatem testandi, licet donationes erogare nequeant absque speciali mariti consensu, aut iudicis auctoritate; neutro enim horum indigent, quo libere possint per testamentum disponere. 3.° Minores ab anno 16.° testari tantum possunt de dimidia parte bonorum, de quibus maiores disponere valent. Si tamen hanc excederent quantitatem, valet testamentum, sed ad legitimos limites posset reduci. — Testari vero non possunt, qui sanae mentis non sunt, et interdicti.

Ex C. A. 568. 569. 574. incapaces sunt testandi impuberes. Damnati ad mortem et ad durum carcerem nullam validam dispositionem testamentariam facere possunt. Minores ante 18.um aetatis annum testari solum possunt nuncupative et coram iudice. Post hanc aetatem libere testari possunt. Prodigi disponunt tantum de dimidia parte sui patrimonii.

Ex C. B. 104. 2229. qui capaces sunt contrahendi, testandi quoque capaces sunt. Qui vero contrahendi restrictam habet capacitatem, pro testamento condendo, consensu non indiget sui legalis repraesentantis. Minor post decimum sextum completum aetatis annum testari potest. Interdictus ex mentis infirmitate, prodigalitate, ebrietatis vitio, testari non potest.

Ex C. L. 1763.; C. H. 663. incapaces testandi sunt minores ante annum 14.um aetatis, et qui habitualiter vel accidentaliter sui compotes non sunt.

Ex C. He. 467. seqq. testandi capax est, qui gaudet rationis discretione, et natus est annos 18. Pro contractu successorio *maior* requiritur aetas. *Nullae sunt* dispositiones factae sub influxu erroris, doli, vis, minarum.

1038. *Quid iure naturali et positivo de haeredum capacitate?* — Ex Iure naturali, omnes homines, etiam amentes, surdi, muti, servi, immo et communitas, haeredes institui possunt, nisi specialiter Iure positivo prohibeantur, L. 943.

Ex Iure Canonico haeredes institui possunt religiosi professi Ordinum, quibus permissum est bona immobilia in communi possidere, eorumque nomine monasterium succedit, nisi contraria adsit specialis Ordinis Constitutio. Religiosi vero ad episcopatum promoti ita sunt haereditariae successionis capaces, ut administratio bonorum et commodum ad eos spectet, dominium vero ad ecclesiam, cui praesunt. Ipsa etiam monasteria quibus concessum est dominium habere in communi bonorum immobilium, haeredes institui possunt. — L. 944.

Ob speciales Ordinis sui Constitutiones et Regulas, haeredes institui non possunt Fratres Minores de observantia et Patres Capuccini, itemque professi et coadiutores formati Soc. Iesu in particulari. Schmalzgr. l. 3. p. 3. tit. 26. n. 96. 97.; — Lugo Resp. Mor. l. 4. disp. 4. 5.; E. M.

Ex Iure Romano haeredes institui prohibentur damnati ad mortem tum naturalem tum civilem, perduelles, filii naturales et spurii, iuxta restrictiones infra ponendas. Cf. n. 1045. L. 943. 950. 951. 952.

Ex C. A. 22. 538. seqq. 681. *capaces* succedendi sunt, qui capaces sunt acquirendi, non tantum nati iam, sed vel solum concepti. Excluditur a iure succedendi *indignus*, qui testatorem offendit; qui testatorem vi vel dolo induxit ad ultimam suam voluntatem declarandam. Adulteri et incestuosi reciproce inter se succedere non possunt. — *Incapax* a quavis excluditur haereditate, *indignus* ab haereditate tantum illius, quem ipse atroci quadam affecit iniuria.

Ex C. H. 744. seqq. 756. seqq. capaces succedendi sunt, qui lege incapaces non declarantur. Incapaces declarantur abortivi, qui per integrum diem vitam non protraxerint; corpora moralia non permissa a lege; indigni ex crimine lege stabilito. Effectum non producent dispositiones testamentariae in ultima infirmitate in favorem confessarii.

Ex C. I. 2. 721. 724.-728. 764.-766. 890., Cod. poen. 33., *incapaces* sunt *haereditatis ex testamento*, qui ex *legis dispositione succedere* tanquam *incapaces* nequeunt, videlicet: 1.° Qui cum adiretur haereditas iam antea vita decessissent, vel nondum essent concepti. 2.° Qui nati sunt non vitales. Possunt tamen *ex testamento* accipere filii immediati personae viventis cum moreretur testator, etiamsi hi nondum concepti fuerint. 3.° Damnati ad ergastulum. 4.° Qui *incapaces* sunt *legitimae successionis,* tanquam *indigni,* nempe; 1.° Qui voluntarie occidit aut tentavit occidere eum de cuius successione agitur. 2.° Qui eidem infert crimen, si illatum crimen declaretur in iudicio calumniosum. 3.° Qui eundem coegit testamentum facere aut mutare. 4.° Qui eundem impedivit testamentum facere aut factum revocare, aut qui suppressit, celavit testamentum posterius, vel in eo mutationes aliquas induxit. Cf. L. 948. 949.; C. H. 673. 674. — Qui exclusus fuit tanquam *indignus* obligatur ad restituendos fructus et proventus perceptos post apertam successionem. — Nihilominus *indignus* admitti potest ad successionem, si is de cuius successione agitur, ipsum ad hoc habilem reddiderit expresse per actum authenticum aut testamentum. — Itemque descendentes *indigni* retinent ius ad legitimam, quae ad reiectum spectaret. — *Indignus* officio iudicis est a successione repellendus, quia poena est, *incapax* ipso iure prohibetur. — Cf. C. He. 539. seqq.; C. L. 1776. seqq.

Ex C. G. 25. 338. 725. 727. 762. 906. seqq. 1039. *incapaces haereditatis* sunt: 1.° Qui non erant concepti vel iam erant mortui tempore mortis testatoris. 2.° Qui nati sunt non vitales. 3.° Mortui civiliter. 4.° Medici, chirurgi, officiales sanitatis, pharmacopolae, qui defunctum curaverunt in ultimo morbo, nec non confessarii, si dispositio, durante tali morbo, quo nempe infirmus moritur, facta fuerit, quibusdam exceptis casibus. Cf. C. H. 747. 752.; C. L. 1775. 1769. 5.° Communitates quaelibet sine Principis approbatione vel Praefecti, si dispositio excedat summam 300. fr. Recentius vero Praefectis in gratiam communitatum civilium, hospitalium, fabricarum, etc., ampliores concessae fuerunt facultates, quae tamen non extenduntur ad communitates religiosas. Per se autem patet, hasce praescriptiones nullius esse roboris, quatenus Ecclesiae iura laedant. — *A successione* vero tanquam *indigni repelluntur:* 1.° Qui damnatus fuerit eo quod defunctum occiderit, aut occidere tentaverit. 2.° Qui capitale crimen defuncto intulerit, quod iudicatum sit calumnia. 3.° Maior qui noscens homicidam defuncti, ipsum ad iudicium non detulerit. Cf. a. 727. 730. 955. 1046. 1047.

Insuper nihil *ex testamento* capere possunt tanquam *incapaces:* 1.° Tutores, *ante* redditas et comprobatas ultimas rationes administratae tutelae, etiamsi tutela finita fuerit. C. I. 769.; C. G. 907.; C. H. 753., exceptis ascendentibus, descendentibus, fratribus, sororibus, coniuge. C. I. 769. Cf. C. G. 907.; C. H. 753.; C. L. 1767. 1768. 1770. — 2.° Notarius, et qui testamento testis interfuit. C. I. 771.; C. H. 754.; C. L. 1772.; C. He. 503.; vel qui testamentum scripsit secretum, nisi testator manu sua, vel oretenus coram notario et testibus, cum traditur, comprobaverit quod huic reliquit, C. I. 771. 772. — 3.° Filii *naturales,* quorum filiatio non est legaliter recognita vel declarata, nullum habent ius ad *successionem* vel *testamentum.* Filii *naturales* illegitimi, quos testator legaliter agnovit, vel quos iudicis sententia tales esse constat, legitimis exsistentibus, nequeunt quidpiam a patre vel matre capere, praeter legitimam, vel id quod eis debetur iure successionis, C. I. 181. 192. 193. 723. 743. 764. 768. 773.; C. G. 334. 338. 723. 756. 908. 911. Filii *incestuosi* et *adulterini,* seu *spurii,* nihil recipere possunt praeter alimenta; ad ea vero ius habent, si eos testator agnovit, vel ex iudicis sententia tales esse constat. C. I. 180. 193. 752. 767.; C. G. 762. Cf. hic 1042. — 4.° Coniugi binubo non licet plus novo coniugi relinquere quam filio ex priori matrimonio procreato, cui minus reliquit quam ceteris, C. I. 770.; Cf. C. G. 1098. — 5.° Coniux adulter disponere non potest in favorem sui complicis, si adulterium iudicialiter probatum fuerit ante mortem testatoris, C. L. 1771.

Ex C. B. 1938. 2333. seqq. potest quis testamento excludere a legitima successione consanguineum vel coniugem, quin haeredem instituat. Potest descendenti, patri, matri, coniugi, propter delicta in ipso iure constituta, adimere partem reservatam eis per legem, et ius ad eam partem restringere pro descendente prodigo vel aere alieno gravato.

1039. **Nota:** Quando in nomine haeredis aut legatarii testator erraverit, si tamen de persona constat, valet institutio et legatum. Itemque dicendum, si res legata erronee fuit indicata. C. I. 836.; C. He. 469. Cf. C. L. 1761. 1837. Quoad testamentorum interpretationem, in variis casibus dubiis, Cf. C. B. 2066. seqq. 2088. seqq.

Dispositio testamentaria in favorem *incapacis,* quamvis simulata sub forma contractus onerosi, vel facta per interpositas personas, nempe patrem, matrem, descendentes, et coniugem eius cui relinquitur, ex C. I. 773. *est nulla;* ex C. G. 911., C. H. 755. *erit nulla.*

Hinc alii affirmant haeredem fiduciarium, cui commissum fuerit haereditatem incapaci, v. g., filio spurio, restituere, haereditatem vel legatum sibi adscribere posse, nam conditio restituendi contra legem, nulla est. Alii dicunt restituere debere illi, cui relictum fuerat, ne fidem fallat. Alii tenent, et verius, restituere debere haeredibus ab intestato, quibus assistit ius ex legum iusta dispositione. Cf. Lugo d. 24. n. 95.; Salm. tr. 14. c. 5. n. 73.; L. 351. 952. et hic 1045.

Nulla est dispositio testamentaria facta in favorem personae, quae *incerta* ita sit, ut nequeat determinari, C. I. 830., C. H. 750., C. L. 1741. 1742., vel personae *omnino incertae* ab alio nominandae. Sed valet dispositio titulo particulari pro persona a tertio eligenda ex variis sive familiis sive corporibus moralibus, ab ipso testatore determinatis. C. I. 834. 872. Cf. C. B. 2065. « Legata ad causas pias ob incertitudinem loci vel ecclesiae non fiunt caduca, sed plerumque pauperiori ecclesiae vel xenodochio danda erunt ». L. 938. Cf. C. H. 650. 671. Valida est dispositio generatim facta in favorem pauperum, aegrotorum, etc. C. L. 1872.; C. I. 832. Valet item dispositio, qua quis extremam voluntatem in alterius dispositionem committit, si sit ad pias causas. C. *Cum tibi* 13. *de Testam.*

Communitates seu Collegia, nec non entia moralia, quae legitime non sunt probata, cum civilibus iuribus non gaudeant, *ex testamento accipere nequeunt;* licet tamen personis moralibus laicalibus excitandis relinquere, *cum iure coierint.* Corpora vero moralia legitime constituta indigent Gubernii approbatione. *Nullae* autem *sunt* dispositiones *pro anima* vel *favore animae* generice expressae. C. I. 831. 832. 833. 932. 1075. Ex C. H. 747. si indeterminata dispositio sit *pro suffragiis et piis operibus in beneficium animae suae,* dimidia pars tradenda est Dioecesano, et altera dimidia pars Civili Gubernatori; illa destinanda suffragiis et necessitatibus Ecclesiae, ista beneficentiae hospitiis. Ex C. L. 1775. non potest quis propriam animam haeredem instituere, nisi tantum pro tertia parte, tertiae partis liberae dispositionis. Verum huiusmodi leges, quatenus ecclesias et causas pias respiciunt, nullae prorsus sunt in foro conscientiae. Cf. Gousset 793.

1040. *Quotuplicis generis haeres distinguatur, et quomodo eius fiat successio?* — R. Ad 1.um Distinguitur haeres: 1.° *Legitimus,* qui de iure *succedit ab intestato.* 2.° *Necessarius,* qui a testatore excludi non potest. 3.° *Voluntarius,* qui haeres vocatur ex libera testatoris voluntate. — Distinguitur etiam haeres *ex testamento,* si *per testamentum* fuerit designatus, et haeres *ab intestato,* si *de iure* suc-

cedat defuncto, qui nullum aut imperfectum testamentum fecit. In primo casu habetur *haereditas,* sive *successio testamentaria.* In altero habetur *haereditas legitima,* sive *successio ab intestato,* C. I. 720.; C. H. 658. 763. 807.; C. A. 531. 532. 538. 764.; C. B. 1922. 1923.; C. L. 1735. — Cf. hic 672. 673.; L. 945.; Inst. l. 2. t. 19.; ad Gal. 4., 7.

Secundum varia Iura potest vel non potest quis decedere partim testatus partim intestatus. Et sic haeres etiam potest vel non potest secundum varia Iura partim succedere ex testamento partim ab intestato. Ex C. He. 481. portio illa bonorum, de qua defunctus non disposuit devolvitur haeredibus legitimis.

R. Ad 2.um Successio *ab intestato* devolvitur consanguineis, C. I. 721. 722. Successio fit *in capita,* et *in stirpes.* Fit *in capita,* quando haereditas dividitur in tot partes *viriles* seu aequales, quot sunt capita, seu personae proprio iure concurrentes ad haereditatem. Fit *in stirpes,* quando successio habetur *iure repraesentationis,* ratione stirpis, ex qua haeres ortus est. C. I. 733.; C. L. 1980. seqq. Repraesentatio hunc habet effectum, ut repraesentantes teneant locum, i. e. gradum, et iura repraesentati, C. I. 729., qui nequit esse haeres, C. I. 734. 735. Quare repraesentantes non aliud habent ius ad haereditatem, quam illud quod spectaret ad personam, quam repraesentant, adeoque *virilem* auctoris sui capiunt, et si plures sunt, *viritim,* h. e. aequis partibus, inter se divisam capiunt, seu in capita illa dividitur. Idque locum habet etiam in successionibus *testamentariis,* nisi testator aliter disposuerit, vel agatur tantum de iure personali, C. I. 728. 890. Si autem ex eodem *stipite* plures *rami* prodierint, subdivisio fit *in stirpes* in unoquoque *ramo,* fit vero *in capita* inter eiusdem *rami* cohaeredes. C. I. 733.

Sic, e. g. Gerontius tres habuit filios, nunc sibi praemortuos, Franciscum, Dominicum, Ignatium. Ex Francisco natus est *Lucius* superstes. Ex Dominico nati sunt *Lucidus* et *Lucida* superstites. Ex Ignatio nati sunt Aloisius et Stanislaus; ex quibus, defunctis, filii supersunt, Aloisii *Lucia* et *Lucella,* Stanislai *Marius* et *Marianus.* Gerontius moriens patrimonium relinquit 108,000 libellarum. Successionis divisio fit *in stirpes* Francisci, Dominici, Ignatii; i. e. in tres partes, et unicuique contingit quota pars 36,000. lib. Quota pars Francisci *stirpis* tota spectat ad *Lucium,* nempe 36,000. lib. Altera quota pars *stirpis* Dominici subdividenda est in duas partes et dividitur *in capita* inter *Lucidum* et *Lucidam,* unicuique nempe contingunt 18,000. lib. Tertia quota pars *stirpis* Ignatii subdividitur iterum

in *stirpes* Aloisii et Stanislai, i. e. in duas partes; unde unicuique stirpi contingunt 18,000. lib. Porro portio, quae debetur *stirpi* Aloisii, iterum subdividitur in duas partes, *in capita,* inter *Luciam* et *Lucellam* et unicuique debentur 9,000. lib. Itemque portio, quae Stanislai *stipiti* debetur, subdividitur etiam *in capita,* inter *Marium* et *Marianum* et unicuique debentur quoque 9,000. lib.

Repraesentatio obtinet tantum in linea *recta descendenti* in infinitum et in quovis casu. In *linea* vero *transversa* filii et descendentes fratrum et sororum defuncti possunt suos parentes repraesentare. C. I. 730.-732. — C. G. 718. seqq., 731. seqq., 739. seqq.; C. A. 726. seqq.; C. H. 912. seqq., 915. seqq., 924. seqq.

Successio *in lineas* habetur, si bona inter lineam paternam et maternam dividantur, et consanguinei ex utraque linea ad haereditatem capiendam vocentur.

1041. *Quotuplicis generis testatoris bona distinguantur?* — Ei, qui nullos successores *necessarios* habet, integrum est omnia prorsus sua bona donare cui velit actu inter vivos, sive mortis causa, C. I. 809.; C. G. 916.; secus vero si *necessarios* successores habeat. Hisce enim portio debetur bonorum seu *haereditatis,* a lege constituta, quae *legitima* dicitur. C. I. 805. 808. 1091.; C. G. 913. 915.; C. A. 762. 774.; C. He. 470. Ea autem bonorum pars, quam cuivis sive inter vivos donare, sive testamento relinquere quis libere potest, *disponibilis* appellatur. Pars *legitima* plena proprietate debetur, adeoque sine ullo prorsus onere, modo, conditione, vel die; secus vero *disponibilis,* cui onera addi possunt. C. I. 808. 810.; C. G. 913. 917.; C. H. 813.; C. A. 774. — L. 740. 950.; Lugo Resp. Mor. l. 6. 24.

1042. *Quinam sint haeredes necessarii?* — Ex ipso iure naturae proxime consanguineis competere videtur ius successionis. Commune enim societatis bonum exigit, ut quaedam sit opulentiae stabilitas in familiis, quae ex divinae Providentiae dispositione continuata generationum serie conservantur et propagantur. Haeredes *necessarii* sunt: 1.° *Descendentes.* 2.° In eorum defectu, *ascendentes.* C. A. 762.; C. H. 807. — Si utrique desunt, integrum est testatori de omni re sua pro arbitrio disponere, C. I. 809.; C. G. 916., salvo iure coniugis superstitis ad certam partem usufructus relictorum bonorum, C. I. 812. 814. — Descendentes autem sunt filii naturales *et* legitimi, aut legitimi tantum, i. e. legitimati et adoptivi, eorumque descendentes, C. I. 806.; C. A. 763. — Descendentes filiorum iure repraesentationis succedunt, si cum filiis concurrant, et tunc, quotquot sint,

portionem eam inter se divisibilem accipiunt, quae eorum parenti competebat, h. e. succedunt in stirpes: si autem nullus supersit filius, singulis ex aequo testator bona sua distribuere potest, iuxta ius sibi concessum, et ipsi succedunt in capita, C. H. 739.-745. — Filiis *naturalibus, legaliter non recognitis,* nullum ius conceditur in bona parentum; *recognitis* nullum ius in bona eorum, qui parentum cognati sunt. C. I. 743. 749.; C. G. 756.

Ex C. He. 470. haeredes necessarii sunt descendentes, genitores, fratres aut sorores, coniux.

Ex Iure Canonico inter haeredes necessarios computanda est ecclesia, ad quam de iure spectant et devolvuntur bona ecclesiastica relicta ab Episcopo, a rectore ecclesiae, a beneficiato, bona empta ex bonis ecclesiae, bona ecclesiae intuitu donata, meliorationes factae in rebus ecclesiae, C. l. 3. 4. 5. *de Pecul. clericor.* Bona Religiosi solemniter professi ad eius spectant Religionem, nisi obstent specialia Ordinis statuta. Bona Religiosi simpliciter professi ad suos spectant haeredes, sive ab intestato, sive ex testamento venientes. E. M.

« Haereditas plerumque dividitur in duodecim *uncias,* quae *assis* appellatione continentur. Habent autem et hae partes propria nomina ab *uncia* usque ad *assem,* utputa haec; 1 *uncia,* 2 *sextans,* 3 *quadrans,* 4 *triens,* 5 *quincunx,* 6 *semis,* 7 *septunx,* 8 *bes,* 9 *dodrans,* 10 *dextans,* 11 *deunx,* 12 as ». Inst. l. 2. t. 14. § 5.

1043. *Quaenam sit ex positivo iure reservatio seu legitima, haeredibus necessariis debita?* — Ex Iure Romano: 1.° Quoad *ascendentes*, *triens*, id est tertia pars *assis* seu haereditatis, deficientibus descendentibus, reservatur. — 2.° Quoad *filios legitimos*, *triens,* si non sint plures quam quatuor filii; et *semissis*, seu dimidia pars, si plures sint. — 3.° Quoad *filios naturales*, succedunt matri pari iure cum legitimis. Non succedunt vero patri, filios legitimos habenti, licet ab eo duodecimam haereditatis partem accipere possint. Quod si pater filiis legitimis careat, potest, instituere haeredes filios naturales, modo parentes superstites legitima portione non priventur, quibus deficientibus, filii naturales in omnibus bonis patris succedere possunt. — Nov. 118.; L. 947.-901.

Ex C. G. 913.-915., sive pro testamento, sive pro donatione *inter vivos:* 1.° Quoad reservationem *filiis legitimis* debitam, si unus sit, *semis*, seu dimidia pars bonorum reservatur; si duo, *bes* seu duae tertiae partes; si tres vel plures, *dodrans*, seu tria quadrantia. Nomine autem *filii*, eius descendentes, qui eum repraesentant, com-

prehenduntur. — Filio *illegitimo legaliter recognito* non videtur auferri *ex testamento* posse ea pars, quae *ab intestato* ad eum spectaret. Cf. n. 1047. — 2.° Quoad reservationem *ascendentibus* debitam, si adsint *filii legitimi,* ius nullum habent; filiis deficientibus, ascendentes ius habent ad legitimam, ita ut haec portio sit *semis* vel dimidia pars, si ex utraque linea supersint; *quadrans* vero, vel quarta pars, si supersint tantum ex una. — 3.° Uxor non venit inter haeredes necessarios, nec legitimos ab intestato, nisi deficientibus caeteris legitimis intra gradus lege stabilitos. Ita ex utroque Iure, Romano scilicet et Gallico. Attamen lege naturali testator aliquam partem adsignare debet coniugi superstiti, si bona sua sufficientia non habeat, ob arctissimam inter maritum et uxorem necessitudinem.

Ex C. I. 744. 805. 807. 808.-810. 812.-816. 818. 819.; 1.° Portio legitima *filiorum legitimorum*, est dimidium bonorum, quicumque sit filiorum numerus, et sexus. Nomine autem filiorum comprehenduntur, legitimi, legitimati, adoptivi, eorumque descendentes. — 2.° *Filiis illegitimis,* rite agnitis, si extant liberi vel ascendentes, dimidium debetur quotae partis, quae ipsis contigisset, si fuissent legitimi, legitimis simul computatis. Si vero deficiunt descendentes et ascendentes, debentur ipsis duae tertiae partes praedictae quotae. Verum portio haec, quae illegitimis debetur, praestari potest bonis haereditariis, vel pecunia numerata; eaque *legitimam* descendentium legitimorum vel ascendentium non minuit, siquidem ex *disponibili* detrahenda est. — 3.° Portio legitima *ascendentium*, deficientibus descendentibus, est tertia pars divisibilis inter patrem et matrem, et alterutro ex eis deficiente superstiti conferenda, ambobus deficientibus, dividenda inter ascendentes lineae paternae et lineae maternae, dummodo eodem constent gradu, secus conferenda proximis alterutrius lineae. — 4.° *Coniux* ius habet in haereditate coniugis defuncti ad usumfructum certae portionis, maioris vel minoris, prout defunctus aut descendentes, aut ascendentes solos, aut neutros reliquerit. Sed portio haec ex *disponibili* detrahitur, et certa redituum parte, vel annuis praestationibus dari potest.

Nota: 1.° Si testator assignet alicui usumfructum vel censum vitalitium, qui annuum reditum superat portionis, de qua disponere potuit, tunc legitimariis optio datur vel praescriptum a testatore exsequendi, vel abdicandi a se portionem, de qua disponere poterat. C. I. 810. — 2.° Coniux superstes, neque per sententiam, quae in iudicatum transierit, antea personaliter separatus, ius habet ususfructus in parte haereditatis, quae exaequet partem spectantem ad quemlibet

filium legitimum, titulo legitimae, enumerando ipsum coniugem una cum filiis, C. I. 812. — Si testator non relinquit descendentes sed tantum ascendentes, portio usufructus erit quarta pars haereditatis, C. I. 813. — Quod si testator non relinquat neque descendentes neque ascendentes, qui ius habeant ad legitimam, portio usufructus erit tertia bonorum pars, C. I. 814. — Potest quidem testator cum superstite coniuge magis abundare quoad partem disponibilem. Verum, si ipsi testatori filii supersint ex alio matrimonio, nequit tunc secundo coniugi plus relinquere eo, quod filio minus considerato prioris coniugii reliquit. — 3.° Tam coniux quam filius naturalis imputare debent respectivae quotae, ille omnia, quae ipsi obvenerunt ex conventionibus matrimonialibus; et hic omne quod a testatore vivente recepit, si sit *collationi* obnoxium, C. I. 820. — 4.° Filii *naturales,* legitimis deficientibus, ex asse institui possunt, salva legitima ascendentibus debita, C. I. 724. 745. 764.; C. G. 723.

Ex C. H. 808. 809. 834. seqq. 840. seqq. *filiorum et legitimorum descendentium* legitima reservata duabus tertiis partibus haereditarii patrimonii patris et matris continetur. Possunt tamen ipsi disponere de una duarum harum partium, titulo *meliorationis,* ut eam applicent filiis et legitimis descendentibus. De reliqua tertia bonorum parte libere disponere possunt. — Legitima *parentum et ascendentium,* praecedentium defectu, dimidia parte bonorum haereditariorum constituitur. De alia dimidia parte libera manet dispositio. — Coniugi viduo, per divortium non separato, vel sine eius culpa, certa quaedam pars quoad usumfructum reservatur, quae varia est pro variis circumstantiis. — Filiis etiam naturalibus legaliter recognitis certa quaedam pars reservatur: illegitimis vero *non naturalibus* tantum alimenta.

Ex C. L. 1784. seqq. legitima duabus tertiis partibus bonorum testatoris continetur.

Ex C. A. 161. 162. 865. 766. 796. portio legitima reservata filiis est dimidia pars bonorum, quae ipsis contingerent in successione *ab intestato.* Portio vero legitima cuiusque haeredis necessarii in linea ascendenti est tertia pars bonorum, quae ipsi obvenirent in successione *ab intestato.* Filii naturales legitimati inter legitimos computantur. Coniugi legitima non debetur, sed tantum conveniens sustentatio. Cf. quoad coniugem a. 1242. seqq.

Ex C. B. 2303. seqq. et ex C. He. 470. 471. *reservatio* bonorum habetur pro descendentibus, pro patre et matre, pro coniuge; et ex C. He. l. c. etiam pro fratribus aut sororibus.

Ex C. He. 633. filii maiores, qui convivunt cum genitoribus, et contulerunt operam et lucrum in domesticam genitorum communionem, possunt praetendere aequam compensationem in divisione haereditatis ipsorum, in quantum expresse ei non renuntiaverint.

1044. *An testator teneatur sub gravi obligatione relinquere bona cognatis, qui non sunt haeredes necessarii, si ipsi graviter indigeant?* — Loquendo de fratribus aut sororibus, affirmandum omnino est, saltem quantum sufficiat ad sublevandam ipsorum indigentiam non tantum ex generali praecepto caritatis, quae graviter obligat, cum materia est gravis, sed etiam ex obligatione speciali pietatis, quae sub gravi etiam obligat ad subveniendum fratribus aut sororibus in gravi necessitate, prae omnibus aliis pauperibus sive operibus piis. Quod si fratres aut sorores sint pauperes, etiamsi gravem indigentiam non habeant, adhuc est saltem veniale eos praeterire. Erga alios vero consanguineos remotiores non videtur adesse gravis obligatio ipsos praeferendi aliis pauperibus. Eorum tamen praeteritio, si graviter indigeant, levi culpa non careret, siquidem erga ipsos etiam adest aliqua, licet non ita stricta, pietatis obligatio. C. He. 470. fratres et sorores inter legitimos et necessarios haeredes recensentur. L. 946.

1045. *An possint parentes partem haereditatis, etiam filiis spuriis relinquere?* — « Filii spurii, praeter alimenta, nihil penitus ex quocumque titulo possunt recipere a patre, neque inter vivos, neque ex testamento, aut ab intestato; et si quid acceperint, tenentur in conscientia restituere haeredibus patris... Ratio, quia isti spurii effecti sunt per legem omnino incapaces in odium genitorum, ut ex Nov. 74. etc. ». Ita S. Alph. 951. Et Struggl. tr. 7. q. 2. n. 13.: « Unde in casu, quo pater filiam spuriam excessive dotavit, haec cum suo marito tenetur, etiam ante sententiam iudicis, legitimis haeredibus restituere excessum dotis, nisi illi hunc forte libere remittant; ut cum Molina et Sanchez docet Sporer hic cap. 5. n. 50. ».

Filiis spuriis donare, et donationes acceptare, legare et legata agnoscere grave esse communiter theologi docuere secundum antiquas leges. Scilicet valde interest reipublicae bonos mores tueri. Neque valet dicere, quod illegitimi, qui non sunt legaliter agniti, uti sunt adulterini et incestuosi, quasi extranei libere accipere possunt, quod eis parentes libere dare vel legare voluerint. Hoc enim aperte *fraudem* continet legis, et eos constitueret in meliore conditione quam illegitimos legaliter recognitos, quod evidenter contra legis voluntatem est. C. I. 180. 752.; C. G. 762.; C. H. 134. 139.; C. A. 165.

166. Cf. a. 752. 753. 754. — L. 951. 952.; Gousset 727. Cf. hic 1038. 1039.

1046. *An haeredes necessarii exhaereditari possint? — Ex Iure Romano* exhaereditari possunt filii sola patris auctoritate praecipue in casibus sequentibus: 1.° Si filius iniiciat manus in parentem, aut contumeliose eum tractet. 2.° Si eius accusator aut testis sit in causis criminalibus. 3.° Si rem habeat cum eiusdem uxore. 4.° Si nolit fideiubere ad patrem e carcere liberandum. 5.° Si patrem a condendo testamento prohibuerit. 6.° Si filia, recusato honesto matrimonio, luxuriose vivat. Inst. l. 2. t. 13. L. 948. seqq. — Ex C. A. 768. seqq. exhaeredari possunt haeredes necessarii causis in Iure constitutis. Idem habetur C. H. 848. seqq.; C. L. 1875. seqq.; C. He. 477. seqq. — *Ex Iure Gallico et Italico* nunquam haeredes privata auctoritate exhaeredari possunt. Iure tamen ceu *indigni* excluduntur ab haereditate in casibus iam supra notatis. Cf. 672. 1038. — Ex C. B. 1938. 2332. seqq. 2339. potest quis per testamentum a legitima successione excludere consanguineum vel suum coniugem. Potest propter delicta stabilita in ipsa lege adimere partem reservatam a iure descendenti, patri, matri, et ius ad eam partem restringere pro descendente prodigo vel aere alieno gravato. Plures item statuuntur causae indignitatis succedendi.

1047. *Quinam sint haeredes legitimi; quaenam eorum successio?* — Haeredes *legitimi* ii generatim sunt, qui ad *successionem* vocantur secundum *dispositionem legis,* deficiente defuncti dispositione, vel quia nullum condidit testamentum, vel quia condidit invalidum testamentum, vel quia haeres institutus nequeat aut nolit haereditatem adire. Porro lex, praerogativa *ordinis et gradus,* consanguineos ad succedendum vocat, *descendentes, ascendentes, collaterales, coniugem*, iisque deficientibus, *Statum. Ordo* hic est: Successio defertur: 1.° *Descendentibus* indefinite. His deficientibus; 2.° Ascendentibus, fratribus, eorumque descendentibus, sed non ultra 10 gradum, coniugi. His etiam deficientibus; 3.° Collateralibus aliis posterioris ordinis, i. e. patruis, avunculis, amitis, materteris; hisque deficientibus, eorum liberis, patruelibus, consobrinis, amitinis; et his deficientibus, qui proxime ex ipsis descendunt, usque ad 10 gradum. — *Praerogativa ordinis* haec est: *Descendentes legitimi* excludunt ceteros omnes, exceptis filiis illegitimis rite agnitis. C. I. 736. *Filii hi illegitimi* excludunt omnes collaterales, C. I. 743. 745. *Adscendentes et Fratres* excludunt posterioris ordinis collaterales. *Coniux,* excludit omnes collaterales sive

prioris sive posterioris ordinis, sed non nisi post sextum gradum, C. I. 742. 755. — *Praerogativa gradus* haec est: proximiores eiusdem ordinis excludunt in eodem ordine remotiores. — C. I. 720.-724.; C. G. 723. 725. seqq. 731. seqq.; C. H. 912.-914.; C. A. 727. seqq.; C. L. 1969. seqq.

1.° *Successio descendentium.* Haeredes *legitimi* in particulari sunt primo loco ex C. I. 736.; C. G. 745., *filii legitimi,* vel eorum *descendentes* sine distinctione primogenituraе, vel sexus, licet nati ex diversis matrimoniis. Succedunt autem aequis portionibus et *in capita,* si sint in primo gradu et ratione sui vocentur. Succedunt *in stirpes,* si iure repraesentationis appellentur. *Descendentes* autem defuncti excludunt caeteros a successione. — Ex C. I. 737. nomine *filiorum legitimorum* comprehenduntur etiam legitimati et adoptivi eorumque descendentes. Adoptati eorumque descendentes succedunt quidem adoptanti, sed excluduntur a successione omnium coniunctorum adoptantis. — Adoptivi vero haereditas ad parentes adoptivos non pertinet; adeoque ad suos redit consanguineos. C. I. 210. 212. 737.

Eaedem fere sunt dispositiones C. A. 730.-734.; C. H. 930.-934.; C. He. 457. seqq.; C. L. 1985. seqq.

2.° *Successio ascendentium.* Deficientibus *descendentibus,* itemque deficientibus fratribus aut sororibus eorumque descendentibus, *ascendentes* succedunt, nempe ex C. I. 738. 739., pater et mater aequis portionibus, vel, alterutro mortuo, solus superstes. Ac deficientibus *descendentibus,* genitoribus, fratribus aut sororibus, eorumque descendentibus, succedunt *ascendentes* lineae paternae in dimidia bonorum parte, et in altera dimidia parte *ascendentes* lineae maternae. Si tamen *ascendentes* in pari gradu non sint, haereditas ad proximiorem spectat. — Si *cum collateralibus* concurrant, ex C. I. 740. in nullo casu portio genitorum esse potest minor triente, seu tertia parte. Reliquum inter fratres seu sorores pro eorum numero aequalibus portionibus dividitur. Fratres vero vel sorores consanguinei aut uterini, sive concurrant cum *germanis,* sive soli sint, dimidium portionis obtinent, quae *ad germanos* spectat. — Si *cum coniuge* concurrant, ex C. I. 754. bessem seu duas tertias partes capiunt.

Ex C. G. 746. 747., deficientibus *descendentibus,* itemque fratribus aut sororibus, eorumque descendentibus, proximior ascendens ex linea paterna et proximior ascendens ex linea materna, dimidiam et dimidiam bonorum partem singuli recipiunt, caeteris exclusis. Ascendentes, caeteris legitimis haeredibus exclusis, succedunt eorum descendentibus, sine posteritate defunctis, in iis bonis, quae iisdem descendentibus do-

narunt, vel in eorum pretio, si ea fuerint alienata. — Si defunctus sine prole reliquit tum *genitores,* tum *fratres aut sorores,* vel eorum *descendentes,* ex C. G. 748. 751. 752., dimidia haereditatis pars inter patrem et matrem est dividenda, altera dimidia pars inter fratres et sorores dividenda est ex aequo, si ex eodem toro nati sint, secus vero si nati sint ex diverso toro. Si vero unus tantum e parentibus superstes sit, portio fratrum, sororum vel horum descendentium est dodrans, seu tres quartae partes, quarta tantum pars ad parentem superstitem relinquitur.

Dispositiones C. A. habes a. 735. seqq.; et C. L. 1493. 1996. seqq. Deficientibus *descendentibus,* cum ambo parentes adhuc vivunt, tota haereditas ipsis competit aequalibus portionibus. — Ex C. He. 458. deficientibus descendentibus, haereditas devolvitur parentibus stirpis genitorum. Pater et mater aequalibus portionibus succedunt.

Ex C. H. 935.-938. *descendentium* defectu, ascendentes excludunt collaterales. Parentes partibus aequalibus haereditatem inter se dividunt; et si unus tantum sit superstes, is omnia accipit. — Avi aequaliter inter se dividunt haereditatem, si eiusdem sint lineae; vel eam aequaliter dividunt cum aliis, si diversae sint lineae, ita tamen ut dimidia pars uni lineae, altera dimidia pars alteri cedat lineae.

3.° *Successio collateralium.* Si defunctus quis sit sine prole, et sine parentibus, vocantur tunc ad successionem, ceteris exclusis, *eius fratres et sorores,* vel *eorum descendentes,* C. G. 750.; C. I. 741. — Ex C. I. art. cit. 741. fratres et sorores consanguinei ac uterini, concurrentes cum *germanis,* dimidium portionis obtinent, quae *ad germanos* spectat. — Si *cum coniuge* concurrant, bessem seu duas tertias partes accipiunt. C. I. 754. — Si cum ascendentibus concurrant, genitoribus triente relicto, reliquum aequalibus ipsi capiunt portionibus. C. I. 740. — Si vero concurrant *cum coniuge* et *adscendentibus,* trientem seu tertiam capiunt partem. C. I. 740. 754.

Si defunctus quis sit sine prole, et sine fratribus et sororibus, eorumque descendentibus, ac sine ascendentibus alterutrius lineae, dimidium haereditatis defertur *ascendentibus superstitibus,* alterum dimidium proximioribus coniunctis alterius lineae; si tamen inter superstites ascendentes sit pater aut mater, hi ius habent ad usumfructum trientis bonorum, in quibus non succedunt, C. G. 753. 754. — Ex C. I. 742. 755. si quis neque prolem, neque genitores, neque ascendentes alios, neque fratres vel sorores relinquit, successio defertur ad coniunctum seu coniunctos viciniores absque discrimine lineae paternae aut ma-

ternae. Verum si coniux adsit, huic tunc contingunt duae tertiae partes, illis triens.

Coniuncti ultra 12.um gradum, nempe 6.um iuxta canonicam computationem, ex C. G. 755. non succedunt. Deficientibus in aliqua linea coniunctis intra praedictum gradum, tota haereditas spectat ad coniunctos alterius lineae. Ex C. I. 742. successio non extenditur ultra 10.um gradum, nempe 5.um ex canonica computatione. Ita etiam ex Iure Romano.

Dispositiones C. A. habes a. 735. seqq. Deficientibus genitoribus, tota haereditas inter fratres et sorores aequalibus portionibus dividitur. Quoad alios autem consanguineos successio non extenditur ultra *sextam lineam* consanguinitatis, quintum nempe gradum ex Iure Canonico.

Ex C. He. 459. 460. defectu descendentium et haeredum stirpis genitorum, haereditas devolvitur parentibus stirpis avorum. Avi lineae paternae et maternae, si vivant, succedunt, in omni linea, aequalibus portionibus. Avo et avia praemortuis, repraesentantur eorum descendentibus, qui succedunt per stirpem in unoquoque gradu. Praemortuo avio vel avia lineae paternae vel lineae maternae, sine propriis descendentibus, tota dimidia pars devolvitur aliis haeredibus eiusdem lineae. Si haeredes non sunt lineae paternae vel maternae, tota haereditas devolvitur haeredibus alterius lineae. — Stirpe avorum cessat parentum consanguineorum successio; usufructu tamen reservato proavis partis devolutae eorum stirpis descendentibus, si isti viverent, et propatrui et proavunculi hunc habent usumfructum in repraesentatione proavorum praemortuorum, a quibus descendunt, usque dum vivant.

Ex C. H. 921.-927. 940.-955., deficientibus descendentibus, ascendentibus, et filiis naturalibus legaliter recognitis, fratres, partibus aequalibus, haereditati succedunt. Fratribus deficientibus, coniux toti haereditati succedit. Si sint simul fratres et coniux, hic usumfructum percipit partis lege determinatae. Si vero desint fratres et coniux, alii succedunt collaterales usque ad sextum gradum civili computatione. Cf. a. 918. 919. Consanguineus proximior remotiorem excludit, salvo iure repraesentationis, a. 921.

Ex C. L. 2000. seqq. deficientibus descendentibus et ascendentibus, haeredes sunt fratres, eorumque descendentes.

4.° *Successio filiorum naturalium. Filii naturales,* legaliter recogniti, exsistentibus filiis naturalibus *et* legitimis, ex C. G. 723. 757. 758. ius habent ad tertiam partem portionis, quam obtinuissent, si fuissent naturales *et* legitimi; ad dimidiam partem eius portionis, si nulli sint legitimi descendentes, et sint ascendentes, aut fratres vel so-

rores; ad dodrantem, si isti omnes desint; et, si praeterea nullus sit coniunctus qui successionis iure gaudeat, tota ad eos pertinet haereditas.

— Ex C. I. 744. 745. 746. 747. 749. filii naturales, legaliter recogniti, exsistentibus *descendentibus legitimis,* ius habent ad dimidium portionis, quam reciperent, si essent legitimi. Filii naturales debent praeterea imputare in eam portionem quidquid forte a parente seu parentibus acceperint, collationi obnoxium, licet a collatione dispensati fuerint. — Si parens sine prole legitima eiusque *descendentibus* decedat, relinquat autem suos genitores, aut unum ex eis, aut alium *ascendentem,* aut coniugem, filii naturales succedunt in duplici triente haereditatis, reliquum defertur ad *ascendentes,* aut coniugem. — Si autem adsint simul *ascendentes* et coniux, tertia haereditatis pars spectat ad ascendentes, quarta ad coniugem, reliquum ad filios naturales. — Si nulli sint legitimi *descendentes* et *ascendentes* nec coniux, tota haereditas ad naturales filios devolvitur; qui vero nullum ius habent in bona propinquorum patris aut matris, sicut neque ipsi propinqui in bona filiorum naturalium. — Ex C. I. 180. 752.; C. G. 262., a successione omnino excluduntur filii ex adulterio aut incestu nati, qui solum ius habent ad alimenta, si nempe testator eos agnoverit vel iudicis sententia tales esse constet. Filiis sane alimenta de iure naturae debentur. Unde illis a patre nunquam privari possunt. Struggl. tr. 7. q. 2. n. 15.; L. 949. 951.

Si filius naturalis non habeat neque *descendentes,* neque coniugem, eius haereditas devolvitur ad patrem et matrem, qui illum agnoverunt, aut ad unum tantum ipsorum, si unus tantum eum agnovit. Quod si relinquat coniugem superstitem, dimidia haereditatis pars pertinet ad ipsum coniugem, et alia dimidia ad patrem et matrem vel ad unum tantum ipsorum, ut modo dictum est. C. I. 750. 751. — C. L. 1994. 1995.

Ex C. A. 752. 753. 756. filii naturales legitimati eadem habent iura ac legitimi. Filii vero illegitimi eadem etiam habent iura ac legitimi in successione ab intestato matris. Non competit eis ius in successione ab intestato patris. In successione vero filiorum legitimatorum ac illegitimorum, eorum parentes idem habent reciproce ius ac ipsi quoad haereditatem propriorum genitorum. — Ex C. He. 461. parentes naturales consanguinei habent in parentela materna eadem iura ac legitimi. In parentela paterna haeredes sunt tantum in quantum filius naturalis patris sequitur statum recognitione, vel iudicis sententia. In concursum descendentium legitimorum patris, haeres na-

turalis aut ipsius descendentes obtinent dimidium partis, quam recipiunt filii legitimi et eorum descendentes.

Ex C. H. 939.-945., deficientibus descendentibus et ascendentibus, haereditas inter filios naturales legaliter recognitos dividitur. Si vero adsint descendentes vel ascendentes, portionem tantum recipiunt legibus determinatam. Si vero ipsi sine legitima posteritate moriantur, parentes eis succedunt. — C. L. 1989. seqq

5.° *Successio coniugis.* Ex C. G. 767., coniunctis omnibus deficientibus intra 12.um gradum, coniux ad successionem vocatur, dummodo inter eos divortium non extiterit.

Ex C. I. 156. 158. 753.-757., si defuncto coniugi *supersint filii legitimi,* coniux superstes, qui non fuerit a coniuge defuncto *legaliter* separatus, succedit illi in parte *aequali, coniugem in filiorum numero computando, quoad usumfructum. Si cum legitimis etiam filii naturales recogniti concurrant,* ususfructus coniugis aequalis esse debet quotae haereditatis, quae spectat ad filios legitimos. Haec ususfructus portio nunquam esse potest maior quarta parte. Deficiente legitima prole, *si sint ascendentes, aut filii naturales, aut fratres sororesque eorumque descendentes,* coniugi superstiti defertur triens haereditatis in proprietatem; si vero sint simul *ascendentes* legitimi et filii naturales, solum quadrans. — Si defunctus alios reliquerit propinquos, quibus ius sit succedendi, coniux superstes duos obtinet trientes. — Si desint coniuncti, qui ius habent successionis intra 6.um gradum, integra haereditas ad coniugem superstitem spectat. — Ceterum quoties coniux ad successionem vocatur cum aliis haeredibus, computare debet in sua portione haereditaria quidquid iam obtinuit ob conventiones matrimoniales et lucra dotalia. — Si coniux fuerit legaliter a coniuge defuncto separatus, tunc nullum ius illi competit. Quando separatio fit mutuo consensu, etsi coram tribunali et homologata, non habetur uti facta legaliter, et ideo non praeiudicat mutuis coniugum iuribus. Sententia lata esse debet ante successionis aperitionem. Eius autem effectus obtinent tantum contra coniugem, qui est in culpa, qui amittit etiam lucra dotalia, et omnia utilia ab alio *coniuge* sibi tributa in matrimonii contractu; itemque usumfructum legalem. Possunt tamen coniuges mutuo consensu irritare effectus iudicialis separationis vel expresse vel tacite, pacifice adhuc cohabitando, quin interveniat auctoritas.

Ex C. A. 757. seqq. coniugi superstiti, si sint filii, determinatus competit ususfructus certae portionis pro filiorum numero; si filii desint, sed alius sit legitimus haeres, quarta haereditatis pars ei competit. Si vero nullus alius sit legitimus haeres, tota ad eum spectat

haereditas. — Ex C. He. 462. quando defunctus descendentes reliquit, coniux obtinet, suo arbitrio, vel dimidiam partem successionis, in usufructu, vel quartam partem in proprietate. Concurrens cum haeredibus stirpis genitorum habet quartam partem in proprietate, et tres quartas partes in usufructu. Concurrens cum haeredibus stirpis avorum recipit dimidiam partem in proprietate, et aliam dimidiam in usufructu. Si haeredes desunt unius et alterius stirpis totam recipit in proprietate successionem.

Quoad C. H. Cf. dicta in *Successione collateralium.* — Ex C. L. 2003. seqq. deficientibus descendentibus, ascendentibus, et fratribus, horumque descendentibus, coniux succedit. Deficientibus commemoratis consanguineis et coniuge, succedunt alii transversales consanguinei, intra decimum gradum.

Successio Status. Omnibus deficientibus, qui succedendi ius habent, haereditas Statui devolvitur. C. I. 758.; C. G. 768.; C. A. 760.; C. H. 956.-958.; C. He. 466.; C. L. 206. seqq.

C. B. 1924. seqq. statuuntur quinque ordines successionum. Consanguinei praecedentis ordinis excludunt consanguineos sequentium ordinum, 1930. Repraesentatio admittitur tantum in tribus prioribus ordinibus, 1924. 1925. 1926. In quarto ordine proximior consanguineus reliquos excludit, 1928. — Primo ordine sunt *descendentes* defuncti. Descendentes proximiores excludunt descendentes consanguineos defuncti, illis mediantibus. Filii succedunt aequalibus portionibus, 1924. — Secundo ordine sunt pater et mater defuncti, eorumque descendentes. Pater et mater, si in vivis agant, soli aequalibus portionibus succedunt, 1925. — Tertio ordine sunt avi et aviae defuncti eorumque descendentes. Si ipsi adhuc vivant, soli aequalibus portionibus succedunt, 1926. — Quarto ordine sunt proavi et proaviae defuncti eorumque descendentes. Si proavi et proaviae omnes vivunt, soli succedunt; si plures, succedunt partibus aequalibus. Si vero omnes mortui sint, eorum descendens, consanguinitate proximior, defuncto succedit, et, si plures eodem gradu sint, succedunt partibus aequalibus, 1928. — Quinto ordine succedunt abavi et abaviae eorumque descendentes. 1929. — Coniugi superstiti portio semper bonorum reservatur varia pro variis consanguineis, cum quibus concurrit, 1931. seqq. – Consanguineis et coniuge deficientibus, succedit fiscus, 1936.

Iure canonico clericis, quoad bona ecclesiastica *superflua* relicta, succedit in praesenti *Congregatio spoliorum*, nisi speciale adsit Indultum; quoad alia succedunt cognati, iuxta ius civile, et his deficientibus, succedit vel *Congregatio spoliorum,* seu nunc Congregatio de Pr. Fid.

in missionum subsidium, vel, ubi hoc receptum non est, fiscus episcopalis cum onere ea erogandi in causas pias. Reiff. h. t. n. 63. — Religiosi solemniter professi perpetuo saecularizati testamentum concedere non possunt. Ipsis succedit *Congregatio spoliorum,* secundum C. Gregorii XIII. *Officii nostri,* seu nunc Congregatio de Pr. Fid. Si vero sint ad tempus saecularizati, ad eorum spectat monasterium ius succedendi ipsorum haereditati, nisi id Ordinis Constitutionibus prohibeatur.

Bona religiosorum solemniter professorum, si ante professionem de iis non disposuerint, devolvuntur ad haeredes naturales, si eorum religio successionis incapax sit; si vero capax sit successionis ad monasterium devolvuntur. Ius autem succedendi habent omnia monasteria regularium, praeter domos et Collegia Soc. Iesu, et monasteria Fratrum Minorum de observantia et Capuccinorum. Schmalzgr. l. 3. p. 3. tit. 27. n. 67. seqq.; Giraldi in 4. t.

Ex C. A. 761. bona clerici ab intestato dividuntur aequalibus proportionibus inter ecclesiam, pauperes, et consanguineos.

Mortuo Episcopo, Ecclesiae Cathedrali debentur *sacra utensilia,* in C. Pii IX. *Quum illud* 1. Iun. 1847. enumerata, quae positive non constat neque Ecclesiae fuisse donata, neque Ecclesiae bonis comparata fuisse. Et ideo Episcopi inventarium horum utensilium facere tenentur, et declarare, utrum propriis sumptibus, an Ecclesiae bonis fuerint comparata. Hac eadem obligatione tenentur Cardinales Episcopi, exceptis suburbicariis et Abbatibus nullius in Romana curia morantibus. Eorum utensilia omnia quibuscumque bonis fuerint comparata ad pontificium spectant sacrarium. *Reliquiae* SS. Crucis suis successoribus sunt transmittendae. — E. M. 1037. 1038. 1047.

Si autem Episcopi plures rexerint Ecclesias sacra utensilia, ad divinum cultum destinata, inter singulas ecclesias, in quibus resederint, *secundum normam eiusdem Const.,* sunt dividenda. — C. 1. 2. *de Success. ab intest.*

1048. *Quid haereditas iacens?* — Quando haeres non agnoscitur, vel ii qui cogniti sunt haereditati renuntiarunt, hereditas dicitur *iacens.* Ad eam administrandam *curator* deputatur, qui ad ea omnia obligatur, ad quae tenetur haeres cum beneficio inventarii. Si post triginta annos nullus compareat, ea tanquam vacans, praescribitur fisco. C. I. 980. 983. 2135., Cod. proc. civ. 896.; C. G. 811. 814.

1049. *Quid ius accrescendi?* — Ius accrescendi ius illud est, quo partes deficientium haeredum vel deficientium legatariorum in eadem haereditate vel in eadem re legata, aliis cohaeredibus, vel aliis colle-

gatariis adiiciuntur. C. I. 879. 884.; C. A. 560.; C. H. 981.; C. B. 2094. 2158. — Ius accrescendi locum habet in haereditate quando in eodem testamento, una eademque dispositione, testator haeredes *coniunctim* ad haereditatem vocavit, quin partium *distributionem* inter ipsos fecerit, *quotam* singulorum expresse indicando. Cum vero ius accrescendi locum habere non potest inter cohaeredes, portio deficientis haeredis devolvitur haeredibus legitimis ab intestato. C. I. 880. 881. 883.; C. G. 1044.; C. A. 560. seqq.; C. H. 982. seqq. — Ius accrescendi locum quoque habet in successione *ab intestato,* pars enim illius, qui renuntiat, cohaeredibus accrescit, C. I. 940.

Ius accrescendi habetur pariter in legato, cum aliquis e legatariis praemoriatur testatori, aut legato renuntiet, aut incapax sit, aut deficiat conditio, sub qua res ei legata est; immo etiam quando una eademque res in eodem testamento pluribus legata est, licet distincta dispositione, C. I. 884.; C. G. 1045.; C. A. 689. — Haeredes et legatarii recipientes aliorum portiones, onera et obligationes subeunt iis adnexa, C. I. 882. 887.; C. A. 563.; C. B. 1935. 2095. 2159. — Quoad usumfructum speciatim datur ius accrescendi, etiam si legatarius eum acceptaverit et deinde deficiat, si nempe ita pluribus personis sit relictus, ut iuxta regulam generalem detur inter eas ius accrescendi, C. I. 885. — Quando ex voluntate testatoris excluditur ius accrescendi, pars haeredis deficientis ad intestatam successionem spectat cum iisdem oneribus a testatore impositis. C. I. 883.; C. A. 562. 563. — Si legatarius deficiat, creditore deficiente, res legata haeredibus accrescit, qui onera legatario iniuncta consequenter implere tenentur pro haereditariis portionibus, C. I. 886. — C. L. 1852. seqq.

1050. *Quandonam, ubinam et quomodo habeatur aperitio haereditatis? — Aperitur successio,* sive *ab intestato,* sive *testamentaria,* ipso momento mortis testatoris, in loco ultimi sui domicilii, et *immediata possessio* transit *pleno iure* ad haeredem, si sit capax. C. I. 923. 925.; *pleno iure,* adeoque sine alio iuridico actu, sine ulla iudicis sententia. — Si inter duos vel plures ad successionem vocatos dubium est, quinam primus mortuus sit, puta in communi naufragio, si id non possit verificari, supponuntur omnes uno temporis puncto mortuos esse, et ideo non fit locus haereditatis transmissioni de uno in alium. C. I. 924.; C. A. 25.; C. B. 20.; C. L. 1738. Secus vero est ex C. G. 720. seqq. et ex L. 22. 23. *de Reb. dub.* Dig.

1051. *Quid de acceptanda vel repudianda haereditate? — Ad acceptandam vel repudiandam haereditatem* requiritur primo, *ut delata*

fuerit. Viventis enim nulla est haereditas, adeoque nulla eius acceptatio aut repudiatio esse potest. C. I. 954.; C. G. 791.; C. H. 991. — Insuper requiritur, ut qui eam *acceptat vel repudiat* sit *capax obligationis contrahendae et alienandi.* Etenim, eam acceptando, quasi contrahit cum creditoribus haereditariis et legatariis. Repudiando vero illam, eandem alienat. Hinc opus est familiae consilio, tutore, curatore, pro iis qui sub tutela et cura sunt, C. I. 226. 296. 930. 931. 932.; C. G. 776.; et ex C. G. et C. H. pro uxoribus consensu etiam mariti opus est. C. H. 992-996.

Unicuique integrum est acceptare vel repudiare haereditatem, sive testamentariam sive legitimam. C. G. 775.; C. H. 988.; C. He. 566. Ratio est, quia nemo tenetur acceptare beneficium, quod saepe magnis oneribus gravatur. *Renuntiatio* tamen non praesumitur, sed probanda est, et iuridica forma facienda est. *Repudiare* quis poterit, si nihil ex ea antea subtraxerit vel occultaverit. C. I. 953.; C. G. 792.; C. H. 1002.; C. He. 571. Ex hoc eodem C. He. 566. haereditatis repudiatio praesumitur quando notorium esset vel ex actis officialibus constaret, defuncti debita esse insolubilia. Repudiata haereditate, repudiantis pars caeteris cohaeredibus scriptis accrescit, si coniunctim fuerint instituti, secus legitimis haeredibus; et si solus erat ipse institutus ad sequentes gradus defertur. C. I. 946. 948.; C. G. 786. Et, testamento repudiato, recipere quis poterit legata, sibi forte relicta, C. I. 945.; C. G. 845. Haereditate *repudiata,* potest quis adhuc eam adire, quamdiu adita ab aliis non fuerit, C. I. 950.; C. G. 790. Ius adeundae haereditatis 30. annis finitur, C. I. 943.; C. G. 789.

Acceptatur haereditas expresse vel tacite. — Expresse, cum quis quovis iuridico actu, vel etiam privata scriptura, ius et nomen haeredis assumit, C. I. 934.; C. G. 778.; C. H. 999. *Tacite,* cum aliquid quis facit, quod necessario demonstrat voluntatem adeundae haereditatis, et se pro haerede gerendi, C. I. 934. 938. 965.; C. G. 778. 780. 796.; C. H. 999. 1000. — Haereditas semel adita nequit deinde repudiari, licet aes alienum appareat, quod antea latebat. C. I. 942.; C. G. 783.; C. H. 997. Nihilominus adversus aditionem, uti etiam adversus repudiationem, datur restitutio in integrum dolum aut metum passis. C. I. 942.; C. G. 783.; C. H. 997. — Is, cui delata est haereditas, si, antequam acceptet expresse vel tacite, moriatur, transmittit ad suos haeredes ius acceptandi. C. I. 939.; C. G. 781. — Si quis creditorum damno haereditatem renuntiat, potest his iudex permittere haereditatem illius nomine adire, C. H. 1001.; C. G. 789. — C. B. 1943. seqq.; C. He. 572. seqq.; C. L. 2021. seqq.

Acceptari autem potest pure, vel sub beneficio inventarii. C. I. 929. 944.; C. G. 774. 775. 784.; C. A. 800. seqq.; C. H. 998. 1003. 1023.; C. L. 2018. seqq. 1792.; C. He. 580. — Identidem confectio inventarii necessaria est ex lege, ut in haereditate minori delata, C. I. 930.; C. G. 461. 776., in haereditate alicui communitati devoluta, C. I. 932. — Potest haeres beneficio uti inventarii, non obstante qualibet testatoris prohibitione, C. I. 956.; C. H. 1010. — C. B. 1993. seqq.

Inventarium est descriptio *rerum mobilium,* quae defunctus reliquit, C. I. 496.; C. G. 600., sed hic revera est descriptio omnium bonorum defuncti, seu *totius patrimonii,* C. A. 223.; *bonorum et debitorum haereditatis,* et omnes qui cognoscunt statum patrimonialem defuncti, si a competente auctoritate requirantur, illum manifestare tenetur, C. He. 581.

Beneficia inventarii, quod certo tempore et certa solemnitate conficiendum est, C. I. 955. seqq.; C. G. 793. seqq.; C. H. 1011. seqq.; C. A. 800. seqq., *tria sunt.* — Primum est, quod haeres non tenetur solvere debita haereditaria et legata ultra haereditatis vires, eamque potest creditoribus et legatariis cedere ad se eximendum ab onere solvendi. — Secundum est, quod bona propria haeredis non confundantur cum bonis haereditatis, et servat haeres adversus haereditatem ius exigendi suorum creditorum solutionem. C. I. 968.; C. G. 803. — Tertium est, quod in administratione sibi concredita, non tenetur nisi de culpa gravi. C. I. 970.; C. G. 804.; C. H. 1023. — C. B. 1970. seqq. 1975. seqq. 1993. seqq.; C. He. 589.; C. L. 2044. seqq.; L. 961.

Inventarium non prodest ei, qui in eo conficiendo aliquid dolo malo occultaverit, C. I. 967.; C. G. 801., qui haereditatis bona immobilia non rite vendiderit, C. I. 973.; C. G. 806., qui res haereditarias mobiles propria auctoritate intra quinquennium vendiderit, C. I. 974., quandocumque C. G. 805. Scilicet haeres *beneficiatus* haereditatis fere *administrator* est. C. I. 969., C. G. 803.

1052. *Quaenam sint iura et obligationes haeredum?* — Generatim haeredes succedunt in omnia iura et onera defuncti, quia illius personam repraesentant; excipiuntur ea tantum, quae personae defuncti natura sua vel pacto erant affixa. Haeres enim non succedit in voluntatem defuncti, sed in eius patrimonium. Hinc dominium bonorum defuncti pleno iure acquirunt, eius obligationes et debita in se suscipiunt, et ipsius voluntatem in legatis implere debent. C. G. 724. 1009.

1012. 1013. 1017.; C. A. 547. 548.; C. B. 1967.; C. L. 2014. Quoad modum solvendi debita a defuncto relicta, singuli *pro rata* suae portionis haereditariae solvunt, et si propter hypothecam plus solvere cogantur, recursum habent contra ceteros. Rerum enim et onerum divisio aequo iure inter haeredes facienda est, si plures sint. C. I. 1029.; C. G. 873. Cf. C. A. 550. 820. 821.; L. 961. — Haereditatis divisio rescindi potest, si quis laesus fuerit ultra quadrantem suae partis. C. I. 1038.; C. G. 887. De hac haereditatis divisione, Cf. C. I. 984. seqq. 1034. seqq. C. G. 815. seqq. 883. seqq. — Tenetur haeres expensas funeris sustinere, C. B. 1968. — C. L. 1791. seqq.; Lugo Resp. Mor. l. 6. d. 13.

1053. *Quid de exsecutore testamenti?* — Exsecutor testamenti est is *quem testator nominavit ad dispositiones testamentarias exsequendas.* — Nullo autem nominato, exsecutio testamenti *ad haeredes* pertinet, et quoad causas pias, si nullus sit designatus exsecutor, vel designatus fungi nolit officio, *Episcopus loci* est exsecutor. C. A. 817.; C. H. 892. 911.; C. L. 1893.; C. *Nos quidem* 3. *de Testam.;* L. 936. 937. 938. 941.; Trid. s. 22. C. 8. de R. — Exsecutor testamentarius non cogitur mandatum suscipere. C. B. 2202. « Detrectans tamen hoc ipso perdit legatum, *saltem quod in praemium muneris* ei relictum fuit, ceditque aliis exsecutoribus ». L. 936., C. L. 1899. Et sane testamenti exsecutio mandatum continet natura sua gratuitum, amici enim officium est. C. L. 1892.; Gousset in a. 1025. Ex C. B. 2221.; C. He. 517., potest convenientem sui officii remunerationem exigere. — Verum, si illud acceptaverit, munere suo defungi debet, idque sub gravi; C. *Ioannes* 19. *de Testam.;* C. A. 816.; C. H. 898.-900. 908.; C. He. 518.; Lugo d. 24. n. 29.; L. 941.

Ut quis sit exsecutor testamenti, necesse est, *ut capacitatem sese obligandi habeat.* Hinc exsecutores esse nequeunt interdicti, minores etiam consentiente tutore, uxores sine mariti consensu. C. I. 904. 905. 1743.; C. G. 1028.-1030.; C. H. 893.; C. L. 1886. 1887.; C. B. 2201. Exsecutores esse possunt religiosi ex licentia Praelati sui, nisi Ordinis Regula obstet. C. *Religiosus* 2. *de Testam.* in 6.°; Clem. un. e. t.; L. 936.

Plures exsecutores testamenti institui possunt, et uno absente alter ad testamenti exsecutionem procedere potest. Omnes vero obligantur in solidum, nisi aliud testator statuerit. C. *Religiosus* cit.; C. I. 903. 910.; C. G. 1025. 1033.; C. H. 894.-897.; C. B. 2197. seqq. 2219. 2224. — Testamenti exsecutor hoc munus ad suos haeredes non

transmittit, C. I. 909.; C. G. 1032.; C. H. 909. 910.; C. B. 2225., neque alteri potest delegare, C. H. 909.; C. L. 1906.

Exsecutor invigilare debet: 1.° Ut apponantur sigilla, si inter haeredes sint minores, interdicti, absentes, aut corpus morale, C. I. 908., vel generatim, si sit periculum ne quid haereditati subtrahatur. C. L. 2010. 2064. seqq. 2.° Ut fiat inventarium, praesente vel rite advocato proximo haerede. C. I. 908.; C. G. 1031; C. B. 2215. 3.° Ut vendantur mobilia, si pecunia ad solutionem legatorum deficiat, C. I. 908.; C. G. 1031. 4.° Ut exsecutionem testamenti urgeat, tempore a testatore praescripto, litem etiam sustinendo, si opus sit, C. I. 908.; C. L. 1899. 5.° Rationem reddere debet suae exsecutionis intra tempus a lege definitum: ex C. I. 908.; C. G. 1031. intra annum a morte testatoris. C. B. 2203.; C. L. 1905.; C. H. 907. 6.° Haereditariam massam interim administrat, eiusque capit possessionem, et de eius obiectis disponit. Potest gratuitas dispositiones efficere quae morali officio et convenientiae respondeant. C. B. 2205. 7.° De damno illato tenetur, si obligationes, quae ei incumbunt, violet. C. B. 2219.; C. L. 1909. 8.° Potest semper *legitime* suo officio renunciare. C. B. 2226. Potest item ex gravi causa tribunalis decreto dimitti. C. B. 2227. — C. H. 901.-907.

Licet testator possit exsecutori testamentario immediatam *omnium bonorum mobilium, aut partis eorum possessionem* concedere, modo annum non excedat; haeres tamen a tali possessione illum deturbare poterit, si tantam pecuniam illi suppeditet necessariam ad solvenda legata mobilium, vel probet se iam illa solvisse, vel cautionem praebeat de solvendo modis a testatore praescriptis, C. I. 906. 907.; C. G. 1026. 1027. — C. B. 2217.

Impensae autem, quae fiunt ab exsecutore, muneris sui adimplendi causa, ex rebus haereditariis solvi debent, C. G. 1034.; C. I. 911.; C. L. 1908.

« Omnes, sive sacerdotes sive laici, quorum fidei concredita sunt legata ad pias causas, teneri de hoc quamprimum certiorem reddere Episcopum, qui ius habet vigilandi super administrationem et consulendi securitati eorundem legatorum ». S. C. C. 7. Aug. 1909. A. A. S. v. 1. p. 766.

1054. **Resolves:** « In foro conscientiae haeredes et exsecutores tenentur sub gravi statim implere legata, maxime pia, cum possunt ». L. 941. Cf. S. Th. Quodl. 6. a. 13.; C. A. 685. — Neque vero possunt aut legata *reducere* seu imminuere, aut ea quoquomodo *com-*

mutare seu aliud substituere onus, nisi ad id data sit a testatore facultas; nam eorum munus est *exsequi,* non *invertere,* voluntatem defuncti. — Si legata sint *profana,* et non possunt impleri eo modo quo relicta fuerunt, caduca sunt, et cedunt haeredibus. Secus est de *piis;* nam testator ea voluit cedere in bonum animae suae. Cf. 1068. — C. B. 2203. 2216.; Lugo Resp. Moral. l. 4. d. 32.

1055. *An testamenti haeres, vel exsecutor, qui inventarium non fecit, aut non recte fecit, teneatur in conscientia erga creditores et legatarios, etiam ultra vires haereditatis?* — R. Affirmative, si inventarium dolo malo omisit; siquidem causa fuit damni saltem in confuso praevisi. — Negative, si citra peccatum inventarium conficere omisit; quia lex fundatur in praesumptione facti, pinguem nempe haereditatem fuisse, et consequenter fraudis, quae abest. — Lugo d. 24. n. 232.; Gousset 728. et in a. 802.; L. 932. 971.; C. L. 1792.

1056. *Quid de legati possessione, eiusque fructibus, incrementis?* — Legatum in eo differt proprie ab haereditate, quod in re particulari et determinata situm sit, quod ab haerede debeatur, et ab eo illius possessio sit obtinenda. Excipitur tamen legatum ad causam piam. Tunc enim sufficit manifesta defuncti voluntas, adeoque haeres etiam ab intestato, succedens loco designati haeredis, legatum debebit. Quamvis vero legatarius possessionem legati ab haerede consequi debeat, eamque ab eo *petere* teneatur; dominium tamen legati, sive ius ad rem, C. He. 543., 562.; C. L. 1826., acquiritur legatario a morte testatoris. C. I. 862. 863. 876.; C. H. 881. 885.; C. G. 1014. 1018.; C. B. 2174. 2176. Cf. C. A. 684.; C. B. 2160. 2161. 2180. 2181. — Hinc expensae necessariae pro legati praestatione sustinendae sunt ab haereditate, C. I. 877.; C. G. 1016.; C. H. 886.; C. A. 690.; C. L. 1842.; fructus vero rei et incrementum, iam inde a testatoris morte, legatario debentur, si legatum sit alicuius fundi, vel capitalis, vel alterius rei fructiferae, vel testator ita expresse praescripserit. Secus enim interesse seu fructus legatarius praetendere non potest nisi a die iudicialis petitionis, vel promissae praestationis legati. C. I. 864. 865. Cf. C. G. 1015.; C. A. 686.; C. H. 882.-884.; C. B. 2164. 2184. 2185.; C. He. 485.; C. L. 1840. — Si legatarius moriatur ante aditam haereditatem ab haerede, dominium ipsum rei, si res erat determinata, vel saltem ius ad rem, si res erat minus determinata, transmittere legatarius potest ad suos haeredes. Ac, si res legata absque culpa haeredis perierit, legatario ea periit. Inst. l. 2. t. 20. § 16. — Legatarius rem particularem a testatore accipiens,

veluti quandam donationem, eius personam non repraesentat, neque consequenter in eius iura et obligationes succedit. Praedio legato, legatum sequuntur omnia onera realia, non item debita, quibus forte gravatur, nisi testator aliud disposuerit. C. I. 862. 878. 1033.; C. G. 874. 1014. 1020. 1024.; C. H. 881. 882.; C. A. 662. — L. 932.

1057. **Nota:** Haeres, qui simul legatarius sit, potest haereditati renunciare et legatum acceptare ac viceversa. Sed non potest partem legati acceptare et alteri renunciare, vel acceptare legatum nullo onere affectum et alteri onerato renunciare. C. L. 183. Cf. L. 4. 5. *de Legatis et fideicommissis* ff. — Si legatum sit *sub conditione,* cum conditio suspendat dispositionem, et legatarius, et idem de haerede est, moriatur antequam conditio impleatur, cessat legatum, nec eius ius ad haeredes transmittitur. C. I. 853. — Si legatum sit *sub modo,* legatum statim acquiritur legatario. Quare, si legatarius post mortem testatoris, ante acceptum legatum, vel ante impletum modum, moriatur, eiusdem ius ad haeredes transit, dummodo per eos aeque modus implere possit. Debetur autem legatum, quamvis *modum* non impleat, si id per ipsum non stet. Cf. C. B. 2192. seqq. — Legatum *in diem,* seu in futurum tempus solvendum, non debetur ante statutum tempus. Legatarius interim ius habet ad illud; quod ius, si ante constitutam diem moriatur, ad suos transmittit haeredes. C. B. 2177. — *Nulla est* dispositio testamentaria, quae quantitatem legati arbitrio haeredis vel tertii *omnino* relinquit, exceptis legatis remuneratoriis, ob officia testatori exhibita in ultima infirmitate. C. I. 835. — Legatum secundum propriam formam implendum est. C. H. 386.; L. 936. « Mortuo *bove,* qui legatus est, neque corium, neque caro debetur ». L. 49. *de Legatis* etc. ff. — C. B. 2147. seqq., 2162. seqq.; Inst. l. 2. t. 20. § 29. seqq.

« Si pater filiae suae testamento aureos tot haeredem dare iusserit, *ubi ea nupsisset;* si filia nupta sit, cum testamentum fit, sed absente patre et ignorante, nihilominus legatum debetur: si enim hoc pater non ignorabat, videtur de aliis nuptiis sensisse ». L. 45. *de Legatis et fideicommissis* ff.

« Quod ita legatum est: *Haeres, cum morietur, Lucio Titio dato decem,* cum incerta die legatum est, ad haeredes legatarii non pertinet, si vivo haerede decesserit ». L. 12. *de Legatis et fideicommissis* ff.

« Si areae legatae, post testamentum factum, aedificium impositum est: utrumque debebitur; et solum et superficium ». L. 39. *de Leg, et fideic.* Dig. Cf. etiam L. 10. e. t.

« Si quis legaverit *ex illo dolio amphoras decem:* etsi non decem, sed pauciores inveniri possint non extinguitur legatum: sed hoc tantummodo accipit quod invenitur ». L. 8. *de Leg. et fideic.* Dig.

« Si ita legatum fuerit, *Lucius Titius haeres meus Tithaso quinque aureos dare damnas esto:* deinde alio loco ita, *Publius Maevius haeres meus Tithaso quinque aureos damnas esto dare:* nisi Titius ostenderit adimendi causa a Publio legatum esse relictum, quinque aureos ab utroque accipiet ». L. 44. *de Leg. et fideic.* Dig.

Rescisso testamento, solvenda adhuc sunt legata pia in eo consignata, si *certa* de eis sit testatoris voluntas.

1058. *Quis et cui possit legare?* — Legare potest quisquis potest testari. Legare autem licet iis, qui haeredes institui possunt; iis qui donationem recipere possunt. Et sic Iure Canonico modicum quid legari potest Conventibus Fratrum Minorum, et Professis ac Coadiutoribus formatis Societatis Iesu, licet neutri, ex propriis Constitutionibus, haeredes institui possint. Clem. I. § *Cupientes de Verb. sign.* Ex C. I. 382. nihil prohibet onus aliquod haeredibus imponere favore eorum, qui nascituri sunt, e. g. mille annua scutata dotandis puellis. — C. B. 2177. 2178. 2180.; C. H. 484.; Inst. l. 1. t. 20. § 20. seqq.; S. C. EE. et RR. 26. Mart. 1677., 20 Iun. 1686.; Lugo Resp. Mor. l. 4. d. 5.

1059. *Quaenam legari possint; quaenam legatarum rerum vis duratura?* — Legatis peculiare est, quod non solum res sua, sed etiam *aliena* legari possit, quam nempe testator sciebat esse alienam; secus enim legatum non valet. Quare tenetur haeres rem ab eius domino emere et legatario tradere, vel eiusdem illi iustum tradere pretium. Ita ex C. I. 837. 838.; C. H. 861. 862.; C. A. 662.; Inst. l. 2. t. 20. § 4. Legatum vero rei alienae ex C. G. 1021. *nullum erit*, sive testator ignoraverit sive cognoverit rem esse alienam. Cf. C. B. 2169. 2170.; C. L. 1801. seqq. — C. I. 870.; C. G. 1022.; C. H. 875.; C. L. 1827. 1828. statuunt, quod cum legata est res *indeterminata,* sub certo tamen genere aut specie contenta, haeres, ad quem electio spectat, non tenetur dare optimam, nec potest dare pessimam. Cf. C. H. 1167.; C. A. 656. 658. 659.; C. B. 2155. 2156. 2182. seqq.; C. He. 484.; C. L. 1805. seqq., 1812. 1816. seqq., 1832 seqq.; L. 938.

Si testator aliquid *annuum* aut *menstruum* alicui eiusque haeredibus reliquerit, vel determinatum numerum missarum quotannis celebrandarum iusserit, illud debetur haeredibus etiam haeredum, et hae in perpetuum erunt celebrandae, S. C. C. 4. Aug. 1864. — Si lega-

tum sit *reale,* ex aliquo praedio seu praediis relictum, vel cui satisfaciendo haec testator pignore seu hypotheca obligavit, quoscumque rei possessores tenet pro rata praedii; nempe haeredes semper; extraneos, si legatum rite fuerit transcriptum, vel inscripta hypotheca, vel praedium titulo lucrativo ad eos devenerit. Si vero legatum sit *personale,* nonnisi haeredes tenet pro portionibus haereditariis. Hinc, praedio seu praediis interemptis, legata adhuc supersunt. — Legata *menstrua* vel *annua,* quolibet *ineunte* mense, anno, debentur integra, etsi legatarius post inceptum mensem, annum moriatur. C. I. 837.; C. A. 687. — Legatum rei impossibilis aut prohibitae sine effectu est. C. B. 2171. seq.

Cibariis relictis, cibi et vinum continentur *convenienti* quantitate. *Alimentis* relictis, omnia continentur, sine quibus ali vita non potest, et cibi ac vinum, et vestiarium, et *conveniens* institutio. C. L. 1831. Alimentorum legatum exigi potest, initio cuiuscumque anni vel mensis, C. I. 867.; quin imo debetur C. L. 1841. — Legata annua et alimentorum ac ususfructus pluribus successive fieri non possunt; et, si id factum fuerit, legatum acquirunt illi tantum qui primo loco reperiuntur tempore mortis testatoris. C. I. 901. — Inst. l. 2. t. 22.; Bened. XIV. de Syn. l. 13. c. 25. n. 30. seqq.; E. M.

1060. *An legatum, a debitore relictum creditori, censendum sit datum in compensationem debiti?* — Ex C. I. 845.; C. G. 1023. huiusmodi legatum, sine mentione debiti, non praesumitur factum in solutionem debiti. Generalis tamen est praesumptio, quod quis velit prius suae obligationi satisfacere, et deinde dare gratis.

1061. *An legatum relictum orphanis, possit dari pauperibus habentibus parentes inutiles: Quid de legato pauperibus relicto? — Si veri orphani desint,* dari potest; quia sufficienter testatoris voluntas impletur; vult enim opitulari filiis non habentibus unde alantur. — *Si veri adsint orphani,* probabilius omnino, dari non potest: quia expressa voluntas testatoris in propria forma implenda est, semper ac impleri potest. Clem. *Quia contingit de Rel. dom.,* Trid. s. 22. C. 8. Attamen S. Alph. existimat non improbabiliter dari posse, quia id magis accedit ad finem testatoris, dum non solum debent tunc tales filii propriae indigentiae providere, sed etiam parentum inopiae. — L. 930.

Legatum, *pauperibus* relictum, dari potest iis, qui pro sua conditione egent, adeoque etiam propriis consanguineis, si vere egeant, imo et sibi retinere quis potest, si vere egeat, nisi aliud ei testator

reliquerit. — Si pauperibus omnibus non sufficiat, dandum secundum ordinem caritatis; adeoque magis egentes videntur praeferendi. — *Pauperes* autem regulariter intelliguntur eius loci ubi testator suum habebat domicilium. C. I. 832.

1062. *An legatum relictum puellis, ut nubant, possit dari eis, quae fiunt religiosae?* — Si legatum sit relictum *personae determinatae*, certum est posse dari, nisi aliter constet de mente testatoris. Testator enim ipsam personam primario suo beneficio spectare intendit. — Si legatum relictum sit *personis indeterminatis, certe probabilius* non nisi nubentibus, ac primo nubentibus, dari debet. Etenim testatoris *expressa* voluntas servanda est in propria forma, semper ac servari potest. Admodum autem pia est haec testamentorum voluntas, qui providere intendunt huiusmodi puellis, ut a peccandi periculo removeantur. — L. 930.

1063. *An debeatur legatum relictum puellae sub conditione nubendi cum aliquo viro, si illa cum alio nubat?* — « Certum est non deberi », quia illa conditio non laedit libertatem ad matrimonium requisitam, cum libere possit puella tales nuptias acceptare vel respuere; adeoque haberi non potest tanquam conditio turpis, et quasi non adiecta. Excipe vero, si « ipsa inducatur ad nubendum cum indigno, quia tunc conditio illa reiicitur tanquam turpis, et debetur ei legatum, si ipsa nubat cum alio ». L. 853. — Schmalz. l. 4. t. 1. n. 149. 150.; C. A. 700.

1064. *An legatum relictum puellis, ut nubant, possit dari puellis, quae sine dote iam nupserunt?* — R. Affirmative, si agatur de puellis determinatis; quia praesumitur testator voluisse ipsis omnino providere ob peculiarem erga illas affectum, vel ut nuptae decenter vivant. Secus, si de indeterminatis, quia tunc testator censetur potius nubentibus subvenire voluisse, ut periculum prostitutionis vitarent. L. 930. — Si vero legatum sit *de dotibus,* benignior fieri potest interpretatio, et pro nuptis pauperibus; nam dos est et ad maritum inveniendum, et ad onera ferenda matrimonii, et pro profitentibus religiosum Institutum; *dos* enim et his est necessaria ad statum amplectendum. — Relictis huiusmodi dotibus *honestis puellis,* puellae honestae accipiendae sunt, quae tales sunt in communi existimatione, non impudicae.

1065. *Quid veniat in legatis nomine mobilium seu bonorum mobilium?* — *Bona mobilia* ea sunt generatim, quae e loco moveri possunt, ut vestes, animalia, pecunia, etc. Idem sonant bona mobilia,

res mobiles, mobile, vel etiam mobilia cum oppositione ad immobilia. — *Mobilia,* sine addito et sine determinatione, dicuntur *omnia bona,* quae non sunt immobilia, *exceptis* pecunia, libris, gemmis, numismatibus, debitis activis, instrumentis artium, linteaminibus ad usum corporis, equis, armis, granis, vino, foeno, et aliis similibus. *Excipe* etiam ea, circa quae commercium particulare exercetur. — Suppellex, seu *mobilia domum* praecise *instruentia* omnino restringuntur ad ea, quae ordinantur ad usum, vel habitationis ornamentum, ut sedilia, tabulae, armaria, etc. — C. G. 527. seqq.; C. I. 416. seqq. C. H. 335. seqq. 346.; C. A. 647. seqq.; Gousset in a. 533. 535.; Lugo Resp. Mor. l. 6. d. 10. 11.

1066. **Resolves:** Hinc sunt *mobilia simpliciter,* suppellex argentea, animalia, exceptis equis, linteamina, exceptis iis, quae ad usum corporis adhibentur. — Si dicat testator: *Lego mobilia Caio et immobilia Sempronio, Caius* ius habet *ad omnia bona mobilia,* quia mens testatoris evidenter patet ex oppositione *mobilium ad immobilia.* Gousset in a. 533., Rogron ib. — Si legatum sic ferat: *Lego Titio omnia mobilia mea,* vel *bona mobilia,* vel *totalitatem mobilium: Titius* ius habet ad omnia bona non immobilia, quia vox *mobilia* hic non sumitur *sine addito,* significationem extendente. — Gousset 807. et in a. 533.; Rogron ib.

1067. *An Summus Pontifex possit ultimas testatorum voluntates commutare?* — Nulli dubium, quod Papa potest *cum causa* ultimas voluntates commutare, ut patet ex Clem. *Quia contingit de Relig. domib.* — *Cum causa,* « quia licet dispositiones testamentorum censentur commissae Papae vel Principi, non tamen ut domino, sed ut boni communis, aut piarum causarum dispensatori committuntur. Unde, cum Pontifex non sit dominus talium bonorum, non potest neque ex potestate ordinaria, neque extraordinaria convertere sine causa has dispositiones ad alium usum, quam a testatoribus sunt destinatae. Si igitur legatum est profanum poterit Princeps, ob necessitatem publicam vel aliam iustam causam, in aliud legatum profanum vel pium commutare. Si vero legatum est pium, poterit Papa tantum, iusta causa interveniente, in aliud pium convertere ». L. 931.; Bened. XIV. de Syn. l. 13. c. ult.; L. *Legatum.* 4. ff. *de Administrat. rer. ad civ. pert.* — S. C. de P. F. 1807., Collect. ed. 2. n. 689.; A. S. S. v. 1. p. 609., v. 2. p. 353.

1068. *An Episcopi cum iusta causa possint commutare pias dispositiones?* – Prima sententia affirmat. Ratio, quia ex Trid. s, 22.

C. 6. de R. Episcopi, saltem tanquam delegati Sedis Apostolicae, et ex iusta ac necessaria causa, iudicio ipsorum, possunt *ultimas voluntates commutare*. Secunda vero sententia probabilior negat. Ratio, quia ex C. *Tua de Testam.* et ex Trid. s. 22. C. 8. de R. imponitur Episcopis *exequi omnes pias dispositiones* tam in ultima voluntate, quam inter vivos. « Valde tamen probabiliter censet Laym., et consentiunt Salm. etc., quod, si aliqua causa superveniat, vel si fuerit testatori ignota, quam si ille cognovisset, aliter disposuisset; tunc Episcopus cum haerede potest ex epicheia interpretari voluntatem testatoris, et legatum in alium usum convertere, puta si legatum sit relictum pro vasis sacris conficiendis, quibus ecclesia non egeat, sed potius casulis. Quando autem legata pia *nullo modo* possunt applicari ad usum a testatore intentum, illa non sunt *caduca*, sed applicanda sunt in alium pium usum arbitrio Episcopi et exsecutoris ». L. 931. 939. 940.; Lugo Resp. Mor. l. 4. d. 32. n. 1. 8. 9. 10. 11.

Inter C. 8. et C. 6. cit. Conc. Trid. nulla sane oppositio est; sed utraque facultas, ut apparet ex ipso tenore textus, asseritur Episcopis, adeoque ex Conc. Trid. vere executores sunt piarum dispositionum, easque ex iusta et necessaria causa possunt commutare. — Ex cit. cap. 6. Trid. commutationem Episcopi facere non possunt, *nisi ex iusta et necessaria causa,* copulative. Barbosa Collect. in C. Trid. in l. c.; De Luca Annot. in S. Conc. Trid. Disc. XII. — Trid. s. 25. C. 8. de R.; Collectan. S. C. de P. F. ed. 1ª. n. 1622.; Reiffenst. de Testam. n. 804. seq.

1069. *Quid de divisione inter liberos a parentibus facienda?* — Parentibus conceditur res suas inter liberos dividere, sive actu donationis, sive actu ultimae voluntatis seu testamento, iisdem donationum vel testamentorum formalitatibus servatis. C. I. 1044. 1045.; C. G. 1075. 1076. — Ut divisio valida et firma sit, necesse est: 1.° Ut sit facta inter omnes liberos, C. I. 1047.; C. G. 1078. 2.° Ut legitima non laedatur, C. I. 1048.; C. G. 1079. 3.° Ut si fiat actu *donationis,* divisio res praesentes tantum comprehendat; si vero fiat per *testamentum* futuras quoque comprehendere potest. C. I. 1045.; C. G. 1076. 4.° Divisione per donationem facta, dominium rerum divisarum in liberos transit, a donationis acceptatione, qua divisio perficitur. Si vero per testamentum fiat, divisio non nisi morte testatoris perficitur, et dominium ab ea morte in liberos transit. 5.° Si quae in divisione comprehensa non fuerint, haec, perinde ac omissa, ab intestato deferuntur, C. I. 1046.; C. G. 1077. — Haereditatis divisione, haeredes tenentur de successionis debitis. C. H. 633. 640.

VIII. — DE COMMODATO

1070. *Quid sit commodatum?* — Commodatum est: *alicuius rei ad solum et determinatum usum, certumque tempus, gratuita concessio,* C. I. 1805.; C. G. 1875.; C. H. 1740.; C. L. 1506. 1507.; C. A. 971.; C. B. 598. — *Alicuius rei,* i. e. tam immobilis quam mobilis, quae tamen usu consumptibilis non sit. C. I. 1805.; C. G. 1878. — *Ad solum usum;* et per hoc differt a pignore vel deposito, quorum usus minime conceditur: *ad solum usum* eumque *determinatum,* quare in commodatarium *praecise* transfertur ius ad *certum* tantum *usum,* et consequenter commodator dominus permanet rei commodatae. C. I. 1805.; C. G. 1877.; C. H. 1741. — *Certumque tempus;* in hoc differt *commodatum* a *precario,* quod in precario tempus non determinetur, sicut in commodato: quare precarium definitur, quod precibus petenti utendum conceditur, quamdiu is qui concessit patitur. C. H. 1750.; C. A. 974.; C. *Precarium* 3. *de Precariis;* Troplong della Prescrizione c. 2. del Possesso n. 365. 366. — *Concessio;* promissio enim commodati, licet obligatoria, nondum commodatum est, quod contractus realis est, et nonnisi re tradita perficitur. C. A. 971. — *Gratuita concessio;* nam per hoc differt commodatum a locatione, quod in hac usus concedatur pro certo pretio, in commodato vero gratis. C. I. 1806.; C. G. 1876.; C. H. 1740.; C. L. 1507. 1508.; Inst. l. 3. t. 15. § 2.; L. 744. 745.; Lugo d. 33. n. 8.

1071. *Quaenam sint commodatarii obligationes?* — 1.° Illicitum est commodatario rebus commodatis *diutius aut aliter uti,* quam utendas acceperit, si se intelligat, id invito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum. Secus agens re non *uteretur,* sed *abuteretur,* adeoque de damnis teneretur. C. I. 1808. 1809.; C. G. 1880. 1881.; C. H. 1744.; C. L. 1510. 1511.; C. A. 972. 973.; C. B. 602. 603. Cf. Ithur. Cas. 46. n. 6.

2.° Tenetur commodatarius *ad ordinarias expensas* pro conservatione rei, minime vero ad extraordinarias. Ratio est, quia expensae *ordinariae* sunt quasi naturalis quaedam sequela quotidiani *usus,* qui commodatario concessus est, minime vero *extraordinariae,* quae praecise sunt ad *ipsam rem conservandam;* rei autem dominium commodanti permanet. C. I. 1813. 1817.; C. G. 1886. 1890.; C. H. 1743.; C. A. 981.; C. L. 1519.; C. B. 601.; L. 18. *In rebus* § 2. Dig. h. t.; Lugo d. 33. n. 14.; L. 747.

3.° Commodatarius regulariter non tenetur *de casu fortuito rei,* C. I. 1810.; C. G. 1882.; C. H. 1744.; C. A. 978. 979.; C. L. 1516.; L. 5. *Si ut certo* § 3. 4. Dig. h. t., seclusa nempe eius culpa, speciali de ea re conventione, et iudicis sententia. Ratio, quia res perit domino suo. Exod. 22., 10. — Item non tenetur *de damno,* quando hoc non quidem fortuito, sed veluti *necessario* ex concesso rei usu sequatur. In illud enim dominus consensisse censetur. C. I. 1812.; C. G. 1884.; C. H. 1746.; C. L. 1516.; L. 23. *Si commodavero* Dig. h. t., L. *Eum qui* Dig. e. t. — Si *damnum* factum sit *alterius iniuria,* commodatarius non tenetur de eo. L. 19. *Ad eos* Dig. h. t. — Neque tenetur de *damno* commodatarius, si res pereat *culpa illius,* cui tradendam iusserat commodator. L. 12. *Si mei* § 1. Dig. h. t. — Neque etiam tenetur, si commodatarius mediis idoneis ad restituendum usus sit. L. 20. *Argentum* Dig. h. t.; L. 752.

4.° Tenetur vero commodatarius *de damno fortuito:* si id in pactum deductum fuerit, L. *Ea quidem* C. *de Commodato,* quod intelligitur, si rem aestimatam accepit, C. I. 1811.; C. G. 1883.; C. H. 1745.; si culpa commodatarii intervenerit, R. 25.ª de R. I. in 6.°; L. *Si ut certo* § 7. Dig. h. t.; si rem ad alium usum adhibuerit, vel tempore determinato non restituerit, C. I. 1809.; C. G. 1881.; C. H. 1744.; C. L. 1518.; C. A. 978. 979.; si diligenter rem non custodierit, et a periculis non praeservaverit, C. I. 1808.; C. G. 1880.; C. H. 1744.; C. A. 978. 979., L. cit. § 5.; C. *Cum gratia* un. h. t.

Ex C. I. 1808. 1810.; C. G. 1880. 1882., commodatarius tenetur ad rem commodatam custodiendam *ut bonus paterfamilias,* unde etiam, si in periculo potius commodatam rem quam suam exponit, de illius interitu et casu tenetur. Scilicet, quoniam contractus est in eius favorem tantum, naturalis aequitas postulat, ut commodatarius, in pari causa, alteri potius quam sibi consulat. — C. L. 1514. 1516.; Gousset 810.

Ex Iure Romano, L. *In rebus* Dig. h. t.; L. *Obligationes* § 4. *de Obligationibus et Actionibus,* etc.; et ex Iure Canonico, C. un. *de Commod.,* commodatarius tenetur *de culpa* non tantum *lata* et *levi,* sed etiam *levissima,* tenetur nempe de culpa *lata,* si quis sua dumtaxat causa commodaverit; de culpa *levi,* si commodaverit in gratiam sui et commodatarii, de culpa levissima si commodaverit in gratiam tantum commodatarii. Cf. 1072.

Precarium imponit obligationem tantum ex dolo et culpa lata, quia ad nutum revocare alius rem potest. L. *Quaesitum* est § 3. Dig. *de Precario.*

Si pluribus simul commodata res fuerit, singuli in solidum tenentur, L. 4. § ult. h. t., C. I. 1814.; C. G. 1887.; C. H. 1748.; C. L. 1520.

5.° « Praetextu debiti restitutio commodati non probabiliter recusatur ». L. ult. C. *de Commod.*; C. A. 471.

6.° Iura et obligationes, quae vi commodati contrahuntur ad haeredes commodantis et commodatarii transeunt. Verum, si commodatum intuitu tantum commodatarii factum sit, ad eius haeredes minime pertransit. C. I. 1807.; C. G. 1879.; C. H. 1742.; C. L. 1509. Ratio est, quia si commodatum factum est exclusive ratione *personae,* adaequate cessat eius causa finalis, e. g., si equum commodasti amico tuo, qui equitare multum delectabatur. Si e contra commodatum factum est ratione alicuius peculiaris *rei,* eius causa finalis non cessat, nisi res cesset, e. g., si equum amico tuo commodasti propter labores messis.

Precarium vero cessat per mortem accipientis, non autem per mortem dantis, si ab haeredibus non revocetur. L. *Cum precario ff. de Prec.;* C. fin. *de Prec.;* L. 745.

1072. *An, seclusa theologica culpa, huiusmodi leges in conscientia obligent, ante iudicis sententiam?* — *Theologica culpa;* culpa alia est *theologica,* alia solum *iuridica.* Culpa *theologica* est omissio vel actio, alteri damnosa, libera, et quae coram Deo est peccatum. Culpa *iuridica* seu civilis vero est quaecumque negligentia, aut etiam actio alteri damnosa, etsi sit involuntaria, et coram Deo minime peccatum.

Talis autem culpa *iuridica* ex Rom. Iure est triplex, nempe *lata, levis* et *levissima. Culpa lata,* quae *dolo aequiparatur,* est omissio diligentiae et circumspectionis, quam homines eiusdem conditionis passim in iisdem rei circumstantiis adhibere solent: qualis esset, e. g., si quis librum commodatum foris ante ostium relinqueret, sicque fur auferret. *Dolo aequiparatur,* iuris nempe praesumptione. L. 213. 223. 226. *de Verb. signif.* ff. — *Culpa levis* est omissio diligentiae et circumspectionis, quam homines eiusmodi conditionis diligentiores et cautiores, solent adhibere; qualis esset, si quis librum commodatum relinqueret intra cubiculum, ostio tamen aperto; nam diligentiores solent claudere ianuam. — *Culpa levissima* tandem est omissio diligentiae et circumspectionis, quam homines talis conditionis diligentissimi et cautissimi adhibent: qualis esset, si quis librum sibi commodatum relinqueret intra cubiculum, cuius ostium quidem clausit sed non tentavit, an hoc sit bene obseratum. — L. 549. 749.

Licet haec culparum distinctio expresse non commemoretur in C. I., C. G., C. A., C. H., C. B., supponitur tamen quando pro diversis rei adiunctis ordinariam vel extraordinariam, *minorem* vel *maiorem* diligentiam iidem Codices exigunt. Cf. C. I. 1151. seqq. 1224. 1843. 1844.; C. G. 1137. 1382. seqq. 1927. 1928.; Rogron in a. 1137.; C. A. 1293. seqq. 1306., 1323. 1324. 1331. 1332.; C. H. 1902. seqq. — Recentiori iure diligentia, quae generatim exigitur est ea, quam exigit natura obligationis, respondens circumstantiis personarum, temporis, loci. Nisi aliud exprimatur, ea exigitur, quae a bono patrefamilias praestanda est. C. I. 1224.; C. G. 1137.; C. H. 1104. — Cf. C. B. 276. seqq. 300. 539. 599. 680. etc. 831. seqq.; Troplong della Vendita C. 4. a. 1624. n. 361. seqq.

Iamvero communior et probabilior sententia obligationem affirmat in foro conscientiae praedictarum legum. Etenim 1.°, ut ait Lugo d. 8. n. 106.; « negari non potest, quod iuxta *naturae lumen et communem hominum sensum,* magis videntur homines obligari ad culpam cavendam in aliquibus contractibus, quam in aliis: nam qui rem commodatam accepit in solam suam commoditatem, magis se obligatum iudicat ad illam custodiendam, quam qui ob deponentis solum utilitatem, eam apud se depositam habet. Ergo non potest dici, quod in foro conscientiae omnes teneantur solum pro culpa lata et gravi theologica; alioquin non magis in uno, quam in alio casu tenerentur. Ergo illa distinctio contractuum vel in unius vel in utriusque gratiam, etiam secluso iure positivo et humano, parit diversos gradus obligationum, et per consequens in aliquo casu et pro aliqua culpa tenebitur aliquis ex uno contractu in foro etiam conscientiae, pro qua in alio casu non tenebatur, atque ideo non solum tenebitur pro culpa mortali, sed etiam pro levi, nam pro mortali et gravi omnes in omni casu tenentur ». 2.° « Ratio est, ut inquit Lessius l. 2. c. 7. n. 45., quia istae leges sanciunt id, quod *naturali aequitati* est consentaneum circa rem alienam (quam mediante contractu apud nos habemus) praestare; qua sanctione posita, *qui facit talem contractum,* accipiendo commodatum, conductum, depositum, pignus, etc., *implicite se obligat ad praestandam eam diligentiam, quam leges requirunt.* Quare, si hanc diligentiam non praestet (quamvis id naturali oblivione sine omni culpa factum sit) tenebitur ad restitutionem ».

« Sed valde probabiliter negant Sotus, etc. Ratio, quia ex una parte non est aequum aliquem obligare ad poenam gravem sine sua gravi culpa; ex alia non praesumitur, saltem non constat, quod aliquis voluerit se obligare in conscientia ad satisfaciendum damnum factum

cum sola culpa iuridica. Leges autem, quae adducuntur in contrarium, obligantes cum sola culpa iuridica, vel praesumunt culpam theologicam, vel obligant solum pro foro externo, vel non sunt receptae in alio sensu... Illae vero leges, quae in aliquibus casibus praecipiunt restitutionem, istae quidem obligant, etiamsi absit peccatum, sed non ante sententiam iudicis, ut communiter dicunt Salm. etc. quidquid alii dicunt... Pariter in officiis est probabile ex eadem ratione, quod nemo tenetur ad restitutionem, nisi ex culpa lata, coniuncta cum gravi theologica... Tenetur tamen etiam ex culpa levi iuridica, qui recipit stipendium... vel qui promittit diligentiam maiorem communi debita, vel si officium de se exigat magnam diligentiam... Sed semper intelligitur, quod culpa iuridica sit coniuncta cum gravi peccato, ut graviter obliget ». L. 554.

Ceterum *levissimam culpam* nemo praestat, nam excepto casu specialis de ea contractus et obligationis, exactissima diligentia neque exigitur iure civili, quod revera nonnisi mediocrem et ordinariam exigit diligentiam; neque exigitur iure naturali; ordinarie enim nemo eam adhibet in rebus suis, multo minus in alienis, et res est omnino extraordinaria et insueta. — Mitius autem agendum est cum eo, qui gratis et in alterius commodum officium praestat, e. g. in casu depositi, et ideo dd. *latam* in ipso exigunt culpam, dum e contra *levissimam culpam* docent praestandam ab eo, qui tantum in proprium commodum contrahit, ut in commodato, et *levem* praestandam dicunt quando contractus in utriusque commodum cedit ut in venditione, emptione, locatione, pignore, societate.

1073. *An quis teneatur a periculo salvare prius res sibi commodatas, quam proprias?* — R. Affirmative, *si res alienae multo pretiosiores sint quam propriae,* praesertim si gratuito ei commodatae fuerint. Ratio est, quia rei alienae debetur custodia, quam quisque prudens pro suis adhiberet; quisque autem servaret suas pretiosiores prae vilioribus. Ergo similiter agere debet erga res alienas commodatas; secus iniustitiae reus evadit et ad restitutionem adstringitur. Alter vero iacturam rei commodatarii compensare tenetur. Neque enim commodatarius, neque etiam depositarius, tenentur ad sumptus extraordinarios pro re commodata, vel gratis deposita. C. I. 1817.; C. G. 1890. — Hinc e contrario ob rationis paritatem potest quis per se res proprias praeferre, *si pretiosiores sint quam alienae.* Nemo enim tenetur subire damnum maius, ut avertat damnum minus alterius. — In casu, in quo *tum res alienae tum propriae eiusdem sint valoris,*

controvertitur. Alii censent commodatarium in hac hypothesi debere attendere aeque ad res commodatas quam ad suas salvandas, quia, eas accipiendo, suscepit obligationem adhibendi seriam diligentiam res illas, velut suas, curandi et custodiendi. Alii tamen communius dicunt, probabiliter posse commodatarium res suas proprias potius a periculo salvare, quia caritas recte ordinata a semetipso incipit, saltem *per se* loquendo, secluso speciali contractu. Quod si quis rem alterius potius conservet, tenetur alter iacturam rei illius compensare; siquidem esset in casu extraordinarium sumptum facere. C. I. 1817.; C. G. 1890. — Atque haec, inspecto naturali iure. Ad ius positivum quod spectat, Cf. 1071. — Lugo d. 8. s. 10.; L. 752.; Ithur. Cas. 27. n. 14.

1074. *Quaenam sint commodantis obligationes?* — 1.° Tenetur commodator *rei vitia* aperire; secus de damnis tenetur. Causa enim eorum est commodatario. C. I. 1818.; C. G. 1891.; C. H. 1752.; C. B. 599. 600.; C. L. 1521.; L. *In Commodato* § 3. Dig. h. t., L. *In rebus* § 3. Dig. e. t.

2.° Commodator repetere non potest rem suam *ante tempus statutum, vel ante constitutum usum.* Adiuvari quippe nos, non decipi beneficio oportet. C. I. 1815.; C. G. 1888.; C. A. 973.; C. B. 604.; L. *In Commodato* § 3. Dig. h. t.; C. un. *de Commod.;* R. 33.ª de R. I. in 6.°. — Excipe, nisi aequale damnum commodanti impendeat; siquidem haec semper conditio subintelligitur: *nisi necessitas urgeat.* Aequum enim non est proprio damno alteri benefacere. L. 747.; C. I. 1816.; C. G. 1889.; C. H. 1749.; C. L. 1513.; C. B. 605. Secus vero est ex C. A. 976.

3.° Restituere tenetur *expensas extraordinarias et urgentes,* quas debuit commodatarius sustinere, ad rem commodatam necessario conservandam, nisi sit in culpa. C. I. 1817.; C. H. 1751.; C. G. 1890.; C. A. 981.; C. L. 1521.; C. B. 601. 606.

IX. — DE DEPOSITO

1075. *Quid sit Depositum, et quomodo contrahatur?* — R. Ad 1.um Depositum est contractus, quo *res alicui gratis custodienda traditur* ea lege, ut eadem quandocumque restituatur. L. 1. *Depositi;* C. I. 1835.; C. G. 1915.; C. A. 957.; C. H. 1758. 1760.; C. L. 1431.; C. B. 688. — *Res,* nempe mobilis. Depositum in solis rebus mobilibus con-

stitui potest, C. I. 1831.; C. G. 1918.; C. H. 1761. Etiam in immobilibus, C. A. 960. L. 746. — *Gratis;* si enim *merces,* vel *interesse* fuerit constitutum, depositum transit in locationem et conductionem, vel in foenus. L. 1. § *Si vestimenta* C. h. t.; C. I. 1837.; C. G. 1917.; C. L. 1432.; C. B. 689.— *Custodienda;* si depositario ea uti permittatur, in commodatum vel in mutuum *fere* transit. L. 24. 26. § 1. h. t.; C. A. 959.; C. H. 1768. *Fere,* siquidem res deposita quandocumque petenti restitui debet. — *Traditur,* est enim contractus realis, qui perficitur rei traditione. C. A. 957.; C. B. 688.

R. Ad 2.um Contrahitur depositum expresse vel tacite. *Expresse,* cum explicite talis fit contractus; *tacite,* cum res apud eos defertur, qui ratione officii ad eius custodiam tenentur, uti sunt caupones, stabularii, nautae. L. 1. in fi. *Naut. Cauponae,* etc.; C. I. 1866.; C. G. 1952.; C. A. 970. 1316.; C. B. 701.; C. H. 1783.

Ex eodem Iure It., Gall. Austr., qui vecturam terra exercent, pro rebus depositis, iisdem tenentur obligationibus ac caupones. Spondent pro rebus transvehendis, quam primum ipsis in portu aut mercium statione commissae fuerint. Iactura et depravatio mercium commissarum ipsis rerum vectoribus imputatur, nisi casum fortuitum aut vim maiorem in causa fuisse probent. Quoad alios vero artifices, si in rem alienam conficiendam nihil nisi operam conferant, rei iactura facta, ad compensationem non tenentur, nisi culpa intercesserit. C. I. 1630. 1631. 1636.; C. G. 1782. 1784. 1789.; C. A. 970. 1160. 1316.

1076. *Quaenam sint depositarii obligationes?* — 1.° Depositarius *uti nequit, per se, re deposita.* Ratio, quia res datur ei in custodiam, non eius usus conceditur. Usus rei permissus tantum censeri potest, si rationabiliter censeri potest dominus rei in illum consentire, e. g., si res usu nulli exponatur periculo, nec deterior fiat; si pecuniam non clausam, nec obsignatam quis deposuerit. Quare, si dominus sit invitus, dominus pro usu facto rei compensandus est, si exinde depositarius factus sit ditior. C. I. 1846. 1852.; C. G. 1930. 1936.; C. H. 1767. 1770.; C. A. 958. 961. 965.; C. B. 698.; C. L. 1437. 1438.; Lugo d. 33. n. 4. — Verum, qui re aliena suo vere utitur periculo, etsi sciat invitum esse dominum, quod inde *sua industria* lucratur sibi acquirit. *Sua industria,* siquidem res usu consumptibilis per ipsum usum non fructificat, sed destruitur. *Sua industria, fructus* enim ab ipsa re producti cum ipsa re reddendi sunt. C. I. 1852.; C. G. 1936., C. A. 958. 961. Sed C. B. 698., et C. H. 1770. si depositarius deposita utatur pecunia a die usus interesse debet. — L. 748.

2.° Depositarius *debet* eam *curam gerere rei depositae,* quam gerit pro rebus suis. L. 32. h. t., L. 1. § 5. *de Oblig. et action.;* C. I. 1843.; C. G. 1927.; C. H. 1766.; C. A. 961. 964.; C. B. 690. — Rigidior haec obligatio est, si depositarius semetipsum obtulit ad recipiendum depositum; si mercedem pro deposito stipulatus est; si depositum in commodum solius depositarii factum est; si conventio intercessit, quod is de quavis culpa teneatur. C. I. 1844.; C. G. 1928.; C. H. 1182. 1766. — C. L. 1435. 1451.

Si depositum fit in solius deponentis gratiam, depositarius tenetur solum praestare *dolum et culpam latam,* quae dolo aequiparatur, L. *Quod Nerva* Dig. *Depositi.* Si depositum et in gratiam depositarii fit, ut cum stipendium accipit seu mercedem, tenetur depositarius etiam *de culpa levi,* licet non levissima, L. *Depositum* Dig. *Depositi* § 8. coll. § ult. Inst. *de Locat. et cond.* — Excipe nautas, caupones, stabularios, qui tenentur etiam de culpa levissima, non tamen de casu fortuito, aut de vi maiore, L. *Et ita* Dig. *Nautae* etc. Idque vero, quod nempe *de levissima culpa* teneantur censet Laymann, de Deposito n. 1., cum aliis non improbabiliter, ante sententiam iudicis in foro coscientiae non valere. — S. Th. 2. 2. q. 62. a. 6.; L. 750.

Ex C. I. 1867.; C. G. 1953.; C. H. 1784.; C. A. 1316.; C. B. 701., caupones et stabularii *depositarii* tenetur *de furto aut damno illato,* si furtum perpetratum sit, aut damnum sit illatum a domesticis aut personis praepositis directioni diversorii, aut ab extraneis, qui illud frequentant.

Nulla depositarius obligatione tenetur, *si quid, vi maiore praevalente, contingat,* nisi iam antea rem a deponente postulatam reddere distulerit. C. I. 1845. 1868.; C. G. 1929. 1954.; C. H. 1182. 1784.; C. L. 1435. 1436.; C. A. 964. 965. Excipe pro foro interno, si res fuisset aeque peritura et eodem tempore ac periculo apud dominum, quia tunc mora illa causa non fuit damni. Ex C. A. l. c. depositarius non tenetur de casu fortuito, etiamsi res deposita pretiosior salvari potuisset rei propriae damno.

3.° *Depositum reddere debet statim ac petitur,* si fieri potest. L. *Depositum* § 22. Dig. *Depositi.* Ratio est, quia in solius deponentis commoditatem deposita res est; adeoque nulla *per se* esse potest causa depositum retinendi. *Per se,* per accidens enim aliquando reddi non debet, ut si in proprium aut alienum damnum repetatur. L. *Depositum* § 39. Dig. *Depositi.* Restituenda autem res est quandocumque res reposcitur, etiamsi forte in contractu dies constituta sit pro restitutione. Ante autem constitutam diem, depositarius rem regulariter re-

stituere non potest, nisi ex iusta causa. C. I. 1860.; C. G. 1994.; C. A. 462. 963.; C. H. 1766. 1775. 1776.; C. B. 695. 696.; C. L. 1448.

Si depositum factum fuerit a persona quae potest obligationem contrahere apud personam, quae eam contrahere non potest, deponens non habet nisi actionem revindicatoriam rei depositae, si ea apud depositarium extet, vel secus actionem restitutionis usque ad concurrentiam quantitatis, quae in depositarii utilitatem versa fuerit. C. I. 1842.; C. G. 1926.; C. L. 1433.

4.° Depositarius *rem depositam restituere debet ei, qui deposuit.* Si tamen intelligat rem esse furtivam et dominum eius noscat, debet hunc monere, statuto congruo spatio temporis, quo eam ipse reposcat: si autem hic negligens fuerit, depositarius ab omni obligatione liberatur restituens depositum illi, a quo accepit. Restituenda ergo regulariter res est *ei qui eam deposuit,* furi etiam, si dominus interpellatus defuerit, L. 31. h. t.; C. I. 1853. 1854.; C. G. 1937. 1938.; C. H. 1771.; C. L. 1441. 1442. Cf. hic 1343. 1351.

Deponente mortuo, haeredi res est restituenda. Si plures sint haeredes, et res sit divisibilis, unicuique sua pars reddenda est; si vero res sit indivisibilis, omnes convenire debent quoad modum rem recipiendi. L. 1. § *Si pecunia* 36. h. t.; C. I. 1855.; C. G. 1939. — Depositario mortuo, res ab haerede est restituenda. Verum, si bona fide rem haeres vendiderit, pretium tantum reddere tenetur, vel eius actionem ad illud, nondum solutum. C. I. 1851.

5.° *Restitutio ab eo facienda est, penes quem res deposita fuit,* et *eo in loco,* in quo res sine dolo malo depositarii reperitur. L. 12. § 1. h. t.; C. I. 1859.; C. H. 1774. Ex C. G. 1943. eo in loco quo fuit deposita. Ex C. B. 697., eo in loco quo erat custodienda.

6.° Depositarius, uti etiam commodatarius, *compensare sibi non possunt debita* ex deposito, ex commodato et precario. Ita ex iure positivo. L. ult. C. *de Commodato;* L. *Si quis* C. *Depositi;* C. *Bona fides de Deposito;* C. I. 1289.; C. G. 1293. 1885.; C. H. 1200. 1747. Attamen, si quis hoc titulo rem retineret, peccaret quidem contra iustitiam legalem, minime vero contra iustitiam commutativam. De iure naturali « probabile est, ait Lessius l. 2. c. 27. n. 16., in foro conscientiae locum habere compensationem, quando nulla alia ratio suppetit rei sibi debitae obtinendae ». Verum, si depositarius reperiat rem depositam esse suam, nulla amplius obligatione tenetur. C. I. 1861.; C. G. 1946.; L. 753.

1077. *An, seclusa culpa theologica, teneatur depositarius ad compensationem, si res pereat ex eius negligentia?* — Haec Busemb. ap. S. Alph. 749.; « Si is, cui res commodata, locata, deposita, aut pignorata est, negligenter custodiat, ita ut pereat, negligentia autem non sit theologica culpa mortalis, probabile est, quod dixi ex Soto, Sa, non teneri ad restitutionem in conscientia. Alii tamen aliter sentiunt, nimirum teneri restituere, qui iuridicam culpam in custodiendo contraxerit, si ea fuerit *lata;* et subinde si *levis* tantum, immo et aliquando si sit *levissima,* nimirum quando depositio facta est in commodum utriusque, et si pretium pro custodia accipiat. Vide Lessium cap. 7. d. 8., Laym. tr. 4. cap. 25., ubi docet depositarium tantum teneri de dolo, vel culpa crassa, quae dolo aequiparetur ». Haec quoad Ius naturale. Quoad Ius positivum, Cf. 1076. — L. 751.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 6.

1078. *Quaenam sint deponentis obligationes? — Refundendae sunt a deponente expensae necessariae factae,* et *damnum compensandum,* quod forte passus est depositarius, causa depositi. Depositarius potest hoc titulo depositum retinere usque ad perfectam debiti solutionem. Officium suum nemini debet esse damnosum L. 5. 23. *Depositi;* L. 60. 62. § *Quod vero* 5. *de Furt.;* C. I. 1862. 1833.; C. G. 1947. 1948.; C. H. 1779. 1780.; C. A. 967.: C. B. 693. 694.; C. L. 1450.

1079. *Quid sit sequestrum, quaenam eius natura?* — A deposito differt *sequestrum,* quatenus res aliqua controversa ab his, qui controvertunt, deponitur apud tertium ea conditione, ut, lite finita, restituatur ei, cuius erit. L. 110. *de Verbor. signif.* ff.; C. I. 1870.; C. G. 1956.; C. H. 1763.; C. A. 968. — Sequester non potest susceptum deponere officium, invitis iis, quorum interest, nisi ex gravi et iusta causa, L. 5. § 2. h. t.; C. I. 1874.; C. G. 1960.; nec uni ex deponentibus partem reddere, L. 17. h. t.; C. H. 1763. — Sequestrum hoc, *conventionale* appellatur, et distinguitur prorsus a sequestro *iudiciali,* quod non nisi officio iudicis constituitur, et tum pro mobilibus tum pro immobilibus constitui potest, C. I. 1875. seqq.; C. G. 1961. seqq.; C. H. 1785. seqq.

Distinguitur etiam sequestrum *penes tertios,* quo nimirum is qui debitoris tui rem detinet, vel qui debitori tuo aliquid debet, prohibetur ei reddere, ut tibi cautum sit.

X. — DE MUTUO

1080. *Quid sit mutuum?* — Mutuum aliquando sumitur pro ipsa re mutuo data, aliquando vero et saepius pro ipso contractu, quo ea res mutuo alteri datur; et definitur, *contractus, quo per traditionem transfertur dominium rei usu consumptibilis in alterum, cum obligatione tantumdem reddendi in eadem specie et bonitate post aliquod temporis spatium.* — *Per traditionem,* ut indicetur, contractum esse realem, qui rei traditione perficitur. Quare promissio mutui mutuum non est. C. A. 983.; C. B. 610. — *Transfertur dominium,* qui enim rem mutuo accipit, ea uti potest, alioquin merum esset depositum. At uti ea non potest, nisi dominium habeat, cum ea res usu sit consumptibilis, et nemo pro libito possit rem alienam consumere. — *Consumptibilis* sive physice uti panis, sive moraliter uti pecunia, quae licet usu in se non pereat, ei tamen perit, qui illam alteri tradit. — *Cum obligatione tantumdem reddendi,* secus esset donatio. — *In eadem specie,* secus esset venditio vel permutatio, si in diversa specie; commodatum vel locatum, si identice et in individuo reddenda. — *Et bonitate,* ne ex beneficio mutuator detrimentum patiatur. — *Post aliquod temporis spatium,* quo a cambio distinguitur, quo statim aurum, v. g., pro argento datur. — L. 754.; L. 2. *de Reb. cred.;* C. I. 1819.; C. G. 1892.; C. A. 983.; C. H. 1740.; C. B. 607.; C. L. 1523. 1524.; E. M.

1081. *An detur mutui praeceptum?* — Ut datur praeceptum eleemosynae faciendae pauperibus, ita datur praeceptum concedendi mutuum divitibus, qui ob peculiarem circumstantiam eo summe indigeant. Ratio est, quia praeceptum caritatis nos obstringit erga omnes homines, etiam divites, et exigit, ut hoc libenter praestemus, quod in pari casu nobis praestari vellemus, si tamen absque gravi incommodo ipsis per mutuum succurrere possimus. « Neminem, ait Bened. XIV. Enc. *Vix pervenit,* id latere potest, quod multis in casibus tenetur homo simplici ac nudo mutuo alteri succurrere, ipso praesertim Christo monente: *Volenti mutuari a te, ne avertaris* », Matth. 5., 42.

1082. *Quaenam sit mutuatarii obligationes?* — 1.° Vi mutui mutuatarius *dominus evadit rei mutuatae,* quae, quocumque modo pereat, *ipsi perit,* L. 9. *de Reb. cred.;* C. I. 1820.; C. G. 1893.; C. H. 1740. 1753.; L. 755.

2.° Mutuarius debet rem mutuatam restituere *in eadem specie, et in eadem quantitate, qualitate, et tempore constituto;* et, in rei de-

fectu, debet eius solvere valorem, secundum tempus et locum constitutum. C. I. 1828.; C. G. 1902.; C. L. 1524. seqq. Si nullum tempus, nullus locus fuerit constitutus, restitutio facienda est secundum valorem respondentem tempori, quo in mora constituitur, ex C. I., vel quo mutuum factum est ex C. G. 1903. — Mutuatarius non potest ante praefinitum tempus pecuniam restituere, si cum legali interesse ei credita sit, quod si modum excedat ex facta aliqua conventione, nonnisi post quinquennium potest, et sex mensibus ante praemonito creditore, secundum C. I. 1832. — L. 2. 22. *de Reb. cred.;* C. B. 247.

3.° Pecunia, mutuo data, restituenda semper erit *in eadem numerica summa,* in contractu expressa. Ac sive augeatur sive imminuatur nummorum valor, restituenda est eadem numerica summa in specie currenti tempore solutionis. C. I. 1821.; C. G. 1895.; C. L. 1638. Licet autem, etiam in foro conscientiae, pro argenteis vel aureis nummis syngraphas mensarias dare, quavis lege vel pacto in contrarium sublato. Leg. Ital. 1. Maii 1866., S. Poenit. 21. Ian. 1873. Quando vero mutuo datae sint pecuniae, aureae vel argenteae, cum pacto restitutionis in eadem specie et quantitate, earumque *intrinsecus* valor modificetur, aequivalens reddi debet valori temporis mutui dati, C. I. 1822.; C. A. 988. 989. Cf. C. H. 1170. 1754.; L. 782. 791.; Gousset 814.

4.° Si mutuatarius rem non restituit, vel eius valorem secundum constitutum pactum, *interesse* debet a die iudicialis petitionis. C. G. 1904. Immo, si sit *in mora* culpabili, tenetur etiam *de damnis,* quorum est causa. C. H. 1108.

1083. *Quaenam sint mutuantis obligationes?* — 1.° Tenetur mutuatarium monere *de vitio rei traditae,* si quod sit; item de imminente damno, lucro cessante, periculo sortis, *nisi gratis mutuari velit:* alias hic non consentit, et sustinet iniuriam, quam reparare tenebitur mutuans. C. I. 1824.; C. G. 1898.; L. 754.

2.° Repetere non potest rem *ante tempus constitutum,* C. I. 1824.; C. G. 1899.; C. B. 609.; L. 754. Si tempus restitutionis constitutum non fuit, potest iudex dilationem mutuatario concedere secundum circumstantias. C. I. 1826.; C. G. 1900. Si vero constitutum fuit, ut mutuatarius solvat quando possit, vel quando media ad id habeat, iudex terminum constituet secundum circumstantias. C. I. 1827. C. G. 1901. — C. L. 1524. seqq.

3.° Tenetur, *per se, non plus recipere,* quam res mutuata valuerit, quando mutuo data est; quia mutuum per se est contractus

gratuitus hoc sensu, quod aliud onus, mutuatario non imponat, quam ut reddat in specie, debito tempore, id quod accepit. L. 754. 755.

1084. *An possis rem mutuatam in eadam mensura et quantitate recipere, si mutui tempore crescat eius pretium? An plus repetere, si decrescat?* — Si quando res mutuo traditur, *aequale sit utrinque dubium,* an tempore restitutionis res valitura sit pluris vel minoris, licet pacisci, ut servata eadem bonitate et mensura reddi suo tempore debeat, etsi pretium eius valde sit auctum. Ratio est, quia cum utrinque aequale fuerit periculum, eo ipso iam aequalitas servatur. — Licitum non est per se pactum praedictum, *si certo constet,* vel longe probabilius sit, *tempore solutionis valorem auctum iri.* Ratio est, quia sic non servatur aequalitas, sed plus exigitur, quam detur tempore mutui. Hinc, si modius tritici nunc valeat tribus francis, et valiturus sit quatuor tempore restitutionis, non licet pacisci, ut tantundem solvatur. Excipe tamen, nisi statueris rem servare in tempus pretii; quia tunc plus exigitur, ratione lucri cessantis. — Si praevideas valoris seu pretii imminutionem, *tantum potes repetere,* et mutuatarius solvere debet, quanti res valebat, cum mutuo tradita est; quia revera non plus exigis, quam dedisti. — C. I. 1823.; C. G. 1897. si virgae metallicae vel res venales mutuo dentur, eadem semper quantitate et qualitate restituendae sunt, quamvis earum pretium augeatur vel imminuatur. — L. 782. 791.; La-Croix 910. seqq.

1085. **Nota**: « Quod mutuum praestitum Ecclesiae, Causae piae, aut Universitati non potest repeti, nisi probetur in utilitatem illius conversum fuisse. L. *Civitas ff. Si certum petatur.* Et idem dicitur de mutuo dato minori, qui alias non tenetur, etiam maior factus, restituere. L. 3. C. *Quando ex facto tut.* Si tamen Praelatus cum consensu capituli, et idem dicitur de gubernatore cum consensu officialium, recipiat mutuum nomine ecclesiae, ipsa semper tenetur solvere; dum Praelati cum capitulo recte alienare possunt res mobiles ecclesiae... — Quod mutuum datum filiisfamilias, ut sic putatis et carentibus bonis castrensibus, sine saltem tacito consensu parentum, neque ab illis postea restituendum est saltem in foro externo, L. 14. C. *de S. C. Maced.* Quo privilegio filii uti possunt, etsi ei renuntient... Excipitur. 1.° Si mutuum sit in aliis rebus, quam in pecunia, de qua lex loquitur. 2.° Si filius iuravit solvere; quamvis post solutionem habeat actionem ad repetendum, immo potest relaxationem iuramenti sibi procurare. 3.° Si mutuum datum sit, sciente et non contradicente patre, aut conversum sit in utilitatem patris aut filiorum in rebus, quas pater ei praebere

tenebatur. Item si res mutuata adhuc extet, vel si pater solitus fuerit solvere debita filiorum. — Dubium est, an filiifamilias in primo casu posito liberi sint a restitutione mutui, non solum in foro externo, sed etiam interno? Negant Bonac. etc., quia Ius Civile non tollit obligationem naturalem. At satis probabilius affirmat Less. etc., quia lex bene potest cum iusta causa naturalem obligationem auferre, et sic fecisse iudicatur in hoc casu ad providendum damno parentum et nequitiam foeneratorum avertendam. Non videtur autem posse negari, quod potestas suprema humana, ob altum dominium quod habet, bene potest propter bonum commune transferre dominium rerum ab uno in alterum, ut patet in lege praescriptionis ». L. 756. 757. 918.; C. I. 1307.; C. G. 1312.; C. H. 1263. 1304.; C. A. 152.; C. L. 1535. 1536. Cf. hic 953.

1086. *Quid usura et contractus usurarius?* — R. Ad 1.um *Usura* est: *lucrum immediate ex mutuo proveniens tanquam debitum. Lucrum immediate ex mutuo proveniens;* nam usura proprie committitur, quando mutuans immediate propter mutuum, et praecise titulo mutui quaerit lucrum, seu aliquid supra sortem ac substantiam mutuatam. Licet igitur etiam ille, qui rem ultra summum iustum pretium vendit, aut alteri ad usum locat, peccet contra iustitiam; non tamen dicitur committere usuram stricte talem. *Lucrum* intelligitur, quidquid pretio sit aestimabile; unde, si dans mutuum exigis, e. g., ut alter tibi reddat quod aliunde tibi debet *ex iustitia*, usura non est. *Tanquam debitum,* nempe ex *iustitia,* vel *pacto* grati animi aut benevolentiae. Quare, si mutuatarius mutuanti praecise ex naturali grato animo, et absque interveniente pacto, aliquid ultra sortem liberaliter tribuit vel etiam ex timore, ne alias mutuum ei denegetur in futurum, aut ne aestimetur ingratus, mutuans potest hoc absque vitio usurae acceptare. — C. L. 1636.

R. Ad 2.um *Contractus usurarius* est pactum, quo mutuans obligat mutuatarium ad dandum aliquid pretio aestimabile supra sortem ex solo titulo mutui. Hinc distinguitur simplex mutuum, seu mutuum sine usuris, et mutuum cum usuris, quod *fenus* et *fenerari* dicitur. L. 33. *de Reb. cred.* — L. 758. 761.-765. 774. 777.-781. 791.; S. Th. 2. 2. q. 78. a. 2.; E. M.

1087. *Quotuplex sit usura; et quaenam eius nomina?* — R. Ad 1.um Usura alia est *mentalis* et alia *realis*. Illa est, qua mutuans, absque pacto externe manifestato, vel formaliter *intendit* lucrum, non gratuito offerendum, sed quasi titulo mutui *debitum;* vel virtualiter, puta si

interne *sperat* lucrum, ita ut talis spes sit *principale* motivum mutuandi. Haec vero est, qua mutuans lucrum in pactum externum, sive expresse sive tacite, deducit. Usura *realis* alia est *aperta,* et alia *palliata.* Usura aperta, seu expressa et formalis est, quando in ipso contractu mutui ex hoc titulo aliquid exigitur ultra sortem. Usura palliata seu virtualis est, quae alio distincto contractu palliatur, in quo involvitur lucrum propter mutuum; uti contingeret, si mercator merces cariori pretio, quam sit iustum, venderet praecise ex eo, quod solutionem debeat expectare, nam sic virtualiter exigeretur lucrum maius propter mutuum. — L. 761. 762.; S. Th. 2. 2. q. 78. a. 2., de Malo q. 13. a. 4.

R. Ad 2.um Ad usurae nomina quod spectat, *centesimae* erant usurae, in quibus centesima sortis pars, h. e. unum pro centum, singulis mensibus solvebatur, atque adeo duodecim pro centum quotannis, *dodici per cento,* qua ratione centesimo mense usura sortem aequabat. Haec erat usurarum gravissima, et velut *as,* a qua usurae minores nominibus partium assis appellabantur: Usura omnium minima, semunciaria, *il mezzo per cento all'anno;* uncia, unciaria, *l'uno per cento;* sextans, sextantaria, *il due;* quadrans, quadrantaria, *il tre;* triens, trientaria, *il quattro;* quincunx, *il cinque;* semissis, semissalis, *il sei;* septunx, *il sette;* bes, bessalis, *l'otto;* dodrans, *il nove;* dextans, *il dieci;* deunx, *l'undici;* centesima, *il dodici;* binae centesimae, *il ventiquattro;* trinae, *il trentasei;* quaternae, *il quarantotto;* quinae, *il sessanta.*

1088. *An licita sit usura? — Usura, naturali, divino et ecclesiastico iure, prohibita est. — Naturali iure.* « Ad cuius evidentiam sciendum est, quod quaedam res sunt, quarum usus est ipsarum rerum consumptio; sicut vinum consumimus, eo utendo ad potum, et triticum consumimus, eo utendo ad cibum. Unde in talibus non debet seorsum computari usus rei a re ipsa; sed cuicumque conceditur usus, ex hoc ipso conceditur res; et propter hoc in talibus per mutuum transfertur dominium. Si quis ergo seorsum vellet vendere vinum, et vellet seorsum vendere usum vini, venderet eamdem rem bis, vel venderet id quod non est; unde manifeste per iniustitiam peccaret. Et simili ratione iniustitiam committit, qui mutuat vinum aut triticum, petens sibi dari duas recompensationes, unam quidem restitutionem aequalis rei, aliam vero pretium usus, quod *usura* dicitur. Quaedam vero sunt, quorum usus non est ipsa rei consumptio; sicut usus domus est inhabitatio, non autem dissipatio. Et ideo in talibus seorsum

potest utrumque concedi, puta cum aliquis tradit alteri dominium domus, reservato sibi usu ad aliquod tempus; vel e converso cum quis concedit alicui usum domus, reservato sibi eius dominio. Et propter hoc licite potest homo accipere pretium pro usu domus, et praeter hoc repetere domum accommodatam, sicut patet in conductione et locatione domus. Pecunia autem, secundum Philosophum in 5. Ethic. cap. 5. a med., et in 1. Polit. cap. 5. et 6., principaliter est inventa ad commutationes faciendas; et ita proprius et principalis pecuniae usus est ipsius consumptio sive distractio, secundum quod in commutationes expenditur. Et propter hoc secundum se est illicitum pro usu pecuniae mutuatae accipere pretium, quod dicitur *usura,* et sicut alia iniuste acquisita tenetur homo restituere, ita restituere tenetur, pecuniam, quam per usuram accepit ». S. Thomas 2. 2. q. 78. art. 1., Quodl. 3. a. 19.

« Certum est, ait S. Alph. 759., quod usura etiam de iure naturali est illicita ». « Quidam autem *neotericus* in libro recenter edito laboriose conatus est probare, *pecuniam de se non esse sterilem et infructiferam,* sicut aliae res usu consumptibiles; *cum ex communi commercio hominum,* ut asserit, *quam plura lucra ex pecunia observemus oriri.* Hinc infert, praecisis iustis titulis periculi, damni etc..... licite posse aliquid exigi a mutuo pecuniae ultra sortem, modo lucrum sit moderatum, et modo mutuatarius sit dives, et pecuniam illam in augendis bonis suis impendat. Sed merito haec *nova opinio* interdicta est a Bened. XIV, in Ep. Enc. *Vix pervenit.* Ratio certa est, quia lucrum, quod recipitur ex pecunia, *totum* oritur non ex ipsa pecunia, *quae, cum omnino sterilis sit, fructum parere haud potest,* sed oritur ex mera industria hominum. Nec pro eo quod mea pecunia alteri proderit ob suam industriam, possum ego ultra sortem aliquid ab eo exigere ». L. 758.; Collectan. S. C. de P. F. n. 2130.

Iure divino et ecclesiastico. Sic Ezechiel 18., 10. 13. inquiebat: « *Si genuerit filium latronem effundentem sanguinem .... ad usuram dantem et amplius accipientem, numquid vivet? non vivet ..... cum haec detestanda fecerit, morte morietur; sanguis eius in ipso erit* ». Et « Conc. Lateran. sess. 10. sub Leone X. pro usura damnatur quodlibet lucrum, *ex re infrugifera* perceptum, secluso tamen titulo laboris, aut sumptus, aut periculi. *Quando videlicet,* verba Concilii, *ex usura rei, quae non germinat, nullo labore, nullo sumptu, nullove periculo, lucrum foetusque conquiri, studetur* ». L. 765. Unde evidenter patet non damnari usuram, quia *exorbitans* est, vel quia etiam *a pauperibus* exigatur, vel alia simili extrinseca ratione, sed quia *usura.* Sic

etiam illicitum aperte pronuntiat lucrum quodlibet, a mutuo proveniens, *ratione et vi eiusdem mutui,* Benedict. XIV. in sua celebri Enc. *Vix pervenit ad aures*. Adde integrum tit. de *Usuris* in Corpore canonici iuris, ex quo etiam usurarius, si publicus sit ac notorius, a Communione arcetur, absolutione pro foro poenitentiae privatur, infamis habetur, ac, si impoenitens moriatur, quin satisfecerit, sepultura ecclesiastica privatur. Adde prop. 41.am et 42.am dd. ad Innoc XI. et 42.am d. ab Alex. VII. — Bened. XIV. de Syn. l. 10. c. 4.; Catech. Rom. 11.; E. M.

Hinc « usura pecuniae, quam percipimus, in fructu non est, quia non ex ipso corpore, sed *ex alia causa* est, id est *nova obligatione* ». L. 121. *de Verbor. signif.*

Neque vero ad intrinsecam usurae liceitatem dicere valet, quod ille qui mutuam dat pecuniam *beneficium praestat,* quod mercede dignum est; quod onus ipse subit, dum *se re privat sua,* quod iterum pretio est aestimabile; quod mutuum nihil aliud reapse est quam *pecuniae locatio,* cum in pecunia *non corpus, sed valor spectetur,* et istius dominium semper remanet penes mutuantem; unde est quod mutuatarius dicatur vere et sit *aere alieno* gravatus; quod tandem, *attento praesenti rerum aucto commercio,* constanti et semper progrediente in moderna Societate, vi praecise pecuniae, et incredibilis facilitatis eam transmittendi, et permutandi, pecunia revera hodie sterilis et infrugifera dici amplius non potest, *sed foecunda et maxime fructifera.*

Verum tantum haec omnia valent quantum nihil. Etenim *beneficio formaliter* considerato non debetur merces, sed animi gratitudo. *Beneficium* vero hic *materialiter* consideratum non pluris valet quam ipsa res mutuata, hac ergo restituta in eadem quantitate et qualitate, omnia ad aequalitatem redeunt, quam iustitia commutativa intendit et facit. — *Privatio item rei suae,* non pluris, sed tanti aestimatur, quanti aestimatur ipsa res, qua quis privatur. Ea igitur restituta, ad aequalitatem prorsus onus illud compensatur. Secus dicendum esset, quod in venditione rei, praeter pretium ipsius rei, deberet venditor accipere aliud pretium aequivalens privationi suae rei, quae privatio cum sit in venditione pro semper, deberet pretium accipere non tantum duplicatum, triplicatum, sed pluries multiplicatum, *ut perpetua rei privatio compensetur.* — Si mutuatarius non esset vere *dominus pecuniae, non tantum materialiter, sed etiam formaliter consideratae,* non posset sane eam expendere secundum eius *pecuniarium valorem.* Formalis pecuniae valor inseparabilis *re* est ab ipsa pecunia materialiter considearta. Et si hic formalis valor ad ipsum mutuatarium non perti-

neret, sed ad mutuantem, nullum mutuatarius posset ex pecunia nomine suo inire onerosum contractum. Quod autem *aere alieno* dicatur gravatus, hoc sane non significat *quod pecunia mutuata non sit sua, sed quod non sit sua absolute, sine nempe etiam obligatione tantumdem restituendi. Aes alienum* numquam quidem significavit *aes furtivum, aes depositum, aes locatum,* etc., sed significavit et significat *debita solvenda,* undecumque ista debita proveniant sive *ex mutuo,* sive *ex alio contractu,* sive *ex alio titulo.* — Tam verum est *quod praesens rerum commercium non reddidit pecuniam fructiferam,* quantum verum est *quod praesens commercium* potius *credito,* ut dicitur, quam *materiali pecunia* regitur: et creditum ex propria est industria, ingenio, labore, fiducia apud publicos mercatores acquisita, praesertim honestate vitae. Praeterea maxime in praesenti videtur, quod pauperes operarii, laboriosi et industriosi, ingentes brevi tempore congerunt divitias; nobiles viri e contra ditissimi, ob defectum laboris et debitae industriae, ad extremam paupertatem reducuntur. Non est igitur pecunia, quae est fructifera, sed proprius labor et propria industria. — Neque vero negotiatio et commercium res quaedam nova est; sed antiqua, antiquissima; et tamen semper antea uti illicita ex natura sua habita est usura. Auctae autem negotiationes et auctum commercium rerum intrinsecam naturam immutare non potuit. L. 758. 759. 764.; S. Th. 2. 2. q. 78. a. 2., q. 106., de Malo q. 13. a. 4.; Gousset 815. seqq.; Collectan. S. C. de P. F. n. 2119. 2121. 2122. 2124. 2133.; C. B. 138.

1089. **Resolves**: Tum usurarius, tum eius cooperatores ad restitutionem usurae acceptae obligantur. Contractus enim usurarius est omnino nullus; nudaque rei traditio dominium non transfert. L. 761. 783. 791. seqq.; S. Th. 2. 2. q. 78. a. 3.

1090. *An in dubio, utrum mutuatarius dederit aliquid supra sortem gratis vel non, possis id retinere?* — R. Affirmative, cum sententia communi et probabiliori, si bona fide acceperis, et dubium superveniat; Negative, si dubio negativo acceperis. Si vero dubio positivo, sive cum probabilitate acceperis, restituere teneris, communiter loquendo; cum in dubio mutuatarius praesumi debeat, *per se loquendo,* dedisse coacte, non gratis; homines enim difficulter sua gratis elargiuntur. Minime vero teneris ad restitutionem, si vere *ex circumstantiis* praesumi donatio possit. — Ex C. H. 1256. mutuatarius, qui solverit interesse, minime stipulatum, nec illud potest reclamare, nec capitali imputare. — L. 761.

1091. *An mutuans retinere possit, quod mutuatarius dedit ex timore, ne alias mutuum sibi denegetur?* — R. Affirmative probabilius. Ratio est, quia requiritur ad usuram, ut detur ex *vi pacti,* sive ut debitum ex iustitia. Ita communius. L. 763.; S. Th. 2. 2. q. 78. a. 2.

1092. *An possit in pactum deduci donatio antidoratis, seu quae ex animo grato fiat?* — R. Negative. Ratio est, quia ex *pactis* necessario oritur iustitiae titulus, non vero donatio mere ex animo grato erogata. L. 764.; S. Th. 2. 2. q. 78. a. 2.

1093. *An pro obligatione, cui se submitteret mutuans non repetendi mutuum, nisi post multum tempus, possit aliquid ultra sortem exigere, etiamsi nullum incommodum ex dilatione ei eveniat?* — Adsunt tres sententiae. Prima sententia communis negat, et hanc tenent Less., Viva, Laym., Lugo, qui vocant contrariam, falsissimam et communiter ab aliis reprobatam. Ratio, quia talis obligatio est intrinsece annexa mutuo, quod non repetatur statim; sicut igitur non potest aliquid exigi ex eo, quod solutio expectetur pro aliquo tempore, ita nec pro tanto tempore; alias, dicunt, facile tali modo multoties usura palliari posset, illam exigendo non pro mutuo, sed pro obligatione expectandi solutionem. Et huic videtur favere damnatio prop. 42.ae proscriptae ab Alex. VII.

Secunda sententia dicit, quod, licet in mutuo sit obligatio expectandi solutionem per aliquod tempus, quando tamen obligatio est de non repetendo, *nisi post multum tempus,* puta per triennium, tunc cum illa non sit *intrinseca* mutuo, potest aliquid licite exigi. Ita Med., Serra, Led. apud Salm. n. 25., ibique probabilem putant Trull., Henr. ac Bassaeus, atque non improbabilem putat Sporer. Et haec sententia vere non videtur sua probabilitate carere. Si enim licite aliquid exigere potest, qui obligatur ad mutuum dandum infra longum tempus, ut docent dd. communius cum Mol. apud Viva in d. prop. 42.am n. 5., cur non potest, qui obligatur ad non repetendum suum, nisi post diuturnum tempus? Vide mox infra dicenda.

Tertia sententia parum huic secundae sententiae dissimilis, quam tenent Salm. cum Bann. etc. dicit, quod, licet, adhaerendo primae sententiae, exigere aliquid praecise pro tempore sit usura; attamen cum sit moraliter impossibile, quod per multum tempus expectando mutuans non patiatur aliquod periculum, damnum vel incommodum, aut saltem non impediatur ab exercendo aliquem actum liberalitatis, aut alterius decentis operationis; idcirco potest aliquid ultra sortem recipere et pacisci. Cuilibet mutuo est quidem *intrinseca* obligatio

expectandi per aliquod tempus ordinarium; verumtamen mutuo in particulari, cum pacto expectandi per tempus extraordinarium, non est intrinseca, sed omnino *extrinseca* talis obligatio; et ideo illa non procedit ex liberalitate, sed ex iustitia obligat ad expectandum pro tanto tempore. Hinc, si mutuans aliquid accipiat pro tali obligatione, rite accipit, *non ratione commoditatis qua privatur, sed ratione oneris ex pacto sibi impositi,* quod onus utique est pretio aestimabile. L. 760.

Obligatio haec *intrinseca* et *extrinseca* sortem non repetendi per certum aliquod tempus declarari potest ex alio titulo, nempe ex periculo sortis, quod pariter esse potest mutuo *intrinsecum* et *extrinsecum;* unde ex eo illicitum vel licitum est auctarium aliquod ultra sortem percipere. Cf. Instruct. S. C. de P. F. par. II. *Quaeri nunc potest.* — C. B. 609.; E. M.

1094. *Quid sint Montes pietatis, et an sint usurarii?* — R. Ad 1.um Montes pietatis dicuntur aeraria quaedam sive publica sive privata, quae sunt instituta, ut ad ea indigentes quasi ad montem refugium habeant ad mutuo accipiendas pro pignore pecunias, ne eas ab usurariis cum maiori suo damno accipere cogantur; ita tamen, ut Monti pietatis certum lucrum relinquere debeant, et nisi, e. g., intra annum, pignus redimant, illud cadat in dominium ipsius Montis.

R. Ad 2.um Montes pietatis, *debite instituti,* non sunt usurarii. Id patet, auctoritate Leonis X., qui in Concilio Lateranensi sess. 10. per B. *Cum inter nonnullos,* eiusmodi Montes pietatis ut licitos, et labe usurae carentes, approbavit. Ratio responsionis vero est, quia illud moderatum lucrum, quod mutuatarius similibus Montibus, sive publicis aerariis, relinquere debet, non exigitur titulo mutui, sed ad exsolvenda salaria officialium, et conservandum simile aerarium; adeoque tale lucrum non est usurarium. — *Debite instituti.* Nam 1.° lucrum illud, quod percipitur, debet esse moderatum et proportionatum expensis faciendis pro ministris istius Montis, quorum labor est vere pretio aestimabilis. 2.° Sufficiens tempus concedi debet mutuatariis, ut pignora possint redimere, neque ea derelinquere cogantur. 3.° Pignus exigatur aequivalens, vel non multum excedens rem mutuatam, cum enim pignora illa nisi, e. g., intra annum redimantur, cadunt sub dominium Montis, intercederet usura palliata, si ea pignora nimis vili pretio taxarentur, et dein longe maiori venderentur, absque ulla refusione oppignoranti facta. — L. 765.; Bened. XIV. de Syn. l. 10. c. 5.; A. S. S. v. 4. p. 27. seqq.; E. M.

1095. *Quid sit iustum interesse mutuantis?* — Aliud in mutuo est *usura*, aliud est *foenus*, iustum seu *iustum interesse* mutuantis: *Usura* enim proprie est, quando mutuans immediate *propter mutuum* exigit aliquid *ultra sortem*, *iustum interesse* mutuantis vero est, quando iste ex alio titulo iusto *extrinseco*, qui in mutuo per accidens intercurrit, aliquid exigit ultra sortem in compensationem talis tituli, seu causae pretio aestimabilis. Quapropter illud auctarium, quod exigitur, non exigitur vi contractus mutui, sed vi alterius contractus mutuo adnexi. Istud *interesse* appellari etiam potest *usura*, sed minus proprie et lata significatione tantum, quatenus nempe *ultra sortem est*. Contractus autem intercedere debet, secus enim, licet iustus adsit titulus aliquid exigendi, nihil iuste exigi potest. Ita expresse C. H. 1755., et deducitur clare ex C. I. 1829. 1830.; C. G. 1902. 1903.; C. A. 984.; C. B. 608. — L. 765. 773.; E. M.

1096. *An liceat mutuanti exigere quod sua interest ob titulum damni emergentis vel lucri cessantis?* — R. Affirmative. Duplici enim modo, inquit A. D. 2. 2. q. 62. a. 4., potest quis damnificari: uno modo, auferendo ei quod actu habet, et dicitur *damnum emergens;* alio modo, impediendo ne adipiscatur quod erat in via habendi, et dicitur *lucrum cessans*. Porro tam ob *damnum emergens*, quam ob *lucrum cessans* licet mutuanti quod sua interest causa mutui exigere a mutuatario, *si conditiones debitae intersint*. Rationem affert idem A. D. 2. 2. q. 78. a. 2. ad 1., docens, hoc *non esse vendere usum pecuniae, sed damnum evitare*. Et sane non patitur aequitas, ut quis lucrum amittat vel damnum sentiat ex beneficii collatione: *nemo*, legitur in Iure, *debet pati dispendium*, *unde praemium videtur meruisse*. Adde id expresse probari a Bened. XIV. Epist. Enc. *de usuris*.

Si conditiones debitae intersint. Conditiones sunt: 1.° Ut *interesse* ab initio in pactum deducatur, *non tamen illico exigatur*, praemonito etiam mutuatario de titulo *damni emergentis* et *lucri cessantis*, vel alio, si quis extet, pro quo aliquid ultra sortem exigere velit; nam post contractum mutuans non amplius potest quidpiam exigere, etiamsi damni emergentis et lucri cessantis fuerit immemor; ad contractum enim non sufficit voluntas interpretativa sive conditionalis, sed requiritur actualis vel virtualis, aut saltem aliquando habita et non retractata: *debeat sibi cavisse*, ait A. D. q. 3. de Malo a. 4. de mutuante in tali casu, *ne detrimentum incurreret; nec ille qui mutuum accipit, debet damnum incurrere* de stultitia mutuantis. Attamen, etsi damnum emergens non fuit deductum in contractum, si mutuatarius solutio-

nem ultra terminum statutum culpabiliter differt, tenetur mutuanti resarcire quodcumque damnum ex tali dilatione emergens, nam iuxta R. 25.am in 6.°: *Mora sua cuilibet est nociva.* — 2.° Ut non plus exigat mutuans, quam sit damnum quod patitur, aut lucrum quod sperat ex alio contractu licito, iuxta aestimationem spei et periculi, ac deductis expensis; id enim tota est ratio exactionis. Hinc interesse non potest exigi pro tota quantitate lucri, quod mutuans sperare posset; nam hoc lucrum, cum saepius possit impediri, minoris debet aestimari: immo ad illud mutuans debuisset concurrere per proprium laborem, cuius carentia pariter est aliquo pretio aestimabilis. Unde valor lucri cessantis debet aestimari secundum iudicium prudentum virorum; quod bene est observandum. — 3.° Ut mutuum sit reapse causa *damni emergentis,* vel *lucri cessantis.* Unde, si quis non haberet ullam occasionem negotiando aliquid lucrifaciendi, vel etiam data occasione non vellet negotiari, non posset praecise ex titulo *lucri cessantis* exigere interesse, licet ex aliis titulis posset. — L. 768. 799.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 4.; Gousset 819.; Collectan. S. C. de P. F. n. 2133.; E. M.

1097. *An mutuans compensationem damni emergentis exigere possit, si ipse ultro ad mutuum dandum se offerat?* — R. Affirmative probabilius. « Ratio, quia mutuator tunc non offert mutuum absolute, sed sub conditione, ut ei compensetur lucrum cessans; et sic mutuatarius, acceptando mutuum, est vera causa cessationis lucri, vereque impedit, quin mutuator ex sua pecunia iuste lucretur ». L. 760. 807.; E. M.

1098. *An liceat mutuanti de certo lucro percipiendo ab initio pacisci, si damnum emergens sit tantum probabiliter futurum?* — Commune est adhuc aliquid exigi posse supra sortem, habita tamen et caute servata proportione inter timorem damni vel spem lucri, et *auctarium,* quod in hypothesi acciperetur. Ratio est, quia debita aequalitas iam inde servatur; nam, sicut, damno non eveniente, lucraretur mutuator, ita contra, eo eveniente, lucraretur mutuatarius. Nec refert quod damnum praevisum non accidat; etenim pactum de auctario non fit pro damno, sed pro periculo eiusdem, quod actu supponitur et est pretio aestimabile. Piscator, qui vendit iactum retis, non vendit quidem pisces, qui forte nulli capientur, sed vendit spem eorum probabilem, quae actu exsistit, et est pretio aestimabilis. L. 770.; E. M.

1099. *An aliquid exigere possis ratione lucri cessantis ob pecuniae mutuum, si aliam pecuniam otiosam serves?* — R. Affirmative, « si illam aliam pecuniam reservasses ad usum familiae..... quia non teneris ratione mutui tuam providentiam negligere ». Affirmative etiam probabiliter, si sine tali incommodo possis aliam pecuniam substituere pecuniae destinatae negotiationi. Hoc enim posito, quod statueris hanc solam pecuniam negotiationi destinare, licite potes petere lucrum cessans; « quia vere mutuatio est causa, ut tibi cesset lucrum speratum ex illa pecunia ». L. 771. 772.

1100. *An licitum sit aliquid supra sortem exigere ratione periculi illam amittendi?* — R. Affirmative. Ratio, quia mutuans non tenetur mutuum dare cum periculo perdendi sortem, et tale probabile periculum est pretio aestimabile; ut pretio aestimabiles etiam sunt labores forte necessario assumendi et expensae faciendae ad sortem recuperandam, si e. g. necesse deinde sit iudicem adire: adeoque, si propter hoc periculum exigatur proportionatum interesse, talis contractus nec repugnat virtuti liberalitatis nec iustitiae. S. Th. 2. 2. q. 78. a. 2.; L. 765. Excipe: 1.° Si mutuatarius sit pauper, quia tunc praeceptum mutui ex caritate urget. 2.° Si mutuatarius sortem per pignus assecuret, quia sic periculum cessat. — E. M.; Collectan. S. C. de P. F. n. 2135.

1101. *Quaenam sint servandae conditiones in praedicto titulo?* — Ut interesse sit ex hoc titulo iustum duo debent attendi: 1.° Periculum amittendi sortem non debet esse praecise possibile, sed etiam probabiliter futurum; aut ratione mutuatarii, qui non est satis notus, vel dubiae est fidei, vel periculosum gerit negotium; aut ratione sortis, quae cum periculo mutuantis alio est deportanda. 2.° Quantitas ipsius interesse debet esse proportionata quantitati periculi. — Utrumque patet ex responsione S. C. de P. F., quae anno 1645. a Missionariis e Regno Chinensi in simili dubio interrogata, et de mandato Innoc. X. convocata, respondit: « Censuerunt *ratione mutui immediate et praecise nihil esse accipiendum ultra sortem principalem;* si vero aliquid accipiant *ratione periculi* probabiliter emergentis (prout in casu) non esse inquietandos, dummodo habeatur ratio qualitatis periculi et probabilitatis eiusdem, ac servata proportione inter periculum et id, quod accipitur ». La-Croix n. 856.; L. 765.

1102. *An licitum sit in mutuo pacisci de poena solvenda a mutuatario, si sortem non reddat tempore definito?* — R. Affirmative.

Ratio est quia ita consulitur firmitati contractus, et simul negligentia mutuatarii praecavetur. L. 766. Observandum tamen est hoc pactum non esse licitum, nisi 1.° mora debitoris sit notabilis et culpabilis; *notabilis,* nam aliqua mora est mutuo intrinseca; *culpabilis,* nam qui non peccavit non est puniendus. 2.° Absit animus lucrandi per poenam illam appositam, qui adesse praesumitur, si debitor oneretur obligatione restituendi sortem eo tempore, quo certo scitur eum solvere minime posse. 3.° Poena sit moderata et culpae proportionata, alioquin iniusta esset; *probabilius* autem ea ante sententiam debita est; nam magis habet rationem pacti quam poenae, licet et poena sit. L. 44. *de Usur.;* L. 766. 767. 775.

1103. *An lex civilis iustum titulum suppeditet aliquid supra sortem exigendi, secluso etiam quovis alio titulo?* — C. I. 1829.; C. G. 1905. — R. Affirmative. Ac, deficiente *lege* scripta, legitima exsistente consuetudine, quae vim legis habet, suppletur. — Prob. 1.° Nam, cum ordinarie in mutuo non desit extrinsecus titulus iusti interesse, ratione periculi sortis, lucri cessantis, damni emergentis, bene potest civilis auctoritas lege determinare auctarium, quod exigi iuste possit ad impediendas pravorum hominum iniustas extorsiones, et faciliorem omnibus reddendum contractum mutui, nec non ad lites et controversias, non sine partium gravi damno, impediendas. — 2.° Potest publica auctoritas, ratione boni communis, privatorum dominium transferre, ut videre est in praescriptionis lege. Potest igitur eadem auctoritas dominium auctarii supra sortem transferre, quod hoc in casu libere et libenter datur ab omnibus, ratione publici et privati boni, cui, ut ipso experimento compertum est, maxime favet mutui facilitas. — 3.° Idem evincitur ex Responsis SS. CC., *non esse* nempe *inquietandos,* qui lucrum a lege concessum accipiunt, absque ullo etiam alio titulo. Collect. cit. 2141.; E. M. — Huiusmodi legale *interesse* seu *foenus* instar fructuum civilium est, L. 34. de *Usur. et fruct.*, et *usura* etiam, sed minus propria et lata significatione, appellari potest. Cf. 1086. 1095.

Uti lex civilis, ita consequenter legitima consuetudo, et ut habet S. Poenit. 18. Apr. 1889. communis praxis servata ab hominibus timoratae conscientiae respectivis in locis et temporibus, iustum interesse percipiendum ex mutuo potest determinare. E. M.

1104. *Quale sit foenus, seu interesse positivis legibus constitutum?* — Ex C. I. 1831.; C. G. 1907. et Leg. 3. Sept. 1807., interesse aliud est *legale,* aliud *conventionale.* Interesse *legale* est quinque pro

centum in materia civili, sex pro centum in materia commerciali; seu usurae civiles sunt quincunces, mercatoriae semisses. Lege tamen 22. Iun. 1904. in Italia, et Lege 7. Apr. 1900. in Gallia interesse legale est quatuor pro centum in materia civili et quinque pro centum in materia commerciali. Interesse *conventionale* excedere non potest ex Leg. Gall. cit. praedictam quantitatem; ex C. I. a contrahentium arbitrio pendet; sed si excedat interesse legale *actu scripto* constare debet, secus nullum debetur interesse. Potest tamen debitor post quinque annos a contractu restituere semper summas acceptas cum interesse solvendo, legale excedente, non obstante quovis contrario pacto, monitione tamen scripto facta ante sex menses. C. I. 1832. Cf. 1833. — Ex C. H. 1100. 1109. in materia civili, interesse item aliud est *legale*, aliud *conventionale*. Interesse *legale* est sex pro centum. In materia commerciali standum Codici Commercii. In eo autem agitur de contractibus commercialibus, art. 50.-63. — Ex C. L. interesse item aliud est conventionale, aliud legale, et hoc est quinque pro centum, art. 1640. — Ex C. A. 994. 995. interesse aliud est *legale* aliud *conventionale*. Primum est quatuor pro centum, et inter mercatores sex pro centum. Alterum excedere non potest quinque pro centum in mutuo cum pignore, et sex pro centum in mutuo sine pignore. Lege vero 14. Iun. 1868. limites praefiniti in mutuo pro huiusmodi conventionali interesse abrogati sunt. — Ex C. B. 246. 247. interesse *legale* est quatuor pro centum. Interesse *conventionale* excedere potest hanc quantitatem. Verum, si excedat sex pro centum, debitor post sex menses potest capitale restituere, praevia dilatione monitionis sex mensium. — Quoad Ius Romanum Cf. L. 36. *de Usur.* C. — E. M.

1105. *An ex positivis legibus interesse etiam ex interesse,* anatocismus, *constituatur?* — Ex iure Romano prohibetur, L. 29. *de Usur.*, L. 27. *de Re iud.*, L. 28. *de Usur.* C. — Ex C. I. 1232. 1233.; C. G. 1154. 1155. interesse ex interesse post annum debetur, si creditor illud iuridice petat, vel peculiari conventione, postquam tamen prius interesse debitum iam fuerit. Potest autem ab initio etiam exigi ex reditibus praediorum, perpetuis, vitalitiis. Gousset Cod. comm. in art. 1154. Ex C. H. 1109. interesse legale ex interesse pariter debetur, postquam hoc debeatur et illud iuridice petatur. Ex C. A. 998. interesse tantum quod a duobus vel pluribus annis debetur, mediante conventione, potest novum capitale constituere. Item ex C. L. 1642., Cf. C. A. 1335., requiritur, ut *interesse* iam debitum novo con-

tractu in capitale constituatur. Ex C. B. 248. conventio *in antecessum* facta quod interesse quod debeatur sit productivum novi interesse *est nulla.* — E. M.

1106. *An legale interesse sit aliquando, etiam sine conventione solvendum?* — Lex ipsa civilis citra omnem conventionem statuit legale interesse solvendum, aliquando ratione *morae et damni;* aliquando ratione *culpae et iniuriae;* aliquando ratione *naturalis aequitatis.* — Ratione *morae*, v. g., debitoris, qui suo tempore non restituit pecuniam sibi creditam, C. I. 1231.; C. G. 1153.; C. B. 288.; ratione *culpae et iniuriae,* v. g., tutoris, qui pupilli pecuniam non collocavit, C. I. 291., mandatarii seu depositarii, qui aliena summa usus est, C. H. 1724. 1770.; C. B. 698. etc. Hoc interesse instar poenae est, adeoque ante iudicis sententiam non debetur, post eam in foro etiam conscientiae debetur, etsi ob culpam solam *civilem.* — Ratione *naturalis aequitatis,* e. g., si dos constituta sit in pecunia numerata, si emptor domus, praedii, statuta die, pretium non solvat, et res vendita et tradita fructus producat etc. C. I. 1397. 1509.; C. G. 1548. 1652. Hoc interesse sententia iudicis non indiget, ut debeatur. — Cf. n. 1114. 2.° 3.°.

Casus in quibus ex C. I. ipso iure legale interesse debetur, sunt: 1.° Summa residua debita a tutore, rationibus redditis, C. I. 308. — 2.° Dos a die matrimonii, a promittentibus debita, C. I. 1397. — 3.° Dos restituenda a die soluti matrimonii, C. I. 1415. — 4.° Summa debita a socio societatis, C. I. 1710. — 5.° Summa, quam solvit fideiussor, C. I. 1915., C. H. 1838. — 6.° Anticipationes a mandatario factae, C. I. 1755. — 7.° Legatum a morte testatoris, si sit legatum fundi, capitalis, vel rei fructiferae, C. I. 865. — 8.° Quoties vendita res fructus producit, nondum soluto pretio, C. I. 1509. — 9.° Quoties negotiorum gestor expensas fecit in alterius utilitatem, C. I. 1144. — 10.° Quoties mala fide indebitum quis recepit, C. I. 1147. — 11.° Quoties iuridice petatur reductio donationis, quoad excessum partis disponibilis, C. I. 1094. — C. B. 256. 288. 289. 290. 291. 347. 452. 641. 668. 698. 849. 1834.; C. H. 1724. 1770.

1107. *An mutuatarius interesse solvens indebitum, illud ex positivis legibus repetere possit?* — Quamvis in Iure detur generatim indebiti repetitio, C. I. 1237.; C. G. 1235.; C. H. 1895., hic tamen non datur. C. I. 1830.; C. G. 1906.; C. H. 1756. Quare mutuata-

rius, qui interesse solvit, quod non erat conventum vel ultra conventum, illud repetere non potest, neque capitali imputare.

1108. *Quibusnam liceat percipere 5 vel 6 pro 100, ratione commercii, iuxta leges civiles?* — Licet certo *mercatoribus* pecuniam *aliis mercatoribus mutuantibus,* quia omnino de commercio agitur. — Licet etiam *mercatoribus* respectu *aliorum non mercatorum,* quia lex favere commercio intendit; favet autem permittendo mercatoribus, ut maiorem censum ex mutuata pecunia percipiant. — Si agatur *de aliis non mercatoribus* respectu *mercatorum,* controvertitur. Negant communius licere, et afferunt talem esse tribunalium decisionem. Ratio est, quia lex, quae mercatoribus favere intendit, ipsis potius nociva foret, si interesse maius solvere deberent. Plures tamen etiam inter iurisperitos affirmant. Ratio autem horum est: 1.° Quia verba legis sunt generalia: *in materia commercii;* nec constat, qualis sit sensus genuinus illorum verborum. 2.° Quia expedit commercio, ut ita lex intelligatur: sic enim multo facilius mercatores pecuniam reperiunt cum maiori sua et commercii utilitate.

1109. *An liceat excedere taxam legalem in mutuo, ratione damni emergentis, vel lucri cessantis?* — R. Negative, respectu pauperum vel aliorum, qui *in necessitate,* mutuum petunt, et qui auctario maiori opprimerentur. Non tamen teneri videris cum magno tuo incommodo ad mutuum eis concedendum. Caritas non obligat cum gravi incommodo. — Si pecunia *in utilitatem,* non vero in necessitatem alterius tradatur, controvertitur, et duplex fertur sententia. Prima sententia affirmat ratione indemnitatis seu iustae compensationis. Secunda sententia negat. Ratio est, quia compensationes damnorum ex obligatione pecuniaria provenientium exigi possunt iuxta taxam legalem. Quae quidem sententia locum habere potest, si mutuator cogat aut obliget alium ad mutuum a se accipiendum; secus non apparet ratio, cur mutuator emergentis damni detrimentum in gratiam alterius subire debeat. — Pluribus in locis ex communi etiam timoratorum praxi exceditur taxa legalis; neque ideo creditur peccari. Enimvero damnum emergens, lucrum cessans, periculum amittendae sortis, varie aestimandum est ex variis locorum, rerum, personarum circumstantiis. Hinc generatim in magnis urbibus minoris creditur quam in parvis oppidis, et in illis usurae semisses, sex pro centum, in his septunces, septem pro centum, saepe tolerantur. Quae has excedunt ex particularibus adiunctis diiudicandae sunt. Verum, quae decunces, decem pro centum, excedunt, immodicae, regulariter loquendo, videntur et

improbandae. Ac, cum ipsa Gubernia legale interesse potius reducant, et titulis debiti publici reapse non solvant nisi tria et quatuor pro centum et etiam minus, interesse privatorum inter se dextans seu decem pro centum excessivum quoque, per se loquendo, in praesenti iam videtur. Cf. 1087.

1110. *An liceat percipere auctarium legale, ubi excedit 5. vel 6. pro 100.?* — R. Affirmative, si lex, perpensis omnibus circumstantiis, et praesertim timoratorum praxi et consuetudine, videatur iusta, id est, appareat aequalitas inter lucrum lege permissum, et valorem usus pecuniae aut pericula sortis, etc. Nulla enim constitui potest taxa absoluta, sed attendendum est ad varias locorum circumstantias, nec non ad pecuniae caritatem, ex qua eius pretium et proinde usus crescit, ut in Africa, in India, etc.

1111. *Quid dicendum de institutionibus, quae vulgo dicuntur Arcae Compendiorum seu Parcimoniae?* — Non tantum tolerandae, sed et laudandae sunt eiusmodi institutiones, quippe quae subveniunt viduis, famulis, ancillis et pauperibus, dum modica eorum pecunia accipitur, mutuo, et proportionatum interesse ipsis rependitur.

XI. — DE MANDATO ET DE QUASI-CONTRACTU

1112. *Quid sit mandatum, et quaenam sit eius natura?* — Mandatum, prout est contractus, definiri potest: contractus, quo alter e contrahentibus alteri committit *gestionem* alicuius *negotii suo nomine* peragendi. *Gestionem negotii;* secus, non mandatum, sed *operae locatio* habetur. *Suo nomine;* nam, si non suo nomine, eius *iussum* tunc ille exequitur, ut facit famulus, domum verrens. Hinc mandatarii sunt *institores,* vulgo *agenti, fattori, proxenetae,* vulgo *sensali; procuratores* ad lites expediendas. — Inst. l. 3. t. 27. *de Mandato* § 1. seqq.; C. I. 1737.; C. G. 1984.; C. H. 1709.; C. L. 1318.; C. A. 1004.

Ex Iure Romano et Germano mandatum est contractus *per se gratuitus.* L. 1. § 4. Dig. *Mandati;* Inst. l. c. § 13.; C. B. 662. Ex C. I. 1739.; C. G. 1986.; C. H. 1711. mandatum *gratuitum* est, nisi aliter fuerit conventum. *Per se gratuitus:* secus potius operae locatio est, quamvis verum semper erit quod locator non agit uti mandatarius nomine alterius. — Mandatum esse potest *expressum et*

tacitum; acceptatio item esse potest *expressa et tacita.* Tacitum est mandatum, si quis videat aliquid in sui gratiam fieri, neque prohibeat. Tacita est acceptatio, si mandatarius rem exsequatur. L. 6. § 2. Dig. *Mandati;* C. I. 1738.; C. G. 1985.; C. H. 1701. — Si Mandatum contra bonos mores sit, *nullum est.* Hinc nulla est civilis actio mandatarii contra mandantem. Inst. l. c. § 7. Attamen, si mandatarius damnum revera passus sit culpa mandantis, naturalis ei actio contra mandantem non denegatur. L. 825. par. *Quid.;* C. L. 1319. seqq.

Ad mandatum revocatur *assignatio,* qua quis titulum alteri remittit, quo tertio mandat pecuniam vel aliam rem illi credere. C. B. 783. seqq.; C. A. 1403. seqq.

1113. *Quinam mandans et mandatarius esse possit?* — Ut mandatum possit contrahi requiritur, ut *mandans* sit *per se* capax ea faciendi, quae alteri fieri mandat; et ut *mandatarius* sit naturali iure capax obligationis contrahendae, licet incapax sit positivo iure. Ratio est, quia mandatarius non suo nomine, sed nomine mandantis agit. In negotio autem gerendo, ex C. I. 1743.; C. G. 1990.; C. H. 1716., *minor* emancipatus mandatarii munus suscipere potest, sed mandans contra eum actionem non habet, nisi secundum generales praescriptiones obligationum et contractuum *minorum. Uxor* mandatum suscipere nequit sine viri auctoritate. — C. L. 1332. seqq.

1114. *Quaenam sint mandatarii obligationes?* — 1.º Mandatum non suscipere cuilibet *liberum est;* susceptum autem *consummandum est,* aut quam primum *renunciandum.* In negotio autem gerendo non debet mandatarius *mandati fines excedere;* secus iam non nomine mandantis, sed suo agit. Inst. l. c. § 8. 11.; C. I. 1742. 1751.; C. G. 1989. 1997.; C. H. 1714. 1715. 1718.; C. A., 1007.; C. B. 663. 665.; C. L. 1335.

2.º Tenetur mandatarius *debitam* in re gerenda adhibere *diligentiam,* et *rationem reddere, suae exsecutionis,* nec non mandanti reddere totum illud quod *vi mandati* recepit, quamvis illud mandanti debitum non fuerit. Et sic, si mandatum receperit mutuam dandi pecuniam sine interesse legali, et cum hoc interesse dedit, hoc etiam mandanti restituet. C. I. 1747.; C. G. 1993.; C. H. 1719. 1720.; C. B. 666. 667. *Vi mandati,* non si ultra mandatum aliquid aliud ipse praestiterit. — C. L. 1336. seqq.

3.º *Interesse* praeterea *debet pecuniae,* quam in proprium usum adhibuit ex die huiusmodi usus. *Interesse* item *debet pecuniae,* cuius

debitor est, ex die, qua in mora constituitur. C. I. 1750.; C. G. 1996.; C. H. 1724.; C. B. 668.

4.° Mandatarius non nisi *de culpa lata tenetur;* si mandatum sit gratuitum, Laymann l. 3. tr. 4. c. 26. n. 1.; si autem non sit gratuitum, perinde res erit hac in locatione operae. Instit. l. c. § 13. Ex C. I. 1745. 1746.; C. G. 1991. 1992.; C. H. 1726., mandatarius tenetur *de damnis obvenientibus ex non impleto mandato.* Tenetur praeterea non solum *de dolo,* verum etiam *de culpa commissa in exsecutione mandati.* Ad culpam quod spectat cum minore rigore tenetur, cum mandatum est gratuitum, quam quum stipendium pro eo recepit. — C. B. 164. seqq. 181. 664.; C. L. 1336. seqq.; L. 23. *de Divers. Reg. Iur. ant.* ff.

1115. *Quaenam sint mandantis obligationes?* — 1.° Tenetur mandans *ratum habere* id quod suo nomine, intra mandati limites, gestum est, *et obligationes exsequi,* a mandatario contractas. C. I. 1752.; C. G. 1998.; C. H. 1727.; C. L. 1350. seqq.

2.° *Mandatarium indemnem servare debet,* adeoque factas expensas debet compensare, licet res male successerit, et ipse minus fuisset impensurus. *Debet* item *interesse praestare summarum,* quas mandatarius impendit, a die quo impendit. Debet etiam damna compensare, quae mandatario contigerint mandati causa et occasione, quae alias passurus non fuisset. An etiam teneatur mandans de fortuito mandatarii damno? Si mandatum fuerit pretio convento, non tenetur; si gratuitum controvertitur. — C. I. 1753. seqq.; C. G. 1999. seqq.; C. H. 1723.-1730.; C. B. 669. 670.; C. L. 1344. seqq.

1116. *Quandonam mandatum cesset?* — 1.° *Cum res integra* adhuc est, mandatum cessat mandantis revocatione, mandatarii renuntiatione, alterutrius morte, interdictione, bonorum cessione, Inst. l. c. § 9. 10. 11.; C. I. 1757.; C. G. 2003.; C. H. 1732.; et secundum C. I. l. c. ex inhabilitate renunciata sive mandatarii sive mandantis quoad ea tantum, quae ipsi suo nomine, sine curatore, obire nequeunt. Excipe, si mandatum fuerit tradi dotem puellae, et mandans moriatur, etiam post eius mortem tradenda est, idque in gratiam dotis; si mandatum sit ad pias causas, quae a civili potestate non pendent, Laymann l. 3. tr. 4. c. 26. n. 6.; si mandatum de re aliqua sit, quae non nisi post mandantis mortem sit efficienda.

2.° *Si res iam coepta sit,* et mandatarii vel mandantis intersit ut perficiatur, non potest mandans mandatum revocare, vel mandatarius mandato renuntiare, nisi facta compensatione eius, quod mandantis

vel mandatarii interest. Hinc ius vel obligatio alterius ad haeredes transit. C. I. 1758. 1761. 1763.; C. G. 2004. 2007. 2010.; C. H. 1718. 1736. 1737.; C. B. 671. seqq.

3.° Si mandatarius, *ignorata morte mandantis, vel alia causa cessationis mandati,* bona fide mandatum exsecutus est, factum probatur, et datur ei actio contra mandantis haeredes. Inst. l. c. § 10.; C. I. 1762.; C. G. 2008. 2009.; C. A. 1026.; C. H. 1738. Si vero mandatarius moriatur, *eius haeredes* mandantem monere debent, et interim, prout circumstantiae exigunt, providere debent mandantis utilitati, C. I. 1763.; C. G. 2010.; C. H. 1739. — C. 33. *de Rescript.;* Clem. un. *de Renunt.*

1117. *Quid sit ratihabitio?* — Mandato in iure comparatur ratihabitio, qua actus alterius, *nomine proprio* factus, ratus habetur. *Nomine proprio,* secus enim approbatio operis, non ratihabitio, esse potest. R. 9.ª 10.ª de R. I. in 6.°; Lugo d. 3. n. 146.; d. 19. n. 34. — C. B. 177. seqq.

1118. *Quid sit negotiorum gestio?* — Negotiorum gestio est *quasi-contractus,* quo quis *absentis et ignorantis* negotia gerenda ei utiliter suscipit. Inst. l. 3. t. 28. *de Obligat. quae quasi ex contr. nascuntur* § 1.

Quasi-contractus. Etenim licet quasi-contractus saepe confundatur cum implicito seu virtuali contractu, Cf. 932.; ab hoc tamen distinguitur. Nam per quasi-contractum intelligitur mere factum honestum, ex quo *citra conventionem,* etiam implicitam seu tacitam, *cum alio,* rem penitus *ignorante,* nascitur obligatio. Multiplex in Iure Romano quasi-contractus recensetur: *negotiorum gestio, rei communis vel communis haereditatis administratio, aditio haereditatis, tutela, indebiti solutio.* Inst. l. c. Recentiora Iura duos tantum quasi-contractus recensent, *negotiorum gestionem et solutionem indebiti.* Administratio enim rei communis, vel communis haereditatis, tutelae susceptio et haereditatis aditio ad negotiorum gestionem facile reduci possunt. — C. H. 1887.; C. I. 1140.; C. G. 1371.

Absentis et ignorantis. Secus enim, si dominus praesens sit, et rem sciat, licet taceat, non negotiorum gestio, sed mandatum habetur. — *Negotia gerenda ei utiliter suscipit.* Nam non sui lucri causa, sed *utilitate domini,* eius nomine, ipsius negotium gerendum suscipit. Hinc si quis alienam rem a fure domino redemit, eiusdem rei pretium a domino repetit, si ipsi quidem domino redemit, non si sibi emit.

1119. *Quaenam sint gestoris et domini rei gestae obligationes et iura? — Ex Iure Romano:* 1.° Si bona alterius deserta erant, et quis sponte ea suscipit administranda, *dolum* is praestat *et culpam latam*, quae dolo aequiparatur, L. *Ait Praetor.* § 9. Dig. h. t. Tenetur praeterea gestor non solum de dolo, sed et de culpa etiam levi, immo levissima, in hypothesi quod alius esset, qui negotium fuisset diligentius administraturus. Inst. l. c.

2.° Negotiorum gestori *actio contra dominum* competit, ut nempe ei praestetur quidquid de suo erogaverit, et de damnis compensetur, si prudenter negotium gesserit, etsi sine felici exitu. L. 10. *Sed an* § 1. Dig. *de Neg. gest.;* Inst. l. c. *Actio* pariter concessa est domino *contra gestorem*, ut rationem reddat gesti et neglectae utilitatis. Inst. l. c. Quidquid igitur negotiorum gestor lucratur vel expendit, lucratur et expendit nomine domini.

Ex C. I. 1143.; C. G. 1374.; C. H. 1889.-1891. negotiorum alterius sponte gestor tenetur: 1.° In sua administratione *curam gerere* tanquam bonus paterfamilias. Iudex tamen moderari potest *damna*, quae provenerint *ex culpa vel negligentia* administratoris, omnibus rei attentis circumstantiis. — Gousset 920.

2.° Qui sponte alienum negotium gerendum suscipit *debet gestionem prosequi* et ad exitum perducere, usque dum is cuius interest, possit per se negotio consulere, et, si is cuius interest moritur, debet gestionem prosequi, donec haeres possit eius administrationem sumere. C. I. 1141. 1142.; C. G. 1372. 1373.; C. H. 1888.

3.° Debet gestor pati quae *ex ipso negotio consequuntur*, et iis obligationibus subesse, quae extarent, si *ex mandato* rem gerendam suscepisset. Dominus vero, si recte negotium gestum est, *debet satisfacere obligationibus*, quas nomine ipsius gestor contraxit, *immunem servare gestorem ab iis*, quas personaliter is contraxerit, atque *compensare omnes expensas factas*, tum necessarias tum utiles, una cum earum fructibus, a die quo factae fuerunt computandis. C. I. 1141. 1144.; C. G. 1372. 1375.; C. H. 1893. seqq. — C. A. 1037.; C. B. 177. seqq. 677. seqq.

1120. *Quaenam sint obligationes et iura ex tutela?* — « *Tutores* quoque, qui tutelae iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligati esse intelliguntur. Nullum enim negotium inter tutorem et pupillum contrahitur. Sed, quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuae sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet *tutelae actionem;* sed et

contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelae, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligaverit ». Inst. l. c. § 2. *Tutelae actionem,* ut nempe rationem reddat suae administrationis, et *tam gesti quam non gesti.* — L. 917. Cf. hic 684. seqq.

1121. *Quaenam sint obligationes et iura ex rei communione?* — « Item si inter aliquos communis res sit sine societate, veluti quod pariter eis legata donatave esset, et alter eorum alteri ideo teneatur communi dividendo iudicio, quod solos fructus ex ea re perceperit, aut quod socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt: sed quia ex maleficio non tenetur, quasi ex contractu teneri videtur ». Inst. l. c. § 3. — Cf. 1241. seqq.; C. He. 646.-654.

1122. *Quaenam sint obligationes et iura ex haereditatis communione?* — « Idem iuris est de eo, qui cohaeredi familiae erciscundae iudicio ex his causis obligatus est ». Inst. l. c. § 4.; C. B. 2032. seqq. 2058. seqq. — *Familiae erciscundae causa obligari;* est obligari ad divisionem bonorum familiae.

Ex C. He. 602. seqq., quando defunctus plures relinquit haeredes, exurgit inter ipsos communio iurium et obligationum, ab aperta haereditate usque ad illius divisionem; et in solidum respondent de debitis successionis, ut in communi proprietarii sunt et disponunt de iuribus successioni inhaerentibus, nisi alicui eorum lege vel contractu repraesentationis et administrationis facultas reservetur. Quilibet autem cohaeres potest semper petere haereditatis divisionem, nisi contractu vel lege teneatur in communione permanere. — Cf. hic 1241. seq.

1123. *Quaenam sint obligationes et iura ex haereditatis aditione?* — « Haeres quoque legatorum nomine, non proprie ex contractu, obligatus intelligitur. Neque enim cum haerede neque cum defuncto ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest; et tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur ». Inst. l. c. § 5. — Ipso facto adeundi haereditatem, quae legata contineat, haeres ex defuncti voluntate erga legatarios tenetur, et legatarii vicissim erga haeredem obligantur, ut non ab alio quam ab haerede legatum accipiant. Tenetur item ex defuncti voluntate alia eius iussa exequi. Et, quia una eademque censetur defuncti et haeredis persona, haereditariis creditoribus satisfacere etiam tenetur. — Cf. 1052.

1124. *Quaenam sint obligationes et iura ex solutione indebiti?* — « Item is, cui quis per errorem non debitum solvit, quasi ex contractu debere videtur. Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus esse, ut si certiorem rationem sequamur, magis ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse. Nam, qui solvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is qui accepit obligatur, ac si mutuum ei daretur, et ideo condictione tenetur ». Inst. l. c. § 6.

Ex C. I. 1145.-1150.; C. G. 1376.-1381.; C. H. 1895. seqq.; ille, qui aut ex errore, aut scienter recipit id, quod ei non debetur, *tenetur restituere illi,* a quo indebite accepit. — Ille, qui, cum ex errore putaret se debitorem, solvit, *ius non habet* nisi adversus eum tantum, *cui solvit, repetendi.* Desinit tamen hoc ius, si creditor propter hanc solutionem se privavit bona fide titulo crediti et cautionibus ad ipsum spectantibus; quo in casu liber est ei qui solvit *regressus adversum verum debitorem.* — Qui mala fide recepit solutum debet restituere *tum capitale, tum fructus* decurrentes a die solutionis. — Qui indebite aliquam rem accepit, *debet eam in individuo restituere,* si adhuc subsistit. Si vero non subsistit aut detrimentum passa est, ille qui mala fide accepit debet eius valorem reddere, etsi res fortuito perierit aut deterior facta fuerit: qui vero bona fide accepit, non tenetur restituere, nisi quod in rem suam versum est. — Qui rem bona fide acceptam *vendidit* non tenetur nisi ad restitutionem *pretii,* aut ad cedendam *actionem* pro eius recuperatione. — Ille cui res restituitur debet *compensare possessorem* etiam malae fidei pro expensis factis in rei conservationem necessariis, et etiam utilibus. — Gousset 921.; C. A. 1431. 1436.

Ex C. B. 812. seqq. quod indebite quis recepit restituere tenetur. Attamen soluti repetitio non admittitur, si qui solvit sciebat se non obligari, vel si soluta praestatio morali obligationi vel convenientiae respondebat. Restituendum autem cum re est omne in quod ea res produxerit, et quo ditior ille evaserit. — Cf. 1341.

1125. **Nota:** Obligatio restituendi ex indebiti solutione, tam ex quasi contractu, quam *ex re aliena accepta* exoritur. — Cf. Iuris exceptionem in mutuo n. 1107.

XII. — DE VENDITIONE ET EMPTIONE

1126. *Quaenam sit natura venditionis et emptionis?* — Emptio est pactio *pretii pro merce;* venditio vero est pactio *mercis pro pretio.* Emptio et venditio igitur sunt duo correlativa, et re ipsa unicus contractus, utriusque paciscentis consensu constitutus, dandi nempe mercem pro determinato pretio, et pretium pro determinata merce. — *Pactio,* adeoque obligatio dandi mercem, pro pretio, et obligatio dandi pretium pro merce. — Nomine *mercis* intelliguntur omnes res, tam immobiles, quam mobiles, quae inter homines solent vendi. Nomine *pretii* vero intelligitur quanti res valeat moneta, seu pecunia; nam quando pro una re vendibili datur alia vendibilis, non est emptio et venditio, sed potius *permutatio.* Pecunia igitur est quasi instrumentum, mensura, et pretium, publica auctoritate institutum, omnium, quae veniunt in commutationem. Quando autem pro pecunia pecunia datur, habetur *cambium.* — *Pretii pro merce;* quod ergo creditori datur in solutionem debiti *emptio* et *venditio* non est, sed *datio in solutum.* Uti autem sine *merce* venditio non intelligitur, ita sine *pretio* emptio non est. *Merx* certa esse debet, et pretium certum pariter esse debet; si merx sit incerta, e. g. vendo tibi unum equum ex centum; si incertum sit pretium, e. g., emo quanti aestimabitur, venditio, et emptio nondum intelligitur. — Inst. l. 9. t. 24. § 1.; L. *Pacta conventa* Dig. *de Contrahenda emptione,* etc.; C. I. 1447. 1454.; C. G. 1582. 1591. 1592.; C. B. 433.; C. H. 1445. 1446.; C. L. 1544.; L. 793.; S. Th. 2. 2. q. 77. a. 1. Cf. in toto hoc contractu Troplong *della Vendita.*

1127. *Rei dominium, periculum, commodum ad quaenam spectent ex Iure Romano?* — Contractus iste *perficitur ante rei vel pretii traditionem.* Inst. l. 9. t. 24. init.; L. *Sicut* Dig. *de Rer. permutat.* § 2. Ad eum tamen requiritur determinatio pretii, quae si remittatur ipsi emptori nullus est contractus, L. *Quod saepe ff. de contrahenda emptione.* Secus, si remittatur tertio, L. ult. C. e. t. Et sicut pretium, ita etiam res, saltem in spe, determinata esse debet. L. 794. Etsi contractus hic solo consensu perficiatur, ita ut nulla per se requiratur scriptura, conveniri tamen potest, quod non valeat nisi scriptura confecta. Inst. l. 3. t. 23. 24.; L. 795.

Venditori et emptori paritur *ius ad rem,* non vero *ius in re,* nisi *facta traditione,* qua *dominium transfertur.* Inst. l. c. § 3. Quin immo

etsi emptori res fuerit iam tradita, manet adhuc *sub dominio venditoris,* donec vel pretium fuerit solutum, vel venditori alio modo satisfactum sit, v. g., pignore, vel fidem venditor emptori habuerit de pretio. Inst. l. 2. tit. 1. § 41.; L. 795. 796.

Speciale est in hoc contractu, quod quamvis contractus sit perfectus, *ante tamen traditionem rei venditor sit dominus rei, et periculum rei* nihilominus, *ut eius commodum et fructus, ad emptorem spectent,* nisi, quoad periculum, venditoris culpa pereat, et nisi res vendita res sit determinata tantum quoad genus, ut tot modii tritici, vel etsi in specie sit determinata, sit tamen res, quae est adhuc mensuranda, aut numeranda, aut praegustanda, siquidem tunc nondum perfecta censetur venditio. — Inst. l. 3. t. 24. § 3.; L. *Quod si neque,* L. *Illud* Dig. *de Periculo et commodo rei venditae;* L. *Quod saepe* Dig. *de Contrahenda emptione;* Laymann de Emptione et Vendit. n. 18.; L. 797. 798. 838.

Emptor pretium seu pecuniae dominium in *venditorem transfert,* venditor vero vacuam transfert possessionem rei in emptorem. Si venditor vere rei dominus erat *rei dominium* in emptorem transfertur. Si e contra venditor rei dominus non erat, tunc *evictionem* emptori praestare tenetur. L. *Ex empto* § 2. Dig. *de Actionibus empti et venditi,* L. *Servus* § 1. ib. Scilicet, si dominus rei evincit rem esse suam, tunc huius rei venditor pretium emptori reddere tenetur, et quantum ipsius intererat rem non esse evictam, L. *Si quaestio* C. *de Evictionibus;* L. *Evicta re* Dig. *de Evictionibus,* etc.

Quapropter etsi emptori ignoranti res aliena vel furtiva vendatur, contractus *valet, pretii dominium in venditorem* transfertur, et emptor ius acquirit *ad evictionem,* qua venditor emptori obligatur. L. *Rem alienam,* L. *Si in emptione* Dig. *de Contrahenda emptione;* L. *Ex empto* Dig. *de Action. empti et venditi;* L. 48 *Qui vas* Dig. *de Furt.* § ult. Sane ex Iure Romano emptio venditio perficitur obligatione solvendi pretium ex parte emptoris et obligatione ex parte venditoris efficiendi ut emptor rei dominium acquirat, quod bene fieri potest, etsi res non sit venditoris, illam enim poterit acquirere. Res vero empta *pecunia aliena* emptoris est, si nomine suo emat, L. *Si eo* C. *de Rei vindicatione.* Excipe, si pecunia sit ecclesiae, minoris et militis; quia tunc illis res acquiritur. L. 799. 800. — Lugo Resp. Mor. l. 6. d. 14.

1128. *Rei dominium, periculum, commodum ad quemnam spectent ex Recentiori Iure?* — Ex C. I. 1125. 1448. 1450.-1452.; C. G. 1138.

1583. 1585.-1587.; C. L. 1549. 1550. 1551. 1575. conventione facta rei et pretii, *contractus est perfectus,* etiamsi *res adhuc tradita non sit, nec pretium solutum, et dominium rei,* ante traditionem, *penes emptorem est.* — Si ergo res tota *aversione* seu *ad corpus,* vulgo *in massa* ematur, uno pretio, rei dominium, periculum et commodum statim penes emptorem est. — Si vero de rebus agatur, quae pondere, numero, mensura venduntur, aut quae praegustari solent, contractus non censetur perfectus, antequam res secundum pondus, numerum, mensuram definita aut praegustata fuerit. — Ratio, nam res determinata esse debet. — Hinc ex eod. C. I. 1470.; C. G. 1614. a die venditionis, *omnes fructus rei spectant ad emptorem;* et C. I. 1480. 1125.; C. G. 1624. 1138. *periculum rei* nondum traditae *spectat ad emptorem.* — « Sicut periculum rei spectat ad emptorem, ita ei debentur fructus illius, et leges civiles oppositae in hoc puncto reprobatae sunt a Iure Canonico, prout favorabiles lucro usurario, prout dicunt Salm. ». L. H. A. tr. 10. n. 169. — L. 798.

Ex C. I. 1454.; C. G. 1591. 1592.; C. H. 1447. 1449. pretium determinandum est *a partibus contrahentibus.* Potest tertii arbitrio committi. Si autem hic nequit aut non vult pretium definire, nullus est contractus.

Venditio *rei alienae* nulla est, C. I. 1459.; C. G. 1599. Haec nullitas opponi non potest a venditore, C. I. ib. — Verum venditio *commercialis* rei alienae *valida est.* Ea obligat venditorem ad eius acquisitionem et ad eam tradendam emptori sub poena reparationis damni, C. I. Comm. 59.

Ex C. I. 1314. *sub poena nullitatis,* publico instrumento vel privata scriptura fieri debent conventiones, quae transferant proprietatem immobilium, aut aliorum bonorum, aut iurium capacium hypothecae. Ita fere etiam ex C. L. 1589. seqq. Ex C. G. 1341. 1583. quaelibet venditio solo partium consensu perficitur absque ulla legali formalitate. Cum venditio summam excedit 150. fr., ut in foro externo probari possit, scriptum authenticum vel privatum requiritur.

Ex C. H. 1445. 1450. 1452. 1453. 1468., venditio, *ipsa conventione, ante rei traditionem perficitur,* absque ulla legali formalitate. Sed nonnisi ius ad rem acquiritur. *Damnum rei venditori imputatur,* si in mora constituatur eam tradendi, et si venditio rei fungibilis fiat *in corpore,* vulgo *in massa,* quod evenit quando pro uno ac certo pretio merx venditur, quin ponderis, numeri ac mensurae ratio habeatur; vel si ratio quidem habeatur ponderis, numeri ac mensurae, sed ad effectum tantummodo pretium determinandi. — Si vero vendan-

tur res fungibiles pretio fixo relate ad pondus, numerum et mensuram, damnum emptori non imputatur, si prius res non fuerit ponderata, numerata et mensurata, et nisi in mora constituatur. — Si vendantur res quae antequam emantur soleant praelibari, ut vinum, oleum, etc. vel hac conditione emptae fuerint, venditio praesumitur facta sub conditione suspensiva. *Fructus* rei venditae *ad emptorem pertinent* ex die perfecti contractus.

Ex C. A. 1053. 1054. 1056. 1063. 1064. 1066. 1080. 1081. 1083. 1084. venditione et emptione nonnisi ius ad rem acquiritur; quare *venditor conservat proprietatem rei ante eius traditionem.* — Pretium numerata pecunia consistere debet, neque esse potest indeterminatum aut legibus contrarium. Remitti tamen potest decisioni tertiae personae. Re tradita, etiam pretio nondum soluto, *eius dominium in emptorem transit. Rei periculum et commodum ad eius possessorem spectat,* ut etiam in permutatione, cum qua venditio communes habet leges, ubi speciales desiderantur. In emptione et venditione rei *ad probationem* res empta non transit *in proprietatem emptoris,* nisi soluto pretio; et, durante probatione rei, emptor perinde est ac commodatarius, et ante elapsum probationis tempus ab emptione recedere potest. — In emptione et venditione rei *sub reservatione,* nisi alius emptor intra determinatum tempus offerat maius pretium, si res non fuit tradita, efficacia contractus differtur *usque ad verificationem conditionis.* Si vero tradita fuit, contractus perfectus est, sed verificata conditione resolvitur.

Ex C. B. 433. 446. venditione et emptione nonnisi ius ad rem habetur; quare *traditio rei venditae* transfert in emptorem periculum, deteriorationem, fructus et onera rei. Quoad res immobiles hi effectus producuntur ex inscriptione, in registro fundiario, proprietarii. Cf. art. 494. 496.

1129. *Quamnam vim arrhae venditioni addant? Quamnam vim habeat venditionis promissio?* — Ex Iure Romano: Si *arrhae* apponantur *promissioni venditionis* tantum, non confirmant contractum, sed unusquisque e contrahentibus resilire potest. Verum in hoc casu, si resiliat is, qui arrhas alteri tradidit, eas simpliciter amittit; si resiliat is, qui eas accepit, duplum restituere debet, id est arrhas acceptas, et insuper valorem illis aequalem. — Si apponantur *ipsimet venditioni,* non faciunt eam conditionalem, sed argumentum sunt venditionis contractae; pro parte enim pretii computantur, vel in securitatem solutionis dantur: unde nullus ex contrahentibus, altero invito, resilire po-

test. — *In dubio,* an promissioni contractus, vel ipsimet contractui adiectae fuerint, pro minimo standum est, seu soli promissioni venditionis adiectae censentur. — Inst. l. 3. t. 24.; L. 25. Dig. *de Contrahenda emptione;* L. *Contractus* C. *de Fide instrumentorum.*

Ex C. G. 1589. 1590. *promissio vendendi* venditioni aequivalet, quoties adest consensus reciprocus utriusque partis in rem et pretium. Si autem promissioni coniunctae sint arrhae, quilibet contrahentium potest resilire a contractu, ita ut eae amittantur ab illo qui eas dedit; qui autem accepit reddat duplicatas. Hinc patet, promissionem venditionis non esse omnino confundendam, etiam ex C. G., cum ipsa venditione; siquidem ex eodem Cod. per venditionem transfertur rei dominium, minime vero per promissionem venditionis. Quare promissio venditionis, venditioni aequivalet, non quatenus dominium trasferat, sed quatenus venditor cogi possit, accepto pretio; vel contra emptor, re accepta, eam implere. Gousset 833. — Ex C. H. 1451. 1454. *promissio venditionis et emptionis* ius contrahentibus dat reclamandi contractus impletionem. Si in contractu venditionis et emptionis arrhae datae et acceptae fuerint, potest contractus rescindi, si emptor contentus sit eas amittere, vel venditor duplicatas restituere. — Cf. C. L. 1548. Quoad C. I. Cf. 993. — Sane aliud est, per se loquendo, rem *promittere,* aliud *dare.* — C. B. 336. seqq.; Lugo d. 26. n. 10.; L. 794.

1130. *An valeat emptio rei, antea alteri venditae?* — Ex Iure Romano: Res uni vendita, *et nondum ei tradita* in dominio venditoris est, qui proinde potest eam alteri *valide* vendere et tradere. Traditione enim secuta, fit secundi emptoris. — Idem dicendum, si, licet res tradita sit emptori, *pretium* tamen ab eo *nondum sit solutum,* vel nondum pro soluto habeatur. Tunc enim rei dominium nondum emptori est comparatum. — Etsi vero secunda emptio *valida sit,* traditione secuta, *licita* tamen *non est.* Hinc si res duobus sit vendita, *et nondum tradita,* priori emptori est tradenda. Si vero secundo emptori iam sit tradita, qui pretium iam solverit, *hic rei acquirit dominium,* sed prior emptor habet ius et actionem personalem *adversus venditorem quoad interesse et damna.* L. *Qui tibi* C. *de Heredit. vel actione vendita;* L. *Si ancillam* C. *de Action. empti et vend.* Quod si res secundo emptori tradita iam sit, sed pretium nondum sit solutum, aut pro soluto habitum, res priori emptori tradenda est, cum adhuc sit in dominio venditoris. — Licet res posteriori emptori tradita sit, et is pretium solverit, si secundus emptor conscius fuit prioris venditio-

nis, damnari potest, naturali saltem iure, ut rem priori emptori tradat. Verum, cum contractus validus sit, ad eam restituendam non tenetur *ante sententiam iudicis,* sed tenetur tantum ad damni reparationem; si tamen priori emptori res fuerit hypothecata in securitatem contractus, cum iam aliquod ius in re habeat, ei res est restituenda. L. *Si creditor* § ult. Dig. *de Distract. pignorum.* Item, si posterior rem acceperit titulo lucrativo, e. g. per donationem, poterit prior emptor rem ab eo evincere. L. *Ignoti* C. *de Revocandis his, quae in fraudem creditorum alienata sunt.* Idque locum habet, etsi secundus inscius fuerit fraudis. — Si prior emptor sit Ecclesia, aut locus pius, aut Civitas, quamvis res sit deinde alteri tradita, et ab eo pretium sit solutum, priori emptori res restituenda est; quia Ecclesia, aut locus pius, aut Civitas, etiam sine traditione, dominium iam acquisivit. — L. 827.; Lugo d. 20. n. 112. 116.; Molina d. 369. n. 9.; Less. l. 2. c. 21. n. 142.

Ex C. G. 1138. 1583. 1599. post perfectum consensum utriusque partis res vendita in proprietatem transit emptoris ante ipsam traditionem. Venditio autem alienae rei *nulla est.* Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet. L. 54. Dig. *de Reg. Iur.* Ea tamen locum dat damni reparationi; ac si postea res venditoris sit facta, venditionem tunc implere obligatur. Hinc consequitur ius semper esse priori emptori rem a secundo evincere. Attamen ex eodem C. G. 1141. si res, quam quis se obligavit dare aut tradere duabus successive personis, est *mobilis,* ea persona, quae possidet, praefertur et dominium obtinet, etsi titulus eius tempore sit posterior, dummodo tamen possideat bona fide. — Idem habetur ex C. I. 1448. 1459. 1126., sive sit res *mobilis,* sive sit *titulus ad portatorem.* Cf. hic 1128. — Ex C. H. 1473. sive res *mobilis,* sive *immobilis,* praefertur primus bona fide possessor. — Ex lege naturali manet semper priori emptori ius ad reparationem damni, si illud revera subiit ex secunda venditione. — Cf. C. L. 1578. seqq.

1131. *Quaenam sint obligationes venditoris et emptoris?* — 1.° *Venditor rem* eiusque accessoria, vacuam ab alterius possessione, et ab aliis oneribus inconsuetis, nec vitiosam, et totam, *statim tradere,* nisi aliud convenerit, et traditae rei *evictionem praestare* tenetur. C. I. 1462. 1471.; C. G. 1603. 1625. 1615.; C. L. 1568. 1583. *Emptor* etiam, nisi aliud fuerit pacto constitutum, *pretium statim tradere* debet. — Nisi item aliud fuerit conventione statutum, *eo in loco,* ubi contrahitur, et res et pretium tradenda sunt, *eoque modo,* de quo in

contractu conventum est. *Traditionis expensae* a venditore debentur. C. I. 1467. 1468. 1482. 1507. 1508.; C. G. 1608. 1609. 1626. 1650. 1651.; C. H. 1461. 1465. 1474. 1500.; C. L. 1546. 1570. 1572. — Venditionis et emptionis contractus in aequalitate est. Etenim emptio venditio pro communi utilitate introducta est utriusque contrahentis, dum unus indiget re alterius et e converso; adeoque esse non debet magis in gravamen unius quam alterius. Non servata aequalitate *inter pretium et mercem,* iniustitia committitur, et in foro conscientiae obligatio adest restitutionis, seu reparationis damni, gravis vel levis pro ipsa damni ratione. S. Th. 2. 2. q. 77. a. 1.; C. H. 1466.-1468. — C. *Si venditori* 7. *de Empt. et vendit.;* Rogron in a. 1604.

Pretio nondum soluto, non tenetur venditor rem tradere. C. I. 1469.; C. G. 1612.; C. L. 1574.; si emptor molestiam timeat in rei possessione, solutionem pretii interim suspendere potest. C. I. 1510.

2.° Tenetur praeterea *emptor foenus solvere pro pretio non soluto* a die quo rem possidet, si res sit frugifera, licet per accidens nullos fructus dederit a tempore venditionis, nisi venditor dilationem ad solvendum dederit; quia non est aequum, ut emptor simul rem et pretium habeat. Si vero res non sit fructifera non tenetur ad foenus solvendum, nisi *in mora culpabili fuerit,* nec aliter conventum sit. C. I. 1509.; C. G. 1652.; C. H. 1051.; C. L. 1573.

3.° Insuper tenetur *emptor solvere expensas factas pro asportatione rei venditae, pro scripturis aut actibus authenticis, item pro sumptibus necessariis ad rei conservationem* a die venditionis, nisi alio modo pactum fuerit. C. I. 1455. 1467.; C. G. 1593.; C. L. 1552. Cf. C. H. 1455. 1465. — C. B. 433. seqq. 459. seqq.

1132. *Quandonam resolvatur venditio ratione pretii?* — De Iure Romano: In foro externo, ad lites nimium non multiplicandas, actio contra damni auctorem, non conceditur, nisi emens carius, aut vendens vilius deceptus fuerit *ultra dimidium pretii.* L. 2. *de Rescindenda venditione.* Idque valet etiam de Iure Canonico. L. 805.

Ex Recentioribus Legibus: Si conventio *commissoria* expresse facta fuerit, *ut pretio suo tempore non soluto,* vel *re non tradita,* aut *accepta,* vel *quavis alia* apposita et non impleta *conditione,* res fieret *inempta,* venditio ipso iure resolvitur, vel potius res suo domino *vindicatur.* Resolutio venditionis est rescissio validae venditionis. Vindicatio autem actio in rem suam est, eam sibi accipiendo. Si vero expressum tale pactum non fuerit, sed tantum tacitum adfuerit, *non nisi officio iudicis* resolvitur. C. I. 1511. 1165.; C. G. 1654.; C. H. 1124.

1503. Cf. C. L. 1585. — *Commissoria ; lex commissoria* exceptio est adiecta contractui, contra quam si alteruter contrahentium commiserit, in mulctam incurrit, de qua conventum est. Cf. totum tit. *de Lege commissoria* in Dig. — Nihilominus venditio rerum mobilium ipso iure resolvitur, si emptor *die traditionis definita* non venerit; vel si emptor *solvendi moram* faciat; tunc enim in potestate venditoris est, si res nondum tradita fuerit, illico ab emptione discedere, nisi concessa fuerit dilatio. C. I. 1512.; C. H. 1505.; C. G. 1657.; si vero tradita iam res fuerit, poterit venditor rem *condicere* seu revindicare; nisi iterum dilatio ad solvendum emptori concessa fuerit, C. I. 1512. 1513.; C. G. 1657. Revindicare autem poterit *intra 15. dies a traditione* computandos, modo res apud emptorem sit, et nec mutata sit, nec locatori ignoranti fuerit obligata. C. I. 1512. 1523. Cf. C. A. 1062. — Ac in immobilium venditione, pleno iure, contractus non resolvitur, nisi prius post elapsum tempus solutionis pretii, intimatio solutionis facta fuerit a venditore emptori, qui deinde *in mora* constituatur, C. G. 1656.; C. H. 1504.

Venditor laesus *ultra dimidium iusti pretii*, C. I., C. A., ultra septem duodecimas partes, C. G., in venditione rei immobilis, ius habet postulandi rescissionem contractus, etiamsi huic iuri expresse renuntiaverit in contractu, et declaraverit se donare excessum, C. I. 1529.; C. G. 1674. Secus vero est ex C. A. 935. — Venditionis rescissio, *ratione laesionis*, soli competit *venditori*, et in sola venditione rei immobilis, in foro externo, sed in potestate emptoris est vel recedere a venditione vel supplere quanti res maioris valet. Rescissio haec biennio finitur. C. I. 1529. 1531. 1534. 1536.; C. G. 1674. 1676. 1681. 1683. Cf. C. A. 934. 935. 1060. — In foro conscientiae, rescissionis actio, *ratione laesionis*, tum venditori tum emptori per se competit, sive de re immobili, sive de mobili agatur, sive ultra supremum pretium sive citra infimum res empta fuerit. Ex C. A. 1060. utrique item competit actio ratione laesionis, tum nempe venditori tum emptori. — Resoluta venditione, cum re, fructus eius sunt etiam consequenter restituendi. — C. B. 454. 455.; L. 805. 819.; L. 2. *de Rescind. vendit.* C.; C. 3. 6. *de Empt. et vendit.;* S. Th. 2. 2. q. 77. a. 1. ad 1.; Gousset 839.; Troplong in a. 1654.

Actio rescissionis venditionis immobilium *ob laesionem* praescribitur biennio expleto a die venditionis. Et hic terminus currit etiam contra uxores, absentes, interdictos, minores, repraesentantes personas, maiori aetate constitutas, quae vendiderint. Et hic etiam terminus

currit pariter nec suspenditur usquedum currit tempus conventum pacto retractus. C. G. 1676.; C. I. 1531.

Rescissione admissa, si emptor rem praefert retinere, praeter supplementum pretii debet etiam interesse huius supplementi a die petitionis rescissionis. Si rem restituit, et pretium recipit reddit etiam fructus ex die petitionis. Interesse autem pretii ei debetur ex die petitionis vel ex die solutionis, si fructus non collegit. C. G. 1681. 1682.; C. I. 1534. 1535.

1133. *Quandonam resolvatur emptio ratione rei?* — Si *vitiosa res* tradita fuerit, emptor agere potest, intra tempus per leges statutum, *redhibitoria* vel *aestimatoria* actione. *Redhibere* est facere, ut *rursus habeat* venditor id, quod habuerat. *Aestimare* est facere, ut excessus pretii pro rei aestimatione restituatur, *quanto minoris* erat vendenda. C. I. 1478. 1501. 1505.; C. G. 1644. 1648.; C. H. 1486. 1491. 1492.; C. L. 1582.; C. A. 933.; C. B. 462. seqq.; L. 819.; Rogron in a. 1625.

Si *res non tota* tradita fuerit, quia eius pars periit, emptor potest vel a contractu recedere, vel pretium pro rata imminuere, C. I. 1461.; C. G. 1601.; C. H. 1460.; C. L. 1576. 1577. Si vero post traditionem emptor evictionem partis passus sit, fas ei est ab emptione discedere, si talis vel tanta ea sit, ut sciens empturus non fuisset. C. I. 1492.; C. G. 1636.; C. H. 1479. — C. B. 468. seqq.

Si emptio non rescindatur, valor partis evictae compensatur emptori, secundum aestimationem ipsius, tempore evictionis. C. I. 1423., C. G. 1637. Cf. Troplong in h. a.

Si *error in mensura rei immobilis,* quantitate in contractum deducta, intercesserit, venditori quidem non licet a venditione discedere, licet vero emptori, si excessus ultra vicesimam partem amplior, non item si minor, inveniatur. Si a venditione non discedatur, et excessus vel defectus sit quoad quantitatem, pretium augendum vel minuendum erit *pro quantitatis modo.* Huiusmodi autem actio anno finitur. C. I. 1473.-1479.; C. G. 1617.-1623.; Cf. C. H. 1469.-1472.

Ex C. A. 1059. 1060. quando agitur de mercibus, pro quibus taxa stabilita est, emptor iuridice petere potest compensationem pro qualibet minima laesione. Extra hunc casum, emptio et venditio impugnari potest tum ab emptore tum a venditore titulo tantum laesionis *ultra dimidium.*

1134. *An venditor teneatur rei defectus manifestare?* — Defectus sunt *substantiales,* vel *accidentales* tantum; *occulti,* vel *manifesti;* in-

super vel de iis venditor *interrogatur,* vel *non.* Hinc: Venditor *in omni casu* tenetur manifestare omnia vitia rei *substantialia* tam in se, quam relative ad finem notum emptoris, seu ea omnia, quae rem aliam faciunt, vel eam noxiam, aut notabiliter inutilem reddunt; secus de pretio et de damno tenetur. Ita ex omni Iure. — Venditor *interrogatus,* tenetur omnia vitia *occulta* manifestare, etiamsi rem noxiam aut inutilem non reddant; secus enim dolum committeret. Proinde si dolus fuit *vera* causa emptionis, contractus est rescindibilis. Si vero dolus fuerit *incidens* tantum, ita ut emptor, vitio cognito, etiam emisset, sed non tanti, restituere debet venditor solum quanti minoris emisset emptor: quia secus nulla fere venditio fieri posset. — Si autem venditor *non sit interrogatus,* et vitium *occultum* non reddat rem inutilem, pro ratione vitii pretium minuere debet. Ratio, quia aliter res pluris venderetur, quam valeat. — Venditor non tenetur *per se* ostendere vitia rei *accidentalia de se manifesta,* modo imminuat pretium pro rata defectus. Ratio, quia tunc non fit iniuria emptori, nec ratione pretii, quod imminuitur, nec ratione vitii, quod si non viderit emptor, sibi imputare debet. Excipe tamen, nisi emptor sit valde rudis, quia respectu illius vitium censetur occultum. Excipe etiam, si venditor specialiter interrogetur de tali defectu. — Si venditor protestetur, se nolle rationem dare de quocumque defectu etiam *occultissimo,* ad nihil tenetur dummodo non vendatur res ultra iustum pretium, saltem supremum, habita ratione illius vitii occulti. — L. 818. 819. 823. 824.; S. Th. 2. 2. q. 77. a. 2. 3., Quodl. 2. a. 10.; C. I. 1481. 1494. 1498. seqq.; C. H. 1484. seqq.; C. G. 1623. 1638. 1641. seqq.; C. B. 439. 442. 459.-461. 463. 464. 475. etc.; C. A. 869. 871. 872.

1135. *An venditor teneatur de omnibus damnis ex vitio rei venditae sequentibus?* — Non tenetur, nisi de damnis praevisis; quia non potuit suscipere obligationem quoad ea, quae ne in confuso quidem praevidit.

1136. *Ad quid teneatur venditor, si res pereat ante vel post traditionem?* — Ad nihil tenetur, si res pereat *ante traditionem ex casu fortuito.* Ratio est, ex C. I. 1480. 1226. 1298. 1299. 1504.; C. G. 1624. 1138. 1183. 1302. 1647.; C. L. 1549., quia res perit domino, id est emptori. Ita etiam (nisi aliter conventum fuerit) tenendum est ex C. H. 1182. 1445., et ex Iure Romano, licet venditor servet rei dominium, donec tradita fuerit. L. 828. — Si res pereat *ante traditionem ex culpa venditoris,* tenetur de pretio, et sumptibus contractus,

nec non ad quod emptoris intererat, quia rem ut suam custodire debebat, et de illato damno tenetur. C. I. 1140. 1219. 1224. 1504.; C. G. 1137. 1138. 1182. 1302. 1647. — Si res pereat *post traditionem ex vitio intrinseco,* quod tempore traditionis exsistebat, tenetur pariter restituere emptori pretium acceptum, et solvere expensas contractus, si quae sint, itemque id, quod emptoris intererat compensare. Ratio est, quia vendidit rem inutilem, seu nullius valoris: ergo adfuit in emptore error circa substantiam contractus; ergo contractus nullus est defectu consensus et ipsius materiae, quae nullo pretio erat aestimabilis. Insuper causa ipse fuit damni emptoris. C. I. 1504.; C. G. 1647. Cf. C. H. 1460. 1094. seqq. 1487. 1488. 1497.; C. A. 1061.

1137. *Quandonam venditor teneatur de evictione rei?* — Qui alteri rem tradidit ex causa onerosa, seu *auctor*, si is ea re spolietur, evictionem ipsi praestare debet; *evincere* enim est aliquid vincendo auferre. Hinc venditor tenetur de evictione, quoties emptor *iuridice* deturbetur a possessione rei emptae. Excipe, nisi aliter in contractu conventum fuerit. Ratio est, quia venditor dominium rei tunc transferre nequit. — Tenetur etiam ad pretium emptori refundendum, quando *deprehenditur,* rem venditam pertinere *certo* ad tertium, hic et nunc reclamantem. Eadem est ratio; venditor enim non potuit transferre rei dominium, quod ipse non habebat. Verum ad hoc non tenetur in conscientia *ante sententiam iudicis*, nisi *omnino certo ipsi constet,* rem revera esse illius tertii; nec tenetur fidem facile praebere aliis ita esse asserentibus, cum praesumptio ipsi faveat, nec aliunde sententia iudicis intervenerit. — Quando autem fit locus evictioni tenetur *auctor* reum propriis expensis defendere, et, re evicta, eum indemnem praestare. Quare ei restituere debet quod pro re ab ipso accepit, refundere ei factas litis expensas, et id quod interest. Evictio enim ex tacito quodam contractu inter dantem et accipientem est praestanda. Et sic, si rei evictae creverit valor, auctum ipsius pretium debetur. — C. I. 1481. seqq.; C. G. 1626. seqq.; C. A. 928. seqq.; C. A. 1474. seqq.; C. L. 1581.; Troplong della Vendita c. 4. in art. 1626. 1633.

In actione redhibitoria emptor tenetur de deteriorationibus, in evictione non tenetur de deteriorationibus post venditionem etiam sua culpa evenientibus. In actione redhibitoria emptor fructus restituere debet, in evictione consumptorum fructuum rationem dare non tenetur. In actione redhibitoria meliorationes et accessiones emptor restituere tenetur, in evictione emptor omnia sibi retinet quae rem augent. Troplong della Vendita cap. 4. a. 1647. num. 572.

1138. *Quinam vendere, emere possint?* — Omnes vendere et emere possunt, qui *generatim contrahere possunt, nec speciatim in Iure prohibentur.* C. I. 1456.; C. G. 1594.; C. H. 1457.; C. L. 1559. 1560. 1567.

Ex Iure Canonico rectores ecclesiarum, beneficiati, regulares viri et religiosae omnes bona ecclesiastica, immobilia et mobilia pretiosa nec licite nec valide vendere possunt. Lugo Resp. Mor. l. 4. d. 31.; E. M.

Ex Iure Romano speciatim prohibentur emere iudices eorumque officiales in loco, ubi iurisdictionem exercent, praeter necessaria ad victum, vestitum, et quotidianum usum. Itemque tutores, curatores et personae ipsis subiectae nequeunt emere bona eorum, qui sunt sub eorum cura aut tutela, sub poena nullitatis. — Emptiones etiam prohibentur publicis omnibus administratoribus; uti etiam donationes recipere iidem nequeunt. — L. unic. C. *de Contract. iud.;* L. *Praesides.* Dig. *Si certum petatur;* L. *Non licet,* L. *Si in emptione* § ult. *de Contrah. empt.*

Ex Recentioribus Legibus prohibentur: *Debitores* ea bona sua immobilia distrahere, quae a creditoribus coepta sunt proscribi, post transcriptum mandatum, vulgo *precetto,* de solvendo, scilicet quantum creditorum intersit. C. I. 2085.; C. G. 686. — *Qui foro cesserunt;* quin immo alienationes, factae a die cessationis solutionum, *irritantur* ex C. I. Comm. 709.; et factae decem superioribus diebus ante cessationem solutionum, *nullae sunt* ex C. G. Comm. 446.

Qui bona administrant Communitatis vel cuiusvis publici Instituti; *quique in officio, ministerio, munere publico* bonis distrahendis auctoritatem praestant, vel intersunt; *tutores, protutores, curatores; parentes* quoad bona emenda filiorum, qui eorum potestati sunt subiecti; *procuratores,* quibus quis aliquid distrahere suo nomine commisit; hi omnes sub poena nullitatis, vel sub hasta, praedicta bona emere prohibentur. C. I. 1457.; C. G. 1596.; C. H. 1459.; C. L. 1562. 1565.

Qui officii causa in foro agunt, ceu magistratus, scribae, advocati; procuratores, immo et notarii redimere prohibentur, *sub poena item nullitatis,* lites et iura litigiosa, quae cognoscenda spectent ad curiam, tribunal, vel praeturam, cuius pars sunt, vel in cuius iurisdictione officium exercent, C. I. 1458.; C. G. 1597.; C. H. 1459.; C. L. 1562. 1563. Cf. C. A. 879.; C. B. 456. seqq.

Immobilium emptio et venditio minoribus, uxoribus, interdictis prohibetur sine praescriptis legis formalitatibus. — Emptio et venditio

vetita speciatim est *inter coniuges,* paucis exceptis casibus, ex C. G. 1595.; et ex C. L. 1564., ex C. H. 1458., nisi essent separati quoad bona.

Potest aliquando pro aliquo reservari ius praeemptionis. C. B. 1094. seqq. Alii tunc emere non possunt.

1139. *Quaenam res vendi possint?* — Vendi non possunt *res sacrae,* Cf. 508. seqq. Res etiam *publici iuris,* ut publicae viae, publicum forum, vendi non possunt. Inst. l. 3. t. 24. § 4. Ipso autem *Iure naturali* venditio prohibetur earum rerum, quae *ex natura sua non nisi ad malum inservire possunt,* e. g., libelli diffamatorii, picturae lascivae, etc. Harum tamen rerum venditio, licet prohibita, non ideo tamen *nulla est;* unde venditor ad restitutionem non tenetur. Gousset 836.

Ex Iure Romano vendere quisque potest omnia sua bona tum praesentia tum futura, etiam simul, etiam quae in spe habentur, ut futuri fructus agri. Vendi etiam possunt res alterius, e. g. ratione pignoris, hypothecae, etc. Rem autem suam nemo valide emit, nisi venditor aliquod ius in ea habeat. L. *Suae rei,* L. *Si in emptione* § *rei suae* Dig. *de Contrah. empt.*

Ex Recentioribus Legibus vendi potest *quidquid est in commercio,* h. e. in patrimonio singulorum, vel corporum moralium; commercium enim est alienandi et acquirendi invicem ius; dummodo particularis lex non prohibuerit alicuius rei alienationem, C. G. 1598. Res quoque futurae, ut fructus, frumenta, partus vendi possunt; sive *ius* ad ea vendatur, et aleatoria venditio est, quae statim valet; sive *corpus* seu fructus nascituri vendantur, et venditio sub conditione est, quae tunc valida erit cum fructus nascentur. Vendi tamen nequit *successio personae* adhuc *viventis,* vel ipsa consentiente, C. I. 954. 1460.; C. G. 1600. — Venditio et emptio etiam prohibetur bonorum *minorum, uxorum, absentium, interdictorum,* non servatis praescriptis a lege formalitatibus. Gousset in a. 1598. — Vendi vero possunt ex ipso Iure Positivo, vel etiam quocumque alio titulo transmitti *iura incorporea,* ut chirographa, credita, servitus, ususfructus, ius ad haereditatem apertam; quorum traditio fit remittendo chirographa, aut alia scripta authentica. Verum, si iura *litigiosa* vendantur, debitori fas est illa retrahere ab emptore, restituto ei cum interesse pretio erogato. C. I. 1538. seqq.; C. G. 1689. seqq.; C. B. 433. — Vendi tandem potest haereditas *iam devoluta haeredi;* et pro huiusmodi venditione speciales adsunt positivae leges servandae. *Iam devoluta haeredi;* nam

viventis nulla est haereditas. C. B. 2371. seqq. Cf. hic 1337. — C. I. 426. 427. 430. 433. 435. 2113. 2114.; C. G. 538. 2226. 2227.; C. L. 1553. seqq.; L. 7. *de Haered. vel act. vend.*

Ecclesiastica bona, ut iam dictum est, sine beneplacito Apostolico vendi non possunt. E. M.

1140. *Quid et quotuplex sit pretium?* — *Pretium* est quanti aliquid *omnibus* valet. Valor iste venalis ex idoneitate rei determinatur, ut cum aliis rebus in humano commercio possit commutari. *Omnibus,* i. e. communiter, non singulariter unicuique. — Pretium aliud est *legale*, aliud *vulgare,* aliud *conventionale.* — Pretium *legale* est, quod auctoritate publica Principis vel magistratus est statutum, ne excedatur; unde hoc pretium dicitur consistere in indivisibili, utpote quod tam incrementum, quam decrementum excludat, quoad lex durat. — Pretium *vulgare,* seu *naturale* est, quod communi hominum intelligentium iudicio, ponderatis diversis rerum circumstantiis, rebus imponitur. Hinc pretium vulgare non consistit in indivisibili, sed admittit quandam latitudinem.

Pretium *vulgare* subdividitur in *summum*, *medium*, et *infimum.* Ubi notandum est, « quod pretium *rerum vilium* minorem latitudinem habet, quam *pretiosarum;* vinum enim, aut simile quod valet quinque, potest vendi sex, vel quatuor; aut si valet decem, potest vendi duodecim, vel octo; aut si valet centum, potest vendi centum et quinque, et nonaginta quinque ». L. 804. Verum, cum pretium praesertim vulgare a pluribus dependeat circumstantiis, secundum quas diiudicari solet, hinc praedicta regula ad definiendum pretium summum, medium et infimum nonnihil severa et scrupulosa videtur.

Pretium *conventionale* illud est quod libera contrahentium conventione determinatur. — L. *Si servum* 33. *Ad leg. Aquil.;* C. A. 1058. 1059.; Lugo d. 26. n. 38. 39.; S. Th. 1. 2. q. 96. a. 1. ad 3., 2. 2. q. 77. a. 1. ad 1., a. 2. ad 2.

1141. *Ex quibus causis pretium rerum crescere vel decrescere soleat?* — R. Ad 1.um Pretium rerum *generatim* desumitur *ex earum utilitate* in ordine ad humanos usus, et prout haec utilitas in societate seu communitate *existimatur.* — *Speciatim* vero pretium, etiam iustum, solet crescere ex sequentibus causis: *Ex penuria mercium,* seu alicuius rei, e. g., vini, frumenti, etc.; nam *quo aliquid est rarius, eo est carius*, iuxta commune axioma. — *Ex communi superfluitate pecuniae;* nam, quo magis aliquid est superfluum, eo minoris aestimatur. — *Ex multitudine emptorum;* nam quo plures sunt emptores,

eo magis necessariae, et utiles aestimantur merces. — *Ex maiori labore et periculo,* in comparandis mercibus, aut *maioribus expensis;* nam ista omnia sunt pretio aestimabilia. — *Ex maiori labore in vendendis mercibus,* ut, e. g., si quis minutatim, et per modicas partes debet aliquid divendere; nam maior labor in ponderando, mensurando, etc., est pretio aestimabilis. — Potest pretium crescere etiam *ex affectione propria venditoris ad aliquam rem:* et hoc dicitur *pretium affectionis. A fortiori* vero crescere potest *ob commoditatem,* quam ex ea percipit *venditor;* quia ut *affectio* ita et *commoditas* vere est pretio aestimabilis; cum privatio rei sit tunc pro ipso maior. Verum minime crescere potest, saltem iuxta communem sententiam, ob *affectum* vel *utilitatem* specialem *emptoris;* secus enim venderetur *quod suum non est.* S. Th. 2. 2. q. 77. a. 1. Insuper, si propter mentis utilitatem pretium augere liceret, iam contra doctrinam Benedicti XIV. liceret etiam propter mutuatarii utilitatem usuram ex mutuo exigere. Caeterum si ex adiunctis constet rem pluris aestimari communiter ob specialem illam utilitatem, quam emptori est allatura, pretium maius licebit petere. Sic nonnunquam agellus, qui per se parum valet, et domino nullam fere utilitatem praebet, maximi valoris est vicini fundi domino; et proinde iuste venditur eo pretio, quod plerisque videtur aequum, ea re considerata. — Crescere potest pretium *ob dilationem solutionis,* modo tamen intra latitudinem iusti pretii contineatur, aut non excedatur taxa legalis pro mutuo, aut ratio alicuius tituli damni emergentis, lucri cessantis, periculi sortis, frequentiae emptorum, qui inde augentur, consuetudinis loci, etc. Ratio patet ex supra dictis de *iusto interesse.* — Potest vendi item carius, si res alio tempore venditor sit pluris distracturus, vel si pretium ab emptore sit tradendus *tempore,* quo res *sit pluris valitura.* — Tandem res ultra iustum pretium non ideo vendi potest, quod venditor eam *ex sua ignorantia vel imprudentia,* aut etiam *ex casu fortuito,* maiori pretio emerit, vel subierit maiores sumptus, quam vulgo alii solvant aut subeant. Ratio est, quia pretia rerum non crescunt aut decrescunt ex hoc quod uni vel alteri accidit, sed ex eo quod communiter contingit. Neque ex eo quod aliquis privatus mercator fuerit furtum passus vel naufragium, in aestimatione vulgi adaugeri solet pretium rerum: sicut neque crescere solet pretium frumenti, eo quod unus vel alter rusticus fatali grandine fructus agrorum suorum perdiderit. Secus autem dicendum foret, si multi mercatores in naufragio suas merces perdidissent, quia merces rariores factae eo ipso pretio crescerent. — Ithur. Cas. 4. n. 11.; Elbel 587.; L 768. 801.-811. 829.; Gousset 840.

R. Ad 2.um Pretium rerum solet consequenter decrescere ex oppositis causis: *Ex abundantia mercium;* nam, quo magis, ut dictum est, aliquid est superfluum, eo minus aestimatur. — *Ex penuria pecuniae,* nam haec, quo est rarior, eo carior. — *Ex paucitate emptorum,* adeoque licet vilius emere in gratiam venditoris, emptorem quaerentis; quia res ultroneae iuxta communem existimationem vilescunt. Hinc saltem *probabiliter* licet etiam vilius emere, ubi merces venduntur ob paupertatem; inopia enim venditoris non efficit, ut communis aestimatio mutetur. — *Ex intrinseca vilitate rerum,* aut *maiori facilitate eas comparandi* aut *conservandi,* vel *ex periculo cui res sunt expositae,* e. g. imminente bello, naufragio etc. — *Ex minori labore res divendendi,* ut, e. g., quando res *aversione* emuntur, i. e. magna rerum quantitas simul et acervatim uno pretio emitur. — Potest etiam vilius emi, si res tradenda sit *tempore,* quo *minoris valebit;* vel si emptor eam alio tempore sit minoris comparaturus. — *Ex repraesentata,* vulgo *anticipata pretii solutione,* res item vilius emi potest: modo intra latitudinem iusti pretii sistatur, quia pecunia praesens uti merces praesentes, pluris aestimatur quam quae speratur; aut modo legale interesse non excedatur; nam virtuale quoddam mutuum est. — Unde pretium eiusdem rei propter diversas circumstantias extrinsecas intra breve tempus solet ascendere et descendere, ut patet ex quotidiana praxi etiam venditorum et emptorum. — Ithur. Cas. 4.; L. 801.-811.; S. Th. 2. 2. q. 77. a. 1. 2.

1142. *Quale pretium sit servandum in venditione et emptione?* — In venditione et emptione, *per se loquendo,* servandum est pretium *legitimum;* et in huius defectu pretium iustum *vulgare.* Ratio 1.i est: quia illud, quod publica auctoritate statuitur ex officio, et propter aequitatem, debet etiam in conscientia observari. Atqui pretium legitimum, seu taxatum, est quid tale. Unde, si quis emptori ignaro vendit aliquid *supra* pretium taxatum, peccat non solum contra iustitiam legalem, seu obedientiam Principi debitam, verum etiam contra iustitiam commutativam, et excessum in conscientia ante sententiam iudicis tenetur restituere. Illi vero qui vendunt *infra* tale pretium, si pretium a lege est taxatum in favorem vendentium, peccant contra iustitiam legalem et caritatem, quatenus nempe inde damnum aliis mercatoribus sequatur. — Ratio 2.i est: quia, deficiente taxatione auctoritativa Principis, et magistratus, nulla habetur melior mensura pretii rerum quam communis hominum aestimatio. Porro, cum pretium vulgare sit triplex intra limites iustitiae, nempe *summum, me-*

dium, et infimum, quolibet ex his licet vendere et emere. — *Per se loquendo:* nam aliquando licet *legale pretium* excedere scilicet: 1.° Si a maiore hominum parte non servetur, Principe sciente et tacente, tunc enim tacite approbat. 2.° Si res notabiliter mutentur, tunc enim taxa evadit iniusta. 3.° Si merces sint notabiliter solito pretiosiores vel deteriores; lex enim attingit res ordinariae bonitatis. — Ithur. Cas. 4. n. 9.; Elbel n. 500.; L. 803.; S. Th. 2. 2. q. 77. a. 1. a. 2. ad 4.

Si deficiat non solum *pretium legale,* verum etiam *pretium vulgare,* propterea quod agatur de rebus *non necessariis* ad communem convictum; ut sunt gemmae, tabellae pretiosae, res antiquae, antiqui codices, etc., *probabilius* aestimandae sunt *iuxta iudicium peritorum* in ea materia, attentis circumstantiis, spectata rei novitate, antiquitate, raritate, etc. Ratio est, quia ipsi in eiusmodi reputantur iudices idonei, prout vulgus in vulgaribus. « Excipio tamen ex his, ait S. Alph. 808., *mulieris honestae* usum, qui cum sit pretio inaestimabilis, sine iniustitia poterit illa pro eo quamplurimi accipere ». Opposita tamen sententia ut *probabilis* aliis apparet, quia in eo casu iustum videtur pretium, de quo contrahentes conveniunt. Huius postremae sententiae probabilitas admitti potest, eam limitando ad casum, in quo non agitur ex una parte de re, quae apud peritos habeat reapse *magnum valorem,* ex alia vero *de pretio omnino vili,* tunc enim error adest *in ipsa substantia* contractus. Unde S. Alph. asserit emptorem teneri pretium supplere, si, e. g., paucis assibus emat pretiosam gemmam, quae vitrum reputetur. L. 819. Attamen, ut notat idem S. Alph. ib., iustum reputandum est illud pretium, de quo pars utraque convenit, si ob ignorantiam valoris sortis periculo se committat. Tales insuper res quae non sunt communi convictui necessariae maximam admittunt pretii latitudinem. — L. 735. 801. 811.; Ithur. Cas. 4. n. 10.; Sporer de Matr. 583.

1143. **Resolves:** Quapropter exigere *iure* potest *honesta mulier* etiam matrimonium cum viro nobilissimo et ditissimo, etiam Principe, quod, nisi alia obsit potior ratio, *iure* consequenter debetur. *Mulier honesta,* et a fortiori, *virgo;* meretrix enim cum sit parata ad se prostituendum cum omnibus, non aestimat ipsa multum, neque multum alii communiter aestimant carentiam suae honestatis; unde nequit exigere maius pretium, quam quod communiter dari solet. — Lugo b. 18. n. 47., d. 26. n. 49.

1144. *An liceat emere infra infimum pretium, praecise ratione anticipatae solutionis, antequam merces tradatur?* — R. Affirmative, ratione variorum titulorum, qui mutuo extrinsece solent advenire, si reapse adsint, et servata debita aequalitate pretii respectu huiusmodi titulorum. Est enim reapse quoddam mutuum. — R. Affirmative, ratione propria huius modi vendendi; siquidem haec vendendi ratio inducit emptorum raritatem, venditorum multitudinem, et magnum venditoribus commodum affert ex parte ipsorum emptorum. Lessius l. 2. c. 21. n. 62.; L. 811.

1145. **Resolves:** Hinc licet etiam carius vendere ob dilatam pretii solutionem, propter eandem mutui rationem, et quia haec vendendi ratio cum multitudinem e contra inducat emptorum, et raritatem venditorum, rei pretium secundum communem existimationem auget. L. 811.; Less. l. c. n. 57.; Gousset 841.

1146. *An nomina debitorum seu credita possint vilius emi ob certam et anticipatam solutionem?* — R. Negative quoad « chirographa, quae vulgo nuncupantur *fides crediti,* pro quibus nullum morale periculum adest, modo, ob distantiam, incommoda aut periculosa sibi non esset exactio, propter eum qui ad exigendum mittendus est ». L. H. A. tr. 10. n. 179. — R. Affirmative, si creditum *sit incertum vel difficilis exactionis,* « etsi ementi sit facile illud integre exigere; quia pretium sumitur a communi aestimatione, non ex circumstantia particularis ementis ». — Si creditum *liquidum sit,* controvertitur. Prima sententia negat. Ratio, « quia actio ad creditum liquidum, revera, cum nullum adsit periculum, aut sumptus pro eo recuperando, tanti valet, quanti ipsa pecunia debita ». Secunda sententia affirmat. Ratio, quia cum in praxi communiter haec credita sint obnoxia huiusmodi periculis et incommodis, pretio ipsa decrescunt iuxta communem aestimationem. « In emptione autem sola aestimatio hominum constituit iustum pretium rerum, hicque praebet titulum minoris emendi ». L. 829. 830. Insuper, « quia aequivalent pecuniae mutuatae, proinde ex eadem ratione ac in mutuo, licet percepire lucrum moderatum, iuxta taxam legalem ». Gur. 894. — Venditio haec perfecta est statim ac emptor et venditor de ea convenerint quoad creditum vel aliud quodcumque ius et quoad pretium. Verum, ut valeat quoad *tertios,* denuntianda est debitori, vel ab ipso, actu authentico, acceptanda est. Quare debitor liberatur, si antea priori solverit creditori. C. I. 1538-1540.; C. G. 1689-1691.; C. H. 1527. — Lugo Resp. Mor. l. 6. d. 18.

1147. *An possis pretio currente vendere rem, quam scis mox minoris valituram?* — R. Affirmative *probabilius et verius*. Ratio est, quia pretium praesens est iustum et nondum immutatum, modo tamen scientia haec sit privata, si enim communis esset, iam mutaretur. Aliquando tamen peccare potes contra caritatem, si, e. g., tali venditione emptor reduceretur ad extremam vel gravem necessitatem; sicut enim caritas praecipit, ut subveniamus proximo graviter indigenti, sic vetat, ne in paupertatem ipse redigatur, ut nobis divitias comparemus. Attamen, ubi de gravi tantum proximi necessitate agatur, satis non constat, an peccatum contra caritatem sit semper grave, quia caritas non vetat, ne quis consulat sibi, utendo iure suo, etsi alteri damnum inde per accidens obveniat.

Casum vero excipit Molina, quo quis sciens conditam legem, quae pretium imminuat, sed nondum promulgatam, res suas propter eam scientiam pluris venderet, vel venderet pretio currente, vel minime venderet. Ratio, quia « lex publica aequalis ac communis esse debet subditis omnibus, peccaretque contra iustitiam Princeps, si, antequam omnibus promulgaretur, quibusdam illam manifestaret, qui promulgationem praevenientes, cum aliorum iactura illius occasione lucrarentur: eademque ratione, qui in aliorum praeiudicium scientia illius uteretur, quocumque modo ad ipsum ea scientia pervenisset, peccaret contra iustitiam, cum onere restituendi damna, quae ea via proximis evenirent ». — Tradens vero discrimen huius casus et alterius casus, quo quis sciret alias eiusdem generis merces brevi superventuras, emptoribus id ignorantibus, addit: « qui utitur scientia legis, antequam promulgetur ad seipsum ditandum cum aliorum iactura, utitur, scientia rei, quae omnibus debet esse communis, in aliorum detrimentum, ac proinde iniuriam illis facit: qui vero ad eumdem effectum utitur scientia, quod superveniant merces, non utitur scientia rei, quae omnibus debeat esse communis, quin potius id spectat ad industriam, artem atque eventum fortunae mercatorum ». De Iust. et Iur. t. 2. d. 354. n. 5. — Verum alii id negant. Aliud enim est *abusus potestatis*, si. e. g., ideo Princeps vel magistratus legis promulgationem differrent, donec ipsi possent suas merces vel pecunias distrahere, non enim Princeps et publici magistratus potestatem habent, nisi in commune subditorum bonum; aliud vero est merus *usus scientiae*, quam legitime habent Princeps aliique magistratus, et qua legitime uti possunt, si ex rationabili aliqua causa legis promulgatio sit differenda. — L. 824.; S. Th. 2. 2. q. 77. a. 3.; Lessius 45.-48.; Lugo 140.-143.; Gur. Cas. 90.; Struggl tr. 3. q. 1. n. 16.

1148. *An possis pretio currente vendere rem mixtam cum alia viliori?* — Haec Molina de Iust. et Iur. t. 3 d. 353. n. 33.: « Quando pretium non est lege taxatum, aliquidque admiscetur rebus, quae venduntur, ut vino aqua, medicamentis aliqua inconsueta, distinguendum est. Quoniam si mixturae nocumentum afferre possunt, tunc vendentes res mixtas eo modo, tenentur ad damna omnia subsecuta, itemque ad restitutionem eius, quod res illae minus ementi valent quam sit id, quod pro eis dedit. Si vero nocumentum non afferant, res tamen minus utiles ad id sint, ad quod emuntur, tunc vendentes restituere tenentur, quod minus emptoribus ad id valent, ad quod emuntur; quare, si nihil ad id conducant, restituere tenentur integrum pretium; ut si medicamentum propter mixturam inutile reddatur, ad quod emitur. Quod si res eo modo mixtae utiles ad id sint, ad quod emuntur, tantumque de pretio detrahatur quantum par sit propter mixturam, tunc vendentes ad restitutionem non tenentur; eo quod pretium iustum non excesserint; peccant tamen, nisi necessitate compulsi id efficiant; ut quia aliter extrahere non possunt iustum pretium rei, ut verbi gratia, vini, nisi parum aquae illi admisceant: vel nisi res cum ea mixtura re vera valeat, quod pro ea datur, nec emptor pro eo pretio empturus esset meliorem. Arcendi tamen sunt venditores ab eiusmodi fallaciis ac deceptionibus ». Idem dicendum, si res artificiales pro naturalibus vendantur, e. g. vinum artificiale, butyrum artificiale, pro vino naturali et pro butyro naturali. Si res artefacta aeque utilis est ac naturalis, ac pretium convenienter imminuatur, neque emptor declarat se velle rem naturalem, non artefactam sibi comparare, valet contractus, neque ulla est restitutionis obligatio. — L. 820. 821; S. Th. 2. 2. q. 77. a. 2.

Vinum tamen artificiale naturali substituere in venditione, iniustitia per se est. Et idem per se est in qualibet alia re, cum substantialis error sit; et quilibet emptor rationabiliter invitus esset, si substitutionem cognosceret.

1149. *An teneantur ad restitutionem mercatores, qui fraude vel mendacio inducunt emptores ad merces suas emendas maiori pretio, quam emissent, licet summum pretium non excedant?* — R. *Quoad fraudem,* affirmative. Ratio, quia, fraus est causa efficax et iniusta damni, quod emptor patitur: unusquisque autem ius habet strictum, ut fraude vel dolo non inducatur ad damnum quodpiam patiendum. — *Quoad mendacium per se* idem dicendum foret, cum etiam illud sit de se causa iniusta damni. Attamen notandum est, « quod commu-

niter non praestatur fides mendaciis vendentium, dum satis noscuntur haec esse communia stratagemata ; unde ipsi regulariter non tenentur ob id ad restitutionem... Dixi *regulariter,* quia si aliquando venditor certe animadverteret, emptorem mendaciis credere, et ideo maioris emere, tunc quidem ab iniustitia is non est excusandus ». L. 805. Quare ad restitutionem tenetur, si huiusmodi mendaciis et fraudibus venditor vere induceret emptorem ad merces emendas maiori pretio, licet summum pretium non excedat. 1. Thessal. 4., 6. — S. Th. Quodl. 2. a. 10.

1150. *An vel quomodo peccent mercatores, qui interrogati de pretio mercium, illud notabiliter exaggerant? — Si revera intendant hoc pretio vendere,* peccant contra iustitiam, inique alienum appetendo ; et ad restitutionem tenentur, si de facto pretium illud ipsis solvatur. — Si vero intendant tantum dare emptori locum offerendi suum pretium, ut sic ad iustum pretium deveniant, excusantur, quia notum est et consuetum mercatores ita loqui, ut emptores ad iustum pretium perducant.

1151. *An peccent contra iustitiam, qui rem venditam infimo pretio, ante traditionem imminuunt vel adulterant?* — R. Affirmative, quia agunt contra pactum cum emptore initum. Quamvis enim liceat summo pretio vendere, non licet tamen mercatori, qui infimo vel mediocri pretio vendat, occulte sibi comparare pretium mediocre vel summum, imminuendo qualitatem mercis, aut de mensura vel de pondere detrahendo ; secus inutiles prorsus forent conventiones. Levit. 19., 35. ; Proverb. 20., 23. Excipe, si pretium vel lege taxatum, vel malitia conspirantium emptorum iniquum sit. Essentialis enim huius contractus proprietas aequalitas est. Quare tunc iniustitia non est, se compensare mercis quantitatem imminuendo. Lugo 137. ; L. 822.

1152. *An peccent contra iustitiam mercatores europaei, qui maximo pretio vendunt apud Indos cultellos, specula, et alia eiusmodi, quae apud nos vilioris pretii habentur?* — R. Negative, quia haec licet viliora sint in nostris regionibus, communiter tamen magni aestimantur ab Indis vel Sinensibus, etc. ; pretium autem vulgare ex communi aestimatione hominum regionis determinatur. — L. 804. 808.

1153. *An peccent contra iustitiam, qui vili pretio emunt res pretiosas, quando venales exponuntur apud propolas,* vulgo *rigattieri?* — R. Negative, quia res illae censentur amisisse pretium antiquum et aliud accipere consuetudine, seu contrahentium conventione. Unde

res eiusmodi ratione pretii maximam recipiunt latitudinem. — Sic aliquando emuntur paucis assibus libri, qui quinque vel decem francis vendi potuissent. Idem dicendum de emptione mobilium veterum, quia haec minoris valoris communiter habentur. — L. 807.

1154. *An licitus sit retractus conventionalis, seu pactum retrovenditionis in gratiam venditoris, ut nempe certo tempore aut quando is voluerit teneatur emptor rem revendere venditori?* — R. Affirmative. Idque constat ex lege Levit. 25.; L. 7. *de Pact. inter empt. et vend. comp.* C., L. 2. ib.; Less. 1. 2. c. 21. n. 113.; Lugo d. 184. Ratio est, quia dominus rei potest de re sua disponere prout ipse velit, dummodo iustitia servetur. Facta igitur *debita pretii imminutione*, pro onere emptori imposito, huiusmodi pactum licitum est.

Quanta esse debeat *talis imminutio?* Alii volunt tertiam pretii partem, alii quartam partem pretii detrahendam tenent, alii verius existimant rem definiendam ex prudentum iudicio, adiunctis omnibus rite perpensis. — C. *Ad nostram* 5. *de Empt. et vendit.;* L. 812.

Emptor autem *in redemptione rei* ex parte prioris venditoris, exigere potest, ut maius pretium sibi solvatur, quam illud quod ipse solvit. « Quia eo ipso, quod res venditur cum pacto retrovenditionis in favorem venditoris, debet vendi pretio minori infra iustum, *propter illud onus superadditum*. Quando autem venditur postea eidem venditori, datur *sine ullo onere*. Ergo debet tunc emi pretio iusto integro. Non ergo potest cogi emptor ad revendendum postea pretio minori sine iniustitia ». — Hinc emptor, qui rem emit pretio infimo, exigere potest a priore venditore pretium summum. Nam vendens rem suam exigere potest iustum pretium quod tunc res valet. Ac saltem exigere potest, ut pretium tantum nunc augeatur, quantum fuerat in priore emptione imminutum. Lugo ib. n. 192. 199. — Verum, cum emptor interim fruatur illa portione pretii imminuti, et rei commoditate et fructibus, potest quidem in pacto retrovenditionis *pacto* etiam exigere, quod res a domino redimi nequeat pretio minori, quo ipse eandem emerat ab ipso, sed *pacto exigere absolute nequit,* ut non nisi maiori pretio a domino redimatur. Absolute enim ad servandam iustitiam sufficit, quod dominus suam redimens rem, iustum solvat pretium; et pretium iustum necessario in casu non est semper maius pretium.

Licitum vero est pactum, ut possit venditor, eodem quod accepit pretio restituto, rem suam redimere. Est enim tunc simplex quaedam venditionis dissolutio ex mutua contrahentium voluntate. Insuper nulla est iniustitia quod emptor tantum a priore venditore recipiat

quantum illi ipse dedit. Nam si pretium hoc iustum est, res clara est; si minus iusto est, compensari sufficienter potest emptori commodo et fructibus rei, interim ab ipso perceptis. C. I. 1515.; C. G. 1659.; C. H. 1507.; C. A. 1068.; C. B. 497.

Ut retrovenditionis pactum licitum sit, necessarium praeterea est, ut rei venditae *periculum* non sit penes venditorem; nisi iusta periculi aestimationem pretium augeatur. Res autem ab emptore restituenda intelligitur talis, qualis accepta fuit ab ipso, absque deteriore ratione vel novo onere. — L. 812.; C. H. 1519. 1520.; C. I. 1528.; C. G. 1673.; C. A. 1069.; E. M.

Emptor ergo, ut verus dominus rei, eius omnes percipit fructus, et omnia exercet iura rei inhaerentia, interim, usque dum venditor suum exercet rem redimendi ius. C. G. 1665.

Retrovenditio habetur statim ac venditor pretium offerat suo emptori. Neque opus est, ut pretium hic et nunc de facto detur. Ut venditio simplici consensu perficitur, ita etiam retrovenditio. Quare dissolvitur statim prior venditio, et venditor potest a quolibet possessore rem suam vindicare. Cf. Troplong in a. 1662. Cum re autem restituendum incrementum ei factum alluvione. Restituenda item est pars thesauri in fundo inventi. Illud enim rei accedit et rem sequitur, iste item iure soli rei domino debetur. Emptoris autem dominium, pendente conditione retractus, suspensum manere videtur. Cf. Troplong in a. 1673. n. 766. seq.

1155. *An licitum sit pactum reemendi ad arbitrium emptoris?* — « Prima sententia negat... quia revera res non videtur vendi, sed tantum in pignus dari, ita ut emptor percipiat *fructus ex sua pecunia,* quam potest recuperare, ad suum libitum... Secunda sententia communissima affirmat... Hanc certe probabiliorem puto, cum his tamen conditionibus: 1.° Ut adsit verus animus emendi et vendendi. 2.° Ut emptor *maius pretium* solvat, iuxta aestimationem huius oneris, quod imponit venditori. 3.° Ut non obligetur venditor reemere *eodem pretio maiori,* quod recipit... Hinc censeo non posse emptorem in tali contractu obligare venditorem, nisi ad solvendum solum pretium, iuxta valorem rei tempore reemptionis (et contra si res crescit, crescit vendenti, H. A. tr. 10. n. 181.); excessus enim iusti pretii datus venditori, totus ad illum spectat, ratione oneris ipsi impositi reemendi ad arbitrium emptoris. His conditionibus servatis... gravamina utrinque compensantur ». L. 813.; E. M.

1156. **Resolves**: Licitum consequenter est pactum retrovenditionis in gratiam simul venditoris et emptoris, dummodo *debita pretii aequalitas* servetur, ita ut minus sit quam pretium, quod exigeretur, si pactum esset in gratiam solius emptoris, maius autem sit quam pretium, quod solveretur, si pactum foret in solius venditoris gratiam. Quare cum onus cum onere compensetur, sufficit rem vendere pretio ordinario.

1157. *Quid recentioribus legibus constituatur de retrovenditione?* — Ex C. L. 1587. retrovenditio prohibita est. Ex C. I. 1515. 1516. 1520. 1528.; C. G. 1659. 1660. 1664. 1673.; C. H. 1507. 1508. 1510. 1518. 1520., licet pactum redemptionis seu recuperationis in gratiam *solius venditoris,* ita tamen, ut facultas rem suam recuperandi non producatur ultra quinquennium, ex C. H. ultra quadriennium vel ultra decennium, quo tempore elapso, *res irrevocabiliter fit emptoris.* Intra hoc tempus venditor potest rem suam persequi etiam apud alium, qui eam ab emptore acquisiverit. — Venditor rem suam repetens, debet non solum restituere principale pretium, sed et solvere expensas pro contractu venditionis, easque quas subiit emptor pro reparationibus necessariis rei, itemque eas quae fundi valorem auxerunt. Nisi his omnibus satisfecerit, possessionem rei obtinere nequit. — Cum vero in possessionem redit fundi, hunc accipit a quovis onere et hypotheca immunem, quibus ab emptore fuerit gravatus; tenetur tamen locationis contractus servare, quos emptor absque fraude inierit; et ex C. I. si non ultra triennium fuerint constituti.

Ex C. A. 1068.-1071. pactum permittitur reemendi ad arbitrium *venditoris,* et revendendi ad arbitrium *emptoris.* Res et pretium restituenda sunt in utroque casu, nisi res fuerit melior vel deterior reddita; tunc enim compensatio debetur.

Ex C. B. 497. seqq. pactum permittitur reemptionis ad arbitrium venditoris eodem venditionis pretio, nisi interim res melior vel deterior evaserit. Reemendi ius usque ad tricennium pro fundis, usque ad triennium pro reliquis rebus perdurare potest.

Cum autem hae leges publicae utilitatis causa latae sint, ideo in foro etiam conscientiae vim obtinent. Cf. C. H. 1521. seqq.; C. A. 1068. seqq. 1072. seqq.

1158. *Quid sit mohatra, et an licita?* — Contractus mohatra ille est, quo quis mercem emit *maiori pretio ad creditum,* cum pacto explicito, vel implicito, ut venditori eadem res *statim* retrovendatur *pretio minori et numerata pecunia.* — Talis contractus est prorsus illi-

citus. Constat 1.° ex pr. 40.ª d. ab Innoc. XI. 2.° Quia usura palliata est; onus enim imponitur emptori vili pretio *statim* retrovendendi absque ulla compensatione, et ullo iusto titulo, qui in mutuo aliunde reperitur. — Si tamen res sine paevio pacto retrovendatur etiam minoris, et eidem venditori, modo absit omnis usurarius animus, de se licitus erit; quia tunc nullum imponitur onus contra naturalem aequitatem. Ac, si excessus qui exigitur conveniens lucrum sit ratione mutui, tunc nulla in eo habetur illicita usura. — L. 813.; E. M.

1159. *Quid sit venditio sub hasta; an sit licita; quaenam eius natura?* — *Venditio sub hasta,* seu per licitationem, est ea quae fit per praeconem, et in qua ultimae licitationi res adscribitur. — *Venditio sub hasta licita est,* sive fiat consentiente sive invito domino, seu per auctoritatem publicam; sive infra infimum pretium ematur, sive supra summum vendatur. Ratio, quia in primo casu pretium adest conventionale, in altero vero « potestas publica approbat pro iusto pretium illud, quod publice *emptorum concursu* probatur » L. 808.; C. G. 1686. — Hinc, si emptores concurrant, res fit aestimabilior; si non concurrant, vilior habetur cum res ultro offeratur; et vendi potest quanti maioris, emi quanti minoris. In ea consequenter locum non habet rescissio titulo laesionis, et redhibitoria, C. I. 1308. 1506. 1534,; C. G. 1649. 1684. — Non cessat vero in ea evictio, et, re evicta, pretium emptori restituendum est *in coactis venditionibus,* non a debitore, cuius res vendita fuit, et cui profuit solutione, sed ab eius creditore, quia ei sine causa solutum, C. I. 1237.; C. G. 1377. — C. B. 156.

Pretium, quod *emptorum concursu* determinatur, locum etiam habet in locatione operis et operae, e. g. in aede extruenda, in negotio pertractando.

1160. *An venditor possit rem suam retrahere, incepta licitatione, si minus pretium offeratur?* — R. Negative per se. Ratio est, quia emptores publice convocati ad auctionem, acquirunt quoddam ius ad rem venalem, quatenus fit stipulatio tacita, ut cedat plus offerenti. Attamen temperandus est huius doctrinae rigor, si vigeat *contraria consuetudo,* vi cuius contrahentes *in hoc consentiant,* quod venditor rem retrahat suam, si infra infimum pretium venderetur. Verum huic incommodo praecavetur statuendo ab initio infimum pretium, quo licitatio incipiat.

1161. *An possit venditor mittere fictos licitatores, ut pretium rei crescat?* — R. Negative. Ratio est, quia hoc fraudulentum est, prae-

sertim, si fiat, *oblata eis pecunia,* cum tendat ad pretium augendum, et ita ad decipiendos emptores sinceros, atque adeo iis iniuriam inferat, dum causa sunt, ut pretium ex ea crescat fraude, non vero ex concursu naturali rerum, *ex emptorum* scilicet *libero concursu.* Quare tunc restitutio in integrum competit ex dolo. — *Oblata pecunia;* id emptori permittitur, ut aliorum licitatorum *iniustam redimat vexationem;* unde etiam venditori permittitur, alios ita pertrahere ad licitationem emptores, *ad iniustam redimendam vexationem,* ut res suae saltem infimo veneant pretio. — Multo minus licet *fingere* velle participare licitationi, ut aliquid quis a veris licitatoribus extorqueat. Evidens dolus et fraus est.

1162. *An ille, cuius bona venduntur in gratiam creditorum, mittere possit amicos ad ea suo nomine emenda?* — R. Affirmative, si licitatio sit coacta, seu si fiat auctoritate publica; nam ille, cuius bona venduntur, deterioris conditionis esse non debet. Aliunde ipse non est proprie vendens, cum venditio ipso invito fiat. Ergo. — R. Affirmative etiam, si licitatio sit voluntaria, quia, ut emptor alios licitatores avertere, prece adhibita, potest; ita venditor, eadem adhibita prece, potest alios licitatores arcessere, et hi ut possent non rogati licitari in gratiam vendentis, cur idem rogati non possent, dum tamen omnis absit hac in re fraus, nempe si nomine proprio et vero emant; et, si emant nomine venditoris, ex iure vel ex consuetudine possit is rem suam retrahere, quando res saltem infimum pretium non obtineret. Si enim eam tunc retrahere potest, et potest ita emere.

1163. *An emptor possit pactum facere cum aliis ne licitentur, aut ne plus offerant?* — Negat S. Alph. « saltem casu, quo per sententiam iudicis res ad subhastationem exponitur. Ratio, quia tunc dominus rei tenetur omnino rem tradere plus offerenti; ideoque iniuriam ei emptor irrogat, si, solum pretium infimum aut medium offerendo, impedit venditorem a consecutione pretii supremi, ad quod ius habet, scilicet ne impediatur ab illo consequendo ». L. 808. — Excipiunt tamen plures, si emptores sint societate coniuncti, vel quasi coniuncti, ut fratres, amici, etc., quia faciunt quasi unam personam moralem, nec potest exigi, ut adversum se licitentur. Excipiunt etiam probabiliter alii, si vigeat usus, ut venditor rem suam retrahat, quando pretium inferius ei offertur: quia si ipse potest impedire, ne pretium sit nimis exiguum, aequitas etiam postulat, ne conqueratur, quod emptores conveniant, ne pretium nimis augeatur. — Alii tamen absolute affirmant. Ratio 1.° quia in qualibet venditione sub hasta *per se* do-

minus tenetur rem tradere plus offerenti. 2.° Emptor paciscendo cum aliquo non impedit, quominus dominus summum rei pretium consequatur, nam alii possunt concurrere et offerre. 3.° Venditor non habet ius, ne aliquis quomodocumque impediatur a concurrendo, sed ne vi et fraude impediatur; secus nec precibus posset impediri. 4.° Ut quilibet potest libere non concurrere ad hastam, ita potest libere sese obligare ad non concurrendum. — Id tamen civiles leges nullo probant modo, C. I. Poen. 299.; C. H. Poen. 555. — Gousset 843.

1164. *Quid sit monopolium, et an licitum sit?* — Monopolium idem, quoad nomen, est ac unius venditio. Quoad rem est potestas vendendi penes unum aut paucos exsistens. — Monopolium quatuor modis contingere potest: 1.° Si Princeps ex iusta causa alicui concedat privilegium, ut solus vendat aliquod genus mercium, et hoc certe *licitum* est; cum scilicet id conferat communi bono, legitimo taxato pretio. Alii autem contra iustitiam peccant, si similes merces ipsi conficiunt et vendant. 2.° Si mercator vi et dolo impediat, ne aliae merces advehantur, ut ipse merces suas vendat cum damno reipublicae, et hoc certe est *illicitum,* et tenetur ad damni restitutionem; e. g., si falsam notitiam spargit, naves esse submersas, aut similia mendacia. 3.° Si unus vel pauci omnes merces emant, ut deinde vendant quanti plurimi. Idque illicitum est, si res sint utiles et necessariae ad vitam, et non tantum ad luxum et ad delicias spectent, et maximum sit pretium, quod ex ipso facto monopolio resultat. 4.° Si venditores conspirent inter se de pretio, ut non minoris vendant; et si pretium iustum sit, illicitum id per se non est. — L. 814. 815.

Huiusmodi quaestio monopolii quoad varios eius casus facile ad ipsos operarios extendi potest, eisque applicari etiam possunt variae resolutiones. Haec autem quaestio quoad operarios bene diversa est ab alia quaestione cessationis ab opere et a labore, quae post contractum libere initum locationis operae non tantum illicita, sed etiam iniusta per se est, privatorum bono ac civitatis bono valde damnosa.

1165. *An peccent contra iustitiam, vel contra caritatem mercatores, qui, tempore messis aut vindemiae, omne triticum vel vinum regionis pretio emunt infimo, ut postea carius vendant*? — Certum est id licitum esse, si emantur merces *non necessariae ad vitae sustentationem,* vel ad communem reipublicae statum, ut sunt gemmae pretiosae, equi generosi, ornatus mulierum et similia ». L. 816. — Si vero sermo sit *de rebus necessariis ad vitae sustentationem,* negative probabilius, ut videtur, *quoad iustitiam,* modo non vendant supra *sum-*

mum pretium, quod, secluso monopolio, curreret. Ratio, quia nullius ius violant. Negative etiam probabilius, quoad caritatem, *modo alios ad carius vendendum non inducant, nec ipsi vendant supra pretium summum,* quod, secluso monopolio, locum haberet; quia iure suo utuntur. Nemo enim proprium commodum negligere tenetur ad vitandum alterius damnum, quod non obligatur avertere. — L. 816. 833.; Lugo 176.; Less. 150.-152.; Molina d. 345. n. 7.-19.

1166. *An peccent contra iustitiam et contra caritatem mercatores, qui conspirant, ne merces suas vendant, nisi summo, licet iusto pretio?* — *Ad iustitiam* quod attinet non peccatur ; siquidem *summum,* adhuc pretium iustum est. *Summum,* quod nempe esset, secluso monopolio. Iustum enim pretium censeri non potest, quod ex hac conspiratione exoritur. Iustitia pretii a mero venditoris et emptoris arbitrio pendere non potest. Sic pariter peccant operarii, qui inter se conveniunt de non locando operas suas, nisi pretio *summum* excedente; *summum,* hac conventione seclusa. — *Ad caritatem* vero quod spectat affirmative, quia licet caritas non obliget ad vendendum infra summum pretium, videtur tamen obligare ad non dissuadendum aliis, ne minori vendant pretio. Id certe, ubi agatur de rebus ad vitam utilibus et necessariis, grave esset pauperibus; immo etiam non pauperibus ; sicut, licet caritas non te obliget, ut eleemosynam des, te tamen obligat, ne alios volentes eleemosynam facere dissuadeas. — Contra caritatem vero et contra iustitiam esset, si alii mercatores per dolum et vim impedirentur, quominus merces viliori vendant pretio. Ipsis et emptoribus iniuria fieret. Lugo 173. 175.; L. 817.

1167. *An, facto semel monopolio de pretio iniusto a mercatoribus, liceat aliis merces eodem pretio vendere?* — Prima sententia affirmat, quia iustum pretium est quod communiter currit, undecumque hoc proveniat. Secunda sententia, quae *melior* videtur S. Alph. 817., negat. « Ratio, quia pretium per iniustitiam adauctum, semper et per se iniustum est, et ad iustitiam reducendum ».

1168. *Quid sit venditio per proxenetas* vulgo *sensali?* — Venditio per proxenetas ea est, quae non fit immediate ab eo, ad quem res pertinent, sed per alios ex commissione, et hi proxenetae dicuntur. Proxenetae autem possunt esse vel tantum amici, vel speciali mercede ad hoc conducti, vel ad diversa opera pretio annuo locati.

1169. *An proxeneta, qui vendit supra, aut emit infra pretium sibi designatum, possit excessum pretii sibi retinere?* — R. Negative,

generatim loquendo. Ratio est, quia nullum habet titulum aliquid retinendi. Etenim 1.° *non ratione rei,* quia illius non est, sed domini. 2.° *Nec ratione laboris,* et industriae, saltem stricto iustitiae titulo debitae, quia si stipendio sit conductus, ad nihil aliud ius habet; si vero industriam gratuito praestet, iam mercedi renuntiavit. 3.° *Neque ratione designati pretii;* adsignatio enim pretii facta a domino communiter intelligitur, *ne infra* pretium illud vendat, minime vero *ne supra.* — Excipe: 1.° Si labore extraordinario et indebito, aut industria vel diligentia omnino speciali, rem meliorem fecerit. 2.° Si dominus expresse aut aequivalenter declaraverit, se nihil ultra pretium determinatum exigere: tunc enim excessus retineri potest. 3.° Si dominus agendi rationem proxenetae noverit et ratam habeat. — L. 825.; C. A. 1086.

1170. *An possit proxeneta rem pretio sibi determinato vendendam pro seipso emere, et postea eamdem rem tanquam suam maiori pretio vendere?* — R. Affirmative, positis duabus conditionibus, scilicet: 1.° Ut, adhibita morali diligentia, emptorem non inveniat, qui plus offerat; secus enim contra officium suum et *voluntatem* mandantis ageret. Nam pretium illud determinatur, saltem regulariter, non ut maioris non vendat, sed ut non vendat minoris. 2.° Ut rem sibi non ficte, sed vere emat, ita ut eius periculum subeat; et si forte tanti non vendat, nihilominus pretium determinatum reddat; secus enim aequitas non servatur. Cf. 1137. — L. 825.; C. A. 1087. 1088.; C. B. 181. 456.-458.

1171. *An proxeneta possit sibi retinere ea, quae vendens, solo eius intuitu gratis donat?* — R. Affirmative, si constet de vera donatione: quia mercator absolute loquendo aliquid cedere potest de lucro suo alicui proxenetae, ut eum ad officinam suam adducat; sed ad hoc requiritur, ut sit revera dispositus ad vendendum alteri cuilibet pretio superiori, et reapse sic ordinarie vendat. Confessarius autem non facile fidem adhibere debet proxenetis, tales donationes sibi factas fuisse asserentibus. L. 825.; H. A. 189.

Sic de eiusmodi casibus S. Lig. 826: « Caute permittendum est sartoribus ementibus pannos pro aliis, retinere aliquid de pretio: nam aliquando mercatores potius simulant ipsis donare quam donent, ita ut, si dominus ipse adiret, pro eodem pretio rem obtineret. Ceterum, si sartor fideliter negotium domini gerat, et mercator aliquid ei donet vere gratis, quia suam officinam ille frequentat, vel ut eum alliciat ad suam officinam frequentandam, licite sartor posset retinere

donatum, modo moralem diligentiam adhibuerit ad emendum ab aliis mercatoribus pretio minori ».

1172. *Quid sit permutatio, et quaenam sint eius proprietates?* — Ex Iure Romano, permutatio contractus realis est, adeoque non nisi *a traditione rei* initium sumit. Quare non omnes venditionis et emptionis leges sequitur. Inst. l. 3, t. 24. § 2.

Ex C. I. 1549. seqq.; C. G. 1702. seqq. permutatio est contractus, quo quaelibet pars se obligat ad rem dandam, ut alteram habeat. *Solo consensu,* ut venditio, perficitur. Quare continuo rei dominium et periculum ultro citroque in alterum transit. Uni re evicta, in potestatem eius est, aut damni compensationem, aut rem datam *condicere,* seu rei suae restitutionem petere. Salva tamen manent ex C. I. iura tertio quaesita super immobilia ante transcriptam instantiam resolutionis. Actu privato, et verbaliter etiam perfici potest. Locum tamen in hoc contractu non habet, in foro exteriori, rescissio propter laesionem. In foro vero conscientiae, eadem est compensationis ratio ac in venditione et emptione. Gousset Cod. comm. art. 1706.

Ex C. H. 1538.-1541. qui rem *alienam* permutatione recepit, obligari non potest ad tradendam rem, quam vicissim promisit. Satisfacit rem acceptam restituendo. Qui re, permutatione accepta, evictionem passus est, potest vel rei propriae restitutionem exigere, vel damnorum compensationem. In ceteris permutatio iisdem ac venditio legibus regitur.

Ex C. A. 1045. seqq. traditio effectiva rei necessaria non est ad essentiam huius contractus, ea tamen requiritur ad eius implementum et ad proprietatem acquirendam. Qui contractam non implet obligationem de damno emergente et de lucro cessante tenetur. Si interim res totaliter vel ultra dimidium fortuito casu pereat, permutatio pro infecta habetur. Deteriorationes aliae in possessoris damnum sunt. Verum, si res *in corpore* permutata est, et singulae res casu pereant, sed non ultra dimidium, acceptantis damno pereunt. Utilia vero rei ad possessorem spectant usque ad ipsius traditionem.

Ex C. L. 1594.; et ex C. B. 515. dispositiones pro venditione permutationi per analogiam applicantur. Discrimen enim est quoad pretium, cuius loco alia res est.

1173. « 1. An pro alienationibus *valorum ad portatorem* spectantium ad ecclesiastica entia, vel ad causas pias, obnoxias tutelae Ecclesiae, necessarium sit beneplacitum Apostolicum, sicut pro alienationibus bonorum immobilium et rerum pretiosarum?

2. An eadem requiratur facultas pro permutatione eorundem in alios titulos seu valores, etiam immobiles?

3. An venditores et acquirentes subiaceant poenis ecclesiasticis, sancitis a Trid. C. 11. s. 22. de R. et ab Extrav. *Ambitiosae* nec non a Const. *Apostolicae Sedis?*

R. Ad 1.um Affirmative. — Ad 2.um Affirmative, excepto casu urgentis necessitatis, in quo periculum sit in mora, et tempus non suppetat recurrendi ad S. Sedem, habito tamen in his adiunctis Ordinarii beneplacito, et sub lege ut permutatio fiat in titulis quam maxime tutis. — Ad 3.um Affirmative quoad poenas in Extrav. *Ambitiosae* et Const. *Apostolicae Sedis* statutas ». S. C. C. 17. Ian. 1906. — E. M.

1174. *Quid sit cambium?* — Cambium est : permutatio pecuniae cum pecunia cum aliquo campsoris lucro. Generatim ille qui in pecunia negotiatur, et lucrum quaerit, *argentarius* appellatur. Ille autem, a quo petitur cambium, vocatur *campsor,* ille qui petit *campsarius.* Emolumentum illud, quod campsor percipit ex permutatione pecuniae cum pecunia, *aggio* vulgo appellatur. Cambium differt a venditione, quia in hac merx pro pecunia, in illo pecunia pro pecunia commutatur. C. A. 1046. Dominium pecuniae statim ab acceptante acquiritur, antequam is quod debet reddiderit, ex Iure etiam Romano, siquidem hoc Iure in permutatione statim acquiritur dominium, antequam ex alia parte contractus compleatur. L. *Cum precibus* C. *de Rerum permut.* — L. 850.

1175. *Quotuplex sit cambium?* — Cambium, aliud est *reale,* aliud *siccum.* Cambium *siccum* est cambium fictum, e. g., quum fingitur pecunia, tradenda alteri, de loco in locum transvehenda, ut sic possit aliquid pro translatione exigi, cum revera non transferatur. *Reale* est cambium verum, quo vere et realiter pecunia pro pecunia commutatur; puta si aurum pro argento detur. Cambium reale, aliud est *minutum* seu *manuale,* cum commutatur pecunia praesens unius formae vel materiae, cum pecunia alterius formae aut materiae, aliud est *locale,* cum pecunia praesens commutatur cum absente, quod fit vel cum campsor pecunias hoc in loco accipit, alio in loco a se restituendas, vel cum campsor pecunias hoc in loco dat, a campsario in alio loco, e. g. Parisiis restituendas. Cambium hoc per litteras collybisticas, vulgo *cambiali,* ordinarie fit. Campsor Romae *trahens,* campsarius etiam Romae *remittens,* is qui Parisiis soluturus est *tractarius* appellatur. Et si fideiussor illis *litteris cambii* accedat, *avallo* id nuncupatur. — L. 851.-854.

1176. *An cambium siccum seu fictum licitum sit?* — R. Negative, per se. Ratio, quia nullus in eo est titulus lucrum accipiendi, cum verum cambium non sit, sed fictio cambii. Hinc S. Pius V. B. *In eam* 1571. illud expresse declaravit *usurarium;* est enim usura palliata. Dicitur *per se,* nam ratione mutui licet lucrum, quod in mutuo licitum est. E. M.

1177. *An cambium reale, tum manuale tum locale, licitum sit?* — R. Affirmative, *dummodo lucrum non excedat pretium lege vel locorum consuetudine determinatum.* Ratio, quia plures adsunt iusti tituli talis lucri: 1.° Locatio operae et officii ad conquirendam, numerandam et transmittendam pecuniam. 2.° Expensae in detinendo telonio. 3.° Pecuniae assecuratio, usque ad locum, ubi pecunia solvenda est. 4.° Lucrum cessans, damnum emergens et sortis periculum, ex debitorum infortuniis. 5.° Varius variis in locis pecuniae, valor, unde fiat, quod pecunia plus valeat eo in loco, quo a campsore reddenda est, quam in illo quo a campsore accipitur. Si contra vero esset, si nempe plus valeret pecunia in loco quo accipitur, quam in loco quo redditur; tunc hoc titulo nihil liceret recipere, immo compensatio usque ad aequalitatem esset facienda. L. 851.-854.

1178. *An licitum sit cambium Francofurtense, in quo nempe campsor pecuniam dat in proximis nundinis reddendam, ita ut lucrum maius pro maiori dilatione exigatur?* — R. Affirmative, si titulus adsit damni emergentis, vel alius similis titulus. — Affirmative iterum, ratione mutui, si taxa legalis non excedatur. — Negative, si praecise ratione dilationis exigatur; usura enim est. L. 855.

1179. *An licitum sit cambium illis, qui officium publicum cambiendi non habent?* — R. Affirmative. Ratio, quia rem utilem alteri praestant. L. 851.

1180. *An famulus recipiens pecuniam auream a domino, ut satisfaciat creditoribus domini, possit lucrari, eam cum alia commutando?* — « Affirmatur, quia est fructus industriae, nisi sit contra expressam vel tacitam domini voluntatem ». L. 856.

1181. *An accipiens pecuniam adulterinam possit eam expendere?* — R. Negative. Ratio, « quia res vitiosa nequit alteri tradi, vitio non detecto. Neque ex eo quod ipse deceptus est, potest decipere alios, cum actio, qua deceptus fuit, nullum ad hoc ius tribuat ». Si autem eam iam expenderis, bona fide, teneris ad restitutionem « ex vi ipsius

contractus, quo obligaris solvere iustum pretium pro re empta ». L. 855. Attamen ad nihil teneris, si alter etiam bona fide iam expenderit, cum nullum damnum passus sit. Postquam autem ea moneta ad alios transierit, iam, practice loquendo impossibile moraliter est scire quinam damnum passus sit, et ideo regulariter nulla restitutionis imponitur obligatio, et quando agatur de moneta parvi valoris, hac etiam ratione poenitens non esset inquietandus. — C. I. Poen. 440.; Lugo d. 28. s. 2. n. 6.

1182. *Quid campsores recipere possunt ratione mutui?* — Recipere possunt 5. vel 6. pro 100. iuxta taxam legalem pro mercatoribus, quia mercaturam pecuniae exercent. Immo permittitur ipsis accipere 6. vel 7. pro 100. ob pericula, expensas et labores, quos subire debent. Ordinarie enim campsores multa pecunia, ut tali officio fungi possint, multisque ministris indigent, ac multis periculis exponuntur. Cf. 1104.

1183. *Quid de Bulla S. Pii V. de cambiis?* — Varias S. Pius V. restrictiones apposuit ad usuras amovendas; eas tamen in plerisque locis non amplius vigere testantur. Lessius 93.; Lugo d. 28. n. 107.; L. 852.; Bened. XIV. de Syn. l. 10. c. 5.

1184. *Quid sit negotiatio?* — Ea *proprie* est, cum quis rem sibi comparat eo animo, ut integram et non mutatam carius vendendo, vel permutando, lucretur. L. 831.; S. Th. 2. 2. q. 77. a. 4. ad 2.; Lugo d. 28. n. 20.

1185. *Quotuplex sit negotiatio?* — Triplex est: negotiatio *oeconomica,* negotiatio *artificiosa* seu opificium, et negotiatio *proprie* et *stricte* talis. Haec Molina d. 339. n. 2.: « Triplex emptionis et venditionis genus distingui consuevit. Quaedam enim est, qua ab unoquoque ea emuntur, quae ad suam familiaeque sustentationem necessaria sunt, superflua vero vendantur... Alia est, qua emitur aliquid, ut per industriam commutatum vendantur... Ad hoc genus pertinet non solum, si quis lanam emat, ut inde pannum, quem vendat, conficiat, vel ferrum, ut gladios, quos ex illo efficiat, vendat: sed etiam si aves aut equos emat, ut postquam eos educaverit et ad aliquid assuefecerit, illos vendat. Ad huius generis negotiationem ea quoque spectat, qua res non empta, sed ex suis bonis aut fundis, in meliorem formam mutata venditur. Alia denique emptio et venditio est, qua emitur aliquid, ut immutatum carius ad lucrum vendatur; atque haec est propriissima negotiatio ».

1186. *An negotiatio licita sit?* — Prima negotiationis species licita est. « Haec, ait Molina l. c., quasi naturalis est, et de se est bona et licita. Ordinatur quippe non ad lucrum, sed ad congruam sustentationem, atque ad oeconomos et politicos spectat, non ad negotiatores presse sumptos ». — Altera species negotiationis licita etiam est. « Haec autem, ait Molina l. c., non est mera negotiatio; eo quod res sic empta per industriam ac artem melior reddatur ». Quare non venditur tantum res empta, sed simul propria industria propriumque opus. Huiusmodi homines potius *opifices, artifices*, quam negotiatores seu mercatores appellantur. Nulla ergo in ea iniustitia est, nulla illiceitas, cum valde ea utilis sit privato et publico bono. – Tertia etiam negotiatio licita de se est, siquidem et ipsa valde utilis est privato et publico bono, neque aliunde ullam necessario, seu per se, continet iniustitiam, aut inhonestatem. Etenim ad iustitiam quod attinet sufficit quod quis emendo et vendendo sistat intra limites pretii infimi et summi; et rerum pretia aliunde pro variis temporum et locorum adiunctis imminui et augeri solent. Accedit praeterea horum negotiatorum labor, itemque ingentes expensae ab ipsis faciendae, ut pro omnibus necessarias merces semper paratas habeant. Lucrum autem quod intenditur, ordinate et moderate intendi potest ad bonum et pium etiam finem, adeoque neque ex hoc capite necessario et per se ulla habetur turpitudo. — S. Th. 2. 2. q. 77. a. 4.

XIII. — DE CENSU

1187. *Quid sit census?* — Census est contractus, quo quis sibi reservat vel emit ius annuam pensionem percipiendi. — Emens dicitur, *censualista, censitor, emptor, creditor.* Vendens vero, *censuarius, venditor, debitor.* Ipsa autem pensio dicitur *canon,* vel *reditus,* quia ipsa quotannis redit et redditur. — *Census,* ut patet, essentialiter differt *a mutuo;* in hoc enim mutuatarius est principaliter debitor ipsius *capitalis,* in illo vero *censuarius* debitor non est *capitalis,* sed *reditus,* cuius ius vendidit ipsius capitalis pretio. — C. I. 1778.; C. H. 1604.; C. L. 1644. 1645. 1706. 1707.; C. G. 1909.; Gousset in h. a.; L. 839.

1188. *Quotuplex sit census?* — Census multiplex est: 1.° *Reservativus,* quo censualista rem suam in alterum transfert titulo gratuito vel oneroso, e. g., alteri donat vel vendit, reservata sibi ex ea re annua pensione. C. I. 1778. 1780.; C. G. 530.; C. H. 1607. — 2.° *Consignativus,* quo censualista, ius emit pensionis percipiendae ex re aliena, sive mobili, sive immobili; vel ex ipsa persona obligante se ad annuam pensionem ex arte sua, vel negotiatione, vel officio praestandam. C. I. 1782.; C. G. 1909.; C. H. 1606.; C. L. 1645. — Ex C. He. 782. 790. *onus fundiarium* submittit actualem fundi proprietarium ad praestationem in favorem ius habentis, pro qua solo fundo respondet. Onera fundiaria non prescribuntur. Singulae praestationes praescribuntur. — Hinc 3.° census distinguitur in *realem, personalem, mixtum,* prout immediate constituitur in re aliqua frugifera, vel in labore et industria personae, vel in utroque, quatenus immediate et directe sola persona obligatur, ad securitatem tamen obligantur res aliquae debitoris, quibus nihilominus pereuntibus, persona obligata manet. In censu ergo *reali,* res obligata est ad quoscumque deveniat, et, re pereunte, perit census, C. H. 1624. 1625.; in censu *personali* persona obligata est, et, personae industria pereunte, perit census, nisi census constitutus sit independenter a quacumque industria, et non nisi in mera personae obligatione ad solvendum. In censu mixto, pereunte industria personae, obligatur res quasi hypothecata, et, re pereunte, obligatur adhuc persona. Cf. L. 841. 846. 847. — 4.° *Temporarius,* vel *perpetuus,* aut *vitalitius,* prout constituitur ad tempus, e. g., ad 10. annos, vel in perpetuum, vel ad vitam hominis. C. I. 1779.; C. G. 1910.; C. A. 1284.; C. H. 1802. — 5.° *Redimibilis* vel *irredimibilis,* prout potest vel non potest redimi per capitalis seu pretii restitutionem. — C. B. 1105. seqq.; 1199. seqq.; Lugo d. 27. n. 4.; E. M.

1189. **Resolves:** Censuarius non liberatur a pensione solvenda propter accidentalem sterilitatem fundi et fructuum amissionem. C. H. 1624. – Fundus censui subiectus in manus deveniens aliorum, cum suo transit onere reali. Lugo Resp. Mor. l. 6. d. 12.

1190. **Nota:** Ex recentioribus legibus, cum reditus pretium est alienationis aut conditio cessionis immobilium, sive titulo oneroso, sive gratuito, reditus vocatur *reditus praedialis* seu *fundiarius.* Huiusmodi autem cessio immobilium transfert in cessionarium plenum dominium, non obstante quavis contraria clausula. Reditus vero, constitutus ope capitalis, vocatur *reditus simplex* seu *census.* C. I. 1778.

1782.; C. G. 530. 1909. Cf. C. A. 1125. 1147. — Ex C. I. 1782. census proprie dictus non permittitur, nisi mediante hypotheca speciali in fundo determinato. Scilicet permittitur non quilibet census, sed census mixtus vel realis. Secus, capitale repeti potest. — Census perpetuus vel ad longum tempus Iure Canonico inter bona *immobilia* recensetur. Clem. *Exivi de Verbor. signif.;* Lugo n. 8. Ex C. I. 418.; C. G. 529. reditus vitalitii aut perpetui, qui a Statu debeantur vel a privatis, inter *mobilia* computantur.

1191. *An licitus sit census reservativus?* — R. Affirmative. Ratio, quia quilibet rem suam alteri vendens vel donans potest sibi reservare ius ad partem fructuum ipsius rei, modo tamen pro rata reservationis, in venditione, pretium imminuatur, et in donatione praedii fructibus census respondeat. L. 839. Ex C. L. 1707. census reservativus prohibetur.

1192. *An licitus sit census consignativus, realis?* — R. Affirmative. Nam quilibet, cunctis fatentibus, alteri donare potest ius percipiendi annuam pensionem ex re sua frugifera; ergo et hoc ius vendere. Nec refert, quod tractu temporis pensiones percipiendae excedant pretium solutum: id etiam in venditione rei frugiferae contingit; neque tamen ea illicita est. Hinc licitus est census realis, sive perpetuus, sive temporalis. Si enim debita servetur aequalitas inter pretium et ius, perpetuum vel temporaneum pensionis, nulla quidem apparet iniustitia. Illud habetur iustum pretium, quo in loco contractus census huiusmodi vendi emique solent. C. *Regimini* l. 2. *de Empt. et vend.* Extr. comm.; L. 839.; E. M.

1193. *An licitus sit census consignativus personalis?* — De *iure naturali:* « Prima sententia negat... quia persona non potest vendi... Secunda sententia communior et probabilior docet esse licitum... quia si quisque potest operas suas locare, potest etiam et vendere. In tali autem contractu proprie non emitur persona, sed improprie, nam proprie emitur ius super industriam personae ». L. 840. — De *iure canonico,* ubi hoc viget, census iste prohibetur per B. S. Pii V. *Cum onus* 1568. L. 840. 846. 848. « Bulla autem S. Pii V., ait S. Alph. 849., non est recepta in duobus regnis Siciliae, nec est recepta in Hispania, nec in Belgio, nec in Germania, neque in Gallia, nec etiam Romae observatur ». Cf. Collectan. S. C. de P. F. 2132. — Ex C. I. 1628.; C. G. 1780. nemo operas obligare potest, nisi ad tempus, vel pro negotio determinato. — Bened. XIV. de Syn. l. 10. c. 5.

1194. *An licitus sit census vitalitius?* — R. Affirmative. Est enim contractus aleatorius, in quo tum censualista tum censuarius aequali periculo se exponunt, ille accipiendi plus vel minus, iste solvendi minus vel plus. Hunc praeterea approbat ius civile tam titulo oneroso, ob pecuniam, vel rem mobilem, vel rem immobilem, quam titulo gratuito donationis inter vivos, vel testamenti. C. I. 1789. seqq.; C. G. 1910. 1968. 1969. Licere etiam eruitur ex iure canonico Clem. *Monasteriorum de Reb. Eccl. non alien.* — Ad constituendum autem iustum census vitalitii pretium, si de vitalitio ex titulo oneroso agatur, ratio habenda est aetatis et valetudinis, nec non periculi cui quis sua vivendi ratione, arte, officio, exponitur. Ordinarie dicunt exigi posse 15. pro 100. *Vitalitius;* a censu *ordinario* in hoc distinguitur quod in hoc, mortuo censualista, ius in herede remanet ad canonem, in illo vero nullum superest ius ad canonem, mortuo censualista. — L. 844.; C. A. 1285.; C. H. 1802. 1803.

Vitalitium nullum est, nisi, cui stipulatur, in vivis agat, C. I. 1795.; C. G. 1974. Ac si is, cui vitalitium stipulatum fuit incontinenti decesserit, ex C. I. contractus non irritatur. Secus ex C. G. 1975. est, si persona tunc cum contrahebatur ea laborabat infirmitate, qua postea intra viginti dierum spatium mortua est. Ex C. G. 1976. et ex C. I. quovis pretio fuerit constitutum, valet.

Ex C. B. 761. contractus reditus vitalitii valere non potest nisi scripto constet. C. G. 1969.; C. I. 1790., si census vitalitius titulo gratuito, donatione seu testamento, constituatur, legali forma fieri debet.

1195. *An licitus sit census realis redimibilis?* — R. Affirmative *de iure naturali,* sive ex parte censuarii, sive etiam ex parte censualistae. In censu enim vera venditio habetur, in qua redemptio ex utraque etiam parte licita est. — *De iure canonico* ex B. cit. S. Pii V. semper quidem permittitur censuario, ut possit redimere censum, facta denuntiatione per bimestre; non autem censualistae. — Ex C. I. 1783.; C. H. 1608. C. L. 1648. census est essentia sua redimibilis; ex C. G. 1911. census perpetuus est essentialiter redimibilis. Verum census redimi nequit a censualista quoad censuarius pacta servaverit. C. I. 1783. 1785. seqq.; C. G. 530. 1911.; seqq. E contra a censuario redimi quandocumque potest. C. I. 1783.; C. G. 530. 1911.; et pactum, ne censum is redimere possit, nullum est. C. I. 1783.; C. G. 530. Nihilominus conveniri potest, ne redimatur quamdiu censualista vivat, vel ante certum tempus, quod in reservativis seu fun-

diariis tricennium, in consignativis decennium excedere nequit, vel non nisi censualista, legitimo tempore, antea praemonito. C. I. 1783.; C. G. 530. 1911. Cf. C. H. 1608. 1609. 1658. 1662.; C. L. 1648. — Census autem vitalitius irredimibilis est, tum ex parte creditoris, si debitor fuerit in mora solvendi, tum ex parte debitoris, si forte is plus aequo eo onerari coeperit. Attamen creditor contractum rescindere poterit, si debitor promissas cautiones pro executione non praestiterit. C. I. 1785. 1796.-1798.; C. G. 1912. 1971. 1977. 1978. 1979. Cf. C. H. 1805.; L. 843. 847.

1196. *An licitus sit census realis irredimibilis seu perpetuus?* — R. Affirmative de iure naturae. Nam ut huiusmodi ius pensionis seu reditus comparatur certa re vel pecuniae summa, qua venditor poterit negotiari, emere agrum, domum etc., et ita indefinite lucrari; ita etiam illae pensiones seu reditus indefinite sunt percipiendi; et, si servetur debita in contractu proportio pretii, aequivalere bene possunt, quoad utilitatem et emolumentum inde percipiendum, rei seu summae pecuniae pro pretio traditae. Atqui in venditione et emptione, in hoc praecise est aequalitas servanda inter pretium et mercem, quoad nempe utilitatem et emolumentum hinc inde percipiendum, attenta lege, consuetudine, communi existimatione. — Tambur. de Contr. tr. 2. c. 2. § 3. n. 3.; Lugo d. 27. n. 20. 158.

S. C. de P. F. 20. Febr. 1819., Collect. n. 2129., licitum declaravit censum perpetuum irredimibilem ex parte emptoris, redimibilem vero ex parte venditoris.

1197. *An licitus sit census personalis redimibilis?* — R. Affirmative, sive ex parte venditoris, sive ex parte emptoris. Etenim, ut census realis innititur in re, ita census personalis innititur in industria personae. Atqui industria personae vendi potest uti res. Uti ergo licet census redimibilis *realis,* ita licet etiam census redimibilis *personalis,* si debita servetur proportio pro onere imposito. — Bened. XIV. de Syn. l. 10 c. 5. n. 4. 5.; L. 840. 843.

1198. *An liceat emere ius pensionis annuae mera pecuniae translatione dominii, quin illud constituatur in aliqua re mobili vel immobili frugifera, vel in industria aliqua determinata personae?* — R. Affirmative. Constat 1.° ex praxi fere universali ipsorum virorum timoratorum. Ubique enim annuae pensiones emuntur pecunia, uti aliae merces, sive ad tempus sive ad totam vitam, quin ullus scrupulus de hac re moveatur. 2.° Nam huiusmodi census mere pecu-

niarius est verissima venditio, quae certe licita est: ex una enim parte ius illud annuae pensionis est pretio aestimabile, ex altera parte pecunia, cuius dominium absolute transfertur, et non cum onere tantumdem restituendi ut in mutuo, vere pretium est illius iuris. C. I. 1778.; C. G. 1909.

1199. **Nota**: Census iste mere *pecuniarius* hoc sibi habet proprium quod in nulla re frugifera sit constitutus, sed sit verissima venditio, et consequenter licet censuarius amittat acceptum pecuniae capitale, semper tamen constitutum censum solvere tenetur. Idemque locum haberet, si quis, loco pecuniae pro pretio iuris ad illam pensionem, rem mobilem vel immobilem traderet, quin in ea ius illius pensionis consignaret, eique alligaret. Talis contractus proprio nomine in Iure novo *constitutio reditus* appellatur. Et sane non proprie *censum,* sed hanc *constitutionem reditus* agnoscere videntur C. I. 1778. seqq. et C. G. 530. 1909. seqq. 1968. seqq.

Ad census revocari possunt reditus annui in bonis Guberniorum constituti, quando nempe pecunia in versuris publicis, *debito publico,* collocatur, itemque *actiones* nummariae seu bancariae, commerciales, industriales, quarum venditio et emptio, uti aliarum rerum licita est; ac pretium, uti aliarum mercium, incrementum et decrementum in dies habet. Hinc licet emere pretio currente census annuos in Gubernio constitutos, vel actiones a publico nummulario. Venduntur enim et emuntur, ut merces ordinariae, et pretium eorum crescit vel decrescit iuxta communem hominum aestimationem, iudicantium maius vel minus in iis adesse periculum.

1200. *Quaenam requirantur conditiones ad licitam census constitutionem?* — « De iure naturali duae tantum conditiones desiderantur: 1.° Ut sit aequalitas inter censum et pretium. 2.° Ut pacta, praeter naturam census adiecta, iuste compensentur ». L. 845. De iure canonico plures exiguntur conditiones, quibus tamen consuetudine fere universali derogatum est. L. 845.-849. Iuris autem civilis dispositiones praecipuas iam enumeravimus. — Cum census vera venditio et emptio sit, contractui census addi possunt illae conditiones et modificationes, quae venditioni et emptioni non repugnant. Pretium item ut in emptione et venditione pro variis rerum circumstantiis varium esse potest. — Tambur. de Contr. tr. 2. c. 4. n. 1. 2.; Lugo Resp. Mor. l. 6. d. 15.

1201. *Utrum census vitalitius decurrat, divisibiliter cum tempore; an non nisi post tempus constitutum, puta post annum elapsum, debea-*

tur, ita ut, si censualista praemoriatur, censuarius non teneatur pro rata temporis elapsi pensionem haeredibus solvere? — R. Affirmative. Etenim, census *vitalitius* est ad alimenta et pensionem vitae; nam pecuniam suam collocans, vult vivere de pensione: ergo aequum est, ut pensio currat cum proportione ad vitam, quae sustentari debet, et sustentatur a die constituti census. Ergo censualista moriens acquisivit ius ad pensionem pro tempore praecedenti; porro ius ab eo tunc acquisitum, eo moriente, transit ad haeredes. Quare pensio etiam assignata clerico, pro alimentis et sustentatione vitae, licet sit *personalis* ad sustentationem, et finiatur morte pensionarii, mortuo pensionario, debetur haeredi pro rata temporis elapsi. — La Croix 1023.; Gur. Cas. 1005.

Ex C. I. 481.; C. G. 586. fructus civiles in dies cedunt. Cf. C. B. 101. Ex C. I. 1799.; C. G. 1980., in censu vitalitio, pensiones in dies cedunt; verum si convenerit, ut anticipate praestentur initio cuiusque anni vel mensis, eo veniente, statim integrae totius anni vel mensis debentur. Itemque ex C. I. 482. 867. usufructus reditus vitalitii tribuit fructuario ius exigendi pensiones de die in diem, et legatum titulo alimentorum ab initio exigi potest. — Ex C. A. 1285. 1418. vitalitium, in dubio, solvitur anticipate unoquoque trimestri; alimenta vero anticipate praestantur saltem per mensem. — Ex C. B. reditus vitalitius unoquoque trimestri anticipate solvendus est, et ius ad integrum reditum permanet, licet initio trimestris moriatur ille cui reditus debetur. — Ex C. H. reditus respondens anno, in quo moritur is qui vitalitio fruitur, solvendus est cum proportione ad dies quos ipse vixerit, et, si anticipate solvendus erat, totus debetur. Cf. art. 880. — Ex C. S. Pii V. *Cum onus* § 3. 16. Febr. 1569. prohibentur « solutiones, quas vulgo anticipatas appellant, fieri, aut in pactum deductae ».

1202. *Quomodo census extinguatur et rescindatur?* — Census *extinguitur:* 1.° Redemptione ex parte censuarii, C. I. 1783.; C. G. 1911.; et, si vitalitius sit, morte eius ad cuius vitam fuit constitutus, C. I. 1801.; C. G. 1982.; C. A. 1285. — 2.° Officio iudicis, in casibus iure determinatis, C. I. 1785. 1786.; C. G. 1912. 1913.; C. L. 1649. — Census reservativus *rescindi* potest, ut quaelibet alia venditio emptio, v. g., si censualista quasi venditor laesus fuerit ultra dimidium iusti pretii; vel si quasi donator liberos postea susceperit. — *Rescindi* etiam potest census, si censuarius foro cesserit, vel solvendo esse desierit. Ubi vero debitor antequam bonis cedat, vel sol-

vendo esse desinat, fundum alienaverit, creditor exigere non potest census redemptionem, si fundi possessor paratus sit canonem solvere et cautiones pro eo dare. C. I. 1786. Cf. C. G. 1913. — Censu resoluto ob non impletas conditiones, vel rescisso ex susceptis liberis, integra manent iura tertio quaesita super bonis immobilibus, perinde ac in emptione et permutatione. C. I. 1787. — Census non extinguitur morte civili censualistae, sed transit ad eius haeredes usque ad eius naturalem mortem, C. I. 1801.; C. G. 1982. 1983.

XIV. — DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE

1203. *Quid sit locatio conductio?* — Est contractus, quo quis *se obligat rem ad usum vel usumfructum alicui ad certum tempus pro pretio concedere, et alter accipere.* C. A. 1090. 1091.; C. L. 1595. — *Se obligat,* est enim contractus consensualis, L. 1. Dig. *Locati conducti;* C. I. 1569. 1570.; C. G. 1709. 1710.; C. A. 1094. Cf. C. L. 1619. seqq. — *Rem,* h. e. non usu fungibilem, sive rem proprie dictam, sive personam; quare locari potest res immobilis, ut praedium; res mobilis, ut grex; persona, ut operarius aut famulus quoad *operas* praestandas, e. g. famulatus, res et personas transvehendi, etc., vel quoad *opus* efficiendum, e. g. domum extruendam, statuam conficiendam, etc. C. H. 1542.; C. L. 1596. — *Ad usum,* ut domus; *ad usumfructum,* ut vinea. C. H. 1545. — *Ad certum tempus,* attento nempe iure positivo, quo nulla locatio perpetua admittitur. C. H. 1543. 1544.; C. A. 1090. — *Pro pretio,* si gratis, non locatio sed commodatum habetur, L. 46. Dig. *Locati et conducti.* Cf. Vinnium de Inst. *de Locatione* § 1.; C. L. 1603.

Pro pretio, h. e. pro pecunia Inst. l. 3. t. 25. init. et § 4. 5.; L. *Depositum* § 9. Dig. *Depositi vel contra;* L. *Naturalis* § 2. Dig. *de Praescriptis verbis,* etc. Si non pro pecunia, sed pro alia re res detur ad usum vel usumfructum, alius est contractus *ex iure positivo,* sed non locatio conductio. *Ex Iure Positivo,* nam de iure naturali essentiale non est discrimen. Iuri Romano autem consonat Ius It. 1569. et Gall. 1709. Quopropter, quoad praedia rustica, L. *Si merces* § 4. Dig. *Locati* etc.; C. A. 1103.; C. H. 1579., si colonus sit *partiarius,* qui nempe non pecuniam sed *partem fructuum* domino praestet, contractus dicitur intercedere *societatis.* Si vero colonus ad

numeratam pecuniam conduxit, vera est locatio. Idemque dicendum de societate seu locatione animalium. Ex C. I. 1665.; C. G. 1711. sub locatione recensetur contractus, quo alter animalia alteri tradit, ut fructus dividatur inter proprietarium et eum cui traduntur. Itemque C. I. 1647. seqq.; C. G. 1711. 1763. cum colonus partiarius est, locatio adhuc habetur. — *Pro pretio,* ut vera sit locatio, necesse est pretium determinari cum conventio fit. Si conventio fiat pretii postea determinandi, contractus erit innominatus: facio ut des, Vinnius l. c. — Quod a conductore rependitur nomen sortitur *mercedis,* quemadmodum et *pensionis* cum immobilia locantur. Inst. l. c.; L. *Locatio* 2., L. *Si tibi* 5., L. *Ex conducto* 15. § 4., L. *Si merces* 25. Dig. *Locati conducti;* C. A. 1092. — Ille vero qui *concedit* dicitur *locator,* et ille qui *accipit* vocatur *conductor,* et, si rusticum praedium accipiat, *colonus.* C. H. 1546. — C. B. 535., L. 857.

1204. **Nota** : *Merces iusta esse debet.* Locatio et conductio quaedam est venditio et emptio, et uti in hac ita etiam in illa pretium augeri et imminui potest pro variis circumstantiis. Ac illud etiam est attendendum, quod in locatione, praesertim praediorum rusticorum, res aleae obnoxia est, adeoque ratio habenda est in mercede constituenda periculorum, quae locator vel conductor subit.

Cum huius contractus *obiectum sit usus rei,* non res ipsa, sed haec praesupponatur; si res locata ante traditionem pereat, vel locatori evincatur, contractus dissolvitur et conductor liberatur. Idem dicendum est, si, durante locatione, citra conductoris culpam res tota pereat. Si res ex parte tantum perit, pensio saltem imminuenda erit, et, si ea pars notabilis sit, poterit conductor vel pensionis imminutionem petere, vel etiam contractum dissolvere. C. I. 1580. 1595.; C. G. 1741. Cf. C. L. 1612. 1613. Si res ipsa non pereat, impeditur tamen conductor ab usu vel cultura rei, citra eius culpam, e. g., si campus diuturna inundatione obruatur, ab hostili exercitu occupetur, etc., liberatur conductor a solvenda pensione. L. *Si fundus,* L. *Perinde,* L. *Et haec,* L. *Habitatores* § 1. Dig. *Locati* etc. — Contractus locationis *per se* non solvitur *neque locatoris neque conductoris morte* C. I. 1596.; C. G. 1742.; sed elapso tempore in contractu definito. C. A. 1190. seqq.; C, H. 1565. seqq. Secus C. B. 569. Cf. C. L. 1619. seqq. — L. 857.

Immobilium locatio et conductio, quoad *tempus,* constitui non potest ultra triginta annos. Habitationis domus ad totam vitam inquilini et ad integrum biennium post eius mortem locari potest. Praedia

inculta usque ad centum annos ad ea excolenda locari possunt. C. I. 1571. Bona eorum, qui sub tutela vel cura sunt ultra novennium elocare non licet. C. I. 1572.; C. G. 1748. Locatio bonorum dotalium et fructuariorum ultra currens quinquennium a cessato usufructu et dote durare non potest, C. I. 493. 1408.; ultra novennium C. G. 595. 1429. Bona demum ecclesiastica locari ultra triennium non possunt sine beneplacito S. Sedis. — Si nullum in locatione tempus fuerit definitum quoad praedia rustica et urbana, quoad diaetas instructas, *appartamento mobiliato,* tempus ipsa lege determinatur. Ac dominus inquilinum expellere non potest, quin eum antea praemonuerit iuxta locorum consuetudinem. C. I. 1607. 1609. 1622.; C. G. 1736. 1757. 1758. 1774.

Si locatio facta fuerit *in tempus indefinitum*, vel ex C. G. et ex C. B. *sine scriptis*, arbitrio sive locatoris sive conductoris finire potest, prius tamen indicto locationis fine, secundum loci consuetudinem vel leges, C. I. 1609. — Si vero facta fuerit in tempus *definitum,* vel *in scriptis*, ex C. G. et ex C. B., hoc impleto, finitur, quin opus sit finem locationis indicere, *dare la licenza,* C. I. 1591.; C. G. 1737.; C. A. 1113.; C. B. 566. Necesse tamen est finem locationis opportuno tempore indicere, quoties in potestate domini est, utrum velit an non conductorem dimittere, C. I. 1597. seqq. 1613. Ac si locator patitur conductorem, tempore elapso, in locatione permanere, denuo locare, sed indefinite, intelligitur. C. I. 1592.; C. G. 1738. — C. B. 564. seqq. 595. seqq. 620. seqq.; C. L. 1618. 1623. seqq. 1628. 1629.

Colonia partiaria, nullo certo tempore definita, ad annum duratura intelligitur. Utcumque coita, nunquam ipso iure cessat, sed eius cessatio opportuno tempore renuncianda est. C. I. 1651. 1664. — Animalium locatio, nullo definito tempore, triennio finitur, sive *simplex* locatio fuerit, sive *ex aequis partibus, a metà,* C. I. 1681. 1686.; C. G. 1815. 1820. — C. B. 595. seqq.

1205. *Quinam locare conducere possint, et an locatio conductio ad haeredes pertranseat?* — Quicumque vendere emere possunt, iidem locare conducere possunt. Ac quicumque, generatim contrahere possunt, locare et conducere possunt; locare, si nempe domini rei sint, vel fructuarii, vel administratores. Cf. C. I. 300.; C. G. 450.; C. L. 1597. 1598. 1599. Immo et rem alienam, quam quis iniuste possidet, locare potest; et licite etiam quis eam, *per se* loquendo, conducit, si nullum inde domini damnum; quia ex conductione nullum domino ius

adimitur aut imminuitur. Ex C. I. 1572., locatio ultra novennium non permittitur iis, qui simplicem administrationem habent. Cf. C. H. 1548.; C. L. 1600. 1601. 1602. — Conductor potest alteri rem conductam sublocare. L. *Cum in plures* Dig. *Locati et conducti*, et L. *Nemo* C. *de locato;* C. I. 1373.; C. G. 1717.; C. H. 1550.; C. L. 1605.

Porro contractus locationis conductionis ad utriusque haeredes transit, quamdiu praefinitum locationis tempus durat, nisi aliter fuerit conventum. Inst. l. 3. t. 24. § 6. Ita etiam ex C. I. 1596.; C. G. 1742. — Itemque transit, si locata sit *opera* ad aliquid, quod per alium possit impleri, L. *Veteris* C. *de contrahendo et committenda stipulatione;* secus si talis sit opera, quae nequeat per alium impleri. C. I. 1642. 1643.; C. G. 1795. 1796. contractus locationis *operis* solvitur morte operarii, qui operam suam locaverat. Verum qui opus commisit tenetur haeredibus illius solvere pretium tum peracti laboris, tum praeparatae materiae, si haec possunt ipsi committenti utilia esse. — E. M.

1206. *Quid locari conduci possit: quid in particulari de operarum mercede?* — R. Ad 1.um locari possunt quaecumque in commercium veniunt, dummodo non sint usu consumptibilia, et mercede possunt ac solent aestimari. Quare locari possunt tam immobilia, quam mobilia; itemque *opera* et *opus,* ut aliquem alio vehere, tabulam pingere, etc., et iura incorporalia, ut ususfructus, habitatio, vectigalia, etc. C. A. 1092. 1093.; C. B. 535. 581. 611. 631. 652. — *Opus* ab *opera* differt. *Opus* est id quod fit operando; *opera* est actio qua opus fit, actio operantis, officium, industria, ministerium agentis aliquid. Qui *operas* praestat est *locator*, ei cui praestantur *conductor*. Ad *opus* quod spectat, distinguenda in ipso sunt *materia* et *artificium*. Si locator *materiam* praestat, conductor artificium locatio-conductio est. Si vero utrumque is praestat, disputatur utrum sit locatio an venditio. *Opus* autem propriis operis praestandum est, si illud propriam exigat peritiam. — C. B. 613.

Porro opera agrimensoris beneficium reputatur; et ideo ex veteribus non datur cum tali persona locatio conductio, adeoque neque *merces,* sed *remuneratio et honorarium*. Idem dicendum de opera advocati, medici, aliorum, qui operam nobis praestant ingenio, eloquio, fide, etc. Remuneratio vero famulis ac operariis debita *salarium* et *stipendium* solet dici. *Remuneratio; opera* enim a libertate humana procedens, nobilius quid *merce* est, et rationem induit *meriti*, et iuris

ad *praemium*. Cf. Enc. Leonis XIII. *Rerum novarum;* S. O. Cas. Consc. ed. 6. num. 77. 5°.

Salarium igitur, quod datur operariis pro eorum opera praestita, non est quasi *permutatio* rei cum re, neque consequenter datur tantum pro *ipsa opera in alterius utilitatem praestita;* sed datur etiam *pro ipsa persona, pro personae necessitate, pro personae merito.*

Ex C. I. 1571.-1696. quoad res, quae possunt locari, specialis mentio fit tantum praedii rustici, domus habitandae, animalium. Quoad opera, tres dicuntur esse principales species locationis operum et industriae. Prima, qua quis obligat *operas* suas in alterius famulatum; altera, qua vectores tum terra tum aqua se obligant ad personas vel res transferendas; tertia qua *operum* redemptores se obligant ad *opera* facienda. Cf. C. H. 1575. seqq.; C. A. 1151. seqq.

R. Ad 2.um Operarum merces ergo operario alendo *sufficere debet,* ex ipsa naturae intentione, quae homini industriam et laborem suppeditat ad ea quaerenda quae sibi sunt ad vitam necessaria. Inde mercedis iustitia primario aestimanda est, quae consequenter, cum *diurnae sustentationi* sufficere debeat, *diurnum* supponit *officium* ex parte operarii. *Diurna sustentatio* non stricte certe accipienda est, ut pro animali, sed latius et convenienter, ut pro homine, ita ut ea comprehendatur, *debita proportione*, inspecto toto humanae vitae tempore, et operariorum in civili societate conditione, et victus, et habitatio, et vestitus, et alia variis in humana vita occurrentibus necessitatibus, ex morbo, ex senectute etc., omnino ad vitam ipsam indispensabilia. Atque haec praeterea sunt cum *debita moderatione* aestimanda; operarius enim supponitur non vitiosus et dilapidator, sed bene moratus et frugi. *Officium* autem *diurnum* nonnisi moraliter intelligendum est, et item convenienter ad ipsum laborem exercendum duriorem vel leviorem. Unde uti certe 24 diei horas non comprehendit, ita neque ad unam vel alteram horam coarctatur. Cum autem ea quae sunt necessaria ad vitam pro vario tempore et loco varium habent pretium, hinc etiam varium erit iustum operariorum salarium secundum varias temporum et locorum circumstantias.

Atqui hinc iterum patet *operam* hominis *mercem* proprie non esse, neque proprie *pretium* esse illius *mercedem*. Nihilominus non est dubium, quod illa opera quasi *merx* etiam est, in se ipsa considerata, et non relate ad personam, cuius actus est, eiusque merces consequenter quasi pretium accipitur. Hinc operarum merces ex hoc etiam capite varie aestimatur, iuxta varios regionum mores, *ex ipsis operis*, i. e. ex earum intrinseca praestantia, generali necessitate, utilitate,

labore, periculo. Hinc aliter aestimatur in medicis, ludimagistris, pictoribus; aliter in architectis, caementariis, fossoribus. Minime vero ea aestimatur ex illarum peculiari necessitate et utilitate; haec enim ad conductorem pertinet, e. g. si puer instruendus, magno praeditus sit ingenio.

Ut igitur rerum pretia, ita iterum operarum mercedes augeri et minui possunt. Augentur autem et imminuuntur ex illis ipsis causis, quibus rerum pretia crescunt et decrescunt: ex eo quod multi sint, qui operas praestant, pauci qui eas conducunt; ex earum diurna duratione, longiore, breviore; ex impenso in illis labore; ex periculo quod in illis incurritur; ex requisita peritia; ex ultronea earum oblatione. Iusta erit consequenter operarum merces, si saltem infimam attingat mercedem, quae tali loco et tempore solet talibus operariis tribui. — Ac, si operas praestans suas, quasi socius eas alteri vel aliis praestat, aequum est, ut aliquid et ipse ex lucris percipiat.

Verum operarum merces minime augeri vel imminui potest ex variis conditionibus sive personae cui praestantur, sive personae, quae eas praestat. Iustitia enim inspicit aequalitatem rei ad rem, non varias personarum circumstantias. Et sic maior non est merces solvenda, quia minus peritus locator, maiori labore, tempore, periculo, quam caeteri, eas praestat; vel quia inopia versatur, uxorem habet, filios etiam habet; unde absonum illud *familiare salarium* exploditur. Quod praeterea etiam exploditur ex ipsa statuta amplitudine *iustae mercedis* operariorum, si isti nempe *bene morati* sint, et *fruges*, et debita vivant parcimonia, quae initio quidem necessaria, in exiguum deinde desinit comparandum patrimonium, ordinariis vitae necessitatibus omnino sufficiens.

Si quis e contra eamdem operam integram pluribus simul praestet, iure potest ex opposita ratione ab omnibus integram mercedem exigere; non enim singulis minoris valet, quia aliis etiam aeque utilis; et ideo qui ut Romam Titii filium ducat centum exigit aureos; alios centum aureos exigere poterit a Caio ut eius etiam filium Romam ducat. Idem dicatur consequenter de agrimensore, de advocato, de medico, qui aliquo discedant ut plurium agros metiatur, plurium causas agat, pluribus infirmis salutari cura assistat. — C. B. 612. 614. 632. 653.; E. M.

Ad opus quod attinet, quod aliquis faciendum suscipit, e. g., domum aedificare, statuam sculpere, pretio initio semel statuto, illud deinde nec augetur nec imminuitur, quamvis rerum et operarum pretia creverint vel decreverint. — Si vero expensae faciendae notabiliter

augeantur ex non praeviso casu, e. g. inundationis fluminis, terraemotus etc., aequa facienda est compensatio; huiusmodi enim contractus ita fieri solent, ut architectus vel operum redemptor ordinaria in se suscipiat pericula, non prorsus improvisa et extraordinaria.

Opus, *aversione,* seu uno pretio, locatum, traditum non intelligitur donec approbatum. Locatum pretio, in singulas eius partes seu mensuras constituto, traditum non censetur, donec fuerit admensum vel pars probata. Periculo, consequenter conductoris est, non locatoris. L. 36. 37. *Locati conducti* ff.; C. I. 1638. 1640.; C. G. 1791. 1793.

Potest locator operis a locatione discedere, refusis conductori impensis factis et lucro cessante. Qui enim obligatur ad aliquod factum erga alterum, liberatur praestando quanti eius interest. C. I. 1641.; C. C. 1794.

1207. *Quaenam sint obligationes locatoris?* — 1.° Conventione perfecta, *debet rem tradere, tempore statuto, et in eo statu, ut conductor ipsa uti valeat,* adeoque necessarias ad id expensas facere tenetur. Itemque curare debet, ut re sine ulla iuris sui imminutione, pacifice fruatur. L. *Sed addes* § 5., L. *Ex conducto* § 1. Dig. *Locati,* etc.; C. I. 1575. 1576. 1581.; C. G. 1719. 1720. 1726.; C. H. 1554.; C. A. 1096. 1107.; C. B. 536. C. L. 1606. 1610. 1611. — L. 857.

2.° *Debet locator manifestare vitia rei,* quae eius usum inutilem aut perniciosum reddunt. L. cit. *Sed addes* § 1. Ex C. I. 1577.; C. G. 1721. locator debet *immunem praestare conductorem ab omnibus vitiis et defectibus rei, quae huius usum impedirent;* etiamsi ea ignoraverit locator, cum contractus iniretur. Si vero ex huiusmodi vitiis aut defectibus damnum conductori obveniat, tenetur locator *damnum compensare,* nisi demonstret se ea ignorasse. Cf. C. A. 1117.; C. B. 537. seqq.; C. L. 1606. 1611.; L. 857.

3.° *Locator non potest ante tempus praefinitum conductorem invitum privare re conducta,* nisi casus improvisus accidat, ob quem domus ipsi domino sit necessaria. C. I. 1612.; C. G. 1761. Locator nequit solvere contractum, etsi declaret velle se domum habitare, nisi contraria conventio fuerit inita.

4.° C. I. 1579. 1580.; C. G. 1724.; C. H. 1557. 1558.; C. A. 1118. 1119.; C. B. 536. 537.; C. L. 1606. 1612. 1613. locator *non potest,* durante locatione, *rei locatae formam immutare.* Si necessariae restaurationes rei locatae huiusmodi sint, ut prohibeant habitationem illius partis, quae necessaria est conductori eiusque familiae, locus est iuxta circumstantias rescissioni contractus et damnorum compensationi. — C. *Propter* 3. *de Loc. et cond.*

5.° C. I. 1584.; C. G. 1729.; C. H. 1569.; C. B. 550., *si conductor utitur re locata in usum alium* ab eo, ad quem est destinata, ut possit damnum inde locator subire, hic iuxta circumstantias *potest petere rescissionem contractus.* — C. L. 1607.

6.° C. I. 1165. 1595.; C. G. 1741.; C. H. 1556.; C. A. 1096. 1117. 1118.; C. B. 542. 543. 554.; C. L. 1607. 1608. *contractus locationis resolvi potest ab altera parte,* si altera principalibus suis obligationibus non satisfaciat. Principalis locatoris obligatio est, *ut locatam rem praestet usui aptam, eamque in eo statu conservet.* Principalis conductoris obligatio est, *ut rem conductam non pessumdet, ac statuto tempore pensionem solvat.* Iure canonico, in materia locationis rei ecclesiasticae, si locatio ultra biennium sit, locator expectare biennium debet, neque potest ante hoc tempus conductorem invitum privare re conducta, si pensionem non solvat. C. cit. Verum haec conditio neque de iure naturali est, neque in re non ecclestiastica a Iure Romano exigitur.

7.° Ex Iure Romano successor universalis, sive haeres, non potest ante completum tempus conductorem expellere. Partialis autem successor, ut emptor, donatarius, legatarius, etc. non tenetur stare contractui locationis, uti neque conductor; nisi tamen aliter pactum sit, v. g., ne res locata, durante locationis tempore, alienetur. L. 9. C. *de Locato,* etc. Quamvis autem emptor non teneatur stare contractui locationis, conductor tamen, si expellatur, agere potest ad eius interesse obtinendum contra locatorem et eius haeredes. L. *Si merces* § 1. Dig. *Locati* etc., L. *Qui fundum.* ib.; L. 858. 859. — Ex C. I. 1597. seqq.; C, G. 1743. seqq.; C. A. 1120. 1121. emptor rei locatae nequit generatim expellere conductorem, nisi in locationis contractu statutum fuerit, ut si res locata vendatur possit emptor locationem solvere et conductorem expellere. Quo in casu tenetur emptor conductorem praemonere tempore opportuno. Ac, si nulla intercesserit stipulatio, ex C. I. et C. A. locator conductoris damna compensare tenetur, ex C. G. quoad damna et interesse, locator et, eo deficiente, emptor tenetur servare indemnem conductorem. — C. H. 1571.; C. B. 571. seqq.

8.° « In operis, duobus simul locatis, convenit priori conductori ante satisfieri ». L. 26. *Locati conducti* ff.

1208. *Quaenam sint obligationes conductoris?* — 1.° *Pretium solvere debet tempore statuto.* Et ideo quasi ad cautionem praestandam praedia urbana sufficiente suppellectili, rustica instrumentis et pecude

instruere tenetur, et fructus in loco, de quo convenerit, reponere. C. I. 1583. 1603. 1615. 1616.; C. G. 1728. 1752. 1766. 1767.; C. H. 1555.; C. L. 1608. — 2.° *Debet re uti in eum finem, pro quo est data,* et non in alium. C. I. 1583.; C. G. 1728.; C. H. 1555.; C. B. 550.; C. L. 1608. — 3.° *Tenetur expensas locativas facere,* expensas nempe minoris momenti, spectantes ad restaurationem rei *usu attritae,* consuetudine vel lege definitas. C. I. 1604.-1606. 1625.; C. G. 1754.-1756. 1777.; C. A. 1096.; C. B. 582. Tributa autem aliaque onera non ipse, sed locator solvere tenetur, per se loquendo, et seclusa speciali conventione. C. L. 1609. — 4.° *Eam diligentiam debet adhibere in rei usu, quam adhibet in re sua,* ne rei dominus detrimentum patiatur. C. I. 1583.; C. G. 1728.; C. H. 1555.; C. L. 1608. 1627. — 5.° Dominum rei monere tenetur, si extraneus eius iura laedere aliquo facto tentaverit. C. I. 1587.; C. G. 1768.; C. L. 1608. — 6.° *Non prohibetur sublocare,* nisi aliud fuerit stipulatum, vel inde locatori detrimentum fiat, L. 11. C. h. t.; C. I. 1573.; C. G. 1717.; C. H. 1550.; C. A. 1093. — Subconductor quoad mercedem solvendam obligatur ipsi domino rei locatae, si hic ei solutionem indixerit, et is conductori nondum solverit. C. I. 1574. 1958.; C. G. 1753. — Colonus partiarius prohibetur ius suum alteri cedere vel praedia elocare. C. I. 1649.; C. G. 1763. — Sublocatio ex C. B. 549. fieri non potest sine venia locatoris. — 7.° *Locatione finita, rem restituere debet in eo statu, in quo eam recepit,* vel iuxta eius aestimationem, si res locata fuerit, inventario facto, secundum aestimationem. Rem conductor retinere non potest ex alio iure, quod forte contra locatorem habet. C. A. 1109.; C. H. 1561.; C. I. 1585. 1588.; C. G. 1732. 1735.; C. B. 556. 586. seqq.; C. L. 1608. — C. B. 551. seqq.

Colonus esse potest dupliciter, colonus, qui ad numeratam pecuniam conduxit et colonus partiarius, qui lucri et damni cum domino particeps est, fructusque fundi cum eo quasi societatis cuiusdam iure partitur. L. 25. § 6. *Locati cond.* D. — Colonia partiaria, partim ipso iure, partim specialibus regitur conventionibus; pactis conventis deficientibus, ac locorum etiam consuetudinibus deficientibus, ipsa lege haec supplentur. C. I. 1654.

Animalium locatio pactis regitur; et his deficientibus lege, C. I. 1665. 1668.; C. G. 1800. 1803. Qui pecus praestat *locator,* qui illud accipit *conductor* dicitur. — Ex lege, durante locatione, neque locator neque conductor de animalibus disponere possunt. C. I. 1678. 1686.; C. G. 1812. 1830. Quae tamen casu pereant soli domino pereunt. C. I. 1675. Cf. C. G. 1810. Finita locatione, tot locator sibi praeac-

cipit animalia, quot aequivalent pretio animalium locatorum. Et, si quae supersunt non sufficiant, damnum ipsius erit. C. I. 1683. 1686. 1692. 1695.; C. G. 1817. 1820. 1830. — Haec communia sunt cuilibet animalium locationi; alia quae specialia sunt secundum varias eius species ex propriis legibus desumenda sunt. C. I. 1666. 1669. seqq.; C. G. 1801. 1804. seqq.

Si conductor uti non potuit *re locata casu fortuito,* mercedem solvere non tenetur, e. g. si. domum inhabitare non potuit hostium incursu in bello. Si item *ex causa ipsius locatoris* ea non potuit uti, mercedem non tenetur solvere; e. g. si domum inhabitare non potuit, quia propter eius inimicitias grassatorum et sicariorum vastationi obnoxia est. Si ea vero uti non potuit *ex sua causa,* mercedem solvere tenetur, e. g. si domum inhabitare non potuit, adversa valetudine, alio migrare coactus.

Idemque valet *quoad operas.* Si enim locator operae *casu fortuito,* e. g., propter tempestatem, eam praestare non potuit, suam ipse non potest exigere mercedem; neque conductor operas exigere. — Item, si operam non praestet *ex sua causa,* quia, e. g., propter crimen in carcerem detruditur, nequit mercedem exigere. Si vero eam praestare impeditur *ex causa ipsius conductoris,* e. g., quia aegrotavit, mercedem exigere potest; sed, si interim suam operam alii locaverit, *deducere ex aequitate, debet* quantum ab illo accepit, C. B. 615. Cf. ib. 616. seqq. — Opera incoepta et interrupta, si *ex casu fortuito,* merces pro rata debetur, et neque locator totam potest exigere mercedem, neque conductor integram operam exigere. Si *ex causa locatoris,* eaque iusta, merces ei pro rata debetur, sed non pro tota opera non praestita; *sin iniusta causa,* neque pro rata stricto iure merces ei debetur; ex aequitate tamen ei pro rata merces competit, quatenus illa operae pars praestita conductori fuerit utilis. Si vero acciderit *ex causa conductoris,* sive iniusta sive etiam iusta, merces ex stricta iustitia tota debetur. L. 38. *Locati conducti* ff. Nihilominus, si interim alium inveniat conductorem *ex aequitate deduci potest* quanti is ex alio lucretur. — C. B. 617.-619.

Herus famulum dimittens, sine sufficienti causa, ei damnum inde emergens compensare tenetur. Ex C. H. 1584. ultra stipendium ei debitum propter praestitum servitium solvendum ei erit stipendium quindecim dierum.

Quoad opus tandem, si ante eius traditionem *fortuito pereat casu,* quia res perit domino, materia perit locatori, artificium conductori, et utrumque huic, si utrumque is praestabat. *Fortuito casu;* nam, si pe-

reat culpa alterutrius, totum damnum erit vel locatoris vel conductoris, si hic materiam et artificium praestare debebat, secus conductor materiae pretium debet locatori, et locator artificii pretium debet conductori. Damnum nempe praestat qui in culpa est. C. I. 1636. 1637.; C. G. 1788.-1790. — C. B. 639. seqq. 644. 645. 649.

1209. *Quid quoad culpam praestandam?* — Cum locationis conductionis contractus in commodum sit tum locatoris tum conductoris, uterque *culpam* praestat tantum *latam et levem,* non levissimam. Lugo d. 29. n. 64.; Molina d. 494. n. 1. Neuter etiam ad casus fortuitos tenetur, in quibus nulla est culpa. — C. H. 1555. 1559.

De damno consequenter tenentur, cisiarius, carrucharius, naviculariusi, si eorum culpa cisium et carruca evertatur, navis naufragio pereat, et merces quas vehendas conduxerant pereant. Tenetur item de damno fullo, si vestimenta polienda acceperit, eaque mures roserint, pallium permutaverit, et alii alterius dederit, etiamsi ignarus fecerit, quia debuit ab hac re cavere. L. *Item* 13. *Loc. cond.* Dig.

1210. *Quid si res locata pereat?* — Ex regula generali, si res locata pereat, et ignoretur, utrum culpa vel dolo conductoris seu custodis, an casu res perierit, conductor vel custos obligatur ad utrumque probandum, et quod res perierit, et quod res perierit absque sua culpa aut dolo. Cf. Molina d. 494. n. 13. — Attamen, si domus locata incendio pereat, conductor absolvendus est, nisi locator culpam demonstret conductoris. Saepe enim incendium culpa contingit famulorum, quam paterfamilias praestare non cogitur. L. *Si vendita* Dig. *de Periculo et commodo rei venditae.* Cf. Laymann. n. 6.; L. 585.

Ex C. I. 1888. 1589. 1590.; C. G. 1733. 1734. 1735. conductor domus aut fundi rustici de incendio tenetur, nisi demonstret incendium contigisse casu fortuito, aut vi maiore, aut ex vitio constructionis, aut ex C. I. 1589. non obstante diligentia solita adhiberi a quolibet diligenti patrefamilias, aut ignem ex vicina domo fuisse communicatum. — Si plures sunt inquilini, omnes pariter tenentur, una cum locatore ex C. I. 1590.; C. G. Lege 5. Ian. 1883., si ipse quoque inhabitat, et quilibet pro rata valoris partis a se occupatae; nisi demonstret in habitatione alicuius ex ipsis incepisse incendium, in qua hypothesi hic solus obligatur; vel nisi demonstret non potuisse incendium a suo loco incipere. Et generatim ex C. I. 1588.; C. G. 1732. conductor praestare debet detrimenta et damna, quae accidunt tempore suae conductionis, nisi probet accidisse absque sua culpa; eademque ex eodem C. I. 1588. praestare debet, quorum causa fuerit ali-

quis ex sua familia, aut ex suis subconductoribus. — C. H. 1563. 1564. 1568.; C. A. 1111. 1112.; L. *Siquis* 9., L. *Videamus* 10., L. *Item* 13. *Locati conducti* Dig.

1211. *An locator agrorum teneatur saltem partem pensionis remittere in casu sterilitatis ob grandinem, e. g., vel aliud infortunium?* — « *Per se* de iure naturali, ad rigorem loquendo, nunquam locator pensionem debitam colono remittere tenetur, quia infortunia naturaliter ipsi obveniunt. Etenim res, quae casu fortuito seu extraordinario destruitur, perit domino: atqui locatarius est fructuum colligendorum dominus: ergo... Dixi... *per se,* quia, conventione generali, iure confirmata, introductum est, ut si ingens sit iactura, aliquid remittatur; si vero sit totalis, ut damnum inter utrumque, locatorem scilicet et locatarium, dividatur. Si taliter autem non constitutum fuisset, locatarius minus tributum persolveret. L. 860. ». Gur. Cas. 973.

1212. *Quid, si colonus habuit quidem messem faustam, sed tamen omnes fructus iam in horreum collectos amisit, sive hostium direptione, sive incendio?* — « In hoc casu colonus imminutionem pensionis exigere non potest, ut videtur, saltem probabilius. Ratio est, quia quando fructus iam sunt in horreum collecti, pleno iure sunt in dominium locatarii; nec conventiones aut leges, ex quibus tributum, ingruente extraordinaria calamitate, minus solvendum est, hunc casum respicere videntur. Elbel. n. 673.; La-Croix l. 3. p. 2. n. 1049. contra Lessium et alios. In praxi, sane locator ante sententiam iudicis ad nihil teneretur ». Gur. Cas. 976.

1213. *Quaenam sint dispositiones Iuris quoad praecedentes casus?* — Ex C. *Propter* 3. *de Loc. et cond.,* magna in praediis ecclesiae, sterilitate contingente, colono pro rata remittitur, « cum ubertate praecedentis vel subsequentis anni valeat sterilitas compensari ».

L. *Ex conducto* 15. § 2. Dig. *Locati* etc.: « Si labes facta sit, *omnemque fructum tulerit,* damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis (amissi), mercedes agri praestare cogatur ». Quare si damnum immodicum sit, conductor a solvenda pensione liberatur. L. *Si merces* 25. § 6. e. t.: « Vis maior... non debet conductori damnosa esse, si plusquam tolerabile est, laesi fuerint fructus ». Unde, si magna sit sterilitas, sed non plena, pensio pro rata remittitur. — L. 860.

C. I. 1620. 1621.; C. G. 1772. 1773.; C. A. 1104. 1106. colonus potest explicita conventione se subiicere fortuitis casibus. Talis autem conventio non intelligitur; nisi pro casibus fortuitis *ordinariis,*

cuiusmodi sunt, grando, fulmen, pruina; non pro casibus *extraordinariis,* quales sunt bellica vastatio, inundatio, cui regio obnoxia esse non soleat; nisi colonus se subiecerit omnibus casibus fortuitis praevisis et non praevisis.

C. I. 1617.; C. G. 1769. si locatio sit ad plures annos, et ea durante totalitas aut dimidium fructuum alicuius anni perit fortuito, colonus potest postulare quandam remissionem pretii, nisi compensetur eo, quod praecedentibus annis collegit. Si compensatio haec absit, remissio pretii in exitu locationis determinatur, computatis fructibus omnium annorum locationis.

C. I. 1618.; C. G. 1770. si locatio sit ad unum annum, et perierit totalitas, aut saltem dimidium fructuum, fit pro rata remissio pretii conductori, qui nequit aliquam remissionem exigere, si iactura minor est dimidio. Cf. C. A. 1105.

C. I. 1619.; C. G. 1771. colonus consequi nequit remissionem, si fructuum iactura contigit postquam hi a solo separati fuerant, nisi contractus concedat locatori partem quandam fructuum, qua in hypothesi locator subibit iacturam suae partis: dummodo conductoris culpa aut mora non intercesserit, in tradenda locatori eius portione. Cf. C. A. 1107. 1108.

C. I. 1619.; C. G. 1771. si causa damni exsistebat et nota erat, cum contractus initus est, colonus nullam postulare potest remissionem.

C. B. 584. nulla statuitur facienda remissio. C. L. 1630. locatarius pensionis diminutionem exigere non potest ex casu fortuito. C. H. 1575. 1576. nullum colono conceditur ius remissionis pro casibus ordinariis; conceditur vero pro extraordinariis non praevisis, modo fructus amittantur ultra dimidiam eorum partem, antequam fuerint collecti.

1214. *Quid sit emphyteusis?* — Emphyteusis graeca vox est, quae idem sonat ac *insertio,* quia nempe hoc speciale in ea habetur, quod fundus sit meliorandus, idque fit aliquid inserendo in fundo. Ad rem quod attinet, emphyteusis est: concessio dominii utilis in rem immobilem, nempe in praedium rusticum, cum obligatione eandem colendi, meliorandi, et persolvendi canonem, h. e. statutam pensionem *in recognitionem dominii directi,* facta vel in perpetuum, vel ad vitam emphyteutae, vel plurium, vel ad tempus non minus decennio. Spectato Iure Communi tenetur emphyteuta consuetas contributiones solvere; quia cum omnia percipiat rei emolumenta, aequum est, ut eius

etiam onera sustineat. Inst. l. 3. t. 25. § 3.; C. A. 1123.; C. I. 1556.; Strugg 113. 17. seqq.; L. 865.

1215. *An emphyteusis recentioribus legibus admittatur?* — Ex C. G. emphyteusis non videtur agnosci. Agnoscitur vero ex C. H. 1605. 1628. seqq.; ex C. A. 1123. 1127. seqq.; et ex C. I. 1556. seqq. Ex C. I. 1556. emphyteusis est contractus, quo conceditur in perpetuum aut ad tempus fundus quidam, cum obligatione meliorationis, et solutionis annuae determinatae praestationis sive in pecunia, sive in fructibus. Ex C. L. 1654. Emphyteusis perpetua est. Quae ad tempus est locationi accensetur.

1216. *Quibus legibus emphyteusis regatur?* — Emphyteusis ratione bonorum, quae in emphyteusim dantur, alia est ecclesiastica, alia laica. Emphyteusis ecclesiastica Iure Canonico et Iure Romano regitur. Hinc non licet sine Apostolico beneplacito emphyteusim ecclesiasticam redimere. — Emphyteusis laica alia antiqua est, alia nova. Prior ex antiquo Iure et ex conventis pactis regitur. Posterior, i. e. inita post ann. 1865., conventis pactis et recentiori regitur Iure. Leg. Ital. 20. Nov. 1865. art. 29., C. I. 1557. — L. 865.; E. M.

1217. *Quaenam ex C. I. speciales sint emphyteusis leges?* — Emphyteusis ipso iure sequentibus subiicitur praescriptionibus: Emphyteuta potestatem habet disponendi de fundo emphyteutico eiusque accessionibus, tum actu inter vivos, tum ultima voluntate, et quocumque modo transmittatur fundus, nulla praestatio ei debetur qui illum concessit. Subemphyteusis non admittitur. — Concessor fundi vigesimonono quoque anno postulare potest recognitionem sui iuris a possessore fundi, quin tamen ulla praestatio ei debeatur. — Emphyteuta potest semper redimere fundum ab onere emphyteusis, solvendo praescriptam pecuniae summam. Art. 1562.-1564. — Dummodo praedictae leges serventur constitui possunt particulares aliae conventiones; quae si desint, legibus standum est eodem Cod. statutis. Secundum has leges, art. 1558.-1561., emphyteuta facit suos omnes fructus fundi et eius accessionum, eademque habet iura, quae haberet proprietarius, in thesauros et fodinas, quae in fundo detegantur. — Quaecumque sit sterilitas aut amissio fructuum, vel si pars fundi pereat, nequit emphyteuta postulare remissionem aut diminutionem canonis. Verum, si notabilis pars pereat, potest emphyteuta suo iuri renuntiare, fundum concedenti cedendo. — Tributa praedio imposita et quaelibet onera eidem inhaerentia ad emphyteutam spe-

ctant. — Leg. Ital. 30. Nov. 1865. art. 30.; C. A. 1129. 1134. 1140. 1144.; C. H. 1628. seqq.; C. L. 1655. seqq. L. 865.

1218. *Quomodo finiat emphyteusis; quid finita emphyteusi dominus debeat?* — R. Ad 1.um Emphiteusis *amittitur* praescriptione 30. annorum, si nempe emphyteuta tanto tempore cessaverit a canonis solutione. C. I. 1563. — *Rescinditur*, si emphyteuta fundum notabiliter deteriorem reddiderit, vel, legitime interpellatus, toto biennio canonem non solverit, C. I. 1565. — *Extinguitur* rei interitu; vel impleto concessionis tempore; vel si emphytheuta fundum legitimo pretio redemerit. C. I. 1560. 1564. 1566. — C. A. 1135.

R. Ad 2.um Extincta emphyteusi, praedia cum fructibus nondum perceptis ad dominum redeunt. Si emphyteusis finitur ob lapsum temporis, tenetur dominus refundere emphyteutae quanti fundus pretiosior factus est. Si vero finitur culpa emphyteutae solvere tenetur, vel factae meliorationis valorem, vel factas impensas. C. I. 1566. — Servitutes et hypothecae, medio tempore in re vectigali impositae, ipso iure evanescunt. C. I. 1567.

1219. *Quit sit feudum?* — Feudum, *a fide,* est concessio dominii utilis in rem immobilem cum obligatione praestandi fidelitatem et obsequium personale domino directo. Qui feudum accipit dicitur *feudatarius* seu *vassallus,* et qui illud tradit *infeudator* seu *dominus*. Differt autem vassallus ab emphyteuta per hoc, quod iste in recognitionem dominii directi debeat solvere pensionem realem, ille vero solum debeat praestare fidelitatem et obsequium personale, v. g., bellare. Actus solemnis, per quem vassallus in possessionem rei feudalis mittebatur, simulque domino ad fidem obligabatur, *investitura* dicitur. Struggl 14.; L. 867.

1220. *Quid sit libellus?* — Libellus nihil aliud est, quam emphyteusis, aut feudum alteri emphyteusi aut feudo subalternatum; quatenus nempe emphyteuta vel vassallus subemphyteuticat aut subinfeudat alium. Is qui a domino directo accipit emphyteusim aut fundum, dicitur *emphyteuta* aut *feudatarius*. Is vero qui ab iis accipit eandem rem pro pensione dicitur peculiari nomine *libellarius*. Quod autem domino directo solvitur *laudemium* appellatur. — Ex C. H. 1644. *laudemium* solvendum est domino directo, a quocumque, qui titulo oneroso veniat in possessionem dominii utilis, quando in emphiteusis contractu in pactum tale ius fuerit deductum; nulla constituta determinata quantitate, duo pro singulis centenis erunt solvenda. — C. L. 1701. subemphyteusis prohibetur. — L. 868.

XV. — DE SOCIETATIS CONTRACTU

1221. *Quid sit societatis contractus?* — *Societas* est contractus, quo *duo* vel *plures aliquid in commune conferunt, lucri in commune* percipiendi gratia, C. I. 1697.; C. G. 1833.; C. A. 1175.; C. H. 1665.; C. L. 1240. — *Societas*, agitur hic de societate sic dicta *civili*. Sunt enim etiam societates *commerciales*, *anonymae* etc., quae propriis reguntur statutis, Principis auctoritate comprobatis. — *Duo* vel *plures*, qui nempe valeant de rebus disponere, quique reciprocam utilitatem sibi acquirere non prohibentur, ob violationem iurium aliarum personarum: qua ratione non potest, v. g., haec societas iniri inter matrem et filium eius naturalem. C. I. 1704.; C. G. 1840. — *Aliquid*, h. e. pecunia, vel alia bona, vel etiam propria industria. Excipe bona quae vel donatione, vel legato, vel successione erunt socii acquisituri, nisi ex C. G. de sponsis agatur, quae ita conferri possunt, ut eorum fruitio tantum, non proprietas communis evadat, C. I. 1433. 1698. 1701.; C. G. 1526. 1833. 1837. — *In commune*, dupliciter aliquid in commune conferri potest: 1.° Ut rei collatae non solum usus et fructus, sed dominium commune sit, ita ut singuli efficiantur domini totius sortis partiali dominio. 2.° Ut rei dominio permanente penes conferentem, usus et fructus communes sint. L. 1. § 1.; L. 2., L. 7., etc. Dig. *Pro socio*. — Porro in dominium societatis ipso iure transeunt, ea quae usu consumuntur, vel deteriora fiunt; ea quae conferuntur ut vendantur; ea quae dantur aestimatione eorum facta et inventario consignata. C. I. 1715.; C. G. 1851.; C. H. 1687. Cf. C. A. 1181. 1182. — *Conferunt;* nam si non conferunt, sed e. g. duo legato, vel emptione in unam eandem rem, ipsis legatam vel ab ipsis emptam, incidunt, non *societas*, sed *communio* habetur. — *Lucri in commune;* si nullum sit commune lucrum, etsi aliqua utilitas non desit, ut e. g. communis ianua, societas non est, sed *communio*. *Lucri;* si non *lucrum*, ut sic, sed pars *lucri* quasi stipendium et remuneratio detur ei qui operam praestat, non societas, sed *locatio* operae intelligitur. — C. B. 705.; Lugo d. 30. n. 1. 4.; Molina d. 411. n. 7.; Less. l. 2. c. 25. n. 1.; L. 904.

Societas, persona moralis seu *corpus morale* non est, sed *collectio* tantum est *personarum*. Hinc ea quae a sociis communicantur, et ea quae a sociis acquiruntur, fiunt utique *omnium sociorum*, sed non

societatis. Ac, si iudicio experiri oporteat, non societas, sed socii singuli convenire aut conveniri debent. C. I. Proc. 137. Si quis societati pecuniam credat, eam a singulis *viritim,* seu aequalibus partibus, repetit, etsi non omnes aequalibus partibus socii sint, C. I. 1727.; C. G. 1863. Scilicet is non *societati,* sed *sociis*, i. e. *singulis* credit. Cum societas res sit inter alios acta, potest socius tertiam quandam personam sibi associare, quoad suam in societate portionem, sed non potest creditor sociorum iure sociorum uti, nec sociorum negotiis se immiscere, C. I. 1725.; C. G. 1861. Itemque *ad tertios* quod spectat, ea quae a societatis mandatario intra fines mandati gesta sunt perinde est ac si cum singulis sociis gesta essent, quae vero ultra mandati fines gesta sunt mandatario ipsi imputantur. C. I. 1727. 1728.; C. G. 1862. 1863. 1864.

Societates, aliae sunt Corpora Moralia, aliae non sunt Corpora Moralia. Haec et illae acquirere et possidere possunt, hoc tamen discrimine, quod societas, quae est erecta in Corpus Morale, habet unitatem iuridicam patrimonialem, distinctam a patrimonio cuiusvis singularis associati: illa vero, quae Corpus Morale non est, patrimonium entis Moralis non habet, sed habet tantum condominium, quo patrimonium pro indiviso existit in singulis associatis. *Corpus morale* ergo instar *personae privatae* est, et nihil commune habet cum iis quibus constat. Quare quod debetur *corpori*, singulis non debetur; nec quod *corpus* debet singuli debent. Ac persona morali extincta, quae publicae utilitatis causa instituta fuerat, bona ipsius ad ecclesiam, si ecclesiastica erat, ad fiscum, si laicalis, abeunt; eius vero quae privatae erat utilitatis, ut societates commerciales et industriales, ad socios seu collegas eorumque haeredes spectant.

Praeter societatem civilem est etiam societas commercialis, ita dicta ex Commercialibus actibus, qui initio Cod. Comm. tit. 2. recensentur. Quare definitio societatis civilis valet etiam pro societate commerciali, sive negotiatoria, sive industriali. Triplex autem distinguitur ex eodem Cod. societas commercialis: Societas nomine collectivo; Societas accomanditaria; Societas anonyma. Societate collectiva, omnes socii obligantur illimitate et in solidum quoad obligationes societatis. Societate accomanditaria, unus vel plures socii accomanditarii obligantur illimitate et in solidum; alii autem accomandantes, unus vel plures, limitate respondent usque ad summam determinatam, quae potest etiam *actionibus* repraesentari. Societate anonyma obligationes sociales limitate tantum ad determinatum capitale assecurantur, et quilibet socius nonnisi sua quota vel sua *actione* obligatur. Art. 76.

1222. *An contractus societatis licitus sit?* — R. Affirmative. Nihil enim continet quod iustitiae adversetur. Sequentes tamen exigit conditiones. 1.° Ut societas fiat in negotiatione honesta. C. I. 1698.; C. G. 1833.; C. H. 1666. Nemo sane obligari licite potest in re turpi. — 2.° Ut damnum sortis spectet tantum ad dominum ipsius, si tantum usufructus rei conferatur in societatem; spectet vero ad ipsam societatem, si ipsamet sors in societatem conferatur. Res enim domino perit, C. I. 1715.; C. G. 1851.; C. H. 1687. Cf. C. A. 1183. — 3.° Ut *debita* servetur *aequalitas* inter lucra et *damna* ac *expensas*, dividenda inter socios. *Damna* hic intelliguntur, quae solo societatis intuitu sociis obveniunt. *Expensae* vero sunt sumptus itinerum, solutiones vectigalium, etc. C. I. 1716. 1717.; C. G. 1852. 1853.; C. H. 1689.; C. A. 1192.-1197. — 4.° Societas rerum immobilium vel *usus* earum indeterminata, quoad durationem, vel ultra novennium, scriptura, et, quoad tertios, transcriptione eget. C. I. 1314. 1932. 1942. Cf. C. A. 1178.; C. H. 1667. 1668. — L. 904.-907.; S. Th. 2. 2. q. 78. a. 2.

1223. **Resolves:** Quare necesse est, ut unicuique constituatur pars lucri pro rata rei, quam contulit, et pars damni pro rata lucri. Verum, si aliud sponte conventum fuerit, pactum valet, dummodo lucrum saltem constituatur par iustae mercedi rei vel operae, quam quis confert, quasi locatae; neque constituatur, ut unus nullam lucri partem, vel nullam damni partem sentiat, C. I. 1719.; C. G. 1855.; C. H. 1689. 1691.; C. A. 1193. 1196.; C. B. 722.; C. L. 1242. Eius, qui solam operam contulit, rata, pars illius erit, qui minus contulit. C. I. 1717.; C. G. 1853.; C. H. 1689. Attamen, attento iure naturali, si industria mercatoris notabiliter pluris valeret, quam capitale compartis, posset certe conventio fieri de maiori lucro proportionate percipiendo, quod vero ipso Iure positivo approbatur. Inst. l. 3. t. 26. §. 1. 2. Cf. C. A. 1183. 1187. 1193.; C. B. 706. 707.

« Omnino mihi dicendum videtur, ait S. Alph. 907., quod salvo capitali domino, lucrum dividendum est pro rata, habita ratione valoris industriae ex una parte, et ex altera commoditatis praestitae ex pecunia, iuxta communem aestimationem lucri, quod communiter haberi solet ex pecunia, applicata ad negotiationem. Hinc bene advertendum, quod aliquando industria mercatoris plus valebit, quam usus pecuniae, et tunc proportionaliter debet lucrum distribui: ita ut aliquando licitum poterit esse pactum, ut *in fine* etiam capitale dividatur, aeque interim distributo lucro, prout fit ex consuetudine in plu-

ribus locis in societate animalium. Insuper advertendum, quod aliquando valor industriae decrescit ob multitudinem operariorum, societatem petentium; qua ratione poterunt forte excusari plures contractus, qui primo aspectu videntur iniusti, eo quod operariorum industria in societatem collata iuxta consuetudinem loci communiter non pluris ibi aestimatur ».

1224. **Resolves:** Iniustum omnino est pactum, vi cuius, empta merce, *ante omnia, ipsa durante societate,* restituatur domino capitale; deinde vero quod superest aequaliter dividatur, quia ponenti capitale illud, minuitur periculum sui capitalis, mercator vero, si postea pereat merx, subiacet sine compensatione periculo capitalis ac lucri. L. 907.

1225. *An sit licitum pactum, quod, si ex grege aliquae oves pereant, suppleri debeant ex foetibus, qui nascuntur, et interim ceteri foetus, lana et caseus aeque dividantur?* — Prima sententia affirmat, « quia talis substitutio ovium resultat tam in gratiam pastoris, quam ementis oves ». Secunda sententia negat, et haec omnino vera videtur S. Alph. 909., « quia licet lucrum utrique prius diminuatur, et utrique postea compensetur; tamen foetus, qui substituuntur, aeque dividend. essent inter pastorem et dominum: at quando substituuntur, id certe magis cedit in utilitatem domini, quam pastoris, cum dominus iam sibi compenset deinde iacturam lucri, sicut et pastor, sed interim dominus semper salvam sibi servat sortem, quae ipsi diminui deberet, et ideo in contractu non servatur aequalitas ».

Societas animalium *simplex* est, si locator animalia praestet, conductor operam ad eorum curam, custodiam et alimenta. *Ex aequis partibus* est, si uterque praestet animalia, et eorum unus etiam operam. *Societate simplici*, conductor habet dimidium incrementi, quod consistit in foetibus supervenientibus, et in maiore animalium valore. Lac et stercus et animalium labor conductori cedunt. Lana et quod animalibus accrescit inter conductorem et locatorem dividuntur. C. I. 1669. 1676. 1684. *Societate ex aequis portionibus*, animalia communia evadunt pro lucro et pro iactura. Conductori cedit lac, stercus, et opus quod animalia praestant, locator ius habet dimidiae partis lanae et incrementi. C. I. 1684.

Praeter has duas societatis species, quoad animalia, aliae duae sunt species, nempe societas *cum colono,* et societas *cum colono partiario*. Priore societate *cum colono* animalia relinquenda sunt eiusdem valoris in fine locationis. Interim lucra conductoris sunt. Sed stercus

ad fundi culturam adhibendum est. C. I. 1687. seqq. Posteriore societate, quae coitur *cum colono partiario*, conveniri potest, ut colonus lanae suae partem, suo tempore, locatori minoris cedat, atque hic ex lacte dimidia parte participet et maiorem lucri partem capiat. C. I. 1693.

In societate animalium *simplici* vel *ex aequis partibus,* secundum legem, ex C. I. 1675. animalia quae casu pereunt soli domino, seu locatori pereunt. Ex C. G. 1810., nisi omnia pereant, sed tantum pars, damnum commune locatori et conductori est. Ex utroque autem C. pacisci nequit, ut conductor plus de damno participet quam de lucro. C. I. 1677.; C. G. 1811.

1226. *An liceat contractus societatis vocatus* ad caput salvum, *scilicet quando traduntur pastori animalia cum pacto reddendi ea salva in eodem numero in fine societatis, et lucrum dividendi?* — « Per se loquendo hic contractus illicitus est, quia sors debet stare periculo apponentis, res enim suo domino perit. Probabiliter tamen licitus fieri potest, si adiiciatur alius contractus assecurationis, compensando pastori per maiorem partem fructuum onus talis periculi sortis in se suscepti... Certe iniustus est contractus, quo dominus dat boves aestimatos iuxta praesentem valorem cum pacto, ut si decrescant, finita societate, idem valor restitui debeat, quia deterioratio rei ad dominum pertinet, nisi aliunde hoc damnum compensetur. Quod si tamen pactum adesset, ut in fine societatis non solum lucrum, sed etiam sors animalium dividenda sint cum socio; tunc non quidem iniustum erit pactum, ut si interim pereat capitale, pastor restituere teneatur domino medietatem sortis ». L. 907. 909. q. 4.

Ex C. I. 1683. 1686. 1692. 1695.; C. G. 1817. 1820. 1830. animalia aestimari debent in ipso societatis initio, finita societate iterum aestimantur, et locator tot capita praeaccipit quot collatorum pretium exaequent. Lucrum vero varie est dividendum secundum varias locationis species, et conventiones. In societate *simplici* vel *aequis partibus,* pacisci nequit ut conductor sortis periculum, ultra dimidium praestet ex C. I. 1677., totum ex C. G. 1811., et plus de damno quam de lucro participet. C. I. ib.; C. G. ib.

1227. *An socius, qui pecuniae summam conferre in societatem debebat neque contulit, interesse etiam debeat?* — R. Affirmative, C. I. 1710.; C. G. 1846.; C. H. 1682. Idemque ibid. statuitur, si socius ab arca sociali aliquam pecuniae summam sumpsit pro sua particulari utilitate.

1228. *Ad quosnam, societatis administratio pertineat?* — Administratio societatis ad eum pertinet, cui ea fuit mandata. C. A. 1190. 1198.; C. B. 710. Illi autem cui administratio data fuit, in ipso societatis contractu, auferri postea non potest, nisi ex legitima causa. Si vero postea data fuit, tamquam simplex mandatum revocari potest. C. I. 1720.; C. G. 1856.; C. H. 1692.; C. B. 712. Si nulli fuit mandata, omnibus tacite permissa censetur. C. I. 1723.; C. G. 1859.; C. H. 1695.; C. B. 709. — Unusquisque vero talem diligentiam rebus communibus adhibere debet, qualem suis rebus. C. B. 708. Cf. C. A. 1185. 1186. Quapropter, si quaedam negligenter egerit, et societatem laeserit; alia vero diligenter egerit, et societatem auxerit, negligentia non compensatur, nisi haec fuerit prorsus extraordinaria. C. I. 1714.; C. G. 1850.; C. H. 1686.; C. A. 1191. Si quis e sociis aliquid exegerit a debitore societatis, qui simul suus debitor est, solutum utrique debito pro rata imputare debet; sed, si totum societati adscripserit, valet. C. I. 1712. 1713.; C. G. 1848. 1849.; C. H. 1684. Cf. C. A. 1202. 1203. — Inst. l. 3. t. 26. § 9.; C. B. 718.-721.

1229. *Quibusnam modis societas finiatur?* — Societas, si nihil speciatim conventum sit, finitur: 1.° *Completo tempore,* pro quo inita fuerat. 2.° *Re communi* totaliter *extincta, finitove negotio.* 3.° *Morte naturali vel civili, interdictione vel bonorum publicatione unius ex sociis.* 4.° *Voluntate expressa unius vel plurium sociorum,* cum societatis duratio illimitata sit; si vero societas ad tempus determinatum sit, dissolutio illius exigi nequit, nisi gravis quaedam ratio adsit, v. g., infidelitas compartis, continua socii infirmitas, qua negotia societatis amplius gerere non possit. — C. I. 1729. 1731.-1735.; C. G. 1865. 1867. 1869.-1871.; C. A. 1189. 1205. 1207. 1210.-1212.; C. H. 1680. 1700. seqq.; C. B. 723. 724. 726. 727. 728.; Inst. l. 3. t. 24. § 4.-8.; L. 907.

1230. **Nota:** Finita societate, qui illam administravit, administrationis rationem reddere debet. Si eius culpa societas damnum passa sit, illud suae parti imputabitur, et si ipse solvendo non sit, commune sociorum omnium erit. — Si damnum e contra societatis administrator coeperit, videlicet *ex societatis causa,* hoc etiam damnum commune sociorum omnium erit. — Societate soluta *lucrorum,* capitale primo loco domino est restituendum, etiamsi nullum reapse lucrum supersit. Sixtus V. B. *Detestabilis* § 2.; L. 907.; S. Th. 2. 2. q. 78. a. 2. ad 5. Similiter, si capitale initio perit, domino perit; siquidem in societate lucrorum non confertur capitale, seu summa pecuniae, sed

tantum pecuniae commoditas. L. 907. — Finita societate, debita primum societatis solvuntur, quae deinde remanent percepta lucra inter socios proportionate sunt distribuenda. — C. B. 731. seqq.

1231. *An conventio fieri possit, quod societas, mortuo socio, cum huius haerede continuetur?* — R. Affirmative. Hoc sane prohibebatur Iure Romano, L. 35. 59. C. h. t. Verum Iure Ital., Gall., Austr., Hisp. admittitur. Neque vero Iure Naturali illicitum videtur. C. I. 1729.; C. G. 1868.; C. A. 1206.-1209. C. H. 1704. permanet societas, si convenerit, ut cum superstite, vel cum haerede permaneret. Quamvis vero societas non permaneat cum haerede, tenetur tamen hic perficere ea, quae a defuncto inchoata fuerunt. L. 40. C. h. t.; C. I. 4732.; C. G. 1868.; C. A. 1206. 1209.; C. B. 727.

1232. *An quaelibet rei amissio societatem dissolvat?* — R. Affirmative, si unus ex sociis promiserit proprietatem rei vel eius usum et fructum tantum in commune conferre, et res pereat, antequam conferatur. Negative, si rei proprietas iam fuerit in commune collata. C. I. 1731.; C. G. 1867. — Earum tamen rerum, quae vel solius usus causa socius contulit, evictionem praestare tenetur. C. I. 1709.; C. G. 1845.

1233. *An, societate illimitate quoad durationem contracta, possit quis ab ea pro libito discedere?* — R. Affirmative, dummodo tamen eius renuntiatio sit *bona fide*, et *non intempestive* facta. *Bona fide*, non dolo malo, puta ut solus ipse totum lucrum captet, e. g. ex hereditate, legato, emptione. *Intempestive*, i. e. eo tempore, quo sociorum intererat societatem non dissolvi. C. I. 1733. 1734.; C. G. 1869. 1870.; C. A. 1212.; C. H. 1705.; C. B. 723. 738. seqq.; Inst. l. 3. t. 24. § 4.

1234. *Quotuplex sit societatis contractus?* — Contractus societatis diversus esse potest, tum *ratione finis*, quatenus proximus finis sit vel solum communis rerum usus, vel solum fructus seu lucrum, vel utrumque; tum *ratione materiae*, quatenus vel omnia bona conferantur, vel solus usus et lucra, vel certorum bonorum aut certae negotiationis lucra; tum *ratione temporis*, quatenus societas ineatur vel ad vitam, vel ad determinatum tempus, vel ad exitum alicuius negotii. C. I. 1699. seqq.; C. G. 1835. seqq.; C. A. 1176.; L. 907.

1235. *Quid de societate universali et particulari?* — Duplex distinguitur societas, *universalis, particularis*. C. H. 1671. *Universalis*

esse potest vel omnium *praesentium* bonorum, vel omnium lucrorum. C. I. 1700. seqq.; C. G. 1836. seqq.; C. A. 1177.; C. H. 1672. 1673. — Si omnium praesentium *rerum* societas coita sit, omnia bona, quae *tunc* coeuntium sunt, statim communia fiunt; quaeque ex his deinde acquirent. Quae vero postea partes acquirunt successione vel donatione, societatem ingrediuntur tantum quoad *usumfructum*, *godimento*. Stipulatio quoad *communicationem horum bonorum* ex C. I. *est nulla*, ex C. G. *est prohibita*. C. I. 1701.; C. G. 1837.; C. H. 1674. Cf. C. A. 1177. 1180. — Si societas fiat omnium *lucrorum*, ea tantum complectitur lucra, quae partes acquirent propria industria, quocumque titulo; bona sive mobilia sive immobilia sociorum communia fiunt tantum quoad *usumfructum*, C. I. 1702.; C. G. 1838.; C. H. 1675. Ea finita, si res tantum quoad usum fuerint collatae, quisque rem suam capit, vel eius pretium, si dominium transtulit in societatem. — Societas universalis inita sine alia declaratione, societas non rerum sed quaestuum est, C. I. 1703.; C. G. 1839.; C. H. 1674. — Societas vero *particularis* ea est, quae aliquarum tantum rerum vel operarum, contrahitur, C. I. 1705. 1706. 1715.; C. G. 1841. 1842. 1851.; C. H. 1678. Multipliciter fieri potest: 1.° Si omnes socii capitale conferant et operam. 2.° Si omnes solum capitale, tertius vero stipendio conductus industriam adhibeat. 3.° Si alter capitale, alter operam conferat. — L. 907.

1236. **Nota**: Socii non tenentur in solidum ob debita societatis non commercialis; neque unus alium potest obligare sine facultate expressa. C. I. 1726.; C. H. 1698.

1237. *An et qualis sit societas inter coniuges?* — Societas seu potius *communio* inter virum et uxorem coiri ante nuptias potest, et non nisi ab initio matrimonii initium ipsa capere potest. C. I. 1433.; C. G. 1399.; C. A. 1180. 1233. Quin immo ex C. G. 1400. ipso iure coita censetur, nisi aliud fuerit conventum. Ex C. I. 1433. 1435. bonorum societatem universalem inire prohibentur; sed tantum permittitur quoad utilia, exceptis a communione nominibus et aere alieno tum viri tum uxoris, *attivo e passivo presente dei coniugi*, exceptis item bonis ex causa lucrativa haereditatis vel donationis obventuris. Ad communionem tamen pertinet usus et fructus *godimento* omnium mobilium et immobilium, praesentium et futurorum.

Huius societatis administratio penes maritum est, cui praeterea permissum est res communes alienare ex causa onerosa, C. I. 1438.; C. G. 1421. Locationes ab ipso factae quasi ab usufructuario factae

habentur. C. I. 1439. — Solvitur autem haec societas morte coniugis, eius declarata absentia, separatione personali definitiva, iudiciali bonorum separatione. Soluta, redintegrari potest, sed iisdem pactis, et salvis iuribus interim tertio quaesitis. C. I. 1441. 1443. Soluta societate, *mulier aut eius heredes*, possunt eam repudiare vel acceptare beneficio inventarii. C. I. 1444.

Effectus huius societatis ex Iure Romano est, proprietatem utrique coniugi communem efficere. Sed maritus usumfructum habet L. 539. 542. — Eius effectus ex C. I. 1436. est, reddere communes et divisibiles acquisitiones factas a coniugibus unitim vel separatim, durante societate seu communione. — Ex C. G. 1470. 1474. dissoluta communitate, propria bona et debitae indemnitates primum praelevantur, deinde quod superest aequalibus portionibus dividitur inter maritum et uxorem, vel eorum repraesentantes. — Ex C. A. 1233. 1234. 1236. communio bonorum, si speciali contractu inita fuerit, intelligitur tantum pro casu mortis, et dat coniugi ius ad dimidiam partem bonorum, quae in communione reciproce posita sunt, quae forte remaneant post mortem alterius coniugis. Nullum vero ius acquiritur ad fructus durante matrimonio. — Ex C. B. 1432. seqq. societas iniri potest inter coniuges tum ante matrimonium tum post contractum matrimonium. Ea esse potest vel universalis vel particularis, et alterutro coniuge defuncto cum eius descendentibus continuatur. Maritus administrationem habet; sed libere de societatis bonis disponere non potest; nec ullum detrimentum uxori afferre potest; ex bonis tamen societatis onera sustinet matrimonii. Bona societatis utriusque sunt coniugis, et inter eos societate dissoluta aequis portionibus dividenda. — Cf. 677. 868.

1238. *An adsit societas inter fratres.* — Inter fratres « non censetur facta societas, nisi expresse vel tacite ex coniecturis id habeatur. Unde non quia fratres *habent patrimonium indivisum, et de communi mensa vivunt*, inter ipsos contrahitur societas, nisi vero *omnes in aliquo negotio se exerceant;* vel nisi, *uno negotiante*, alii *conferant bona sua*... Idque clarius praesumitur, *si omnes conferant in commune cuncta bona ad unumquemque spectantia.* Hoc tamen intelligitur, quando unusquisque confert etiam *bona propria,* praeter communia; secus, si tantum unus sua propria bona confert, puta lucra alicuius officii, vel artis, et alii sola bona communia; tunc enim is potest ea sibi compensare... Et ita pariter, si unus maiorem laborem conferat, potest ille plus accipere, iuxta aestimationem sui laboris. Si autem aliquis frater absens negotietur communi nomine ex communibus bonis, intelligitur

habere societatem, usquedum admoneatur ab aliis fratribus, velle ipsos divisionem facere; et tunc neque etiam desinit societas pro negotiis inceptis ». L. 907.

Intelligitur ergo inter fratres societas, si omnes in commune conferunt quae lucrantur, vel si in communi negotientur. — Inita autem societate, lucra fiunt communia pro rata rerum et industriae quae in societatem quisque contulit; et communia fiunt etiam damna pro rata lucri. — Si unus ex fratribus filios habeat, qui et ipsi societati adlaborent, vel ex ea sustentationem percipiant, in primo casu et ipsis proportionata pars respondet lucri, in altero parti patris imputabitur. — Si fratres quae ipsis ex proprio quaestu obveniunt sibi retineant, in communi tantum relicta paterna haereditate, ut emolumentum et damnum etiam in communi percipiant et sentiant, societas erit tantum restricta ad haereditaria bona.

1239. *Quid sit trinus contractus?* — Contractus trinus est, quo quis, rem seu pecuniam conferens, paciscitur cum alio socio, ut quidquid eveniat, res seu summa integra sibi restituatur cum lucro certo, minore tamen eo lucro, quod sperare probabiliter poterat; vel est contractus societatis, cui adiunguntur duo alii contractus, nempe *assecurationis sortis* et *assecurationis lucri* seu *venditionis aleatoriae* spei lucri maioris percipiendi pro minore lucro certo et assecurato. Contraho, v. g., cum Petro, pecuniae summam ei tribuendo ad negotiandum. Sed cum spes lucrandi 15 pro 100 mihi affulgeat, et timeam ex alia parte, ne sortem amittam, ineo secundum contractum cum Petro, ei 5 pro 100 erogando, si assecurationem sortis in se suscipere velit. Inito hoc secundo contractu, iam 10 tantum pro 100 mihi lucrandi supersunt. Verum lucrum adhuc minus at certum mallem, quam maius et incertum. Igitur propono socio meo ut mihi 5 tantum pro 100 tribuat; sed *certo refundat,* quidquid superventurum sit, tum *sortem* tum constitutum *lucrum*. Hinc triplex datur contractus, scilicet societatis, assecurationis sortis, et assecurationis lucri. — L. 908.

1240. *An trinus contractus sit licitus?* — Prima sententia probabilis negat. Ratio est 1.° Quia sic destruitur societas, cuius natura est, ut pericula sint communia; ergo est verum mutuum; ergo deficit titulus seu fundamentum lucri percipiendi, saltem supra taxam legis pro mutuo. 2.° Quia, aiunt, opposita doctrina a Sixto V. reprobata est, per B. *Detestabilis* a. 1586. § 1. et per B. S. Pii V. *Onus* § 4. — Secunda sententia probabilis communiter affirmat, modo revera pecunia detur ad negotiationem. Ratio est: 1.° Quia hi singuli contra-

ctus separatim et cum diversis personis sunt de se liciti et iusti; ergo etiam, si fiant simul et cum eodem. 2.° Quia nihil est contra aequalitatem: nam datur compensatio, et periculum a tribuente pecuniam aequivalenter sustinetur. 3.° Quia Benedictus XIV. declarat, de Syn. l. 7. c. I., contractum trinum a Sixto V. non esse damnatum, nec illum damnare intendere. Et in Enc. *Vix pervenit* dicit, se nolle damnare contractus, de quibus inter theologos disputatur. -- Ad Ius civile quod attinet, alii dicunt trinum contractum reprobari. C. I. 1719.; C. G. 1855.: alii, et verius, nihil de eo haberi in C. I.; C. G. Illi enim articuli *societatis* simplicem *contractum* respiciunt. — L. 842. 847. 849. 908.; Lugo n. 37.; Bened. XIV. de Syn. l. 10. c. 7.

1241. *Quid sit communio bonorum? — A societatis contractu* distinguitur quidem *communio bonorum*, quae tamen contractum aliquem societatis implicite in se continet, quaecumque huius communionis initio origo fuerit. — Porro communio bonorum est duorum vel plurium comproprietas, quoad unam eandemque rem, ut, e. g., si unam eandemque domum plures possideant. C. A. 361. 639. 825.; C. H. 392.; C. B. 741.; C. He. 646.-654.; C. L. 2175. seqq. Cf. hic 1121. seq.

1242. *Quibusnam legibus regatur bonorum communio?* — Si speciales deficiant conventiones, aut speciales Iuris dispositiones, standum est tunc generalibus ipsius Iuris praescriptionibus. C. I. 673.; C. H. 392.; C. A. 826.

Hae sunt *generalis Iuris normae;* Ad eandem rei proprietatem participantium concursus in iuribus et oneribus proportionari debet singulorum quotae. C. I. 548. 549. 561. 674. 676.; C. H. 393.; C. A. 830. 839. seqq.; C. G. 655. 656. — Quilibet potest uti re in communione posita, suamque portionem alienare, cedere, hypothecae subiicere, vel etiam in suo iure fruendi alium substituere, nisi de iure agatur mere personali, ut est ius habitationis. C. I. 675. 679.; C. H. 394. 399.; C. A. 829. — Si potior pars non consentiat, fieri nequeunt innovationes, etsi utiles. Quilibet tamen obligare potest alios ad expensas necessarias pro conservatione rei. C. I. 676.-678.; C. H. 395. 397.; C. A. 828. 833. — Quilibet etiam potest semper a communione recedere, nisi tempus pacto determinatum sit, quod non erit ultra decennium. C. I. 681.; C. H. 400. Cf. C. G. 815. — Solutio communionis exigi non potest a comproprietariis rerum, quae divisae non possent amplius deservire usui, cui sunt destinatae. C. I. 684.; C. H. 401. Cf. C. A. 830. seqq.

Ex C. B. 741. seqq. rei inter plures indivisae partes, in dubio,

aequales ad singulos spectant, et ad eos correspondentes etiam suae partis fructus spectant, et simul usus communis rei, quatenus alii indivisarii nullum inde detrimentum capiant. — Administratio indivisae rei ad omnes in communi pertinet. — Res essentialiter immutari non potest. Quilibet vero indivisarius de portione sua disponere potest. Ac omnes onera administrationis et conservationis sustinere tenentur. — Quilibet indivisarius exigere potest cessationem indivisionis. Eaque habetur re ipsa inter indivisarios divisa, vel, si dividi non potest, re vendita. — Cf. ib. art. 1008. seqq.

Varii autem sunt casus communionis, pro quibus *speciales adsunt Iuris dispositiones;* 1.° Quando plures res diversorum dominorum simul commixtae sunt, neque sine damno separari possunt, proprietas tunc communis est, secundum tamen proportionem valoris rei ad unumquemque spectantis, C. I. 471.; C. H. 381.; C. G. 572. seqq. — 2.° Quando communis est murus inter aedes, vel hortos, vel communis arbor, communis fovea in confinio agrorum, vel communis aqua profluens, communia pascua. C. I. 546. seqq. 542. seqq. 682.; C. A. 421. 854. seqq.; C. H. 572. seqq. 593.; C. G. 646. 653. seqq.; C. L. 2319. seqq. 2328. seqq. — 3.° Quando plures sint earundem aedium, alii superiorum, alii inferiorum domini. C. I. 562. seqq.; C. H. 396. — 4.° Quando communis est haereditas. C. I. 984. seqq. 1034. seqq.; C. G. 815. seqq.

Aedes communes. Si plures sint earundem aedium domini, alii superiorum, alii inferiorum partium domini, murorum, quibus aedificium regitur, tecti et cuiusvis alterius rei communis, ut e. g. vestibuli, putei, solarii, communis refectio est, pro valore cuiusque partis. Unusquisque vero ab infimis cellis incipiendo sua conclavia, laquearia, seu fornices, conficere debet, quibus tegitur; desuper pavimenta sternere, quibus ambulat, scalas extruere, quibus graditur, et si idem tabulatum, *piano,* pluribus commune sit quisque tenetur pro valore suae partis. Demum ille, ad quem supremae diaetae pertinent, non potest sine aliorum consensu eas altius tollere, quamvis possit crepidine aut lorica sepire, si aliis illud noceat.

Arbores in communi sepi vel in confinio positae communes sunt. Quisque cogi potest eas succidere, iis exceptis, quae pro limitibus agrorum sunt.

Aqua profluens, ea excepta quae publici iuris est, dummodo naturaliter profluat et sine opere manufacto, eorum est, qui praedia prope ripas possident. Quare possunt eam, dum defluit, derivare ad proprios agros irrigandos, vel ad opificia exercenda, dummodo suo naturali cursui restituatur quando egreditur e propriis fundis.

XVI. — DE SPONSIONE, DE LUDO, DE ASSECURATIONE

1243. *Quid sit sponsio?* — Sponsio est contractus, in quo duo vel plures de veritate aut eventu alicuius rei certantes sibi invicem aliquid spondent, ut id eius sit qui veritatem assecutus fuerit. C. A. 1270.; L. 869.; Lugo d. 31. n. 73.

1244. *An sponsio licita sit?* — Sponsio debitis praedita conditionibus per se licita est. Nihil enim inhonesti continet, neque ulla positiva lege prohibetur. — Requisitae conditiones sunt: 1.° Ut non sit circa illicita; contra mores non datur obligatio. 2.° Ut sit de re dubia quoad utrumque spondentem, secus deest alea, et non datur aequalitas; nisi alter de re certus alterum praemoneat, et is nihilominus velit committere, praesumitur enim ut in ludo donatio. C. A. 1270. 1272. 3.° Ut sit aequalitas inter rem quae spondetur et incertitudinem eventus, ut nempe ille pro quo stat maior probabilitas plus promittat, ille vero pro quo stat minor probabilitas promittat minus. 4.° Ut uterque rem accipiat in eodem sensu, secus in unum minime convenirent. — L. 869. 870. 878. 879.; Lugo d. 31. n. 82. 83.

1245. *An sponsio obliget?* — Sponsio obligat in conscientia de iure naturali, ut quilibet alius contractus licitus. — C. I. 1892.; C. G. 1965.; C. H. 1799.; C. B. 762.; C. L. 1543. idem statuitur pro sponsione ac pro ludo. Cf. 1247. C. A. 1271. sponsio bona fide facta, et aliunde licita, obligat, quatenus non tantum promissum sit pretium; sed etiam traditum aut depositum. Sed iudicialiter peti non potest. — Per B. Pii IV. *In eligendis,* prohibentur sponsiones circa dubiam electionem Pontificis, aut super eius vitam et mortem. Gregor. XIV. id per B. *Cogit nos,* extendit ad electionem Cardinalium, addita excommunicatione latae sententiae quoad electionem Pontificis, et reservata, etiam extra tempus Sedis vacantis. Et quia huiusmodi sponsiones irritae declarantur, nulla ex eis oritur obligatio. — L. 869.

1246. *Quid et quotuplex ludus sit?* — Ludus est contractus, quo ludentes inter se conveniunt de certa aliqua re vel de certo pretio victori cessuro. — Triplex est: 1.° *Industrialis,* qui potissimum regitur industria ludentium. 2.° *Aleatorius,* qui praecipue pendet a sorte. 3.° *Mixtus,* qui partim ab industria partim a sorte dependet. L. 871.; S. Th. 2. 2. q. 168. a. 2.

1247. *An ludus licitus et validus sit?* — Huiusmodi contractus, *iure naturae spectato*, et si *debitae adsint conditiones*, validus et licitus est. Ratio, quia quilibet dominus rei suae, uti de ea disponere potest eam absolute donando, ita eandem alteri tradere potest sub aliqua conditione, sive ea fortuita sit, sive ex industria pendeat. L. 871. Aliunde vero ludum, quatenus est simplex animi relaxatio, licitum esse, extra omnem controversiam est. Nam sicut corpus quiete indiget, ne nimis labore debilitetur, ita anima quiete etiam indiget, ne continua meditatione nimium defatigetur, S. Th. 2. 2. q. 167. a. 2.

Spectato iure naturae. Nam ludi merae sortis *Iure Canonico* prohibentur. Dist. 35. can. 1. Attamen ad laicos quod attinet, Ius Canonicum aiunt consuetudine iam esse derogatum. Ad clericos vero quod spectat turpe est clericis aleis ludere. C. 15. *de Vit. et honest. cler.* Cf. V. 2. n. 179. — *Iure Romano* ludi quidam, nempe alearum et fortunae prohibebantur. L. 1. 3. C. *de Aleatoribus et alearum usu.* Eodem Iure qui victi in ludis vetitis erant, conveniri non poterant ut solverent, et, si solverint, actionem repetendi habebant. Quare solutio a victo facta irrita non erat, sed a iudice irritanda. Verum quia hae leges vel poenales erant, vel ut poenales habitae sunt, usu et consuetudine; hinc, attento Iure Romano, probabilissimum est, quod laici ludentes ne venialiter quidem peccarent. L. 883.-885.; Lugo d. 31. n. 8.

Ex C. L. 1541. seq. ludus ut medium ad lucrum faciendum non permittitur. Id quod quis lucratus in ludo est iudicialiter petere non potest. Si illud tamen solvit non potest repetere, excepto caso fraudis aut doli ex parte victoris, et ludi merae sortis, vulgo *di azzardo.* Ac quod commodatum est in actu huius merae sortis ludi repeti pariter non potest.

Ex C. A. 1272. ludis applicatur quod pro sponsione statutum est. Cf. 1244. Omnes vero ludi aleatorii ut illiciti habentur, et declaratur nullam eos parere obligationem. Negatur tamen actio repetendi solutum.

Ex C. I. 1802.-1804, et C. G. 1965. 1967. nullius ludi prohibitio habetur. Nihilominus statuitur, quod lex nullam dat actionem pro exigenda solutione eius, quod propter ludum vel sponsionem debeatur. Excipiuntur ludi, qui conferunt ad exercitium corporis, cuiusmodi sunt tractatio armorum, cursus sive pedibus sive equo, pilae lusus, etc.: pro his actio conceditur. Integrum est tamen in his quoque iudici negare actionem, si summa, pro ludo aut sponsione deposita, exhorbitans fuerit. Verum si victus libere solverit, nequit solutum

repetere ; dummodo abfuerit fraus aut dolus victoris, et victus non sit minor, aut interdictus, aut inhabilis declaratus.

Ex C. H. 1798.-1801. prohibentur ludi merae sortis, et nulla pro ipsis actio conceditur victori, nulla tamen actio conceditur victo reclamandi solutum, nisi dolus intercesserit, vel is sit minor vel inhabilitatus. Idemque statuitur pro sponsione. Prohibentur sponsiones, quae analogiam habent ad hos ludos. Permittuntur ludi, qui conferunt ad exercitium corporis, ut in C. I. et C. G., et pro his ludis et analoga sponsione actio conceditur; potest tamen iudex petitionem reiicere, vel reducere summam debitam, si excessiva sit.

Ex C. B. 762. ludus et sponsio nullam pariunt obligationem. Solutum autem repeti non potest.

Si debitae adsint conditiones, quae quoad *validitatem* sunt: 1.° Ut quae ludo exponuntur sint propria ludentis, et in eius dominio, atque in eius libera disponendi facultate, secus contractus erit vel nullus, vel rescindibilis, vel saltem irritabilis erit solutio a victo facta. 2.° Ut absit omnis vis et fraus ; unde oportet, ut ludentes libere concurrant, et quidem ut inter illos aequalitas moralis sit in spe lucrandi, et in periculo perdendi. — Ad *liceitatem* vero requiritur : 1.° Ne quid inhonestum verbis aut factis admisceatur. 2.° Ne proximum inde adsit peccandi periculum, puta in blasphemias prorumpendi, vel proximi nocumentum, puta rei domesticae curam negligendi, impotentem se constituendi ad debita solvenda vel ad familiam alendam, etc. 3.° « Ut congruat personae, tempori et loco, et secundum alias circumstantias debite ordinetur ». S. Th. 2. 2. q. 168. a. 2. 3. 4. — L. 882.; Lugo n. 28.

1248. **Resolves**: Si quis lucratur exponendo ad ludum pecuniam furtivam, extra quam nil aliud habeat, quod tradat, tunc tenetur restituere lucratum, quia contractus fuit nullus, cum exposuerit pecuniam, quam collusor acquirere non poterat. Si autem aliam habeat pecuniam, nihil prorsus refert quod pecuniam a colludente vel ab alio furatus fuerit. Cum par esset solvendo, retinere quidem lucrum poterit, fructus enim est industriae suae ; sed obligatio semper manet alteri reddendi quod ei furto sublatum est. — L. 875.

1249. *An teneatur quis restituere quod lucratus est ex filiofamilias in ludo?* — R. Negative, si summa victa filiofamilias sit de eius bonis propriis, quorum dominium perfectum habet. Affirmative, si summa victa sit de bonis patris, vel de eius bonis quorum ipse non habet nisi dominium directum. Excipe nisi summa sit parvi momenti,

in qua praesumatur patris consensus, qui honestam recreationem nolit filio denegare, aut sit aliqua pars moderata deducta ex alimentis, quae ei pater subministrat. « Probabile tamen est, quod eo casu, si filius-familias nolit solvere amissum in ludo, licite potest exceptionem opponere, nec tenetur solvere, reservando aliquid ex alimentis ». L. 876. 871.-873.

1250. *An teneatur restituere victor, qui multo peritior est in ludo, ita ut certo praesciat se victorem fore?* — R. Affirmative multo probabilius; quia deest aequalitas inter ludentes requisita, et proinde iustitia laeditur. Hinc notabiliter peritior a ludo recedere debet, vel aliquid commodi adversario remittere. Ita communius contra nonnullos. Attamen in praxi restitutio non esset urgenda, si de re minoris momenti ageretur; vel etiam quando adversarius sufficienter praemonitus nihilominus pertinaciter ludere voluisset; tunc nulla deceptio intercessisset. — Ex C. A. 1270. 1272. in sponsione et in ludo, si pars victa conscia antea eventus erat, donatio praesumitur. — Aliud vero est in ludis publicis. Nam in his praemium promittitur illi qui aliis praestat. — L. 881.

1251. *An secundum legem Romani Iuris teneatur ad restitutionem victor in ludo prohibito, vel ad solvendum in eodem ludo victus?* — R. Ad 1.um Negative ante sententiam iudicis, quia lege positiva non declaratur *irritus* contractus, sed tantum *illicitus,* et datur victo actio ad repetendum. — R. Ad 2.um Prima sententia valde probabilis affirmat. Ratio, quia iure naturali contractus fuit validus, et ideo victus illi tenetur stare donec iudicialiter exceptionem opponat, vel petat restitutionem. Secunda sententia probabilior negat. Ratio, quia lex dando ius victo ad se defendendum exceptione vel repetitione soluti, dat etiam ius absolutum ad non solvendum. Ad quid enim tenetur quis solvere, si potest solutum statim repetere?

Ex Recentioribus etiam legibus victor ad restitutionem non tenetur, et victus *per se* ad solvendum tenetur, cum ludus praedictis legibus non prohibeatur nec invalidus declaretur; nisi vis aut dolus intercesserit. Si vero ludus iisdem legibus *prohibeatur,* sustineri forte potest non improbabiliter leges obligationem solvendi implicite sustulisse, quum eam iudex sua non posset urgere sententia. — L. 887.-894. Cf. hic 1247.

1252. *An ludus sit validus, si magna pecuniae summa una vice exponatur?* — R. Prima sententia negat. Ratio, quia propter prodi-

galitatem ludus turpis est. Secunda sententia affirmat, per se, probabilius, si ludentes de bonis suis libere et plene disponere valeant, sine detrimento familiae, et creditorum, quia ludentes tunc libere disponunt de suis bonis, et aeque periculum subeunt scientes et volentes; ac proinde nulla est iniustitia. Neque urget ratio prodigalitatis; nam etiam turpe est ludere solius lucri aviditate, licet haec aviditas ut illa prodigalitas per se non nisi leve sit. Quis tamen diceret invalidum ludum, quia ludentes lucri cupidine moventur? Insuper potest lucrum bene esse illicitum, quin sit invalidum. Attamen, practice loquendo, non videntur inquietandi in tribunali poenitentiae illi, qui nollent solvere magnam summam, quam amisissent. Idque sive ratione bonae fidei, non turbandae, sive quia Iure positivo iudex reiicere potest petitionem, cum agatur de ludis ab ipso iure probatis, sed nimia sit summa pro ludo conventa. Cf. 1247.; C. I. 1803.; C. G. 1966.; C. H. 1801.; C. B. 762. — L. 735.; Gousset 889.

1253. *An ad restitutionem teneatur qui ludens fraude utatur?* — « Non tenetur restituere, qui utitur astutiis illis, quas regulae lusus, et consuetudo recepta patitur, cum uterque sciat tales astutias esse solitas, et sic tacite in illas libere consentiat; v. g., 1.° Si potiores chartas habens et securus de victoria, augeat sponsionem, vel simulet metum, ut adversarius augeat. 2.° Si sciens se inferiores chartas habere, dissimulet, augeatque sponsionem, ut sic relinquatur sibi quod erat appositum. 3.° Si inspiciat chartas alterius, ex sola ipsius negligentia, et absque fraude: secus, si ita se collocet, ut possit videre, vel si alium constituat a quo admoneatur. 4.° Si chartas a tergo discat nosse inter ludendum, quas ante non signarat, nec noverat. — Qui vero utitur fraudibus non adhiberi solitis, vel colludenti ignotis, v. g. suffuratur chartas, vel signis a tergo notat, vel utitur notatis, aut iis quas ante novit, ignorante socio, vel arte quadam eas componit, etc., tenetur restituere non tantum lucrum, sed etiam quantum alteri valebat spes lucrandi, immo etiam colludendi ». L. 882. 877.

1254. *An, si quis cogat iniuriose alterum ad ludendum, possit postea retinere quod lucratur?* — « Prima sententia negat; quia damnum ex iniuria secutum omnino est restituendum... Secunda vero sententia affirmat posse retinere; quia tunc non coactio, aut ludus, sed potius casus, aut peritia cogentis fuit causa damni... Haec sententia, *per se loquendo,* mihi probabilior est; nisi collusor qui coëgit superaret coactum in peritia ludendi; eo enim casu sentio teneri ad restitutionem saltem partis lucrati, iuxta mensuram peritiae, qua prae-

celleret alteri. Ratio, quia contractus ille, non obstante iniuria metus incussi, fuit satis utrinque voluntarius, et validus, iuxta communiorem sententiam relatam... Dixi, *per se loquendo,* nam, si metum passus petat restitutionem pecuniae amissae, recte docet Less. teneri incutientem metum lucratum restituere ». L. 880.; S. Th. 2. 2. q. 32. a. 7. ad 2., etc.

1255. *Quid vero, si quis cogat tantum per preces importunas?* — « Sanch. etc., adhuc tenent non posse retinere. Sed longe probabilius contradicunt Less. etc., quia preces non tollunt voluntarium, sicut nec minae; ut ex communi asserit Bus. cum Bann. et Molina » L. 880.

1256. *Quid sit loteria?* — Est contractus, quo ad certam rem vel ad certam pecuniae summam, in medio positam, pluribus pecuniam solventibus sortiendi ius acquiritur; unde, sortitione facta, quidam totum aliquod praemium propositum, quidam partem, quidam nihil habeant.

1257. *An loteria sit licita?* — R. Affirmative *per se.* Nam loteria spectari potest ut venditio emptio spei et iuris ad certum praemium sortitione acquirendum. Atqui, ut licet pro rei alicuius periculo pacisci, ita etiam licet spem et ius ad aliquam rem emere. Dicitur *per se;* nam *per accidens* ex extrinsecis circumstantiis illicita evadere potest, e. g., si inde familia in miseriam esset coniicienda. C. A. 1267. 1269.

Ex C. B. 763. loteria obligationem non induit, nisi fuerit a Statu approbata; secus, ei dispositiones applicantur pro ludo et sponsione constitutae. Cf. 1247.

1258. *Quaenam sint servandae conditiones in loteria, ne illicita evadat?* — Prima conditio est, ut nulla sit fraus in schedulis educendis, nec in praemio solvendo quod obtigerit. — Secunda conditio est, ut proportio servetur inter parvitatem pretii cum magnitudine incertitudinis spei et simul cum magnitudine praemii, et, in loteria publica quae constanter repetatur, cum magnitudine periculi, cui dominus loteriae obiicitur, ut possit semper facere satis futuris victoribus. — Sunt qui tertiam addunt conditionem, quod nempe lucrum in loteria non excedat illud, quod in honesto negotio haberetur, si in eo pecunia impenderetur. Verum haec conditio nulla constat ratione; siquidem tunc illicitum esset lucrum, quolibet aleatorio contractu perceptum, et generatim ludo perceptum. Horum enim contractuum hoc proprium est, ut incerta sors interveniat, cui sponte contrahentes se

subiiciunt, et, sorte favente, saepe fit, ut lucrum quis brevi tempore percipiat, quod etiam longo tempore propria industria non pareret. — C. A. 1273. 1274.

1259. *Quid sint ludi bursae?* — *Ludi bursae* vulgo appellantur negotiatoriae et mercatoriae quaedam operationes, quae in foro argentario, ordinarie fiunt per mediatores, qui *agentes cambii* vocantur. *Ludi* appellantur, quia venduntur et emuntur tituli publicorum redituum, qui pro variis societatis et guberniorum circumstantiis varium habent valorem, unde praedictae operationes aleatoriae sunt; et sponsio quaedam intercedit de huiusmodi *valorum* varietate, de aucto nempe vel imminuto eorum pretio. Ludi autem *bursae* dicuntur a publico loco, seu foro argentario, qui *bursa* appellatur.

1260. *An ludi bursae liciti sint?* — Varii ludi bursae, magis vel minus complexi, ad sequentes simplices mercatorios et negotiatorios contractus reducuntur.

1.° Emit quis titulum, e. g. 1000 libellarum, pretio currenti, et numerata pecunia 900 libellarum. Annuus tituli reditus est 50 libellarum, ratione nempe 5 pro 100. Per dies, per menses, per annum, per plures annos percipit emptor praedictum reditum. Nihil sane illiciti hac in re adest, est enim simplex quaedam emptio, vel simplex census consignativus, vel simplex constitutio reditus. Si vero emptor, bona oblata et capta occasione, quod auctum sit pretium publicorum redituum, titulum illius reditus annui 50 libellarum, pretio currenti, et numerata pecunia, vendat 1100 libellarum, ingens quidem percipit lucrum, sed iterum nihil est hac in re illiciti; est enim simplex quaedam venditio, et lucrum debetur ex immutato titulorum pretio in foro. Ac, si quis lucrum hoc intendens, plures emat redituum annuorum titulos pretio currenti et numerata pecunia, cum pretium infimum est, ut eos revendat numerata pecunia, cum pretium summum est; negotiatio proprie habetur, quae per se nihil habet illiciti.

2.° Si quis emat iterum titulum annui reditus 50 libellarum pretio currenti 900 libellarum, non numerata pecunia, sed credito ad terminum, e. g. ad quindecim dies, ad mensem, tunc aut titulus statim datur, aut non nisi adveniente termino, seu die fixa, quae dies dicitur *liquidationis;* prima, decima quinta mensis. Si primum, non habetur nisi emptio quaedam *credito* facta, qua lucrari potest emptor, si constituta die crescat valor tituli, vel e contra lucrari potest venditor si constituta die tituli valor decrescat. Nihil quidem illiciti hac in re est; verum si venditor interim exigat legale pecuniae interesse

donec pretium solvatur, id iure facere potest siquidem aequum non est, ut emptor rem et pretium sibi retineat, et utriusque fruatur utilitate. Intercedit tunc simul venditio emptio et mutuum, vel simplex mutuum. Si alterum verificatur, tunc aequale est pro emptore et venditore periculum detrimenti, aequalis item pro utroque spes lucri, nam interim tituli valor potest crescere, et potest decrescere: adveniente igitur die, qua venditor titulum, emptor pretium tradere debet, si valor tituli crevit lucrum erit emptoris, si valor tituli decrevit lucrum e contra erit venditoris. Cum ergo utriusque aequalitas servetur, nihil hic illiciti per se habetur.

3.° Venditor et emptor contractum item ad terminum seu ad diem efficiunt, verum venditor titulum in praesenti non tradit emptori, neque se obligat ad titulum emptori tradendum, adveniente die. Similiter emptor neque tradit venditori pretium in praesenti, neque se obligat ad pretium tituli tradendum venditori, adveniente die, seu termino constituto contractus. Venditor igitur et emptor se obligant ad tradendam adveniente die dumtaxat *differentiam* valoris seu pretii tituli in praesenti, seu hodie, et valoris seu pretii eiusdem tituli constituta die. Est igitur quaedam sponsio de pretii augmento vel decremento, in qua iterum aequale periculum, aequalis spes est pro venditore et emptore. Etenim, si, adveniente die, crevit valor seu pretium tituli, emptor lucratur hanc valoris differentiam, sibi tantum a venditore sine titulo tradendam. Si vero decrevit valor tituli, lucratur tunc venditor illam valoris differentiam, quam sibi tantum emptor tradere debet, sine reliquo tituli pretio, excessum nempe prioris pretii constituti, die contractus, prae illo pretio inferiori quod titulus obtinet, die statuta. Quare neque aliquid illiciti per se hic habetur, quemadmodum nihil illiciti haberetur in simplici contractu sponsionis incrementi valoris tituli ex parte emptoris, qui illum augendum sperat, et ideo emit; et imminutionis valoris tituli ex parte venditoris, qui illam timet, et ideo vendit.

Illicitus vero esset iste contractus, si quis certo sciret, privata notitia, mox augendum esse titulorum valorem. Etenim tunc quis alteri contractu nihil daret, non daret ius ad lucrum, *si pretium imminuatur,* quod omnino fictitium esset; et licet id alter ignoret non ideo cessat esse falsum et inane illud ius, cum certo pretium sit augendum, et alter id certo cognoscat.

4.° Emptor emens titulum, eius pretio partim tantum et statim soluto, ad terminum seu ad diem, ius sibi reservat, adveniente die, aut exigendi executionem contractus, aut a contractu resiliendi, reli-

cto venditori pretio illo iam dato. Cum ius quod venditor concedit emptori sit pretio aestimabile, iustus hic contractus est, si pretium sit proportionatum. Proportio huius pretii ex variis pendet circumstantiis, et ex vario vendentium et ementium concursu. Ius rescindendi contractum ipsi venditori quandoque conceditur, praemio emptori relicto. — Haec conditionata emptio et venditio *operatio ad praemium* dicitur; duae praecedentes dicuntur *operationes ad terminum*.

5.° Relatio mercatoria, seu reportus, species quaedam est retrovenditionis. Ea consistit imprimis in vendendis pretio currenti inferiori, statim soluto, titulis quibuscumque, qui in foro argentario veneunt, iisdemque statim redimendis pretio solvendo ad terminum, seu ad diem, sed altiori. C. I. Comm. 73. Nulla hic etiam apparet per se illiceitas; nam habetur duplex venditio eiusdem rei, vel venditio rei cum eius immediata retrovenditione, et si debita servetur pretii aequalitas, nulla sane est iniustitia. In secunda venditione seu in immediata illa retrovenditione, res venditur quidem ad terminum pluris quam empta fuerit. Sed id ex eo provenit, quod intra breve tempus pretium horum titulorum secundum communem existimationem mutatur. Ex eo autem quod res est probabiliter valitura die constituta venditor normam pretii sumere potest. Quare secunda haec venditio, seu retrovenditio, contractus est aleatorius, quo tum vendens tum emens lucrari potest, si nempe pretium tituli adhuc magis, die constituta, creverit, vel decreverit, quam pretium a venditore praevisum et ab emptore solvendum. Gur. Cas. 946.-950.

Ex C. B. 764. contractus solvendi a perdente lucranti differentiam inter pretium conventum mercis, vel tituli nummarii, et pretium tempore traditionis, consideratur ut ludus. Cf. 1247.

1261. *Quid sit assecuratio?* — « Contractus assecurationis est, quo quis alienae rei periculum in se suscipit, obligando se vel gratis, vel pro certo pretio ad eam compensandam, si perierit. Quod si gratis fiat, est gratuita promissio, si pretio, est quasi emptio, qua assecurans vendit suam obligationem praestandi alteri rem eius indemnem. Ad eius iustitiam requiritur, ut eventus rei sit incertus utrique, saltem quoad notitiam quam de eo habent, quia alioquin non servatur aequalitas ». L. 911. Propter eandem rationem requiritur item, ut adsecurator par sit solvendo, quod promisit, si res pereat, et ut ex parte adsecurati pretium sit periculo proportionatum. Neque vero C. I., C. H., C. G. potest quis eandem rem pro integro eius valore apud plures assecurare. Neque eam potest assecurare pro quantitate

eiusdem rei valorem excedente. Haec conventio C. H. 1795. inefficax est pro tali parte. — Lugo d. 31. n. 97.; C. I. Comm. 417. 426. 429. 430. 431. 433.; C. A. 1288. 1289. 1291.; C. H. 1791. 1792. 1795. 1797.; C. G. Comm. 346. 348. 357. 359.; C. L. 1538. 1540.

De assecuratione agitur in Cod. Ital. Commercii; ea enim prout obiectum commercii consideratur; unde nihil de ea in Cod. Civ. Ex C. I. Comm. 417. assecuratio est contractus, quo assecurator se obligat, mediante pretio seu *praemio,* ad resarcienda detrimenta et damna, quae assecurato provenire possunt ex certis casibus fortuitis, aut ex vi maiore, cui nempe resisti non potest, aut solvere summam pecuniae secundum durationem vel eventus vitae unius sive plurium personarum. Hinc bona omnia immobilia et mobilia et ipsa vita assecurari potest. — Assecurationis contractus in scriptis fieri debet, C. G. Comm. 332.; C. H. 1793. 1794.; C. I. 420.

Assecuratio vitae diversa omnino est a censu vitalitio. Est enim contractus, quo quis se obligat ad solvendam quotannis, durante sua vita, determinatam quandam pensionem, et alter se obligat ad determinatam quandam summam, post eius mortem, ipsius haeredibus solvendam.

1262. **Resolves**: Si assecurans certus sit rem iam esse in tuto, inique pretium petit, et tenetur restituere. Si assecuratus certo sciat rem iam periisse, non potest pacisci de eius assecuratione. Itemque, si ipse in causa fuit ut res periret ad obtinendum assecurationis praemium, ad restitutionem tenetur. L. 911.; C. I. Comm. l. c.; C. G. Comm. 348.; C. A. 1290. 1291.; C. H. 1797.

1263. *Quaenam sint obligationes assecurantis?* — 1.° Assecurator *persolvendo esse debet,* C. I. Comm. 433.; C. G. Comm. 346. Assecurator autem efficere potest, *ut alter eius sponsionem assecuret.* C. I. Comm. 422.; C. G. Comm. 342.

2.° Assecurator praestare debet *detrimenta et damna,* quae ex casibus fortuitis aut ex vi maiore assecuratis rebus contingant: minime vero praestare debet detrimenta et damna, quae oriuntur ex vitio inhaerente rei, quod non fuit declaratum, neque ea quae debentur actioni aut culpae assecurati, vel eius nomine agentium, vel agnatorum, aut cognatorum, qui in instrumento nominantur, neque praestare damna ex bello producta, aut ex populari tumultu, nisi contraria extiterit conventio. C. I. Comm. 434. Cf. C. G. Comm. 350. seqq.; C. A. 1290.

3.° Assecuratio *ab incendio* omnia complectitur damna ab incendio illata, a quacumque causa ipsum fuerit productum, excepto quod provenerit ex culpa gravi imputabili personaliter ipsi assecurato, et excepto casu belli, aut tumultus popularis. C. I. Comm. 441.

4.° Assecurator *liberatur ab obligatione solvendi,* quando per actum assecurati pericula mutantur, aut aggravantur, mutatione alicuius circumstantiae essen[illegible]is, ita ut assecurator non dedisset consensum, si ea ab initio extitisset. C. I. Comm. 432.

5.° Si tertius damnum intulit, assecurator, qui damnum resarcivit, *actionem habet in illum.* Ex C. I. Comm. 438. assecurator, qui damnum resarcivit, substituitur, iuribus et actionibus, assecurato. Hic autem tenetur de omni detrimento ab ipso huiusmodi iuribus illato.

Verum, praescindendo ab hac lege, secundum quam assecurationis contractus intelligitur, licet *per se loquendo,* assecuratus indemnis factus fuerit ab assecurante, ideo damnificator non liberatur gravi obligatione damnum reparandi damnificati. Neque satisfacit huic obligationi summam restituendam distribuendo inter pauperes, vel in causas pias impendendo; sic enim ius ab eo laesum non reparatur. Nec pauperes, nec causae piae ab eo fuerunt damnificatae. Quod autem assecuratus recipit, *vi contractus assecurationis,* et soluti pretii pro ipsa, non excludit ius vi *iniuriae realis* ei illatae ex damnificatione. Sunt tituli et iura bene diversa. *Per se loquendo;* nam vi praecedentis legis et contractus assecurationis, intellecti ad normam ipsius, sufficit, ut assecuranti tantum damna compenset damnificator; et consequenter quod damnificatus a damnificatore recepit assecuranti tradere tenetur.

XVII. — DE FIDEIUSSIONE, DE PIGNORE, DE TRANSACTIONE

1264. *Quid sit fideiussio?* — « Fideiussio est contractus, quo quis alienam obligationem suscipit implendam, si debitor principalis non solverit ». L. 912.; C. I. 1898. seqq.; C. G. 2011. seqq.; C. A. 1344. seqq.; C. H. 1822. seqq.; C. L. 818. seqq.; C. B. 765.; Inst. l. 3. t. 21.

Ex C. B. 766. ad validitatem contractus cautio scripto est consignanda. Ex eodem C. 778. qui mandatum dat creditum tertio pro-

prio nomine exhibendi, tenetur erga mandatarium tanquam fideiussor obligationis tertii, ex eo credito exhibito provenientis. — Gousset 899.

1265. *An liceat pro fideiussione pretium accipere?* — « Pro fideiussione licet accipere pretium, etsi nullum periculum timeatur; quia ex se pretio est aestimabilis. Est commune et omnino videtur tenendum ». L. 912.; C. H. 1823. — Lugo Resp. Mor. l. 6. d. 9.

1266. *Qualis sit fideiussoris obligatio?* — Fideiussor nequit plus et in plus obligari, quam debitor principalis. « Nam eius obligatio accessio est principalis obligationis; nec plus in accessione potest esse quam in principali re. At ex diverso ut minus debeat obligari potest ». Inst. t. 21. § 5.; C. I. 1900.; C. G. 2013.; C. H. 1826.; C. B. 707. — Fideiussio pro obligatione invalida debitoris principalis *invalida est.* R. 42. in 6.°; C. A. 1351. *Valida* vero est pro obligatione, quae sit rescindibilis, sed valida, e. g. in casu minoris aetatis, C. I. 1899.; C. G. 2012.; C. H. 1824.; L. 912. « Ac ne illud quidem interest, utrum *civilis*, an naturalis sit obligatio, cui adiicitur fideiussor ». Inst. t. 21. § 1.

Fideiussionis obligatio, quatenus *realis* est, ad ipsos haeredes transmittitur; minime vero quatenus est *personalis*. — Extincta principali obligatione extinguitur naturaliter fideiussio, quae ei accessoria est. — Fideiussio, iudicis officio extinguitur, si fideiussor iudicialiter conveniatur pro solutione; si fideiussionis statutum tempus praeterlapsum fuerit; si principale debitum exigi possit ob praeteritum iam tempus conventum pro solutione; si debitor foro cesserit, aut cessurus sit; si principalis obligatio fixum terminum non habeat, elapso decennio. C. I. 1919.; C. G. 2032. — Inst. t. 21. § 2.; C. B. 775. 777.; C. G. 2017.

1267. *Quinam possint fideiubere?* — Nemo fideiussor esse potest, nisi liberam bonorum administrationem habeat, et principaliter obligari non possit. Tales sunt pupillus, minor, religiosus, uxor, interdictus, sine consensu tutoris, curatoris, superioris, mariti, iudicis. — Requiritur praeterea ex C. G. ut fideiussor habitet in territorio curiae regiae, ex C. I. curiae appellationis, ubi fideiussio praebenda est. C. I. 134. 1904.; C. G. 2018.; C. H. 1828.; C. A. 1349.; L. 912. — Indulgere fideiussionibus clericis interdicitur, ne saecularibus negotiis implicentur. C. I. *de Fideiuss.* Fideiussiones autem si fecerint, satisfacere tenentur.

1268. *Quid fideiussor creditoribus debeat; quid, si plures sint fideiussores?* — Fideiussor tenetur erga creditores de omnibus obligationibus debitoris, sed solummodo in illius defectu, seu impotentia et quidem iuridice probata, C. I. 1907.; C. G. 2021.; C. H. 1830.; C. A. 1355.; C. B. 770. 771.; L. 912.

Ex C. I. 1911.-1913.; C. G. 2025.-2027., si plures sint fideiussores unius debitoris pro eodem debito, quilibet pro integro debito obligatur. — Nihilominus quilibet ex ipsis, nisi beneficio divisionis renuntiaverit, potest exigere, ut creditor dividat antecedenter actionem suam, postulando a singulis partem suam. — Si cum aliquis fideiussor divisionem petiit, quidam tunc solvendo non erant, ille ad partem tenetur, ratione quoque habita huius deficientis solutionis; sed exinde, etsi aliae solutiones deficiant post divisionem, nequit is amplius inquietari. — Si tamen creditor ipse libere diviserit suam actionem, nequit amplius ab ea recedere; quantumvis ante hanc ipsam divisionem, essent quidam fideiussores non solvendo. — Ex C. H. 1837., si plures sint fideiussores unius debitoris pro eodem debito, quilibet pro parte tantum obligatur. — Ex C. A. 1359., in eodem casu, quilibet pro integro debito obligatur. Si vero quis totum debitum solvat, regressum habet in alios. — Inst. l. 3. t. 21. § 4.; C. B. 678. 769. 733. 776.

1269. *Quaenam sint fideiussoris iura?* — Fideiussor, qui pro debitore solvit, omnibus creditoris iuribus subrogatur, et proinde recursum in eundem debitorem habet, ut ab eo repetat quidquid eius loco solvere coactus est. Inst. l. 3. t. 21. § 6.; C. I. 1915. 1916.; C. G. 2028. 2029.; C. H. 1838. 1839.; C. A. 1358.; L. 912.

Ex C. I. 1919. 1920.; C. G. 2032. 2033.; C. H. 1844., pluribus fideiussoribus eiusdem debitoris pro eodem debito extantibus, qui debitum solverit actionem habet adversus alios fideiussores, singulos pro sua parte. Haec tamen actio in quibusdam tantum casibus competit. — Instit. t. 21. § 4.; L. *Fideiussoribus* Dig. *de Fideiussoribus,* etc.; L. 11. C. *de Fideiussoribus;* C. 2. 3. 5. *de Fideiuss.;* C. B. 774.

Liberatur fideiussor, *si facto creditoris* subrogari non possit in hypothecas et privilegia eiusdem creditoris. C. I. 1928.

« Liberatur autem hic fideiussor, si, cum creditor tum debitorem principalem, tum pignora excutere potuisset, id neglexisset, *in causa fuerit,* cur debitor principalis in deteriorem inciderit conditionem. Sibi imputet creditor, si dum potuit aliunde quam a fideiussore, subsi-

diarie tantum obligato, integrum creditum consequi, eousque principali debitori molestias inferre distulit, donec a facultatibus laberetur, et pignora idonea esse desinerent. Hoc quippe casu, licet salvum creditum non habeat, cum tamen id ex propria causa proficiscatur, idem est ac si salvum illud haberet, cum quis damnum pati non dicatur, cum damno causam dedit ». Voet in Pandect. lib. 46. tit. I. n. 38.

1270. *An dari possit fideiussio in causa criminali? — Fideiussores dari possunt quoque in causis criminalibus,* aut civiliter actis, aut etiam criminaliter, dummodo poena non sit alia quam mulcta pecuniaria, quam potest solvere aut debitor principalis, aut fideiussor. De Angelis Praelect. Iur. Canon. l. 3. t. 22. n. 1.

1271. *Quid sit pignus?* — Pignus est contractus quo debitor *rem mobilem* creditori vel tertio *dat* in assecurationem crediti. *Rem mobilem,* si enim *rem immobilem* obligat, hypothetica ex recentiori Iure est. C. I. 1878. 1882.; C. G. 2071. 2072. 2076.; C. H. 1864.; C. A. 447. 448. 1358.; C. L. 855. seqq.; C. B. 1204. 1273. — Ex Iure Romano, licet pignus et hypotheca in sensu latiori pro eodem sumantur, ut L. 5. § 1. *ff. de Pignor. et Hypoth.;* in sensu strictiori tamen differunt, nam *pignus* significat rem ita consignatam creditori ut physice penes creditorem exsistat; *hypotheca* autem significat rem non extraditam, sed solum transcriptam creditori, ut expresse habetur L. 9. § 1. *ff. de Pignorat. act.,* ubi dicitur: « Proprie *pignus* dicimus quod ad creditorem transit; *hypothecam* cum non transit nec possessio ad creditorem ». Cf. C. A. 451. 1368. — L. 913.: E. M.

1272. *Quaenam sint creditoris iura?* — 1.° Ius creditor habet *retinendi pignus* usque ad totius debiti extinctionem. C. I. 1878.; C. H. 1860. 1866. Unde potest illud sibi ablatum a quovis possessore vindicare. C. H. 1866.

2.° Postulare potest a iudice, *ut sub hasta pignus vendatur,* si debitum non solvatur, vel *ut apud ipsum maneat* in solutionem debiti, usque ad debiti concurrentiam, secundum existimationem peritorum. — Quodlibet pactum, quod tribuat creditori auctoritatem sibi appropriandi pignus, aut de eo disponendi, *pactum commissorium,* sine praescriptis formalitatibus, nullum est. C. I. 1884. 1894.; C. G. 2078. 2088.; C. H. 1858. 1859, 1872.; C. A. 461. 1371.; C. 7. *de Pignor.* — Haec tamen lex innititur facti praesumptione, quod pignus pluris valeat. Quare cessat in foro conscientiae, si pignus revera non pluris valeat. — L. 775.; C. 7. *de Pignor.*

3.° Si res in pignus tradita, sit penes creditorem vel penes tertium, a contrahentibus electum, creditor *privilegium habet,* ut ex ea debitum sibi solvatur ante alios creditores. Si tamen res valeat ultra 500. libellas ex C. I., ultra 150. fr. ex C. G., vel si in pignus tradita sint iura incorporalia crediti, qualiacumque ipsa sint, publica vel privata scriptura opus est, cessione crediti debitori denuntiata, vel ab eo actu authentico acceptata, C. I. 1879. 1880.-1882.; C. G. 1690. 2074.-2076. — Ex C. H. 1865. ut pignus contra tertios effectum sortiatur, publico opus est instrumento. — C. B. 233.

4.° Creditor tenetur *pignus aut hypothecam restituere debitori, solventi* integram sortem seu debitum, non tamen solventi solam partem. Unde, si pignus, aut hypotheca, per testamentum, actionem, aut contractum ad plures creditores deveniat, et unus ex his illud apud se retineat, non potest illud restituere debitori, licet ab eo partem sibi debitam acceperit, sed tenetur illud consignare reliquis creditoribus, quibus nondum est satisfactum. Itemque si debitum per testamentum ad plures deveniat, haeres qui partem suam solvit, non potest pignoris restitutionem repetere, nisi alii etiam debito plene satisfecerint. Quin immo nec toto debito soluto tenetur creditor pignus restituere, si quid aliud sine pignore deberi coepit post pignus illud acceptum, quod exigi possit ante prius debitum solutum. — C. I. 1888. 1889.; C. G. 2082. 2083. 2087. 2090.; C. H. 1860. 1866.; C. A. 469.; C. B. 1223.

1273. *Quaenam sint creditoris obligationes?* — 1.° Debet creditor *non uti re sibi credita,* nisi de consensu debitoris, saltem rationabiliter praesumpto. « Praesumitur autem dominus consentire, si nullum damnum ei sequatur ». L. 914. 776.; C. A. 459. — Si vero creditor pignore *abutatur,* huius sequestrum debitor petere potest, C. I. 1887.; C. H. 1870., vel eius restitutionem, C. G. 2082. — C. B. 1217. seq.

2.° Diligenter *pignus custodire debet* tanquam bonus paterfamilias, secus de damno tenetur. L. 14 *de Pign. actio.* Cum pignus datur pro securitate creditoris, et pro utilitate simul debitoris, creditor circa illud tenetur de culpa levi. Quare praestare debet creditor amissionem aut detrimentum pignoris, quod sua negligentia acciderit. C. I. 1885.; C. G. 1137. 2080.; C. H. 1867.; C. A. 449. 1369.; C. B. 1215.; Inst. l. 3. t. 15. § 4.

3.° *Fructus ex pignore perceptos* in debiti diminutionem debet computare ad aequalitatem servandam. C. I. 1852. 1886.; C. G. 1936. 2081.; C. H. 1868.; C. A. 1372.; L. 914.

4.° Non potest *pignus sibi appropriare,* neque potest vendere propria auctoritate in solutionem debiti. Excessum pretii debitori reddere tenetur. C. I. 1884.; C. G. 2078. 2088. 2115.; C. H. 1859. 1872.; C. A. 461. 464.; L. 775. 913. — C. B. 1219. seqq.; E. M.

1274. *Quaenam sint debitoris iura?* — Vi contractus *pignoratitii,* aut *hypothecarii,* debitor manet plenus dominus seu proprietarius et usufructuarius rei oppignoratae aut hypothecatae. C. H. 1868. 1869.

1275. *Quaenam sint debitoris obligationes?* — 1.° Tenetur debitor tradere creditori *pignus idoneum.* C. H. 1857. Cf. C. A. 456.

2.° *Refundere debet* creditori *expensas necessario factas* ad illius conservationem. C. I. 1885.; C. H. 1867.; C. B. 1216.

3.° *Pignus non potest repetere,* priusquam integrum debitum solverit; nisi eo creditor abutatur. Tunc enim petere potest, ut sub sequestro ponatur. C. H. 1870. 1871.

1276. *Quid sit hypotheca; quaenam eius natura?* — Est contractus, quo *res immobilis* creditori *obligatur,* ut ex illa sibi solvere possit, si debitor non solverit. C. H. 1858.; C. L. 888. seqq., C. A. 448.; C. I. 1967.; C. G. 2118. *Res immobilis;* nam rem mobilem creditor in manibus tertii difficile persequi poterit. — Hypotheca est *indivisibilis,* et integre subsistit super omnia bona obligata, et quodlibet eorum, et quamlibet eorum partem. — Ipsa praeterea *inhaeret bonis,* eademque apud quemlibet possessorem consequitur. C. I. 1964.; C. G. 2114.; C. H. 1860.

Ex C. G. 2115. 2134. hypotheca locum non habet, nisi in casibus et secundum formas a lege praescriptas. Ex C. I. 1965. 1981. 2007. effectum hypotheca non parit, nisi publicetur, et subsistere non potest nisi super bonis specialiter indicatis et pro certa pecuniae summa. Ex C. H. 1875. documentum, quo hypotheca constituitur, inscribendum est in Registro proprietatis.

Inter plures creditores hypotheca prior tempore legitimae inscriptionis potior est iure. C. I. 2007.; O. G. 2134.

Confert hypotheca ius reale non solum pro sorte, sed etiam pro interesse superioris biennii, currentis anni et sequentium, nec non pro impensis factis. C. I. 2010.

Ex C. I. 2001. hypotheca durat per 30. annos; ex C. G. 2154. per 10.; nisi tricesimo anno vel decimo inscriptio renovetur. — C. B. 1113. seqq.

1277. *Quotuplex sit hypotheca?* — Triplex distinguitur hypotheca C. I. 1968.; C. G. 2116.; C. A. 448. Prima est *legalis,* quae ex C. G. 2121. ab ipsa lege inducitur in favorem uxorum, minorum, interdictorum, communitatum, super bona mariti, tutorum et administratorum. Ex C. I. 1969. ea competit uxoribus, minoribus, interdictis. Ea praeterea competit cohaeredibus, sociis et aliis condividentibus, super bona haereditatis, societatis, communionis. Itemque competit Statui super bona damnatorum pro expensis iustitiae in materia criminali aut politiae, et venditoribus aut aliis alienantibus, super immobilia alienata pro adimpletione obligationum derivantium ex actu alienationis.

Secunda est *iudiciaria,* quae ex iudicis sententia resultat, in gratiam illius qui sententiam obtinuit contra eum, qui causa cessit; vi enim illius sententiae bona damnati pro damno compartis victricis reparando hypotheca gravantur. C. I. 1970.; C. G. 2123.

Tertia est *conventionalis,* quae pendet a mutua contrahentium voluntate, vel ex testamento. Ex iure positivo personas haec requirit habiles ad contrahendum, seu quae liberam habeant bonorum suorum administrationem. Hinc minores, uxores, interdicti non possunt aliquid in hypothecam tradere. Formalitatibus, sub poena nullitatis, a lege praescriptis fieri debet, ac non nisi in bonis praesentibus fieri potest. Ex C. G. 2127. coram notario fieri debet. Ex C. I. 1978. actum publicum aut scripturam exigit privatam. — C. I. 1974. 1975. 1977. seqq.; C. G. 2124. 2127. 2129. 2130.

1278. *Quaenam bona hypothecae subiici possint?* — 1.° Bona immobilia, quae sunt in commercio cum omnibus accessoriis, quae habentur, ut immobilia. 2.° Usufructus eorumdem bonorum cum eorum accessoriis, excepto usufructu legali ascendentium. 3.° Iura concedentis et emphyteutae super bona emphyteutica. 4.° Reditus super obligationes Status. C. I. 1967. Cf. C. G. 2118.; C. A. 448.; C. H. 1874. 1877.; E. M.

1279. *Quaenam sint iura et obligationes hypothecarii?* — Creditor hypothecarius hoc habet proprium ius, ut ex bonis hypothecatis *prae ceteris communibus creditoribus* ipsi satisfiat. C. I. 1964.; C. G. 2114. Quare si debitor res hypothecae suppositas inter plures alienavit, quisque cogi potest ut vel accepta re cedat, vel integrum debitum solvat. C. I. 2013. 2014.; C. G. 2167. 2168. 2169.; C. H. 1876. 1879. — Non potest vero hypothecarius creditor sibi *appropriare* rem hypothecatam, vel de ea disponere. Ab hypotheca autem immo-

bile liberare tenetur, semel ac *debitum* ipsi *totum fuerit solutum*. C. H. 1859. 1860.

1280. *Quid sit antichresis?* — Contractus est, quo res immobilis ita obligatur creditori, ut illi tradatur, et facultas ipsi fiat percipiendi illius immobilis rei fructus; perceptos vero fructus debeat ipse imputare in suum creditum sibi solvendum, nempe in solutionem sortis et interesse. Quare debitor manet *proprietarius* dumtaxat rei, non autem etiam usufructuarius. C. I. 1891.; C. G. 2071. 2072. 2085. 2114.; C. H. 1881. 1885.; C. B. 1213. 1214.; C. 1. 2. *de Usur.*; C. 6. *de Pignor.*; L. 776. 916.

1281. *Quaenam sint creditoris obligationes?* — Creditor tenetur rem sibi traditam *custodire* diligenter uti suam; solvere *annua tributa* eidem inhaerentia, nisi contraria conventio inita sit, aliasque *necessarias expensas*,, sed cum iure compensationis ex eiusdem rei fructibus. C. I. 1892.; C. G. 2086.; C. H. 1882. — *Nullum* antichresis *ius in re* creditori tribuit, propter non solutum debitum. Omne contrarium pactum nullum est. Potest tamen creditor debitoris expropriationem iuridice petere. C. I. 1894.; C. G. 2088.; C. H. 1884.

1282. *Quaenam sint debitoris obligationes?* — Non potest debitor redire in fruitionem rei immobilis in antichresim datae antequam integre debitum solverit. In potestate tamen est creditoris ab antichresi quandocumque discedere et rem suo dominio restituere, nisi huic iuri renuntiaverit. C. I. 1893.; C. G. 2087.; C. H. 1883.

1283. *Quid sit transactio; quinam transigere possint; quaenam sit transactionis vis?* — Transactio contractus est, quo partes contrahentes, aliquid promittendo, dando, vel retinendo, finem imponunt, mutuo consensu, *liti* alicui, quae intra ipsas nata sit, vel litem praeveniunt, quae praevideatur nascitura.

Nemo transigere potest, nisi habeat facultatem disponendi de rebus, quae sub transactione cadunt; unde tutores transigere nequeunt super bonis minorum, nisi in casibus a lege permissis. Idem dicatur de uxoribus, aliisque similibus personis.

Transactio vim habet rem ultimo diiudicandi, unde nequit amplius impugnari, neque causa laesionis, neque ignorantiae iuris. — Transactio nulla erit, si facta fuerit super re nulli controversiae obnoxiae, sive quia controversia finita fuerat iam ultima tribunalium sententia, quod ignorabatur; sive quia facta fuerit super documenta, quae deinceps falsa agnita fuerint. — Transactio rescindibilis est, si novum documentum

manifestet alteram partem nullum habere ius, vel si error adfuerit in persona, vel in obiecto controverso, vel si error adfuerit alicuius *facti,* ex quo titulus nullus erat, minime vero cum hic nullus erat ex aliqua *lege* quae ignorabatur, vel tandem si intervenerit dolus aut vis. — C. I. 1764. 1765. 1772.-1777.; C. G. 2044.-2046. 2052.-2058.; C. H. 1809. seqq.; C. A. 1380. seqq. Cf. a. 1387.; C. B. 779.; C. L. 1710, seqq.; L. *Non minorem* C. *de Transact.;* C. I. seqq. *de Transact.*

1284. **Nota**: Licet res dubia non sit, potest tamen dominus rei ad finiendam litem transigere; transactio tamen tunc non valet in foro conscientiae, nisi quatenus donatio valeret. — Quantum autem in transactione cuique sit concedendum, ex maiori vel minori probabilitate cuiusque iuris diiudicandum est. — Transactio, quae fit, nulla re data, vel retenta, vel promissa, *compositio amicabilis* dicitur, C. 7. *de Trans.* — Si partium consensu, controversia arbitrio boni viri decidenda deferatur, *compromissum* habetur. — Transactio facienda est actu publico vel privata scriptura *sub poena nullitatis.* C. I. 1314. Scripto hic contractus redigendus est. C. G. 2044. Cf. C. H. 1225.

1285. *Quinam hactenus fuerit rerum ordo?* — Diximus hactenus de contractibus in specie, et primum de contractibus *gratuitis,* de promissione, de donatione, de testamento, de commodato, de deposito, de mandato. Deinde diximus de contractibus *onerosis,* de venditione et emptione, de censu, de locatione et conductione, de contractu societatis. Tertio loco diximus de contractibus, *aleatoriis,* de sponsione, de ludo, de assecuratione. Postremo vero diximus de contractibus *subsidiariis,* de fideiussione, de pignore et hypotheca, de transactione.

XVIII. — DE INIUSTITIA

1286. *Quale sit peccatum iustitiae oppositum?* — Egimus hucusque de iustitia, agimus nunc de *iniustitia,* quae est vitium oppositum virtuti *iustitiae.* Iustitiae *legalis* violatio, *legum transgressione* continetur: eaque grave vel leve peccatum est, prout graviter vel leviter laedit commune honum. Iustitiae *distributivae* et *vindicativae* trangressio *personarum acceptione* habetur, per quam in distributione bonorum communium et onerum, praemiorum et poenarum, non attenditur ratio causae, quae personam dignam faciat, seu motivum

iustitiae, sed ratio personae, huius nempe qualitatum ad rem non pertinentium, e. g., consanguinitatis, amicitiae, adulationis, etc. Ea grave vel leve peccatum est secundum rem de qua agatur, et sic electio indigni ad officia etiam saecularia, e. g., gubernatoris aut iudicis grave est peccatum. S. Th. 2. 2. q. 63. a. 1. Iustitiae tandem *commutativae* transgressio *iniuria* proprie continetur. — S. Th. Quod. 10. a. 12.

1287. *Quid sit offensa et iniuria?* — R. Ad 1.um Aliud est *offensa simplex* seu pura, et aliud est *iniuria*. *Offensa simplex* est laesio, vel irritatio voluntatis alienae, qua quis alteri contra eius rationalem voluntatem molestiam infert, et quasi ius aliquod tribuit ad iram, indignationem, vel aversionem adversus offendentem; quin tamen aliquod ius proprietatis laedat. Si tuo amico petenti commodatum librum, quo ille valde indiget, et tu facile carere potes, illum denegas, amicum procul dubio offendis, et das ipsi sufficiens motivum aversionis; non tamen infers ei iniuriam; quia nullum eius ius laedis. Unde ex iustitia non obligaris *ad satisfactionem iniuriae,* sed solum *ad satisfactionem offensae,* ex virtute caritatis et pacis humanae reconciliatione, amicitiam renovando.

R. Ad 2.um *Iniuria* est voluntaria laesio iuris alterius, eo rationabiliter invito, qua nempe aliquid quis faciat sciens volens non solum contra voluntatem, sed etiam contra verum et strictum ius alterius. — Porro talis iniuria potest quandoque fieri absque damno alterius, et tunc dicitur *iniuria mera,* qualis contingit, si committis adulterium occultum, nulla suscepta prole; nam in tali casu laedis ius alterius, non tamen causas damnum: unde ad *satisfactionem,* sed non ad *restitutionem* teneris; *ad satisfactionem nempe iniuriae,* aliquid, quod molestiam vel gravamen afferat, patiendo, veniam saltem e. g. humiliter petendo. Haec satisfactio compensatio est *personalis iniuriae*. Cf. 1319. — Quandoque autem iniuria fit cum damno alterius et dicitur *iniuria damnosa:* talis contingit, si adulterium committis, suscepta prole; unde teneris ad *restitutionem* seu ad reparationem damni. Quare restitutio haec compensatio est *realis iniuriae*. — L. 584.; C. A. 1293.-1295.; Inst. l. 4. t. 4.

1288. *Quodnam sit iniuriae obiectum?* — Iniuria locum habere potest: 1.° in bonis famae et honoris, de qua sermo est in VIII. Dec. Praec.; 2.° in bonis corporis et vitae, de qua agitur in V. Praec. Dec.; 3.° in bonis fortunae, de qua hic potissimum est quaestio; 4.° in bonis animi sive naturalibus sive supernaturalibus. — C. A. 1293.

1289. *Quotuplex sit iniuria in bonis fortunae?* — Est praecipue triplex, nempe *furtum, rapina et simplex damnificatio. Furtum* proprie est *occulta ablatio rei alienae, domino rationabiliter invito.* S. Th. 2. 2. q. 60. a. 3. *Ablatio*, ut sibi habeat: non, ut comburet, eiiciat, perdat. Furti malitia participant, adeoque ad furtum reducuntur *acceptio* etiam rei alienae ab alio ablatae, vel simplex rei alienae *detentio*, vel alienae rei *usurpatio*, nam *acceptio* illa est furti quaedam continuatio, et « *detinere* id quod alteri debetur eandem rationem nocumenti habet cum acceptione iniusta » S. Th. 2. 2. q. 66. a. 3. Idemque nocumentum habetur, si quis alienam rem, quasi propriam, occupet, seu *usurpet. Rationabiliter invito*, secus alterius ius minime violatur. — *Rapina* autem est *ablatio rei alienae per vim seu violentiam personae illatam facta.* L. 1. Cod. *de Vi bonorum raptorum.* Unde rapina furto superaddit speciem peccati iniustitiae distinctam, eo quod domino rationabiliter invito, et rem suam servare volenti, vis et iniuria personalis inferatur. — *Damnificatio simplex* tandem est, quando domino rationabiliter invito aliquod damnum infertur absque eo, quod a damnum inferente aliquid accipiatur, vel retineatur. — Inst. l. 4. t. 1. 2. 3.; L. 1. C. *de Usucap. pro empto;* L. 2. C. *de usucap. pro donato;* L. 518.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 3. 4. 9.

« Si privatum quid privato adimitur *furtum* dicitur: si surripitur publico (ab eo cui munus publicum concreditum est) *peculatus* appellatur: *plagium* vocant, si homo liber, vel servus alienus in servitutem abducitur: si vero sacra res eripitur nominatur *sacrilegium* ». Catech. Rom. 5. Animantium iniusta ablatio *abigeatus* est.

« Furtum a furvo, id est, nigro dictum Labeo ait, quod clam et obscuro fiat, et plerumque nocte; vel a fraude, ut Sabinus ait; vel a ferendo et auferendo; vel a graeco sermone, qui φῶρας appellant fures; imo et Graeci ἀπὸ τοῦ φέρει, id est, *a ferendo* φῶρας dixerunt. § 1. (Inde) sola cogitatio furti faciendi non facit furem. § 2. Sic is qui depositum abnegat, non statim etiam furti tenetur: sed ita si intercipiendi causa occultaverit. § 3. Furtum est contrectatio rei fraudolosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus eius, possessionisve: quod lege naturali prohibitum est admittere ». L. 1. *de Furtis* ff.

« *Abigei* proprie hi habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt, et quodammodo depraedantur, et abigendi studium quasi artem exercent, equos de gregibus vel boves de armentis abducentes. Certum, si quis bovem aberrantem, vel equos in solitu-

dine relictos abduxerit, non est *abigeus*, sed *fur* potius ». L. 1. 3. *de Abigeis* Dig.

1290. *An legitimus consensus auferat rationem iniuriae?* — *Scienti et* plene simulque iuridice *consentienti non fit iniuria.* Prob. 1.° ex R. 27.ª Iuris in 6.°, ubi expresse dicitur: *Scienti et consentienti non fit iniuria, neque dolus.* Et R. 145.ª *ff. de Regulis Iuris: Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt et consentiunt.* 2.° Quia ille, qui iuridice consentit, habet iuxta leges humanas et divinas, legitimam potestatem consentiendi; ergo hoc ipso, quod in aliquam actionem plene et perfecte consentiant, talis actio ei non est iniuriosa. — S. Th. 2. 2. q. 54. a. 3.

1291. *An simplex consensus auferat etiam rationem iniuriae?* — *Scienti et* libere *consentienti* sine iure valide consentiendi *fit iniuria* per actionem, quae caeteroquin est ipsi iniuriosa. Prob., quia hoc ipso, quod consensus iure sit invalidus, in aestimatione morali est nullus; adeoque taliter consentienti aeque fit iniuria, ac si consensus abesset. *Sine iure valide consentiendi;* nam, si aliquis consensus iure esset solum prohibitus, non vero irritus et invalidus, adhuc esset efficax in aestimatione morali, et consequenter tolleret ius activum, et iniuriam; sic licet defloratio virginis extra matrimonium, et consensus in eam sit prohibitus, si tamen virgo in ea consentiat, nulla ei fit iniuria, et solum peccatur contra castitatem. — S. Th. 2. 2. q. 59. a. 3. ad 3.

1292. **Resolves**: Iniuria fit clerico, licet iste consentiat in pertractionem ad tribunal saeculare, aut in sui percussionem; quia non potest valide et efficaciter cedere iuri collato in favorem totius status clericalis. — Iniuria item fit marito, licet iste consentiat in adulterium suae uxoris; nam talis consensus propter reverentiam sacramenti, et indissolubilitatem matrimonii, iure divino est invalidus. Cf. pr. 50.ªm d. ab Innoc. XI. « Id summum ex consensu (coniugis) efficietur, ut coniux in alterius adulterium consentiens querelam super iniuria ab adultero sibi illata instituere non possit, cum actione adversus eum ultro ipse se spoliasse videatur ». Ithur. Cas. 6. n. 16.

1293. *An consensus ex errore et metu iniuriam auferat?* — Iniuria fit consentienti ex errore, metu, aut necessitate. Prob. quia hoc ipso, quod consensus fiat ex errore, metu, aut necessitate, est involuntarius, saltem secundum quid, et consentiens non vult omnino libere cedere suo iuri. Ergo, stante tali consensu, ei fit iniuria.

1294. *An solo anteriori actu iniuria inferri possit?* — Licet iniuria alteri inferri possit per actum mere internum; actus tamen internus efficere *per se* nequit, ut actus externus evadat iniustus. Prob. 1.ª p., quia aliquando solo actu interno ius strictum alterius laedi potest. Patet exemplo iudicii temerarii, quo iuxta communem sententiam, iustitia erga proximum violatur, quandoquidem quisque ius strictum ad bonam sui existimationem apud singulos habet. Prob. 2.ª p., quia actus internus immutare nequit naturam actus externi. Hinc non peccat contra iustitiam recusans ex odio succurrere alteri, nisi ex officio teneatur; iudex homicidam ex odio ad mortem promeritam damnando; mercator merces suas infimo pretio vendens, ut alios mercatores emolumentis privet. — *Per se*, nam actio externa *inchoative* indifferens non nisi per interiorem intentionem determinatur, ut sit *inchoatio* actionis externae *completae* iniustae potius quam iustae; et sic non peccat contra iustitiam accipiens rem e manibus furis, ut eam domino restituat, secus vero ut retineat. — Lugo d. 22. n. 156.; La-Croix l. 3. p. 2. n. 635. 636.; C. A. 1305.

1295. *Quale peccatum sit iniuria?* — Iniuria peccatum grave est ex genere suo. Gravis autem censetur ea materia, quae *ex natura sua*, vel ex hominum aestimatione, apta est ad causandam alteri tristitiam difficile sedandam, seu ad caritatem mutuam dissolvendam. — Prob. 1.ª p., quia iniuria *ex se* bono aliorum grave adfert nocumentum; adeoque tendit ad caritatem dissolvendam. Peccatum autem mortale est « quod contrariatur caritati ». S. Th. 2. 2. q. 59. a. 4. — Prob. 2.ª p., quia cum finis iustitiae sit pacem communem, tranquillitatem publicam, mutuumque amorem per conservationem iurium promovere, gravis merito censetur illa materia, quae *ex natura sua*, vel hominum aestimatione, mutuum amorem dissolvere, cum pacis communis iactura, seu tristitiam difficile sedandam causare potest. *Ex natura sua;* quia, generatim loquendo, in regula generali statuenda, attendi illud debet, quod communiter in hominibus temperato iudicio atque affectu utentibus usuvenit, non vero quod affectuum tumultus et intemperantia in iis adiunctis suggerit; iustitia enim rationis ductum et prudentiae dictamen sequitur. Speciatim vero de iustitia loquendo, cum eius sit aequalitatem *rei* ad *rem* servare, ipsam *obiectivam* rei alienae laesionem in ea attendere est minime etiam subiectivas individui dispositiones, ad quas ulterius attendendas se extendit caritas. — L. 700.

Diversae autem speciei iniuria est, pro diverso iure laeso, et diverso moraliter obiecto, quoad bona supernaturalia vel naturalia

animi, quoad bona intrinseca vitae et membrorum, et quoad bona extrinseca materialia fortunae, vel quoad bona extrinseca moralia famae et honoris.

XIX. — DE FURTO

1296. — *Quaenam sit furti malitia?* — Furtum est peccatum ex genere suo mortale. Prob., quia furtum ex suo conceptu generico, et praecisa alia malitia, graviter opponitur iustitiae, immo communi paci, et tranquillitati; ergo est peccatum ex genere suo mortale. Etenim « per furtum homo infert nocumentum *proximo* in suis rebus; et si passim homines sibi invicem furarentur periret *humana societas* ». S. Th. 2. 2. q. 66. a. 6. Interim tamen apud omnes certum est, quod furtum suscipiat parvitatem materiae, et propter hanc saepius sit peccatum in individuo solum veniale; ut, e. g., si pauper furetur aliquid modicum. — S. Th. Quodl. 6o. a. 6., 2. 2. q. 66. a. 3. 5. 6.; L. 700.; E. M.

« Illi quoque in furum numero reponendi sunt, qui, cum ad privatum aliquod publicumve officium conducti sunt, nullam vel parvam operam navantes munus negligunt, mercede tantum ac pretio fruuntur ». Cat. Rom. 9. *Ad furtum* reducitur quaelibet *fraus* seu *defraudatio,* quae est alienorum bonorum seu iurium laesio et imminutio, dolosa circumventione peracta.

A furto specie differt rapina, quia furtum in sua ratione includit ignorantiam eius cui fit iniuria, rapina vero violentiam. Furto res, astutia, dolo, fraude accipitur. Rapina res per propriam accipitur potestatem, coactione seu violentia facta personae. S. Th. 2. 2. q. 66. a. 4. 5. 8. 9. Cf. hic 1289.

1297. *Quaenam sit materia gravis in furto?* — Materia furti alia est *absolute,* alia *respective* gravis. Materia furti *absolute* gravis est, quae secundum se, et praescindendo a statu, seu opulentia, vel paupertate illius, cui aufertur, graviter repugnat iustitiae, *grave damnum societati inferendo.* Materia furti *respective* gravis vero est, quae non secundum se praecise, sed per respectum ad personam, cui aufertur, est gravis, et *ei respective grave infert detrimentum.* — L. 526.

1298. *Quaenam sit materia furti absolute gravis?* — Ad materiam furti absolute gravem sufficere non videntur duo vel tres aurei: decem nempe vel quindecim circiter libellae; sed triginta vel quadraginta libellae. Etenim veteres theologi duos vel tres aureos tanquam materiam absolute gravem constituebant. Atqui hoc nostro tempore pecuniae valor multum decrevit, et abundantia pecuniae certe est duplicata et plus quam duplicata. Ergo, si superiori tempore materia absolute gravis constituebatur decem vel quindecim libellis, in praesenti constituenda videtur triginta vel quadraginta libellis. — Enimvero regula ad dignoscendam materiam absolute gravem alia est extrinseca, alia intrinseca. Regula *extrinseca,* communi theologorum et prudentum virorum iudicio continetur; siquidem res haec cum a multis dependeat circumstantiis a communi sensu et aestimatione maxime dependet. Porro communiter in praesenti hanc doctores et timorati ac cordati viri habent ut materiam absolute gravem. — Regula vero *intrinseca* inde est repetenda, quod illa materia furti sit absolute et universaliter gravis, propter cuius ablationem, quivis etiam ditissimus dominus rationabiliter sit graviter invitus; propterea quod talis sit quantitas, quae pluribus vitae usibus et necessitatibus inservire possit, et si saepe et a pluribus et per levia furta, quae frequentia sunt, surriperetur, ingentis societati damni esset periculum; societatis enim securitas amplius non consisteret. Atqui quantitas designata ut absolute gravis, attentis etiam immutatis praesentium temporum circumstantiis, talis profecto apparet. — L. 527. 528.; Gennari, Consultazioni Mor. Can. Liturg. P. I. Cons. 64.

1299. *Quaenam sit materia furti respective gravis?* — Materia furti respective gravis, *per se loquendo,* est pretium, quod requiritur *ad sustentationem competentem unius diei illius personae, cui aufertur.* — Prob., quia contra ablationem pretii, quod necessarium est ad comparandam sustentationem unius diei sibi competentem, quilibet rationabiliter potest esse graviter invitus; ergo tale pretium apte statuitur pro materia furti respective gravi. *Per se loquendo,* nam, si Princeps, vel alius valde laute victitaret, ad materiam furti respective gravem sufficeret minus pretium, quam requireretur ad victum illius diurnum. Nonne enim rationabiliter esset invitus, si Princeps ille ea die e. g. deberet omnino abstinere a sua magnificentia? *Ad sustentationem competentem,* etc. nam, si valde dives ex parcimonia parce victitaret, ad materiam furti respective gravem non sufficeret pretium, quod ille ad victum diurnum ex parcimonia impendere solet. *Ad su-*

stentationem, in qua non solum computatur victus, sed etiam vestitus et habitatio, nec non honestae recreationes, et etiam elargitiones secundum propriam conditionem faciendae. *Ad sustentationem,* h. e. sive ad totam sustentationem, sive etiam ad notabilem eius partem: siquidem adhuc tunc esset quis rationabiliter graviter invitus. — L. 527.

1300. **Resolves:** Ad gravem materiam relative spectatam, attentis praecipuis Europae locis, et temporum nostrorum adiunctis, requiri videntur: 1.° Circiter valor unius libellae relative ad *pauperes,* et aliquando minus vel plus pro maiori vel minori gradu necessitatis. — 2.° Circiter duae vel tres libellae relative ad *operarios,* qui labore diurno victum sibi comparant. — 3.° Circiter quinque vel sex vel septem libellae relative ad homines, *liberalem exercentes professionem,* et honeste ex ea viventes. — 4.° Circiter decem vel undecim vel duodecim libellae relative ad *divites ordinarios;* quindecim vero vel viginti relate ad *divites opulentiores,* non autem ditissimos, pro quibus materia absolute gravis est attendenda. L. 527. 528.

1301. *Quid, si gravis sit in furto subripientis necessitas?* — Materia furti gravior, potest fieri respective levis propter gravem necessitatem auferentis, in qua sine surreptione rei alienae miserrimam deberet ducere vitam, ut cum Laymann et Sporer docet La-Croix l. 3. p. n. 955. et Struggl de 7.° Praec. Dec. 13. Ratio est, quia dominus nequit rationabiliter esse graviter invitus, si miser in tali casu auferat quantum est necessarium ad tam gravem necessitatem aliqualiter sublevandam.

1302. *Quid, si persona subripiens sit domestica?* — Materia item fieri potest respective levis propter conditionem personae, e. g., si auferens est filius, uxor, aut famulus domino valde utilis; nam contra similium furta dominus non est tam graviter invitus. — L. 539.

1303. *Quantum determinate requiritur in gravi furto filiorumfamilias?* — Plures theologi ad furtum grave filiorum requirunt summam duplo maiorem, quam pro extraneis, aliique etiam multo magis hanc materiae quantitatem extendunt. Cum vero regula universalis et absoluta circa gravitatem et levitatem similium furtorum dari non possit, ea desumenda erit 1.° a statu, opulentia, liberalitate, et affectu maiori vel minori parentis erga filium; 2.° a pluralitate, aetate, aliisque circumstantiis filiorum; 3.° ex fine, et usu rei ablatae. Ratio est, quia ex his capitibus ordinarie solet contingere, ut pater contra

furtum filii sit magis vel minus invitus. — Proverb. 28., 24.; L. 528. 543. 544.

1304. *Quantum determinate requiratur in gravi uxorum furto?* — Ad furtum grave uxorum requirunt etiam plures theologi quantitatem maiorem, et quidem duplo quam ad furtum filiorum. Ratio est, quia inter maritum et uxorem maior datur coniunctio, et identitas moralis, praesertim in ordine ad bona communia, quam inter patrem et filium ; ergo contra furtum uxoris maritus ordinarie censetur esse minus invitus. Neque desunt et plures et graves theologi, qui hanc etiam materiae quantitatem latius extendunt, et asserunt uxorem non peccare mortaliter, etsi ad usus honestos annuatim surripiat vigesimam partem redituum; quam summam, saltem universaliter loquendo, excessivam censet S. Alph. 540., H. A. tr. 10. n. 33. Cum igitur hic etiam regula universalis et absoluta statui non possit circa gravitatem vel levitatem similium furtorum, haec desumenda erit 1.° a statu, opulentia, liberalitate, et affectu maiori vel minori mariti erga uxorem; 2.° a maiori vel minori dote, ab uxore in ordine ad oeconomiam, et aliis circumstantiis. Ratio est, quia ex his capitibus ordinarie solet contingere, ut maritus contra furtum uxoris magis vel minus sit, aut saltem possit esse invitus. — L. 539. 542.

1305. *Quantum determinate requiratur in gravi famulorum furto?* — « *Circa furta servorum communiter dicunt dd.,* quod furta minuta, quae fiunt a servis de cibis, qui non solent caute servari, nunquam deveniunt ad culpam gravem, modo illos non vendant, aut foras extrahant, et modo non accipiant in extraordinaria quantitate, aut, addendum, si non essent res pretii extraordinarii ». L. H. A. tr. 10. n. 34., l. 3. n. 545. Idque valet praesertim, si dominus non praebeat eis debitam sustentationem. Si autem famuli furentur pecuniam aut res *sedulo custoditas,* non requiritur quantitas maior ad peccatum grave, quia domini tunc non sunt minus inviti erga ipsos, quam erga alios. Immo huiusmodi furta severius lege civili puniuntur, ob fidelitatis defectum, qui in illis intervenit. Si vero hae res minime custodiantur, quin immo, ipsi famuli rerum administrationem habeant, plures etiam et graves theologi maiorem adhuc quantitatem requirunt quam pro extraneis, quae diiudicanda erit 1.° ex statu, opulentia, liberalitate et affectione domini erga famulum; 2.° ex labore, utilitate et necessitate ipsius famuli, ac maiori vel minori libertate, quae illi datur in rebus sibi commissis administrandis. — Tambur. Exp. Dec. l. 8. tr. 2. c. 3. par. 4. n. 1.; L. 539. 545. 546.

1306. *Quid si plura fiant minuta furta?* — Materia gravior fieri quoque potest respective levis, quando fit per plura furta minuta et successive peracta. Ratio est, quia in hisce furtis minus damnum efficitur, unde etiam contra haec furta domini non solent esse tam graviter inviti. — Hinc, si furta minuta *eidem* fiant diversis vicibus, materia erit gravis, quando haec ex dimidia parte excedet summam ad furtum grave communiter requisitam. — Si furta minuta fiant *diversis personis*, materia gravis *per se* censebitur, cum erit duplo maior, quam summa ad furtum grave communiter requisita. — Quare maior adhuc requiritur quantitas, si furta haec *pluribus* et *pluries* fiant, et excessus tunc requiri videtur triplo maior. Haec autem valent, cum furta ista minuta inter se coalescant. — L. 530.; D'Annib. p. 2. n. 254. ed. 4.ª.

1307. *An furta minuta pluries facta possint simul coalescere? — Furta minuta coalescere possunt in materiam gravem.* Prob. 1.° ex simili in comessationibus diei ieiunii, in operibus servilibus die festo. 2.° Ex pr. 38.ª d. ab Innoc. XI. 3.° Quia ex levibus furtis multiplicatis haberi potest grave damnum, vel periculum gravis damni. Idque valet etiamsi furtula pluribus fiant. Licet enim grave damnum singulis, ut singulis, non fiat, fit tamen grave damnum ipsi communitati et societati, seu uni corpori morali in suis membris. Agitur praeterea de re, quae nisi graviter ex iustitia prohiberetur, gravissimum nasceretur malum contra bonum commune; facile enim esset venditoribus, e. g., mensuras defraudare, etc. — Ithur. Cas. 1.; L. 533. 534.; E. M.

1308. *Quandonam minuta furta simul coalescant?* — Minuta furta in quatuor casibus in gravem materiam coalescunt: 1.° Per *intentionem* perveniendi ad materiam gravem, nisi ista prior voluntas retractetur. Moralis huius intentionis effectus est moralem unitatem tribuere variis furtulis, et sic ad gravem materiam perveniunt. — 2.° Si *magnum* non adsit temporis *intervallum* inter furtum et furtum. Secus enim, moraliter loquendo, furtum cum furto non unitur: neque proinde unum obiectum in genere moris constituunt. Probabilius autem, et communiter loquendo, furta non amplius coalescunt ultra spatium duorum mensium, etiamsi ad materiam quasi gravem accederent. Alii tamen longius, alii brevius intervallum adsignant; quarum sententiarum varietas ostendi, iudicium hac in re desumendum esse non ex solo temporis spatio, sed ex aliis, etiam rerum adiunctis. Ceterum furta minuta etiam posito quocumque intervallo ex

omnium sententia coalescunt, quoties patrata sunt cum intentione ad summam notabilem perveniendi; quia per hanc intentionem vere inter se uniuntur. Hac autem intentione seclusa, si modica omnino furta sint, vel minori temporis spatio, puta quindecim dierum vel etiam minus, non coalescunt. Quis enim diceret potionem cafei, quam hodie famula sumit, coalescere cum illa quam sumet post quindecim vel decem dies; vel vini haustum hodie sumptum coalescere cum haustu vini sumpto crastina die? — 3.° Per *conspirationem,* ubi plures conspirant inter se, et furtula singulorum collecta materiam gravem constituunt. Siquidem tunc quilibet causa est totius damni, cui una simul cum aliis cooperatur. — 4.° Per accessionem rei furtivae ad rem furtivam, si utraque conservetur; et tunc unio non tantum moralis, sed etiam materialis habetur. — Ithur. Cas. 27. n. 16.; L. 530. 533. 535. 536. 537.

1309. **Nota:** 1.° Qui eidem saepius modicum furatur, etiamsi non habuerit voluntatem ditescendi, aut notabilem quantitatem auferendi, si tamen in ultimo modico furto advertit, se iam pervenisse ad magnam quantitatem, per ultimum furtum modicum, regulariter loquendo, mortaliter peccat. Ratio est, quia talis fur per ultimum furtum vult *continuare,* et *complere* gravem alterius damnum: ergo vi huius volitionis mortaliter peccat; licet furtum externum secundum se praecise sit leve. L. 533. Idemque dicendum est, si post completam materiam gravem, furetur aliquid leve, grave enim peccatum *continuatur.* L. 538. — 2.° « Non est mortale, per se loquendo, surripere quamcumque summam cum animo restituendi statim, v. g., intra quadrantem. Idem est, si intra illud breve tempus quis vult restituere tantum illam ultimam partem complentem materiam gravem, aut si ad breve tempus restitutionem differt ». L. 531. 533. 653. — 3.° « Si furtula, quae simul ad magnam quantitatem perveniant sint facta diversis dominis certis..., probabilius dicendum videtur, quod huiusmodi fur non peccet graviter, si non restituat dominis certis, cum commode possit, et satisfaciat suae gravi obligationi, si debita pauperibus distribuat... et excusabitur etiam a veniali, si aliqua rationabilis causa adsit ». L. 534.

1310. *An in extrema necessitate surripere liceat aliena. — In extrema necessitate,* quando nempe alia non appareat via pro sui conservatione, licitum est surripere aliena, quae sunt simpliciter necessaria ad conservandam vitam. Ratio est, 1.° quia contra similem ablationem dominus rei nequit esse rationabiliter invitus. 2.° Quia divisio bonorum,

quomodocumque evenerit, non potest derogare iuri naturali, vel divino. Secundum autem naturalem ordinem ex divina providentia institutum res inferiores sunt ordinatae ad hoc quod ex his subveniatur hominum necessitati. Quare ius cuique competit, ut sibi provideat, dum extrema necessitate laborat. In tali itaque casu omnia fiunt communia; adeoque accipiens rem alienam ad sibi subveniendum, accipit rem vere communem, quam suam facit, sicut ante bonorum divisionem contingebat. Ergo furtum non committit. Neque vero tenetur rem mutuam petere vel accipere; secus enim iam nunquam quidquam commune fieret. Quia vero ad eam rem ius ex iustitia habet, potest eam si prohibeatur etiam vi tollere. — S. Th. 2. 2. q. 32. a. 7. ad 3., q. 66. a. 7.; L. 520. 623. 624.

1311. **Resolves**: Pauper extreme indigens accipere potest rem etiam magni valoris, si illa sit ipsi absolute necessaria ad vitam servandam; et nisi sit medium omnino extraordinarium ad vitam conservandam, quamvis alter non teneatur dare. Obligatio enim dandi est ex caritate, quae non urget cum magno incommodo; facultas vero accipiendi est ex ipso iure naturae, quod omnes habent utendi bonis ab ipsa natura destinatis ad hominis sustentationem et conservationem. Natura ipsa vero non vult omnibus communia esse bona, maxime pretiosa; unde nemo etiam obligatur ad ea extraordinaria bona adhibenda, ut vitam ipsam sibi conservet. Attamen bene potest quis mediis etiam extraordinariis vitam conservare, ex ipsa facultate quam habet, mediis creatis, vitam conservandi. Lugo d. 16. n. 159.; L. 520.

1312. **Nota**: Cum ratio aliena subripiendi sit necessitas, hinc si extreme indigens alibi habeat in re vel in spe probabili, unde solvere possit, non potest rem alienam subducere, nisi cum onere restitutionis; quia necessitas non exigit, ut accedat rei proprietas, quando sufficienter re mutuo accepta vel commodata sublevari potest. — Dives res suas occultans, vel alia utens industria, ne pauperi succurrat, cessante pauperis necessitate, non tenetur ad restitutionem, quia necessitas etiam extrema tamdiu confert pauperi ius ad usum rei alienae, quamdiu ipsa necessitas urget. Insuper, stante etiam extrema illa pauperis necessitate, res divitis sua esse non desinit, quamdiu pauper eam non occupavit. — Si dives pauperem impedit vi, ne bona sua accipiat, contra iustitiam peccat, et de damnis inde obvenientibus tenetur; nam cum eo in casu ius habeat pauper rebus illis utendi, habet etiam ius ne impediatur ab illis. — L. 520. 701., H. A. 19. 20.; S. Th. Quodl. 5. a. 17.

1313. *An etiam in gravi solum necessitate licitum sit surripere aliena, iure privato?* — R. Negative. 1.° Ex pr. 36.ª d. ab Innoc. XI.

2.° Quia in his adiunctis domini sunt rationabiliter inviti ; siquidem res communes non evadunt. In hac enim gravi necessitate, vel non agitur de communibus vitae bonis, ad quam sustentandam et conservandam communia bona exteriora natura destinavit ; vel, si agitur de illis bonis, absoluta impossibilitas aliunde non est sibi providendi, licet non sine incommodo et labore. 3.° Facilis hac in re esset hallucinatio, et facilius direptionibus aditus pateret. — Caeterum illicitum non videtur exiguum quid sumere ad grave vitae damnum avertendum, tum ex intentione naturae, quae ad communia illa vitae minora bona destinavit minora haec exteriora bona, tum ex praesumpta domini voluntate. Lugo d. 16. n. 156. — *In gravi solum necessitate.* Nam si quis patitur necessitatem, non quidem actu extremam, sed *valde urgentem,* quae probabilius, aut certo, verget *proxime* in extremam, posset surripere de alieno pro evitanda *necessitate extrema,* et periculo vitae. *Iure privato,* quia cum bonum commune bono particulari praevaleat, propter necessitatem et bonum publicum potest Princeps iure alto saltem disponere, ut divites, e. g., aperiant sua granaria et taxato iusto pretio vendant, etc. — L. 520.; Lugo d. 16. n. 154. 156. 160.; E. M.

1314. *An, si fur minetur rem tuam auferre, nisi accipias et tradas ei alienam, poteris hanc surripere, ne tuam amittas?* — « Hoc facere non licet, quia non habeo ius inferendi alteri damnum, ut bona mea servem, et ideo si id faciam, illicitam ac iniustam actionem facio ». L. 569.

1315. « *An caedentes ligna in sylva vetita peccent et teneantur ad restitutionem?* — Communiter dd. docent, quod si nemus est *totius communitatis,* incolae illius, qui contra prohibitionem ligna caedunt, non peccant saltem graviter, immo nec venialiter iuxta Sanch. etc., et nihil tenentur restituere, nisi magnam faciant stragem, sed tantum tenentur ad poenam post sententiam : talis enim prohibitio censetur pure poenalis ». L. 529. 614., l. 1. n. 145. Idemque valet de agris totius communitatis quoad pascenda animalia. L. ib. — « Proinde aut omni aut certe gravi culpa vacant qui singulas singulis diebus ad usum familiae, et pauperes, qui binas praeterea, singulis hebdomadis, ad vendendum sarcinas caedunt ». D'Annib. p. 2. n. 253. ed. 4.ª Locorum usibus hac in re standum est Gousset 983.

« *In privatis sylvis,* aut omni, aut saltem gravi culpa vacant pauperes, qui ex his colligunt, immo et succidunt frutices, virgulta, *ad ignem necessaria :* quippe non immerito dixeris, haec eis ex caritate deberi ; maxime si domini sciant et taceant ; dum ne succidendo

vastent ; nec caedant arbusta, vel arborum ramos, nisi emortuos forte, nec palos eorum aut vinearum auferant, nec sepes diruant ». D'Annib. l. c.

1316. « *An liceat in vinea aliena comedere uvas ?* — Affirmat Covarr., Valer., Ripa etc. apud Lugo d. 16. n. 33., modo quis uvas non asportet, adducuntque illud Deuter. 23., 24. 25. Et idem quod dicitur de uvis, et spicis, ait Abulensis ap. Cornel. a Lap., intellige de pomis ac aliis fructibus ». L. 529. Hanc sententiam S. D. ib. dicit satis probabilem, et addit: « Ceterum probabiliter, ait Lugo, de iure naturae licere comedere unum et alterum uvarum racemum, i. e. unam vel alteram uvam ; parique modo concedit comedere ex pomario alieno unum vel alterum pomum. Id enim prohibere videtur durissimum et contra humanitatem ». Neque vero graviter quis peccaret, si usque ad satietatem comederet dummodo nihil abstulerit. — L. H. A. tr. 10. n. 24.; D'Annib. l. c.

1317. *Quid sit censendum de fragmentis sartorum ?* — Si fragmentum *sit pars notabilis,* tenentur illam domino restituere, si iste debitum laboris pretium solvat. Ratio est, quia dominus esset rationabiliter invitus. — Si fragmentum *sit minoris momenti, et expresse repetatur a domino,* tenentur etiam restituere, si iste debitum laboris pretium solvat ob eandem rationem. — Si fragmentum *sit minoris momenti, et expresse a domino non repetatur,* potest tunc retineri ; quia domini communiter sciunt sartores retinere similia moderata fragmenta, et ideo etiam saepe solvunt minus pretium pro labore. — L. 568.

1318. *Quomodo peccet, qui alteri aufert rem exiguam valde caram ; vel rem maioris momenti, quam ille non curat ?* — R. Ad 1.um Peccat mortaliter contra caritatem, non tamen in genere furti contra iustitiam. Ratio est, quia talis alterum iniuste graviter contristat, in bonis tamen fortunae non infert grave damnum. Unde, pereunte tali re, fur non tenetur domino restituere tantum, quanti rem ille aestimavit, sed solum valorem, et aestimationem communem rei in se.

R. Ad 2.um Peccat solum venialiter, si dominus illam parum curat ac si esset parvi momenti ; si autem dominus illam omnino non curat, et pro neglecta, ac derelicta habet, nec venialiter peccat. Ratio est, quia domino in bonis fortunae infertur iniuria, quatenus ipse est invitus ; ergo cum in priori casu sit leviter, et in posteriori nullo modo invitus contra ablationem, in priori illi infertur iniuria levis, et in posteriori nulla.

XX. — DE INIUSTITIAE REPARATIONE

1319. *Quomodo iniustitia reparetur?* — Iniustitia seu iniuria alteri illata *per restitutionem* reparatur. *Restitutio* est rei alienae redditio, vel damni iniuste illati compensatio. Haec definitio, ut patet, non solum comprehendit restitutionem mutui, commodati, depositi, et pignoris, ubi nulla praecessit iuris alieni violatio; sed etiam restitutionem ex actionibus, in quibus praecessit violatio iuris alieni. — *Restitutio* ergo a *satisfactione* differt per hoc, quod satisfactio sit compensatio *offensae,* vel *iniuriae personalis*, per aliquod obsequium, vel petitionem veniae, aut aliquam aliam mulctam seu poenam; restitutio vero sit redditio *iuris realis,* vel compensatio *iniuriae realis.* — C. A. 1323.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 1. 5.; L. 547. Cf. hic n. 1287.

1320. *An restitutionis obligatio ex qualibet iustitiae violatione oriatur?* — Obligatio restituendi per se non oritur ex violatione iustitiae distributivae aut legalis, sed ex sola violatione damnifica iustitiae commutativae. Prob. 1.ª p., quia per violationem iustitiae distributivae, aut legalis, praecise qua talis, non laeditur ius proprietatis *in re,* vel *ad rem,* seu nullum infertur alteri damnum: ergo ex violatione iustitiae distributivae, aut legalis, praecise qua talis, non oritur obligatio restituendi realis. Utraque enim iustitiae violatio non respicit bonum aliquo saltem modo *suum* seu *proprium,* quo alter spolietur, vel privetur, ut videre est in iniqua distributione e. g. bonorum *communium,* quae non ad singulos sed ad communitatem pertinent, et singulis sunt destinanda, itemque in defraudatione mulctarum, quae a singulis debentur et communitati sunt solvendae ex legis praecepto. Insuper transgressione iustitiae distributivae aut legalis peccatum utique est contra tales iustitias, sed praeceptum non adest reparationis istius transgressionis, cum sit iam impossibile quod quis non peccaverit. Poterit utique esse tantum nova alia implenda obligatio, alio tempore, alia occasione, et sic si die dominica non audisti missam, erit utique pro dominica sequenti iterum obligatio audiendi missam, sed praecedentis dominicae obligatio iam omnino cessavit. — Prob. 2ª. p., quia restitutio stricte talis est compensatio damni iniuste illati, sed damnum reale solum infertur, quando laeditur ius proprietatis, et iustitia commutativa; quae *rerum* spectat aequalitatem, et consequenter bonum quod *suum* seu *proprium* alterius est: ut nempe unusquisque

habeat quod *suum* est. Unde obligatio semper perseverat usque dum alteri *ius suum* tribuas. Ergo. Unde S. Th. 2. 2. q. 62. a. 1. ait: « Restituere nihil aliud esse videtur, quam iterato aliquem statuere in possessionem, vel dominium *rei suae* ». Cum autem « conservare iustitiam sit de necessitate salutis consequens est, quod restituere id quod iniuste ablatum est alicui, sit de necessitate salutis ». S. Th. ib. a. 2. — L. 547.; C. L. 2356. 2361. seqq.

1321. **Resolves**: Superior ad restitutionem non tenetur, si minus dignis officia societatis distribuit; quia non violat ius strictum dignioris, nec communitatis, quae aliud exigere nequit, nisi ut indigni ab officiis arceantur. Secus vero, si in concursu superior minus dignum digniori praeferret; quia in concursu, per se loquendo, intervenit pactum, ex quo *ius strictum* digniori competit. — Non tenetur ad restitutionem superior, qui dignitates mere honorificas distribuit sive minus dignis, sive etiam indignis; quia neminem iure suo privavit, quamvis peccaverit ob personarum acceptionem. — Damni non tenetur reus, si neget suum crimen, ne bona ei extorqueantur; neque ille qui prohibitas merces evehat contra legum iussum, licet inde earum pretium crescat. — L. 547., l. 4. n. 107.; S. Th. 2. 2. q. 63.

1322. *An restitutionis obligatio exoriatur aliquando ex violatione iustitiae distributivae et legalis?* — Ex violatione iustitiae distributivae et legalis *per accidens*, et propter connexam iustitiam commutativam, oriri potest obligatio restituendi. Prob., nam ex violatione utriusque illius iustitiae damnum reale tertii exoriri potest, quod ratione officii poterat et debebat vitari; adeoque obligatio exoritur simul illud damnum reparandi. Haec autem obligatio exoritur propter connexam iustitiam commutativam; siquidem eo in casu non solum quis reus est boni communis, ad quod iustitia distributiva et legalis inclinat, praetermissi, sed etiam violati contractus, vel quasi contractus, quo, assumendo officium implicite se obligavit ad damna subditorum vel aliorum praecavenda. S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7., q. 66. a. 8.

1323. **Resolves**: Iniquus distributor publicorum officiorum ad nihil tenetur erga dignum praetermissum, quia nullius ius strictum violavit. Tenetur tamen certo ergo societatem et erga privatos de omnibus damnis, tum societati tum privatis, exinde provenientibus. S. Th. l. c. — Magistratus, qui impedit quempiam ad praemium concurrere, vel praemium illi vetat adiudicari, qui certamine alios superavit, damni tenetur. — Damni item tenetur magistratus, qui quempiam poena

afficit iniusta, si ex ea damnum sequatur. — Damni tenetur quoque magistratus, qui quempiam ultra suas vires tributis oneret. Gousset 671. 1001.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 8. — Ad restitutionem *per se loquendo,* tenentur qui *iusta* non solvunt *tributa et vectigalia,* cum debeantur ex iustitia legali, quae intime in hac materia connectitur cum iustitia commutativa, hoc ipso quod quis societatis pars est, et ius societati quaesitum est vi ipsius legis *tributa et vectigalia* exigendi, ut eius necessariae impensae faciendae compensentur, si illa reapse exigantur, eorumque solutio denegetur. Unde Catech. Rom. 10. tributa et vectigalia non dissolventes furti et rapacitatis reos esse affirmat. Gousset 671. 999. Cf. 232.

1324. *An impotens restituere ex bonis eiusdem ordinis teneatur restituere ex bonis ordinis diversi?* — R. Negative probabilius. Ratio est, quia restitutio est *in pristinum* repositio; et iustitia tribuit cuique *suum,* non *aliud.* Affirmant tamen alii probabiliter, quia qui non potest idem reddere, illud, quod potest, reddere debet. Sed id ex *aequitate iuris* non ex stricta *iustitia* consequitur. Nam non *hoc* debet, sed *aliud.* — Hinc per iustitiam vindicativam potest a iudice vel a superiore imponi, ut quis pro iniuria circa unum bonorum genus, aliquid praestet in bonis alterius ordinis; probabilius tamen ratione poenae tantum, non vero ratione iustitiae. Laesus insuper ius habet apud Iudicem denuntiandi illum, a quo iniuriam accepit, adeoque ab isto pecuniam accipiendi, ut denuntiationem omittat; sic, v. g., mulier ab aliquo violenter oppressa violatorem ad iudicem compellere potest, vel pecuniam a nebulone exigere, ut iuri suo renuntiet. — C. I. Poen. 38.; C. A. 1326. 1329. 1330. 1413.; C. B. 842.; L. 627. 1000.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 2. ad 1.

1325. *An valeat restitutio facta a civiliter incapaci?* — De iure positivo, rei debitae solutio non valet, si facta sit ab eo, qui rei proprietarius non erat, vel alienandi erat incapax. Ita ex C. I. 1240.; C. G. 1238.; C. H. 1160.; et ex C. A. 1421., si debitum nondum liquidum erat. Verum huiusmodi solutio, ab incapaci alienandi facta, licet rescissioni obnoxia, invalida pleno iure non declaratur. Neque videtur, quod rescissioni etiam in foro externo locus sit, si de *re debita constet,* et *dies advenerit.* De iure vero naturali nullum esse potest dubium de validitate debitae solutionis, factae, e. g., a minore, ab uxore, ab interdicto.

1326. *Undenam proxime exoriatur restitutionis obligatio? — Restitutionis late acceptae obligatio remote ex iustitiae commutativae con-*

tracta obligatione, et ex iustitiae commutativae violatione exoritur: ex sequentibus vero capitibus proxime oriri potest: 1.° Ex *iniusta acceptione* rei alienae; talis acceptio laedit ius alterius, adeoque ius laesum est reparandum. 2.° Ex *re aliena possessa,* formaliter vel aequivalenter exsistente, et nondum legitime praescripta: licet res aliena non fuerit iniuste accepta, res tamen aliena possessa et nondum praescripta semper est domini sui, eique reddenda. 3.° Ex eo quod quis *ditior iniuste* factus sit ex re aliena; si *iniuste* ditior factus est, laesum est ius alienum, ius autem laesum reparationem exigit. 4.° Ex *iniusta damnificatione:* qui damnum alteri affert ius laedit illius. 5.° Ex *contractu* vel *quasi-contractu;* contractus vim habent legis privatae; adeoque obligant ad reddendum comparti contrahenti ius suum. 6.° Ex *lege* vel ex *sententia* iuridica; lex vel iudicis sententia vim habent obligandi in conscientia. 7.° Ex *iniusta cooperatione:* qui iniustae actioni iniuste cooperatur, sua cooperatione, vere laedit ius alienum. — L. 534. 547. 548. 711. 927.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 1. 2. 4. 6. 7., q. 66. a. 6.

XXI. — DE RESTITUTIONE EX INIUSTA ACCEPTIONE

1327. *An habeatur restitutionis obligatio ex iniusta acceptione; quid in casu dubii?* — Indubium est *ex iniusta rei alienae acceptione* obligationem oriri restitutionis. Si enim res aliena *iniuste* accepta est, aut nullo, aut irrito titulo possidetur; adeoque ea res clamat ad dominum suum. Inst. l. 4. t. 1. 2.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 6.; L. 548.

Unum autem quaeri hic potest: *An quis iniuste accipiat rem alienam, possessionem incipiens cum dubio de eius iure.* Iam vero dupliciter possessionem incipere hic posset: 1.° *Spoliando alium, absque ullo titulo,* per se valente dominium transferre; et hoc in casu, cum pacifica alterius possessio ius moraliter certum tribuat, spoliator ad restitutionem tenetur. — 2.° *Rem accipiendo alio titulo,* v. g., emptionis, donationis, etc., ab alio, de quo dubitatur, an eius dominus sit; et tunc tenetur quis inquirere rei veritatem, et, dubio perseverante, « restituere debet, ait P. Gury 652., pro rata dubii, probabili domino, vel pauperibus, si dominus ignoretur. Ratio est, quia possessio incepta cum dubia fide ipsi non favet, et ideo non potest totum retinere; nec aliunde videtur teneri ad totum restituendum, cum dubitet,

utrum res sit aliena, et non sua ». Verum, etsi illud dubium non sit mere negativum, sed positivum, ad nihil videtur teneri; potest enim tunc efformari conscientia ex principiis reflexis: nemo malus nisi probetur, etc., neque aliunde certa imponi potest obligatio, quae certo non constat. Uti praeterea potest iure illius, cui succedit titulo emptionis, donationis, etc. Quare, si ille rem bona fide possidebat, et ideo poterat retinere, et ille qui ei succedit eandem rem poterit sibi retinere. Lugo d. 17. n. 83. Potest tandem rem retinere titulo occupationis vel possessionis usquedum dominus compareat, quo non comparente, recte praesumi potest dominum non adesse, si e. g. gemmam quis invenerit in littore maris, et dubitet utrum res sit nullius, vel amissa a quodam viatore. Cf. hic 1334. — Ad quid vero teneatur *possessionem retinens et continuans cum dubio de eius iure.* Cf. 1352.-1354. — S. Th. 2. 2. q. 62. a. 6.; L. 547. 625.; Gousset 939. 1028.; d'Annib. ed. 4. p. 2. n. 121.

1328. *Ex quali culpa oriatur obligatio gravis restitutionis in delictis?* — Oritur tantum ex culpa iuridica *lata,* coniuncta cum culpa gravi theologica; itemque ex culpa iuridica *levi* et *levissima,* quando nempe quis gravi culpa theologica, eam omittit diligentiam, quam sub gravi tenebatur adhibere. « Ratio, quia restitutio communiter accipitur *ut poena;* et ideo dicimus, quod ut debita aequalitas servetur, ad obligationem gravem restituendi rem gravis valoris, requiritur culpa theologica gravis. *Theologica,* quia cum *conscientia oneretur de obligatione,* oportet, *ut in conscientia adfuerit delictum. Gravis,* quia ut conscientia teneatur ad gravem obligationem, oportet, ut gravis fuerit culpa ». L. 550. 551.; C. A. 1295.; Inst. 1. 4. t. 3. § 6. 7. Cf. n. 1072.

1329. « *Utrum peccatum veniale contra iustitiam inducat obligationem restituendi?* — Si est veniale ratione parvitatis materiae, certe obligat ad restitutionem sub levi. Si vero est veniale ratione inadvertentiae sive indeliberationis... Prima sententia affirmat... Secunda tamen sententia probabilior et communior... docet in eo casu *nullam* esse obligationem restituendi... nec sub gravi, nec sub levi. Non sub gravi, quia obligatio gravis non habet proportionem cum illa culpa levi. Non sub levi, quia levis obligatio non habet proportionem cum re gravi ». L. 552.

1330. *Utrum ex peccato levi ob parvitatem materiae contra iustitiam possit aliquando per accidens oriri gravis obligatio restituendi?*

— R. « Affirmative et casus est, quando in ultimo furtulo, complente materiam gravem, non advertit fur ad furtula praeterita; tunc enim tenetur sub gravi ad restitutionem saltem ultimi furtuli... Obligatio gravior, tunc non oritur ex illa ultima *acceptione iniusta*... sed oritur *ex iniusta retentione* gravis materiae culpabiliter iam acceptae ». L. 553. Ac in casu damni illati, quando hoc iam grave sit, grave adest iam peccatum, et dominus certe graviter invitus est, si non reparetur. E. M.

XXII. — DE RESTITUTIONE EX RE ALIENA

1331. *An habeatur restitutionis obligatio ex re aliena?* — Indubium est *ratione rei alienae* obligationem haberi restitutionis. Hoc enim est restituere, iterato dominum statuere in possessionem *rei suae*. Neque vero inspicitur a quonam, vel quanam causa, vel an *bona*, an *mala*, an *dubia* fide res habeatur. Haec enim *rei alienae* veritatem non mutant. — *Bona*, vel *mala*, vel *dubia fide*, est possessor, prout rem invincibiliter ignorat esse alienam et prudenter iudicat esse suam; vel aperte cognoscit esse alienam; vel dubitat, an sua, an aliena sit. — De singulis gradatim et speciatim dicemus. — S. Th. 2. 2. q. 62. a. 1. 6.; C. A. 826.; Inst. l. 4. t. 1. 2.; E. M.

1332. *Quid de possessore bonae fidei? — Possessor bonae fidei* statim ac novit rem possessam esse alienam tenetur eam adhuc extantem domino restituere. Ratio est, quia secus bonum alienum, invito rationabiliter domino, retinet; et proinde illius ius strictum violat. — Si interim rem alienam sua negligentia deteriorem fecerit, ad nullam tenetur compensationem damni. Si rem alienam amiserit vel destruxerit, sua etiam negligentia, ad nihil tenetur. « Qui quasi suam, rem neglexit nulli querelae subiectus est ». L. 31. § 3. Dig. *de Haered. petit.*; C. He. 938.; C. L. 494.; L. 607.; C. B. 985. 993.

1333. **Nota**: Possessor bonae fidei deducere potest omnes expensas *necessarias*, immo et *utiles*, quae nempe rem conservant et meliorem efficiunt; secus enim dominus plus quam suum est reciperet; nempe si adhuc res melior sit. Repetere etiam potest expensas *voluptuarias* in illis ipsis casibus, in quibus id potest possessor malae fidei. Non potest enim denegari possessori bonae fidei quod posses-

sori malae fidei conceditur. Cf. 1348. Inter expensas autem non sunt computandi casus fortuiti, nec damna *per accidens* causata. Sic, v. g., si in colendo agro alieno perierint equi tui, valor equorum deduci nequit, sed tantum aestimatio laboris facti ab equis pro agri cultura. — C. I. 502. 704. 1013. 1019.; C. G. 856. 861.; C. B. 994. seqq.; C. A. 331. 332.; C. H. 454.; C, L. 498. 500.; C. He. 939.; L. 1. 3. 5. 7. 14. *de Impensis in res dotales factis* Dig.

Si possessor bonae fidei rem receperit ab eo, qui eandem acceperat a persona illius rei proprietaria, quae se credebat eiusdem rei debitricem, ad restitutionem minime tenetur, salvo recursu proprietarii in eum, cui eam per errorem ipsemet dederat. C. I. 1146.; C. G. 1377.; C. B. 929. 932.

Si possessor bonae fidei rei furtivae vel amissae eam in nundinis, aut in mercatu, aut in publica venditione, aut a mercatore, similes res vendente, emerit, proprietarius eam sibi vindicare non potest, nisi intra tempus per legem constitutum, et soluto pretio. C. I. 708. 709.; C. G. 2280. Cf. C. H. 464.; C. A. 367.; C. B. 935.; C. He. 934.

1334. *An possessor bonae fidei possit rem retinere, si ante tempus ad praescriptionem requisitum certo detegat rem esse alienam, impossibile tamen sit verum rei dominum agnoscere, sive res sit mobilis sive immobilis?* — Si agatur *de re mobili,* videtur possessor ille rem sibi retinere posse, neque obligatione adstringi eam vel pretium aequivalens pauperibus, vel operi pio donare. Ista enim res tunc aequiparari potest rei amissae. Porro inventor rei amissae eam sibi retinere potest, si, diligentia sufficienti adhibita, dominus non compareat, nec sit spes ulla ut inveniri possit. — Si agatur *de re immobili* idem dicendum videtur, nam quod res possessa sit mobilis vel immobilis id materialiter se habet in ratione iustitiae. Quare, si in eo casu res mobilis retineri potest, et immobilis potest retineri. Praeterea eadem hic ratio fieri potest ac fit pro re amissa. In ea enim hypothesi quod dominus amplius reperiri non possit, res fit nullius, et acquiritur a primo occupante. Postremo possessor huius rei potest quidem rem adhuc retinere expectans, donec dominus compareat. Sic enim melius prospicit bono ipsius domini, quam si vel pauperibus vel operi pio donet. Hinc, si dominus aliquando compareat ante tempus ad praescriptionem longissimi temporis requisitum, eam ipsi restituere tenetur. Si vero dominus compareat post tempus ad hanc praescriptionem requisitum, tunc nihil videtur ei restituendum. Id enim admittitur

pro casu rei amissae; ergo et pro casu praesenti, qui illi aequiparatur. — L. 589.

1335. *Ad quid teneatur possessor bonae fidei, qui rem alienavit?* — Possessor bonae fidei, qui rem alienavit aut consumpsit cum lucro, suae parcendo, tenetur, per se, hoc lucrum, in quantum est *ex re aliena* ditior factus, restituere. Ratio est, quia lucrum, quod *immediate* est *ex re aliena,* est aequivalenter ipsa res aliena. Ergo sicut possessor bonae fidei tenetur restituere rem alienam formaliter exsistentem, ita eandem aequivalenter exsistentem restituere debet. — Possessor bonae fidei, qui rem alienavit, amisit, destruxit vel consumpsit, licet data opera et cum culpa, sed absque ullo lucro, ad nihil tenetur. Ratio est, quia res perit domino suo, eaque vero neque in se neque in aequivalenti amplius exsistit: et, ut iam dictum est, « quia qui quasi rem suam neglexit nulli querelae subiectus est ». L. 31. § 3. ff. *de Haered. petit.* — Quare ad nihil tenetur, si rem dono acceptam donavit, si eam emptam eodem vendidit pretio. Gousset 929. — L. 607.-609.; C. A. 329.; C. G. 1238.; C. H. 457.; C. L. 494.; C. He. 938.; C. I. 1240.; Cf. hic 1338.

1336. *An possessor bonae fidei fructus etiam restituere debeat?* — Possessor bonae fidei nulla ratione restituere tenetur fructus industriales et mixtos, quatenus isti industriae respondent. Quoad fructus vero naturales et mixtos, quatenus isti rei respondent, eos ex iure naturali restituere tenetur. Ratio est, quia res fructificat domino suo. Ergo, ut res fructificat naturaliter domino suo, ita propria industria et labor laboranti fructificat. — L. 609. 610.; Gousset 931.

1337. *Quid de fructibus rei alienae ex iure positivo quoad possessorem bonae fidei?* — Ex *Iure Romano* restituendi sunt fructus naturales percepti et adhuc exsistentes, L. 22. *de Rei vind.* C. Controvertitur autem quoad fructus non amplius extantes seu consumptos. Sed nihil videtur restituendum, licet possessor ex iis ditior evaserit; nam « lucrari eum oportet, si eos consumpsit ». L. 4. § 2. *Fin. regund.* Excipienda tamen est haereditas; quia hoc singulare est in ea, quod fructus augeant haereditatem. L. 9. *Famil. ercisc.* C.; L. 40. *de Hered. petit.* Dig. — An mala fides defuncti noceat haeredi? Ita sane, si defunctus precario possidebat, commodato, deposito etc., quia cum haeres sibi causam possessionis mutare non possit, revera non possidet; et sic « haeredis quoque succedentis in vitium par habenda fortuna est ». L. 2. *de Fruct. et lit. expens.* C. Si vero defunctus pre-

cario non possidebat, tunc haeres vere possidet, et bonae fidei possessor est, adeoque suos facit fructus. — Inst. l. 2. t. 1. *de Rer. divis.* § 35. 36.; Reiff. l. 2. t. 13. n. 134.; Schmalzgr. l. 2. t. 13. n. 50. seqq.

Ex C. I. 701. 703.; C. G. 549. 550.; C. H. 451. 452.; C. L. 495.; C. He. 939.; C. A. 330.; C. B. 955. 987. 993., omnes fructus, quicumque sint, assignantur possessori bonae fidei, modo rem ipsam possideat ut proprietarius, et ex titulo, qui ex natura sua dominium transferre valeat. An vero haec Iuris dispositio etiam in foro conscientiae valere possit? Probabilius affirmandum est, quia rationabiliter praesumi potest, talem esse vim legis, cum sic intellecta multo magis bonum publicum promoveat, et de medio tollat inextricabiles querelas, et difficultates, quae iugiter moverentur circa quantitatem fructuum restituendorum, etc. Quod autem vis legis non sit actionem tantum denegare in foro externo, sed dominium vere transferre, ut in casu praescriptionis, aperte patet ex eius verbis; ait enim: possessor facit fructus *suos*. — Voet l. 5. t. 3.; Carrière 1052. 1054.; Vernier 564.; Gousset 931., in a. 550.; L. 619.

Ex C. B. 988. 2020. exceptio facienda est possessoris bonae fidei, qui rem titulo gratuito obtinuit. Tenetur enim fructus perceptos proprietario reclamanti restituere. Exceptio item facienda hereditatis est; possessor enim eam heredi cum suis fructibus restituere tenetur. Cf. hic 1339. 1341.

Ex C. G. 1697. venditor haereditatis, fructus etiam in ea post mortem testatoris perceptos comprehendere tenetur. Idem ex C. I. 1545. habetur. — Cf. hic 1341.

1338. *Ad quid tenetur possessor bonae fidei, si rem alienam alteri donaverit?* — Si rem possessor bonae fidei alteri donaverit, alioquin nihil de proprio donaturus, ad nullam tenetur restitutionem, ut constat ex n. 1335. Si vero alioquin aliud aequale aut minus fuisset donaturus, *et rem ipse dono accepit,* illud aequale aut minus teneretur domino comparenti, et rem suam recuperare non potenti, restituere, ut constat ex eod. n. 1335. *Et rem ipse dono accepit;* nam, *si emerit,* ad nihil etiam teneretur iuxta praedictum n. 1335.

1339. *Ad quid tenetur possessor bonae fidei, si rem a fure emptam alteri vendiderit? — In casu evictionis,* idest si dominus rem suam ab emptore vindicaverit, venditor emptori pretium reddere tenetur. Ratio est, quia, interveniente evictione, contractus resolvendus est, et emptor recursum ipso facto in venditorem acquirit: quippe rem

emptori tradendo se implicite obligavit ad damnum reparandum, si forte futura esset evictio. — Idem ob eandem rationem dicendum in casu *spontaneae restitutionis* ab emptore factae. *Spontaneae restitutionis;* excepto casu, in quo *spontanea restitutio* ab emptore facta *causa* esset, ne venditor postea pretium recuperare possit ab eo, qui ei rem vendiderat; tunc enim non tenetur ad pretium reddendum; quia damnum quod intulit emptori vendendo rem alienam, ipse ei vicissim intulit accelerata restitutione. C. I. 1497.; C. G. 1640. — Hoc idem tenendum est, si res aliena in manus variorum possessorum titulo oneroso transiverit. Si enim ultimus possessor rem domino reddere cogatur, et ipse et singuli emptores ius habent venditorem suum persequendi, ut pretium solutum recuperent. — Primus venditor recursum habet contra furem, a quo rem bona fide accepit existimans esse suam. Non enim possessor bonae fidei damnum pati debet ex alterius mala fide. — L. 601.; Gousset 929.

Extra casum evictionis, vel, iuxta quosdam, etiam spontaneae restitutionis ex parte emptoris, res difficultate non caret, et acriter controvertitur.

Ex Iure Romano venditor ad nihil tenetur saltem probabilius, nisi ex venditione ditior factus fuerit. Ratio est, quia venditio rei alienae cum bona fide non habetur in iure omnino irrita. Licet enim per eam non transferatur dominium rei in emptorem, transfertur tamen dominium pretii in venditorem. Et hic quidem etiamsi deinde detegat, rem venditam alienam esse, non tamen tenetur aut monere dominum, ut rem suam recuperare possit, aut indicare emptori rem esse alienam. Ita communius. Lugo d. 17. n. 106.; Salm. c. 1. n. 88., etc., contra Billuart a. 10., et alios, qui venditorem obligant ad pretium domino vel emptori reddendum; quia, aiunt, venditio rei alienae est prorsus invalida.

Ex Iure Ital. et Gall. crescit difficultas, quia *irrita* declaratur venditio rei alienae. Si igitur, aiunt, contractus plane irritus fuerit, emptor pretii dominium in venditorem non transtulit, nec proinde venditor ius ullum habet ad pretium illud servandum. Ergo pretium videtur refundendum in dominum, si ille rem suam ab emptore repetere nequeat. Ita Carrière 1047. cum aliis.

Attamen merito contradicunt alii, quorum sententia sat probabilis videtur. Neque enim plane constat, etiam ex Iure Ital. et Gall. venditionem rei alienae nullos omnino effectus habere. Ex C. I. 1459.; C. G. 1599.; C. H. 1474. haec mere deduci possunt: 1.° Dominum rei ius suum in eam servare. 2.° Emptorem subiici evictioni. 3.° Ven-

ditorem in casu evictionis aut restitutionis ex parte emptoris obligari ad pretium emptori restituendum. Nihil praeter haec aliud ex praxi tribunalium deduci potest. Ceterum quid causae habetur inter venditorem et dominum rei? Qualem recursum hic in illum sibi tribuere potest? Nimirum dominus in venditorem neque actionem *personalem* habet, quia nulla fraus intercessit, neque actionem *realem,* quia rem iste non habet. Insuper durissimum foret, eum, qui nec rem alienam amplius habet, nec ex ea ditior factus est, ad tantum incommodum sponte subeundum obligari. Domino itaque ad ius suum aut violati iuris reparationem consequendum in actualem quidem rei possessorem, aut in furem recursus superest, in alios autem nullo modo. Gousset 929.; Gur. 638.; L. 608.

Ex C. B. 932. emptor rei alienae, si bona fide egit, et per traditionem rei ipsi factam eius habeat possessionem, in rem emptam dominium acquirit.

Ex C. A. 333. hoc solum habetur, quod *possessor,* etiam bonae fidei, exigere a rei domino non possit pretium ab ipso solutum pro illius rei acquisitione. Sed haec nihil ad venditorem spectant. Et a. 1336. dicitur, quod ex generali regula nemo tenetur reparare damnum causatum sine sua culpa, vel involuntaria actione. Art. vero 931. venditor obligatione tantum tenetur praestandi indemnem *emptorem* in casu *evictionis.*

Si aliena res in manibus emptoris *perierit,* possessor bonae fidei qui eam prius emit et deinde vendidit ad nihil tenetur. Etenim non tenetur *ratione rei,* cum illam iam non habeat; neque *ratione damni,* cum non sit causa eius interitus, nec aliunde ullo modo formaliter cooperatus ablationi rei fuerit. Gur. 641.; C. A. 329.

1340. *Si quis bona fide rem alienam mediocri pretio emerit et maiori eam vendiderit, an lucrum perceptum domino reddere teneatur?* — R. Negative, si lucrum istud *industriae extraordinariae* tribuendum sit, v. g., si alium locum notabili labore adierit, ut opportunam occasionem rem carius vendendi inveniret, etc. Idem dicendum, si res tempore detentionis melior effecta fuerit cura detentoris. — R. Affirmative e contrario, si res ex natura sua, aut ex communi hominum aestimatione, non vero ex detentoris industria creverit, quia in eo casu domino crescit. Ita Gur. 640. Sed Cfr. hic 1337. 1339. 1341. — Si vero, extra tres praedictos casus, res quis emerit pretio infimo et summo revendiderit, quidam putant posse retinere quod infimum pretium excedit; quia totum illud lucrum fructus industriae posses-

soris esse videtur: quidam aiunt posse retinere quod medium pretium excedit; quia hoc tantum ut fructus industriae possessoris haberi potest: quidam dicunt totum esse restituendum, quia pretium rei iustum domini rei est: quidam tandem dicunt nihil esse restituendum; non pretium mediocre, quia respondet pretio, quo ipsemet rem emit; non eius excessum, quia ipse est qui hoc lucrum sua industria fecit; et nonnisi commercii ac operae suae fructus est. Gousset 929. 930. Cfr. hic 1337. 1339. 1341. — Lugo d. 17. n. 20.; Sanch. in Dec. l. 2. c. 23. n. 27.; Gur. 640.

1341. *Ad quid tenetur possessor bonae fidei, si rem alienam gratuito acceptam alteri vendiderit? — In casu evictionis* tenetur emptori damnum rependere, ut in casu praecedenti. Cfr. 1339.

Extra casum evictionis, quando scilicet *res a domino recuperari nequit,* sive quia ultimus possessor eam consumpsit, sive quia iste amplius non comparet, venditor iuxta primam sententiam totum pretium ab emptore receptum in dominum refundere debet. Ratio est, quia ex toto illo pretio vere ditior factus est, nec proinde ullam iacturam illius occasione patitur; dum e contrario dominus re sua iniuste spoliatus totum rei damnum subire cogitur. Unde hic indemnis servandus est ex lucro, quod venditor absque ullo titulo percepit. L. 608.; Vogler 66.

Altera sententia venditorem ab omni obligatione liberat, quia in eum nullum recursum habere potest dominus, haud secus ac in casu praecedenti; siquidem eaedem omnino valent rationes, quas iuverit expendere. Gousset 930.

Enimvero licet venditio rei alienae sit *ipso facto* nulla quoad dominium *rei* transferendum, non est tamen *ipso facto* nulla quoad dominium *pretii* acquirendum. Ergo, secluso casu *evictionis* vel *spontaneae restitutionis,* venditor ad nihil tenetur tum erga emptorem tum erga dominum. Et sane, si haec ratio valet in casu quod possessor bonae fidei rem emerit a fure. Cfr. 1339., eadem valere debet etiam in casu, quod rem gratuito acceperit; nam gratuita haec acceptio extrinseca omnino est illi venditionis contractui, neque ideo facit quod pretii dominium non acquirat.

Praeterea venditor pretium aut emptori aut domino restituere deberet. Atqui illud restituere non debet emptori: nam venditor erga emptorem non alia adstringitur obligatione, nisi *evictionem* vel etiam *spontaneam restitutionem* praestandi, qui vero extra hunc casum nullum omnino damnum patitur. Atqui iterum neque pretium restituere

debet domino, nam dominus in venditorem neque actionem *personalem* habet, quia nulla fraus intercessit, neque actionem *realem,* quia rem iste non habet. — Neque valet dicere, quod licet non habeat *rem* materialiter habet tamen formaliter in *pretio,* pro ea accepto; nam in omni contractu venditionis, cum ex una parte *transferatur dominium rei,* ex altera vero *transfertur dominium pretii,* pretium non est amplius merx vendita, neque eam repraesentat; sed affert tantum obligationem pro venditore servandi indemnem emptorem in casu evictionis; idque magis clarum apparet in venditione rei alienae; nam non transfertur in ea dominium *mercis,* transfertur tamen dominium *pretii,* ergo pretium utpote venditoris non est ullo modo merx, quae neque venditoris neque emptoris est. « Nec dici potest, ait P. Gury Cas. 608., pretium rei rem ipsam repraesentare ». Et D'Annib. ed. 4.ª p. 2. n. 125.: « Illud non quaeritur, si forte rem ab alio comparaverim, utrum eam comparaverim pecunia aliena, puta furtiva: quia *res non succedit in locum* pretii; nec si rem alienam vendiderim, *pretium succedit in locum rei* ». Venditor ergo non solum, si rem emerit, sed etiam si gratuito acceperit, postquam eam vendiderit, eam neque materialiter, neque formaliter habet. Venditor dominium acquirit pretii rei venditae, quod consequenter *aequivalens* rei alienae, quam amplius non habet, nullo pacto est. Pretium rei non substituitur, nec ullo modo rei induit naturam. Si res est immobilis, pretium rei remanet semper mobile. Troplong della Vendita cap. 1. art. 1592. num. 162., cap. 5. art. 1653.° n. 614.

Insuper ratio, propter quam venditor qui rem gratuito accepit deberet restituere pretium domino, si ultimus rei possessor non compareat vel rem consumpserit, haec sola esset, quia venditor ex toto illo pretio vere ditior factus est, nec proinde ullam iacturam illius occasione patitur; dum e contrario dominus rei iniuste spoliatus totum rei damnum subire cogitur. Atqui 1.° aliud est quod quis ditior fiat *ex* re aliena, aliud *occasione* rei alienae; aliud quod quis ditior fiat *iniuste ex re* aliena, aliud quod quis absque ulla alterius iniuria ditescat. Porro venditor ditescit utique occasione rei alienae, neque iniuste ditescit; et hoc illicitum non est. 2.° Quod dominus solum in casu damnum pateretur *per accidens* est. Etenim eius ius legitimum aliud non est quam in furem et in actualem *rei suae* possessorem. Si istud ius prosequi non potest prorsus *per accidens* est.

Postremo, in casu, in quo venditor, qui rem gratuito accepit, alteri vendiderit, et res perierit in manibus emptoris, qui obligant venditorem ad restitutionem inter se non conveniunt: alii enim *pro-*

babiliter dicunt debere restituere emptori, quia res *domino* periit, et *emptor* ius habet ad suam pecuniam recuperandam, cum venditio fuerit invalida: alii *probabiliter* dicunt debere restituere domino, quia, cum *dominus* iniuste re sua spoliatus sit, et *emptor* nullum revera damnum passus sit, aequitas exigit, ut dominus indemnis fiat. Atqui si ius tum domini, tum emptoris non est nisi *probabile,* probabiliter etiam venditor ad nihil tenetur, *et praevalet de facto possessio,* secundum communem regulam. — Gousset 930.; Gur. 639. 641.

Dominus ergo rei recursum tantum habet, et contra actualem illius possessorem, si est, et contra eum qui initio iniuste ipsam accepit. Gousset 980. 985.

Praescriptiones Iuris recentioris: Haeres depositarii, qui bona fide rem vendidit, quam ignorabat esse depositam, obligatur vel ad restituendum pretium receptum, vel ad cedendam suam actionem contra emptorem, qui nondum ei solvit pretium. C. H. 1778.; C. I. 1851.; C. G. 1935. — Haeres apparens, qui bona fide rem haereditatis alienavit, pretium tantum solvere debet, vel cedere eius nondum soluti actionem. C. I. 933. — *Ille* item, *qui bona fide rem sibi indebitam recepit, eamque vendidit,* non nisi venditionis pretium restituere debet, C. G. 1380., vel actionem ad illud consequendum cedere, C. I. 1149.; C. H. 1897. Excessum pretii sibi retinere poterit. C. I. 1149.; C. G. 1380.; Gousset 921. et in a. c. Qui vero pretium consumpserit quin ditior inde evaserit ad nihil tenetur. Gousset. l. c. — Cf. 1124.

Ex C. B. 816. si quis sine iure disponit de aliquo obiecto, unde aliquis effectus oriatur quoad huius dominum, debet huic restituere illud, quod vi illius dispositionis recepit. — Si dispositio fuerit gratuita eadem obligatio incumbit ei, qui vi illius dispositionis immediate acquirit iuridicum commodum. — Si praestatio fiat non habenti ius ad illam, unde effectus exoriantur quoad ius habentem, tenetur ille praestationem huic restituere. — 818. Obligatio restitutionis extenditur ad productos fructus perceptos et ad omne id quod receptum est virtute iuris acquisiti, vel titulo reparationis propter destructionem, deteriorationem, vel subtractionem obiecti restituendi. — Si possibilis non est rei restitutio, restituitur eius valor. — Obligatio restitutionis rei vel eius valoris cessat, quatenus qui rem recepit ditior inde non evaserit. — 822. Qui gratuito tertio remittit quod ipse recepit, si ipse virtute huius liberalitatis ad restitutionem amplius non tenetur rei, qua ditior evaserat, tertius ille ad restitutionem tenetur, quippe qui liberalitatem illam non iuridice obtinuerit. — 988. Possessor,

quasi dominus, rei alienae, titulo gratuito, tenetur erga verum dominum illius ad restitutionem fructuum perceptorum, etiam ante eorum petitionem.

1342. *An possessor bonae fidei, venditione aut donatione facta rei alienae, et errore detecto, teneatur monere donatarium aut emptorem, ut rem domino reddat, vel ipsum dominum, ut rem suam recuperare valeat?* — R. Affirmative, si id possit sine gravi suo incommodo. Nam nemo praecise *vi caritatis* tenetur cum suo gravi incommodo succurrere proximo suo, constituto in gravi aliqua necessitate sive temporali sive etiam spirituali. Nemo etiam *praecise vi iustitiae* tenetur cum suo gravi incommodo ad grave proximi damnum reparandum vel impediendum, sive illud sit temporale sive spirituale, nisi ex pietate, ex contractu vel quasi contractu, ex formali gravi et efficaci iniustitia, vel ex iuridica sententia, aut legis auctoritate. — L. 601., Gur. 637.

1343. *An qui rem furtivam bona fide emit, possit eam furi reddere ad pretium suum recuperandum?* — R. Negative, *si compareat dominus, rem suam ab illo repetens;* tunc enim debet eam ipsi reddere, etiam cum pretii sui iactura, quia de iure naturali dominus rem suam occupare potest ubicumque eam reperiat. Actio tamen emptori datur in furem. C. A. 333.

Excipe ex C. I. et ex C. G., si res empta fuerit in foro publico, vel ab eo qui res huiusmodi vendere solet; tunc enim emptor domino rem non tenetur reddere, nisi pretio soluto. Haec autem iuris dispositio, iuxta plures, valet etiam in foro conscientiae; quia est utilissima bono publico, tranquillitati possessionum, et valde commercio favet. Cf. 1333. Bouvier de Possessore bonae fid.; Carrière 1041.; Gousset 1027.

Si dominus sit quidem notus, sed rei inscius, prima sententia « multum probabilis » negat, « quia res erepta e manu furis iam adepta est meliorem statum; et ideo si furi eam redderet, illam in deteriorem statum deiiceret, et sic iniuriam domino irrogaret ». Secunda sententia « forte probabilior » affirmat, « quia non teneris rem domino servare cum tuo damno ». Cum autem quisque ius habeat ad proprium damnum praecavendum, ei sane non « interdicitur actio illa, quae per se est necessaria et directa ad suum damnum reparandum, licet indirecte et per accidens damnum alteri eveniat... Advertendum tamen, hanc sententiam tunc tantum posse habere locum, quando emptori nulla alia

suppetit via recuperandi suum pretium, quam restituendo rem latroni ». L. 569.

Si fur, aut alius venditor non appareat, aut pecuniam reddere nolit, emptor, cognito domino, rem aliis vendere non potest, nec in proprios usus convertere, ut se servet indemnem, quia non est rei dominus; sed eam domino reddere debet, non obstante pretii iactura. Recursum autem in venditorem servat. Quod si eum invenire nequeat, damnum ipsi est subeundum. — Cf. 1351.; C. A. 333.

1344. *An qui rem emit a fure, ut eam domino restituat, pretium ab isto repetere possit?* — R. Affirmative, *si modico omnino pretio eam emit.* Utiliter enim domini negotium gerit. At qui utiliter negotium domini gerit, non est fraudandus pretio, quod in utilitatem domini solvit. C. A. 333. — R. Negative, *per se loquendo, si eam iusto omnino pretio emat.* Dominus enim non tenetur ex una parte emere rem suam, emptor vero ex altera *utiliter* domini negotium in casu non gereret, si eum cogere posset ad totum illud pretium solvendum. Quare in casu non nisi partem repetere potest, quam ex negotiorum gestione, quae domino utilis sit, posset repetere. *Per se loquendo,* nam si dominus paratus esset ad rem suam recuperandam quocumque pretio, posset tunc emptor totum hoc pretium exigere, quia reapse utiliter tunc domini negotium gerit. C. A. 333. — Quid vero, si emptor iudicasset quidem tanti a domino rem aestimari, sed falso? Alii pro emptore, alii pro domino stant. « Litem dirimit Tamburinus sic statuens, ut pretium iustum utut ingens debeat emptori solvi, si quidem is non levibus, sed, prudentum iudicio, gravibus fundamentis innixus decipi passus sit, secus si animi levitate, nec re bene perpensa ». Ithur. Cas. 4. n. 5. — L. 600.

1345. *Quid de possessore malae fidei?* — Possessor malae fidei restituere debet *rem* ipsam *materialiter* vel *formaliter* exsistentem; nam res clamat domino suo. — Tenetur praeterea compensare omnia *damna,* quae ex iniusta rei possessione domino obvenere; nam causa est per se efficax istorum damnorum. — Tenetur item restituere omnia illa, in quibus *iniuste* ditior factus est, *ex iniusta detentione rei alienae;* nemo enim ditescere iuste potest ex alterius iniuria. — C. A. 335.; C. B. 985. 987.-990. 992.; C. He. 940.; C. L. 496.

Ex C. I. 1147. qui solutionem *mala fide* recepit, tenetur ad restitutionem tum capitalis tum interesse vel fructuum a die solutionis.

1346. **Resolves:** Si res varium habuit valorem tenetur possessor malae fidei rem restituere domino, si eam habeat, quemcumque nunc

habeat valorem, nam res crescit et decrescit domino suo; et praeterea compensare damna, si quae secuta fuerint, puta si facta sit deterior sua culpa, si dominus eam vendidisset tempore maioris valoris, etc. — Si vero rem amplius non habeat, eam restituere debet secundum valorem quod habebat tunc, quum periit, vel alienavit; quia, cum res pereat domino suo, et periit tunc secundum valorem, quem tunc habebat, non alia remanet nunc obligatio nisi illius valoris, qui rei tunc aequivalebat et eam repraesentabat; cum pariter res quando alienata est ad dominum pertinebat, et ad eum pertinebat secundum valorem, quem tunc habebat, qui consequenter domino debetur. Itemque compensare damna debet, si quae secuta sint, puta si dominus rem conservasset usque ad tempus maximum lucrum ex ea percipiendi. Et sane, si tunc fur rem domino restituisset cum periit, vel alienavit, nihil aliud ei dare debuisset, nisi rem ipsam, quemcumque tunc habuerit valorem, et compensare damna emergentia vel lucra cessantia, « iuxta tantum aestimationem spei ». L. 768. 619. 620. 621.; C. H. 1896.; C. I. 1147. 1148.; C. G. 1378. 1379.; C. B. 849.

1347. *An possessor malae fidei fructus etiam restituere debeat?* Absolute quidem loquendo, stando in rigore principiorum, omnes fructus, deductis expensis, ut dicetur in num. seq., restituere deberet; quia res fructificat domino. Attamen, *moraliter loquendo*, quando agitur de furto rei parvae et valde communis, e. g., gallinae, sufficit, si valor rei illius restituatur, quia ex aestimatione communi dominus rei propriae aliud damnum passus non est. Etenim, si velit rem aliam similem habere, facillime hanc sibi procurare potest. Hinc neque ova neque pullos alios ex ea obtentos restituere quis debet. L. 621.; Gousset 935.; C. B. 987. 988. 990.; C. L. 497.

1348. *Quid de fructibus industrialibus, et de expensis factis;* — Potest possessor malae fidei retinere fructus omnes industriales, et deducere expensas, tum necessarias, tum utiles. Ratio est, quia labor laboranti fructificat; expensas autem necessarias ipse dominus fecisset ad rem sibi conservandam; expensae vero utiles rem ipsi augent et meliorem reddunt. In potestate domini est refundere vel quantum impensum fuit, vel quanti fundus pretiosior sit factus. — Quin immo in foro conscientiae et ante sententiam iudicis, in poenam delicti eum condemnantis, potest deducere expensas etiam *mere voluptuarias,* ubi intacta rei substantia separari possunt; nam nullum inde domini ius laeditur; vel si absque rei detrimento separari non possunt, et illas etiam dominus fecisset, aut rem vult vendere, non tamen in casu op-

posito; quia iterum in uno casu dominus non patitur damnum, bene vero in altero. — L. 618.; C. A. 336.; C. I. 450. 705. 1150.; C. G. 548. 555. 1381.; C. B. 850. 852. 994. seqq.; C. H. 453. 455. 456.; C. L. 497. 498. 499. 502.; C. He. 940.

1349. *An teneatur ad restitutionem fur, qui surripuit rem secus certo perituram?* — R. Affirmative, deductis tamen expensis factis, cum pretio operae adhibitae ad rem a periculo liberandam. Ratio est, quia res illa *e periculo iam erepta* non cessat ad dominum pertinere, licet antea summo periculo exposita fuerit. — R. Negative, si fur statim consumat rem *in certo periculo remanentem,* v. g. esculenta vel poculenta incendio iam peritura; quia res non liberata a periculo nullius est valoris pro domino, siquidem nullo pretio aestimatur. Praeterea dominus nequit tunc esse rationabiliter invitus, quod res sibi certo peritura ab alio consumatur. — Plures hoc extendunt ad casum, in quo res aliena *proximo periculo,* quod praevidetur, subducitur et *statim* consumitur: v. g. si sumas vinum alienum iamiam incursu hostili certo invadendum, illudque cum familia aut amicis bibas. Ratio, quia cum statim consumatur, morali aestimatione, adhuc nihil valet. — Lugo d. 18. n. 77. 144. seq.; L. 620.; Elbel 80.

1350. *An fur teneatur ad restitutionem, si res furtiva apud ipsum perierit?* — R. Affirmative, *absolute,* si perierit *culpa furis vel alterius cuiuslibet,* quia fur fuit causa damni efficax, sive ipse, sive alius rem ex negligentia culpabili perdiderit aut consumpserit, donaverit, destruxerit. — R. Affirmative *generatim,* si pariter res periit apud furem, etiam *absque ulla eius culpa.* Ratio est, quia fur rem subducendo totum illius periculum in se suscepit. *Generatim:* secus enim esset, si res fuisset peritura apud dominum *eodem tempore et casu,* seu *ex vitio eius intrinseco,* quia tunc nullum prorsus damnum domino infertur. Probabilius hoc valet, etiam si res certo peritura fuisset *eodem tempore et in eodem periculo communi,* quo apud furem periit, v. g., in eodem incendio, vel in eadem publica calamitate. Ratio est, quia tunc furtum non fuit causa damni, sed res aeque et eodem modo et tempore periisset. — L. 620.; H. A. 79.; Lugo d. 18. n. 141.; Vogler n. 501.; C. A. 338.; C. H. 1896.; C. I. 1148. 1298.; C. G. 1302. 1379.; C. B. 989. 990.

Si res peritura fuisset eodem tempore apud dominum; quia si peritura fuisset antea, et furto adscribendum est, quod non perierit, iam ad dominum, dum penes furem manebat, semper clamabat, nec periisset, si iam fuisset restituta; ergo fur ad restitutionem tenetur: si

vero postea peritura fuisset apud dominum, urget eadem obligatio restitutionis pro fure, qui eo instanti, quo res penes se periit, obligationem restituendi contraxit. — *Eodem periculo;* quia ubi periculum est omnino diversum, bene potest imputari furi quod pereat, quia sine eius furto res huic periculo exposita non fuisset, quamvis aliud discrimen subiisset. Aliqui tamen contradicunt, quia, aiunt, perinde est, sive res in isto, sive in alio periculo intereat, quando utrumque discrimen simul coexsistat. — L. 620.

Ex Iure Rom.; Ital. 1208.; Gall. 1302.; Austr. 338.; Hisp. 1185; Germ. 848.; quocumque modo res perierit in manibus possessoris malae fidei, ad restitutionem hic tenetur. Attamen non videtur ad restitutionem obligandus ante iudicis sententiam, nisi illum iure naturali obligari constet; quia in poenam id constitutum est, odio furti et violentiae. Carrière 1072.; Gousset 933., in a. 1302.

1351. *An possit rem furi restituere emptor malae fidei?* — R. « Negant hoc communius dd.. Sed adhuc affirmat Holzm., Elbel, etc. Et hanc sententiam vocat non improbabilem Less. Et quidem non immerito Bus. putat absolute probabilem, immo Lugo dicit forte probabiliorem. Ratio, quia licet iste peccaverit, rem mala fide emendo, tamen post emptionem habet ius aeque ac emptor bonae fidei ad contractum rescindendum, rem furi reddendo, ut supra probatum est ». L. 570. 600.; Cf. hic 1343. Quin imo d'Annibale ed. 4.ª p. 2. n. 242. ait: « etsi non intersit tua, puto damni tecum agi non posse, quippe in pristinum eum reponis ». Id tamen C. B. 851. restituentem non liberat, si tertii ius cognoscebat.

1352. *Quid de possessore dubiae fidei?* — Possessor dubiae fidei talis esse potest vel in principio, vel in decursu tantum possessionis. De 1.° casu dictum est supra n. 1327. De 2.° agitur hic. — *Possessor dubiae fidei debet inquirere* verum rei dominum, secus enim se exponit periculo rem alienam ex culpabili negligentia sua retinendi. — *Inquisitione facta, et dubio perseverante,* rem totam retinere potest, si ante obortum dubium bona fide possidebat; ratio est, quia pacifica rei possessio in bona fide moralem exhibet certitudinem. L. 547. 608.; Gousset 940. 1028.; C. A. 323.; C. I. 687.; C. G. 550.; C. H. 433.

1353. *Quid si possessor dubiae fidei verum rei dominum negligat inquirere? — Inquisitione neglecta,* si dominus amplius inveniri non possit, « videtur, inquit P. Gury 653., aliquid restituendum esse pauperibus pro rata spei, quam habere potuisset dominus rem suam

recuperandi. Generatim spes illa pretii medietatem non attingit, sed multo minoris est valoris ». — Verum ista resolutio non videtur posse demonstrative probari ex principiis iuris; sed potius oppositum videtur inde erui. Nam, si hactenus quis neglexit inquirere, potest adhuc inquisitionem in praesenti instituere. Insuper *cum probabile sit,* dominum reapse nullum esse, eo quod *probabiliter* res non sit alterius, non constat, quod hic possessor privaverit culpabiliter dominum spe rem suam recuperandi. Itemque, licet quis neglexerit illam facere inquisitionem, semper in suum favorem habet praeviam rei possessionem *omnino pacificam* antequam dubium suboriretur, adeoque etiam nunc potest in suum favorem invocare notum illud principium: Melior est conditio possidentis.

Quod confirmari potest ex alia resolutione, quam habet idem P. Gury 655. Nam, iuxta laud. theol., possessor dubiae fidei, qui bona fide incepit possidere, si, facta inquisitione, inveniat rem probabilius alienam esse, *probabilius* non tenetur ad restitutionem, « quia ex possessione certa ius moraliter certum oritur. Insuper donec alter ius suum certum probaverit valet axioma: Melior est conditio possidentis. S. Lig. l. 1. n. 35. et *alii communissime* iuxta S. Lig. contra *aliquos,* qui docent tunc esse pro rata restituendum ». Atqui 1.° utraque haec ratio non amittit suum valorem, etiamsi quis *inquirere neglexerit.* 2.° Ut constat ex secunda ratione, reapse non tenetur quis *stricta iustitiae obligatione* inquirendi, sed potest semper prudenter dicere: Melior est conditio possidentis; donec alter ius *suum certum* probet. 3.° Spes illa inveniendi dominum per inquisitionem, etsi dubium non sit mere negativum, tunc enim utpote imprudens despici potest, sed positivum, veram constituens probabilitatem, iure aequiparari potest *probabilitati* vel etiam *maiori probabilitati* pro domino. Atqui, etiam stante *maiori* hac *probabilitate* pro domino, post inquisitionem possessor non tenetur restituere. Ergo neque ante, donec alter *ius suum certum probaverit.* — L. 547. 562. 657. 658. 706., l. 6. n. 906.

1354. **Nota**: Conclusio ultimo loco posita valet etiam pro possessore dubiae fidei ab initio possessionis, cum iste rem accepit titulo emptionis, donationis, etc., dubitans, an ille a quo accepit eius sit dominus et inquirere neglexerit, et amplius non potest rei dominus inveniri. Etenim similis fere ratiocinatio fieri hic potest. Quod confirmari iterum potest ex doctrina eiusdem P. Gury: haec enim aperte habet 656.: 1.° « Si dubites, an antecessor tuus bona legitimo titulo

possederit, potes, re perpensa, et perseverante dubio, haereditatem nihilominus *accipere* et *retinere,* dummodo constet, eum bona fide possedisse. Etenim, si axioma *in dubio melior est conditio possidentis,* favet antecessori tuo, etiam tibi successori favet: nam in hoc casu applicandum est principium possessoris dubiae fidei, qui possessionem bona fide incepit, quandoquidem antecessor et successor unicam personam moralem ex iure efficiunt ». 2.° « In dubio an aliquis bona vel mala fide inceperit, praesumendum est in favorem possessoris; quia delicta non praesumuntur, sed probari debent ». — Ceterum, si quis eo animo sit, ut rem quasi interim precario possidens velit eam domino, quandocumque apparuerit, reddere, *licite possessionem capit et retinet.* — Lugo d. 16. n. 96.; D'Annib. ed. 4.ª p. 2. n. 121.; Gousset 1028.

1355. *Quid, in casu dubii, si possessio rei non habeatur?* — Quando nemo eorum, de quibus dubitatur, utrum rei sint domini, rem ipsam de facto possidet, saltem ex aequitate naturali, si dubium aequale sit, res aequaliter inter illos est dividenda; si vero dubium sit inaequale, dividenda videtur iuxta dubii proportionem. Quod si res dividi nequeat, vendenda est, ut dividatur pretium; vel ex consensu partium est concedenda uni, qui obligetur ad ius unicuique caeterorum reddendum; aut etiam in sortes coniicienda, ut ei tribuatur, cui sors favebit. — La Croix 566.; Sanchez decal. l. 2. c. 23. n. 173.; Carrière 1101.; L. 706.; D'Annib. l. c.; Cf. 1469.

XXIII. — DE RESTITUTIONE EX INIUSTO LUCRO

1356. *Qualis habeatur restitutionis obligatio ex iniusto lucro?* — R. Obligatio restitutionis primo habetur *ex eo quod iniuste quis ditior factus sit ex re aliena.* Caput hoc restitutionis *ex eo quod quis iniuste factus sit ditior ex re aliena,* non respicit ipsam *rem alienam,* sed *lucrum* ex re aliena factum, et *fructus* rei alienae perceptos, neque fructus quoscumque, sed *fructus immediate perceptos ex re aliena,* quibus aliquis *iniuste ditior factus est,* ut iam declaravimus. Cf. 1341. De huiusmodi autem *lucri* et *fructuum* restitutione iam satis diximus. Cf. XXII. Quare nihil hic addendum superest. — Obligatio praeterea restitutionis ratione iniusti lucri habetur in omni contractu, in quo

quis debitam non servet aequalitatem, et restitutio tunc facienda est etiam ex alia causa, ex causa nempe contractus, de qua infra dicendum erit. — Illud autem notandum est, quod ut *res aliena* est fons restitutionis; ita ex eo quod *iniuste quis sit ditior factus,* alius est *restitutionis fons,* restitutio enim facienda est tunc non ipsius *rei alienae,* sed *lucri* iniuste facti, ut e. g. videre est in mandatario, commodatario, depositario, mutuo ratione usurae, acceptione indebiti, etc.

XXIV. — DE RESTITUTIONE EX INIUSTA DAMNIFICATIONE

1357. *An ex damnificatione restitutionis obligatio exsurgat?* — *Damnificator* dicitur, qui ius alienum laedit, proximo in bonis suis nocens, quin tamen inde ditior evadat. Quare damnificatio fons est *restitutionis,* a praecedentibus diversus. « Quicumque damnificat aliquem, videtur ei auferre id in quo ipsum damnificat; *damnum* enim dicitur ex eo quod aliquis minus habet quam debet habere... Et ideo homo tenetur ad *restitutionem* eius, in quo aliquem damnificavit ». S. Th. 2. 2. q. 62. a. 4, 6.; Inst. l. 4. t. 3.; C. B. 249. seqq.

Quodcumque hominis factum, quod alteri sit causa damni, ad eius damni reparationem obligat. Neque vero ad restitutionem obligat tantum factum proprium, sed etiam factum alterius personae, aut rei, quarum quis custodiam et curam habet. Et sic proprietarius domus, quae debitae conservationis aut constructionis defectu ruatur, damni tenetur, quod inde proveniat. Proprietarius vel custos animalis, quod pauperiem causet, damni quoque tenetur.

Si huiusmodi damnosum factum commissum fuerit cum intentione nocendi *dolus* et *delictum* appellatur, si absque ea intentione ex imprudentia et negligentia *quasi-delictum* et *culpa iuridica* dicitur. — C. I. 1151. seqq.; C. G. 1382. seqq.; C. H. 1089. 1092. 1104. 1105. 1902. seqq.; C. A. 1293. seqq.; C. B. 823. seqq. — S. Th. 2. 2. q. 62. a. 1. ad 2. a. 4. 7.; E. M.

1358. *Quaenam sint conditiones requisitae ad restitutionem ex damnificatione?* — Ut actio damnificans obligationem restitutionis inducat, iure naturae requiritur triplex conditio, nempe ut sit *in se iniusta,* et non tantum in intentione; *causa damni efficax,* i. e. ut

realiter influat in damnum alterius; et *theologice culpabilis;* scilicet, ut sit iniusta, *vere, efficaciter* et *formaliter*. Prob. Debet esse actio *in se iniusta;* secus non datur locus *reali reparationi* iustitiae. C. A. 1305. Debet esse *efficaciter iniusta;* secus, cum quis non sit auctor damni, damnum reparare non tenetur. Debet esse *theologice culpabilis;* secus obligatio in conscientia illatum *iniuria* damnum reparandi minime exoritur; siquidem *iniuria* in foro conscientiae defuit. — Hinc valde probabiliter ad damnorum compensationem non sufficit sola *culpa iuridica*, seclusa *culpa theologica*. Verum, si *iuridica culpa theologicam* etiam *culpam* inducat, tunc utique ad damnorum obligat compensationem. *Culpam,* nempe gravem. Cf. 1329. — Cf. 1072. 1073. 1077.; Ithur. Cas. 27. n. 2. 3. 5. 12. 13.; L. 550. 551. 556. 570. 572. 613.; C. A. 1299. 1300. 1306. seqq. 1331.; C. B. 276. 273. 280. 823. 827. 833. seqq.

Si plures factae damnificationes leves fuerint, et factae fuerint *eidem personae,* grave peccatum evadunt, sive ob intentionem gravis damni, sive ob moralem unionem brevi intervallo, sive ob cospirationem cum aliis, et sub gravi damnum illatum est reparandum. Si vero minuta damna facta fuerint diversis personis, et seorsim illata fuerint, neque omnia morali unione simul coalescant, ratione distantiae temporis, exiguae quantitatis, etc., grave non adest peccatum, cum nemo graviter damnificatur, et damnificatus ex alieno non ditescat, neque consequenter grave habeatur damni periculum pro societate, adeoque neque sub gravi adest obligatio reparationis damni.

1359. *Quid restituere debeat damnificator? — Iniustus damnificator restituere tenetur:* 1.° Totum aequivalens rei damnificatae; ita, v. g., si quis domum alterius culpabiliter incendat, integrum eius pretium domino rependere debet. 2.° Totum aequivalens damnis praevisis praeter rei damnificationem, si quae ex ea provenerint. Hinc, v. g., si opifex solitam operam aliquo tempore omittere cogatur, propterea quod instrumentum ei necessarium destruxeris, illum non modo de valore instrumenti, sed etiam *de lucro cessante* teneris compensare. *De lucro cessante:* « tale damnum non oportet recompensare ex aequo, quia minus est habere aliquid virtute quam habere actu ». S. Th. 2. 2. q. 62. a. 4. — C. L. 2392.

1360. *An teneatur ad restitutionem, qui inculpabiliter quidem causam damni posuit, sed postea non illud impedivit, licet impedire potuisset?* — R. Affirmative. Ratio est, quia quisque tenetur ex iustitia impedire, si potest sine magno incommodo, ne actio sua pro-

ximo noceat; ergo tenetur etiam impedire, ne malum ex actione sua secutum perseveret. — Hinc 1.° qui inculpabiliter subiecit ignem domui alienae, quando advertit ad incendii periculum, ex iustitia illud impedire tenetur, si possit. 2.° Pariter pharmacopola, qui venenum pro medicamento ex errore vendidit, ex iustitia emptorem monere debet. 3°. Item, qui errore aliquid grave contra famam alterius dixit, tenetur postea, cognito errore, illum corrigere; et, ni faciat, peccat graviter, et obligatur ad reparationem omnium damnorum, quae ex hoc proveniunt. — L. 564.

1361. *An reparari debeat damnum sequens ex causa culpabiliter quidem posita, sed iam retractata, quando damnum infertur?* — R. Affirmative, saltem si damnum illud fuerit determinatum, et in specie praecognitum. Sic, v. g., si quis voluntarie alteri venenum propinaverit, et postea eius effectum impedire non possit, utut facti poenitens maxime velit, damna ex homicidio provenientia reparare tenebitur. Ratio est, quia ille, qui posuit causam damni, semper pergit efficaciter in illud influere.

1362. *An reparari debeat damnum per accidens quidem, sed vacando operi illicito, illatum?* — R. Negative, quia damnum illud non est voluntarium, cum ne in confuso quidem praevisum fuerit. Nec refert, quod actio fuerit illicita; hoc enim ad iustitiae rationem nihil pertinet. Sic clericus, qui, venationi contra Ecclesiae prohibitionem vacando, hominem pro fera occidit, non magis iniustitiae reus est, quam laicus qui hoc fecisset. Immo damnum *per accidens* illatum, ne reparari quidem debet, etiamsi occasione actionis *iniustae* evenerit, quia connexionem cum illa actione non habet. Hinc ad restitutionem non tenetur, qui occidit Titium, quem minime videbat, nec praesentem sciebat, dum sclopetum in Caium dirigeret. — Lugo d. 8. n. 72. 82.; L. H. A. 39.

1363. *An ille teneatur ad restitutionem, qui pravo suo exemplo alios ad damnum inferendum induxit, si praeviderit pravi exempli efficaciam?* — Prima sententia probabilior negat, quia qui dat pravum exemplum, non est causa damni, sed mera occasio. Neque enim actio mala *per se* ad id tendit, ut alios ad eam imitandam excitet. Ergo alii damnificatores ex se omnino determinantur ad damnum inferendum. — Secunda sententia affirmat, quia praebens pravum exemplum, cum praevisione contagionis, haberi potest, ut causa efficax damni; quippe aliquo modo influit in determinationem eorum, qui damnum

inferunt; et experientia docet, homines magis moveri exemplis quam consiliis, iuxta axioma: *Verba movent, exempla trahunt.* — L. 537., 1. 2. n. 45.; Antoine p. 2. c. 3. qu. 15.; Billuart diss. 8.

1364. *An tenearis reparare damnum alicui obveniens occasione iniustae actionis tuae, v. g., si furatus fueris, et furtum illi imputetur?* — R. Negative, certo, si damnum illud non praevideris. Non enim es causa theologice culpabilis talis damni. — R. Negative etiam, probabilius, licet damnum hoc praevideris. Ratio est, quia actio tua, posita quoque damni praevisione, non illius causa *per se,* sed tantum *per accidens est.* — Immo probabiliter etiam negandum est, licet de industria egeris, ut actio tua ipsi imputetur; quia semper haec actio est tantum causa damni *per accidens,* et non *per se;* non enim in illud ex natura sua efficaciter influxit. Prava enim intentio non efficit, ut iniustum sit illud opus, quod ex se respectu tertii iniustum non est. — R. Affirmative, si quando tales fuerint circumstantiae, ut inter eas et gravem de altero suspicionem vera daretur connexio. Itemque affirmative omnino, si quis iis uteretur mediis, quae gravissimam suspicionem alterius accusandi praebeant, v. g., si vestibus eius indueretur ad homicidium patrandum, et has sanguine foedatas proiiceret, etc. — L. 635. 636.; La Croix 157.

1365. *Quid si opus externum ex mala quidem intentione ponatur, sed licet damnum accidere possit, non sit tamen vere probabile quod secuturum sit?* — Controvertitur inter gravissimos theologos. Clarior autem patebit status quaestionis ex sequentibus exemplis, scilicet; 1°. Aliquis ponit venenum aut laqueum in loco, per quem rarissime transit inimicus, sed ea intentione ut occidatur, si forte transeat. 2.° Medicus adhibet omnem diligentiam, ad quam tenetur, sed non vult maiorem adhibere ex odio, ut sequatur mors infirmi. Quaeritur: an isti causa sint iniustae mortis, quae forte subsecutura est, si de facto sequatur? Duplex est sententia. — Prima sententia communior negat. Ratio est, quia ex una parte actus externus non est iniustus, siquidem mera damni alieni possibilitas in rebus humanis attendi non debet; ex altera parte actus externus non efficitur iniurius ratione intentionis, cum intentio non influat in efficaciam causae, seu in periculum damni. Etenim tunc dicenda est causa mere *per accidens,* et prava intentio eius naturam non mutat. Hinc nec re iniurius est, qui in suo fundo puteum fodit, ut puteus vicini exarescat. Quis sane diceret ad restitutionem teneri directorem viae ferreae, qui ante singulos currus non mitteret exploratores uti viderent, an aliqua persona

sit in media via et per curruum transitum forte sit occidenda, licet id omittat ex prava voluntate omnes occidendi, si forte sint? — Secunda vero sententia affirmat. Ratio est, quia in praefatis casibus homicidium est sane contra iustitiam, et non excusatur, nisi quatenus involuntarium. Porro intentio illud reddit voluntarium. Etenim ideo, seclusa intentione, non est voluntarium, quia ponens causam non censetur velle efficaciter effectum, cum effectus probabiliter non connectatur cum causa; sed intentio illam connexionem supplet, et facit, ut operans vera illius causa sit. Ad rationem enim causae multum conducit intentio operantis. Ergo. Non sufficeret autem mera praevisio possibilitatis damni in praefatis casibus ad rationem iniuriae, sed etiam requiritur intentio illud procurandi. — Lessius l. 2. c. 9. n. 133.; Lugo d. 8. n. 75.; L. 584.; C. A. 1305. 1311.

1366. *An existimans ex errore invincibili, damnum a se illatum multo minus esse ac revera sit, teneatur ad totum illud restituendum, si postea verum pretium agnoscat, v. g., si quis proiiciat in mare gemmam alterius valentem 100, dum credit eam 10 tantum valere?* — Probabiliter tenetur ad restituendum solummodo pro rata damni cogniti; quia non censetur volitum damnum, quod invincibiliter est ignoratum. Restitutio enim, ex re iniuste accepta, sola materiali iniuria nititur; sed restitutio ex iniusta damnificatione iniuria nititur formali. Porro iniuria ex animo laedentis aestimatur, adeoque, si forte excessus non praevisus sit in illato damno, non imputatur. Oppositum vero non sequitur, si e contra excessus falso putetur; quia re damnum tunc non est, sed opinione; et opinione damnum non fit, fit actione. — Dabitur tamen obligatio reparandi totum damnum, si quando ob maioris pretii suspicionem saltem in confuso obortam totum damnum evadat voluntarium. — L. 613.

1367. *An teneatur ad restitutionem, qui alium impedivit a consecutione alicuius boni?* — R. Affirmative, si proximus habeat ius strictum ad rem obtinendam, v. g., in casu concursus ad aliquod publicum officium. Tunc enim quis vel iniustitiam in illum ipse committit, vel complex evadit iniustitiae illi ab alio factae. — Si proximus non habeat ius strictum ad rem consequendam, distinguendum est. Affirmandum, si *mediis iniustis* id impediatur, v. g., *fraude, calumnia, metu*, etc. Negandum vero, si impediatur, v. g., *mediis in se iustis*, v. g., *suasione, precibus*, etc. vel etiam si *mediis iniustis* impediatur, sed res sine peccato dari non potest, uti e. g. si mendaciis uxor impediat maritum prodigere bona familiae. Ratio est, quia in primo casu

fit alteri verissima iniuria; in secundo nullum ius alterius tunc violatur, nec in se, nec in mediis; neque *iniuria* in tertio casu habetur, cum obligatio non dandi habeatur. Quilibet enim ius habet ad actum illicitum impediendum, adeoque nullam committit iniustitiam relate ad eum, qui ideo aliquo privatur bono; quamvis, ad illum actum malum impediendum, iniustum adhibeat medium. Neque vero quis aliquod ius sive proximum sive remotum ad illud bonum praetendere potest. — L. 582. 585. 587. 588. 614. 632. 633., H. A. 61.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 2. ad 4.; Gousset 970.-972.

1368. *An tenearis ad restitutionem, si ex mala intentione v. g., ex odio, seclusis tamen mediis de se iniustis, avertas alium a consecutione boni, ad quod ius strictum non habet?* — R. Negative probabilius. Ratio est, quia nulla iniuria proximo infertur. Etenim ad iniuriam non sufficit mala intentio, sed requiritur, actio externa, quae vera et efficax causa damni iniusti sit. — L. 584. 585.; Elbel 108.

1369. *An teneatur ad restitutionem, qui dubitat, an damni causa ipse fuerit?* — Commune est inter dd., quod in dubio, an causa posita fuerit, vel an damnum illatum sit, ad nullam restitutionem teneatur. Ratio, quia factum non praesumitur, sed probari debet. — Si dubium versetur circa influxum actionis in damnum, quod certo evenit, controvertitur. Prima sententia ex S. Alph. valde probabilis affirmat, quia, posito facto actionis, praesumitur ipsam fuisse causam mali, si apta revera erat ad damnum inferendum. Secunda sententia ex eodem S. D. « satis etiam probabilis negat... et hanc videtur tenere D. Th. 2. 2. q. 62. a. 7... Ratio est illa regula generalis, quod nemo obligatur ad restitutionem, *nisi omnino* de tali obligatione constet, nempe quod ipse fuerit vera causa damni ». L. 562. — Negandum item videtur, si quis probabiliter iudicet damnum a se certo illatum iam sufficienter reparasse; praevalet enim possidentis conditio, et nemo re sua est spoliandus, nisi sit moraliter certa obligatio. — Idque valet etiam in casu debitoris, qui probabiliter iudicat se debito iam plene satisfecisse. Licet enim certa *antea* fuerit obligatio, nunc tamen dubia est. — L. 547. 575. 579. 706. Cf. hic 1469.

1370. *An tenearis reparare damnum, quod alicui ex errore intulisti, dum alteri nocere intenderes, v. g., si incendas domum Caii, quam putas esse domum Titii inimici tui?* — Duplex adest probabilis sententia. Prima, quam plures et graves thth. tenent, affirmat, quia adsunt in eo casu omnes conditiones requisitae ad restitutionem

urgendam, scilicet actio iniusta, causa damni efficax, et culpa theologica. Secunda « cum Leandro, Molin., Tamb., Lugo, La-Croix... negat eum teneri ad restitutionem, modo is non intenderit, ne confuse quidem, incendere domum alterius quam Titii... Ratio, quia ad obligationem restitutionis, quae oritur ex damnificatione principaliter facta propter iniuriam, requiritur iniuria formalis; nec sufficit iniuria materialis, et solum effectiva sine animo, sicut nec sufficit iniuria tantum affectiva, opere externo non completa, ut esset haec. Cardinalis de Lugo enim sic loquitur: « cum ego intendo damnum inferre Titio, animo illi tantum iniuriam irrogandi, quocumque alio excluso; si postea per errorem invincibilem laedam Caium, iniuria respectu Titii non est formalis et affectiva, sed dumtaxat materialis et effectiva, ac mere accidentalis, cum mihi non fuerit animus eum laedendi, nec in particulari, nec in generali; et ideo non teneor illi restituere damnum, quod oritur ex iniuria. Non obstat dicere, quod ad obligationem restitutionis satis sit intendere aliquam actionem iniustam et eam exsequi; nam respondent dd. citati, quod ad onus restitutionis, ratione damnificationis, non sufficiat sola actio materialiter iniusta, sed insuper requiratur actio formaliter, seu voluntarie iniuriosa in alterum qui laeditur. Haec autem actio iniuriosa voluntaria deest in casu nostro, cum accidat actio praeter intentionem, quae non est alicui formaliter iniuriosa: si enim intendam tantum laedere Titium, et quemcumque alium excludam, tunc neminem voluntarie offendo; non Titium, quia de facto is non laeditur; non alterum, quia respectu istius mea actio est prorsus involuntaria, et ideo error est circa substantiam ». Ita S. Alph. 629. Mox vero discrimen ostendens S. D. damnificationis et furti, subdit: « In furto enim non attenditur, cui voluerit facere iniuriam, sed an vere voluerit rem accipere invito domino, cum in hoc videatur differre obligatio restitutionis ob damnificationem, a restitutione ob furtum, nam in damnificatione principaliter intenditur iniuria in personam domini, et accessorie illius damnum; in furto autem principaliter intenditur lucrum iniustum, et accessorie iniuria domini; et ideo error domini, in casu furti, videtur, esse circa qualitatem, in casu vero damnificationis circa substantiam ». Sane iniuria personae fit, et si non fit personae, quaenam unquam iniuria esse potest? Cf. L. 628.

1371. *Ad quid teneatur damnificator in bonis animi?* — Quicumque *fraude,* mendacio, vi, metu, vel alio *medio iniusto,* vel *ex officio obligatus,* nititur sua actione alicui *inferre damnum* spirituale

sive ordinis naturalis, eum, e. g., privando memoria, ratione, etc., per venenum, philtrum, etc., sive ordinis supernaturalis, eum, e. g., inducendo in peccatum, in errorem contra fidem, etc.; vel nititur eum *privare aliquo bono* sive naturalis sive supernaturalis ordinis, e. g., ne scientiam vel artem addiscat, ne ingrediatur in religionem, etc., tenetur *ex iustitia* amovere *medium* illud *iniustum*. Reparare praeterea debet *damna,* quae ex medio illo iniusto eveniant, dummodo damna ista in eodem ordine reparari possint. Utriusque ratio est, quia quilibet ius habet, ne *iniuste* damnum ipsi inferatur, aut a consecutione boni impediatur. L. 660-662.; S. Th. Quodl. 5. a. 25.; C. A. 1299. 1300.

Si quis autem *ex officio non obligatus,* et *absque fraude,* mendacio, vi, metu, vel alio *medio iniusto,* causa sit alteri sua actione alicuius *damni* spiritualis, sive supernaturalis, sive naturalis, vel *privationis* alicuius *boni,* tenetur *ex caritate* impedire, si possit, cum maiori vel minori suo incommodo pro maiori vel minori damni alieni periculo, maiori vel minori bono quo alter privatur, ne actio sua proximo noceat. Si id enim non praestat, iam eius actio, causa damni alieni, quae ab initio erat forsan prorsus inculpabilis, dum advertit nunc ad damnum subsequens, culpabilis omnino evadit. Et si ab initio culpabilis fuit, in culpa perseverare non debet. Ad nullam tamen *ex iustitia* tenetur damnorum reparationem, e. g., si quis malo exemplo tantum vel prava suasione, sine vi et fraude, alium induceret ad peccatum; vel si quis gratuito, sine ulla pacti vel officii obligatione, ac seclusis fraude et dolo, male alium doceret ex mera negligentia vel ignorantia. — L. 660.

1372. *Ad quid teneatur damnificator ob iniustum homicidium?* — Homicidae vel mutilatores nihil probabilius restituere debent praecise *pro vita, membro,* etc., quia haec non sunt pretio aestimabilia. Tenentur vero ad compensanda omnia alia damna temporalia, quorum homicidium *causa efficax* fuit. L. 7. *de His qui effuderint;* Dig.; C. A. 1325. seqq. 1329.; C. B. 823.; L. 626.

1373. **Resolves:** Homicida vel mutilator tenetur compensare damna, quae *ipsi personae laesae* inferuntur ante ipsius obitum, cuiusmodi sunt expensae in morbo curando factae, et si quid per id temporis et eam ob causam perdidit ex operae intermissione, ex omissa negotiatione, ex impedito lucro, etc. quae, nisi ab ipso laeso condonentur, solvenda erunt in eius defectu haeredibus, quicumque illi sint,

ad quos *iura realia* occisi transeunt. L. 630. 631.; G. 725.; C. A. 1325. 1326. 1337.

Compensare debet damna *necessario* obvenientia *uxori, filiis,* aut *parentibus* occisi. Etenim iniustus homicida illis etiam tenetur restituere, quibus *sua iniusta actione* damnum *per se* intulit. Atqui illis, quos occisus alere *debuisset* et *potuisset,* attenta aetate, valetudine, etc., *sua iniusta actione per se* damnum intulit. Ergo. *Horum* autem *ius laesum,* cum ius non sit ipsius occisi, hic illud occisori remittere non potest. Ex ipsa vero ratione adducta patet quantitas compensationis faciendae ab occisore erga tales personas. Tantum nempe, per se loquendo, restituere tenetur quantum occisus tenebatur et poterat praestare pro eorum necessaria *sustentatione,* et eorum statui debita, iuxta tamen *spem* istius sustentationis. *Uxori,* etc., non aliis; quos forte occisus alebat, quia damnum iis contigit *per accidens. Sustentatione;* adeoque si egeant, et quatenus ac quamdiu egeant. Lugo d. 11. n. 81. 82. 88.; L. 630. 631. 632.; C. A. 1325.-1327. 1329.; C. L. 2384. seqq.

Compensare item debet alia omnia damna *uxori, filiis* aut *parentibus* occisi, quibus occisus lucraturus erat et relicturus probabiliter erat bona, secundum aestimationem huius frustratae spei, si nempe id praeviderit occisor, iniusto enim medio privantur consecutione horum bonorum. Cf. 1367.

Compensare debet damna quaevis et quorumcumque, quae ex morte occisi *necessario* et *per se* ac *iniuste* sequuntur; talia sunt damna creditorum. Nam, occidendo, iniuste summa vi impedit debitorem creditoribus satisfacere. Cf. 1367. Neque etiam potest occisus ea condonare, quia disponendi de aliorum iuribus nullam potestatem habet. Verum alii simpliciter negant hanc obligationem, Lessius l. 2. c. 9. dub. 26.; alii eum obligant in casu tantum, quo laedens creditorum damna *praeviderit;* quod certe necessarium omnino est; et alii asserunt non teneri homicidam ad restituendum creditoribus occisi, etiamsi homicida eorum damnum *praeviderit,* dummodo non *intenderit.* Ista tamen *directa intentio,* sive adsit, sive desit, non immutat naturam illius actionis externe iniustae erga creditores et causae efficacissimae eorum damni. Enimvero, si occisio non est obiective inspecta causa *per se* eorum damnorum, talis certo non fit per extrinsecam hanc *intentionem.* — L. 584. 613. 633. 634. 636.; C. B. 843. seqq.

1374. **Nota:** Licet homicida poena capitali plectatur, restitutionis obligatio transit ad haeredes. C. A. 1337. Hi enim succedunt et in

iura et in debita realia defuncti. Censent tamen plures excusari haeredem a restitutione, si compensatio damnorum non petatur, quia tunc partes praesumuntur condonare. L. 631. 705.

1375. *An ad aliquid teneatur, qui alterum occidit in duello?* — R. Negative probabilius, sive fuerit provocans, sive provocatus. Nam ille ipse, qui occisus est, in duellum consentiens posuit *suo consensu totam causam necessariam* et *sufficientem* eorum damnorum. Excipe, nisi alium induxerit vi aut gravibus minis, sicque quasi coegerit. — L. 638.

1376. *Ad quid teneatur damnificator ob stuprum et fornicationem?* — Duo distinguenda sunt, *simplex iniuria* et *damnum*. — *Simplex iniuria* compensatur *satisfactione;* eaque debetur tum mulieri, quae invita stuprum passa fuerit, tum, regulariter loquendo, eius parentibus; si nempe id patri innotuerit, et filia adhuc in patris familia permaneat, licet amplius non sit sub patria potestate. *Satisfactione,* nempe veniam petendo, honorem exhibendo, humili sui submissione. L. 641.

Pro *damno* mere *naturali,* seu pro laesione integritatis corporalis et amissione virginitatis, nihil, *saltem probabilius,* restituendum est; quia damnum illud pecunia compensari nequit. L. 640.

Etiam pro *damno temporali,* quod ex turpi consortio subsecutum sit, nihil, excepta prolis educatione, restitui debet, quando mulier sollicitationi consentit; neque ipsi mulieri consentienti, quia scienti et volenti non fit iniuria, neque eius parentibus; quia nullum eorum strictum ius violatur. Excipe tamen, nisi fornicator crimen ipse revelet, et ex diffamatione damnum mulieri eiusque parentibus proveniat, quod profecto erit reparandum. C. A. 1328.; Gousset 1012.; L. 641.

Si stuprator vi, fraude, dolo, minis puellam violaverit, tenetur reparare omne damnum ei vel eius parentibus inde obveniens; quia huius damni est causa efficax et iniusta. L. 641.; C. A. 1328.; C. B. 825. 847.

Damnum reparandum est, si nempe mulier ex amissa virginitate, vel amplius nubere non possit, vel non nisi deteriores nuptias inire possit. Damnum autem inde adest, si stuprum reveletur, minime vero si occultum maneat, adeoque tunc restitutio cessat. Si autem mulieris culpa reveletur, licet vim ipsa passa sit, sibi debet imputare damnum. Si vero viri culpa reveletur, is damnum tenetur compensare, licet mulier consenserit, et iam antea fuerit corrupta. Quod si neque viri ne-

que mulieris culpa reveletur, et mulier invita fuerit oppressa, vir periculum in se suscepit damni, et ad restitutionem tenetur. L. 640. 641. 642. 646.

Restitutio in hoc consistit, quod vir mulierem aut *dotet,* aut in uxorem *ducat. Dotet,* nempe si nullam habeat dotem; aut, si insufficientem habeat, eam augeat, ut mulier aeque bene possit nubere. *Ducat,* si nempe mulier velit, ne iniuriae iniuria addatur, si cogatur. Mulieris autem est eligere, vel dotem accipere vel matrimonium inire; nam neque ad dotem accipiendam cogi potest, siquidem illatum damnum aliter non potest magis ad aequalitatem reparari, nisi inito matrimonio; et si matrimonium velit mulier, vir eam, *per se,* ducere tenetur in conscientiae foro, praesertim, si matrimonium promiserit; vel si puella, quam seduxit, inde conceperit, ad scandalum impediendum, et ad filii sortem assecurandam. Lugo Resp. Mor. l. 1. d. 44. Attamen, quia coacta matrimonia malum saepe habent exitum, hinc communiter docent dd. sufficere, si vir mulierem dotet, qua aeque bene nubere possit, et ad matrimonium tantum, aiunt, virum teneri, si mulierem dotare non possit; dummodo id facere possit sine suo longe maiori damno, uti, e. g., si mulier longe inferioris sit conditionis, si ex matrimonio magnum timeatur scandalum. Dos autem soli mulieri, cuius interest nubere, debetur, et deberi incipit ex quo petatur. Quare, si ea non petita, mulier aeque bene nubat, vel moriatur, nihil debetur. — L. 641. 642. 644. 648. 649., l. 6. n. 104. 851.; Lugo d. 12., n. 8. 9. 11. 12. 14. 16. 17. 18., Resp. Mor. l. 6. d. 19.; C. L. 2391.

Uterque natum filium agnoscere et alere tenetur; quia utriusque filius est. Si citra infamiam filius agnosci non possit, et mulier vim passa fuerit, vir solus eum alere tenetur, C. A. 1328.; sed, si mulier quaestum suo corpore faciat, ipsa sola filium tenetur alere. In stupratoris autem defectu, mater curam filii suscipere debet, licet nullam culpam admiserit, *quia mater est.* Sed tunc recursum servat in corruptorem, qui omnes expensas, quas occasione prolis illa fecit, ipsi compensare tenetur.

Si vero mulier in peccatum consenserit, ex Iure Romano mater tenetur alere infantem per tres annos, et postea ei pater providere debet. Ex C. I. et C. G. nihil expresse statuitur. Iurisperiti tamen agnoscunt, parentes aeque et in solidum obligari saltem ad alendos et educandos filios *legaliter* recognitos. Hoc ex C. I. 138,; C. G. 203. eruitur. Ex C. A. 139. 141. 143. 163. 166. seqq.; C. H. 165.; C. B. 1707.-1709., 1715., pater principaliter obligatur, et in eius defectu

mater. Etsi autem filii non fuerint recogniti, iure tamen naturali eadem obligatio ipsis incumbit. — Carrière 1371.; Gousset 1016.

Ex C. B. 1717. habetur paternitatis inquisitio, et art. cit. 1707.-1709. 1715. obligationes habentur, erga filium, matris; et, erga filium et matrem, patris. Item ex C. He. 302. seqq. ius mater et filius habent inquirendi de patre; et patris idem declarantur obligationes erga filium et erga matrem, et in casu etiam quod matrimonium matri ante concubitum promiserit.

Ex C. A. 163. 164. pater, nisi confiteatur, ille praesumitur, qui cum matre commercium habuit tempore ad prolis conceptionem apto. Ac plena est probatio, si eius nomen in libris baptizatorum rite fuerit consignatum, parochi ac patrini testimonio accedente.

Filium naturalem pater et mater ex C. H. 134. seqq. recognoscere tenentur, quando scriptum aliquod indubitanter ipsorum adsit, quo expresse recognoscant suam paternitatem vel maternitatem; et quando, quoad patrem, filius sit in possessione continua status filii naturalis requisiti patris, comprobata actibus directis eiusdem patris aut suae familiae, et quando, quoad matrem, probetur plene factum partus et identitas filii. — Filius naturalis recognitus ius habet non tantum ad alimenta, immo etiam ad haereditariam portionem, quae ex eodem Cod. ei debetur, art. 840. — Filius naturalis recognitus distinctae tamen conditionis est respectu filii naturalis legitimati. Nam iste succedit primo loco, et recognitus tertio loco post descendentes, et post ascendentes, art. 807.

1377. *Ad quid teneatur damnificator ob adulterium?* — Restituendum est quidquid *ex falsa causa* illegitimo filio, quasi *legitimo,* obvenit. Hinc « restituendum est pro expensis, quas *maritus* facit in alimentis prolis alienae. Item quod ea de causa ei donat, vel post mortem relinquit, quod quidem aliis filiis vel cohaeredibus reddendum est. Item si *mariti consanguinei,* putantes filium esse legitimum aliquid eo intuitu ei donant vel relinquunt. Haec enim omnia *ex falsa causa, et dolo iniusto* adulteri faciunt et expendunt ». Lugo d. 13. n. 2. 34. seqq. — Restituendum e contra non est, quod adulterino filio a matre et maternis consanguineis quocumque modo obveniat, donatione, legato, testamento.

Restituere autem debent tum ipse *filius adulterinus,* tum eius *adulteri parentes. Adulterinus filius* restituere debet *ex re iniuste accepta,* adeoque restituere debet ea, quae adhuc habet, vel eorum aequivalens in quo iniuste ditior factus est. — *Parentes* restituere de-

bent *ex iniusta damnificatione,* adeoque damnum compensare debent, quod ex adulterino filio, pro legitimo habito, *per se* et quasi necessario sequitur, videlicet impensas a marito, vel ab eius ascendentibus factas in adulterinum filium alendum, sustentandum, educandum ; eaque quae adulterinus *ab eis,* non ab aliis consanguineis, accepit, dono, testamento, successione. Quod ab aliis consanguineis quasi frater vel nepos accepit, *per accidens* est. — Lugo d. 13. n. 37. 40.; L. 659.

Parentes autem restituere debent, nempe 1.° adultera, nisi haec invita fuerit oppressa, filiis legitimis plus relinquendo, parcius vivendo, rem familiarem diligentius administrando ; 2.° adulter, nisi mater facile potuisset filium subducere. — Uterque autem in solidum tenetur ; si ex utraque parte crimen fuerit voluntarium, quia *totum* utrique imputandum est. — Si adulter vi aut metu gravi consensum mulieris extorserit, solus ad totum damnum reparandum tenetur. — Lugo d. 13. n. 9. 13.; Less. l. 2. c. 10. dub. 6. 7.; L. 659.; C. B. 826. 847.

Restituere vero debet *filius,* si certum et evidens ipsi sit esse adulterinum. Restituere item eius parentes debent, si certum et evidens sit eum fuisse ex adulterio conceptum. — Lugo d. 10. n. 17.

Restitutio facienda est *iis,* qui impenderint, dederint, eisque defunctis, eorum haeredibus ; restitutio item facienda est *legitimis filiis,* adulterini filii *causa* laesis, si filius illegitimus simul cum legitimis haereditatem acceperit. L. 659.

Praedictae restitutionis iuste excusans causa est, si fieri nequit sine gravi periculo et damno vitae, libertatis, famae. Lugo d. 13. n. 58.; L. 653.

Si crimen marito innotuerit, debebunt *personalem iniuriam* compensare per veniae petitionem, per signa doloris, et submissionis, ac per alia huiusmodi. — Ithur. Cas. 6.

Si nulla secuta sit proles, nulla facienda est restitutio. Per adulterium enim tunc nullum infertur damnum, sed solum simplex personae iniuria.

1378. *Quid in dubio, utrum proles sit mariti an adulteri, vel ex tali adultero potius, quam ex tali alio?* — R. Ad 1.um probabilius, ad nihil tenentur adulteri, quia de damno non constat. L. 657.; Lugo d. 13. n. 17., et alii multi contra alios, qui dicunt pro rata restituendum esse.

R. Ad 2.um Prima sententia tenet, utrumque adulterum teneri ad restitutionem pro rata. Ratio est, quia certum est damnum, et

constat illud ab alterutro peractum esse; singuli autem sunt causa efficax et iniusta incertitudinis, quae impedit, ne compensatio ab uno determinate exigi possit. La-Croix l. 3. p. 1. n. 704., p. 2. n. 337.; Lugo n. 19.; Roncaglia c. 2. q. 3. Secunda sententia negat, quia onus certum imponi non potest, ubi dubia est obligatio. Excipe nihilominus, si adulter secundus advertisset, saltem implicite, quod suo peccato foret causa incertitudinis. Item, si adulteri ex communi consilio adulterium patraverint, vel si neuter ignoraverit mulierem ab alio iam cognitam. L. 658. — Elbel de Actib. human. 161. seqq.; Cf. hic 1369., C. B. 830.

1379. *An mulier crimen suum revelare teneatur, si alio modo damnum reparare nequeat?* — R. Negative, generatim loquendo. Ratio est 1.°, quia communiter haec revelatio fieri nequit sine magna mulieris infamia, et saepe sine periculo mortis, vel odii perpetui aut aliorum gravium malorum. 2.° Quia, etiam tali medio adhibito, difficile damnum reparare posset, praesertim cum filius matri fidem adhibere non teneatur. Cf. 1380. Excipiunt communiter, si mater sit perditae famae, etc. L. 653.

« Mulieri, quae, ignorante marito, de adulterio prolem suscepit, quamvis id viro suo timeat confiteri, non est poenitentia deneganda... Sed competens satisfactio per discretum sacerdotem ei debet iniungi ». C. *Officiis* 9. *de Poenit. et remiss.;* S. Th. Quodl. 5. a. 16.

1380. *An filius teneatur credere matri etiam iuranti, illum illegitimum esse?* — R. Negative, quia ex iure et sensu communi nemo tenetur credere uni testi, etiam probatissimae fidei. Secus tamen, si praeter testimonium matris accederent indicia evidentia, v. g., absentia patris a longo tempore. L. 654.

1381. *An, si adulteri vel fornicatores essent opulenti, et mitterent prolem ad nosocomium, tenerentur ad impensas resarciendas?* — Controvertitur. Prima sententia affirmat. Ratio est, quia nosocomia sunt instituta in gratiam infantium, non vero parentum; nec praesumendi sunt eorum fundatores voluisse divites a solvendis expensis eximere. Lugo d. 13. n. 3.; Bouvier de Restit. p. 2. art. 2.; Carrière n. 1373.; Rousselot opusc. de Sexto Praec. — Secunda sententia negat, quia ista nosocomia erecta sunt pro omnibus indiscriminatim infantibus, qui a parentibus abiiciuntur, sive ad genitores divites, sive ad pauperes pertineant. Neque obstat, quod subsidia a Gubernio vel a Municipio pro istis parvulis praebeantur, quia haec pro puerulis derelictis

generatim tribuuntur, quin ad parentes attendatur. Insuper huiusmodi hospitia instituta sunt eo fine, ut infantes illegitimi liberentur a periculo mortis tum aeternae, tum temporalis, cui maxime exponerentur, nisi in piis illis locis susciperentur. Quot enim parentes impios et barbaros infamiae metus adegit sive ad abortum prolis suae procurandam, sive ad necem ipsi inferendam? Porro filii divitum non minus ac filii pauperum tale periculum incurrerent. S. Lig. 656., qui hanc sententiam putat probabiliorem.

1382. *Ad quid teneantur milites ob damnum occasione militiae illatum?* — Ad nihil tenentur milites *ratione damni in actione communi,* nisi ipsis de iniustitia belli constet, quia non sunt damnificatores *formaliter* iniusti. — Milites autem in bello *evidenter iniusto* tenentur de damnis omnibus, quae *per actionem privatam* intulerunt; et tenentur singuli pro rata *de damnis a toto exercitu illatis,* nisi ex gravi metu ad belligerandum coacti fuerint; tunc enim neque reali actione, neque communi conspiratione in totum damnum influxum exercuerunt. — Duces autem seu Principes tenentur primario et in solidum de toto damno per exercitum illato, quia sunt vere mandantes; vel, si damnum non imperarunt, illud ex officio impedire tenebantur. — Lugo Resp. Mor. l. 6. d. 16.

1383. *An singuli milites teneantur in solidum de toto damno ab exercitu illato, aliorum defectu?* — R. Negative probabilius; quia totius damni singuli causa non sunt, sed partis tantum. Singuli enim neque sufficiens neque necessaria totius damni causa sunt. Ceterum in praxi ex impotentia absoluta forent excusandi.

1384. *Ad quid teneantur milites conscripti desertores?* — Tenentur per se ad castra redire ex obedientia seu ex iustitia legali. Ipsum commune bonum publicae securitatis tuendae exigit militare servitium a civibus praestandum. Societas enim ius habet suae conservationis, et consequenter ad media necessaria, ut ab internis et externis hostibus defendatur. Porro tale medium omnino necessarium est vis militaris. Quare militiae leges iustae omnino per se sunt, eisque cives obtemperare tenentur. Patet autem, ut iusta lex ista sit militiae, non plures esse requirendos milites quam sint necessarii ad rei publicae securitatem, et ut si sufficientes adsint voluntarii milites, alii ad militiam non cogantur, cum hoc non fiat sine eorum et familiarum damno. Clerici autem, religiosi et filii familiae alendae omnino necessarii a lege militiae sunt eximendi. Sunt qui tenent legem

militaris servitii esse mere poenalem, ac nihil peccare milites, qui exercitum deserunt; sed hoc omnino falsum est, cum necessitas ipsius existentiae et communis boni societatis civilis, exercitum requirat, et alia etiam addatur ex iuramento praestando sanctior obligatio. L. l. 1. n. 147., l. 3. n. 616. — Excipe: 1.° Si nimium salutis periculum offenderent, v. g., si media confitendi non suppeterent, etc. 2.° Si redeuntes morte, triremibus, aliisve gravissimis poenis plectendi forent. 3.° Si bellum sit evidenter iniustum. — Certo autem ad nullam restitutionem tenentur desertores, quandocumque lex alios ipsorum loco non requirit; quia nullo modo iustitiam commutativam laedunt, cum nulli alteri damnum inferant. Secus vero esset, si alii eorum causa militiae onus subire deberent.

1385. *Ad quid teneantur, qui se locaverunt pro aliis et deinde militiam deseruerunt? — Per se* tenentur restituere pretium acceptum illi, a quo acceperunt, quia ipsis deest ratio ad accipiendam pecuniam, quae non nisi propter militiae onus erogatur. Attamen hoc valet tantum, ubi ille, qui militem loco sui conduxit, periculo militiam subeundi exponatur. Hoc enim secluso periculo, licet desertor militiae onus non subeat, ab hoc militiae onere conductorem liberavit, qui hoc revera in ea conductione intendebat.

1386. *Ad quid teneantur nondum inscripti militiae, qui ab hac se subtrahunt sine iustis causis? —* Milites *conducti* qui ex contractu et pacta mercede ad servitium militare se obligarunt ex iustitia commutativa tenentur ad illam sequendam. Quam si non praestant, ad restitutionem et damni reparationem tenentur. — Milites *conscripti,* qui magistratus vel medicos corrumpunt, ut ab eis invalidi declarentur, certo *ad restitutionem tenentur;* si alii ideo eorum loco militiam subire debeant. Sunt enim cooperatores tamquam mandantes, vel consulentes, vel alio quocumque modo, *iniustitiae:* magistratus enim et medici ex quasi contractu obligantur.

Qui mendaciis, fraudibus, aut praevia mutilatione, magistratus decipiunt, iuxta sententiam communiorem, *obligantur ad restitutionem.* Ratio est, quia alii iuvenes exempti *ius strictum* habent, ne talia media cum ipsorum detrimento adhibeantur; et requisiti sorte citra *strictam iniuriam* declinare nequeunt onus militiae, legitime ipsis impositum; cum lex seu sortes lege stabilitae *ius strictum* constituant, alios requirendo, alios vero a militia eximendo. Bouvier de Restitutione quaest. 2. art. 2. Sed aiunt, quod ipsi non sunt causa, sed tantum occasio damni, quod illi patiuntur, nam causa efficax damni

est lex militaris. Sed hoc falsum est; lex sola non est causa damni; et sane, si illi legem servassent alii non conscriberentur, sed causa damni simul est lex, et factum contra legem conscriptorum.

Quare *ad restitutionem non tenentur,* si per legem ad militiam omnes iuvenes apti assumuntur; quia tunc nulli damnum ipsi inferunt. — Practice autem loquendo, urgenda restitutio saepe non est, in *praecedentibus* casibus, sive quia illi, qui praedictas adhibent fraudes contra iustitiam peccare non credunt, et difficile illis persuaderetur, sive quia moraliter impossibile est illatum damnum reparare. — Qui ad militiam effugiendam in aliam patriam se conferret, ut ibi vitam degeret, nullo modo peccaret, quia lege patriae suae absens non adstringeretur, cum lex extra territorium suum extendi nequeat. At qui iam ad militiam designati ab hac se subtrahunt, vel exemptionem sine veris causis obtinent, si nemo eorum loco ex lege requirendus sit, peccant contra iustitiam legalem, ad nullam tamen restitutionem tenentur. — Gousset, 1002. Cf. hic 234.

An autem adversetur iustitiae distributivae, quod solae familiae, quae filios habent militiae idoneos hoc onus subeant? Plures affirmant, et ideo tunc vellent, ut divitum familiis aliud onus imponatur, si filios ad militiam aptos non habeant. Verum, quomodo id adversari potest iustitiae distributivae, si familiae quaedam filios aptos ad militiam non habeant, et ideo ab hoc onere eximantur? Quod cum in antecessum cuilibet contingere potest familiae, omnium par est conditio. Secus laederetur etiam iustitia distributiva non tantum quoad familias, filios ad militiam idoneos non habentes, sed etiam quoad ipsos iuvenes, quorum alii apti alii omnino inepti sunt ad militiam. Et tunc, sublata militia, natio profecto una die non perduraret in suo esse, et a potentiore natione, quae suam ambit extendere dominationem, absorberetur. Ac, eadem ratione, omnia abolenda essent etiam tributa, quia omnia essent iniusta. Nam illi qui nihil habent, nullum solvunt tributum.

XXV. — DE RESTITUTIONE EX CONTRACTU

1387. *An habeatur restitutionis obligatio ex contractu? — Restitutio,* damni dati redintegratio est. Damnum autem *ab ademptione* dictum est. Quare restitutio proprie supponit aliquid ademptum et quasi diminutum ex rebus nostris. Hinc quae quis praecise vi con-

tractus vel quasicontractus alteri debet, e. g., vi venditionis, emptionis, mutui, commodati, etc. non *restituit,* sed *reddit,* quasi *retro dat.* — Nihilominus ut vera *ex natura,* et *ex lege* competit restitutio, ita etiam ea *ex pacto* competere potest. Et sic, si commodatarius dolo malo fregit vasa sibi commodata, naturali iure ad restitutionem tenetur. Si culpa civili ea non custodivit et amisit, civili iure ad restitutionem tenetur. Si fortuitum casum in se suscepit, ad restitutionem etiam tenetur non ex iure naturali seu civili, sed ex pacto. Itemque ad restitutionem et damnorum compensationem ex pacto quis tenetur, *eo non impleto,* vel si *in mora* constituatur. Eademque exsurgit obligatio restitutionis ex quasi-contractu: « sicut Principes, qui tenentur custodire iustitiam in terra, si per eorum defectum latrones increscant, ad restitutionem tenentur; quia redditus, quos habent, sunt quasi stipendia ad hoc instituta, ut iustitiam conservent in terra ». S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7. — C. I. 1218. seqq.; C. A. 919. 1295.; Inst. l. 3. t. 14.

1388. *An requiratur culpa theologica ad inducendam restitutionis obligationem pro damno illato rei alienae, quae detinebatur ex contractu aliquo,* v. g. commodati, depositi, locationis, etc., vel sufficiat culpa *iuridica?* — Duplex adest hac in re *probabilis* sententia; altera affirmans, altera negans, de qua iam diximus n. 1072.

1389. *An etiam requiratur culpa theologica ad restitutionis obligationem ob damnum alteri illatum in officio implendo, seu in quasi-contractu servando* v. g., si medicus ex errore inculpabili remedium nocivum aegroto praebuerit? — R. Affirmative probabilius. Ratio est 1.° quia non potest probari obligatio restituendi ob culpam mere iuridicam in officio, seu in quasi-contractu, sive ex iure naturali, sive ex lege positiva, sive ex partium conventione. 2.° Quia talis obligatio esset nociva bono publico; inde enim fieret, uti viri probi et timorati a suscipiendis aliorum negotiis, nec non ab officiis publicis arcerentur. — Excipe tamen: 1.° Si quis suscipiens aliquod officium expresse promittat, se adhibiturum talem diligentiam; nam sic obligatur ex speciali pacto, praesertim, si propterea maius stipendium accipiat. 2.° Quando talem diligentiam promisit tacite, e. g., iactando se meliorem et doctiorem aliis, sicque impediendo, ne alter quaereret doctiorem, vel diligentiorem; nam sic alterum decepit, et consequenter tenetur ad damnum ex sua ignorantia, aut negligentia secutum, etsi haec in se non fuerit theologice graviter culpabilis. — Cf. 1072.; Ithur. Cas. 27. n. 20.; Gousset 923.; C. A. 1299. 1300. 1306.; Inst. 1. 4. t. 3. § 6. 7.

1390. *Quid ratione morae debeatur?* — Si obligatio sit in certa *pecuniae* summa tradenda; quae tradita non fuit tempore suo, solvi debet a die qua debitor est *in mora* legale interesse, quin teneatur creditor probare damna, quae passus est, C. I. 1231.; C. A. 1333. Immo a die iudicialis petitionis, vel specialis conventionis initae, post elapsum restitutionis tempus, debentur usurae usurarum. C. I. 1232. Cf. hic 1105. 1106.; C. A. 1335.

Si materia contractus non sit pecunia, sed *alia res*, et debitor *in mora* sit rem tradendi, res eius manet periculo, licet ante moram periculo esset creditoris. C. I. 1219. Si damnorum compensatio sit determinata a conventione, ipsi standum est, C. I. 1230. Secus compensanda sunt, dolo non interveniente, tantum damna quae praevisa sunt, aut potuerunt praevideri tempore contractus, C. I. 1228. Dolo vero interveniente, compensanda sunt omnia damna quae directe et immediate proveniunt ex non peracto obligationis implemento, C. I. 1229. — C. A. 912. 913. 1324. 1333.; L. 704.

XXVI. — DE RESTITUTIONE EX LEGE VEL EX IUDICIS SENTENTIA

1391. *An habeatur restitutionis obligatio ex iudicis sententia? — Nullum dubium est obligationem adesse restituendi ex iuridica iudicis sententia.* Id constat 1.° ex comm. thth. sententia; 2.° quia civilis etiam potestas, dum legitime praecipit, vim habet obligandi in conscientia. Atqui legitime praecipit civilis magistratus, sive iuxta legem mulctam solvendam imponat, sive etiam iuxta eamdem legem lites proprietatem respicientes dirimat. Ergo. Quod autem hae leges iustae sint patet iterum 1.° ex comm. thth. auctoritate; 2.° ex eo quod apud omnes civiles nationes istae leges viguerint et vigent; 3.° quia hae leges maxime necessariae sunt ad rectum regimen civilis societatis eiusque commune bonum, unde civilis auctoritas nullo pacto carere potest morali facultate tales leges ferendi. — L. 631. 641. 711. 927.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 3., q. 66. a. 5. ad 1.

1392. *An habeatur restitutionis obligatio ex lege? — Nullum etiam dubium est, ut ex modo dictis constat, obligationem adesse restituendi immediate ex ipsa lege, nulla etiam iuridica iudicis sententia*

intercedente. Talem restitutionis faciendae effectum *consequenter* producit lex civilis in duplici tantum casu: 1.° Cum *ipso facto* transfert dominium, ut sunt leges praescriptionis. 2.° Cum iterum *ipso facto* impedit dominii translationem, ut sunt leges contractus *ipso facto* irritantes, et *pretium legale* mercium decernentes. Quare ad mulctam vel ad restitutionem nullo pacto quis tenetur ante iudicis sententiam condemnatoriam vel saltem declaratoriam, si lex sit *poenalis*, vel mere *prohibitiva*, sed non irritans, vel etiam *irritans*, sed *iure* dumtaxat, non *ipso facto*.

1393. *An in reliquis legibus, stante iuridica culpa, ad restitutionem quis teneatur, ante sententiam iudicis, et post eam possit se compensare?* — Loquitur S. Alph. 554. de culpa iuridica, an ea sola, sine culpa theologica, sufficiat ad restitutionem imponendam, et ait; « Illae leges, quae in aliquibus casibus omnino praecipiunt restitutionem, istae quidem obligant, etiamsi absit peccatum, sed non ante sententiam iudicis ». — Damnatus autem a iudice « ad reparandum damnum ob iuridicam culpam, minime pro tali sibi reparatione compensare potest, quia iudicis sententia pro foro etiam interno patienti damnum adsistit ». Ithur. Cas. 27. n. 4. Culpa civilis iuste coercetur, quia communis damni periculi vitandi res est. — Licet ergo dominus non teneatur reparare damna per sua animalia illata proximo sine sua theologica culpa, ante sententiam iudicis, tenetur tamen post sententiam, neque se deinde occulte compensare potest. — Hinc etiam « etsi praecise pro vita, membro, occisione non sit obligatio restituendi; per sententiam tamen iudicis cogitur iniurians satisfacere pro iniuria ». L. 631. — Si ad evitandum damnum, alteri damnum causatur, compensatio illi debetur ab eo in cuius favorem damnum illud illatum est. Ita ex C. L. 2396. seq. — C. A. 1320. seqq.; C. I. 1154. 1155.; C. H. 1905. seqq.; C. L. 2394. 2395.; Inst. 1. 4. t.; 3. 5.

1394. « *An qui fraudibus seu mendaciis, aut falsis testibus impedit, ne fisco applicentur bona, quae ob crimen, v. g., non soluti vectigalis vel aliud, essent fisco addicta, teneatur ad restitutionem?* — R. Cum Less... ac aliis communissime, quod post sententiam certo tenetur; secus vero ante sententiam, quia ante sententiam nullum ius acquisivit fiscus ad poenam, quae non nisi post sententiam debetur; vel quia sic saltem accipitur communiter hoc fisci ius ad poenas ». L. 583. Sed Cf. hic 1367.

XXVII. — DE RESTITUTIONE EX INIUSTA COOPERATIONE

1395. *An ex iniusta cooperatione restitutio debeatur, et quotuplex ea sit? — Restitutio facienda est ex iniusta cooperatione.* Damni enim dati non unica causa semper est, et cooperator ad iniustum proximi damnum, vere huius causa est. Hinc tenentur ad restitutionem omnes illi, qui quoquo modo sunt causa influens et efficax damni secuti; ac qui ex officio et obligatione iustitiae obligati cavere damnum, non caverunt. — Cooperatio autem ad damnum proximi novem modis fieri potest, quorum sex priores sunt positivi, tres posteriores negativi. Omnes sequentibus versibus continentur: *Iussio, consilium, consensus, palpo, recursus, Participans, mutus, non obstans, non manifestans.* — S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7.; C. B. 830.

1396. *Quid de iubente et de mandante? — Iubens* est, qui sua auctoritate alium cogit ad aliquid exequendum; *mandans* autem est, qui alteri, libera conventione, aliquid exequendum committit, et ita, vel promissa mercede, eum inducit ad agendum, ut damnum suo nomine alteri inferat. — Iubens seu mandans tenetur ad reparandum omne damnum imperatum, et ex vi iussionis seu mandati illatum; secus autem, si damnum nomine suo factum solum approbet. Ratio est, quia in priori casu, efficaciter in damnum influit. Quoad autem posteriorem casum, mera facti approbatio nihil pertinet ad rationem mandati, atque adeo qui mere iam factum approbat, mandans dici neque debet, neque potest. L. 558.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7.; E. M.

1397. *An teneatur ad restitutionem mandans, si mandatum revocaverit, antequam damnum fuerit illatum?* — R. Negative, si revocatio innotescat mandatario ante exsecutionem mandati; secus autem, si nullatenus aut tardius innotescat: quia in priori casu mandatum evanescit, et non influit in damnum; non evanescit et influit in posteriori. L. 558.

1398. *An mandans teneatur de damnis, quae mandatario in mandati exsecutione obveniunt?* — Affirmat La-Croix cum aliis, quia mandans, damnum iubendo, censetur suscipere in se obligationem mandatarium indemnem servandi. At videtur id coarctandum ad casum, in quo mandans per fraudem, dolum, vim, aut metum, alium coegit; nisi de damno omnino fortuito agatur, nullam habente connexionem

cum actu imperato. Secus enim mandatarius videtur sponte in se suscepisse totum onus et illius consectaria; et nisi pactum de indemnitate praecesserit, mandans non ex iustitia, sed tantum ex quadam aequitate tenebitur. Sed neque ex aequitate, si sciens volens mandatum ille periculosum suscepit. — Gousset 950.

1399. *An mandans teneatur reparare damnum, quod exsecutor ex errore invincibili alteri intulit?* — R. Negative, quia vera damni causa est error mandatarii. Excipiendum tamen, si forte nimis difficile fuerit errorem cavere. Licet enim omnes consentiant, mandantem non teneri de damnis, quae mandatarius intulerit ultra mandatum; at id limitant, si in potestate fuit mandatarii fines mandati servare. Ergo, et in casu si moraliter non erat possibile errorem cavere, error mandanti imputari debet. — C. B. 278.

1400. *An superior, ratum habens damnum, mandanti comparandus sit?* — R. Negative, si ratihabitio exsecutionem damni subsequatur, quia tunc in damnum influere nequit. Secus vero, si damnum praecedat, seu propositum damni inferendi respiciat, et in illud vere influat. L. 558.

1401. *Quid de consulente?* — Consulens peccat contra iustitiam, quoties sciens et volens praebet iniquum consilium, quo alter efficaciter inducatur ad damnum iniuste inferendum; quia damnum est et ipsi imputabile. Constat etiam ex pr. 39ª d. ab Innoc. XI. Hinc consulens, qui bona fide dedit damnosum consilium, cognita veritate, tenetur illud retractare, et quidem ex iustitia. Consulens vero non tenetur ad restitutionem, si exsecutor de se erat iam determinatus ad damnificationem, ita ut etiam absque illo consilio damnum fuisset illaturus; quia tunc consilium non efficaciter in damnum influxit. Secus autem, si exsecutor etiam a consilio illo fuerit efficaciter motus, quia tunc vere est efficax *concausa* damni. — L. 561. 562.; S. Th. 2. 2. q. 12. a. 2. ad 4.; a. 7.; Gousset 952.; C. A. 1300. 1315.: E. M.

1402. *An teneatur ad restitutionem consulens, qui consilium suum revocat ante exsecutionem damni?* — R. Negative, si consilium fuerit *nudum,* id est simplex, quia per revocationem tollitur tota vis consilii. — Si consilium fuerit *vestitum,* seu motivis innixum, controvertitur. Probabiliter etiam negative, modo adhibita fuerint in retractatione alia motiva, saltem aeque efficacia; quia tunc damnum ex alterius tantum est malitia; et consilium damni occasio sed non causa est. Ita Azor, etc. contra alios, quorum sententiam probabiliorem dicit S. Lig. Ex-

cipe, si furi ad damnum inferendum determinato ostenderis modum ingrediendi domum, quem secus non invenisset, aut quid simile; quia cooperatio tua tunc fuit vere efficax, praesertim si praevideris, furem pravum suum propositum non esse mutaturum; nisi tamen monueris eum, cui damnum imminet, ad quod in casu teneris, ut censent doctores apud S. Alph. 559., si absque aequali vel maiori damno possis damnificandum monere de damno imminente. — L. 564.; Gousset 955.

1403. *An teneatur ad restitutionem consulens minus malum ad maius avertendum?* — R. Negative, si agatur de eadem persona, quia consilium ipsi favet, nedum noceat; secus autem iuxta multos, si agatur de alia, de qua damnificator non cogitabat, quia haec rationabiliter invita merito censetur. L. 565. 577. Contrarium tamen tenent alii, ratione ducti, quod hoc non sit ad minus malum inducere, sed a maiori removere. Vasquez Op. de Scand. art. 1. dub. 2. n. 14.; Turrianus de Fide, Spe etc. disp. 95. dub. 6.

1404. *Quid si alter iam sit determinatus ad damnum, v. g. ad occidendum, et tu suadeas tantum modum, nempe, ut occidat veneno non gladio; in illo non in alio loco, vel tempore?* — « Adest duplex sententia probabilis. Prima dicit te teneri ad restitutionem, quia suadendo modum concurris ad substantiam damni; suadendo vero, ut damnum citius inferatur, totius es causa damni, cum alter per illud tempus potuisset animum mutare... Secunda sententia absolute excusat a restitutione, modo certum sit, alterum suum pravum animum non mutaturum... Ratio, quia consulens tunc non est causa efficax mali quoad substantiam damni; et haec est mihi probabilior... Et sic pariter probabilissime excusant a restitutione eum, qui materialiter cooperatur ad damnum domini, quando scilicet alter sine sua cooperatione adhuc certe damnum intulisset, v. g., si quis teneat scalam ei, qui etiam ascenderet sine auxilio ». L. 563. 576.

1405. *An teneatur ad restitutionem suadens damnum ex ignorantia, sed cum culpa gravi?* — Si consilium dat ex suo statu seu officio, v. g., advocati aut confessarii, tenetur, quia tunc vere causa iniusta et efficax damni est. — Si talis persona non sit, non tenetur erga *petentem* consilium, nisi adsit *dolus,* seu magnam affectet peritiam, quam non habet; iste enim sibi imputare debet si decipiatur, cum consilium petat ab homine rudi; tenetur vero erga *tertiam personam,* si damnum ei secuturum praevideat, alium enim inducens in errorem nocivum ipsi causa iniusta et efficax damni est. — Dans au-

tem inculpabiliter consilium alteri nocivum, tenetur deinde rem advertens ex iustitia facere quantum potest, sine magno tamen incommodo, ne damnum accidat. — L. 564.; Gousset 954.; C. A. 1299. 1300. 1315.

1406. *An consulens scienter malum alteri teneatur etiam de damnis, quae hic passus est exsequendo pravum consilium?* — R. Negative, per se. Ratio est, quia ipsi nullam intulit iniuriam, cum nulla iniuria scienti et volenti fiat. Secus tamen, si consulens adeo exsecutorem circumvenerit fraudibus vel sophismatibus, ut hic ad consilii iniquitatem non adverterit. — Cf. n. 1398.

1407. *An consulens primario, vel secundario tantum, ad restitutionem teneatur?* — *Per se, secundario* tantum tenetur, quia exsecutor est *principaliter agens,* utpote *qui nomine proprio et in propriam utilitatem,* per se loquendo, agere censetur. L. 560.

1408. *Quid de consentiente?* — Consentiens ad restitutionem tenetur, quotiescumque scienter ac libere emittit suffragium vel sententiam, ex quibus directe pendet violatio iuris alterius, id est, quoties dat *consensum efficacem* in damnum seu iniuriam proximi. *Consensum efficacem,* quia si consensus efficaciter in iniuriam non influeret, non teneretur ad restitutionem, cum affective quidem, sed non effective in nocumentum consentiret: itemque si, seclusa fraude aut pacto speciali, alium a consecutione boni, ad quod nullum ius haberet, suffragio suo impediret. — Non tenetur de damno, qui sententiam aut suffragium prius datum authentice revocat, antequam consummetur nequitia; neque suffragans bona fide, quamvis detecto errore teneatur ex caritate, immo ex iustitia, votum suum revocare, si per tempus id ipsi liceat. — L. 566.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7.

1409. *An teneatur ad restitutionem consentiens, qui dat iniustum suffragium, si non desint alia suffragia, iam ad damnum sufficientia?* — Certum est, consentientes omnes aeque ad restitutionem teneri, *si de condicto suffragia dederint;* cum, inita conspiratione, omnium sit unica actio moralis. — Certum est etiam, omnes consentientes contrahere obligationem restituendi, *quando eodem tempore suffragium tulerunt;* quia cum nullus tunc prior fuerit neque posterior, sententia, resultans ex suffragiorum summa, singulis suffragantibus merito tribuitur. — Certum quoque est, non excusandos esse a restitutione eos, qui *primi* dant suffragium, antequam numerus sit completus, etiamsi praevideant non defuturos alios, qui consentiant, quia vere influunt in

damnum; quamvis enim sine illis esset inferendum, per illos tamen partialiter de facto infertur. — Utrum vero, seclusa conspiratione et simultanea suffragiorum collatione possint excusari a restituendi obligatione *ultimi* suffragantes, quando iam votorum numerus ad negotii definitionem requisitus expletus est, controvertitur. Plures graves theologi affirmant, quia eiusmodi suffragatores nullo modo sunt causa damni, cum iam illud sufficienter ab aliis praeparatum ac determinatum fuerit. Negant alii, quia cum nunquam perfecta censetur sententia, nisi concludatur per omnium suffragiorum collationem, ultimi non secus ac primi in sententiam iniustam influunt. — Lugo d. 19. n. 17. 22.; L. 566. 574.

1410. *An obligationem restituendi contrahat ille, qui suffragium non fert, cum ferre possit?* — R. Negative quando ius ferendi suffragii cuipiam concessum est *in meram ipsius gratiam seu favorem;* quia privilegio nemo cogitur uti, et consequenter nullam hic alteri iniuriam infert. — R. Affirmative, si dandum foret *ex officio,* et ipsius omissio esset causa efficax damni gravis et iniusti. — Cf. n. 705.

In civili praesente societate suffragium ex suscepto officio et munere publico habent Ministri, Senatores, Deputati, aliique huiusmodi. Suffragium item habent ex legis privilegio cives electores, qui certis praediti sunt requisitis a lege qualitatibus. Huiusmodi suffragandi ius ob communem exercendum est utilitatem, ex legali iustitia, quae publico prospicit communitatis bono.

Unde *privilegium* et *ius* hoc suffragandi ratione requisitarum a lege conditionum, est simul *officium* seu *obligatio* suffragandi ratione publici boni, ex legali iustitia. Si Deputati ante electionem suam annuntiant programma e. g. divortium defendendi, religiosos ordines eiiciendi, eorumque bona usurpandi, etc., nonne eorum electores quasi mandantes de damno tenentur? Deputati nonne publice asserunt mandatum se exequi suorum electorum? Si vero electores abstinent a suffragio ferendo, peccare utique possunt contra legalem iustitiam, ad restitutionem tamen non tenentur, quia ex iustitia commutativa ad suffragandum non tenentur.

1411. *Quid de palpone?* — Palpo dicitur qui laudando, adulando, vituperando movet alium ad damnificandum. — Qui induxit alium ad damnum inferendum, proponendo laudem, aut secus ignominiam secuturam, tenetur de damnis. Talis enim cooperatio se habet instar consilii, cum nempe agendi motiva de se communiter efficacia proponuntur. Quocirca palpo iisdem omnino obligationibus obnoxius est, ac

consulens. — Qui homini iniuria affecto ita repraesentant huius iniuriae magnitudinem, ut ille commotus vindictam sumat, ad restituendum tenentur, modo saltem probabiliter damnum secuturum esse adverterint. — Non tenetur autem ad restitutionem, qui facinus iam patratum approbat vel ratum habet, nisi causa sit, cur non fiat restitutio, aut nova damna inferantur. — L. 567.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7.; E. M.

1412. *Quid de recursu, seu de receptante, vel recursum praebente?* — Receptans, nimirum qui scienter ac libere latroni praebet refugium et assecurationem, tenetur de damnis exinde provenientibus. Sic enim furis voluntatem in proposito vel furandi, vel non restituendi, vel iterum furandi, efficaciter ac iniuste determinat, aut firmiorem efficit. — Pariter ad restitutionem tenentur mercatores, et praesertim caupones, aliique omnes, qui accipiunt res furtivas, furta filiorumfamilias, servorum, etc., vel ea occultant, aut etiam sibi vindicare in pretium mercium, compotationum etc. solent. — Inter receptantes computandi non sunt illi, qui amicos vel consanguineos malefactores domi recipiunt; nec illi, qui eos sub spe emendationis occultant, vel iis ostendunt viam, qua fugere possint, cum ad carcerem vel ad necem quaeruntur. — L. 568.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7.; C. A. 1314.

1413. *Quid de participante?* — Participans duplex est: alius in praeda, alius in actione damnosa. — Participans in praeda tenetur ad restitutionem partis, quam accepit et apud se detinet. Est enim mala fide possessor rei alienae. — Participans in actione damnosa, seu concurrens cum alio, sive *immediate*, sive *proxime*, ad damnum physice inferendum, tenetur ad restitutionem. Immediata enim cooperatio, pecuniam e. g. asportando simul cum fure, eum adiuvando, cooperatio in ipsum damnum est. Proxima autem cooperatio est, quae iam laedere incipit, domus ianuam e. g. cum fure effringendo, adeoque iniuriam continet, et restitutionis obligationem infert; nempe, nisi metus excuset gravioris mali. Participans in actione damnosa, tantum mediate seu remote, a restitutione excusatur. Mediata enim et remota cooperatio nullam continet iniuriam, et sola caritate vetatur. Ac neque caritate vetatur, si actus in se non sit intrinsece malus, et eum quis praestet ad grave damnum vitandum. — Si damnum inferens sine alterius cooperatione illud eodem modo certe intulisset, a restitutione cooperator excusatur, quia cooperatio non intelligitur, si supervacanea opera praestetur; puta tenere scalam ascendenti, qui sine tali auxilio, bene solus ascenderet. L. 563. — Billuart diss. 8. art. 13.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7.; L. 571.; C. A. 1313.

1414. *An aliquando licita sit immediata cooperatio ad damnum proximi in materia iustitiae?* — Quoad *damnum vitae* nunquam licet immediate cooperari, ne cum vitae quidem periculo, quia nunquam licet occidere directe innocentem. Quoad *damnum membrorum* nunquam pariter licet, ad mortem quoque vitandam, immediate concurrere ad alterius mutilationem, nisi forsan pro avertenda ipsius morte; quia tunc est potius ei vitam servare. — Quoad *damnum in bonis fortunae* tres communiter admittuntur casus, in quibus ex metu gravi licita est cooperatio, propterea quod dominus non censetur rationabiliter invitus, scilicet 1.° si cooperans possit ac velit damnum, quando forte ad id teneatur, reparare; 2.° si damnum grave absque cooperante aequaliter et certe ab agente principali illatum fuisset; 3.° si damnum sit leve respectu domini: tunc enim ex caritate illud aequo animo ferre debet.

Controvertitur autem, an tibi liceat cooperari immediate ad damnum grave proximi ex gravissimo metu, v. g., mortis, si damnum reparare non possis aut non velis. Negant quidam, quia actus videtur intrinsece malus, cum laedat ius proximi, qui rationabiliter invitus merito supponitur. Et sane persona laesa in hanc cooperationem neque ex iustitia, quae non obligat ad vitam alterius cum tanto gravamine proprio servandam, neque ex caritate, quae etiam cum tanto incommodo non urget, consentire tenetur. — Alii tamen probabiliter affirmant. Etenim constitutus in extrema necessitate subripere id potest, quo mortem declinet, quia tunc omnia bona sunt communia. Cur igitur ille, cui mors intentatur, non poterit cooperari subreptioni bonorum proximi ad propriam vitam et proximo periculo eripiendam? Num dominus rationabiliter invitus esse poterit? Insuper seclusa furti voluntate, illa materialis actio pecuniam e. g. accipiendi et asportandi indifferens in se est. — L. 563. 571.; H. A. tr. 10. n. 56.; S. Th. 2. 2. q. 78. a. 4.

1415. *Quid de muto, non obstante, non manifestante, seu de cooperatoribus negativis? — Cooperatores negativi* ii sunt, qui non impediunt damnum proximi, cum ex pacto vel ex officio illud impedire teneantur. Dicuntur vulgo *mutus, non obstans, non manifestans. Mutus* ille est, qui non loquitur, non clamat, non praemonet damnificandum, dum ad id ex officio vel contractu tenetur. *Non obstans* dicitur, qui dum infertur damnum, non obstat, rem non custodit, licet id ex iustitia praestare debeat. *Non manifestans* vocatur, qui post damnum illatum, damnificatorem domino laeso, vel superiori non denuntiat, licet ex officio atque adeo ex iustitia denuntiare debeat.

Nemo ratione damni non impediti tenetur ad restitutionem, nisi ex iustitia illud impedire teneatur; qui enim non adigitur ad damnum ex iustitia impediendum, ex sola caritate obligatur, cuius violatio ad restitutionem non obligat. — Omnes, qui obligantur ex contractu, vel ex officio impedire damnum alterius, si id culpabiliter negligant, ad restituendum tenentur; ex iustitia enim damnum impedire debent. Ergo, si omittant, contra iustitiam peccant, et proinde ad damna resarcienda obligantur. — Ut negative cooperans ad restitutionem teneatur, necesse est, ut damnum sine gravi incommodo impedire potuerit; quia nec contractus, nec lex positiva cum gravi onere, saltem ut plurimum, obligare solent. Neque item tenetur qui non prohibet, quia frustra id conaretur. Huc pertinent qui operam suam aliis locant ad damnum impediendum, ut custodes agrorum, sylvarum etc.

Ad damni compensationem etiam tenentur, qui aliis in aliquo officio superesse debent, si isti in eo damnum causent, quamdiu sub eorum manent vigilantia; qui incapaces vel improbos eligunt et admittunt, in gestione alicuius negotii, eo ipso enim in se assumunt damna, quae isti in officio illo exercendo inferre possunt; qui aedes inhabitant, si quis de eorum familia sub eorum custodia, e. g. si puer nondum rationis usum adeptus, aliquid in publicam viam proiiciat cum damno transeuntium; qui damnum aliorum non impediunt ex re sua e. g. ex suo animali per alienum agrum excurrente, et *pauperiem faciente,* ex suis aedibus ex ruina collapsis, etc. Ex iustitia enim commutativa quisque obligatur, ne per res suas perinde ac per actiones suas damnum aliis inferatur. Nempe hi tenentur ex quasi contractu, ex quasi delicto. C. I. 1151. seqq.; C. G. 1328. seqq.; C. A. 1309. 1320.; C. L. 2380, seq. 2394. seqq.; C. B. 831. 839. 841. — L. 573.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7.; Cf. 683.

« Pauperies est damnum, sine iniuria facientis, datum: nec enim potest animal iniuriam fecisse, quod sensu caret ». L. *Si quadrupes* 1. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur* Dig.

1416. *An confessarius teneatur ad restitutionem, si poenitentem de restitutione facienda ex gravi negligentia vel ignorantia monere omiserit?* — R. Negative probabilius. Etenim licet ex officio confessarius teneatur bene instruere poenitentem, ideoque peccet graviter, si id omittat, quando necessarium est; non tamen ad hoc tenetur ex obligatione erga tertium. Excipe, si confessarii silentium positivae approbationi aequivaleat, v. g., si interrogatus responsum ita declinet, ut absentia obligationis poenitenti suadeatur. L. 578.

1417. *An consiliarius teneatur ad restitutionem, si per omissionem suffragii iniustae sententiae non obstiterit?* — R. Affirmative, si suffragium ferre debeat *ex officio,* quia officium ex iustitia adimplendum est, saltem communiter loquendo, et seclusa iusta causa, ac nisi quis suo suffragio nihil se impetraturum videat. R. Negative, si ius suffragii habeat ex mero privilegio, seu ex mero favore; vel si suffragium nonnisi ex mera caritate ferre possit; tunc enim potest absque iniustitia suffragium omittere. Lugo d. 19. n. 61. seq.; L. 574.

1418. *An teneatur ad restitutionem, qui accepit pecuniam a fure, ut taceat, si ex officio clamare non debeat?* — R. Negative probabilius, saltem, *per se.* Ratio est, quia tacere posset ob preces furis absque iniustitia, siquidem clamare ex iustitia non tenetur. Ergo a pari ob munera promissa vel tradita tacere potest absque iniustitia. Secus autem dicendum esset, si pecuniam acciperet, ut observet, num quis adveniat; quia tunc furto positive cooperaretur. L. 571.

1419. *An custodes non denuntiantes damnificatores teneantur compensare omnia damna et etiam solvere mulctam?* — R. ad 1.um Affirmative, *per se,* quia ad damna impedienda constituuntur. Excipe, si agatur de rebus levioris momenti, pro quibus, ex consuetudine et praesumpta domini voluntate, sufficit secreta admonitio.

R. Ad 2.um Negative probabilius ob praxim contrariam, cui communis sensus concordat. Ratio autem est, quia, nisi nominatim aliud convenerit, suas hi locant operas, ne domini damno afficiantur, non ut ditiores fiant. — Idem dicendum de iudice mulctam punitoriam non exigente. Nam ad id tenetur iudex ratione iustitiae vindicativae, non ad ditandum alterum vel fiscum, quod omnino per accidens est. Attamen, si apud iudicem facta fuerit damnificatoris denuntiatio, ille ad puniendum, et ad damni reparationem procurandam tenetur. L. H. A. tr. 12. n. 73. Cf. hic 1394.

XXVIII. — CUI SIT RESTITUENDUM

1420. *Cuinam fieri debet restitutio?* — *Restituendum est domino certo et noto,* cuius ius laesum est, quoties absque gravi difficultate et alterius iniuria fieri potest, nec alia adest causa a restitutione excusans. Per restitutionem enim omnia redeunt in pristinum statum. —

Hinc qui subduxit rem apud alium depositam, vel locatam aut commodatam, non domino sed ipsi possessori restituere debet. Possessor enim sine iniuria privari nequit iure custodiae, usus, vel possessionis, nisi ipse consentiat. L. 596. 599., H. A. 64.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 5.; C. I. 1241.; C. G. 1239.; C. A. 1424. — Cf. 1343. 1351.; D'Annib. ed. 3.ª p. 2. n. 242.

Ex C. I. 1243.; C. G. 1241.; C. H. 1163.; C. A. 1424. *valida non est* solutio facta creditori, si hic *incapax* erat, nisi probetur solutum in eius utilitatem cessisse. — E contra ex C. I. 1242.; C. G. 1240.; C. H. 1164. solutio bona fide facta illi, qui crediti titulum possidet, valida est, etsi postea possessor crediti evictionem patiatur, nam possessor pro legitimo domino habetur.

1421. *Cuinam sit restituendum cum incertum est, sive ignotum sive dubium sit, cuinam res debita sit?* — « Quando bona restituenda, sive debita quaecumque sunt *incerta,* h. e. eum cui debeantur *ignoras,* aut adire *non potes*, aut illi restituere; tunc si ea habes *sine delicto*, ut si invenisti, vel a mercatore, v. g., per errorem accepisti duas ulnas panni pro una, et iam is discessit, nec scis quo abierit, teneris adhibere aliquam diligentiam inquirendi, post quam si spes non sit sciendi dominum, probabile est, quod non tenearis ea dare pauperibus... sed possis tibi retinere », quasi *inventa*. L. 580. — Idque valet et tunc quando dominus rei ignorat apud quem res sua reperiatur, et tunc quando ipse sciat apud quem res sua sit, uti e. g. si ignotus viator rem in publico hospitio reliquerit. Si enim nullo modo eam reclamat, et aliunde sit impossibile eum cognoscere, res *pro derelicta* intelligitur. Sed cum non sit *amissa,* restituenda erit si repetatur. Possessionis enim causa immutari non potest.

Sine delicto; possessor enim malae fidei restituit pauperibus seu causis piis. Nemo enim iniuste ex re aliena ditescere potest. Ac si agatur de debito ratione damnificationis, pauperibus etiam vel causis piis restitutio est facienda.

Si vero domini sint *incerti* seu *dubii,* restitutio facienda est iis, quibus res probabilius vel probabiliter debetur. Si dominus rei sit *incertus* seu *dubius* tantum inter paucos, e. g., tres vel quatuor, « tunc nequit restitutio fieri pauperibus, sed res dividenda est inter eos, quos inter defraudatus exsistit ». Si vero dominus *incertus* seu *dubius* sit inter multos, e. g., inter loci habitatores, « tunc restitutio fieri debet pauperibus, ut habetur C. *Cum tu de Usuris*... Sufficit autem quod fiat pauperibus cuiuscumque loci. Sufficit etiam, quod fiat locis piis,

ut communiter docent... Si autem plures et varii domini incerti alicuius communitatis damno affecti fuerint, tunc omnino restitutio facienda est pauperibus eiusdem communitatis laesae ». L. 590. 595. 596.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 5. ad 3. « Si casu, quo teneris rem restituere pauperibus, tibi ipsi revera indigenti eam des, et tunc quidem postea factus ditior, adhuc non teneris restituere ». L. 696.; Lugo d. 20. n. 8.; L. 580.

Utrum in casu domini *ignoti* restitutio facienda sit pauperibus ex iure naturali, ex praesumpta domini voluntate, an ex iure canonico, quaestio est inter doctores. *Ex iure canonico.* Scilicet ad omnia debita, ex delicto exorta, extenditur restitutio pauperibus facienda lucri ex officio male suscepto. C. *Cum sit* 16. *de Iudaeis* etc., et ex usuris, C. *Cum tu* 5. *de Usur.* Sed haec eadem Iuris canonici dispositio ex iure naturali repetenda videtur, ut nempe, illa restitutione pauperibus facta, loco domini, indemnis fiat ipsa societas, et ita cautum sit eius securitati; furtum enim et laedit pacem et concordiam privatorum inter se et laedit commune societatis bonum et commercium. Insuper cum res suo domino restitui non possit, ipsa natura et praesumpta eiusdem domini voluntas exigit, ut eius cedat spirituali utilitati.

« Notandum, quod *super his debitis incertis* bene potest fieri *compositio* per B. Cruciatae... Potest etiam haec compositio fieri per S. Poenitentiariam... *Compositio* haec solet etiam concedi *pro fructibus ecclesiasticis male perceptis* ». L. 591. 593. *Incertis;* videlicet, si dominus ignoratur, nec amplius probabile sit eum aliquando appariturum. *Compositio; componere* est S. Sedem debitum ex parte remittere, alia parte in pias causas erogata. Ut licita et rata sit compositio, opus est iusta causa *quoad debita incerta;* eaque rite facta, domino etiam comparente, nulla ei amplius competit restitutio. Ut autem ea rata sit, *quoad ecclesiasticos fructus,* quando hi ex canonica poena extorquentur, nulla opus est iusta causa, quia in legis recidit dispensationem. — Lugo d. 21.; E. M.

1422. **Resolves**: Si quis vendens in aliqua civitate defraudavit multos in pondere vel pretio, restitutio facienda est augendo eodem modo pondus vel mensuram, aut pretium minuendo erga ementes ordinarios, qui damnificati praesumuntur, si facile fieri possit; secus restitutio pauperibus facienda est.

1423. *An quando creditor tuus coactus fuit cessionem bonorum facere, ipsi vel eius creditoribus restituere debeas?* — Generatim loquendo, creditori tuo restituere non debes, sed creditoribus eius de-

bitum tuum est a te manifestandum. Ratio est, quia licet creditores cedentis bona dominium directum in illius bona non habeant, iure tamen stricto gaudent, ut ex illis bonis indemnes serventur. Attamen quandoque posses tuo creditori restituere, v. g., si debitum sit exiguum, si probus sit, et credas illum esse creditoribus restituturum; item si versetur in gravi necessitate, et debito illo valde indigeat ad vitam ducendam, quia, ut docent communiter theologi, bona cedens potest subducere ea, quae ad vivendum omnino necessaria sunt. — L. 699.; Gousset 772.; C. H. 1914.

XXIX. — QUANTUM SIT RESTITUENDUM

1424. *Quaenam sit quantitas restituenda?* — Tantum est restituendum quantum alter laesus fuerit. Ratio est, quia vi iustitiae commutativae aequalitas servanda est, eaque laesa reparanda est. Neque vero reparatur, nisi adaequatio fiat inter ablatum et redditum. Hinc, si quis damnificatur, quia aufertur ei id quod actu habebat, tale damnum est semper restituendum secundum recompensationem aequalis. Si vero damnificatus aliquis impediendo, ne adipiscatur, quod erat in via habendi, tale damnum non oportet recompensare ex aequo, quia minus est habere aliquid virtute, quam habere actu; sed recompensatio facienda est secundum conditionem personarum et negotiorum. — L. 614.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 1. 3. 4. 5.; C. A. 1323. 1411. 1412.; C. B. 249. seqq. 272.

1425. *Quid sit solidaritas?* — *Solidaritas, seu obligatio restituendi in solidum*, est onus incumbens *totum* damnum illatum reparandi. Ratio enim restituendi, seu reparandi damnum, est, quia quis fuit causa damni. Ille ergo qui tantum *partialiter* fuit *causa* damni non nisi ad *restitutionem* seu reparationem damni *partialem* tenetur, qua nempe parte causa ipse fuit damni, sive ipse solus laeserit, sive etiam alii partialiter laeserint, *seorsim* ab ipso, et tunc unusquisque pro damno a se illato tenetur. Ille vero, qui *totius damni causa* fuit, *totum* damnum reparare debet. Ut quis ergo obligetur *in solidum* ad restitutionem seu reparationem damni, debuit esse *causa efficax totius damni*. Verum, si solum ipse sit causa efficax totius damni, tenetur utique in solidum seu ad *totum* damnum reparandum *ipse solus*, sed

nulla cum aliis solidaritate. Si vero *simul cum aliis cooperantibus causa totius damni* fuit, tunc cum aliis solidaritas adest, et simul cum aliis *in solidum* ad totum damnum reparandum tenetur. *Simul cum aliis cooperantibus;* si plures tamen, sed seorsim unus ab alio, causa adaequata fuerunt totius damni, singuli *ad totum* damnum reparandum tenentur, quod vero inter omnes aequaliter dividendum, si omnes restituant, et ita etiam *in solidum* omnes tenentur. Verum, si unus inadaequatam damni causam posuit, v. g. bovem non letaliter vulneravit, alter adaequatam, bovem occidendo, ille tenetur de vulnerato bove, hic de occiso; ille de damno a se illato, hic *de toto* seu *in solidum*. — C. A. 1391. 1302.; C. B. 840.

1426. *Quandonam quis sit causa totalis damni? — Causa totalis damni* potest quis esse sive *moraliter,* alios movendo ad damnum inferendum, sive *physice* damnum inferendo et exsequendo, C. A. 1301.

Causa quis *physica totalis* damni est, quando ponit actionem ad totum effectum *necessariam* et *sufficientem,* ut si quis ad alium occidendum in eum explodat; quando ponit actionem *sufficientem, licet non necessariam, actu in totum* effectum *influentem*, ut cum duo *una simul* in alium explodunt eumque occidunt; quando ponit actionem quidem *insufficientem,* sed *necessariam*, ut si quatuor trabem asportare non possint, quintus accedit, et asportant. Ratio est, quia in his omnibus casibus quis influit sua actione in *totum* damnum.

Causa quis *moralis totius* damni pariter est, quando mandato, consilio, etc. *ad totum* damnum inferendum *necessario et sufficienti influxu* movet; quando simul cum alio, vel cum aliis, moraliter agentibus, concurrit morali influxu *per se sufficienti ad totum effectum,* licet non *necessario, actu* tamen in *totum* effectum *influente*, ut si plures sint *una simul* mandantes, consulentes etc., et quilibet eorum suo mandato, consilio etc. sufficit ad totius effectus exsecutionem, et actu *efficaciter* ad illam exsecutionem movet; quando ad *totum* effectum concurrit influxu *necessario,* licet *non sufficienti,* ut si quis unicum ostendat modum rem exsequendi. Ratio item est, quia in hisce casibus *in totum* effectum moraliter quis influit.

Causa totius damni sive physica sive moralis quis est, in casu *communis conspirationis,* licet *partiali* tantum influxu ad damnum concurrat. Stante enim morali conspiratione et unitate plurium inter se, quisque participat aliorum influxui, et sic *totius* causa evadit.

Causa *totius* damni sive *physica* sive *moralis* quis non est, *si non sit sufficiens ad totum effectum, neque sit necessaria ad illum,* quia

sine ea effectus totus adhuc sequeretur; ut si quatuor trabem asportent, et quintus accedat, eos adiuvans, secluso casu conspirationis, siquidem alius accedens influxu mere partiali, et cum nulla adsit conspiratio, moraliter aliis non coniungitur. Quaestio vero est, *an causa sit totius damni, qui influxu sufficienti ad totum damnum, sed non necessario, influant in illud,* secluso tamen casu quod *una simul* cum aliis influat, v. g., si quis sine ulla cum aliis conspiratione domui alienae ignem apponat, quem iam alii apposuerint, det consilium iam ab aliis datum, etc. Alii probabiliter affirmant, quia cum influxus *sit sufficiens ad totum damnum,* causa tunc est totius damni, siquidem *in totum* influit. Alii probabilius negant, quia cum influxus ille non sit *ad totum damnum necessarius, et accedat alteri influxui, influxus reapse non est, nisi partialis in totum damnum,* quod sine huiusmodi concursu nihilominus evenisset. — L. 579.

1427. *An tenearis in solidum in dubio, an influxeris in totum damnum?* — R. Negative, quia onus certum imponi nequit pro incerta obligatione. L. 577. Cf. C. A. 1303.

1428. *An tenearis in solidum in dubio, an alii suam partem pro rata restituerint?* — R. Negative probabilius, si facta diligenti inquisitione, dubium perseverat, quia cooperator non tenetur ad aliud praeter partem suam, nisi in defectu alterius, et si dubium sit de illo defectu, dubium est de obligatione.

XXX. — QUO ORDINE SIT RESTITUENDUM

1429. *Quotuplex sit restitutionis ordo? — Restitutionis ordo duplex est:* Primus ex parte eorum, qui restituere debent, quando plures in idem damnum cooperati sunt; secundus ex parte eorum, quibus restitutio fieri debet. L. 579.

1430. *Quinam servandus sit ordo restitutionis quoad cooperatores?* — Cooperatores in damnum alterius aut tenentur ad restitutionem pro *rata parte,* aut tenentur ad restitutionem *in solidum,* ad *totum* nempe singuli restituendum. Si primum, nullus inter ipsos ordo necessario est servandus. Si secundum, ordo inter eos est necessario servandus. Etenim obligatio restituendi *in solidum* est tunc obligatio,

qua quis tenetur restituendi vel reparandi *totum damnum, a pluribus illatum, cum plures simul ad totum damnum inferendum concurrerunt.* Omnino ergo necessarius est ordo servandus. Ille enim, qui passus est damnum ius habet tantum ad unam integram restitutionem seu reparationem damni. Non possunt ergo plures damnificatores *in solidum* absolute obligari, sed *conditionate* tantum, si nempe alii, qui *prius* tenentur, non solvant; vel si alii, qui *una simul* tenentur, non solvant. L. 579.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 6. ad 3.; a. 7. ad 2.

1431. *Quinam servandus sit ordo quoad cooperatores in solidum obligatos? — Si cooperatores diversa cooperationis specie seu gradu concurrunt, tunc primo loco tenentur causae principales damni;* ita ut teneatur; 1.° *Possessor* rei, in individuo vel in aequivalenti, quin immo etiamsi rem iniuste destruxerit quin inde ditior evaserit. 2.° *Mandans;* si tamen mandans causa fuerit principalis tum ablationis rei, tum eiusdem destructionis, vel eius tantum destructionis, primo loco tunc tenetur, tanquam principalis damnificator. 3° *Exsecutor,* mere nempe damni illati exsecutor, tanquam causa instrumentalis. — *Secundo loco vero tenentur causae secundariae;* ita ut teneantur 1.° reliqui cooperatores *positivi;* 2.° *negativi.* Ratio, quia quisque ad restitutionem tenetur, prout in alterius damnum influit. *Causae positivae, secundariae,* uti consulens, consentiens, laudans, participans, cum non sint aliae aliis subordinatae, *aeque tenentur,* eodem loco, plus tamen vel minus pro maiori vel minori influxu, si de rata parte restitutionis agatur. *Causae negativae prius tenentur illae,* quae magis immediate et plus in damnum influxerunt. Et sic prius tenetur de silvae incendio custos, deinde oeconomus. — L. 560. 580; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 7.; C. A. 1301. 1302. 1304. 1312.

1432. **Resolves:** Ad nihil tenentur causae *secundariae,* si causa principalis restituerit vel debiti remissionem obtinuerit. Causae enim secundariae tenentur tantum in defectu causae principalis. Cessante autem principali, cessat accessorium. Hinc si una ex causis secundariis restituat, causa principalis tenetur eam indemnem facere; si item causa secundaria a creditore liberetur, non ideo liberatur causa principalis. Huius enim obligatio ab illius obligatione independens est. S. Th. 2. 2. q. 62. a. 6. ad 2., a 7. ad 2.

1433. *Quinam servandus sit ordo quoad plures cooperatores aequales? — Si cooperatores eadem cooperationis specie, seu eodem cooperationis gradu ad alterius damnum concurrunt, tunc singuli aequa-*

liter in solidum, conditionate tamen restituere debent, absque ullo ordine determinato; nemo enim eorum, magis influens in alterius damnum, maius in se reparationis onus suscepit. Dicitur autem *conditionate,* si nempe ceteri cooperatores non restituant, vel nullus *in solidum* solvat. Omnes autem *absolute* tenentur pro rata parte satisfacere, cum omnes aeque in alienum damnum concurrant.

1434. **Resolves:** Si una ex causis aequaliter obligatis totum debitum restituerit, aliae tenentur ei partem rependere, quam pro ipsis quoque dedit, et singuli pro sua parte tenentur. Non enim erga eum urget ratio restitutionis in solidum: siquidem unusquisque causa non est, cur ipse primum totum restituerit, et alii non restituant. Quod si plures ex huiusmodi causis aequaliter obligatis restituerent, et unus non posset aut nollet suam partem restituere, ceteri eam inter se dividere deberent. — Si creditor remittat alicui ex debitoribus aeque obligatis suum debitum, censetur remittere aliis partem illius; si enim totum ab aliis exigeret, isti illum cogerent ad restitutionem, et sic frustranea esset remissio. L. 581. Sed alii ad suam partem restituendam adhuc tenentur, nisi condonatio fuerit omnino plena, vel talis merito praesumatur. — Ex C. I. 1281.; C. G. 1285., remissio uni condebitori solidario facta, omnes alios prorsus liberat; nisi expresse creditor contra istos sibi iura reservet. Item ex C. I. 1195. 1196.; C. G. 1210. 1211. creditor qui consentit divisioni debiti pro aliquo suo debitore servat contra alios solidalem actionem, illa parte deducta debitoris, quem a solidaritate liberavit, ex C. G., neque ea deducta, ex C. I., cum res sit inter alios acta. Insuper creditor qui oblatam ab uno portionem suam recipit sine ulla protestatione tacite ei remittit solidalem obligationem. Ac si per decem continuos annos hanc portionem recipiat, agere amplius non poterit pro solidali obligatione.

1435. *An prius teneatur exsecutor quam consulens ad restitutionem faciendam?* — R. « Si consilium sit utile illud praebenti, ipsum primo teneri: secus si soli exsecutori. Si autem sit utile utrique, utrumque teneri pro rata; et idem puto, si ex damno illato neutri utile evenerit. In defectu autem alterius, tenetur ille in solidum » L. 560.

1436. « *Advertendum* tamen quod rudes, etsi teneantur in solidum raro expedit eos obligare ad totum, cum difficulter isti sibi persuadeant teneri ad restituendam partem a sociis ablatam. Quin immo satis prae-

sumi valet, quod ipsi domini, quibus debetur restitutio, consentiant, ut illi restituant tantum partem ab eis ablatam, cum aliter valde sit timendum, quod nihil restituant, si obligentur ad totum ». L. 579.580.; Gousset 977.

1437. *Quinam servandus sit ordo restitutionis quoad creditores?* — *Ordo, quoad creditores, restitutionis* locum non habet, nisi quando sint plures creditores. In tali casu, si debitor omnibus satisfacere potest, potest quocumque ordine restituere, quia praecedentia unius nullum alteri damnum infert. Si vero debitor omnibus restituere non possit, debitus in restitutione ordo servandus est, ob oppositam rationem, quia nempe praecedentia unius alteri damnum infert. Porro hic ordo ipsa iustitia determinatur. Restitutio enim est reparatio iuris laesi. Praelatio ergo iuris praecedentiam determinat restitutionis. Iamvero hoc ius laesum, est ius proprietatis. Perfectius ergo proprietatis ius in creditoribus eos aliis praeferendos exigit. — L. 684.; C. L. 878.

Quare *primo* creditores, adhuc rei vere *proprietarii,* siquidem in rem propriam servant non tantum *ius ad rem,* verum etiam *ius in re,* ceteris omnibus praeferendi sunt, qui non habent nisi *ius ad rem.* Et sic ante omnia alia debita restituendae sunt res furtivae, res depositae, res locatae seu commodatae.

Secundo reliquis praeferendi sunt creditores *privilegiati.* Restitutio enim facienda est *de iure naturae, et propter privatum personarum bonum,* quod directe respicit iustitia commutativa. Si ergo iuri naturali accedit ius positivum, *propter commune bonum* praescribens praelationem aliquorum creditorum in particulari, hi profecto propter legis privilegium reliquis sunt praeferendi, utpote *privilegiati.* Atque haec lex in conscientia obligat ex communi thth. sententia, cum sit legitima superioris lex, lata in bonum commune. C. G. 2095.; C. I. 1945.

Debita privilegiata, alia privilegium habent super generalitate mobilium, alia super determinatis mobilibus, alia super immobilibus. Si plures sint creditores privilegiati, eorum praelatio determinatur ab ipsa lege secundum privilegii qualitatem. Ac, si plures eodem gaudent privilegio, pro rata crediti solutionem obtinent. C. G. 2096. 2097.; C. I. 1953. 1954.

Debita privilegiata super omnibus mobilibus, et subsidiarie super immobilibus, hoc ordine sunt: *impensae,* quae dicuntur *iustitiae,* expensae funebres, expensae factae pro infirmitate a sex ultimis mensibus, expensae pro alimentis a sex ultimis mensibus, stipendia famulorum a sex etiam ultimis mensibus, et credita Status pro tributis directis.

C. I. 1956. 1959. 1963. Cf. C. G. 2101. 2105.; C. H. 1924.; C. L. 880. seqq. — C. I. 1952. seqq.; C. G. 2092. seqq.; L. 14. § 1., L. 45. *de Relig. et sumpt.* etc.

Privilegia super determinata mobilia sunt: credita quaedam determinata Status; canonis emphyteuci; locationum praediorum urbanorum et rusticorum; expensarum pro cultura camporum; creditoris pignoratii; expensarum pro ipsorum mobilium conservatione; hospitatorum; vecturae et tributorum; indemnitatis a publicis officialibus praestandae; summarum solvendarum a publicis administratoribus. C. I. 1958. seqq. Cf. C. G. 2102.; C. H. 1922.; C. L. 880. seqq.

Privilegia super immobilia sunt: credita pro expropriationis immobilium expensis; Status pro tributis fundiariis, pro iuribus registri, pro quovis alio indirecto tributo. C. I. 1961. 1962. Cf. C. G. 2103.; C. H. 1923. 1927.; C. L. 887.

Privilegia super immobilia effectum non habent, nisi fuerint legitime inscripta in registris conservatoriis hypothecarum. C. G. 2106. Cf. Tropolong in h. a.

Tertio reliquis praeferendi sunt *creditores hypothecarii*, hi enim habent sibi obligatam non tantum *personam,* verum etiam *ipsa bona* debitoris. Ubi plures sint creditores hypothecarii, ordinem habent ab ipsa lege constitutum, vel a die inscriptionis in registris conservatoriis hypothecarum, vel ab ipsa die constitutionis hypothecae, iuxta Reg. 54.^{am} Can. Iur. in 6.°: *Qui prior est tempore potior est iure.* L. 690.; Laymann de Restit. c. 11. n. 3. seqq. C. I. 1964. seqq.; C. G. 2114. seqq.; C. H. 1928. 1929.

Quarto tandem indemnes faciendi sunt reliqui creditores qui *communes* seu *chirographarii,* dicuntur. An autem inter istos aliquis etiam constituendus sit ordo ex circumstantiis *temporis, personarum, contractus, delicti, ipsarumque rerum,* quaestio est; et alii generatim negant, quia iustitia commutativa non respicit nisi aequalitatem rei ad rem, quae independens omnino est a conditionibus temporis, personarum, contractuum, ipsarumque rerum, alii e contra generatim affirmant, quia restitutio est ad reparandum ius laesum, et ad resarciendum damnum illatum; atqui ex variis circumstantiis temporis, personarum, contractuum, rerum, varium est ius, et minus est damnum; ergo secundum illas circumstantias ordo est constituendus in restitutione etiam *communium* creditorum. Praecipue autem circumstantiae illae sunt, de quibus sequentes in particulari quaestiones moventur. L. 689. 694. 695.

Ex C. I. 1948.-1950. 2092.; C. G. 2092.-2094.; C. H. 1911. quicumque se personaliter obligavit, tenetur suae obligationi satisfacere

ex omnibus suis bonis sive mobilibus, sive immobilibus, praesentibus seu futuris. Bona proinde debitoris sunt commune veluti pignus suorum creditorum, iique pares sunt in iure exigendi quod suum est, nisi causae legitimae exsistant inter ipsos praelationis. Causae autem legitimae sunt *privilegia et hypothecae.* Quare alii omnes pariter aestimantur, et omnes concurrunt pro rata, si debitor omnibus satisfacere non possit. — C. H. 1921. seqq.

1438. *An res aliena apud debitorem exsistens, semper ante omnia debita quantumvis privilegiata restitui domino suo debeat?* — R. Affirmative, si res detineatur *titulo depositi, locationis,* etc. Res enim illa in individuo exsistens suo domino clamat. L. 684. — Si res detineatur *titulo emptionis,* pretio non soluto, aut saltem pignore, fideiussione aut data fide non assecurato, venditori est certo restituenda ex Iure Romano; adhuc enim retinet venditor rei dominium. Quando vero venditor rem tradidit, et de pretio tantum fidem accepit, controvertitur. « Prima sententia dicit, tunc praeferendum esse venditorem... Ratio, tum quia hoc postulat aequitas naturalis; tum quia dominium rei, licet eo casu translatum fuerit, est tamen translatum sub conditione pretii solvendi; unde talis res manet hypothecata solutioni pretii. Secunda sententia vero probabilior... tenet nullam venditori praelationem deberi. Ratio, quia cum dominium iam translatum sit, venditori remanet tantum creditum personale erga emptorem; nulloque iure habetur, quod res venditori hypothecata maneat, donec ei pretium solvatur ». L. 685. — Ex C. I. 1512. 1513.; C. G. 2102. 2103. res vendita, non soluto pretio, manet obligata venditori quoad pretii solutionem adversus ceteros omnes creditores, post proprietarium tamen domus vel praedii pro locationis pretio, si res mobilis sit. Immo hanc venditor repetere potest, si nulla solvendi dies statuta fuerit, intra 15. dies ex C. I., intra 8. dies ex C. G. ab ipsius traditione, et ex eodem C. G. eius pretium semper est privilegiatum, si res mobilis sit. — Si res *furto detineatur* et rebus propriis fuerit permixta, domino rei prae ceteris omnibus creditoribus est satisfaciendum, quia totus cumulus est *specialiter* obligatus domino rei ablatae. L. 686. Cf. 907.

1439. *An prius restituenda sint debita, quorum creditores noti sunt, quam alia pauperibus vel causis piis, quia eorum domini ignorantur?* — Controvertitur. Prima sententia probabilis et communis affirmat; quia dominus non censetur rationabiliter invitus, tum ratione *debitoris,* qui a creditore alio saepe persequendus esset, tum ratione alterius *creditoris,* qui indemnis fiat, cum ipse non possit. Insuper,

quia certo ex iustitia illis, et probabiliter ex iure canonico his debetur. Secunda sententia probabilis etiam ait, posse restitutionem tunc fieri pro rata pauperibus. Praelatio enim domini noti neque iure positivo neque iure naturae demonstratur. De iure enim naturae pauperes vel causae piae succedunt domino ignoto, ut ipsi prosit, quod suum est; eius nempe animae prosit, quod ipsi restitui non potest. — Probabiliter vero prius restituendum creditoribus *incertis,* quam *ignotis ;* quia primum indemnes faciendi sunt ii, quos probabile est damnum passos esse, quam ii, quos constat nullum passos esse damnum. — L. 687.

1440. *An debita ex delicto solvenda sint prius quam debita ex contractu oneroso ?* — Controvertitur. Prima sententia probabilis affirmat, quia retinere rem iniuriose ablatam est gravior iniuria, quam non solvere rem debitam ex contractu. Secunda sententia communior et probabilior negat, sed pro rata, ait, esse solvenda: quia ex Iure positivo non habetur talis praelatio; ex Iure vero naturali obligatio, quae exoritur ex iustitia commutativa, eadem est in contractu ac in delicto ; delictum autem poenitentia deletur, non restitutione. — L. 688.

1441. **Nota:** Certum est debita ex titulo gratuito, etiam pia, ultimo loco esse solvenda, quia haec semper includunt tacitam conditionem: nisi quid obstet. — L. 688. 689.

1442. *An creditores communes, tempore priores, posterioribus sint praeferendi ?* — Controvertitur. « Prima sententia tenet omnibus his satisfaciendum esse pro rata... Ratio, quia his non bona debitoris, sed obligata est persona, quae aeque omnibus est obnoxia ». Ius vero positivum nullam statuit inter eos praelationem. Immo Ius Rom. statuit: « licet alicui adiicendo sibi creditorem, creditoris sui deteriorem conditionem facere ». Secunda sententia « docet, praeferendos esse anteriores ex R. 54.ª I. in 6.°, *Qui prior est tempore, potior est iure.* Licet enim ius civile sic loquatur tantum de creditoribus hypothecariis, ius tamen canonicum loquitur de omnibus, et fundatur in iure naturali; creditor enim anterior personalis, quamvis directe personam debitoris, indirecte tamen habet obligata etiam eius bona, in quibus non debet praeiudicari a creditore superveniente. Utraque est probabilis, sed secunda probabilior ». L. 690.

1443. *An creditores pauperes divitibus, seu non egentibus, praeferri debeant?* — Controvertitur. Prima sententia probabilis negat, quia talis praelatio neque habetur iure positivo neque iure naturali

nam iustitia commutativa ad personas non attendit. Secunda sententia probabilis affirmat, « quia obligatio restitutionis datur ad reparandum damnum proximi; plus autem damnum patitur pauper, si ei non fiat restitutio, quam non indigens ». L. 691.

1444. *An liceat prius petenti prius solvere, etiamsi tempore posterior sit?* — R. Negative; si prior tempore creditor sit *privilegiatus,* vel *hypothecarius;* adeoque secus faciens tenetur de damno. — Si prior tempore creditor, sit *communis,* et petat solutionem in iudicio, affirmative. Ita communiter, « quia leges dant praelationem etiam in conscientia rei, qui prius obtinuit sententiam, et post eam etiam debitor debet ei solvere in conscientia ». L. 692.; C. I. 1970.; C. G. 2123. Quod si petat extra iudicium controvertitur. Prima sententia negat, quia praeiudicatur creditoribus anterioribus, quibus competit praelatio. Secunda sententia probabilius affirmat, quia actionem creditor personalem habet in debitorem, et totum debitum petendo, ius suum prosequitur. L. 692.

1445. *An debitor sciens suum statum labilem, etiam non petenti integre satisfacere possit?* — R. Negative. Omnes enim cum iure aequales sint, et nemo potior fiat per diligentiam petendo, ex *naturali aequitate* nequit restitutio fieri uni cum aliorum detrimento. Quare, *per se loquendo,* peccat graviter debitor contra caritatem et iustitiam secreto unum e creditoribus de statu suo labili monendo, vel in eo casu integram solutionem uni soli offerendo. Non desunt tamen, qui permittunt debitori creditorem monere, quia licet ipsi consulere quod huic licet facere. Sed instari potest, quod non licet ipsi consulere quod ipse facere non potest, et ipsi adversarii admittunt. — L. 692.; Lugo d. 20. n. 174.

1446. *An creditor, qui in hoc ultimo casu solutionem accepit, ad restitutionem erga alios creditores teneatur?* — Controvertitur. Prima sententia probabilis affirmat; quia nullum habet ius, ut sibi integre solvatur cum aliorum detrimento. Secunda sententia probabilis negat, quia suum recepit; ac cum ius exigendi habeat etiam extra iudicium, nullius ius violat acceptando solutionem. Excipe tamen casus, in quibus talis solutio invalida per legem declaratur. L. 692. 693. — Ex C. I. 1237.; C. G. 1235.; repetitio soluti non admittitur quoad naturales obligationes, quibus voluntarie quis satisfecerit. Attamen ex eodem C. I. 1235.; C. G. 1167., creditores ius habent impugnandi omnes actus, quos debitor egit in ipsorum fraudem. Ex C. H. 1291.

1292. 1297. 1298. huiusmodi solutio, uti etiam generatim contractus talis debitoris, sive gratuiti sive onerosi, rescindibiles sunt. Mala fide quidquam recipiens in fraudem creditorum ad restitutionem et damnorum reparationem tenetur. — C. L. 1030.-1045.

XXXI. — QUOMODO SIT RESTITUENDUM

1447. *Quomodo facienda sit restitutio? — Ad restitutionem legitime faciendam requiritur et sufficit, ut restitutio eo modo fiat, quo violata iustitia ad aequalitatem reparetur; et sic dominus laesus indemnis fiat.* Constat ex ipsa natura iustitiae commutativae, ex qua restitutio debetur. Et sic, *per se* loquendo, ipsa *res debita,* non alia licet aequivalens, vel forte etiam maior, danda est. L. 676.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 1. 2.; C. H. 1166.

1448. **Resolves:** Necesse *per se* non est, ut restitutio *palam* fiat, ut fiat per *ipsum debitorem,* ut fiat *advertente* domino. Hinc debitor restituere potest augendo pondus in vendendo, vel debitum opus in laborando, donationem simulando, etc. L. 676.

1449. *An, facta restitutione per simulatam donationem, ad restitutionem teneatur debitor, si creditor gratitudine motus aliud donum illi rependat?* — Controvertitur. Prima sententia probabilis affirmat; quia creditoris donatio nulla est, adeoque donum restituendum; *ex falsa* enim *causa motiva* procedit, et consequenter plene spontanea non est. Secunda sententia negat; ea tamen hunc restituendi modum non admittit, nisi restitutio nequeat aliter fieri, quam per simulatam donationem, puta quia debitor secus famae detrimentum pateretur, secus enim illicita erit. Ratio, quia « cum haec redonatio sit ex mera liberalitate, ad quam ego amicum nec induxi, nec obligavi, non dicor nisi indirecta causa illius, seu non sum absolute illius causa, sed solum occasio; quare cum periculum meae famae sit causa proportionata me excusans a cooperatione huius novi detrimenti, quod ex occasione mei ficti muneris patiatur amicus, non peccabo, nec ad restitutionem consequenter obligabor ». Tamb. Expl. dec. l. 8. tr. 4. c. I. § 5. n. 2.

1450. *Quonam loco, et cuiusnam expensis facienda sit restitutio?* — Si res *ex contractu debeatur,* standum est conventioni factae de

modo et loco translationis. Si nulla facta fuerit specialis conventio, standum est specialibus legibus pro contractuum diversitate; tunc enim secundum eas contraxisse censentur. Cf. Lugo d. 20. n. 196. seqq. Ex C. I. 1249. 1250. 1508.; C. G. 1247. 1248. 1651.; C. H. 1168. 1171. 1500.; C. L. 744. solutio facienda est in loco designato per contractum; ac si nullus fuerit praestabilitus locus, et agatur de re certa et determinata, solutio fieri debet in loco ubi tempore contractus res ipsa exsistebat. Extra hos duos casus solutio facienda est in domicilio debitoris, et expensae ab eodem sustinendae sunt. Quoad emptionem vero in particulari, si nihil statutum est in contractu quoad diem et locum solutionis, haec ab emptore fieri debet in loco ac tempore, in quo rei traditio facienda est. Cf. C. A. 905. 1420.; C. B. 269. 270. — Si res quae debetur, *bona fide* fuerit accepta et retineatur, « omnes conveniunt in hoc, quod debeat fieri in eo loco ubi res est, vel si ad alium locum mittenda res sit, id fiat expensis creditoris: quia cum debitor neque ex ulla culpa, neque ex contractu obligatus fuerit ad aliquid aliud; solum debet permittere domino, ut accipiat rem suam ». Lugo l. c. n. 193. — Si obligatio restitutionis *ex delicto oriatur,* res restituenda est eo in loco, in quo dominus eam esset possessurus, si ablata non fuisset; vel illuc rei pretium transmittendum, si eam dominus vendidisset; idque debitoris sumptibus. Ratio, quia dominus servandus est omnino indemnis; non enim tenetur ex alterius delicto damnum pati. Lugo l. c. n. 180. seqq. — L. 597. 677. 678.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 5. ad 3.; C. A. 1420.

1451. *An debitor ex delicto expensas adhuc solvere debeat pro re domino remittenda, si expensae valorem ipsius rei exsuperent?* — R. Affirmative, *si aequale sit debitoris damnum,* vel excessus non sit notabilis. Ratio, « nam magis aequum est, ut delinquens patiatur iacturam illam et amittat centum ex bonis suis, quam quod creditor innocens cogatur eandem iacturam in bonis suis sustinere: nam fur ex delicto suo malum illud patitur, creditor vero sine ulla culpa illud pateretur ». Lugo d. 20. n. 186. — R. Negative, *si excessus maxime notabilis sit.* Ratio, « certe iustitia, cum sit virtus, et prudenter praecipiat, non potest ad hoc obligare: quia nemo prudens dicet, creditorem tunc esse rationabiliter invitum, nisi ei debitum cum tantis sumptibus restituatur ». Lugo l. c. n. 185. — R. Affirmative, *si excessus sit simpliciter notabilis.* Ut autem regula aliqua moralis statuatur, dicendum videtur, quod quando *omnibus pensatis* excessus non erit duplo maior, non videtur sufficiens ut dominus re sua privetur,

sufficiens vero videtur si hanc proportionem excedat. Ratio congruentiae est, « quia supposito delicto debitoris et innocentia creditoris, duplo maior causa videtur esse, ut debitor patiatur ad minus, quam ut patiatur creditor ». Lugo l. c. n. 190. — *Omnibus pensatis;* attendenda enim est non solum quantitas materialis damni debitoris et creditoris, sed etiam quantitas damni respective ad talem personam. Contingere enim potest, ut damnum 100 libell. creditoris divitis, respectu debitoris pauperis aestimetur 200 libell. et amplius. Lugo l. c. n. 188. — L. 598. 677. 702.

1452. **Nota**: Minus damnum debitoris sufficere potest, ut restitutionem differat; vel restituat in alia specie, e. g., quando rei pretium facilius transmittere potest. Lugo l. c. n. 188. 191. Hodie vero multo maior adest facilitas rem vel pretium transmittendi.

1453. *An debitor iterum restituere debeat, si debitum per personam fidelem miserit, et illud casu vel culpa tertii pereat?* — R. Negative, *si possessor fuerit bonae fidei.* Res enim perit domino. — R. Negative, *si rem debeat ex contractu.* Nam iterum res perit domino; nisi aliter conventum sit. Affirmative vero, *si non rem, sed pretium* debeat, *ex contractu,* debitor enim dominium in illud servat, donec ad creditorem pervenerit. Et idem dicendum, si non certam et determinatam rem debeat, sed rem in genere, cuius consequenter dominium adhuc servat. — Controvertitur, *si rem debeat ex delicto.* Prima sententia quam S. Alph. appellat *communem* et *tenendam,* affirmat. Ratio, « quia debitor ex delicto tenetur ad omne damnum, etiam fortuitum, ut certum est apud doctores, quod domino evenit ex sua iniusta ablatione ». L. 705.; C. A. 335.; C. I. 1148. Excipe tamen si persona haec a iudice fuerit designata, vel ab ipso creditore, vel saltem debitori fecerit facultatem prudentem et fidelem personam eligendi: « tunc enim virtute eius mandati haberet pro accepto debitum datum tali personae ex eius mandato, atque ideo remisisset ius, quod habebat ad damna secuta, quamdiu res ad ipsum non perveniret ». Lugo d. 21. n. 60. Secunda sententia negat. Ratio, quia, cum debitor non possit alio modo restituere sine famae suae detrimento, creditor nequit esse rationabiliter invitus, si debitor hunc modum eligat, adeoque in eum consentire iure praesumitur. Iam vero hic praesumptus consensus domini, extenditur usque ad liberationem ipsius restitutionis, si res a persona illa, e. g. a confessario, non restituatur. Dominus enim rei si interrogaretur potius vellet, ut restitutionem isto medio fieret, quamvis deberet suscipere in se periculum talis medii, quam ut

restitutio omnino non fieret; cum enim fieri non posset aliter ob famae detrimentum, quod debitor pateretur, ab ea hic excusaretur. Ergo. Hanc sententiam cui olim adhaesit S. Alph., et quam reprobare non audet, plures et graves theologi probabilem existimant. — Cf. C. A. 1425.; C. I. 1241.; C. G. 1239.

1454. *Quomodo restituendum pro damnis Reipublicae illatis?* — Restituendum est per media ab ipso Gubernio constituta, si huiusmodi media exsistant. Attende igitur ad varias locorum leges. Si vero talia media constituta non fuerint, alii dicunt restituendum esse per tributorum praepositos, alii vero tenent obligationi iustitiae satisfieri, si pauperibus vel locis pii restituatur, ex praesumpta gubernii voluntate, alii et melius ipsis damnificatis. Restitutio bene semper, ut videtur, fieri potest directe ipsi etiam Reipublicae, restituendo nempe rei aerariae officio, vulgo *ministero delle finanze*. Vel restitutio etiam aequivalenter fieri potest comburendo e. g. titulos debiti publici ipsius nationis; etc. Cf. 1420. — Carrièrre 1240.; Ithur. Cas. 1. n. 12.

XXXII. — QUANDO SIT RESTITUENDUM

1455. *Quandonam restitutio sit facienda? — Quoad debita quaelibet, generatim restituendum est quamprimum fieri potest sine gravi incommodo.* Ius enim naturale exigit, ut rem alienam, invito rationabiliter domino, non retineas, nec per modicum tempus. S. Th. 2. 2. q. 62., a. 8. — Hinc 1.° qui culpabiliter et *notabiliter* differt restitutionem, manet in peccato continuo, et absolvi nequit. Insuper, si ex dilatione restitutionis damna domino obveniant, ea compensare tenetur. 2.° Si quis habens propositum restituendi, aliquo brevi tempore differat citra grave domini incommodum, non facile damnandus est de peccato mortali, immo nec de veniali, si aliqua sit causa differendi, v. g., spes occasionis commodioris, etc. L. 678. 679., H. A. 104. 105. — 3.° Qui vellet restituere per partes, cum facile possit totum restituere, non esset absolvendus, quando nempe gravis sit materia; quia dominus etiam in hoc est rationabiliter invitus. Idem dicendum de eo, qui cum per vitae decursum possit restituere, differt tamen usque ad mortem; vel qui in periculo mortis constitutus reiiceret absque ratione sufficienti obligationem restituendi in haeredes

suos; nisi forte de restitutione bonorum incertorum agatur. L. 679. 681. seqq. — C. A. 1415.; C. I. 1246.; C. B. 266. 271.

1456. *An quoad debita ex iniuria compensanda sint damna ex dilatione restitutionis provenientia?* — Quoad debita ex iniuria, compensanda generatim sunt damna omnia, quae ex dilatione secuta sunt. Debitum enim iniuria contrahens suscipit in se onus compensandi huiusmodi damna. — Utrum autem debeant compensari etiam *damna extraordinaria,* seu quae non necessario sequuntur ex dilatione restitutionis, controvertitur. Probabiliter negandum videtur, quia haec damna ne in confuso quidem praevideri potuerunt, nec proinde im putari possunt. Vogler 426. — C. B. 286. 287. Cf. hic 1453.

1457. *Quid de tempore quoad debita ex contractu? — Quoad debita ex contractu, generatim standum est conditionibus contractui appositis circa tempus*, vel circa alias circumstantias; nisi prudenter praesumatur, aliam esse alterius contrahentis voluntatem. L. 678. — Hinc 1.° restitutio, seu potius solutio fieri debet tempore, de quo expresse vel tacite conventum est. — 2.° Debitor anticipare potest, si terminus solutioni assignatus sit in eius favorem, ut ordinarie fieri solet; secus vero, si idem terminus in creditoris utilitatem vergat, ut, v. g., in praestatione pecuniae cum lucro percipiendo. — 3.° Si terminus non sit fixus, ex plurium sententia debitor absque peccato saltem gravi exspectare potest generatim, donec moneatur a creditore, nisi tamen hic inde damnum capiat, vel ex timore monere non audeat, vel ex oblivione aut impotentia monitionem omittat. — C. A. 1417. 1418.

1458. *An debitor restitutionem differens ex iusta causa teneatur reddere creditori interesse legale, lucrum cessans, damnum emergens?* — Controvertitur. Prima sententia negat, si debitum sit *ex contractu;* quia tunc debitor non est causa iniusta et culpabilis illius damni, non est enim in mora culpabili: affirmat vero, si *ex delicto*, « quia tunc prima iniusta acceptio revera fuit culpabilis causa damni ». Attamen hoc quoque damnum praevideri saltem debuit in confuso. Secunda sententia negat etiam in hoc secundo casu, quia « damnum creditori tunc non obvenit ex illa prima iniusta acceptione, sed ex retentione posteriori, quae iuste fit ». L. 680. 704. Verum haec retentio culpabilis semper *in causa* est. C. A. 1333. 1334. 1336. Cf. C. G. 1151. 1153.; Gousset in h. a.; C. B. 284. seqq.

XXXIII. — DE CAUSIS A RESTITUTIONE EXCUSANTIBUS

1459. *Quaenam generatim a restitutione excusent?* — A restitutione excusant ad tempus, vel etiam totaliter eximunt, ea omnia quae faciunt, ut creditor rationabiliter debeat esse contentus, etsi de facto non sit contentus. — L. 696. 700.

1460. *An a restitutione excuset remissio sive expressa sive tacita, a creditore libere facta, imo etiam rationabiliter praesumpta?* — R. Affirmative. Ratio, quia, si dominus non sit invitus, restitutionis omissio iniusta tunc non erit. Hinc facilius excusabis in rebus levioris momenti filios-familias, in exculentis et poculentis communibus famulos, etc. — L. 700.; Lugo d. 21. n. 51.; Ferraris v. *Restitutio* a. 5. n. 34.

Quoad usurpationem bonorum ecclesiasticorum amplissima condonationis facultas facta est a Iulio III. Litt. 28. Iun. 1554. post schisma Henrici VIII. pro Anglia, et a Clemente XI. 10. Nov. 1712. pro Saxonia. Sub finem autem saeculi decimi octavi in Gallia post Concordatum 15. Iul. anni 1801. illi qui a Gubernio ea bona usurpata emerant ante memoratam Conventionem, vel ea alienata emerunt post eam, sed ante eam Conventionem usurpata a Gubernio, tanquam propria omnino potuerunt retinere, de illis *libere* disponere et in alios transferre. *Libere,* sine ulla obligatione adnexa missarum, eleemosynarum, aliarumque similium rerum onera implendi, Concord. art. 13., Pius VII. Bulla 27. Iul. 1817., Br. 20. Oct. 1821.; S. Poenit. 20 Mart. 1818.; Gousset 937. — Idem valet relate ad occupationes a Gubernio Gallico usque ad finem anni 1814. in sinistra Rheni ripa continuatas, quod deinde extensum est ad bona ecclesiastica, quae in toto regno Borussiae usque ad finem anni 1824 saecularizata sunt, et de praesenti a privatis tanquam propria possidentur, vel in posterum possidebuntur. Ex Concess. 27. Nov. 1891., 7. Febr. 1894.

Illi pariter, qui in Gallia tempore revolutionis sub finem decimi octavi saeculi acquisiverunt bona dicta *nationalia,* seu bona emigratorum, a Gubernio proscripta decreto 27. Iul. 1792., ab omni restitutione excusantur, sed alia ratione. Gubernium enim lege 25. Apr. 1825. ea indemnitate praestanda se oneravit, tanquam debito ipsius Status. Gousset 938.

Pro Belgio, ad quod extendebatur iam Concordatum anni 1801., habetur etiam Br. *Epistolam* Gregorii XVI. 16. Sept. 1833., ubi pri-

mum illud Concordatum seu Conventio ampliatur *ad alia quaelibet ex occupatis, ut supra, bonis, quae sive post Conventionem illam alienata a Gubernio sint, sive adhuc apud Gubernium ipsum remaneant.* Quae ampliatio ideo forte necessaria fuit, eo quod non pauca ex illis bonis, quae in Belgio erant reposita, *occupata* fuissent post Conventionem.

Insuper qui in Hispania emerunt bona Ecclesiae a Gubernio usurpata ante annum 1851. et 1859., eadem bona tuta possident conscientia, et nulla piorum onerum obligatione adstringuntur, ob Concordatum praedicti anni 1851., et Additamentum ad Concordatum eiusdem anni 1859.

Quoad antiquam Sardiniae ditionem habetur pro Comitatu Niceensi et Ducatu Sabaudiae, nunc Galliae unitis, Concordatum anni 1801.; pro Pedemontio et Ducatu Genuensi Br. *Datis ad nos* 20. Dec. 1816.; ac pro toto Sardiniae regno B. *Gravissimae* Leonis XII. 14. Maii 1828., quibus sanatio habetur bonorum omnium ecclesiasticorum, quae fuerant a Gubernio occupata ante initas Conventiones et ab eodem fuerunt alienata, ante easdem Conventiones vel etiam post illas, nulla pariter obligatione pia onera illis bonis adnexa implendi.

Item in regno utriusque Siciliae, qui a Gubernio emerunt bona ecclesiastica usurpata et alienata ante annum 1818., ob Conventionem 17. Mart. 1819. art. 13., ea sua fecerunt, ita ut immutabilia omnino fuerint deinde penes ipsos aliosque ab ipsis causam habentes.

Plenissima enim, pro omnibus huiusmodi bonis ecclesiasticis usurpatis, et piis oneribus adnexis, a Summo Pontifice facta est remissio; quae condonatio habetur etiam vi *compositionis* factae quoad bona ecclesiastica usurpata, recentioribus temporibus post annum 1860. in Italia, quoad illos nempe qui praedictam *compositionem* fecerunt. Itemque *toleratur* quod congruam parochi percipiant ex bonis non propriae ecclesiae, sed aliorum corporum moralium. A. S. S. v. 32. p. 505. seqq., A. A. S. v. 2. p. 602. seqq. — Scavini v. 4. n. 219. ed. 12. Mediol. 1874.; Gur. Baller. v. 1. n. 750. seqq. Barcinone 1882.; M. E. v. 10. p. 2. p. 91.

Compositio est partialis quaedam remissio debiti facta a Summo Pontifice, quoad res ecclesiasticas, et quoad res profanas, quando dominus ignoratur vel amplius probabile non sit eum compariturum. — Episcopi habent in praesenti a S. Sede, specialem facultatem admittendi ad compositionem fideles, qui indebite acquisierunt bona ecclesiastica a Guberniis usurpata, intra limites tamen concessi Indulti.

1461. *An a restitutione excuset damnum impediendum?* — « *Probabilissimum est te non teneri restituere rem, qua dominus est abusurus ad peccandum:* immo si ille praevidetur abusurus in damnum tertii, peccares restituendo, quando posses negare sine tuo graviori vel saltem aequali gravi damno... Et tunc peccares restituendo non solum contra caritatem, sed etiam contra iustitiam. Ratio quia proximus habet ius, ne tradas aliquid alteri in eius perniciem ». L. 697. Alii tamen verius tenent peccari tunc tantum contra caritatem et non etiam contra iustitiam, quia cooperatio materialis est, nec proxima, quam caritas non iustitia vetat: cum non sit actio illa restituendi suum *de se illicita*, et *iniusta*, sed indifferens, qua alter abutitur sua malitia. — C. I. Poen. 63.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 5.

1462. *An a restitutione excuset impotentia? — A restitutione excusat non solum impotentia physica*, quae habetur in necessitate extrema vel quasi extrema; *verum etiam impotentia moralis,* seu gravis difficultas restituendi, v. g., si vivere non possis secundum decentiam tui status *iuste* a te acquisiti, secus, si *iniuste* acquisiti; si restituere nequeas absque periculo vitae vel notabili bonorum aut famae detrimento; si fieri nequeat restitutio absque periculo salutis tuae vel tuorum. Ratio 1.° quia alias plus damni sustineres quam intulisti in pluribus hisce casibus, si non in omnibus; 2.° magis generatim, quia quod est valde difficile, et quod decenter et honeste fieri non potest, a domino rationabiliter urgeri non potest; cum iustitia caritatem et prudentiam non excludat. Idque sane valet, ut patet, quamvis debitor culpabiliter in tales angustias se coniecerit. — L. 697. 698. 702.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 8. ad 2.; Ithur. Cas. 16. n. 10. 11.; C. B. 275.

1463. **Resolves:** « Si nobilis, v. g., non potest statim solvere, nisi se privet famulis, equis, armis, etc.... vel mechanicus nisi vendat instrumenta sua, quibus vivit, aut magnum damnum subeat, potest differre et paulatim restituere sine iactura sui status ». L. 698. « Item excusaris a restitutione... si sit periculum, ne uxor aut filiae se prostituant, ne filii se dent latrociniis, ne ipse per impatientiam incidas in desperationem ». L. 648. « Teneris autem restituere etiam cum tuo damno, si, omissa restitutione, dominus aequale damnum sit passurus ». L. 697.

1464. *An debitor ratione necessitatis a restitutione excusetur, si creditor etiam in necessitate versetur?* — « Si debitor aliter sibi non potest subvenire, nisi per bona quae restituere deberet, tunc non te-

netur ea restituere, et in *extremam necessitatem* se coniicere, etiamsi creditor in *eadem necessitate* constituatur, nisi debitum ei restituatur... Ratio, quia tunc omnia fiunt communia... Excipe, nisi praecise ob subtractionem illam dominus in extremam necessitatem sit coniectus, quia melior debet esse conditio domini prius possidentis ». L. 701. — « Si creditor iam *necessitatem gravem* patitur, et debitor tunc ea non laborat, sed laborabit restituendo, certe tenetur restituere, in quamvis *necessitatem gravem sit constituendus* », quia in aequali necessitate melior est conditio innocentis, si debitum debeatur ex delicto ; melior item est conditio creditoris et domini, si debeatur ex contractu. L. 697. 698. — Si debitor *iam constitutus sit in necessitate gravi*, an teneatur restituere quando creditor item *eadem necessitate laborat* controvertitur. Prima sententia affirmat, quia iterum melior est conditio innocentis, creditoris et domini, adeoque hic praeferendus. Secunda sententia negat, quia cum debitor « gravi necessitate iam laboret, certe non posset restituere, nisi cum gravissimo incommodo, ita ut quasi in extremam necessitatem se coniicere videretur ». L. 703. Excipe iterum, nisi praecise per illam ablationem creditor in gravem necessitatem sit coniectus. L. 703. — S. Th. 2. 2. q. 62. a. 5. ad 4.

1465. *An cessio bonorum creditoribus facta a restitutione excuset, si debitor deinde ditior evadat et possit restituere?* — R. Negative. Nam, si cessio *iudiciaria* sit, haec est mere legis beneficium, uti bona cedens, immunis a coactione sit, in foro externo, uti constat ex Iure Rom., Ital., Gall. Si vero sit *voluntaria*, propterea quod creditores rem cum debitore componant, quia plus habere nequeunt, non ideo renuntiant iuri quoad integram solutionem, si eam debitor aliquando facere possit. Excipe, si creditores expresse vel saltem implicite debitorem *vere liberent* ab huiusmodi solutione. L. 699.; C. G. 1265.-1270.; C. I. Comm. 815. 830.; C. H. 1175. 1920.

1466. *An bona cedens aliquid occulte sibi reservare possit?* — R. Negative, per se loquendo, si res magni valoris sit, quia notabile damnum creditoribus infert. — Affirmative, si res sibi reservet dumtaxat necessarias sustentationi suae et familiae. Quoad has enim creditores nequeunt esse rationabiliter inviti. Idque admittitur C. I. Comm. 735. 752. — Gousset 772.; L. 699.; S. Antonin. 2. p. tit. 2. c. 8. § 3. *Si tertio modo ;* Lugo d. 21. n. 41.; Ferraris v. *Restitutio* a. 5. n. 54. 55.

1467. *An excusetur a restitutione, qui debiti immemor aliquid gratuito creditori suo donavit?* — Prima sententia probabilis negat. « Ratio, quia cum is sit debitor tum ex titulo *iustitiae*, tum ex titulo *donationis* acceptatae, non potest una solutione his duabus obligationibus ex diversis titulis ortis satisfacere ». Secunda sententia probabilis affirmat. Ratio, quia in omni liberali praestatione quisque habet priorem quandam voluntatem generalem satisfaciendi obligationibus iustitiae, et posteriorem voluntatem actualem donandi. Atqui « praevalet prima voluntas tanquam potior et praecedens ». L. 700.

1468. *An ingressus in religionem excuset a debitis solvendis? — Si religiosus aliquid lucretur in religione, an debeat hoc debitis solvendis applicare? — Si legatum ipsi obveniat, an debeat ex illo debitis satisfacere?* — R. Ad 1.um Ingressus in religionem *non liberat per se directe a debitis solvendis, sed indirecte;* scilicet quatenus licite impedit media, quibus debita solvi possunt. Etenim, exceptis casibus iure can. prohibitis, debitor licite ingreditur religionem, saltem quando nequit facile et brevi tempore debitis satisfacere ante ingressum. Ergo eo ipso ab onere restituendi liberatur. Etenim lex naturalis non amplius urget, quando debitor nequit satisfacere, nisi cum suo tanto detrimento libertatis, et cum periculo aeternae salutis in saeculo amittendae. Debitor enim non tenetur cum tanto incommodo perfectiori statu religionis privari.

R. Ad 2.um Affirmative, si facile possit laborare, et superior permittat; status enim religionis non liberat per se ab obligatione restitutionis, sed hanc tantum licite impedit. Attamen superior hanc licentiam concedere minime tenetur ex iustitia, sed tantum ex caritate, si nullum obsit inconveniens.

R. Ad 3.um Negative, si solemnem professionem emiserit; quia tunc est incapax dominii, et ex iure can. legatum illud monasterio acquiritur. Affirmative, si vota tantum simplicia emiserit; quia eo in casu legatum ipsi acquiritur. — L. l. 4. n. 71.; S. Th. 2. 2. q. 189. a. 6. ad 3.

1469. *An debitor excusetur a restitutione in dubio solutionis?* — R. Negative in dubio mere *negativo*, quia nulla tunc adest prudens ratio solutionis factae. — In dubio *positivo* seu probabilitate controvertitur. Prima sententia probabilis affirmat; quia non est imponenda obligatio, nisi de ea certo constet. Insuper, quia, ut ait S. Alph. l. 4. n. 107., « nullus legitimus possessor sui ad restitutionem tenetur, qui pro se probabilem habet opinionem ». Secunda sententia probabilis

negat, quia non satisfit obligationi certae per impletionem dubiam. Tertia sententia probabilis dicit restituendum pro rata dubii; quia aequum non est, ut tantum ex iure dubio solvatur, quantum solveretur si ius esset certum. Quarta sententia affirmat in contractibus gratuitis, negat in onerosis. « Nihilominus, addit D'Annib. p. 2. n. 327. ed. 3.ª, si probabile videatur te vel auctorem tuum obligationi vel onerosae satisfecisse, reor posse a solutione cessare, quoad creditor non ignarus obligationis petat ». — L. 1. 1. n. 82., l. 3. n. 700., l. 6. n. 477. Cf. hic 1369. 1378.

1470. *An liberetur a restitutione, qui debitum solvit creditori creditoris sui, v. g., tibi debeo 100 francos, tu vero debes 100 Titio, an satisfaciam solvendo 100 Titio?* — R. Affirmative *per se, ad iuris apicem.* Ratio est, quia ego solvens creditori tuo id, quod ipsi debes, acquiro ius, quod ille habebat, suum a te debitum requirendi : unde ius quod in te habeo, iuri quod in me habes, aequivalet, et fit compensatio. Etenim potest creditor tuus in me ius suum transferre, seu possum ego illud emere, sicut quilibet alius, qui nihil tibi debeat. — *Per se;* quia non liberor, si forte tu adhuc cogeris solvere, vel creditores privilegiatos aut hypothecarios habeas. *Ad apicem iuris;* quia talis solutio, si absque causa fiat, illicita erit ob varia incommoda, quibus obnoxia est. Est autem ratio sufficiens, si creditor tuus debitum suum recuperare nequeat. — L. 700.; Billuart diss. 8. a. 14. § 1.

XXXIV. — DE OCCULTA COMPENSATIONE

1471. *Quid sit occulta compensatio?* — Occulta compensatio nihil aliud est, quam aequivalens rei propriae recuperatio occulta, damni in rebus propriis iniuste passi occulta reparatio. Compensatio haec *extra-legalis* dici solet, ad differentiam compensationis *legalis*, quae casus quosdam particulares attingit, quando duo, sibi invicem debitores, singuli in solutum accipiunt rem alteri debitam; quae compensatio ex legis ipsius vi, *pleno iure* locum habet.

Legalis compensatio obtinet, insciis quoque debitoribus, usque ad concurrentem quantitatem utriusque debiti, si tamen ambo sint eiusdem naturae ac bonitatis et statim exigi possint. — Dilatio autem, quae conceditur debitori ad solvendum, non obstat compensationi. —

Verum legalis compensatio non admittitur 1.° quando petitur restitutio rei, de qua dominus *iniuste fuit spoliatus;* 2.° quando petitur restitutio depositi vel commodati; 3.° quando agitur de debito, cuius titulus originem habet ab alimentis, quae non cadunt sub sequestro, ut stipendia, pensiones, etc.; 4.° quando creditor iuri compensationis renuntiavit. Sed renuntiatio fieri non potest in damnum aliorum creditorum, aut fideiussorum. — C. I. 1285. seqq.; C. G. 1289. seqq.; C. A. 1438. seqq.; C. H. 1195. seqq.; C. B. 273. 274. 387. seqq. Cf. hic 966.

1472. *An occulta compensatio licita sit?* — Compensatio occulta quibusdam concurrentibus conditionibus, ex communi dd. sententia licita est. Ratio, quia nihil aliud est quam defensio iusta ab iniuria, qua te continue vexat debitor iniuste retinendo rem tuam, vel id ad quod ius habes ex iustitia.

1473. *Quaenam sint conditiones requisitae ad liceitatem occultae compensationis?* — Conditiones communiter requisitae, ut occulta compensatio iuste et licite fiat, sunt: 1.° Ut praecaveatur damnum spirituale et temporale debitoris; ne maneat nempe in conscientia erronea et peccato, ne iterum, quod iam non debet, restituat; eum monendo de cessatione obligationis, fingendo, e. g., condonationem, etc. Ad id tamen quis non tenetur ex *iustitia,* sed dumtaxat ex *caritate,* quae non obligat cum gravi incommodo. — 2.° Ut alterius grave damnum praecaveatur, puta si alteri suspicio furti immineat. Ad id etiam quis non tenetur ex *iustitia,* sed tantum ex *caritate,* cum causa sit illius damni non *per se,* sed tantum *per accidens.* — 3.° Ut res, quae in compensationem accipitur a debitore, non sit aliena; quia secus non exigeres debitum a debitore, sed ab alio, qui nihil debet. — 4.° Ut debitum non possis aliter recuperare, petendo illud a debitore, vel coram iudice, vel certe non nisi magna cum difficultate, expensis, litibus, molestiis, etc. Ratio, quia non potest quis regulariter propria auctoritate possessorem expoliare, cum id pertineat ad iudicem, seu magistratum, publicam auctoritatem habentem. Praeterea bonum publicum exigit, ut nemo ius sibi dicat, ubi facilis sit ad iudicem recursus. S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 3.; C. B. 227.; C. L. 2535. seqq. — 5.° Ut compensatio fiat, quantum fieri potest in re eiusdem speciei, ac ea quae debebatur. Secus enim debitor sine suo consensu iniuste omnino cogitur rem suam permutare. Si vero fieri non potest in re eiusdem speciei, in alia quidem fieri potest, sed cum minori debitoris detrimento, quantum fieri potest. — 6.° Ut debitum sit certum; in

dubio enim melior est conditio possidentis, adeoque re sua hic iniuste spoliaretur. — Lugo d. 16. s. 5.; Ithur. Cas. 3. n. 14. 15.; L. 521.; S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 3.; E. M.

1474. *An compensatio fieri possit, rem retinendo, creditori in depositum vel commodatum traditam?* — Plures negant innixi positivis Iuris dispositionibus. C. I. 1289.; C. G. 1293.; C. H. 1200. 1747.; C. A. 1440.; L. ult. § 1. C. *de Compensationibus;* C. *Bona fides de Deposito.* « Alii tamen probabilius docent, illa iura procedere solum in foro externo, in quo praesumitur potuisse alia via recuperari debitum, et servare depositi fidem... Ratio est, quia quod res sit apud te deposita, non facit quod sit magis sui domini, quam antea, nec te obligat ad tuendam illam contra verum dominum, qui eam vult vindicare, vel contra eum, qui habet verum ius ad eam accipiendam, si de eo iure tibi constet: immo debes eam dare, si aliunde tibi damnum immineat. Ergo similiter poteris tibi accipere, si habes eius verum dominium, vel verum ius contra eius dominum ad recuperandum tuum debitum ». Lugo d. 16. n. 89.; Gousset in a. 1293. — C. B. 273. 274.

1475. *An, seclusa impossibilitate vel gravi incommodo ad iudicem recurrendi, graviter quis peccet contra iustitiam legalem et commutativam, occulte sibi compensando?* — R. Ad 1.um Negative, generatim loquendo, quia ordinarie, ex hac ordinis inversione, non sequitur grave scandalum, vel gravis reipublicae perturbatio.

R. Ad 2.um Negative, si accipis rem tuam, quae adhuc ad tuum dominium pertinet, vel si eam accipis in aequivalenti in rebus fungibilibus, uti pecuniam pro pecunia, triticum pro tritico etc., quia in his non cogitur debitor ad aliquod onus subeundum praeter id, ad quod tenebatur. Affirmative vero, *per se* loquendo, si rem accipis alterius generis, e gr., equum pro pecunia, sine causa et necessitate; quia in casu cogis debitorem tuum ad equum vendendum, ideoque ad onus grave subeundum praeter id ad quod tenebatur. Nullum autem ius habes ad hoc novum onus illi imponendum; sed *per accidens* illud sequi permittere potes, ubi causa sufficiens et necessitas adsit rem tuam recuperandi modo quo potes. Tunc enim sibi debitor imputare debet aliud hoc onus, cum non solvat id quod solvere tenebatur. Lugo d. 16. n. 91.; C. A. 1413. 1414.

1476. *An possit creditor compensare sibi ante tempus, pro debito futuro?* — R. Affirmative, si verum sit periculum morale, quod debitor suo tempore non sit debito suo satisfacturus. « Ratio, quia de-

fensio iure naturae non solum est licita, quando iam actu me offendis, sed etiam quando paratus es ad me offendendum, et aliter non possum evadere nisi praeveniendo ». Attamen, « si aliquod damnum debitori advenit ob anticipationem compensationis... debet totum id vel diminui ex principali debito, vel debitori restitui. Cuius ratio est, quod nemo possit puniri pro delicto futuro, antequam fiat ». Lugo d. 16. n. 93.

1477. *An possit quis sibi compensare cum solo iure ad rem?* — R. Affirmative. Nam iure ad rem, *ex stricta iustitiae obligatione in altero,* licet immediate et directe obligata sit *persona,* mediante tamen et indirecte ipsa *res* est tibi obligata. Quare, uti licite cogere potes personam, ut tibi solvat ad iudicem recurrendo; ita et licite eam cogere potes, ut tibi solvat rem, quae tibi debetur, sumendo; cum impossibilis sit ad iudicem recursus. Et sane evidens res est, quod nulla sit iustitiae commutativae laesio, si tibi *sumas* quod alter ex eadem iustitia *debet,* nec vult dare. — L. 614.; Lugo d. 16. n. 97.

1478. *An stante sola probabilitate iuris licite fieri possit occulta compensatio?* — Haec Ithur. Cas. 3. n. 11.: « Quoties opinio utrique parti fuerit aeque probabilis, vel ut frequenter accidit, sua cuique probabilior, iuste fit non in toto, sed certe in medietate debiti compensatio ». Ratio 1.[1] est, quia in tali casu « *neutri iudex potest totum adiudicare,* sed debet rem inter litigantes dividere... *Nemini autem licet per occultam compensationem plus acquirere, quam quod sibi possit a iudice post adlegata et probata adiudicari* ». Ratio 2.[1] est, quia « quandocumque ius ad eandem rem est aequale, aequale sit oportet partis utriusque emolumentum, sic iustitia exigente, cuius est aequalitati consulere ».

Card. vero Lugo, relata communi sententia, quae ad compensationem *ius* exigit *certum,* haec deinde subdit: « Haec doctrina si, ut sonat, intelligatur, difficilis est, nec a suis auctoribus videtur constanter retineri... Exempla aliqua subiiciam: in primis de illo, qui a Petro infamatus est quaeritur, an pro fama, quam Petrus ei non vult vel non potest resarcire, liceat infamato compensationem facere, negando pecunias, quas eidem Petro debebat. Respondet Lessius posse, quia probabilis est sententia, quae docet, infamiam compensandam esse pecunia, quando non potest in proprio genere restitui... cum verior sententia id neget... Secundo quando duo se mutuo infamarunt, possunt, quando damnum est aequale, compensare sibi, ita ut quilibet non teneatur restituere, quamdiu alter restituere non vult... Quae com-

pensatio in eo casu fundatur solum in opinione probabili, cum contraria sit etiam probabilissima. Tertio, qui ex testamento minus solemni legatum debet habere, cum sit opinio probabilis deberi in foro conscientiae ea legata; licet contraria opinio sit satis communis et probabilis, potest tamen legatum detinere, vel de novo accipere, aut occulte sibi compensare ». Hinc concludit Lugo generatim: « videtur probabile, quod possit creditor, antequam res ad iudicium deducatur... compensare sibi occulte suum debitum... Ratio etiam id videtur probare, quia, non obstante possessione debitoris, *iudex proferret sententiam, vel certe proferre posset pro creditore*, amplectendo sententiam probabilem vel probabiliorem, quae ipsi favet... Cur ergo ipsemet creditor, quando sine incommodo gravi non potest ad iudicem recurrere, *non poterit amplecti eandem sententiam, quam iudex amplecti debuisset vel potuisset,* et compensare sibi debitum? » Advertit autem idem Lugo, quod licet iudex teneatur in iudicando sequi probabiliorem opinionem, creditor tamen in occulta compensatione ad id non videtur obligari, quia ratio, ob quam potissime iudex id non potest, ea est « quia ex officio et pacto implicito erga Rempublicam videtur teneri ad inquirendam veritatem quantum possit, quae ratio in creditore non militat, qui nullo tali pacto erga Rempublicam tenetur. De hoc tamen nihil volo asserere, immo libenter abstineo ab ultimo iudicio circa hoc totum punctum de compensatione licite facienda cum opinione solum probabili ». d. 16. n. 94. seqq.; L. 521. 544. 700. 817. 928., l. 1. n. 30.

Communis autem sententiae ratio est: 1.° Periculum hac in re facilis hallucinationis; unde grave, practice loquendo, periculum adest, aliena iura laedendi. 2.° Quia, si alter revera bona fide rem possideat et titulo rationabiliter saltem praesumpto, iam *ius certum habet saltem detentionis rei,* et re consequenter spoliari non potest, donec *certo constet* de alieno iure et dominio rei. — Hinc, ut patet, *stante sola probabilitate facti,* unde ius exoriatur, pacificum rei suae possessorem nullo modo spoliare licet.

DE OCTAVO DECALOGI PRAECEPTO

I. — DE IUDICIO TEMERARIO

1479. *Quid octavum Decalogi praeceptum?* — Octavum Decalogi praeceptum est: *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* Ex. 20., 16.; Matth. 18., 19. Per hoc praeceptum, quatenus negativum est, primario prohibetur falsum testimonium, in iudicio praesertim; secundario vero prohibetur omnis iniusta laesio proximi in bonis famae et honoris, quae ad falsum testimonium, tamquam iniuriam principalem reducitur; uti sunt iudicium temerarium, detractio, contumelia, mendacium. Quatenus vero affirmativum est, iubet, ut, qualibet sublata simulatione et fallacia, simplex et nuda veritas dicatur. Catech. Rom. n. 2.; L. 961.

1480. *Quid fama? Quid temerarium iudicium?* — *Fama* est: opinio communis de vita, moribus, aliisque qualitatibus alicuius, quae eius moralem existimationem augere vel imminuere possunt. *Bona fama* igitur est opinio communis de virtute, sapientia, aut de rebus praeclare gestis alterius; quae si exit in testimonium externum verbale, dicitur *laus;* si vero in testimonium sive verbale sive reale, dicitur *honor.* Unde bona fama alicuius non solum potest iniuste laedi per detractionem, contumeliam, sed etiam per iudicium internum temerarium de aliquo crimine, aut defectu morali alterius. — Distinguendum est dubium temerarium, suspicio, opinio et firmum iudicium. *Dubium temerarium* habetur, cum quis sine sufficienti ratione haeret suspensus, quin tamen potius inclinet in iudicium de vitio quam de virtute. *Suspicio temeraria* datur, quando quis sine sufficienti motivo potius inclinat in iudicium de vitio, quam de virtute alterius; actuale tamen iudicium suspendit. *Opinio temeraria* datur, quando quis sine sufficienti motivo elicit assensum de vitio alterius, cum formidine tamen de opposito. *Iudicium temerarium* tandem datur, quando quis sine sufficienti motivo elicit determinatum iudicium de vitio alterius absque formidine de opposito. L. 962. 965.; S. Th. 2. 2. q. 60. a. 3.

1481. *Quale peccatum sit iudicium temerarium?* — Iudicium temerarium est peccatum oppositum iustitiae, et *ex genere suo* mortale.

Prob. 1.ª p., quia quilibet habet ius, ne ab altero iudicetur esse malus, quamdiu huic non dat sufficiens motivum iudicandi, se esse malum; adeoque iudicium temerarium ex suo conceptu generico, et praecisa alia malitia, repugnat iustitiae. Prob. 2.ª p., quia bona fama notabile hominis bonum est; ac iudicium temerarium, licet unius tantum, nempe iudicantis, et non communem etiam aliorum existimationem adimat, nihilominus, cum proximi contemptum semper contineat, hinc et partialis tantum praedictae famae laesio gravis per se est, ut gravis per se esset detractio vel apud unum tantum facta. Qui male ex levibus iudiciis, in re gravi, alium iudicat, illum contemnit, quod peccatum mortale est. Hinc 1. ad Tim. 6., 4. inter peccata mortalia, etiam *suspiciones malae recensentur.* — *Ex genere suo,* quia saepius non nisi veniale est ob materiae parvitatem, sive *secundum se,* sive *respective* ad personas, de quibus agatur, aut ob actus imperfectionem. — Matth. 7., 1.; L. 962.; Lugo d. 14. n. 11.; S. Th. 2. 2. q. 60. a. 3. 4.

1482. *Quandonam iudicium temerarium grave peccatum sit?* — Ut iudicium temerarium sit peccatum in individuo mortale, tres requiruntur conditiones: 1.° Ut sit firmum, et deliberatum. 2.° In materia gravi. 3.° Temere conceptum, sine gravi indicio, de persona tibi nota, non de persona indeterminata, vel tibi ignota. Prob., quia iudicium temerarium, nisi sit firmum, in materia gravi, et temere conceptum, contra proximi famam non est gravis iniuria proximi: si autem non est satis deliberatum, non est perfectum ex parte actus, et consensus voluntatis. Ergo, nisi habeat praedictas tres conditiones simul, non est perfectum ex parte actus, et consensus voluntatis. Ergo, nisi habeat praedictas tres conditiones simul, non est peccatum mortale. — L. 962.; Lugo d. 14. n. 11. 23.

1483. *Quale peccatum sit dubium, suspicio, opinio temeraria?* — *Dubium positivum, suspicio* aut *opinio temeraria* de alterius peccato *per se* est solum veniale. Prob., quia etiam *opinio,* si sit formidolosa, de alterius crimine, per se loquendo, non infert ei gravem iniuriam, cum, simpliciter loquendo, non auferat, iudicio, alterius famam; non enim est iudicium firmum. — *Dubium positivum* temerarium datur, quando quis deberet ex motivis gravioribus iudicare, aliquem esse bonum, et innocentem; ex aliis tamen levioribus motivis positive dubitat, seu reflexe iudicat, esse dubium, an sit bonus vel malus, seu innocens vel nocens. — *Per se,* nam *per accidens* potest subinde fieri grave; si, e. g., hi actus versentur circa peccata valde extraordinaria,

vel graviora ratione conditionis personarum, quas respiciunt, ac *opinio* seu *suspicio* ex levibus indiciis, *dubium* ex levissimis indiciis procedat; quia talis opinio, suspicio aut dubitatio maior iniuria est, quam iudicium etiam firmum circa peccata minus gravia ordinaria. Sic etiam tales actus grave peccatum sunt, si procedant ex malevolentia absque causa; procedunt enim tunc ex contemptu alterius, proindeque gravis iniuria reputantur. Ceterum, quia plerumque huiusmodi cogitationes etiam sine deliberatione menti subrepunt a peccato gravi excusatur quisquis plena deliberatione non advertit et gravitatem rei cogitatae, et levitatem indiciorum. — 1. ad Cor. 13., 5.; L. 963. 964.; S. Th. 2. 2. q. 60. a. 3.; Caiet. ib.; Quodl. 12. a. 34.; Lugo d. 64. n. 17.

1484. *Quid de dubio negativo?* — *Dubium* pure *negativum* de innocentia vel crimine alterius nullum est peccatum. Prob., quia in tali dubio, oborto ex aliquo indicio de alterius crimine, *nullo extante graviore motivo,* nullus tenetur positive iudicare, alterum esse bonum et innocentem, et sic se exponere periculo erroris; adeoque suspendendo omne iudicium de bonitate aut malitia, de innocentia, aut crimine alterius, non peccat. S. Th. 2. 2. q. 60. a. 4.; Less. l. 2. c. 11. n. 32-36.; Lugo d. 14. n. 21.

1485. **Nota:** Practice in dubio observandum est illud axioma prudentum: In ordine cautelae praesumenda sunt peiora, in ordine vero caritatis et iustitiae meliora. Ratio prioris partis est: quia ad praecavendum malum, praesertim proprium, aut suorum, quilibet habet ius; adeoque in ordine cautelae potest praesumere peiora, saltem practice, et praecise in ordine ad cavendum malum. Id autem non nititur *in iudicio temerario* contra aliquem in particulari, sed *in generali iudicio,* quo quis putat posse contingere quod aliquis qui existimatur bonus sit revera malus. Ratio posterioris partis vero est: quia minus malum est error praecise speculativus, contra veritatem, quam practicus contra caritatem, et iustitiam; adeoque in ordine caritatis, et iustitiae ad alterum, praesumenda sunt meliora. S. Th. 2. 2. q. 60. a. 4. ad 3.

II. — DE DETRACTIONE

1486. *Quid sit detractio; quid calumnia?* — Detractio est: *alienae famae occulta et iniusta violatio. Occulta,* i. e. in alterius cui detrahitur absentia. *Occulta;* si enim manifesta est, *contumelia* est. *Alie-*

nae, qui enim propriam laedit, ordinarie iniustus, non est, cum sit illius dominus. *Fama* vero est publica opinio de alterius excellentia. *Violatio famae* variis modis fieri potest: 1.° *Positive,* si falsum crimen imponatur, si verum amplificetur, si occultum manifestetur, si opus bonum sinistre accipiatur. 2.° *Negative,* negando nempe bona opera proximi, vel illa minuendo, vel etiam quandoque tacendo, aliis laudantibus, vel frigide laudando. — Si alicui detrahatur, crimen verum aperiendo, dicitur simplex *detractio;* si imputando falsum, dicitur *calumnia,* quae est gravior et specie differt a simplici detractione, quia detractioni mendacium addit proximo damnosum. Haec tamen diversa species, « prout praecise est contra veracitatem, non est malitia mortalis, atque ideo non affert speciem diversam mortalem, necessario in Confessione explicandam ». Lugo d. 14. n. 36. — *Detractio* differt a *susurratione,* quae est verbum seminans inter amicos discordias. Convenit tamen susurratio cum detractione ex parte *materiae,* quia utraque malum de proximo dicit; sed *specie* differt ex parte finis, quia susurratio insuper dissolutionem amicitiae intendit. Et ideo est ex genere suo mortalis, specie diversa ac gravior detractione; unde in Confessione est exprimenda. Prov. 6., 16. 19.; Eccli. 28., 15.; S. Th. 2. 2. q. 74. a. 2. — L. 966.; S. Th. 2. 2. q. 73. a. 1.; E. M.

1487. *Quale peccatum sit detractio?* — Detractio est peccatum oppositum iustitiae et ex genere suo grave. Prob., quia opponitur iuri quod alter habet ad suam famam, seu bonum nomen, per cuius defectum impeditur homo a multis bene agendis; ergo est peccatum oppositum iustitiae, et ex suo conceptu generico mortale. 1. ad Cor. 6., 10. Praeterea detractio per se est peior furto, sicut fama est melior pecunia; iuxta illud Prov. 22., 1.: *Melius est bonum nomen, quam divitiae multae.* Et Eccli. 41., 15.: *Curam habe de bono nomine, hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni.* — Quod *calumnia* iustitiae opponatur res est manifesta. Nam cum crimen sit falsum, quis in pacifica et legitima possessione est suae famae. Quoad vero *detractionem* difficultas est; sed ex eo constat, quod quamdiu crimen non sit publicum, cum fama non sit quid in rei veritate consistens, sed in hominum opinione, adhuc quis est in pacifica et legitima possessione suae famae, qua per detractionem spoliatur. — Idem vero semper *specie* est peccatum, quaelibet sit persona cui detrahitur, quia hominis fama non distinguitur in species; quodlibet sit peccatum in quo alicui quis detrahit; et sive in uno sive in pluribus; quia semper unum idemque est quod his omnibus laeditur,

nempe existimatio: unde in Confessione necesse non est explicare cui et in quo quis detraxit. — L. 966. 967.; S. Th. 2. 2. q. 33. a. 7. c., q. 73. a. 2.; E. M.

1488. *An grave sit revelare naturales defectus alterius?* — Revelare alterius defectus naturales, *per se loquendo,* non est peccatum mortale. Prob., quia tales defectus sunt inculpabiles, et ordinarie pluribus noti: adeoque eos revelare non solet esse famae graviter noxium. Sic non solet esse famae graviter noxium, si quis dicat alterum esse ignarum, imprudentem, etc.; neque si dicat alterum esse luscum, claudum, gibbosum, etc. *Per se loquendo;* nam, si ex revelatione alicuius defectus naturalis alter pateretur damnum, aut graviter contristaretur, revelator graviter peccaret contra iustitiam aut caritatem, nisi haberet iustam causam alicui manifestandi similem defectum naturalem. — L. 967.

1489. **Nota:** Idem dicendum, generatim loquendo, de omnibus illis defectibus moralibus, qui licet sine peccato et sine crimine sint, personam tamen efficere possunt minus honore dignam; idemque dicendum de defectibus mere civilibus in eodem casu, e. g., si quis dicat de honesta puella vim esse passam, de honesto et gravi viro lanionis artem exercuisse.

1490. *An grave sit revelare leve alterius peccatum?* — Revelare peccatum veniale alterius, aut loqui de peccatis per verba generalia, *per se loquendo,* non est peccatum mortale. Prob., quia *in multis offendimus omnes;* adeoque revelare alterius peccatum veniale, vel peccata per verba generalia, ex quibus non potest colligi, alterum peccasse mortaliter, non solet esse famae graviter noxium. — *Per se loquendo;* nam conditio alicuius personae potest esse talis, ut in ea etiam peccata venialia censeantur esse magni momenti, e. g., si de viro gravi, et religioso, dicatur esse mendacem, seu crebro mentiri; aut, si de aliqua religiosa communitate referantur certa peccata per verba etiam solum generalia, e. g., multa scio de illa, quae patefacere prohibet caritas etc., aut tam multa dicantur, etsi non singula gravia, ut notabiliter laedatur fama alicuius personae, in conspicua dignitate constitutae, licet intra longum tempus id peragatur. — L. 997.

1491. *An semper grave sit revelare grave alterius peccatum?* — Revelare peccatum mortale alterius est peccatum mortale, quando propterea patitur grave detrimentum famae, non vero quando patitur solum leve detrimentum. Ratio quoad 1. p. per se est clara. Ratio quoad 2. p. est, quia quaedam peccata mortalia a personis certae conditio-

nis tam frequenter committuntur, ut de illis iam quasi praesupponantur; adeoque de persona similis conditionis referre certum peccatum mortale parum minuit illius famam; ut, e. g., si dicatur de milite, quod commiserit duellum, aut seduxerit puellam. Idem esset, si quis revelaret delictum, de quo alter se iactare solet, vel eiusdem rationis, seu speciei, cuius iam prius fuit publice diffamatus. — L. 967.; S. Th. 2. 2. q. 73. a. 2. 3.

1492. **Resolves** : Infertur non peccare mortaliter eum, qui refert alterius grave crimen, si adeo vilis est conditionis et auctoritatis, ut sibi prudenter persuadere possit, audientes sibi non esse credituros. Ratio huius est, quia talis non causat in audientibus iudicium firmum de alterius crimine, sed ad summum levem aliquam suspicionem. Sed, si atrox sit detractio, vel suspicionem tantum excitare grave est.

Non peccat mortaliter, qui iniuriam ab aliquo sibi illatam narrat amico, ut consolationem aliquam ab illo accipere, et exposita querela acerbitatem doloris lenire possit. Ratio specialis huius est, quia nimis difficile foret, si quis gravem iniuriam in silentio deberet decoquere, et eam sub gravi obligatione neque amico consolationis causa posset referre. Quaedam est iurium collisio; neque alterius *fama* proprie et stricte laeditur. Hinc excusantur saltem a mortali famuli alicui detegentes iniurias illatas a dominis, uxores a viris, filii a patre, religiosi a praelato, doloris tantum mitigandi causa. L. 973.; S. Th. 2. 2. q. 73. a. 3., 1. 2. q. 38. a. 2. Cf. 1494. 1496.

Mortale non est de aliquo ignoto vel indeterminato male loqui, si talis non sit, ut in alios notos et determinatos infamia redundet. Sic, v. g., peccat qui detrahit ordini religioso, vel nominat monasterium, in quo quis grave peccatum occultum commiserit. Id enim tali ordini vel monasterio graviter nocet. Excipiunt, si agatur de aliquo ordine amplo, neque sit strictioris observantiae, cum in quolibet amplo loco ferme semper sint aliqui discoli. L. 978.

Non est peccatum contra iustitiam saltem mortale, quaerere causam captivitatis alicuius, vel de ea loqui; sicut enim captivitas est publica, sic etiam causa videtur esse facta publica. L. 974.

Mortuum infamare minus grave est, quam vivum, cum non amplius fama indigeat ad recte vivendum et operandum in aliorum utilitatem; mortale tamen adhuc esse potest, et ad restitutionem obligans; quia nemo totus moritur, et mortui existimatio ad viventes saepe pertinet. Et scandalum etiam facile haberi potest ex evulgatione rei hactenus ignoratae. Neque contra valet ratio, quod si tu non narras

illud male factum, alii narrabunt. Quod alii illicitam rem faciant, eam tibi licitam facere non possunt. L. 978. Cf. hic 1493. 1494.

Crimina, oblivioni iam data, in memoriam revocare grave *per se* contra iustitiam est, siquidem recuperatam aufert existimationem. Criminum vero quae nondum oblivioni data sunt, memoriam constanter renovare, grave *per se* contra caritatem est; siquidem hoc sine iusta causa, ut supponitur, gravi proximum afficit moerore.

1493. *An aliquando liceat calumnia vel detractio?* — Nunquam licet falsum crimen alteri apponere, ut constat ex ppr. 44.ª 45.ª dd. ab Innoc. XI. Licet tamen iusta de causa crimen alterius occultum, etiam cum iactura famae ipsius, manifestare; quia aliquando bonum publicum vel privatum hoc requirit, et tunc ius proximi ad famam conservandam a potiori iure eliditur. — L. 972.; S. Th. 2. 2. q. 69. a. 2.; E. M.

1494. *Quibusnam causis liceat alterius crimen revelare?* — Causae, propter quas licite crimen alterius revelari potest, immo aliquando etiam debet, sunt sequentes: 1.° Utilitas notabilis revelantis ipsius, v. g., ad consilium vel auxilium in re gravi petendum, secluso tamen quocumque affectu ad detractionem. 2.° Utilitas delinquentis, nempe ad ipsius instructionem, vel correctionem, etc. 3.° Utilitas publica, uti ad impedienda mala reipublicae vel religioni aut alicui communitati imminentia. 4.° Utilitas gravis etiam privata sive audientium, sive aliorum, v. g., ut a malis, damnis aut incommodis, certe aut probabiliter eventuris, liberentur. Ratio horum est, quia tunc peccata alterius manifestans non laedit iustitiam nec caritatem. *Non laedit iustitiam,* quia proximus non habet ius ita strictum ad suam famam, ut alii obligentur ad tegendam veritatem, quando eius manifestatio necessaria est ad grave damnum sive proprium sive aliorum vitandum, ad quod et alii ius habent. Unde iurium accidit collisio. Aliorum bonum praevalet omnino bono propriae famae, quae *falsa fama* sit. *Nec laedit caritatem,* quia caritas non obligat cum gravi incommodo; et sicut non teneris impedire damnum proximi tui quamvis magnum, cum gravi tuo damno, ita nec teneris in casu occultum crimen proximi celare. — L. 968.; S. Th. 2. 2. q. 73. a. 2.; Lugo d. 14. n. 97. 112. 113.; Gousset 1070.

1495. **Resolves:** Si quis iniuste laedit famam tuam, vel *calumnia* vel simplici *detractione,* delictum tuum omnino occultum denuntiando, nec potes eam tueri, nec recuperare alia via quam imminuendo

quoque famam illius, id licet, dummodo falsa non dicas, et solum in tantum, in quantum ad tuam famam conservandam necesse est, nec magis laedas quam laedaris, collata tua et alterius persona. L. 972.

Licet alium infamare ad tormenta gravia vitanda, si crimen sit verum; quia nullam alteri facis iniuriam, cum habeas ius illud in necessitate revelandi; sed non licet, si crimen sit falsum, quia esset mendacium perniciosum. L. 982.

Licite etiam imminuis alicuius famam, si aestimatio, falso concepta de eius doctrina et probitate, est aliis perniciosa; dummodo nulla alia sit ratio commodior malum impediendi, et damnum, quod proximo timetur, sit maius aut saltem aequale damno, quod ex manifestatione defectus, aut criminis alterius ei obveniret. Less. 968. Quin immo ex Lugo d. 14. n. 112. neque excessus neque aequalitas damni tui aut aliorum requiritur, « dum damnum, quod tibi vel aliis times, non sit leve, sed grave ac notabile ». Ita etiam S. Alph. 968.

Propter correctionem ipsius delinquentis, licet clam revelare occulta delicta parentibus, praelatis, magistris, dominis. Licet etiam ratione damni vitandi manifestare alicui domino famulum esse furem, famulam domi amasium admittere, domino absente.

1496. *An sit mortale grave alterius peccatum, quod graviter eum dedecoret, unico viro prudenti et discreto revelare, seclusa speciali malitia?* — Prima sententia communior et probabilior dicit, graviter peccari, nisi inadvertentia aut magna levitas excuset. Ratio est 1.° quia laesio famae etiam apud unam personam gravem gravis censetur, ut patet ex iudicio temerario, quod per se grave est. 2.° Quia saepe homines aegrius ferunt, se laedi apud unam personam gravem, quam apud tres vel quatuor alias. Grave sane est, uti bonum vel uti malum haberi a gravi viro. Secunda sententia probabilis negat. Ratio est, quia cum fama consistat in communi aestimatione hominum, non censetur absolute diffamatus, qui apud unum vel alterum dumtaxat bonum nomen amisit. Non stat autem paritas iudicii temerarii, quia falsi criminis in eo habetur impositio; et in casu, de quo agitur, nuda veri criminis manifestatio. Excipe, nisi quis ei revelet, quem reus maxime et prae omnibus aliis latere velit, eiusque interest graviter ne illi reveletur. — Cf. n. 1481.; L. 973., S. Th. Quodl. 11. a. 13. ad 3.

1497. *An revelari possit alterius crimen occultum, simul narrando poenitentiam peractam?* — R. Negative. Non enim manifestatio

illa delicti per subsequentem poenitentiam aeque compensatur. Semper enim sinistra quaedam opinio in aliis ingeritur. — L. 974.

1498. *An grave sit grave peccatum occultum de quadam persona manifestare, quae alio gravi peccato iam noto sit infamata?* — R. Affirmative *per se,* si peccata sint inter se disparata. Infamis enim in uno genere vitii, non amisit ius famae quoad alias virtutes. Negative vero, si sint inter se connexa et unum alterum inferat, quia tunc notabiliter infamia non augetur. — Verum negandum non est grave esse posse peccatum manifestare etiam crimen *secunda vice* ab aliquo commissum, quia iterum grave eius famae infertur detrimentum; u si quis dicat de aliquo, de quo cognoscitur *semel* tantum commississe furtum, *iterum* furatum esse. — L. 976., H. A. 14.

1499. *An ad vitandum grave tuum damnum, possis crimen occultum alterius revelare, si notitiam acceperis iniuste per vim, aut fraudem, puta aperiendo litteras, etc.?* — Haec S. Alph. 969.: « In hac quaestione plures sunt sententiae. Sed inter has tam varias, magis mihi arridet sententia Lugonis. Docet hic magnus theologus te non posse, generaliter loquendo, uti notitia illa iniuste accepta cum alterius damno ob quodcumque damnum tuum effugiendum. Ratio, quia actio iniusta, qua tu secretum accepisti, obligat te ad restituenda omnia damna propter illam proximo obventura. Tunc tantum recte admittunt Lugo etc., te posse crimen manifestare: 1.° Si revelatio esset necessaria ad bonum commune reipub. 2.° Si alter teneretur ex iustitia secretum revelare, ad damnum tuum reparandum. 3.° Si ille iniuste te vexaret ».

1500. *An crimen publicum revelari possit illud ignorantibus?* — R. Affirmative, quia hoc nec contra iustitiam videtur esse, nec contra caritatem, sive sit publicum publicitate iuris sive publicitate facti. L. 974.

1501. *An crimen publicum in uno loco possit revelari in alio loco, ubi ignoratur?* — R. Affirmative probabilius *per se,* saltem absque peccato gravi, si agatur *de loco vicino,* seu de loco ubi facile et brevi publicandum est. Ratio est, quia fama brevi et necessario amittenda nullius aut certe non magnae aestimationis est, et moraliter loquendo, iam abiecta est. Excipe tamen, nisi grave damnum sit inde quis passurus. — Si agatur *de locis, ad quae divulgatio non est perventura,* aut non nisi post diuturnum tempus, distinguendum est. *Quoad notorietatem iuris, seu per iudicis sententiam,* non est *contra*

iustitiam, quia iudex, quando publice aliquem condemnat, intendit reum spoliare fama, ut ceteris ubique sit in exemplum. Nec probabilius est *contra caritatem,* saltem graviter, quia ad bonum commune magnopere confert, sententiam ubique vulgari, ut efficacior sit poena, ac reus cognoscatur etiam ab incolis regionis remotae, qui cum illo negotia tractanda habere possent. L. 974. *Quoad notorietatem facti, seu per meram multorum cognitionem,* controvertitur. Prima sententia valde probabilis dicit, non esse *per se* illicitum, quia neque *contra iustitiam* peccatur, neque *contra caritatem,* saltem graviter, modo agatur de criminibus, quae reddunt hominem perniciosum. Ratio est, quia infamia, undecumque orta fuerit, bonam existimationem simpliciter adimit; ac bono publico conducit, facinorosos homines dignosci, ut ab eis cavere omnes possint. L. 974., H. A. 12., In Retr. n. 12. Secunda sententia e contrario dicit, esse peccatum tum *contra iustitiam,* tum *contra caritatem. Contra iustitiam* quidem, quia infamatus in uno loco, non amisit ius ad famam in alio remoto, quo fama criminis non est brevi perventura; ergo ipsi facit iniuriam, qui eum ibi diffamat. Insuper uti infamia facto incipit divulgationis, ita facto cessat silentii. *Contra caritatem,* quia diffamans nocet proximo in re gravi seu in fama, quam alibi sine ullius iniuria possidere pergit; neque saltem semper ulla est necessitas boni publici crimina aliorum magis evulgandi, immo et publicae tranquillitatis ac ordinis, et delinquentis, ut nempe facilius emendetur, interest, ut occulta crimina sine causa iusta non evulgentur, et evulgata magis magisque non publicentur.

1502. **Nota:** Ex S. Alph. H. A. 12., « delictum publicatum in uno monasterio, non potest dici absolute publicum; unde, non potest alibi manifestari, et ne in alio quidem monasterio ipsius Ordinis, quod cum illo haberet frequentem communicationem ». Ex eod. S. D. l. c. 13., « delictum alicuius publicum uno tempore, non potest in alio, in quo factum est occultum, publicari sine gravi culpa, saltem contra caritatem, nisi delictum esset publicum non solum notorietate facti, sed etiam notorietate iuris, i. e. per sententiam iudicis, vel rei confessionem in iudicio ». Hoc tamen non impedit, quominus delicta publica ad publicum bonum publicis historiis narrentur ad veritatem factorum conservandam, ad horrorem vitii iniiciendum, ad divinam misericordiam commendandam, etc., Cf. n. 1492.; Lugo d. 14. n. 87.

1503. *Quandonam crimen seu factum dici possit publicum seu notorium?* — Dicitur *omnino publicum* seu *famosum,* quando innotuit maiori parti communitatis seu civitatis, oppidi, pagi, etc. Dicitur *sim-*

pliciter publicum seu *notorium,* quando innotuit tot personis, ut nulla tergiversatione celari possit, et moraliter sit impossibile, quod in notitiam communitatis non deveniat. — Valde autem difficile est determinare, quot personarum requiratur cognitio, ut crimen publicum censeri debeat. Varias regulas assignaverunt theologi pro vario numero personarum, quae communitatem componunt. Iuxta communiorem sententiam dici potest publicum crimen, si quindecim sciant ex communitate centum personarum; aut viginti diversarum familiarum in communitate mille personarum; aut quadraginta dispersi in oppido quinque millium personarum. Ita S. Lig. 975. Sed, ut melius inquit Billuart de Iust. diss. 15. art. 2. § 5., hoc remittitur iudicio prudentis, qui, attento communitatis numero, hominum garrulitate et aliis circumstantiis, iudicet, an possibile sit, ut res secreta maneat. — L. 11. App. n. 33., l. 6. n. 593. 1111., l. 7. n. 76. 78.

1504. *An peccet graviter referens tantum gravia peccata alterius, ab aliis audita, v. g., si dicat: Fertur, narrant, audivi de tali hoc vel illud?* — Peccat graviter *contra caritatem et iustitiam,* si ita referat, ut alii sint verisimilius et merito id crediturі, v. g., si asserat se, quae narrat, audivisse a persona fide digna, quia tunc causam sufficientem credendi malum praebet; secus, si probabiliter fides dictis non adhibeatur, quia nulla infamia inde orietur. Multo autem facilius peccabit graviter referens, etiam ut mere dubium, peccatum enorme alterius, v. g., haeresis, sodomiae, etc.; quia sola horum enormium criminum suspicio valde infamat. — Peccat graviter *contra caritatem,* si audita referat coram iis, qui probabiliter ea credent ex levitate aut malitia propria; quia sub gravi quisque tenetur ex caritate tollere occasionem damni alterius, cum facile potest. Non tamen videtur peccare *contra iustitiam,* quia non est causa efficax damni L. 977. 978.; Billuart ib. art. 2. § 4.

1505. *Quomodo peccet audiens detractionem? — Qui efficaciter inducit alium ad detrahendum* peccat certe graviter non solum *contra iustitiam,* sed etiam *contra caritatem.* Ratio est, quia non solum est iniusta causa ulterioris detrimenti famae illius cui detrahitur, sed etiam ulterioris peccati detractoris. Ergo respectu primi peccat contra iustitiam, respectu posterioris contra caritatem propter scandalum et cooperationem. — Peccat graviter *contra caritatem,* quoad eum cui detrahitur, *qui gaudet de detractione gravi* ab alio facta, quia gaudet de damno gravi proximi. Excipe, si gauderet tantum de auditione rei novae vel curiosae, non vero de ipsa detractione. Peccat etiam *contra*

caritatem quoad detrahentem, huic enim occasionem praebet peccatum exterius consummandi S. Th. 2. 2. q. 73. a. 4.

Superior, in ordine spirituali, peccat *contra caritatem,* si detractionem non impediat in quantum commode potest, etiamsi de ea non gaudeat; quia illi specialis obligatio incumbit corrigendi detrahentem, aut damno subditi infamati obviandi. Probabilius autem non peccat contra iustitiam; 1.° Superior detrahentis, quia non tenetur invigilare bono alterius non subditi. 2.° Superior infamati, quia ipsi non incumbit ex iustitia bono temporali subditi attendere. L. 979. Attamen, Superior detrahentis « non excusatur a culpa gravi contra caritatem, et etiam contra iustitiam, si sit Episcopus vel parochus, et non corrigat, quia hi tenentur ex iustitia ad corrigendos subditos ». L. 580.; Struggl 40. — Magistratus civilis officium est existimationem quoque nostram tueri; sed, servato ordine iuris, ideoque regulariter ad instantiam partis.

Persona particularis plerumque aut omnino aut saltem a gravi peccato excusatur, si detractionem non impediat, sive ex verecundia aut timore sive ex aliqua negligentia etiamsi commode possit, modo de illa non gaudeat, nec praeter infamiam aliud damnum accedat. Ratio est, quia in hac materia saepe constare nequit correctionem esse profuturam; immo saepe periculosum est, et merito timeri potest, ne detractio potius augeatur vel producatur. Excusatur item quis saltem a gravi peccato, si tacet, quia nescit, an occulta sint, quae detractor referat. Excusantur autem etiam a veniali, qui ubi advertunt detractionem, discedunt, sermonem expungunt, aut faciem avertunt, atque tristes se ostendunt, iuxta illud Prov. 25., 24.; *Dissipat facies tristis linguam detrahentem.* — Culpa tamen aliqua non carebit, si facile quis correctionem efficacem adhibere possit. « Et ideo in culpam ei vertitur, si non resistit, cum possit resistere, eadem ratione, qua tenetur aliquis sublevare asinum alterius iacentem sub onere, ut praecipitur Deuter. 22. » S. Th. 2. 2. q. 73. a. 4. — L. 980. 981.

1506. *Quaenam adsit obligatio restitutionis in detractore?* — Detractor tenetur ex iustitia, quantum fieri potest: 1.° ad reparandam famam iniuste ablatam: 2.° ad compensanda omnia damna temporalia ex diffamatione provenientia et aliquo modo praevisa. Ratio primi est, quia per ablationem famae irrogata est iniuria damnosa; ius enim, quod quisque habet ad famam, auferri privata auctoritate nequit: cum itaque necessaria sit boni iniuste ablati restitutio, propterea iniuria illa resarciri debet. Ratio secundi est, quia omnia damna provenientia

ex detractione tribuenda sunt detractori, ut causae eorum efficaci, sive crimen revelatum sit falsum, sive verum, cum in utroque casu famam iniuste detractor laeserit. — Obligatio restituendi famam est personalis. Obligatio vero reparandi damna, quae ex diffamatione orta sunt, est realis, et proinde ad haeredes transit. — L. 613. 991. 994. 995. 996.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 2., q. 73. a. 2.; C. B. 824.; C. L. 2389. 2390.

1507. *Quomodo fama sit restituenda?* — Restitutio famae alio modo facienda est *a calumniatore, ac a detractore simplici.* Hinc 1.° *calumniator* tenetur dicta retractare, et quidem *per se* etiam cum iactura propriae famae, si aliter reparatio fieri nequeat; ratio, quia melior est conditio innocentis quam nocentis, et malitiae suae imputare debet, quidquid propterea est passurus. — 2.° *Detractor simplex* dicta retractare nequit, quia sic mentiretur, sed alio modo, quantum in ipso est, famam restituere debet, dicendo, v. g., se male locutum fuisse, se erravisse, aut quid simile; non enim hi solum errant qui a veritate, sed etiam qui a rectitudine recedunt, iuxta illud Prov. 14., 22.; *Errant, qui operantur malum.* Sed saepe modus ille non sufficit apud intelligentes et astutos, qui potius ex his formulis coniiciunt, verum esse crimen, quod non asseritur aperte esse falsum. Tunc igitur detractor tacendo de dictis, data occasione, cum dexteritate et veritate laudare et honorare debet eum, cui detraxit. — L. 992.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 2. ad 2., q. 73. d. 2.

1508. *An famam quis restituere debeat etiam cum suo incommodo?* — Qui laedendo alterius famam solum venialiter peccavit, non tenetur eandem restituere cum gravi suo incommodo. Qui vero peccavit mortaliter, tenetur eandem restituere etiam cum gravi incommodo, at proportionato alterius damno. Ratio 1.ⁱ est, quia ex culpa solum levi et veniali, in simplici damnificatione proximi, non potest oriri obligatio gravis, et sub mortali, restitutionis in foro conscientiae, saltem ex iustitia. Si tamen ille, qui venialiter peccavit in detrahendo ex semiplena advertentia, potest commode restituere famam in re gravi, hanc ex caritate et ex iustitia tenetur sub peccato mortali restituere; nam caritas graviter obligat ad avertendum grave malum proximi etiamsi quis nullo modo sit causa illius; et iustitia graviter obligat, ne nostra actio pergat graviter influere in damnum proximi. Ratio 2.ⁱ est, quia talis tenetur famam restituere ex iustitia, et propter culpam mortalem praecedentem; atqui obligatio ex iustitia et ex culpa mortali et in re gravi obligat cum gravi incommodo. Ratio 3.ⁱ est,

quia si malum quod deberet pati detractor est altioris ordinis, aut in eodem ordine longe notabiliter maius malo, quod pati debet innocenter infamatus, infamator posset ordine caritatis praeferre bonum proprium maius bono minori innocentis, ut communiter advertunt theologi. Attamen, si restitutio *directa* famae, dictorum retractatione, fieri non possit, aut non expediat, *indirecta* saltem restitutio facienda est, laesum laudando, honorando, etc. — L. 994.

1509. *An infamans teneatur famam restituere etiam coram iis, qui crimen a se revelatum mediate acceperint?* — R. Affirmative, si famam violavit apud audientes, quos praevidebat facile infamiam evulgaturos. Ratio, quia tunc ipse fuit prima et efficax causa damni. Secundis autem causis deficientibus, obligata semper manet causa prima. Secus vero non tenetur; sed illi tenentur, qui deinde coram aliis detraxerunt. — L. 991.

1510. *Quaenam sint causae a restitutione famae excusantes?* — Sequentes communiter admittuntur: 1.° Si delictum quod uni vel pluribus revelasti, ex alia via publicum evaserit, aut si fama alio modo reparata sit, v. g., per sententiam iudicis, etc. — 2.° Si prudenter iudicetur, criminis memoriam temporis decursu oblivione deletam esse. — 3.° Si restitutio famae fieri nequeat sine vitae periculo; quia vita est bonum ordinis superioris, ac fama; item si restitutio famae sit longe multo minoris valoris, ac iactura, quam pati deberet diffamator, v. g., si esset homo honoratus et praesertim bono publico vel religioni valde utilis. — 4.° Si reparatio sit moraliter impossibilis ob nimiam locorum distantiam aut alias speciales difficultates, quae praesertim in reparatione detractionis simplicis reperiuntur; v. g., si qui audierunt detrahentem, e praeoccupata opinione revocari non possint. — 5.° Si iudicetur, detractioni fidem adhibitam non fuisse ab audientibus, ut fit saepius, quando in irae calore detrahitur. — 6.° Si infamatus obligationem expresse vel tacite remiserit, modo remittere possit; immo quandoque sufficit condonatio praesumpta. Eam autem remittere non potest, quando ex eius infamia sequitur scandalum, aut damnum vel commune vel suorum, etc., v. g., si agatur de infamia sacerdotis, etc. L. 997. 998. 1003.; S. Th. 2. 2. q. 73. a. 4. ad 1.

1511. *An excuseris a restitutione famae, si etiam laesus tuam famam violaverit, nec restituere velit?* — Negat Navarrus, Sporer, et quidam alii; sed probabilius affirmandum cum S. Alph. 999; quia non teneris alteri ius suum reddere, si ille recusat tibi reddere tuum.

« Paria delicta mutua compensatione dissolvuntur ». L. 40. *de Sol. matr.*

1512. *An tenearis famam pecunia compensare, si eam restituere non possis?* — R. Negative saltem *probabilius*, quia iustitia obligat tantum ad reddendum ablatum, aut aequivalens; sed pecunia non fuit ablata per detractionem; neque ipsa est famae aequivalens, cum sit alterius ordinis. — L. 1000.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 2.

1513. *Quid agendum, si dubium sit, an infamatio fuerit oblivioni data?* — Haec S. Alph. 998.: « Retractatio per se affert infamiam retractandi; unde, quando dubitatur de oblivione infamationis, non videtur quis teneri damnum certum pati, ad reparandum incertum damnum proximi. Et licet iniuria irrogata sit certa, et ideo possideat, attamen, quia restitutio non debetur ob solam iniuriam, sed ob damnum vere illatum, ut dicimus cum S. Th., non videtur esse obligatio resarciendi damnum dubium cum damno certo restituentis, nisi quando solum periculum infamiae alterius in aliquo casu magis aestimaretur, quam infamia certa, sive damnum detractoris ». Adde quod si infamatio vere est oblivioni data, infamatus certe praefert, ut eius memoria amplius non revocetur.

III. — DE CONTUMELIA

1514. *Quid contumelia et quotuplex; ac quale peccatum sit?* — Contumelia est: iniusta violatio *honoris* personae praesentis. Contumelia igitur differt a detractione primo per hoc, quod detractio directe laedat *famam*, seu internam existimationem, quam alii habent de proximo, contumelia vero directe laedat *honorem*, seu externam contestationem talis existimationis, sive verbis sive factis fiat. Secundo contumelia differt a detractione per hoc, quod detractio fiat occulte, et in alterius absentia; contumelia vero fiat palam, et in alterius praesentia, per eius contemptum, sive in seipso qui praesens sit, sive in alio, v. g., in suo legato, vel statua; nam contumelia dicitur a contemnendo. Nihilominus, ut honor deferri potest absenti, e. g. oratione laudatoria coram pluribus, ita et contumelia absenti fieri potest, atroci coram pluribus iniuria, quia nempe praevidentur saltem in confuso quod offensus id comperiat. L. 1. 3. n. 334.

Contumelia fit tribus modis, nempe verbo, scripto et facto. Porro sub contumelia quae fit verbo, comprehenditur *convicium*, *improperium*, *opprobrium*, *maledictum*. Sub contumelia, quae fit scripto ex animo alterum infamandi, comprehenditur *libellus famosus*. Et tandem sub contumelia, quae fit facto, comprehenditur *irrisio*, *illusio* et *subsannatio*. « Interim tamen istae species contumeliae in foro theologico sunt solum materiales; nam formaliter omnes pertinent ad iniustam laesionem honoris alieni ». Struggl 33. Verum ex S. Th. 2. 2. q. 75. a. 1. « *derisio* est peccatum speciale ». Etenim « sicut aliquis conviciando *intendit* conviciati *honorem deprimere*... ita etiam irridendo aliquis *intendit*, quod ille qui irridetur *erubescat* ». Hinc irrisio, quae fit ore, verbo et cachinnis, subsannatio, quae naso rugato fit, « differunt a contumelia sicut *erubescentia* a *dehonoratione:* est enim *erubescentia* timor dehonorationis ». S. Th. ibid. ad. 1. Enimvero « de opere virtuoso aliquis apud alios et reverentiam meretur et famam, et apud seipsum bonae conscientiae gloriam; secundum illud 2. ad Cor. 1., 12. *gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae* ». S. Th. 2. 2. q. 75. a. 1. ad 2. Unde e converso « de actu turpi seu vitioso, apud alios tollitur hominis honor et fama; et ad hoc contumeliosus et detractor turpia de alio dicunt; apud semetipsum autem, per turpia quae dicuntur, aliquis perdit conscientiae gloriam per quamdam confusionem et erubescentiam, et ad hoc turpia dicit derisor ». Iamvero securitas conscientiae et quies illius magnum bonum est. « Et ideo qui conscientiam alicuius inquietat, *confundendo* ipsum, aliquod speciale nocumentum ei infert ».

Laesio honoris debiti non solum contra caritatem, sed etiam contra iustitiam est; nam ius singuli habent ad certum honorem, et ne despectui habeantur. Maior tamen honor et quidam quasi cultus Praelatis et excellentibus dignitate personis ac parentibus debetur; qui in illis ad *observantiam*, in his ad *pietatem* spectat. *Quaelibet* autem *honoris laesio*, si id tantum spectetur, non effectus alii extrinseci, eiusdem infimae speciei est, ea excepta quae contra parentes est, et quae observantiam vel pietatem etiam violat. Lugo de Poenit. d. 16. n. 265. — S. Th. 2. 2. q. 72. a. 1.; q. 73. a. 3., q. 75., q. 103. a. 1. 2., L. 966; Struggl 23.-27.; Ithur. Cas. 30. n. 5.

1515. *Quid convicium, improperium, opprobrium, irrisio, subsannatio, illusio, imprecatio?* — « *Convicium,* quasi *Convocium* dictum, proprie voces plurium inter se collisas inordinatumve clamorem significat, et quia probra saepe, contentione adhibita, ingeri solent, ideo

pro *contumelia a pluribus facta* in rigore usurpari deberet, usus tamen fert, ut *convicium* cum contumelia confundatur, ut si iniuria, qua praesenti cuipiam ad os obiicitur crimen aliquod, sive etiam malum vel poenae vel naturae... *Improperium* est *iniuria*, qua quis alteri obiicit beneficium in eum antea collatum, ingratum eius animum erga benefactorem exprobrando... *Opprobrium* in iure idem ac *probrum*, L. *Probrum ff. de Verbor. signific.*, est quasi *obiectum probrum*, unde cum probrum dedecus, sive infamiam ex delicto significet, opprobrium est iniuria, qua quis alteri obiicit dedecus, quo afficitur propter crimen... *Irrisio* et *derisio* valent idem et derivantur a *deridere* et *irridere*, quae significant ridere cum alterius contemptu. Et iuxta D. Th. 2. 2. q. 75. tunc fit, cum quis alterius malum vel defectum in ludum et risum vertit eo, ut alter erubescat. Si verbis additur risus vel cachinnus proprie *derisio* dicitur, *subsannatio* dicenda, si addatur nasi, capitis, aliusve membri corporis motus, alterius vitium indicans, ut rubore ille suffundatur; quod si ad hunc eundem finem facta alia verbis adiiciantur, derisio *illusio* dicetur. Dicetur autem *ironia*, si tum maxime alterum vituperes, cum per derisionem eum laudes... His adde *imprecationem*, vitium illud... quo quis alteri malum aliquod culpae, poenae, vel naturae imprecatur ». Ithur. Cas. 30. n. 5. *Maledictio*, facta absenti, repugnat solum caritati; per maledictionem enim pronuntiatur malum contra aliquem vel imperando vel optando. Facta vero praesenti, saepe repugnat etiam iustitiae; cum nempe laedat honorem alteri debitum, et rationem induat contumeliae. Struggl tr. 4. q. 5. n. 13.; Lugo d. 14. n. 193.; S. Th. 2. 2. q. 72. a. 1. q. 75. 76.

« *Convicium* et *improperium* consistunt in verbis, sicut et *contumelia*, quia per omnia haec repraesentatur aliquis defectus alicuius in detrimentum honoris ipsius. Huiusmodi autem defectus est triplex: scilicet defectus culpae, qui repraesentatur *per verba contumeliosa;* et defectus generaliter culpae et poenae, qui repraesentatur per *convicium*... Quandoque vero repraesentat aliquis alicui defectum minorationis sive indigentiae...; et hoc fit *per verbum improperii*, quod proprie est, quando aliquis iniuriose alteri ad memoriam reducit auxilium quod contulit ei necessitatem patienti ». S. Th. 2. 2. q. 72. a. 1. ad 3.

« Contingit verbum maledictionis prolatum esse peccatum veniale vel propter parvitatem mali, quod quis alteri maledicendo imprecatur, vel etiam propter affectum eius, qui profert maledictionis verba, dum ex levi motu, vel ex ludo, aut ex surreptione aliqua talia verba pro-

fert, quia peccata verborum maxime ex affectu pensantur ». S. Th. 2. 2. q. 76. a. 3.

1516. *An contumelia et irrisio sint grave peccatum?* — *Contumelia* est peccatum mortale *ex genere suo.* Ex hoc enim quod aliquis manifeste verba contra alium profert, videtur eum parvipendere; unde ex hoc ipso dehonoratur, et ideo contumelia detrimentum affert honori eius, in quem profertur. Ex hoc ergo est per se peccatum mortale non minus quam furtum vel rapina. Non enim homo amat minus suum honorem quam rem possessam. Ac gravius peccatum est ipsa detractione, ut rapina gravior furto est. Maiorem enim affert proximi contemptum. Constat praeterea ex verbis Scripturae, Matth. 5., 22.: *Qui autem dixerit fratri suo: Raca, reus erit concilio; qui autem dixerit: Fatue, reus erit gehennae ignis.* — *Ex genere suo;* venialis enim erit tum ex imperfectione actus, tum « si sit leve convicium, non multum hominem dehonestans, et proferatur ex aliqua animi levitate, vel ex levi ira, absque firmo proposito aliquem dehonestandi ». S. Th. 2. 2. q. 72. a. 2.; q. 73. a. 1. 3.; L. 966.; E. M.

Irrisio, seu *derisio,* vel *illusio* non fit nisi de aliquo malo vel defectu, qui in risum vel ludum vertatur, et ideo quasi parvus accipiatur. Quod enim magnum est non pro ludo, sed serio accipitur. Cum ergo aliquis alterius personae malum vel defectum in ludum vel risum ponit, quia secundum se parvum malum est, est peccatum secondum se veniale. Si vero malum vel defectum in ludum vel risum ponit, quasi parvum ratione personae, sic aliquem illudere vel irridere est eum omnino parvipendere, et eum tam vilem aestimare, ut de eius malo non sit curandum; sed sit quasi pro risu et ludo habendum. Et sic derisio et illusio est peccatum per se mortale, et gravius quam contumelia; quia contumeliosus accipit malum alterius serio, illusor autem vertit in ludum et risum; et ideo est maior dehonoratio et contemptus. Tanto gravius autem est peccatum quanto maior est reverentia quae debetur personae, quae illuditur. S. Th. 2. 2. q. 75. a. 2.

1517. *An ex contumelia restitutionis obligatio nascatur?* — Contumelia *per se* strictam inducit obligationem restituendi honorem et reparandi damna, si qua subsecuta fuerint, saltem si in confuso fuerint praevisa. Ratio, quia contumelia iniuriam continet, et quaevis iniuria satisfactionem exigit, et si sit damnosa, damnorum praeterea compensationem. — Cf. 1506. seqq.; L. 966.; S. Th. 2. 2. q. 62. a. 2. ad 3.; C. A. 1330.

1518. **Resolves**: Honor publice per contumeliam ablatus, publice est restituendus coram illis, qui dehonorationis testes fuerunt, vel saltem ita, ut satisfactio ad ipsorum notitiam pervenire possit. Sufficit autem, ut satisfactio fiat per aliam personam, quae nomine dehonorantis veniam petat. L. 894.

Ea honoris restitutio requiritur, quae censeatur sufficiens ad manifestandam aestimationem iuxta personae offensae conditionem. Si enim qui dehonoravit fuerit superior, sufficiet regulariter, si dehonoratum salutet, domi inviset, aut ei benevolentiam ostendat. Si autem fuerit aequalis, vel a fortiori inferior, maior requiritur satisfactio, nempe ut praeveniat in salutando, cedat locum, veniam petat, etc., si alio modo sufficienter satisfacere nequeat. L. 986.; Lugo d. 15. n. 57.

Si inhonoratus vindictam sumpsit, v. g., alterum percutiendo, vulnerando, plerumque pro honore non requiritur ulterior satisfactio; quia ille pro satisfactione videtur acceptare vindictam, alter vero non resistendo videtur fateri suam culpam et aestimationem de altero. L. 989. Item a restitutione honoris eximuntur rustici, si inter ipsos impacta mutuo fuerint aequalia convicia aut improperia, quia eo ipso fit compensatio.

In praxi multoties expedit, ut confessarius omittat monere poenitentem in bona fide existentem circa satisfactionis obligationem, maxime si praevideat, monitionem non profuturam esse; vel si putet eum, qui dehonoratus fuit, facile id condonare, aut recusaturum esse reparationem praesertim publicam, ne memoria iniuriae apud alios redeat, aut ne ipse rubore magis afficiatur, etc. L. 988.

1519. *Utrum, si offensor a iudice publice puniatur, adhuc teneatur in conscientia pro iniuria illata satisfactionem exhibere?* — Probabilissime negat Lugo cum communi. Ratio, quia ipsa poena inflicta pro honore tibi ablato videtur satis honorem tuum resarcire. Ita etiam, si offensor a iudice coactus debitam satisfactionem tibi praestiterit; tunc enim licet coacte, iam vere testificationem exhibuit aestimationis tuae dignitatis. L. 990.

1520. *Quando contumelia fuit occulta, debeturne satisfactio?* — Negant Mol., Laym. Sed affirmandum est omnino cum communi et vera sententia, quam tenent Less. Salm., etc.; quia in omni contumelia adhuc occulta, praeter iniuriam adest damnum honoris iniuste laesi, cum quisque habeat ius ut debitus honor ei servetur. L. 985.

1521. *An et quandonam licita sit contumelia?* — Contumelia est licita in sequentibus casibus: 1.° Si ioci causa per convenientem re-

creationem leves defectus obiiciantur, urbanitas est, secundum S. Th., dummodo alter non contristetur, nec ad iram moveatur. 2.° Si fiat animo corrigendi, humiliandi, aliave ratione; sic Christus vocavit Apostolos stultos; et Apostolus Galatas insensatos. Ita S. Th. 2. 2. q. 72. a. 2. ad 2., qui dicit, « quod sicut licitum est, aliquem verberare causa disciplinae, ita etiam potest aliquis alteri, quem debet corrigere, verbum aliquod conviciosum dicere ». L. 966.

1522. *Quomodo se gerere debeat contumelia affectus ?* — « Omnes tenemur contumelias tolerare, animum vindictae abiiciendo. Quandoque tamen expediens erit contumelias repellere, nempe cum tolerantia praevidetur adscribi obsistendi impotentiae, aut stultitiae; vel si obesse possit bono communi, prout si praelatus tolerando redderetur contemptibilis, et sic petulantia subditorum augeretur ». L. 966.; S. Th. 2. 2. q. 72. a. 3. q. 108. a. 1. ad 4., Quodl. 5. a. 26., Quodl. 10. a. 13.

IV. — DE MENDACIO

1523. *Quid et quotuplex sit mendacium ?* — Mendacium est verbum *falsum*, i. e. contra mentem; *falsum*, cum intentione *falsum* dicendi. *Intentio fallendi* non pertinet ad essentiam mendacii, alioquin a mendacio excluderentur iocosa mendacia, quae non dicuntur ad fallendum, sed ad iocandum; et quia evidens est mentiri eum, qui, te praesente, aliquid fecit, et mox tibi etiam se illud fecisse negat; tum quum nulla est decipiendi voluntas et facultas. Quare a mendacio excluduntur ioci qui ita proferuntur, vel aguntur, ut ex ipso modo proferendi, vel agendi, satis intelligatur, falsum esse, quod exterius enuntiatur; licet audiens ex sua nimia simplicitate et stupiditate, serio iocum accipiat, et a seipso potius fallatur, quam a iocante. A mendacio pariter excluduntur locutiones tropicae et figuratae, ironiae, fabulae, et parabolae; quia verum sensum continent, quem loquens exprimere intendit, licet interdum animadvertat, eum ab audiente non statim apprehendi, sed alium sensum falsum concipi, quem loquens non intendit, sed solum permittit. S. Th. 2. 2. q. 110. a. 1., Quodl. 6. a. 17.

Mendacium est triplex, nempe *iocosum, officiosum, perniciosum.* Mendacium iocosum est, quod nec prodest, nec obest, sed profertur

ut delectet. Mendacium officiosum est, quod fit sine alterius iniuria, ut tertio prosit. Perniciosum tandem est, quod fit cum alterius iniuria et nocumento, etiamsi tertio alicui prosit. — S. Th. 2. 2. q. 110. a. 2. 3.

Nemo silentio et dissimulatione, non loquendo, non agendo, regulariter mentitur, S. Th. 2. 2. q. 111. a. 1. ad 4.; quia is qui tacet, non agit, neque affirmat, neque negat. *Regulariter,* interdum enim non loqui, non agere, dolo et fraude non caret. Lugo d. 23. n. 82.

1524. *Quid et quotuplex sit mentalis restrictio; quid aequivocatio seu amphibologia?* — *Restrictio mentalis* est actus mentis, verba alicuius propositionis ad alium sensum, quam naturalem et obvium, detorquentis vel restringentis; si e. g., interrogatus utrum paschalem receperis Communionem, respondeas recepisse, subintelligendo *anno praecedenti.* — Restrictio mentalis est: 1.° *Pure* seu *stricte mentalis,* si sensus loquentis *sola loquentis mentali adiectione* superadditus percipi nullo modo possit, neque obvia verborum *in se* significatione, neque *ex circumstantiis,* et haec *proprie mentalis* dicitur; e. g. si quis interrogatur ab amico protestante, utrum ipse sit *catholicus romanus,* respondeat quod non est, quia *Romae* natus non est. 2.° *Late* seu *improprie mentalis,* si sensus propositionis vel ex ipsa significatione verborum, quia ambigua sunt, vel ex adiunctis possit colligi; e. g. si quis interrogatur, utrum receperit ab Episcopo beneficium, respondeat quod non; quia illud beneficium proprie recepit a S. Sede, cui reservabatur; ac si quis occulte se compensaverit, et interrogetur, utrum aliquid acceperit, potest negare, quia non accepit, nisi quod suum erat. — Ad restrictionem mentalem revocantur *aequivocationes* seu *amphibologiae,* quae sunt locutiones habentes *ex se duplicem sensum principalem,* sed unum magis et alterum minus obvium; e. g., si quis interrogationi de aliqua re facta nihil respondeat, et deinde instanti: quid dicis? respondeat: *dico non.*

1525. *Quid sit simulatio?* — Mendacium non *verbis,* sed *factis, simulatio* appellatur. Non omnis tamen simulatio mendacium est: nam simulare est quidem aliud facere et aliud velle significare ac in eo est; sed facta non sunt, uti verba, destinata ad mentem significandam et ad loquendum aliis; ideo his nemo mentitur, nisi quis illis utatur ad aliquem decipiendum. Quare, si quis illis utatur tantum ad veritatem occultandam, omne abest mendacium. Ac, si mendacium ab ipsis verbis quandoque abest, cum quis non iure de re aliqua interrogatur, quomodo potest illud ius adesse semper factis, ut hoc vel

illud facias, ne alter decipiatur ? — Ad simulationem seu ad mendacium pertinent *hypocrisis, iactantia, ironia.* Omnia virtuti opponuntur *veritatis,* quae specialis virtus est, per quam homo exteriora sua vel verba vel facta debite ordinat ad aliquid sicut signum ad signatum. — S. Th. 2. 2. q. 109. a. 2., q. 110. a. 2., q. 111. a. 1., Quodl. 6. a. 17., Quodl. 8. a. 14.

« *Hypocrisis* simulatio est, qua quis simulat personam alterius, sicut cum peccator simulat personam iusti ». S. Th. 2. 2. q. 111. a. 2. Generatim et per se hypocrisis leve peccatum est. Grave evadit ex fine graviter pravo, vel alia graviter mala circumstantia. S. Th. 2. 2. q. 111. a. 4.

Iactantia proprie dicitur « quando aliquis effert se supra id quod in ipso est ». Eaque gravis vel levis est ratione obiecti gravis vel levis. S. Th. 2. 2. q. 112. a. 2.

Ironia habetur quando « aliquis dicit minora a veritate declinans, puta cum asserit de se aliquid vile, quod in se non recognoscit, aut cum negat de se aliquid magnum, quod tamen percipit in seipso esse; ..... et est semper peccatum » leve *per se,* grave *per accidens.* S. Th. 2. 2. q. 113.

1526. *An mendacium illicitum sit ?* — Mendacium est *intriusece malum,* quia mendacium formaliter importat intentionem falsum enuntiandi, contra verborum institutionem. Praeterea mendacium immediate opponitur virtuti veracitatis creatae, quae veritatem in signis constituit, et mediate virtuti veracitatis divinae; adeoque est intrinsece malum, et in nullo casu licitum. Unde Innocentius III. C. *Super eos de Usuris* ait: « Ne pro vita quidem tuenda nobis licitum est mentiri ». Sane veracitas specialis virtus est, per quam homo exteriora sua vel verba vel facta debite ordinat ad aliquid *sicut signum ad signatum.* Cf. Eccl. 8. 14.; Levit. 19., 11.; ad Eph. 4., 24.; ad Col. 3., 9.; S. Th. 2. 2. q. 109., q. 110. a. 1. 3., Quodlib. 8. a. 14.

1527. *Quale peccatum sit mendacium ?* — Mendacium iocosum et officiosum est peccatum *ex genere suo veniale,* perniciosum vero est *genere suo mortale,* quia mendacium iocosum et officiosum opponitur tantum virtuti veritatis naturalis seu veracitatis; et perniciosum opponitur etiam caritati et iustitiae; unde duo priora sunt peccatum ex se leve, tertium vero grave per se est. — Sed mendacium perniciosum in individuo saepe est peccatum veniale, non solum ex imperfectione actus, sed etiam ex parvitate materiae, seu nocumenti

proximo per mendacium illati. — S. Th. 2. 2. q. 100. a. 3. 4., Quodl. 8. a. 14.

1528. *An restrictio pure mentalis licita sit?* — Numquam licet uti restrictione pure seu proprie mentali. Quare nec licet cum ea iurare, quia est simpliciter mendacium. Nam falsum simpliciter enuntiat, licet ad verum sensum determinetur *interne a mente loquentis*. Sic de furto quis interrogatus respondet *nullam* se furatum esse pecuniam, intelligendo auream, argenteam, aeream; cum chirografariam fuerit furatus. Is profecto mentitur. Constat etiam ex pr. 26.ª 27.ª 28.ª d. ab Innoc. XI. — L. 152.; E. M.

1529. *An licita sit restrictio late mentalis?* — Licet aliquando ex iusta causa uti restrictione late, i. e. improprie mentali, *quando sensus a loquente intentus intelligi possit*. Ratio, quia hoc ipso quod veritas possit ex aliqua circumstantia rei, loci, temporis, aut personae loquentis prudenter colligi, praedicta restrictio non est mala in se, cum proximus non proprie decipiatur, sed ex iusta causa tantum permittatur eius deceptio. Aliunde ad bonum societatis requiritur, ut medium adsit licite celandi secretum, et damnum ex eius manifestatione vitandi; et aliquando aliud medium non suppetit praeter restrictionem late seu improprie mentalem. Et sic licet in huiusmodi casu uti restrictione non pure mentali, respondendo secundum mentem interrogantis, vel secundum ea, quae apparent et vulgo creduntur, vel secundum ordinarium modum loquendi non auctoritativum, vel tandem secundum receptam consuetudinem; e. g. si quis neget se adiisse talem domum, in qua nempe nullum ipse commisit furtum, ut creditur, licet vere eam adierit; si matrimonio civili coniuncti et communiter existimati legitimo matrimonio coniuncti, *vir* et *uxor* vicissim appellentur; si de crimine alterius famam laedente ab amico interrogatus respondeat quis se illud nescire; si famulus importunis visitatoribus respondeat dominum domi non esse. — Struggl tr. 5. q. 3. n. 17.; Ithur. Cas. 37. n. 11. seqq.

1530. **Nota:** Licet uti eiusmodi lata restrictione etiam cum iuramento; quamquam maior causa tunc requiratur, cum divinum testimonium non sit sine iudicio usurpandum. L. 151.

1531. *An amphibologiae licitae sint?* — Amphibologiae, seu aequivocationes, a re de qua agitur omnino absonae, et remotae, ut humano modo animadverti et intelligi non possint, illicitae sunt; siquidem tunc periret omnino humanum commercium, ut si quis assereret

se domi non habere canem, quia constellationem canis non habet. Si vero praedictae amphibologiae seu aequivocationes sint per se perceptibiles, licet non facile omnino et statim, illicitae per se non sunt; sed licitae aliquando sunt, nisi fiant ex positiva intentione alterum fallendi; non sunt enim tunc contra mentem loquentis, et virtutem veracitatis.

1532. *Quandonam restrictiones et amphibologiae non pure mentales illicitae sint?* — Restrictiones et amphibologiae, *seu aequivocationes etiam non pure mentales, non sunt licitae;* 1.° si fiant sine causa honesta et proportionata; 2.° si exinde damnum proximi emergeret contra ordinem praeceptum caritatis; 3.° quando contractus mutui celebrantur; 4.° si interrogans habet ius inquirendi aut imperandi veritatis confessionem. Prob. Ratio 1.ⁱ est, quia, si sine omni honesta causa, et semper, esset licitum loqui amphibologice, aequivoce, et cum restrictione etiam non pure mentali, periret omnis sinceritas, et fides humana: sed fidem humanam homines ex lege naturali tenentur conservare. Ratio 2.ⁱ et 3.ⁱⁱ est, quia id exigitur a caritate et iustitia. Ratio 4.ⁱ est, quia iuri illi respondet obligatio fatendi veritatem sine ambiguitate.

1533. **Resolves:** Possunt speciatim uti huiusmodi restrictione omnes personae publicae interrogatae de rebus suae fidei commissis, ut sunt secretarii, legati Principum, duces exercituum, magistratus, advocati, medici, chirurgi, obstetrices, et quisquis officium et rationem habet veritatem aliquam occultandi. Si enim secreta his personis commissa violarentur, gravissima inde sequerentur incommoda in societate. — L. 165.

1534. *An licita sit simulatio?* — « *Simulatio formalis,* nempe cum quis intendit per factum externum aliud significare, quam in animo habet, haec nunquam est licita, quia est verum mendacium facti; *simulatio* vero *materialis,* scilicet, cum quis aliquid agit, non intendens deceptionem alterius, sed aliquem suum finem, haec est licita *cum iusta causa,* semper ac ex circumstantiis alii possunt coniicere ad alium finem id agi; prout dictum est de restrictione non pure mentali. Ita Christus Dominus, Luc. 24., apud Emmaus finxit se longius ire, non intendens ut Discipuli hoc crederent, sed volens significare se revera iturum fuisse longius, nisi ab eis invitaretur ». L. 171. — S. Th. 2. 2. q. 111. a. 1.

Dissimulatio habetur, quando, non loquendo, non agendo, aliquid

tegitur, et aliquis inde decipitur. Per se licita est, nam non est obligatio manifestandi semper veritatem.

1535. *An superior habeat in omni casu ius cognoscendi veritatem, ita ut interrogatus nequeat licite uti restrictione late mentali?* — R. Negative, ut constat ex sequentibus exceptionibus. Etenim: 1.° Confessarius interrogatus a tyranno, an Titius confessus sit homicidium, respondere potest et debet: Nescio; quia Confessarius id nescit scientia communicabili. Immo etiamsi instaret tyrannus et diceret: An hoc nescis scientia communicabili? Respondere adhuc posset: Nescio. Ratio, quia tyrannus bene cognoscit, se ius non habere de hoc interrogandi, nec Confessarius ut homo intelligit se scire, sed uti vicarius Dei ac proinde scientia incommunicabili. — Idem fere dicendum de eo qui rem secreto commisso cognoscat, consilii petendi causa.

2.° Poenitens interrogatus a Confessario de peccato confesso, potest iurare se non commisisse, subintelligens illud quod confessus non sit. Ita Card., Salm., Sanch., etc. Hoc tamen intelligendum, nisi Confessarius iuste interroget ad noscendum statum poenitentis. Ex prop. 58.ª d. ab Inn. XI. L. 157. — « Sed si poenitens non peccaverit mortaliter ab ultima confessione, Confessarius sufficienter novit statum eius, neque tunc ius ullum habet de vita praeterita interrogandi ». Gur. Cas. V. 2. n. 442.

3.° « Satis probabilis est sententia Card. de Lugo de Iust. d. 40. n. 15., Tambur., Cardenae, Sporer, Mezger, Babenstuber, Elbel, et plurium aliorum, qui admittunt reum, stante probatione solum semiplena, et quando est spes evadendi mortem, posse uti amphibologia, et negare crimen etiam cum iuramento, subintelligendo: ita ut tenear fateri, quandiu apparet spes evadendi mortem. Ratio huius est: quia praeceptum obediendi legitimo iudici non potest obligare reum, ita ut ipse contra se agat, et per confessionem propriam compleat probationem semiplenam sui criminis capitalis, quando illud aliunde non potest satis probari. Neque praedicta restrictio, in tali circumstantia causaè, est pure mentalis; quia a sagaci iudice et assessoribus prudenter potest colligi. Unde hanc sententiam tuto poterit sequi Confessarius, saltem ut reo eam sequi volenti absolutionem non deneget; ut advertunt citati doctores ». Struggl de 8.° Praec. 46. et de Virt. relig. q. 3. n. 22.; L. 154., 1. 4. n. 57.; S. Th. 2. 2. q. 33. a. 7. ad 5.

4.° Testis potest iurare se nescire quod revera scit, subintelligendo nescire crimen, de quo legitime possit inquiri, nempe si ipsi constet crimen caruisse culpa; vel si sciat crimen, sed sub secreto,

cum nulla praecesserit infamia; vel si crimen sit omnino occultum. Struggl de Virt. relig. l. c. 21. 22.

5.° Nequit veritas negari, aut occultari, si contrahens matrimonium interrogetur a parocho vel ab Episcopo, an aliquo adstringatur impedimento dirimente; si promovendus ad ordines ab Ordinario interrogetur, an aliqua censura vel irregularitate afficiatur. Promovendus ad magistratum vel officium publicum, quando non habeatur obligatio illud acceptandi, sed liberum sit illud acceptare, non potest, si interrogetur, occultum crimen denegare. Pr. 28. d. ab Innoc. XI. — E. M. 554.

V. — DE VIOLATIONE SECRETI

1536. *Quid et quotuplex sit secretum?* — Secretum in genere dicitur quidquid occultum est. Ad quaestionem praesentem quod attinet secretum est: res quaedam occulta alicui revelata, seu utcumque cognita, cum onere silentii. — Triplex distinguitur secretum, *naturale, promissum, commissum.* Secretum *naturale* est, si aliquid casu cognoscas, quod absque alterius iusto moerore vel damno revelare non possis. Est *promissum,* si promissione *gratuita* rem, quam iam noveras vel cuius accipis notitiam, alteri promittas nemini revelaturum, vel promissione *onerosa* nemini rem revelandi, eam tibi alter manifestet hac conditione. Tandem est *commissum* quando rem alteri reveles consilii vel auxilii gratia, hac expressa vel tacita conditione, nemini eam revelandi. — L. 970.; S. Th. Quodl. 12. a. 21.

1537. *Quomodo secretum naturale obliget? — In re gravi* obligat *per se* sub gravi, et quidem plerumque ex iustitia, interdum ex sola caritate, *nisi iusta causa excuset.* Ratio est, quia ex revelatione secreti sequitur plerumque damnum proximi, qui ius habet, ne *sine iusta causa* laedatur. Iusto insuper afficitur moerore, qui secreto, quasi re sua *sine iusta causa* privatur. *Sine iusta causa;* nam secretum naturale eatenus obligat, quatenus in eo casu obligat iustitia vel caritas, hac obligatione cessante ex iusta causa, cessabit secreti obligatio. L. 970.

1538. *Quomodo obliget secretum commissum?* — Obligat per se graviter aut leviter, prout quis per promissionem voluit se obligare

graviter et ex iustitia in materia gravi; vel leviter et ex mera fidelitate, quae ex genere suo levis est. Ratio est, quia praedicta obligatio sponte sua exurgit ex facta promissione. Quare secretum promissum *gratuitum* regulariter non obligat cum incommodo gravi; an *onerosum* obliget etiam cum incommodo gravi, pendet ex intentione illud exigentis et illud promittentis et ex damno utriusque. Cum damno gravissimo regulariter non obligat, nisi expresse illud quis ita promiserit, et licet illud per iniuriam extorserit, si tamen ex revelatione alter idem non subiret damnum. Cf. 987. Ithur. Cas. 37. n. 2. 5. 6.; L. 970.

1539. *Quomodo obliget secretum commissum?* — Obligat per se sub gravi ex iustitia, et quidem strictius ac secretum mere naturale, atque etiam promissum. Ratio est quia praeter obligationem naturalem, urget etiam obligatio *ex contractu oneroso;* neque enim tibi notitiam rei alter committeret, nisi promissionem secreti a te reciperet. Insuper in rebus miseris consilium quoque et auxilium eripere dirum et publice exitiosum est. Hinc iure quoque civili secretum commissum revelare prohibetur, et vetitum est magistratibus de his interrogare, quae ratione officii, quo quis defungitur, e. g., parochi, advocati, etc. alicui credita sunt. C. I. Proc. poen. 288.; C. G. poen. 378.

1540. **Nota:** Plures sunt et graves theologi, qui probabiliter tuentur mortale non esse, rem gravem sub secreto commissam revelare sub eodem secreto uni vel alteri probo, modo non detegatur cui specialiter celari voluerit ille, qui secretum commisit; cum adhuc res secreta dici possit in istis rerum adiunctis. Hoc tamen non est ita facile in praxi permittendum. Tanta enim est hominum loquacitas, ut vix secretum in uno sistere possit.

Ex praestito iuramento ad secretum servandum tenentur officiales curiae romanae; administri, consultores, cardinales S. C. Sancti Officii, Indicis, Consistor.; examinatores synodales et parochi consultores; examinatores et librorum et scriptorum Servorum Dei; et cuiusvis ordinis administri in romana curia. Ord. serv. in R. C. post Const. *Sapienti Consilio.*

Secretum servandum est in designandis iis, qui ad Sedes Episcopales proponuntur, in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis. S. C. Consistor. 2. Iul. 1910. — Secretum servandum in designandis ad sedes episcopales extenditur ad omnes dioeceses et provincias in quibus eadem vel similis forma designationis obtinet ac in Foederatis Amer. Septentr. Statibus. S. C. Cons. 28. Apr. 1911.

Deputati pro disciplina et deputati pro oeconomia novi Seminarii Romani maioris ad Lateranum, et Seminarii minoris ad Vaticanum, secundum C. *In praecipuis* Pii X. 28. Iun. 1913., *sub gravi* obligantur ad secretum ex officio servandum pro negotiis disputatis et conclusis in deputatione. S. C. Cons. 30. Oct. 1913.

Ad secretum ex officio servandum tenentur *agentes publici* apud Sacras Congregationes. C. *Sapienti consilio,* Reg. Gener. post C. cap. 9.

Nonnisi a S. Pontif. absolvi possunt, ipso Card. Poenit. excluso, qui secretum, quod S. Officii dicitur, violaverint, ab excomm. reserv. eidem S. Pont. quam incurrunt. Ord. serv. in R. C. Norm. pecul. c. 7. a. 2. n. 4.

1541. *An ex violatione secreti restitutionis obligatio oriatur?* — Qui revelando alienum secretum mortaliter peccavit, tenetur ex iustitia et sub gravi reparare grave alterius damnum. Ratio, quia est *iniusta damnificatio.* Cf. 1358.

1542. *An liceat aliquando secretum explorare et revelare? — Secretum naturale, promissum et commissum explorare et revelare licet:* 1.° Ex consensu recte praesumpto illius, cuius interest secretum occultari; tunc enim nulla alicuius iuris laesio habetur. 2.° Si res aliunde iam fuerit divulgata; nam desinit tunc esse secreta. 3.° Si damnum ex secreto secuturum sit reipublicae. Ratio, quia bonum privatum debet cedere bono communi, adeoque nulla esse potest obligatio privatum bonum procurandi contra damnum commune. Atque ob eandem rationem, si ex revelatione secreti damnum commune sequeretur, tenetur quis potius mortem, et quaevis tormenta subire, quam secretum revelare. 4.° Regulariter, si ex observatione secreti grave damnum obveniret *tibi* vel *ei* ad quem secretum spectat, vel *alteri* innocenti. Ratio, quia neque *naturaliter* dari potest obligatio contra *ordinem* caritatis; neque quis sua *promissione* et *contractu* praesumitur ad tale onus se obligasse, ut secretum servet etiam cum proprio gravi damno, nisi ex circumstantiis id certe appareat, et res ipsa exigat. 5.° *Si de secreto commisso, de re vere gravi,* speciatim agatur, *secretum commissum* non cessat in damno alicuius privato etsi gravissimo; cessat vero in damno gravi, eius cui secretum commissum est; in damno gravi spirituali ipsius committentis, e. g. si velit filiam suam spuriam ducere, in damno alterius quod ei immineat ab ipso secretum committente, ut si puella abortum procurare et fetum occidere conetur. Ratio primi asserti est, quia adhuc magis *publici boni* interest, secretum hoc servare, quam privatum damnum alterius etiam gravissimum impedire.

Ratio secundi asserti est, quia secus in 1.° casu vix invenies, qui consilium vel auxilium in huiusmodi angustiis dare vellet, quod item publico bono foret perniciosum; in 2.° et 3.° illicita foret secreti promissio. 6.° Secreti tandem notitia potest quis in proprium commodum uti, quasi re sua, licet secretum non sine alterius iniuria extorserit, si tamen id fiat sine alterius iniusto damno, et illud facit, quod alias iure suo facere potuisset. — L. 570. 971., l. 4. n. 49., l. 6. n. 698.; S. Th. 2. 2. q. 70. a. 1. ad 1. 2.; Laym. l. 3. tr. 3. p. 2. c. 5. n. 2.; Lugo de Iust. et Iur. d. 14. n. 142., d. 38. n. 37. seqq.; Ithur. l. c. n. 8.-10. 11. 28. 29. 30.-34. 37. 38. Appendix n. 4. 19. 22. 23.; La Croix l. 2. p. 2. n. 1231.

1543. *An iudici legitime interroganti teneatur quis secretum manifestare?* — R. Affirmative, si agatur *de secreto mere naturali;* quia potior est obligatio obedientiae praestandae iudici legitime interroganti *ob bonum commune,* quam impediendi per secreti observationem *damnum personae privatae;* quod ceteroquin cum a iudice legitime inferatur, nulla erit alieni iuris laesio. — R. Affirmative etiam, si agatur *de secreto simpliciter promisso;* quia per promissionem ad hoc tantum te obligasti, quod licite praestare poteras. Atqui non poteras promittere contra obedientiam iudici seu superiori debitam; quia, quando crimen novisti, iam contraxisti obligationem naturalem illud manifestandi, si iudex vel superior id requireret. Ergo promissio subsequens secreti non potuit priorem obligationem destruere.

R. Negative *per se,* si agatur *de secreto promisso ex pacto et onerosa promissione.* Ratio est, quia, ut ait S. Th. 2. 2. q. 70. a. 1. ad 2., « servare fidem est de iure naturali: nihil autem potest praecipi homini contra id quod est de iure naturali ». — Contractu quidem *oneroso* interveniente, de iure naturali omnino est datam fidem servare. — R. Negative item, *per se,* si agatur de *secreto commisso.* Ratio est, quia ipsum bonum commune postulat, ne metu talis revelationis homines priventur commodo consilii, aut auxilii necessarii quaerendi, quod profecto nunquam requirerent, nisi certi de secreto servando forent. Postulat ergo ipsum bonum commune, ut quousque committens licite potest suum secretum servare ius retineat, ne alter illud prodat. Hinc iudici interroganti potest quis respondere: Nescio, subintelligendo, ita ut manifestare debeam; licet, interposito iuramento, testimonium proferre cogatur. S. Poenit. 21. Aug. 1830. *Per se,* secus enim est, si casus sit, in quo quis potest et tenetur secretum revelare, ut puta si haereses, coniurationes, grassationes sint coercendae. —

L. 970.; Ithur. l. c. n. 13. 25. Append. n. 10. 11. 12.; S. Th. Quodl. 1. a. 15. 16.; Lugo d. 14. n. 135. 141.; Gur. 437.

1544. *An possis revelare secretum, si promiseris illud servare etiam cum vitae iactura?* — R. Affirmative, si illud exigat bonum commune, quia promissio facta contra bonum commune nulla est. — R. Negative, si agatur de tuo proprio damno simpliciter gravi, et alter in eodem discrimine versetur; quia praestat servare secretum hoc speciali contractu promissum. — R. Negative etiam, probabilius, si agatur de damno tuo extremo, et alter in idem periculum, vel saltem gravissimum coniiceretur, quia iuri tuo expresse renuntiasti, nec illicitum est omittere in casu vitae conservationem, ut promissum serves. Verum necessarium omnino est, ut negotium secreto servandum gravissimi momenti sit. Secus enim promissio foret prodiga, quam servare non tenemur. Attamen S. Lig. 971. oppositum satis probabile dicit, quia nulli est licitum propriam vitam prodigere et alienae postponere. — Ithur. l. c. n. 30.

1545. *An graviter peccet aperiens aut legens alterius litteras?* — R. Affirmative, per se, seu ex genere suo. Ratio est, quia iure naturali, et iure gentium obligatio inest secreta litterarum illaesa relinquendi; secus commercium humanum pessumdaretur. — Excipe casus sequentes: 1.° Si adsit consensus tacitus aut praesumptus illius qui scribit, vel illius ad quem litterae mittuntur. 2.° Si cognoscatur vel praesumatur litteras continere res levis momenti. 3.° Si iusta de causa fiat, v. g. ad damnum publicum aut privatum avertendum, modo ad malum istud propulsandum quis ius habeat litteras aperiendi, nec plus legat, quam ad hunc finem necessarium sit. 4.° Si litterae ex levitate aut ex aliqua inadvertentia aperiantur. — L. l. 5. n. 70., H. A. 5.; Lugo Resp. Mor. l. 5. d. 10.

1546. **Nota**: Donec epistola ei tradatur cui missa est, ad mittentem adhuc pertinet, qui eam poterit ad se revocare.

Uti secretum servetur, scripta ad S. Sedem transmittenda, quae secreta contineant, occlusa esse debent. S. C. Consist. 25. Nov. 1908.

Ex C. L. 575. publicari non possunt epistolae missae, sine venia auctoris vel eius, qui eum repraesentat, excepto casu quod alicui processui sint addendae.

Violatio secreti epistolarum gravibus poenis Iure Civili prohibetur. C. I. Poen. 159.-164.

1547. **Resolves**: Epistolas minutatim discerptas colligere, varias inter se partes iungere et legere, salva iustitia, non licet. Ideo enim ita quis epistolam dilaceravit, ne legi possit. L. l. 5. n. 70.

« Sic Princeps potest aperire litteras non tantum hostium, sed etiam aliorum, quae tempore belli ex locis finitimis hostium veniunt. Item ministri publici, quoties bono publico necessarium esse iudicant... Et hoc procedit non solum pro Principe et ministris, sed etiam pro privatis... Superior religiosus litteras suorum subditorum (dummodo non mittantur ad superiorem maiorem, vel talem quem statuta eximant, nec ab eo veniant) licite aperit et legit, sive ex *religionis statuto,* aut consuetudine, sive ex *suspicione probabili,* quod mali aliquid contineant ». L. l. 5. n. 70.

Sic etiam in collegiis et seminariis potest superior, ratione specialioris vigilantiae observandae, alumnorum litteras aperire, nisi mittantur ad alios maiores superiores vel ab illis recipiantur, vel nisi de conscientiae secreto, vel de secreto familiae agatur; tunc enim sufficit, quod superior sciat epistolas ad maiorem superiorem, ad spiritualem directorem vel parentes vere dirigi, vel ab eis recipi. Gousset 1090. — Struggl 56. III.; Ithur. l. c. n. 26. seqq.; Ferraris v. *Litterae* n. 9. 10.

In *Normis* S. C. EE. et RR. pro Religiosis Institutis art. 179. 180. dicitur: Litterae a Sororibus mittendae, et ad ipsas missae tradantur superiorissis localibus, quae eas *sua discretione legere poterunt.* Qua facultate istae *cum moderamine prudentiae et caritatis* utantur, secreto servato. A quacumque inspectione superiorissarum excipiuntur litterae ad moderatricem generalem, vel provincialem, earumque consiliarias seu assistentes, ad Episcopum et ad S. C. EE. et RR. mittendae, vel ab istis ad Sorores datae.

DE PRIMO ET SECUNDO ECCLESIAE PRAECEPTO

1548. *Quaenam sint Ecclesiae praecepta; quid de decimis?* — Plurima quidem sunt Ecclesiae praecepta, quae *particulares* hominum status concernunt. Ecclesiae vero praecepta, quae ad omnes hominum status spectant, sex communiter recensentur. De prioribus in tr. de Statibus Particularibus dicemus, de posterioribus hic dicendum erit. Struggl init.

Omittimus autem hic praeceptum *de decimis* solvendis; siquidem quam pluribus in locis, conventione inita cum Ecclesia, vel legitima praescriptione, extinctae sunt. Semper tamen manet obligatio, naturali lege per positivam legem divinam confirmata, ut fideles necessaria ad sustentationem suppeditent clericis animarum curam exercentibus. Sed huic necessitati praedictis in locis iam aliunde satis provisum est. — Ubi vero neque praedicta adfuit conventio, neque legitima praescriptio, adhuc debentur, et parocho solvendae sunt. Decimae *praediales,* quae ex fundis percipiuntur, debentur parocho, in cuius territorio praedia sita sunt. Decimae *personales,* quae percipiuntur ex rebus, quas quis sua industria acquirit, parocho debentur, a quo sacramenta percipiuntur. — Decimae debitae sunt tum ex religione in signum universalis Dei dominii, unde eas non solvere gravius irreligiositatis peccatum est; tum ex iustitia, qui enim altari inserviunt de altari vivere debent; hinc sub obligatione restitutionis « decimae ex debito requiruntur, et qui eas dare noluerint, res alienas invadunt ». S. Th. 2. 2. q. 87.; Quodl. 2. a. 8., Quodl. 6. a. 10.; L. 1. 3. n. 42., H. A. tr. 20. n. 85.; tit. *de Decim.;* Trid. s. 25. C. 12. de R.; Conc. Plen. Amer. Lat. n. 832. 833.; E. M.

In Catechismo publicato iussu S. P. Pii X. 18. Oct. 1912. et edito a. 1913. praeceptum decimas solvendi non habetur. Sed eius loco *praeceptum quartum* ponitur: *Sovvenire alle necessità della Chiesa contribuendo secondo le leggi o le usanze.*

Omittimus hic item prohibitionem solemnitatis nuptiarum. De ea enim agitur in tractatu de Matrimonio. Praedicto S. P. Pii X. Catechismo, *quintum Ecclesiae praeceptum* est: « Non celebrare *solennemente* le nozze nei tempi proibiti ».

1549. *Quodnam sit primum et secundum Ecclesiae praeceptum?* — Primum est, ut festa auctoritate Ecclesiae instituta fideles colant, abstinendo praesertim ab operibus servilibus, C. 1. seqq. *de Consecr.* D. 3., tit. *de Feriis.* — Alterum est, ut saltem diebus dominicis et festis sacro fideles intersint, C. *Missas de Consecr.* D. 1. Hinc duo haec praecepta intime connexa sunt inter se. — Struggl l. c.; Gousset 1091.

Laudato Pii X. Catechismo quinque recensentur Ecclesiae praecepta, quorum *primum* est: « Udire la Messa la Domenica e le altre feste comandate ».

1550. *Quaenam sit potestas Ecclesiae dies festos instituendi?* — Gaudet Ecclesia potestate festa instituendi, eorumque sanctificationem

sub gravi omnibus fidelibus praecipiendi, utpote quae accepit a Christo omnem potestatem in ordine ad bonum spirituale fidelium. — Solus Papa universae Ecclesiae festa indicere potest, quia solus in Ecclesiam universam iurisdictione gaudet. — Episcopi quoque festos dies in sua dioecesi instituere possunt; habent enim facultatem leges in propria dioecesi ferendi. Attamen ex C. *Conquestus* ult. *de Fer.* vetantur Episcopi, ne clero fidelibusque inconsultis nova statuant festa. An autem in presenti possint adhuc Episcopi nova festa instituere, prima sententia affirmat, dummodo instituantur in honorem *Sanctorum,* non *Beatorum,* adhibito aliquorum clericorum consilio; monentur tamen, ut studeant abstinere. Urb. VIII. C. *Universa* 13. Sept. 1642.; Bonac. tom. 2. d. 6. q. un. p. 1. n. 3. seqq. Secunda sententia negat ex Responso S. R. C. 23. Iun. 1703. n. 2113. Ac nova festa instituere certe non posset Episcopus iis in locis, in quibus, Gubernis vel ipsis Episcopis petentibus, voluit S. Sedes, festorum numerum determinando, uniformem pro omnibus rationem constituere dies festos sanctificandi. Bouix de Iur. Liturg. p. 4. c. 4.; E. M. Cf. num. seq.

1551. *Quinam sint dies festi observandi?* — Multa olim instituta sunt festa, quae decursu temporum in desuetudinem abierunt,vel auctoritate ipsa ecclesiastica abolita sunt. Urbanus VIII. C. *Universa* 13. Sept. 1642. multa festa suppressit, novumque dierum festorum elenchum pro universa Ecclesia statuit. Huic catalogo addendum est festum Immaculatae Conceptionis B. M. V. Clem. XI. C. *Commissi nobis* 6. Dec. 1708. — Ex his autem quaedam minus solemnia, velut festa Apostolorum, serius fuerunt imminuta, sublata nempe operum servilium prohibitione; eaque alicubi deinde prorsus *abrogata* fuerunt. Quaedam vero etiam ex solemnioribus alicubi in dominicam *translata* sunt. Verum tum quoad *abrogata* tum quoad *translata* nihil omnino innovatum est quoad officium et missam, ecclesiasticas functiones et chorum, quae proinde omnia observari debent, uti ante abrogationem vel translationem. S. R. C. 18. Oct. 1818., 23. Maii 1835. *Translationem* intellige perpetuam: nam si translatio fiat aliquando propter aliquod impedimentum, officium dumtaxat non festi observantia transfertur. Nihil item immutatum est quoad obligationem pastoribus impositam missam *pro populo* celebrandi, adeoque standum adhuc est catalogo Urbani VIII. Pius IX. C. *Amantissimi* 3. Maii 1858. — L. 267.

Pius VI., propter temporum calamitatem, *fidelibus romanis,* condonavit obligationem quaedam festa celebrandi. Haec autem sequentia

sunt: scilicet festa SS. Apostolorum, praeter SS. Petri et Pauli solemnitatem; duae feriae quae Pascha et Pentecosten sequuntur; Inventio S. Crucis; festa S. Annae, S. Laurentii, S. Stephani, SS. Innocentium, S. Sylvestri, Nativitatis S. Ioannis Baptistae, festa S. Michaëlis, et S. Iosephi; quae tamen tria postrema postea restituta sunt,

In Gallia, post Indultum Card. Caprarae 9. Apr. 1802. ex concessione Summi Pontificis Pii VII., quatuor tantum festa praeter dies dominicos de praecepto supersunt pro fidelibus, nempe 1.° Festum Nativitatis Domini; 2.° Ascensionis eiusdem; 3.° Assumptionis B. M. Virginis; 4.° Festum Omnium Sanctorum. Ex eodem Indulto ad dominicam proxime occurrentem transferenda sunt festa Epiphaniae Domini, Sacratissimi Corporis Christi, SS. Apostolorum Petri et Pauli, et SS. Patronorum cuiuslibet dioecesis et paroeciae. Reliqua festa, olim praecepta, celebrantur nunc iisdem ac antea diebus, sed absque ulla pro fidelibus obligatione.

In Statibus Foederatis Americae ex concessione Leonis XIII. 25. Nov. 1885. sex solum festi dies observandi sunt: 1.° Immaculatae Conceptionis B. M. V.; 2.° Nativitatis D. N. I. C.; 3.° Circumcisionis D. N. I. C.; 4.° Ascensionis D. N. I. C.; 5.° Assumptionis B. M. V.; 6.° Omnium Sanctorum. Solemnitas festi SS. Corporis Christi et SS. Apostolorum Petri et Pauli in diem dominicam proxime sequentem transfertur.

Pro Hispania Pius IX. concessit, Decreto 2. Maii 1867., 1.° ut derogetur praecepto audiendi missam, diebus festis secundi ordinis, vulgo dictis *diebus missae;* 2.° ut derogetur eidem praecepto et praeterea praecepto abstinendi ab operibus servilibus die lunae post Pascha et post Pentecosten, die immediate sequente festum Nativitatis Domini Nostri Iesu Christi et die Nativitatis B. Mariae V. et S. Ioannis Baptistae; 3.° quod in singulis dioecesibus veneretur unus tantum Patronus principalis, qui a S. Sede designari debet. Quare praeter dominicos dies festa adhuc vigent Nativitatis Domini Nostri Iesu Christi, Circumcisionis, Epiphaniae; Immaculatae Conceptionis, Purificationis, Annuntiationis, Assumptionis B. V. Mariae; Ascensionis Domini Nostri Iesu Christi; Corporis Christi; SS. Petri et Pauli, S. Iacobi Maioris; festum Omnium Sanctorum et Patroni Principalis uniuscuiusque dioeceseos. Decreto vero 12. Dec. 1867. restituta fuit festa dies Nativitatis B. V. Mariae. Tandem Decr. 28. Ian. 1890. *in Hispania et in regionibus ei subiectis,* uti etiam *antea in pluribus Italiae regionibus,* festum S. Iosephi de praecepto iterum servandum est. A. S. S. v. 24. p. 192.

Festis quae Ecclesia celebrat licebat praeterea adiungere festum *Patroni,* non *Titularis,* vel unius ex praecipuis Patronis: 1.° Regni vel dioecesis; et 2.° loci; ubi eos haberi vel venerari contigerit. Urban. VIII. C. *Universa;* Pius VI. B. *Ex quo divina* 7. Iun. 1780. Ac ubi utrumque festum est introductum, utrumque servari debet. S. R. C. 22. Mart. 1817. *Patronos* vero eligere non licet, nisi de consensu populi et cleri et Episcopi, eosque *Sanctos,* non *Beatos,* electionis causa cognita et approbata a S. R. C. Ita eadem S. R. C. 23. Mart. 1630. — Ferrar. v. *Festa* n. 2. seqq.; L. 266.; E. M.

Verum festis, quae Ecclesia celebrat, non licet amplius adiungere festum Patroni. In praesenti, ex M. P. Pii X. *Supremi disciplinae* 2. Iul. 1911. de diebus festis, ecclesiastico praecepto audiendi sacrum et abstinendi ab operibus servilibus non subiacent dies festi Patronorum. Locorum Ordinarii possunt solemnitatem exteriorem transferre ad Dominicam proxime sequentem.

Ex S. C. C. 3. Apr. 1909. *dies festivi recenter suppressi* sunt: In Patriarchatu latino Hierosolymitano suppressa sunt festa SS. Apost. Philippi et Iacobi, S. Ioannis Evangelistae, et inventionis S. Crucis extra urbem Hierosolymitanam, nec non feriae secundae post Pascha Resurrectionis et feriae secundae post Pentecosten. — In Vicariatu Apostolico Aegypti suppressa est obligatio audiendi missam in festo S. Marci Evangelistae, 25. Apr. — In Archiepiscopatu Monacensi et Frisingensi suppressum est festum S. Bennonis, 16. Iun., in dominicam proxime sequentem in perpetuum translatum, ablata etiam obligatione Missam pro populo applicandi. — In Archiepiscopatu Bononiensi, suppressa sunt feria secunda post Pascha et Pentecosten, dies Nativitatem Domini immediate sequens, atque festa S. Annae 26. Iul., S. Sylvestri 31. Dec.

De iure communi nunc ex M. P. Pii X. *Supremi Disciplinae* 2. Iul. 1911. festi dies praeter dominicas sunt octo: Nativitatis, Circumcisionis, Epiphaniae, et Ascensionis D. N. I. C., Imm. Conc., et Assumpt. B. V. M., BB. Petri et Pauli Apostolorum, omnium Sanctorum. Si aliquod festum ex enumeratis legitime sit abolitum, vel translatum, nihil inconsulta Sede Apostolica innovetur. Si vero aliquod ex abrogatis festis Episcopi conservandum censuerint S. Sedi rem deferant. Si in aliquod ex istis festis dies incidat abstinentiae vel ieiunii ab utroque dispensatur; eademque est ab abstinentia et ieiunii dispensatio in festis Patronorum, si illa in haec festa incidant, et cum magno populi concursu ea celebrentur.

Dies festi in Missionibus observandi, observari debent deinde in locis a pristina Missione seiunctis.

In festis nuperrimo Motu proprio « *Supremi disciplinae* » suppressis *SS. Corporis Christi, — Purificationis, Annunciationis et Nativitatis B. M. V., — S. Ioseph sponsi B. M. V., — S. Ioannis Baptistae, — et Patroni cuiusque loci vel dioecesis,* remanet obligatio Sacrum faciendi pro populo. S. C. C. 8. Aug. 1911.

In ecclesiis cathedralibus et collegiatis, quoad solemnitatem Missarum et Vesperarum in officiatura chorali, eadem, quae ante suppressionem, observanda sunt. S. C. C. 8. Aug. 1911.

Nuperrimae legis vigore festa ex voto vel constituto, auctoritate etiam ecclesiastica sancita, declarantur excludi a numero festorum, quibus inhaeret sacri audiendi obligatio. S. C. C. 8. Aug. 1911.

Declarata est lex de diebus festis servandis immediate vigere. Nempe, ea evulgata, iam cessat omnino obligatio de observantia festorum in diebus festis suppressis. S. C. C. 8. Aug. 1911.

Facultas ruthenis fit, in regione Canadensi, et in statibus Foederatis Americae Septemptrionalis, dies festos et ieiunia observandi iuxta consuetudinem locorum, in quibus degunt. Attamen diebus dominicis et festis in utroque ritu in eandem diem incidentibus, sacrae liturgiae in ecclesia sui ritus, si in loco existat, rutheni interesse tenentur. S. C. de P. F. 8. Aug. 1913. art. 33.; Pius X. XVIII. Kal. Iul. 1907. art. 26.

Quotiescumque *festum Annuntiationis B. V. M.* vel feria VI. in Parasceve, vel Sabbato Sancto impediatur, toties feria II. post Dominicam in Albis cum solemnitate ac feriatione celebrandum est S. R. C. 23. Apr. 1895. n. 3850.

Si in fer. VI. in Parasceve incidat aliud festum de praecepto, e. g. Patroni, non habetur praeceptum audiendi Missam, manente praecepto abstinendi ab operibus servilibus. S. R. C. 20. Mart. 1706. n. 2164., 10. Dec. 1773. n. 2305.

Si in Sabbato Sancto aliud incidat festum, translatio officii et obligatio audiendi Missam ad aliam diem non impeditam, arbitrio Episcopi, remittitur, S, R. C. 7. Aug. 1694. n. 1911., vel cessat obligatio audiendi Missam, manente obligatione vacandi ab operibus servilibus, S. R. C. 2. Sept. 1903.

DE TERTIO ET QUARTO ECCLESIAE PRAECEPTO

1552. *Quodnam sit tertium et quartum Ecclesiae praeceptum?* — Tertium Ecclesiae praeceptum est, ut fideles saltem *semel singulis annis* peccata confiteantur *proprio sacerdoti,* scilicet Papae, Episcopo, parocho, cuilibet sacerdoti approbato ab Episcopo. Innoc. III. in Conc. Later. IV. a. 1218. can. 21. *Omnis utriusque sexus;* Bened. XIV. de Syn. l. 11. c. 14. n. 2.-6. — Quartum praeceptum est, ut fideles, singulis annis, saltem tempore paschali, ad SS. Eucharistiae sacramentum accedant. Innoc. III. l. c.; Trid. s. 13. c. 9.; E. M.

1553. *Quandonam pueri censeantur annos discretionis attigisse, ut praecepto Confessionis adstringantur?* — Quando sunt capaces peccati mortalis; id est circa septimum annum, quod non ex aetate solum, sed praecipue ex gradu ingenii vel boni malique discretione iudicandum est. Spiritus autem discretionis inesse censetur in iis, qui iam apprehendunt, malum esse mendacium, vel inobedientiam, aut de impuris quibusdam actionibus erubescunt, etc. Hinc pastores animarum tenentur hos puerulos ad Confessionem sensim praeparare, et eos, in quibus animadvertunt mortale peccatum, etiam dubium, absolvere, saltem intra annum, vi Concilii Lateran. In dubio de discretione, absolvantur sub conditione. Graviter igitur errant, neque excusari possunt Confessarii, qui pueros sibi commissos nunquam absolvere volunt. — Ab eadem autem discretionis aetate, id est circa septimum annum Communionis etiam incipit obligatio. S. C. de Sacram. 8. Aug. 1910. — L. l. 3. n. 370., l. 6. n. 432.-666.

1554. *An ille, qui non gravatur mortalibus, teneatur confiteri ratione praecepti annuae Confessionis?* — R. Negative. Ratio, quia Ecclesia annuam Confessionem praecipiens determinat praeceptum Confessionis a Christo impositum. Atqui Christus nullum aliud praeceptum Confessionis imposuit, quam peccatorum mortalium, ut constat ex Trid. s. 14. C. 1. 5.; c. 1. 2. 6. 7. — Ergo. Hanc sententiam communem et veriorem dicit C. De Lugo Resp. Mor. l. 1. d. 15. n. 2.; L. l. 6. n. 663. 667.; Schmalz. *de Poenit. et Rem.* n. 16.

1555. **Nota**: « His non obstantibus, dari quaedam statuta regularia, aut etiam synodalia, quibus religiosi, et in quibusdam dioece-

sibus clerici obligantur, ut intra annum saepius suscipiant sacramentum poenitentiae, etsi venialium tantum sibi sint conscii... Interim tamen similia statuta ordinarie, et per se loquendo, non obligant sub gravi peccato ». Struggl 18. — Ex *Normis* S. C. EE. et RR. art. 138. Religiosi sacramentalem confessionem peragere tenentur ordinarie semel in hebdomada.

1556. **Resolves**: « Si quis intra annum et in principio temporis paschalis confiteretur sola venialia, et dein intra tempus paschale incideret in mortale, teneretur illud confiteri: quia praecepto Ecclesiae, quod solum obligat ad confitenda mortalia, nondum satisfecisset. Interim tamen etiam probabile est, quod non teneatur confiteri ante elapsum annum a peccato commisso ». Struggl 12. Sane cum doctores non desint, qui teneant annuam ex obligatione Confessionem in defectu mortalium peccatorum ad peccata venialia extendi; ac fideles annua Confessione putent se iam obligationi satisfecisse; obligari profecto non debent ad iteratam, in casu, Confessionem mortalium peccatorum postea commissorum. Cf. S. Th. 4. d. 17. q. 3. a. 1., d. 16. q. 2. a. 2., s. q. 6. a. 3., q. 8. a. 5. ad 4.; Bened. XIV. Inst. 18. n. 24.

1557. *An hoc praeceptum sit annexum tempori paschali?* — Hoc praeceptum non est per se, sed solum per accidens, annexum tempori paschali. Ratio est, quia Ecclesia nullibi praecepit Confessionem annuam determinate pro tempore paschali, sicut Communionem paschalem. *Non est per se, sed solum per accidens annexum,* etc., nam habens peccatum mortale obligatur ad Confessionem tempore paschali *per accidens,* et ratione Communionis tempore paschali percipiendae; quia ad hanc digne suscipiendam in peccatore non sufficit contritio, sed requiritur Confessio sacramentalis. Trid. s. 13. C. 17. c. 11.; Struggl 10.

1558. *A quo tempore annus Confessionis sit computandus?* — Computari probabiliter potest a prima die Ianuarii usque ad ultimam Decembris, vel ab ultima Confessione, vel ab uno tempore paschali ad aliud tempus paschale. Struggl 11.; L. 662. — « Dicit autem Lugo cum communi non esse obligationem confitendi propter solum periculum oblivionis peccatorum ». L. 665. 671.

1559. *An praecepto Ecclesiae satisfiat per Confessionem invalidam?* — R. Negative, sive Confessio sit *voluntarie* sive *involuntarie* invalida. Prima pars aperte constat ex pr. 14.ª d. ab Alex. VII. Se-

cunda pars constat ex eo quod Ecclesia praecipit Confessionem, per quam peccator reconciliatur cum Deo. Unde, si sacerdos poenitentem invalide absolvisset ex defectu debitae intentionis, aut iurisdictionis, et iste hoc resciret, deberet denuo confiteri, si sciret, se esse peccati mortalis reum. Struggl 13. — Itemque Communionis praecepto minime satisfacit, qui sacrilege communicat. E. M.

1560. *An Confessio annua, quae parocho, aut alteri ex parochi venia non fiat, sufficiens sit ad satisfaciendum Ecclesiae praecepto de annua Confessione, proprio sacerdoti facienda?* — R. Affirmative. Ratio est, quia qui confitetur sacerdoti iurisdictionem habenti et approbato, iam ei confitetur de licentia proprii pastoris, nempe vel summi Pontificis vel Episcopi, qui eum deputarunt, ut audirent Confessiones omnium ad eum confluentium. Lugo Resp. Mor. l. 1. d. 15. n. 2.

1561. *An teneatur confiteri quamprimum, qui integro anno non est confessus?* — R. Affirmative. Quia urget praeceptum determinatione Ecclesiae impositum: terminus enim anni non fuit ab Ecclesia appositus ad finiendam obbligationem, sed tantum ad illam urgendam, ut satis colligitur ex verbis praecepti, *saltem semel in anno.* Alia tamen adest sententia negans. Caeterum, qui anno sequenti confitetur unica confessione satisfacit praecepto utriusque anni; et nemo est, in praxi, qui eum obligat ad alteram confessionem. Praeceptum enim est solum de confessione semel in anno facienda. Ergo hoc eodem anno non tenetur ad aliam. L. l. 6. n. 668. 669. Cf. 1568. et Lugo de Poenit. d. 15. n. 180.

1562. *Quaenam sit natura praecepti Communionis paschalis?* — Praeceptum Communionis paschalis non secus ac praeceptum annuae Confessionis divinum est quoad substantiam, ecclesiasticum vero quoad temporis determinationem. — Praecipitur autem Communio in propria paroecia, ut ex generali Ecclesiae praxi et variis SS. Pontificum Constitutionibus constat. Bened. XIV. C. *Cum magno* a. 1751. — Utrumque *grave est,* non communicare in propria parochia, neque tempore paschali, licet una vel altera die post elapsum tempus paschale. — Nullum adest Ecclesiae praeceptum Communionem recipiendi determinate *die Paschatis,* vel in *Coena Domini,* etiam pro clericis. Sacerdotes autem ubivis celebrando satisfaciunt huic praecepto, alias tenentur communicare in parochia, ut alii laici. L. 300.; Lugo d. 17. n. 31.; E. M.

In saepe cit. Catechismo, evulgato a. 1913., et edito iussu S. P. Pii X. 18. Oct. 1912. *tertium Ecclesiae praeceptum* sic effertur:

« Confessarsi almeno una volta l'anno, e comunicarsi almeno a Pasqua ». Omittitur in *propria paroecia.*

1563. *Quale sit paschale tempus ; et quinam dilationem concedere possint? — Tempus paschale* ex iure communi incipit a dominica palmarum et terminatur dominica in albis. Potest autem protrahi ex Episcopi aut parochi dispensatione. Ita censuit S. C. C. 19. Nov. 1616. Ferraris v. *Eucharistia* n. 10. Sed *parochi,* singularibus in casibus tantum. L. 1. 6. n. 294. 296. — Cum Confessarius iudex sit non solum dispositionis ad Communionem requisitae, sed opportunitatis maioris ad SS. Sacramentum suscipiendum, potest aliquam permittere vel imponere dilationem, si iudicet maius bonum poenitentis id requirere, saltem si hic non sit invitus. L. 1. 6. n. 297. par. *tertia autem* in fine. Hoc enim expresse cautum est in C. *Omnis de Poenit., et remiss.* Attamen peccaret quidem poenitens, si Confessarius deberet illi paschalem Communionem differre ob defectum debitae dispositionis ad sacram absolutionem recipiendam. Qui enim ad finem tenetur, ad media etiam tenetur. Atqui debita dispositio ad absolutionem medium omnino necessarium est ad sacram Eucharistiam tempore praescripto recipiendam. Ergo.

In America Latina fideles omnes satisfacere possunt praecepto annuae confessionis et communionis a dominica Septuagesimae usque ad octavum diem solemnitatis Corporis Christi inclusive. Leo XIII. C. *Trans oceanum* § VIII. — Romae in praesenti praedictum tempus pro Communione paschali usque ad festum SSmae Trinitatis protrahitur.

1564. *Quinam dispensare possint a Communione in paroecia? —* A praecepto in paroecia propria communicandi dispensare potest Episcopus, vicarius generalis, et ipse parochus. Sufficit autem consensus interpretativus sive praesumptus, modo adsit moralis certitudo de eorum voluntate. Ita S. Alph. 1. c. n. 300.; Gousset 224. 226.

1565. *An in Cathedrali possint omnes, qui sunt de dioecesi, implere praeceptum, ibi communicando? —* Respondet Tamb. « posse, quia ibi residet Episcopus, qui est totius dioecesis commune caput et pastor. Ita Diana... Ita etiam Bonacina ». De 3.° Eccles. pr. c. 4. n. 4. Et de hac ead. re, « sunt multi ex antiquis, inquit C. De Lugo Resp. Mor. 1. 1. d. 15., qui agnoscunt in archipresbytero Ecclesiae Cathedralis potestatem administrandi sacramenta omnibus subditis illius dioecesis, atque ideo videntur supponere Ecclesiam Cathedralem

esse communem totius dioecesis, quos refert et congerit Thomas Sanchez l. 3. de Matrim. d. 27. n. 1. Quare qui recipit Communionem in ecclesia cathedrali, videtur eam accipere in parochia communi totius dioecesis. Unde sicut, *si eam acciperet de manu Episcopi, satisfaceret procul dubio praecepto Ecclesiae,* cum Episcopus sit parochus totius dioecesis, sic si eam accipit in Ecclesia episcopali, videtur eidem praecepto satisfacere », n. 3. « Ego tamen, pergit C. De Lugo, magis credebam in rigore non satisfieri nisi in propria singulorum parochia, vel nisi Episcopus expresse vel tacite consentiat », n. 4. Huic Lugonis sententiae adhaeret S. Alph. l. 6. n. 300., qui de opposita opinione ait: « nescio, an sit probabilis, nisi adsit in aliquo loco communis usus, qui consensum Episcopi praesumere faciat, oves enim a proprio pastore agnosci debent ». Eademque sententia constat ex S. C. EE. et RR. 21. Ian. 1848. Attamen contrariae sententiae favet S. R. C. 6. Sept. 1636., 1. Apr. 1662. n. 1230.

1566. *Ubinam peregrini, vagi, milites et famuli praecepto Communionis paschalis satisfacere possint?* — *Peregrini et vagi* possunt communicare in qualibet ecclesia, nec tenentur adire paroeciam loci, ubi versantur; quia non habent proprium parochum, qui eos agnoscere debeat. — *Milites* in statione, vel domicilium in civitate habentes, communicare debent in paroecia, in qua commorantur; secus in quacumque ecclesia praeceptum adimplere possunt. — *Famuli* et alii omnes quasi domicilium habentes eadem lege ac incolae ligantur. — L. l. 6. n. 300.

1567. *An teneatur iterum communicare in paroecia, qui ibidem sacrilege communicavit?* — R. Negative, quia adimplevit finem praecepti, quoad circumstantiam loci: sufficit igitur ut communicet in quocumque loco ad satisfaciendum praecepto Communionis paschalis, quod non adimplevit per Communionem sacrilegam. Nec tenetur ad Communionem paschalem in paroecia faciendam is, qui tempore paschali sacrum Viaticum suscepit, nam finis legis fuit sufficienter adimpletus. — Sed Cf., quoad hanc quaestionem et praecedentes 1564.-1566., n. 1562. in fine. — La-Croix 630.

1568. *An qui in paschate Communionem omiserit, teneatur deinde, transacto tempore paschali, ad Communionem quam primum recipiendam?* — Prima opinio communior, et quam tenet S. Alph. l. 6. n. 297. affirmat, et iuxta hanc opinionem, ut quis transacto tempore paschali tenetur ad Communionem, ita etiam tenetur ad Communionem in

propria paroecia recipiendam. Ratio, quia tempus paschale non est ab Ecclesia assignatum ad finiendam obligationem, sed ad eam sollicitandam; unde quando obligatio iam contracta nondum impleta est quam primum impleri debet. Enimvero ex Conc. Lat. non tenetur quis simpliciter ad Communionem recipiendam in pascha, sed *ad minus in pascha*. Altera opinio negat. Ratio, quia praeceptum Communionis est affixum tempori paschali. Ut enim in praecepto audiendi sacrum die dominica, et in similibus praeceptis, cum tempore praefinito cessat obligatio, ita etiam dicendum in hoc praecepto Communionis tempore paschali. Sane si revera Communio non esset affixa tempori paschali, sed, *singulis annis,* saltem eo elapso facienda esset, liceret etiam eam facere ante tempus paschale, stante iusta causa. Hanc sententiam tenent plures et graves theologi, inter quos est S. Antoninus, probabilem putant Busemb., Pal., Bon. aliique, eamque *non contemnendam* putat ipse S. Alph. l. c. Iuxta autem secundam hanc sententiam, ut quis transacto iam tempore paschali non tenetur amplius eo anno ad Communionem, ita consequenter neque ad Communionem in propria paroecia obligatur. « Quod, notat S. D. 688., pari passu procedit cum praecepto annuae Confessionis ».

Verum praeceptum Ecclesiae hic est determinativum praecepti divini communicandi aliquando in vita. Hinc, transacto tempore paschali, ut certe non cessat praeceptum divinum, ita semper urget praeceptum ecclesiasticum, pro eo nempe anno; dicitur enim, quod fideles debeant communicare *singulis annis, saltem in paschate.* Trid. s. 13. c. 9. Ergo, si non *in paschate,* utique non quam primum; sed *in anno* debet quis communicare. *In anno,* i. e. a paschate ad pascha, secus annus non potest hic verificari, cum, tempore a ianuario ad pascha, praeceptum anticipari non possit.

1569. *An qui, non possit communicare tempore paschali teneatur praevenire?* — R. Negative, quia « talis communio non esset adimpletiva praecepti; tempore enim quo fieret, non adhuc inceptum esset tempus obligationis, cum nondum inceperit tempus annuae communionis. E converso certum est, quod, coepto tempore paschali, si quis impediendum a Communione se praevidet, tenetur illico eam accipere ut communiter docent ». L. 298.

1570. *An excommunicatus teneatur obtinere absolutionem, ut possit praeceptum implere?* — Communiter affirmant; « quia Communio valde confert ad animae salutem, unde ipsius praeceptum rigide obligat

ad auferenda mala spiritualia, quae obstant ». L. 299. Sane qui tenetur ad finem tenetur ad media necessaria et per se ordinata ad illum. Quare uti ille, qui est in peccato mortali, tenetur confiteri, ut possit Communionis praeceptum implere, ita etiam ille qui est excommunicatus tenetur absolutionem obtinere ab excommunicatione, ut possit Communionem recipere. Idque confirmatur ex eo quod praedictam absolutionem, si quis velit, facillime potest obtinere.

1570.bis *Decretum de prima puerorum Communione.* — « ...Hisce omnibus mature perpensis, Sacer hic Ordo de disciplina Sacramentorum, in generali Congregatione habita die XV. mensis Iulii a. MDCCCCX., ut memorati abusus prorsus amoveantur et pueri vel a teneris annis Iesu Christo adhaereant, Eius vitam vivant, ac tutelam inveniant contra corruptelae pericula, sequentem normam de prima puerorum Communione, ubique servandam statuere opportunum censuit.

I. Aetas discretionis tum ad Confessionem tum ad S. Communionem ea est, in qua puer incipit ratiocinari, hoc est circa septimum annum, sive supra, sive etiam infra. Ex hoc tempore incipit obligatio satisfaciendi utrique praecepto Confessionis et Communionis.

II. Ad primam Confessionem et ad primam Communionem necessaria non est plena et perfecta doctrinae christianae cognitio. Puer tamen postea debebit integrum cathechismum pro modo suae intelligentiae gradatim addiscere.

III. Cognitio religionis quae in puero requiritur, ut ipse ad primam Communionem convenienter se praeparet, ea est, qua ipse fidei mysteria necessaria necessitate medii pro suo captu percipiat, atque eucharisticum panem a communi et corporali distinguat, ut ea devotione quam ipsius fert aetas ad SS. Eucharistiam accedat.

IV. Obligatio praecepti Confessionis et Communionis, quae puerum gravat in eos praecipue recidit qui ipsius curam habere debent, hoc est in parentes, in confessarium, in institutores et in parochum. Ad patrem vero, aut ad illos qui vices eius gerunt, et ad confessarium, secundum Cathechismum Romanum, pertinet admittere puerum ad primam Communionem.

V. Semel aut pluries in anno curent parochi indicere atque habere Communionem generalem puerorum, ad eamque, non modo novensiles admittere, sed etiam alios, qui parentum confessariive consensu, ut supra dictum est, iam antea primitus de altari sancta libarunt. Pro utrisque dies aliquot instructionis et praeparationis praemittantur.

VI. Puerorum curam habentibus omni studio curandum est ut post primam Communionem iidem pueri ad sacram mensam saepius accedant, et, si fieri possit, etiam quotidie, prout Christus Iesus et mater Ecclesia desiderant, utque id agant ea animi devotione quam talis fert aetas. Meminerint praeterea quibus ea cura est gravissimum quo tenentur officium providendi, ut publicis catechesis praeceptionibus pueri ipsi interesse pergant, sin minus, eorumdem religiosae institutioni alio modo suppleant.

VII. Consuetudo non admittendi ad confessionem pueros, aut numquam eos absolvendi, quum ad usum rationis pervenerint, est omnino improbanda. Quare Ordinarii locorum, adhibitis etiam remediis iuris, curabunt ut penitus de medio tollatur.

VIII. Detestabilis omnino est abusus non ministrandi Viaticum et Extremam Unctionem pueris post usum rationis eosque sepeliendi ritu parvulorum. In eos, qui ab huiusmodi more recedant, Ordinarii locorum severe animadvertant.

Haec a PP. Cardinalibus Sacrae huius Congregationis sancita SSm̃us D. N. Pius Papa X. in audientia diei VII. currentis mensis omnia adprobavit, iussitque praesens edi ac promulgari decretum. Singulis autem Ordinariis mandavit, ut idem decretum, non modo parochis et clero significarent, sed etiam populo, cui voluit legi quotannis tempore praecepti paschalis, vernacula lingua. Ipsi autem Ordinarii debebunt, unoquoque exacto quinquennio, una cum ceteris dioecesis negotiis, etiam de huius observantia decreti ad S. Sedem referre. — Non obstantibus contrariis quibuslibet ». Decr. *Quam singulari* S. C. de Sacr. 8. Aug. 1910. — E. M. n. 500.

DE QUINTO ET SEXTO ECCLESIAE PRAECEPTO

I. — DE ABSTINENTIA A CARNE EXTRA IEIUNIUM

1571. *Quodnam sit quintum et sextum Ecclesiae praeceptum?* — Quintum Ecclesiae praeceptum est, ut fideles certis diebus a carnibus abstineant, ut constat ex variis SS. Pontificum Constitutionibus, Catechismis et universali Ecclesiae consuetudine. — Sextum autem Ec-

clesiae praeceptum est, ut fideles ieiunia statutis temporibus servent, ut item constat ex variis SS. Pontificum Constitutionibus, Catechismis et universali Ecclesiae consuetudine. C. *Quadragesima* 16. seqq. *de Consecr.* D. 5. — Utrumque praeceptum obligat *per se* sub gravi, cum eius materia sit gravis. Pr. 23.ª d. ab Alex. VII. *Per se,* in utroque enim, iuxta communem thth. sententiam, datur parvitas materiae. — Trid. s. 25. *de Delectu cibor.* etc.; L. 1030.; E. M.

1572. *Quorumnam animalium carnes prohibeantur die abstinentiae?* — Carnes prohibentur animalium in terra nascentium et respirantium. Ratio, quia hae maximam in comedendo afferunt delectationem, et hominem maxime ad venerea provocant. S. Th. 2. 2. q. 147. a. 8. — « Ad discernendum, quae animalia reputanda sint carnes, quamvis non leve iudicium sit attendere, an illa diu extra aquam vivere soleant ; magis tamen attendenda est communis aestimatio fidelium ac iudicium medicorum, si reputent carnes vel pisces ». L. 1011.

Hinc ad carnes prohibitas discernendas duplex adest criterium: criterium *physicum naturale*, quod nempe sint animalia in terra nascentia et viventia; criterium *morale,* quod nempe *terrestria* sint *animalia* et non *pisces* ex communi aestimatione et medicorum iudicio. Utrumque vero criterium deficit, neque exhibet determinatam et fixam regulam universalem. Deficit criterium *physicum,* quia dantur animalia amphibia ; et licet comedere limaces, testudines, ranas, cancros, ostrea, locustas, conchas, et iuxta quosdam castores seu fibros, lutras, anates marinas, fulicas, et quidam alii addunt corvos marinos. Deficit *morale*, quia valet tantum pro ordinariis et communibus, ut patet. Hinc in dubio triplex regula: 1.ª Structura animalis, utrum simile sit vel dissimile animalibus terrestribus. 2.ª Virtus nutritiva. 3.ª Consuetudo, quae, in his optima regula est. Permanente adhuc dubio, licet comedere, quia lex de abstinentia est negativa, quare, nisi constet de prohibitione, licet comedere. — S. Th. 2. 2. q. 147. a. 8.; Bened. XIV. de Syn. l. 11. c. 5.; Antonelli vol. 2. *de Praeceptis Ecclesiae.*

Prohibentur autem tum *carnes* tum alia, quae a carnibus derivantur, vel partes quomodocumque sunt constitutivae animalium ; videlicet adeps, sanguis, medulla, laridum, sagimen seu axungia, ius ex carnibus expressum et peptones, qui ex carne bovis extrahuntur, et principaliorem carnis substantiam continent. Tambur. Decal. l. 4. c. 5. n. 19.; L. 1010. — Ex communi iam fere ubique locorum Indulto condimenta ex adipe carnium permittuntur ; et tunc adipe carnium cuiuscumque animalis, et non tantum suino, uti licet, et etiam butyro

et margarina, et, ubi sit usus, toleratur etiam iusculum carnis coctae. — E. M.

1572.[bis] *Condimenta,* quae diebus abstinentiae et ieiunii permittuntur, adhiberi possunt in refectione et in serotina collatione, S. Poenit. 16. Ian. 1834. Quando abstinentia non habetur strictioris iuris, condimenta permissa sunt condimenta ex adipe cuiuscumque animalis, ex butyro, ex margarina et similia condimenta. Quando haec condimenta permittuntur, potest quis eodem adipe uti ad obsonia condienda, et comedere ea quae manent adipis seu laridi ex eodem liquefacto frustula, dummodo pergant esse pars condimenti. Neque inquietandi sunt, qui diebus abstinentiae et etiam strictioris abstinentiae oleum adhibent, quo caro fricta est. Condimenta vero ex ovis non permittuntur.

Succus laridi suini, seu iusculum ex carne suina, non comprehenditur sub terminis: *condimenti di grasso,* S. C. C., 29. Apr. 1911.

Pepton extractum carnis est, unitum pepsinae; et consequenter diebus abstinentiae minime permittitur. Diversa omnino res est pro margarina, quae licet fiat ex adipe boum, oleo et lacte, simul mixto, positive tamen permissa est, quando licet usus butyri. S. O. 6. Sept. 1899.

1573. *Quandonam extra ieiunium urgeat praeceptum abstinentiae a carnibus?* — Praeceptum hoc *praeter tempus ieiunii* urget 1.° die veneris cuiuslibet hebdomadae in universo orbe christiano, C. *Explicari* 3. *de Observ. ieiunior.,* nisi speciale habeatur Indultum; — 2.° die sabbati, nisi legitima consuetudo alicubi aliter praescripserit, vel a S. Sede aliud fuerit constitutum, aut privilegium habeatur, C. *Quia* 31. *de Consecrat.* D. 5. Cf. Bened. XIV. de Syn. l. 11. c. 5. n. 5. Hinc declaravit S. O. 10. Ian. 1855. peregrinantes extra Belgium non posse comedere carnes, die sabbati, in locis in quibus dicta viget Lex. Non solum autem in Belgio, verum etiam in Statibus Foederatis Americae, in Italia, et plerisque aliis in locis, sabbato non amplius abstinentia observatur. — 3.° In quadragesima abstinentiae praeceptum urget etiam dominicis diebus; iterum nisi Indultum vel peculiaris alia lex nunc habeatur. — A lege hac abstinentiae excipitur ex privilegio Honorii III. pro iis, qui *nec voto, nec regulari observantia obstricti sunt,* Nativitas Domini, si 6.ª feria vel sabbato contingat, C. *Explicari* 3. *de Observ. ieiunior.* — In plerisque Galliae dioecesibus, peculiari ex consuetudine, viget obligatio abstinentiae tribus Rogationum diebus ac vigilia S. Marci. Attende igitur ad specialem locorum consuetudinem. — *Praeter tempus ieiunii.* Diebus ieiunii, ii quoque, qui a ieiunio eximuntur vel excusantur, ad abstinentiam servandam tenentur, uti clare

eruitur ex ipsis Indultis, quibus iis etiam qui ieiunare non tenentur, *permittitur* vesci carnibus et lacticiniis, nisi aliud fuerit a S. Sede pro aliquo loco constitutum. — Tamburini tr. 4. de Quarto Eccl. praec. c. 9.; La Croix l. 4. n. 1291., l. 3. p. 2. n. 1660. seqq.; E. M.

1573.bis In Catechismo S. P. Pii X. *secundum Ecclesiae praeceptum* ita effertur: « Non mangiar carne nel venerdì e negli altri giorni proibiti, e digiunare nei giorni prescritti ».

Plurimis sane in locis, tum abstinentiae tum ieiunii lex reformata in praesenti est.

Italia: « 1.° In omnibus et singulis Italiae regionibus, dioecesibus quoque Melitensi et Gaudiensi comprehensis, quae dispositionibus hac in re pro Italia latis uti solent, ieiunium, seu lex unicae per diem refectionis, servandum erit:

Toto tempore Quadragesimae, Dominicis tantum diebus exceptis;

Feriis sextis et sabbatis Adventus;

Feriis quartis, sextis et sabbatis Quatuor anni Temporum;

Vigiliis: Pentecostes, SS. Apostolorum Petri et Pauli, B. M. V. in coelum Assumptae, Omnium Sanctorum et Nativitatis D. N. I. C.

Quibus vero diebus ieiunium praecipitur, vetatur insimul semper et absolute, in Quadragesima ne diebus quidem Dominicis exceptis, carnium pisciumque in eadem comestione permixtio.

2.° Praeter ieiunium in cunctis (ut supra) Italiae regionibus, servanda etiam erit lex abstinentiae a carnibus ab iisque omnibus, quae ex carne trahunt originem, lacte scilicet, butyro, caseo, ovis et ex quocumque animali adipe condimentis:

Feria sexta Quatuor Temporum in Quadragesima;

Feria sexta in Parasceve;

Vigiliis Assumptionis B. M. V. et Nativitatis Domini Nostri Iesu Christi.

3.° Prima vero die Quadragesimalis ieiunii:

Feriis sextis et sabbatis Quadragesimae;

Feriis sextis et sabbatis Adventus;

Feriis quartis, sextis et sabbatis Quatuor Temporum;

Vigiliis: S. Ioseph Sponsi B. M. V.; Annunciationis eiusdem B. M. V., ubi haec festa sub praecepto recoluntur et, ad vigiliam Annunciationis quod spectat, dummodo ea intra Quadragesimam incidat; Pentecostes; SS. Apostolorum Petri et Pauli et Omnium Sanctorum abstinentia a carnibus tantum et a iure a carnibus quomodocumque expresso servanda erit: ita ut liceat pro lubitu in principali

refectione vesci ovis et lacticiniis, et tum in eadem principali refectione tum in refectiuncula uti ex quovis adipe, butyro, margarina (quam vocant) et similibus condimentis.

4.° Haec eadem abstinentia a carnibus tantum et a iure carnis servanda pariter erit omnibus et singulis aliis sextis per annum feriis absque tamen obligatione ieiunii et, consequenter, nulla refectionum facta distinctione quoad ovorum, lacticiniorum et condimentorum liberum usum.

5.° Quoties autem in aliquem ex supradictis diebus, ieiunio aut abstinentiae aut utrique consecratis, inciderit vel festum aliquod ex solemnioribus in Ecclesia, vel festum Titularis aut Patroni principalis alicuius loci vel dioecesis, vel extraordinaria aliqua religiosa solemnitas (uti centenaria, piae peregrinationes et similia) vel publicae annuales nundinae, quae inusitato populi concursu celebrantur, conceditur locorum Ordinariis, excepto tempore Quadragesimae et Adventus, ut tum ieiunium tum abstinentiam vel pro tota dioecesi vel, iuxta diversos casus, pro determinatis aliquibus locis, in alium liberum diem sibi benevisum anticipare aut etiam, gravissimis tamen ex causis, super iis dispensare valeant.

6.° Ieiunia et abstinentias in aliquibus locis ex peculiari voto servandas hoc decretum non respicit. Quod autem attinet ad Regulares utriusque sexus Familias, speciali abstinentiae aut ieiunii voto non adstrictas, eas eadem ac simplices fideles lege uti posse decernitur.

7.° Praesenti decreto revocantur, abrogantur ac penitus abolentur quaevis in contrarium localia indulta, concessiones, privilegia, consuetudines etiam immemorabiles, ne *Bulla* quidem *Cruciata* (ubi et quavis sub forma nunc in Italia viget) excepta. Vehementer vero fideles sibi subditos hortentur Ordinarii, ut Apostolicam indulgentiam aliis bonis operibus compensare studeant.

... SSmus D. N. Pius PP. X. haec omnia et singula Suprema Sua auctoritate adprobare et confirmare dignatus est, mandans ad quos spectat, ut eadem, ad fidelium notitiam opportune deducta, inde a Dominica I. Adventus currentis anni 1906. ad unguem servent atque ab omnibus servari satagant. — Contrariis quibuscumque non obstantibus ». S. O. Decr. *Frequenter pluribus* 7. Sept. 1906.

In suo ergo vigore manent ieiunia, et abstinentiae servandae ex particulari voto, olim facto, alicuius loci. Et ideo Romae obligat votum stricti ieiunii in pervigilio festi Purificationis. B. M. V.; et in Sicilia votum ieiunii in pervigilio festi Immaculatae Conceptionis, confirmatum a Pio VII. C. *Frequentes pluribus* 10. Apr. 1818.

Post M. P. *Supremi disciplinae* 2. Iul. 1911. de festis suppressis adhuc servari debent vigiliae festorum suppressorum ex praecepto aut ex voto huc usque servatae. S. C. C. 18. Sept. 1911. — Per hanc autem decisionem Decreto S. O. *Frequenter pluribus* 7. Sept. 1906. derogatum non est. S. O. 25. Febr. 1912.

« Num articulo 6° Decreti feriae IV. 7. Septembris 1906. *De ieiunii et abstinentiae lege in Italia reformanda* quidquam derogatum fuerit ieiuniis et abstinentiis Religiosis utriusque sexus Familiis a propriis ipsarum Regulis et Constitutionibus praescriptis? — R. Negative; ideoque quod ad ieiunia et abstinentias *ex generali Ecclesiae praecepto servandas,* Religiosas utriusque sexus Familias, peculiari ieiunii aut abstinentiae voto non adstrictas, eadem ac simplices fideles lege uti posse; quod ad ieiunia vero et abstinentias *eis proprias,* standum esse uniuscuiusque ipsarum Regulis et Constitutionibus ». S. O. 24. Apr. 1907.

Magnus populorum concursus Decr. S. O., quoad dispensationem ab abstinentia et ieiunio, concedendam vel anticipationem faciendam ab Episcopo, intelligi potest etiam de concursu civitatis aut loci, et non necessario populorum extraneorum. S. O. 18. Mart. 1896.

Dalmatia: Statutum est: « 1.° Ut ieiunium servetur per abstinentiam strictam a carnibus et ab iis omnibus, quae ex carne originem ducunt, lacte scilicet, butyro, caseo, ovis, et ex quocumque animali adipe condimentis quotannis his quatuor diebus tantum: feria sexta Quatuor Temporum in Quadragesima; feria sexta in Parasceve; vigilia Assumptionis B. Mariae Virginis; vigilia Nativitatis Domini.

2.° Ut ieiunium servetur per abstinentiam non strictam, idest a carnibus tantum et a iure a carnibus quomodocumque expresso, ita ut liceat pro lubitu in praecipua refectione vesci ovis et lacticiniis, et tum in eadem principali refectione tum in refectiuncula uti condimento ex quovis, adipe, butyro, margarina et similibus, quotannis his, qui sequuntur, diebus: feria quarta Cinerum; feriis sextis et Sabbatis Quadragesimae; feriis quartis et sextis Adventus; feriis quartis, sextis et Sabbatis Quatuor Temporum; vigilia SS. Apostolorum Petri et Pauli; vigilia Annuntiationis B. Mariae Virginis, si in Quadragesimam inciderit; tandem Vigilia Omnium Sanctorum.

3.° Cum autem pluribus Dalmatiae civibus ob stomachi debilitatem onerosa valde ac molesta evadat in matutino ientaculo arabicae potionis sorbitio absque lacte indulgemus, ut diebus superiori num. 2.° inscriptis, exclusis iugiter feriis quartis, sextis ac Sabbatis Quatuor

Temp., liceat mane in ientaculo vel lac arabicae potioni miscere, vel simplici lacte uti.

4.° Edicimus praeterea, ut huiusmodi abstinentia a carnibus dumtaxat et a iure a carnibus expresso servetur in universa Dalmatia, etiam omnibus et singulis aliis per annum feriis sextis, absque tamen obligatione ieiunii, et consequenter nulla refectionum facta distinctione quoad ovorum, lacticiniorum et condimentorum liberum usum.

5.° Denique mandamus, ut in omnibus Dalmatiae Dioecesibus ieiunium servetur toto Quadragesimae tempore, praeter dies iam supra recensitos, ita ut liceat comedere carnes in principali refectione tantum, in refectiuncula vero condimentum adhibere adipis, butyri et similium. Quoad vero carnium et piscium permixtionem in eadem comestione, illam omnino interdicimus diebus, quibus ieiunium praecipitur, et durante Quadragesima, etiam diebus Dominicis; ideoque volumus, ut omnes, qui a carnis abstinentia dispensantur, nequeant uti huiusmodi permixtione solido Quadragesimae tempore, feriis quartis et sextis Adventus, (in Austria enim in Adventu Domini feriis quartis et sextis et non Sabbatis ieiunium praescribitur); tandem Quatuor anni Temporibus et vigiliis supra memoratis.

6.° Insuper Episcoporum Dalmatiae votis propensa voluntate obsecundantes, concedimus illis facultatem, ut, excepto Adventus et Quadragesimae tempore, tum ieiunium, tum abstinentiam, vel pro tota Dioecesi, vel iuxta diversos casus pro determinatis locis, anticipare queant in alium liberum diem; aut etiam instantibus gravissimis tamen causis sive sollemnitatis sive populi concursus, ab obligatione similiter tum ieiunii tum abstinentiae omnino dispensare fideles valeant.

7.° Tandem eorumdem Antistitum optatis annuentes, largimur ut in Dalmatia existentes regulares familiae utriusque sexus, quae speciali abstinentiae sive ieiunii voto non adstringantur, eadem ac simplices fideles dispensatione uti frui licite ex Apostolica benignitate possint ac valeant ». Pius X. C. *Romani Pontifices* 10. Iun. 1911.

Hispania et *Lusitania* Bulla *Cruciatae* utuntur, quibus varia alia adiecta sunt Indulta, *Indultum carnium, Indultum lacticiniorum*. Cf. E. M. ed. 4.ª p. 151. seqq.

Ad *Hispaniam* quod attinet,

Bulla, quae dicitur *Cruciatae* non dispensat ad carnes manducandas diebus ieiunii, etiam quadragesimae, nisi stante necessitate, ex utriusque medici consilio; sed facultatem facit ova et lacticinia comedendi ad arbitrium. Ieiunandi lex manet, Presbyteri saeculares et re-

gulares extra claustra degentes, nequeunt hoc uti Indulto, nisi ad annum sexagesimum aetatis quis pervenerit; sed extra quadragesimale tempus ova et lacticinia eis permittuntur. — Aliud praeterea in Hispania est Indultum, quod dicitur *carnium,* ad carnes salubres comedendas tempore quadragesimae, aliisque vigiliae et abstinentiae diebus, infra annum, exceptis feria IV. Cinerum, diebus veneris quadragesimae, feria IV. V. VI, et sabbato maioris hebdomadae, et tota maiori hebdomada praeter dominicam Palmarum pro sacerdotibus, sive saecularibus, sive regularibus extra claustra, vigilia Nativitatis D. N. Iesu Christi, Pentecostes, Assumptionis B. V. Mariae et SS. Apost. Petri et Pauli; idque pro omnibus. Sed ut hoc privilegio uti quis possit debet praeterea habere Bullam *S. Cruciatae,* et sacerdotes, sive saeculares sive regulares extra claustra Indultum aliud habere debent *lacticiniorum,* ut illo *carnium* uti possint tempore quadragesimae, si nondum sexagesimum annum expleverint. — Sacerdotes vero regulares intra claustra cum sola Bulla *Cruciatae* possunt vesci ovis et lacticiniis, etiam tempore quadragesimae, excepta hebdomada maiori. Cum Bulla *Cruciatae* et Indulto *carnium* possunt illud ipsum quod sacerdotes saeculares, habentes Bullam *Cruciatae,* Indultum *carnium* et Indultum *lacticiniorum.*

Indultum pro sacerdotibus sexagenariis in Hispania. — « In Hispania presbyteri saeculares, sexagenarii, vi Bullae *Cruciatae* et Indulti *pro carnibus* vescendis, praecisione facta ab eorum maiori vel minori robore vel infirmitate, uti carnibus non possunt fer. 2.ª et 3.ª. Maioris Hebdomadae, sicut fideles laici. — Verum SS. D. N. benigne declarare dignatus est presbyteros saeculares sexagenarios in Hispania, vi Bullae *Cruciatae* et Indulti *pro carnibus* vescendis, praecisione facta ab eorum maiori vel minori robore vel infirmitate, uti carnibus posse fer. 2.ª et 3.ª Maioris Hebdomadae, sicut fideles laici ». S. O. 31. Mart. 1906.

Indultum pro pauperibus in Hispania. — « Pauperes, in Hispania, ut fruantur Indulto quadragesimali non tenentur ad eleemosynam elargiendam; tenentur autem, si frui velint aliis privilegiis Bullae Cruciatae ». S. C. C. 23. Ian. 1910.

« Pauperes in Hispania, non soluta eleemosyna pro B. *Cruciatae* adsignata, posse frui Indulto quoad ova et lacticinia, quod in memorata Bulla continetur ». S. C. C. 4. Iul. 1910.

« 1. An lex ieiunii et abstinentiae die Commemorationis solemnis S. Ioseph Sponsi B. M. V. in Hispania, ubi festum restitutum est, sit dispensata vi M. P. *Supremi disciplinae,* vel indigeat dispensa-

tione Ordinariorum ad tenorem decreti S. C. C. 3. Maii 1912.? — 2. An diebus, quibus dispensatur lex ieiunii et abstinentiae, sit etiam sublata prohibitio de non miscendis piscibus cum carne in eadem refectione? — R. Ad 1.um Affirmative ad 1. p., Negative ad 2. — Ad 2.um Negative ». S. C. C. 21. Nov. 1912. — Circa hanc Responsionem ad 2.um observa:

Per Motum Proprium Summi Pontificis 2. Iul. 1911. praeceptum abstinentiae et ieiunii non est simpliciter ablatum, sed dispensatum, *dispensamus, dispensationem concedimus*. Quare, si festi dies servati per *Motum proprium*, incidant in diem tantum *abstinentiae*, ciborum promiscuitas non prohibetur. Quando vero incidant in diem ieiunii, carnium et piscium promiscuitas manet adhuc prohibita.

« Liceat nec ne inter hispanos condire cibos esuriales, et in refectione et in serotina collatione, cum adipe vel larido? — R. Affirmative, dummodo ex Apostolico Indulto ea condimenta permissa sint in diebus ieiunii ». S. C. C. 6. Aug. 1010.

« An Apostolicum Indultum ad condiendos cibos et in refectione et in serotina collatione habeatur in Hispania, vi Bullae Cruciatae, aut saltem vi Indulti quadragesimalis? — R. Sanctitas Sua benigne dignata est annuere *prograția*, quoad omnes in Indulto quadragesimali non exceptos ». S. C. C. 24. Ian. 1914.

America latina et Insulae Philippinae: Abrogata Bulla *Cruciatae* pro universa America Latina ac Insulis Philippinis itemque abrogatis quadragesimalibus Indultis ac *Summariis*, novum recens Indultum ad decennium, circa abstinentiam et ieiunium, concessum est omnibus, quin necessaria sit petitio, vel ulla sit taxa solvenda. Atque hoc Indulto uti possunt etiam Regulares, speciali voto non obstricti, et etiam quoad abstinentias et ieiunia in propriis Regulis praescripta. Vi huius Indulti, *Ieiunium sine abstinentia* servandum est fer. IV. Adventus et Quadragesimae. *Ieiunium cum abstinentia* servandum est fer. IV. Cinerum, VI. Quadragesimae, et V. maioris hebdomadae. Permittuntur, in collatione serotina, ova et lacticinia; in refectiuncula matutina, lacticinia, exclusis ovis. *Abstinentia a carnibus sine ieiunio* servanda est in quatuor pervigiliis Nativitatis D. N. I. C., Pentecostes, Assumptionis B. M. V. et SS. AA. Petri et Pauli. Secret. Stat. 1. Ian. 1910.

In Episcopatu Aniciensi, Foroiuliensi et Tolosano, ac in Archiepiscopatu Mechliniensi et in Episcopatibus suffraganeis abolita est abstinentia et ieiunium in pervigilio SS. Apostolorum Petri et Pauli, quorum festum in dominicam proxime sequentem est translatum.

Varsavia: In Archiepiscopatu Varsaviensi, et in tota provincia ecclesiastica conceditur 1.° usus lacticiniorum omnibus stricti ieiunii per annum diebus, excepta feria sexta in Parasceve; 2.° adeps suilla, anserina etc. feriis II. III. V. Quadragesimae, tamquam ciborum condimentum; 2.° carnium usus omnibus feriis II. III. V. Quadragesimae, unice in prandio, excepta feria V. maioris hebdomadae; diebus Rogationum toties quoties; omnibus diebus sabbati per annum, quatenus non coincidant cum stricto ieiunio aliunde obligante.

Scotia: Lex abstinentiae pro fidelibus regni Scotiae relaxata est, ita ut singulis eius Regionis fidelibus liceat carnes edere, *exclusa quadragesima,* in sabbatis Quatuor anni Temporum, et in vigiliis, quae vel feriam sextam vel alium abstinentiae diem immediate praecedant vel sequantur. Litt. Apost. *Benigna Mater* 27. Ian. 1911.

Rutheni: Cf. num. 1551. in fine.

1574. *An parvulis possint dari carnes illis diebus, quibus prohibentur?* — R. Affirmative, si usum rationis non sint adepti; secus, negative. Si autem usu rationis potiantur ante septemnium, controvertitur; probabilius negat S. Lig. de Leg. n. 155. Cfr. 195., L. 1012.

1575. *Quaënam quantitas carnis requiratur ad peccatum grave?* — Controvertitur. Omnes conveniunt gravem esse materiam, quae notabiliter nutrit; sed ea vix determinari potest. Iuxta plures materia gravis excedere debet dimidiam unciam; sed hanc sententiam reiicit S. Lig. 1029., ubi refert et videtur approbare, quod dicunt Salm., materiam parvam esse tantum octavam unciae partem. Hoc tamen dicunt de diebus, in quibus praeterea ieiunium servandum est. Recentiores, alii dicunt materiam gravem esse unam unciam, alii aiunt materiam gravem in carnibus, ovis et lacticiniis esse tantum duas uncias. Natura enim huius praecepti exigere non videtur illam severitatem octavae vel dimidiae partis unciae, vel etiam unius unciae. Distinctio tamen inter carnes, ova et lacticinia facienda videtur. Materia in his gravis duplo maior est materia gravi carnis; minus enim nutriunt. Unum ovum gallinacaeum fere duas uncias aequat.

1576. *An sit peccatum mortale vesci offa, lactucis, etc., carne vel sagimine conditis?* — R. Affirmative, per se, si ille cibus sit notabiliter iurulentus; secus veniale tantum erit. Hinc mortale est, si ius offae cum magna carnis quantitate decoctum fuerit, et sic de aliis. — Facilius autem excusantur a gravi, vel etiam levi peccato pauperes, qui cum butyrum emere non valeant, exigua sagiminis quantitate ad

condiendam offam utuntur. Sed si condimenta ex adipe permittantur, et sagimen per modum condimenti tantum adhibeatur, nullum tunc erit, pro omnibus, peccatum. Ac ubi sit usus, toleratur etiam iusculum carnis coctae. — Si bona fide vetita adhibita fuerint condimenta, et error, instante prandio deprehendatur, cum iam facile non sit alios cibos parere, et ne sit scandalum et turbatio, cibus iam paratus sumi potest. — E. M.

1577. *Quinam a lege abstinentiae excusari censeantur?* — 1.° Pauperes mendicantes; manducare enim possunt quidquid in eleemosynam accipiunt, ut communiter sentiunt theologi. — 2.° Pauperes operarii, qui nihil aliud habent, nisi frustulum sagiminis aut laridi ad offam aut lactucas condiendas. — 3.° Aegrotantes, v. g., febri laborantes, etc.; ii etiam, qui stomacho ita debiles sunt, ut cibos licitos digerere nequeant. — 4.° Qui quotidie operam dant laboribus adeo arduis et stomachum defatigantibus, ut aegrotantium instar famem non experiantur, cibosque respuant; cuiusmodi sunt, qui in fodinis vel in officinis vitreis et ferrariis vitam degunt. Horum etiam in numero censendi videntur aurigae, qui plurium dierum spatio diu noctuque publicos currus ducentes, vix unum vel alterum frustulum cibi deglutire possunt; non autem ii, qui currus, equos vel mulos lente ducunt, et in cauponis nocte feriantur. — 5.° Viatores, qui praeter cibos vetitos nihil in cauponis reperiunt, neque alio facile divertere possunt. Serio tamen et instanter cibos licitos petere tenentur. Sola enim ratio itineris nullo modo a lege abstinentiae eximit, etiamsi a ieiunio ob nimiam defatigationem forte dispenset. Hinc viatores excusari nequeunt ob humanum timorem, ob metum displicendi sociis, ob irrisiones, aliasque huius generis difficultates; secus enim omnes fere iter agentes ab hac lege eximerentur. — 6.° Ii, qui de familia sunt, si paterfamilias nolit aut non possit esuriales cibos parare, nempe isti, ratione necessitatis in qua versantur, excusantur. — 7.° Milites in castris vel contuberniis versantes, et expensis Gubernii in communi nutriti; et *ex tolerantia,* in Gallia, etiam officiales eorumque familiae, Gousset 313., vel *ex indulto* quod alii affirmant, *La France militaire et religieuse* n. 3. pag. 40. Mart. 1889. Indultum quotannis in Belgio datur. « Pius IX. ad preces Episcopi Buffalensis concessit, ut milites et nautae Americani ab abstinentiae lege eximerentur universim, sex diebus exceptis, nempe fer. IV. Cinerum, tribus ultimis hebdomadis sanctae diebus et in vigilia Assumptionis B. M. V. et Natalis Domini. Id intelligendum de iis, qui actu inserviunt in castris, navibus, praesidiis,

non autem qui ex venia absunt. Familiae cum iis communi victu utentes eo gaudent privilegio, non item quae procul degunt ». Kenrick tr. 4. c. 4. n. 37. Cf. hic 1626. — 8.° Qui ex iusta causa dispensationem obtinuerint, quam praeter Summum Pontificem, in singulis casibus dare possunt suis subditis Episcopi, praelati regulares, parochi. Si quando toti familiae dispensatio datur, ea comprehendere videtur, ex intentione dantis, eos etiam, qui in casibus occurrentibus in eadem familia hospitantur. — C. *Consilium* 2. *de Observat. ieiunior.*; L. 1008; E. M.

II. — DE IEIUNIO ECCLESIASTICO

1578. *Quid sit ecclesiasticum ieiunium; quandonam; quosnam obliget?* — Ieiunium ecclesiasticum situm est, proprie et stricte loquendo, in unica per diem refectione, quando autem cum abstinentia coniungitur, situm tunc est in abstinentia a cibis et a certa ciborum qualitate, quae, iuxta formam ab Ecclesia praescriptam, servanda est. — Ieiunium ecclesiasticum cum abstinentia coniunctum tribus tanquam partibus constat, scilicet 1.° unica comestione per 24. diei horas, vespertina refectiuncula adiecta; 2.° abstinentia a carnibus vel etiam a lacticiniis, ut inferius declarabitur; 3.° tempore ad refectionem sumendam determinato, inferius etiam declarando. Animadverte tamen consuetudinem locorum ac temporum maxime conferre ad modificandam ieiunii naturam et obligationem. — Ieiunii tempus, ut in aliis similibus obligationibus, a media nocte ad mediam noctem est, et computari potest secundum tempus astronomicum verum, medium, centrale. — Ieiunium obligat tempore praesertim quadragesimae, adventus, quatuor temporum, et quarumdam vigiliarum, Praecipuae sunt: Natalis Domini, Pentecostes, Assumptionis, Omnium Sanctorum, SS. Apostolorum, Petri et Pauli. Plura antiquitus erant ieiunia, tempore etiam Adventus, Rogationum, ac pluribus aliis vigiliis; sed haec omnia, multis in locis obsoleverunt. Ipsa vigiliarum ieiunia fere ubique reducta sunt. Cf. 1573.bis Vigilia autem occurrente in Dominica ieiunari debet in sabbato C. *Ex parte* 1. C. *Consilium* 2. *de Observatione ieiunior.*; Urban. VIII. Br. *Cum evenire* 13. Oct. 1638. Cf. n. 1573.bis

Fideles omnes, *a vigesimo primo* aetatis *anno completo,* tenentur sub gravi ad servandum statutis diebus ieiunium, nisi legitime excu-

sentur, vel a superioribus dispensentur. Est antiquissima obligatio, quae dicitur ab ipsis Apostolis tradita. *A vigesimo primo anno expleto*, quia Ecclesia, pia mater, non vult imponere pueris et adolescentibus legem, eorum vires superantem. Constat ex consuetudine universali, et ex omnibus Catechismis. — L. 1004.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 3.-5.; Bened. XIV. Notif. 11., de Syn. l. 13. c. 4. n. 6. 7.; Tamburini tr. 4. de Quarto Eccl. praec. c. 9.; La Croix l. 3. p. 2. n. 1260. seqq. 1273.; Ferraris v. *Ieiunium* Append.; E. M.

1579. **Nota**: Vigiliae festorum suppressorum, M. P. *Supremi disciplinae* 2. Iul. 1911., adhuc servandae sunt. Cf. 1573.bis

Die 23. Dec., in sabbatum incidente, ieiunium et abstinentia servanda sunt. E. M. « Cum festum Annuntiationis B. M. V. occur- « rens anno proximo in feriam VI. in Parasceve, transferatur etiam « cum feriatione in feriam II. post dominicam in Albis tanquam in « sedem propriam, quaeritur, an sequenti anno 1910. servanda sit « lex abstinentiae a carnibus in pervigilio Annuntiationis B. M. oc- « currente in feriam V. in Coena Domini, vel transferri debeat? — « R. *Affirmative* ad primam partem, *negative* ad secundam. » S. C. Conc. 9. Iun. 1909.

« Ieiunium in pervigilio festivitatis SS. Apostolorum Petri et Pauli servandum est (in Gallia) in sabbato ante dominicam festivitatis dictorum Apostolorum. Quod si dies 29. Iunii occurrerit in sabbato, ieiunium pervigilii, de quo agitur, servetur IV. Kal. Iulii ». S. O. 22. Nov. 1879.

Pro toto Hispaniarum regno concessum est, ut « quoties festum Immaculatae Conceptionis in feriam VI. vel sabbatum incidere contigerit, ieiunium illius diei in quintam feriam proxime antecedentem transferatur ». S. O. 9. Nov. 1870.

Ieiunium in vigilia S. Ioann. Bapt., quando ea incidat in die solemnitatis Corporis Christi, die antec. seu fer. 4.ª anticipandum. Urban. VIII. Br. *Cum evenire* 15. Oct. 1638.

1580. *Quid unica refectio?* — Refectio unica est primaria ieiunii conditio: in hoc enim praecipue sita est eius essentia, qua quidem sublata, nemo unquam ieiunare dicitur, dum e contrario ieiunium sine abstinentia a carnibus et lacticiniis concipitur. Cum unica autem *plena refectione* seu *prandio* mane, *coenula* vespere in praesenti omnibus permittitur. — Parvae autem comestiones, quae praeterea fiant venialia peccata erunt seorsim sumptae, et saepius eodem die repetitae in gravem materiam coalescere possunt, ut constat ex pr. 29.ª damnata

ab Alexandro VII. — Ieiunium non frangitur haustu aquae, vini, aliarumque potionum, quae de se ordinantur, et communiter adhibentur ad sitim sedandam, quamvis, iuxta primam Ecclesiae disciplinam, Christiani a vino et a similibus liquoribus prorsus abstinuerint. Hinc axioma: Liquidum non frangit ieiunium. Per liquidum autem id solum intelligitur, quod ex communi usu sumitur per modum potus, non vero per modum cibi, ut lac, etc. — L. 1021. 1022.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 6.

1581. *An vinum ad famem sedandam haustum frangat ieiunium?* — R. Negative probabilius. Ratio est, quia lex ieiunii praecipit tantum abstinentiam a cibo, non autem a potu; et, iuxta S. Th. 4. dist. 15. q. 3. a. 4. c. 1., « Statutum legis positivae non attendit intentionem observantis, sed ipsum actum, eo quod modus virtutis non cadat in praecepto, sed est finis praecepti ». — L. 1022.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 6. ad 2.

1582. *An frangat ieiunium potus caffei et thei?* — R. Negative probabilius, nisi nimia sacchari copia admisceatur; quia haec non habent naturam cibi, sed potus vel medicinae. S. Lig. 1019. ait: « omnino ad libitum quidem permittuntur ».

1583. *An frangat ieiunium potus aquae saccharo immixtae et succis aureorum aut citreorum malorum?* — R. Negative, *per se,* idest nisi magnam eorum substantiae copiam immisceas, quae rationem cibi habere censeatur. Ratio est, quia haec omnia ex communi aestimatione tanquam potiones habentur. Neque vero obstat, si ministrentur congelatae; congelatio enim naturam non mutat. L. 1022.

1584. **Resolves**: Aliter ergo esset de sumptione lactis, iusculi, succi pomorum, vulgo *melloni,* et aliorum fructuum, item uvarum confectarum, aut tunc dentibus pressarum, licet postea expuantur. Nam haec omnia censentur habere rationem cibi; et potius ad nutritionem, quam ad cibi vehiculum referuntur. Immo quoad potiones lacte mixtas adest expressa prohibitio Clementis XIII. Enc. *Appetente sacro* 20. Dec. 1759. — *Serum* lactis proprie dictum, uti simplex potio, vel potius uti medicina habetur. Attamen quantum ad theum et caffeum, cui lac admisceatur, ait Billuart, tr. de Temper. diss. 2. art. 5. par. V.: « The et caffet... videntur mihi habere rationem potus, nec solvere ieiunium, nisi forte multum lactis et sacchari immisceatur, et sumantur in magna quantitate ». Sane in lacte magna adest aquae pars, fere 85 partes pro centum. — L. 1019. 1021. 1022.

1585. *An potio chocolati frangat ieiunium?* — R. Affirmative, si pinguem, uti mos est extra tempus ieiunii, praebeat nutritionem. Negative vero, si modica chocolati quantitas sumatur, et semel tantum in die fiat, *in frustulo matutino.* Ratio ex generali consuetudine deducitur. L. 1023. Quaenam quantitas sumi potest? Dicit S. D. non minus quam unciam cum dimidia chocolati in cyathis ordinariis immitti solere; sic enim ex more ab Ecclesia tolerato, et a piis fidelibus servato communiter fieri solet. Non pauci autem, imminuta chocolati praedicta quantitate, panem pro rata substituunt. At vero totalis cibi illius quantitas duarum unciarum pondus, praecisa aqua, excedere non deberet. Uncia aequat circiter 30. gramm. Cf. 1593. — Bened. XIV. Notif. 15.; E. M.

1586. *An liceat die ieiunii degustare aliquid cibi ante potum, ne hic noceat?* — Id sane non licet *toties quoties,* ut aiunt; tunc enim irrisibilis foret lex ieiunii. Permitti itaque tantum potest semel aut iterum in die; praesertim ne vires deficiant, si prandium v. g. multum differri contingat ultra consuetum, ut evenit religiosis mensae ministrantibus, lectoribus, et famulis. Immo urgebit obligatio aliquid sumendi, si hoc ad ieiunium servandum sit necessarium. — L. 1018. 1019.; E. M.

1587. *An electuaria frangant ieiunium?* — *Electuaria* dicuntur ea, quae ex electis rebus, v. g., ex saccharo et iunipero, etc., conficiuntur. Non censentur autem illicita diebus ieiunii, si per modum medicinae, et in modica quantitate sumantur. Sufficit autem quaelibet causa rationabilis ad excusandum ab omni culpa, v. g., ad ciborum digestionem, stomachum confortandum, oris foetorem tollendum, vocem conservandam, et similia. — S. Th. 2. 2. q. 147. a. 6.

1588. *Quaenam quantitas cibi censeatur materia gravis, si extra refectionem et coenulam sumatur?* — Controvertitur. Gravis procul dubio censenda est materia, quae vespertinae coenulae addita alteram efficeret refectionem. Certo autem quantitas duarum unciarum ut materia levis habenda est. Non pauci materiam gravem existimant quantitatem dimidiae coenulae aequivalentem, seu quatuor uncias. *Extra refectionem;* in refectione nulla est ciborum quantitas taxata; secus est in coenula. Cf. 1593. *Extra refectionem et coenulam;* quatuor istis unciis computandae ergo sunt duae illae *matutini frustuli* unciae, adeoque etiam extra illud, gravis est materia ultra duas uncias tantum. Verum, permisso iam *frustulo matutino* ex prae-

senti consuetudine, materia illicita levis et gravis duarum et quatuor unciarum computanda videtur iam extra omnes permissas refectiuncu-las. — L. 1020. 1025.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 6., 4. d. 15. a. 4. q. 3.

1589. *An qui culpabiliter duplicem sumpsit refectionem, graviter peccet si tertiam superaddat?* — R. Negative, saltem probabilius. Ratio est, quia praeceptum ieiunii urget modo indivisibili, durante die praecepti; proinde qui semel illud violavit, non peccat iterum atque iterum comedendo. Ergo, patrato semel peccato mortali per ieiunii violationem, tota lex tali die urgens violata est. Ergo. Qui tamen frangit ieiunium pluries comedens carnes aut lacticinia vetita, toties peccat, quoties comedit. — L. 1030., H. A. 20.

1590. *An qui inculpabiliter duplicem in die refectionem sumpsit, errore detecto, aut ablata causa excusante, teneatur sub gravi a tertia abstinere?* — Quidam affirmant. Ratio est, quia ieiunium *materialiter* tantum non *formaliter* laesit: quare cum primum ad legem ieiunii advertit, vel causam excusantem cessare videt, eidem legi subiicitur, eamque, ut ceteri, servare tenetur; secus enim eam formaliter violaret. Ita probabiliter Reuter de Leg. 176. Alii tamen probabilius negant, quia cum essentia ieiunii in unica comestione sita sit, post binam refectionem ieiunium impossibile evadit. — L. 1030.; H. A. 20.

1591. *Quid si die ieiunii inadvertenter ientatus fueris?* — Si *parum quid* sumpseris, v. g,, duas, tres vel fere quatuor cibi uncias, deberes quidem ex more ieiunare, quin refectionem ac coenulam consuetis horis deseras; non enim fuit *substantialiter* laesum ieiunium. — Si *quantitatem* sumpseris *coenulae aequivalentem,* transferre debes prandium ad vespertinum tempus, vel a coenula ipsa abstinere, vel *frustulum* sumere loco *coenulae,* nisi in grave incommodum hoc tibi cedat. — Si tamen eiusmodi quantitas vel *duplici fere coenulae* vel *consuetae refectioni par fuerit,* deberes, omisso prandio, vespertinam tantum coenulam sumere, eam tamen maturius, si absque gravi difficultate expectare nequeas. Hanc insuper coenulam, pro necessitatis ratione augere posses; vel etiam sero *frustulum* sumere, *coenula* vespertino tempore anticipata. — Sed non desunt qui opinantur non teneri amplius ad ieiunandum hoc inverso ordine, non ordine solito, cum sit modus extraordinarius et quasi privilegium, quo nemo uti tenetur, et gravi non caret incommodo. — E. M.

1592. *An collatio serotina permittatur?* — Praeter consuetam *refectionem* licet, ex consuetudine universali a multis saeculis intro-

ducta, et ab Ecclesia tolerata, immo tacite etiam approbata, sumere sub vesperam *refectiunculam* ex levioribus cibis. — Collatiuncula vespertina a monachis aliquo modo coepit, qui in ieiuniis a propria regula inductis, ante vel post sacra colloquia, *collationes* dicta seu *conferentias,* aliquos aquae haustus, vel alterius potionis ad vires refocillandas sumebant. Additum deinde est frustulum vel panis vel alterius cibi, ne potus noceret. Morem autem hunc amplexati sunt fideles in Ecclesiae ieiuniis; qui mos eo venit, ut parvula coena habeatur; quem morem legitimum omnino esse in praesenti probat ubique locorum recepta consuetudo, et quidem indiscriminatim quoad omnes, licet ea quis non indigeret. — Elbel 473.; L. 1024.

1593. *Quaenam cibi quantitas in coenula sumi possit?* — Ex hodierna et communi consuetudine, saltem ordinarie loquendo, sumi possunt *octo circiter cibi unciae,* seu circiter 250 gr. Uncia enim communis aequivalet circiter 31. gr., et uncia romana circiter 29. gr. Libra 16. unciarum 500. gr. aequat. L. 1025. Alii vero permittendam, aiunt, quartam *coenae* seu *prandii* partem. Verum haec doctrina nimis vaga vel scrupulis obnoxia est. — Quantitas octo unciarum nemini deneganda videtur, maior autem concedenda iis, quibus haec non sufficeret. Sane statui nequit regula omnino fixa, cum etiam ad complexionem, munera obeunda, durationem ieiunii, etc. attendi debeat. Licet in genere sumere quantum necessarium quis ducit ad evitandam indispositionem, quae ipsum impediat, quominus officia sua convenienter obeat. Habenda etiam est ratio propriae regionis, sicubi maior cibi quantitas necessaria est. — L. 1024.

1594. *Qualis excessus censeatur gravis in coenula?* — Omnes conveniunt excessum duarum unciarum esse materiam levem. Severiores cum Concina gravem esse docent excessum duas uncias superantem; alii vero tenent cum Billuart requiri excessum, qui seorsim sumptus coenulae integrae aequivaleat. Communiter tamen dd. requirunt excessum supra coenulam alteri dimidiae coenulae aequivalentem, seu quatuor unciarum. Variis in locis ex inducta consuetudine in vigilia Nativitatis, etiam in sabbato, si Nativitas incidat feria II., itemque in Coena Domini, sumere licet quantitatem duplo maiorem; sed haec consuetudo non ubique viget. — L. 1024. 1025.

1595. *Quaenam ciborum qualitas adhiberi possit in coenula?* — Permittuntur leviores cibi; panis, fructus quilibet, olera etiam quaelibet, dulciaria varii generis. Sed imprimis servanda est locorum con-

suetudo. Plura enim permittuntur in variis dioecesibus vel provinciis, quae alibi interdicuntur. — L. 1024.-1026.

1596. *An liceat comedere ova, caseum, butyrum in coenula vespertina?* — R. Negative, generatim; licet habeatur dispensatio pro lacticiniis, ut constat ex Decreto Bened. XIV. et C. *Appetente* Clem. XIII. 20. Dec. 1759. Attamen quibusdam in locis, ex consuetudine licet sumere aliquid butyri, aut casei, aut lactis; minime autem ova permittuntur, quia sunt maximae substantiae, et ideo a consuetudine reiiciuntur, ait S. Lig. 1027. Sic in Belgio lac et caseus solent adhiberi, in Gallia et alibi generatim caseo ex consuetudine vesci licet, Casei item privilegium in Novariensi dioecesi pro toto Vicariatu Intri concessum fuit ab Innocentio XII., organo S. O. 30. Ian. 1694. « Caseus vel butyrum in coenula non conceditur, ait Kenrick tr. 4. c. 4. n. 46., iuxta generalem Ecclesiae consuetudinem: sed contrarius usus in his provinciis obtinuit. Lac etiam ex necessitate quadam alicubi apud nos sumitur ». Ova etiam asserunt ex consuetudine permitti in Germania et in multis regionibus Americae Septentr. In America Latina omnibus uti licet lacticiniis et etiam ovis. S. E. Neg. Extr. 6. Iul. 1899. Cf. hic n. 1573.[bis]

1597. *An in coenula permittantur pisces?* — R. Affirmative, si agatur de pisciculis, praesertim exsiccatis, et probabiliter etiam de piscibus recentibus et maioribus; attenta fere generali hodie praxi. Putat tamen S. Lig. 1208. ex hisce duarum vel trium unciarum pondus non esse excedendum. — In Hispania tamen, vi consuetudinis, pisces et pisciculi generatim non permittuntur. E. M.

1598. *An liceat in coenula uti iusculo ex herbis coctis cum aqua, aceto, oleo, aut vino decocto?* — R. Affirmative, probabiliter, nisi certo adversetur consuetudo: tum vero, nec aqua, nec vinum in pondus computanda sunt: cumputandum autem est, iuxta Vivam, quod non habet rationem potus, v. g., oleum. — L. 1209.

1599. *An liceat sumere in coenula panem cum aqua et oleo decoctum, sive panem iurulentum?* — R. Affirmative, ex hodierna consuetudine, quam sequuntur etiam timorati, approbantque communiter recentiores theologi; minori tamen octo unciarum solidi cibi panis quantitate. — *Decoctum:* concedi enim potest, ut inter ipsam refectionem quis panem, aqua aut vino intingat, et sic etiam octo uncias panis vino madefacti sumat: quippe hic *eadem* fere remanet *substantia* panis:

et liquor, cum inserviat tantum ad vehiculum, non computatur. — L. 1029.

1600. *Quaenam huiusmodi panis decocti quantitas permitti possit, aqua praecisa?* — Dissentiunt theologi. Sunt qui negant licitum esse octo uncias absolute excedere. Sed, si uncia panis in decem aquae unciis decocti cum altera uncia olei sumeretur, quid scrupuli esset duodecim has uncias permittere? Alii vero concedunt octo uncias decocti panis, aqua praecisa. Verum ob huiusmodi decoctionem habes *quid unum cibi,* quod quamvis maiorem quantitatem non constituat substantiae *nutritivae,* maiorem tamen gignit ex maiori volumine *satietatem.* Unde videtur, quod ab aqua omnino saltem praescindi non possit. Media ergo sententia eligenda videtur, permitti scilicet posse quinque vel saltem quatuor uncias panis decocti, non computata aqua, neque oleo. Idem pariter dicendum erit de aliis decoctionibus, quae itidem in coenula apponi solent, v. g., ex farre, oryza, legumibus, etc. — L. 1029.

1601. *Quaenam sit abstinentia in ieiunio praecepta?* — Omnibus fidelibus ratione utentibus, praecepto Ecclesiae interdicitur nunc usus carnis pluribus, sed non omnibus, ieiunii diebus. Hinc duplex tunc lege ieiunii imponitur praeceptum, nempe abstinendi a pluribus refectionibus, et abstinendi a carnibus. — Prohibentur sub gravi etiam, quibusdam diebus, ova et lacticinia, ea scilicet omnia, quae originem ex carne ducunt. — Ceterum, quamvis usus ovorum et lacticiniorum a peccato gravi, *per se,* excusari non posset, iuxta communem sententiam, facilius tamen materiae parvitas in his quam in usu carnis admittenda videtur. — Quando autem ex Indulto licet pro condimentis uti larido, adipe, butyro, margarina, eis uti quis potest etiam in coenula, licet ieiunet. Cf. 1572. 1572.[bis] — L. 1005. 1006. 1007.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 3. 8.; Bened. XIV. Notif. 16.; E. M.

1602. *Quandonam abstinentia a lacticiniis servari debeat?* — R. Tempore quadragesimali prohibebantur olim, sub gravi, etiam ova et lacticinia, ea scilicet omnia quae ex carne originem ducunt. Extra autem tempus quadragesimale haec prohibitio non habebatur. Alicubi tamen, v. g., Romae, invaluit consuetudo, habens vim legis, ut etiam quibusdam aliis diebus, v. g., quatuor temporibus, eiusmodi abstinentia servaretur. In praesenti vero standum est particularibus legibus, privilegiis, indultis. Cf. 1573.[bis] In multis adhuc locis, Episcopi, ex delegata a Romano Pontifice facultate, dispensationem concedunt, etiam quoad

carnes, pro praecipua parte quadragesimae. — L. 1009.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 8. ad. 3.; Struggl tr. 8. q. 2. n. 18.

1603. *An abstinentia ab ovis et lacticiniis obligabat etiam in dominicis quadragesimae?* — R. Affirmative. Ratio est, quia in Iure Can. C. *Denique* 6. d. 4. universe praecipitur in diebus quadragesimalibus abstinentia a lacticiniis. Certum est autem, quod dies dominici etiam quadragesimae dies sunt. — L. 1007.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 8.

1604. *An, quando strictioris iuris abstinentia servanda est, liceat in refectione comedere panes ovis confectos?* — R. Negative, nisi ova fuerint permissa; ratio est, quia eorum substantia non deperditur ex eo quod farinae misceatur. — L. 1009.

1605. *An dispensati ad lacticinia censeantur eo ipso etiam dispensati pro ovis?* — R. Affirmative, quia haec ex consuetudine aequiparantur, nisi distinctio clare in dispensatione exprimatur. Gury 504. Sane quando die simplicis abstinentiae, e. g. veneris, lacticinia permittuntur, etiam ova conceduntur. Dispensati vero ad carnes censentur etiam dispensati ad ova et lacticinia; et dispensati ad ova, ad lacticinia quoque dispensati censentur; quia cui conceditur plus, etiam minus conceditur. At cui licet edere lacticinia, non ideo licet edere etiam laridum et sagimen, quia de substantia carnis participant, et uti carnes censentur. L. 1015. Cf. hic 1573.bis

1606. *An dispensati ad carnes adhuc teneantur ad ieiunium?* — R. Affirmative. Prob. ex praescriptione Bened. XIV. B. *In Suprema* 22. Aug. 1741., et clarius B. *Libentissime* 10. Iul. 1745., Inst. 15. n. 20. seqq., de Syn. l. 7. c. 3. n. 1., L. 1013. 1014. 1015. — *Dispensati;* ii qui non possunt abstinere a carnibus ob grave incommodum, ad unicam adhuc refectionem *verius* tenentur; quamvis aliud aliis videatur. Bened. XIV. Not. 15. n. 19. sqq. Ii vero qui item ob grave incommodum non possunt unica ali refectione, ad abstinentiam a carnibus tenentur, quod *verior* et *certa* sententia est. Sane praeceptum hoc est divisibile ratione suae materiae, et bene potest manere obligatio pro una parte, cessante obligatione pro alia, ut constat ex peculiaribus legibus pro aliquibus locis, et pro aliis ex ipsa dispensatione, quae solet dari in quadragesima, et ex eo quod nondum adepti vigesimum primum aetatis annum, licet ieiunare non teneantur, tenentur tamen lege abstinentiae. Cf. n. 1573.bis 1626.; Bened. XIV. CC. citt.; Collect. S. C. de P. F. n. 2057.; E. M.

1607. *An dispensati ad carnes possint simul comedere carnes et pisces?* — *Dispensati* ad carnes nequeunt *in diebus ieiunii* tempore quadragesimae, et per annum, nec non in dominicis quadragesimae, comedere simul, *in eadem* nempe *comestione, carnes* et *pisces*. Constat ex tribus CC. Bened. XIV. *Non ambigimus, In Suprema, Libentissime.* — *Dispensati;* nam qui ratione infirmitatis carnes, etiam pluries, in die ieiunii comedit, potest simul et carnes et pisces comedere. S. Poenit. 9. Ian. 1899. Vetita enim promiscuitas, conditio apposita est eis qui carnes *vi indulti* comedunt, licet rationabili de causa a lege unicae comestionis immunes sint. Et hi tunc carnes, quoties edunt, comedere possunt, nisi restrictio in indulto apponatur, ut ii qui etiam non ieiunant nonnisi *semel* carnes possint comedere, quae restrictio Romae non additur. *In diebus ieiunii;* sextis enim feriis et sabbatis, cui licet carnes ex dispensatione comedere, potest simul comedere pisces. *Diebus ieiunii;* obligat tamen praeceptum de utroque epularum genere non miscendo diebus quoque dominicis quadragesimae. — *Carnes,* non ius carnibus conditum. — *Pisces,* complectuntur etiam testacea marina, ostreas, cancros, etc. — Cf. hic 1626.; L. 1013. 1014. 1015.; E. M.

In Italia speciatim, quibus diebus ieiunium nunc praecipitur, et in dominicis etiam quadragesimae, *promiscuitas* semper et absolute prohibetur. Eadem omnino prohibitio habetur pro Dalmatia. Cf. 1573.bis

Indultum concessum est pro Chile carnes et pisces permiscendi diebus illis, quibus iam fuit dispensatum a ieiunio et abstinentia. E. M.

1608. *An dispensati ad carnes possint sine laesione ieiunii edere carnes non salubres, nempe porcinas et similes?* — « Affirmant communissime dd. et quidem probabiliter; tum quia licentia ad carnes generaliter impertita non est restringenda ad solas salubres, tum quia alias dispensati pluribus, subiicerentur scrupulis, non raro dubitando, quaenam carnes noceant vel prosint... Sed, loquendo in particulari de carne porcina, non videtur illa absolute posse dici insalubris ». L. 1015. *Dispensati,* nempe singuli, non universi, tunc enim non nisi salubres permittuntur. Bened. XIV. C. *Libentissime* § 1. Verum restrictio haec, quae antea Romae in Indulto apponebatur, omissa iam est ab anno 1897.°, ut videre est in Quadragesimali Indulto; et ubique iam obsolevit. — E. M. 1626.

1609. *Quanam hora facienda sit refectio?* — Nostris his temporibus, ex universali consuetudine, licite refectio fere sub meridie sumitur. — L. 1016., H. A. 9.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 7.

« Refectio unica, quae die ieiunii permittitur, post solis occasum olim sumebatur in Quadragesima, et hora nona, seu tribus circiter post meridiem horis, caeteris anni temporibus, a saeculo XIV. circa meridiem sumitur ». Kenrick tr. 4. c. 4. n. 42.

1610. *An hora refectionis pertineat ad essentiam ieiunii, ita ut graviter peccet, qui notabiliter eam sine iusta causa anticipet?* — Prima sententia probabilis affirmat. Ratio, quia uti Ecclesia ieiunium instituit, ita etiam certum comedendi tempus ieiunantibus instituit. Ergo, qui *notabiliter* anticipat, ieiunium solvit. Secunda sententia probabilis etiam negat. Ratio, quia ex praesenti consuetudine hora non pertinet iam ad substantiam ieiunii. — *Notabilem* anticipationem alii dicunt esse, si refectio plus quam hora anticipetur, alii si tantum hora. *Anticipet,* nam non peccaret quis differendo; magis enim accederet ad antiquam consuetudinem, quae quidem ad ieiunii finem melius conducit. *Sine iusta causa,* ut enim iusta causa excusare potest ab ipso ieiunio, ita etiam excusare potest ab hora refectionis. « Ceterum, ait S. Alph. 1016., licitum est anticipare infra horam, etiam sine causa ». — L. H. A. tr. 12. n. 21.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 7. Cf. hic 1611.

1611. *An frangatur ieiunium, si coenula meridie, refectio autem vespere sumatur?* — Non frangitur essentialiter, et proinde, si fiat sine causa, non excedit peccatum veniale. Verum etiam ab hoc veniali excusat causa rationabilis, et loci aut conditionis consuetudo. Immo multis in locis ex consuetudine hodierna fieri potest coenula hora decima matutina, et refectio vespere. Stante autem rationabili causa, posset etiam quis mane sumere coenulam, meridie prandium et frustulum vespere. — L. 1020. 1024.; E. M.

1612. *Quamdiu prandium protrahi possit?* — Nihil absolute circa hoc determinari potest; non videtur autem absque aliqua culpa protrahi posse ultra duas horas. L. 1020., H. A. 10.

1613. *An frangat ieiunium, qui refectionem interrumpit, et elapso intervallo, ad eam rursus accedit?* — Si interruptio sit *levis,* v. g., unius quadrantis, omni culpa caret, etiamsi absque ratione fiat. L. ib. — Si interruptio sit *unius fere horae sine ratione,* non caret aliqua culpa, ut videtur. — Si interruptio sit *valde notabilis,* v. g. duarum horarum, non potest excusari a peccato gravi, quia dici nequit unica refectio, nisi iusta causa excuset. — Si autem interruptio *gravi de causa* habeatur, nullum est peccatum ad mensam redire,

etiam mora notabili interposita, quando praecedens refectio sufficiens non fuerit; quia Ecclesia nunquam intendit obligare ad diem sine sufficienti refectione transigendam. — L. 1017. 1020.

1614. *An ille, qui a mensa surrexit cum animo non amplius comedendi, possit iterum mensae accumbere?* — R. Affirmative, probabiliter, si convivae adhuc comedant, vel si in mensa apponatur novum ferculum, quod ipse ignorabat apponendum. Ratio est, quia adhuc moraliter idem prandium censetur. Eadem ratione aliquid licet ante prandium sumere ad vires sustinendas, e. g. ministris et lectoribus in mensa apud religiosos; adhuc enim manet una moraliter refectio, et causa adest sufficiens ita agendi. — L. 1020.

1615. *Quaenam sint causae, quae a ieiunio excusent?* — Causae excusantes a ieiunio ad tres praecipue revocari solent, scilicet: 1.° ad impossibilitatem sive physicam, sive moralem; 2.° ad pietatem vel caritatem; 3.° ad dispensationem, sicut de aliis praeceptis dictum est. — Ad pietatem et caritatem quod attinet, excusat quidem quodvis pietatis et caritatis opus, si tamen melius sit ieiunio, et gravis adsit causa; quia quod lex praecipit, illud regulariter praestandum est. — Si causa dubia sit, uti quis debet consilio utriusque medici, vel solius Confessarii, vel solius medici, vel alterius viri prudentis, vel etiam proprio, si prudenter casum iudicare possit. — L. 1. 3. n. 325., n. 1031. seqq., l. 4. n. 154.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 4.

1616. **Resolves:** Excusantur a ieiunio *pauperes* omnes, qui nec habent, nec sic providere possunt, unde aequam pro toto die refectionem comparent. Ad hanc vero non sufficiunt panis et fructus, nec offa cum pane et fructibus, nec panis et vinum tantum. Talibus quidem cibis nequeunt convenienter se sustentare, nisi eas pluries sumant in die. — Excusantur *aegroti,* convalescentes, debiles, et ii qui, nisi bis reficiantur, notabilem ex vacuitate stomachi capitis dolorem aut vertiginem patiuntur, aut noctu somnum capere non possunt. Neque vero tenentur hi mane ientare et prandere vesperi, quod extraordinarium est, et grave affert incommodum. — Excusantur etiam mulieres praegnantes et nutrices, itemque uxores, quibus a maritis ieiunium interdicitur, et quae ieiunando paterentur gravem maritorum indignationem. — Excusantur illi, qui exercent *opera admodum laboriosa,* ut arare, fodere, secare lapides, onera gravia portare, et alia huiusmodi. — Excusantur milites sive in castris, sive in hospitiis, etiam tempore pacis, tum quia congruum non habent cibum pro ieiunio, tum propter

labores militiae, tum propter consuetudinem. — Excusantur famuli et famulae aliique eiusmodi, cum tot tantisque occupantur laboribus, ut ieiunium cum his coniungi absque magna difficultate vel incommodo non possit; item iter pedibus agentes per notabile tempus cum magna defatigatione. — *Per se et ordinarie* vero non excusantur famuli, pedissequi, tonsores, sartores, pictores, scribae, typographi, qui praelum non versant, sed characteres tantum disponunt, ceterisque similibus operam dantes. — C. *Consilium* 2. *de Observ. ieiun.*; L. 1008. 1031. seqq., H. A. 23.; S. Th. 2. 2. q. 147. a. 4.; E. M.

1617. *An excusentur a ieiunio senes sexagenarii?* — Excusantur sane, si sint viribus debiles, ut patet. Immo excusantur etiam, iuxta communem sententiam, in dubio de validitate virium; quia tunc praesumptio stat pro earum imbecillitate. L. 1036. — Si viribus polleant, controvertitur. Prima sententia negat, eos ieiunii lege eximi, quia illi qui in ea aetate vires validas habent, ut senes non reputantur. Haec quidem sententia est probabilis, ait ib. S. Alph., sed non minus probabilis est sententia opposita. Ratio est, tum quia sic fert universalis consuetudo, ut communius testantur dd., tum quia alias esset res multis scrupulis obnoxia, examinare an aliquis sexagenarius sit necne sufficienter robustus ad ieiunium sustinendum. Sed ratio potior est, quia huiusmodi senes, tam ob virium imbecillitatem, quam ob defectum caloris, nequeunt simul alimentum sufficiens sumere, egentque cibo frequentiori, et licet nonnulli in tali aetate robusti videantur, eorum tamen robur est de facili illusivum et inconstans, cum negari non possit, in huiusmodi senibus vires deficere et prolabi in interitum. Hinc commune adagium: Senectus ipsa est morbus.

1618. **Nota**: Quod de ieiuniis ecclesiasticis dicitur, id ipsum statui potest de ieiuniis, quae ex Regula servant Religiosi: nam et ab his sexagenarii excusari poterunt, nisi forte, ut notat S. Alph. l. 3. n. 139., observantiam ieiunii expresse usque ad mortem promiserint. Extendi haec norma potest ad eos quoque, qui aliqua hebdomadaria aut menstrua ieiunia in totam vitam voverint. Sed itidem excipe, si quis cogitans de senili aetate expresse obstringere sese usque ad extremum vitae voluerit. — L. 1038. seqq.

1619. *An sexus debilior, utpote qui citius senescit, a ieiunio quoque citius excusetur?* — DD. fere controversiam de anno quinquagenario movent. Qui negant excusari, alii dicunt falsum esse mulieres anno quinquagenario iam senescere: alii vero ex eo moventur,

quod licet citius senescat mulier, tamen minus ieiunio maceratur, et minori indiget alimento. Qui affirmant, mulieres dicunt anno quinquagenario iam senescere, ita ut desinant generare. Quod si minori mulieres indigent alimento, seu potius si abundantiori alimento ferendo prae debilitate sunt impares, hoc potius evincit, eas a lege, quae unicam comestionem concedit, excusari, cum unica exigua comestio sustentandis viribus par esse nequeat. — L. 1037.

1620. *An excusentur a ieiunio fabri, artifices, etc., si sint adeo robusti, ut ieiunare sat facile possint?* — R. Affirmative, probabiliter, quia consuetudo eximit generatim omnes qui eiusmodi artes exercent; leges autem non respiciunt id, quod raro et per accidens evenit, sed quod communiter et per se contingit. Negant autem etiam probabiliter Concina, Bonacina, etc. Haec secunda sententia, ait S. Lig. 1043., speculative loquendo, videtur probabilior, sed in praxi vix reperietur unus, qui ex huiusmodi labore non graviter relaxitur.

1621. *An excusentur a ieiunio opifices iis diebus, quibus a labore abstinent?* — R. Affirmative, si uno vel altero tantum die labores intermittant. Sufficienter enim excusantur ratione reficiendae laxitudinis, et servandarum virium ad proximos labores sustinendos. L. 1044.

1622. *An excusentur artifices divites, qui a labore diebus ieiunii cessare possunt?* — R. Affirmative, probabilius. Ratio est, quia interest reipublicae, ne causa ieiunii operarii intermittant exercere artes, quibus ex suo officio incumbunt. Id etiam constare videtur ex declaratione Eugenii IV. apud S. Lig. 1042. Neque mens est Ecclesiae, ut fideles ab ordinariis occupationibus impediantur. S. Th. 2. 2. q. 117. a. 4. ad 3., loquens de peregrinantibus haec habet: « Non videtur fuisse intentio Ecclesiae statuentis ieiunia, ut per hoc impediret alias pias, et magis necessarias causas ».

1623. *An peccent, qui sine iusta causa inusitatum laborem et cum ieiunio incompossibile assumunt?* — R. Affirmative, *per se*, etiamsi in fraudem legis non agant: lex enim, quae ieiunium imperat, consequenter iubet, ne *absque ratione* apponantur causae, quae eiusdem satisfactioni, adversentur. — *Absque ratione;* quia, iusta interveniente causa, suscipere licet laborem cum ieiunio incompossibilem, quamvis labor iste inusitatus sit, v. g., ad extraordinarium percipiendum lucrum, etc. Sola autem meri oblectamenti ratio nunquam sufficit, nisi alia causa honesta accedat. Auctores tamen non desunt antiqui et re-

centiores affirmantes sufficere etiam solam delectationem, dummodo raro fiat. Id enim suadere videtur ipsa naturalis aequitas. Sane, si raro fiat, honestae et licitae delectationis necessitas quaedam habetur, quam impedire non videtur intentio ipsa legislatoris. — L. 1045. 1046. 1048. 1049.

1624. *Quodnam iter iusta de causa pedibus susceptum a ieiunio eximat?* — Communiter aiunt, requiri ac sufficere iter 5 ferme leucarum, hoc est quindecim mille passuum, seu quatuor vel quinque horarum, vel 20-22 Kilom.; quod si vel perardua foret via, vel tempestas immitis, vel viator debilis, itinerique non assuetus, excusari posset itinere duarum leucarum, seu 9, 10 Kilom. — L. 1047.; E. M.

1625. *An vel quomodo excusentur concionatores, magistri scientiarum et Confessarii? — Concionatores,* qui quotidie vel fere quotidie concionem habent, communiter ratione pietatis ac muneris a ieiunio excusantur. Potiori etiam iure missionarii, qui graviori defatigatione in missionibus exercentur. Generatim loquendo, non excusantur concionatores, qui ter aut quater tantum in hebdomada concionantur; sed in hoc standum est iudicio prudentium. — *Magistri scientiarum* excusantur, licet per unam tantum horam singulis diebus doceant, si studio et labore indigeant ad lectiones parandas; non autem ii, qui e scripto tantum tradunt lectiones, iam prius ordinatas ac saepius repetitas. — Idem dicendum *de advocatis* et *de iudicibus,* si magno indigeant studio, nec non *de medicis,* si magno labore in visitatione infirmorum defatigentur. — Itemque *scholares* excusantur, qui alioquin nequeunt suo officio incumbere. Merito autem censent Sanchez et Azor, contra Salmant. et alios, excusari *magistros grammaticae,* si per 4 vel 5 horas doceant. — *Confessarii* non excusantur *per se,* sed tantum cum extraordinarium laborem subeunt, v. g., cum pluribus succedentibus diebus confessiones audire debent, ut in missionibus fieri solet, vel cum ita sunt debiles, ut sine gravi incommodo poenitentium frequentiae satisfacere nequeant. — L. 1047. 1049., H. A. 34.

1626. *Quinam in lege ieiunii dispensare possint?* — Dispensare possunt: 1.° S. Pontifex, in universa Ecclesia, et eius dispensatio, etiam sine causa, valida est. Iusta causa ad liceitatem requiritur saltem sub levi.

2.° Episcopi cum singulis, in casibus particularibus, ex legitima causa; non vero cum tota communitate, nisi ex gravissima et urgente

necessitate, et singulis tantum vicibus. Bened. XIV. B. *Prodiit iam dudum*, B. *Non ambigimus*, B. *In suprema*, § 2. — Bened. XIV. ad dispensandum quoad *abstinentiam* cum privatis requirit, utriusque medici, corporalis et spiritualis, consilium. Attamen usus invaluit, ut fideles vel solius parochi, aut confessarii, vel solius medici, aut etiam prudentis alicuius viri consilio sint contenti, nec ideo sunt inquietandi.

Ex Decr. S. O. 5. Dec. 1894. facultatem habent Episcopi anticipandi vel etiam *ex gravissima causa* dispensandi super lege ieiunii et abstinentiae, quando festum aliquod magno populi concursu celebrandum incidat in feria VI. vel sabbato, excepto tempore quadragesimae, adventus, diebus quatuor temporum et vigiliis per annum ieiunio consecratis. Idemque facere possunt pro diebus, quibus extraordinariae nundinae magno populi concursu habeantur, vel celebrentur centenaria, peregrinationes, et similia, modo adsit magnus populorum concursus. *Gravissima causa* est generale periculum transgressionis legis.

3.° Superiores regulares, vi privilegiorum, cum propriis subditis, in casibus particularibus et ex legitima causa.

4.° Parochi, vi consuetudinis cum singulis, et singulis vicibus tantum, et ex iusta causa.

Servanda autem est semper et ab omnibus lex *unicae comestionis* et *vetitae promiscuitatis*, sive dispensatio quoad *abstinentiam* detur toti communitati, sive detur privatis, *dummodo nulla certa et periculosa affectae valetudinis ratio intercedat, et aliter fieri necessario exigat*. Bened. XIV. C. *In suprema* § 2., *Non ambigimus* 30. Maii 1741., C. *Si fraternitas* 8. Iul. 1744. — Prima *unicae comestionis* limitatio eos non attingit, qui aetate, gravi labore, infirma valetudine ieiunare non tenentur. Altera *promiscuitatis* limitatio ad eos non spectat, qui lege abstinentiae *ob morbum* non sunt obstricti, et consequenter dispensari non indigent. Neve vero spectat ad eos qui utuntur B. Cruciatae; nam ipse Benedictus XIV. affirmat suas Constitutiones non respicere illud *Cruciatae* Diploma. Insuper, qui ea B. utuntur, carnes non comedunt mere *vi Indulti*, sed necessitate et sanitatis debilitate interveniente, ut ibidem declaratur. Tandem qui ea B. utuntur, carnes non comedunt vi *dispensationis*, sed vi *Privilegii*, quod bene diversum est, cum illi *exempti* consequenter sint non mere *dispensati*.

5.° Medicus et confessarius dispensare non possunt, sed possunt pro officio suo declarare aliquem a ieiunio vel abstinentia excusari, quando causa excusans est manifesta vel dubia. Sanch. Cons. l. 5. c. 1. d. 5. n. 3. 28.

Superior autem potest dispensare non solum cum causa est manifesta, verum etiam cum est dubia, et tunc poterit dispensationi admiscere communitationem in alia pia opera, orationes, eleemosynas, etc. Sanch. l. 5. c. 1. d. 5. n. 26. — Cf. n. 1601. L. l. 6. n. 1031. 1032., H. A. tr. 12. n. 22., S. Th. 2. 2. q. 147. a. 4.; E. M.

Indultum amplum pro Hispania militibus gregariis concessum est, quo, sine ulla exceptione temporis, dispensantur a ieiunio, ab abstinentia et a lege promiscuitatis. Edict. Patr. Ind. 28. Ian. 1877. — Verum Br. Pii VII. *Cum in Regis* 16. Dec. 1803. haec habentur: « Milites gregarios omnes ac decuriones, vulgo caporali et sargenti, tum tympanistas ac praeterea stipatores regios, *ratione sui muneris iter aliquo facientes,* a ieiunii lege liberos declarandi, nulla dierum rat-one habita, ne feriae quidem sextae et sabbati Quadragesimae hebdomadaeque maioris, *quoties Vicarius ipse Generalis id expedire in Domino iudicaverit* ».

Indultum concessum est Episcopis Austriae ad septennium dispensandi ab abstinentiae lege « milites *qui actu inserviunt in castris vel praesidiis,* duobus tantum diebus exceptis, nempe pervigilio Nativitatis D. N. Iesu Christi et fer. VI. in Parasceve. Quoad dispensationem autem a ieiunii lege... sequantur doctrinas probatorum auctorum super exemptione militum ab ea lege, ratione laboris ». S. O. 7. Sept. A. S. S. v. 37. p. 236. seq.

Episcopi, Apostolico Indulto ab abstinentia dispensantes, tempore quadragesimae, visitationem alicui ecclesiae, preces, eleemosynam praecipiunt. *An sub gravi?* — Sunt qui affirmant, quia Episcopi ex delegatione dispensantes censentur quandam facere commutationem, et proinde opus subrogatum repraesentat gravem abstinentiae obligationem, et ita declaravit Episcopus Montis-Pessulani a. 1861. Verum alii generatim non agnoscunt hanc rigorosam commutationem. Sed probabilius dicendum, Episcopos intendere principaliter dispensare, et accessorie aliquod opus pium in quandam satisfactionem levem imponere, et ita inter alios declaravit Episcopus Montis-Regalensis a. 1844. et Viglebanensis a. 1879. — S. O. 5. Febr. 1890. Vic. Ap. Iaponiae Merid. declaravit, « id remitti prudenti arbitrio et conscientiae R. P. D. Vicarii Apostolici ». — E. M.

APPENDIX

Ad n. 1. 665. 671. 675. 693. 695. 701. 703. 704. 705. DE THEOLOGIA MORALI ET DE LIBERTATE

Omnes, in praesentiarum, boni honestique viri animum intendunt in humanae societatis reformationem. Nimis apparet huius reformationis necessitas ex tot tantisque malis errorum et iniquitatum, quibus quaelibet civitas opprimitur simul et deprimitur. Plura a pluribus remedia in medium afferuntur. Remedium illis non aliud efficaciter adhiberi potest, nisi recta persuadenda cognitio et observantia praeceptorum Domini Nostri Iesu Christi. Sane Verbum caro factum est, ut esset lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, Io. 1., 9. 14., et salvum faceret populum suum, Ps. 27., 9. Ideoque Christus ad hunc finem in mundum misit Apostolos, ut euntes docerent omnes gentes, docerent servare omnia, quaecumque ipse mandavit, Matth. 28., 19. 20. Haec servanda praecepta enarrat, explicat, demonstrat Theologia Moralis. Eorumque studium et disciplina eo etiam tendit, ut qui ei operam navamus possimus Apostolorum missionem, Ecclesia duce et magistra, continuare, etiam nos euntes in universum mundum, propria persona, voce, scriptis, exemplo nostrae vitae. Apostolorum missio finita non est, sed semper continuatur, et continuabitur usque in finem. Apostolos mittens, subdebat Christus: *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi.* Matth. 28., 20.

Omni igitur diligentia, omni conatu Morali Theologiae studere tenemur, ut in media saeculi nocte errantibus viam possimus ostendere iustitiae, per quam omnes homines de potestate tenebrarum transeant in Dei lumen et regnum, et societates omnes in stabili pace constituantur ac prospere procedant ad veram felicitatem. Enimvero sine virtute, sine honestate, sine moralitate, vetera renovare, dilapsa restaurare impossibilis res est, et vera felicitas in hac terra haberi non potest; neque eam singuli homines, neque eam populi civitatesque consequi possunt. *Beati immaculati in via; qui ambulant in lege Domini,* Ps. 118., 1. *Beata gens, cuius est Dominus Deus eius,* Psal. 32., 12.

Apposite S. Alphonsus, in doctrina morali, et in animarum cura, aeque versatissimus, in Epistola Nuncupatoria ad Benedictum XIV. directa, quae in initio Operis Moralis habetur, hanc dat Summo Pontifici rationem sui Operis. « Cum enim, ait, fuissem Dei beneficio vocatus ad Missionum ministerium, pro adiuvandis populis *per rura dispersis,* iisque potissimum, qui spiritualibus magis destituuntur auxiliis, visa mihi ad hoc fuit necessaria scientia, *plusquam mediocris,* rerum moralium, quae tum ad instruendas tum ad regendas animas esset accommodata ».

Si Sancto Doctori tam necessaria visa est scientia, *plusquam mediocris,* rerum moralium pro populis, *per rura dispersis,* quanto magis necessaria erit non communis scientia, sed exquisita, pro populis magnarum civitatum? Ac si ea scientia, plusquam mediocris rerum moralium, necessaria tunc temporis erat, quanto magis praecellens scientia necessaria erit nostro hoc tempore, quo Modernistae et Americanistae, scientiae nomine usurpato, ipsorum vitiorum et virtutum naturam evertere conantur.

Hac morali doctrina bene instructi, bonum certabimus certamen, et Dei freti auxiliatrice gratia os aperiemus nostrum in medio Ecclesiae, ad ostendendam et reprobandam falsam illam et damnatam libertatem, qua universus fere orbis susque deque commovetur, et ex qua omnis error, omnis iniquitas suam trahit originem. Ex hac enim damnata et damnanda libertate promanat libertas illa opinandi, unde omnis, pro re nata, exoritur error rationalismi et naturalismi; libertas illa loquendi, scribendi, agendi, unde omnis iniquitas, omne delictum et crimen pullulat contra personas, contra societatem civilem, contra ecclesiae societatem. Quaenam sane natio existit, quae, non obstante potenti apparatu armorum et militum, quiete in pace consistit, quin expavescat in dies socialem commotionem et revolutionem? Eam continenter parant, omnibus adhibitis nefariis mediis, tenebrosi franco-murarii et sectarii, agitatores socialistae et communistae, aliique omnes, qui animam habentes *modernam,* ut aiunt, vindices se proclamando libertatis, Ecclesiam Iesu Christi maxime impetunt, uti omnis libertatis inimicam, et civilis status separationem ab Ecclesia proclamant, Ecclesiae et civilis status simul ruinam molientes. Sed isti omnes *evanuerunt in cogitationibus suis; et obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt.* Ad Rom. 1., 21. 22.

Ipsa historia eos refellit. Nam Ecclesia Iesu Christi simul cum libertate processit semper, et pari passu a sui initio semper incedit.

Etenim, ut ait Apost. ad Gal., 4., 26: *Illa quae sursum est Ierusalem,* nempe Ecclesia, *libera est, quae est mater nostra.* Si libertas, libertas vere est a deiectione, a catenis et a vinculis, Ecclesia est quae hominis dignitatem tuetur, eum proclamando destinatum ad adoptionem filiorum Dei, haeredem Dei, cohaeredem Christi. Ecclesia est, quae mulieris dignitatem constantissime defendit, matrimonii indissolubilitatem et sanctitatem firmissime praedicando, adulterinum divortium invicte proscribendo. Ecclesia est, quae unicuique vindicat propriae conscientiae et rerum suarum dominium. Ecclesia est, quae ex doctrina Iesu Christi praecipit diligere omnes, etiam inimicos, et prohibet quominus quisque privatus vindictam sumat delictorum, hoc iure reservato publicae auctoritati. Ecclesia consequenter adlaboravit semper ad hominum immanem servitutem abolendam, ad pacem inter populos semper conciliandam, ad errores etiam proscribendos contra hominis libertatem, quibus homo ad brutorum conditionem reducebatur.

Animam nos habentes *antiquam,* libertatis non osores, veram illam e contrario praedicabimus omnibus libertatem, verba Apostoli Pauli ad Galatas, 5., 13., omnibus ingeminantes: *Vos enim in libertatem vocati estis, fratres;* 4., 31., *Fratres, non sumus ancillae filii, sed liberae: qua libertate Christus nos liberavit;* et qua vel ab initio suae nativitatis nuntiata est *pax hominibus bonae voluntatis,* Luc. 2., 13.

Quae consequenter libertas a Christo allata, non est confusio inter verum et falsum, non est permixtio boni et mali, non est contemptus cuiuslibet superioris potestatis, non est violatio cuiuslibet iuris et obligationis, non est transgressio cuiusvis legis divinae et humanae, non est cuiusvis ordinis destructio. Non libertas, non libertas, haec est, sed effrenata licentia, turpissima libido. Si libertas vocetur, libertas illa est, quae ex Apostolo Petro omnis iniquitatis velamen est. *Sic est voluntas Dei,* ait, *ut benefacientes obmutescere faciatis impudentium hominum ignorantiam: Quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiae, libertatem.* 1. Petr. 2., 15. 16.

Num libertas est ea, quia homines natura, et naturalibus facultatibus aequales sunt, quae omnem denegat cuilibet potestati subiectionem, uxoris erga maritum, filiorum erga parentes, subditorum erga publicas potestates? Natura et naturalibus facultatibus pares utique inter se homines sunt; sed pares inter se, earumdem facultatum evolutione, non sunt, neque esse possunt, hoc rerum ordine. Idque ab ipsa natura et a Deo naturae auctore et ordinatore est. Inde

Apostolus Paulus ad Romanos scribens, 13., 1. seqq. concludit: *Omnis anima,* nulla igitur anima excluditur, *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Et ecce ratio et fundamentum huius subiectionis: *Non* est *enim potestas, nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt... Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit... Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.* Propter conscientiam, non propter hominis personam. Propter conscientiam, quia si non est potestas nisi a Deo, ubicumque ea potestas invenitur, a Deo ipsa est, et *Dei minister est. Propter conscientiam,* quia ex Dei ordinatione est. Si quid ergo contra Dei ordinationem praecipiatur, tunc utique *obedire oportet Deo magis, quam hominibus,* Act. 5., 29.; et potius mori quam foedari.

Libertas donum Dei est, adeoque contra ipsius Dei ordinationem esse non potest, ac nonnisi in bonum esse potest vera perfectaque libertas. Quapropter contra ipsum Deum, contra religionem, contra ipsius Dei Ecclesiam, vera libertas esse non potest. Libertas praeterea humanae naturae nobilissima dos et perfectio est. Quare iterum contra rectam hominis rationem, contra ipsam humanam naturam, contra hominis et humanae societatis ordinem et bonum nequit haberi vera libertas. Libertas contra rectum rerum ordinem absonum quid est.

Qua de causa Apostolus Paulus, quem audivimus libertatem praedicare, christianos omnes compellat, inquiens: *Reddite omnes debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.* Ad Rom. 13., 7.

Reges et Principes omnes terrae, *reddite* ergo *omnibus debita.* — Audite Regem David: Reddite omnibus iustitiam, aequitatem, et *recta iudicate,* Ps. 57., 2. — Audite Regem Salomonem: *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram,* Sap. 1., 1.

Et vos, qui subditi estis, *reddite omnibus debita.* — Audite Principem Apostolorum: *Subiecti estote omni humanae creaturae, propter Deum, sive regi, quasi praecellenti; sive ducibus, tanquam ab eo missis... Deum timete, regem honorificate.* 1. Petri 2., 13. seqq.

Et vos, qui domini estis, *reddite omnibus debita.* — Audite Apostolum: *Domini, quod iustum est et aequum servis praestate: scientes quod et vos Dominum habetis in caelo.* Ad Col. 4., 1.

Et vos, qui servi estis, *reddite omnibus debita.* — Audite etiam Apostolum: *Servi obedite dominis carnalibus cum timore et tremore,..... cum bona voluntate servientes, sicut Domino et non hominibus.* Ad Eph. 6., 2.

Et vos omnes viri, *reddite omnibus debita.* — Audite Aposto-

lum: *Viri diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad illas.* Ad Col. 3., 19.

Et vos uxores, *reddite omnibus debita.* — Audite pariter Apostolum: *Mulieres, subditae estote viris, sicut oportet, in Domino.* Ad Coloss. 3., 18.

Et vos filii, *reddite omnibus debita.* — Audite Apostolum: *Filii obedite parentibus per omnia.* Ad Coloss. 4., 20.

Et vos patres, *reddite omnibus debita.* — Audite quoque Apostolum: *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros; sed educate illos in disciplina et in correptione Domini.* Coloss. 3., 21.

Et vos omnes homines, vos omnes christiani, vos omnes catholici, laici, clerici, religiosi, *reddite omnibus debita.* Reddite debita Deo, reddite debita proximo, reddite debita vobismetipsis.

Audite ipsum Christum Dominum Nostrum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua; et proximum tuum, sicut teipsum... Hoc fac et vives.* Luc. 10., 27. 28.

Audite Apostolum ad Rom. 13., 8. *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis: qui enim diligit proximum legem implevit.*

Sed vos praesertim Sacerdotes, clerici et religiosi, *reddite omnibus debita.* Audite Apostolum: Oportet vos esse irreprehensibiles, sobrios, prudentes, pudicos, hospitales, non turpe lucrum sectantes. Exemplum estote fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate. 1. Ad Tim. 3. 4. Reddite debita praesertim Christi in terris Vicario, Summo Pontifici, amantissimo et amatissimo Patri nostro. Reddite illi amorem, honorem, reverentiam, obedientiam sapientissimis ipsius mandatis.

Audite Magnum Patrem meum, S. Ignatium de Loyola: « Ipsi Ecclesiae Catholicae, inquit, omnino unanimes, conformesque simus, si quid, quod oculis nostris apparet album, nigrum illa esse definierit, debemus itidem, quod nigrum sit pronuntiare. Indubitate namque credendum est, eundem esse Domini Nostri Iesu Christi, et Ecclesiae orthodoxae, Sponsae eius, Spiritum, per quem gubernamur, ac dirigimur ad salutem; neque alium esse Deum, qui olim tradidit Decalogi praecepta, et qui nunc temporis Ecclesiam Hierarchicam instruit, atque regit ». Eamque instruit et regit per Summum Pontificem, Christi Vicarium.

Et ipsum Summum Pontificem, Christi Vicarium, Pium X. audite. In Allocutione Italica lingua, ad Sacerdotes habita, anno 1912., « Amate, inquit, Amate Summum Pontificem, quia Summus Pon-

tifex est... Amate, *non verbo, neque lingua, sed opere et veritate.* Quando quis alium amat ei cogitatione et voluntate conformatur, ipsius scrutans desideria. Ac si D. N. Iesus Christus de se dicebat, *si quis diligit me, sermonem meum servabit,* ita Summus Pontifex amandus est, ei debitam praestando obedientiam. Et ideo, quando vere Summus Pontifex amatur, quaestiones non moventur circa illud quod Ipse decernit et praescribit, quousque obedientia debeatur, et quibus in rebus obediendum sit; quando vere Summus Pontifex amatur, non dicitur, ad obedientiam eludendam, eum subobscure locutum fuisse; neque in dubium revocantur eius Decreta et Ordinationes, ...; neque eius auctoritas intra arbitrarios limites coercetur; quando vere Summus Pontifex amatur non praefertur Pontificis auctoritati auctoritas aliarum personarum, quantumvis doctae sint, quae a Summo Pontifice dissentiant. Si doctae sunt, certe non sanctae, quia qui sanctus est a Summo Pontifice dissentire non potest ». Ecce italica verba: « Per amare il Papa, basta riflettere chi è il Papa... Come si deve amarlo? *Non verbo, neque lingua, sed opere et veritate.* Quando si ama una persona si cerca di uniformarsi in tutto ai suoi pensieri, di eseguirne i voleri, d'interpretarne i desiderii. E se N. S. Gesù Cristo diceva di sè: *Si quis diligit me sermonem meum servabit,* così per dimostrare il nostro amore al Papa è necessario ubbidirgli. Perciò quando si ama il Papa non si fanno discussioni intorno a quello che Egli dispone od esige, o fin dove deve giungere l'obbedienza, ed in quali cose si debba obbedire; quando si ama il Papa, non si dice, che non ha parlato abbastanza chiaro... non si mettono in dubbio i suoi ordini... non si limita il campo in cui Egli possa e debba esercitare la sua autorità... non si antepone alla autorità del Papa quella di altre persone, per quanto dotte, che dissentano dal Papa, le quali se sono dotte, non sono sante, perchè chi è santo non può dissentire dal Papa ». *Non è santo,* sanctus non est. Quid igitur est? Anima moderna est.

Omnes igitur reddite omnibus debita, et reformata tota societas erit; omnes Christi mandata caritatis et iustitiae servate, et omnia in Christo erunt renovata. Ut ordo physicus in eo est, ut unaquaeque res in loco sibi debito collocetur, ita ordo moralis in eo est, ut creaturae rationales et liberae debitas servent proprias obligationes. Ex ordine servato habetur pax, quae tranquillitas ordinis est, et cum proprii animi pace, et pace hominum inter se, felicitas illa habetur et beatitudo, quae in hac vita haberi potest, tum singulorum hominum tum singularum hominum societatum. Et vere tunc erunt caeli novi

et terra nova. Enimvero vera perfectaque beatitudo, nonnisi in alia vita possideri potest, Dei possessione. Hinc felicitas et beatitudo in praesenti vita, non alia haberi potest, nisi ea, quae nos disponit ad aeternam illam perfectamque beatitudinem consequendam, et quae iustitia continetur, illa nempe iustitia, quae omnibus debita reddit, et ita rectam efficit hominis voluntatem, per debitum ordinem ad finem. Enimvero, ut in Prov. 14., 34 dicitur: *Iustitia elevat gentem; miseros autem facit populos peccatum.* De hac iustitia, quae reddit omnibus debita, quae consequenter pacem constituit in mundo, et quae participes nos facit iam verae felicitatis bene dicere possumus cum Aristotele. « Nec Hesperus, nec Lucifer tanta est admiratione dignus »; καὶ οὔθ' ἕσπερος, οὔθ' ἕῶος, οὕτω θαυμαυτός. Eth. Nicom. l. 5. c. 1. vers. fin.

Ad n. 179. 834. — DE EPICHEIA

Ἐπιείκεια seu Aequitas, proprie et stricte talis, virtus est, una virtus est specialis, eaque pars est subiectiva iustitiae, communiter dictae, correspondens iustitiae legali, quodammodo sub ea contenta, et quodammodo eam excedens, eâque nobilior et cum ea praestantissima virtus.

1. Ἐπιείκεια seu aequitas multipliciter sumi potest, *communi* et *propria* significatione. Hinc aequitas primum ipsa *iustitia* est, cuius est aequalitatem seu aequitatem rerum in humanis actibus et contractibus constituere. Et sic L. 14. *de Condictione indebiti* dicitur: « Hoc natura aequum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem ». Et Reiffenstuel: *Restitutio in integrum* est « extraordinarium iuris remedium, quo graviter laesus ex naturali aequitate per officium iudicis reducitur in eum statum sive ius, quo fuerat ante laesionem ». L. 1. tit. 41. n. 3. Huiusmodi aequitas, *aequitas naturalis* dicitur et est.

2. Ulterius vero aequitas procedit, convenientem nempe quamdam mensuram generatim in legibus omnibus constituendo, temperando secundum varias circumstantias legum rigorem et subtilitatem. Haec aequitas ita sumpta, qua late patet, *epicheia* solet communiter appellari, et de ea agitur in tractatu de legibus, quando quaestio movetur de interpretatione legis. Si vero restrictive sumatur, prout nempe convenientem determinat mensuram in iustitia, iuris rigorem et subtilitatem moderando, *civilis aequitas* habetur. Et sic L. 22. *de Dona-*

tionibus Modestinus rigorem iuris moderatur definiens: « eum, qui donationis causa pecuniam vel quid aliud promiserit de mora solutionis pecuniae usuras non debere summae aequitatis est ». Iuris subtilitatem temperat Ulpianus L. 29. § 6. *Mandati vel contra* statuens: « Fideiussor, si solus tempore liberatus tamen solverit creditori, recte mandati habebit actionem adversus reum; quamquam enim iam liberatus solvit, tamen fidem implevit et debitorem liberavit: si igitur paratus sit defendere reum adversus creditorem, aequissimum est mandati iudicio eum quod solvit recuperare ». Huiusmodi aequitas, ius temperans, iuri stricto opponitur, cui nempe aequitas nec admiscetur nec adhibetur.

3. Civilis haec aequitas, ex eius obiecto, *de bono et aequo,* dicitur in Iure, ut videre est, e. g., L. 17. *de Iniusto, rupto, irrito facto testamento.* Quin imo ipsum Ius civile *ex bono et aequo* Ulpianus definit, L. 1. *de Iustitia et Iure,* inquiens: « Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars *boni et aequi.* Cuius merito quis nos sacerdotes appellet: iustitiam namque colimus *et boni et aequi* notitiam profitemur *aequum* ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes ». Cum igitur ius sit ars *boni et aequi,* facile intelligitur Iuris Regula, L. 90. *de Diversis Regulis Iuris antiqui:* « In omnibus quidem, maxime tamen in Iure, *aequitas* spectanda est ». *Et civilis aequitas* est.

4. Insuper epicheia seu aequitas videtur dici etiam *modestia.* Nam ubi Apostolus ad Philipp. IV. 5. dicit: *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus,* in Graeco habetur ἐπιεικεία. In graeco enim textu legitur τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν. — Aequitas item, sive sub epicheia, sive sub *amicitia* continetur, quatenus, ut quidam aiunt, ea quis ad aequales recte ordinetur, uti obedientia ad superiores, disciplina ad inferiores. S. Th. 2. 2. q. 80. a. un. ad 3.

5. Aequitas tandem proprie et stricte habetur, quando in casu particulari praetermittitur legis observantia, praetermissis verbis legis, legislatoris intentionem sequendo. Lex e. g. est, ne quis moenia civitatis ascendat. Contingente tamen casu, quod secus perderetur civitas, potest quis ad eam salvandam moenia ascendere.

6. Aequitas ergo *aequalitatem* vel *moderationem* in suo conceptu, et communi acceptione importat. — Quare 1.° Quatenus prae se ferat *aequalitatem,* usurpatur tunc pro ipsa iustitia, et *aequitas naturalis* dicitur. — Quatenus prae se ferat *moderationem,* etiam 2.° sumitur pro *modestia,* sed raro; et frequentius 3.° pro *benigna legum inter-*

pretatione, et 4.° pro *moderatione* in exigendis et exercendis *propriis* iuribus, et *aequitas civilis* est; ac proprie et stricte 5.° pro legis correctione, deficientis propter universale, et *epicheia* simpliciter talis est.

7. Declarata aequitatis notione, generatim inspecta, inquiramus nunc gradatim, an virtus sit, et qualis virtus sit. Epicheia seu aequitas prout est ipsa *iustitia* virtus est, ut per se patet, et virtus ab ipsa iustitia distincta non est. — De hac aequitate loquitur Leo XIII. in Encicl. Litter. *Rerum novarum,* 15. Maii 1891. de Conditione opificum, quando ait: « Illa proletarium atque opificem attingunt: quod libere et *cum aequitate* pactum operae sit, id integre et fideliter reddere. — Vereri in eis (opificibus) *aequum esse* dignitatem personae... In maximis autem officiis dominorum illud eminet, iusta unicuique praebere. Profecto ut mercedis statuatur *ex aequitate* modus, causae sunt considerandae plures. — Iubet *aequitas* curam de proletario publice geri, ut ex eo, quod in communem affert utilitatem, percipiet ipse aliquid, ut tectus, ut vestitus, ut salvus vitam tolerare minus aegre possit. — Non civem non familiam absorberi a republica certum est. Suam utrique facultatem agendi permittere *aequum* est ». — Et Cic. in 2. Offic. 22. in fine: « Quam autem habet *aequitatem,* ut agrum..., qui nullum habuit, habeat; qui autem habuit, amittat? »

8. Epicheia, prout debitam mensuram constituit secundum varias casuum circumstantias in legum observantia, virtus quoque est, et comes est omnium virtutum. « Comites virtutis, ait Aristoteles, probitas, aequitas, candor, spes bona sunt ». Ethic. De virtutib. et vitiis c. 8. § 3. — Quoad directionem, ad prudentiam pertinet. Ac pro variis casibus est vel *Synesis* vel *Gnome,* quae sunt duae partes potentiales prudentiae. *Synesis* est virtus bene iudicativa circa particularia agibilia, secundum communes regulas. *Gnome* est virtus bene iudicativa de agendis, praeter communia principia, eaque consequenter importat quandam perspicaciam iudicii. Unde etiam eugnomosyne, quasi bona gnome, appellatur. S. Th. 1. 2. q. 51. a. 4., 2. 2. q. 80. — Quoad executionem vero, ea virtus pertinet ad iustitiam legalem. « Attribuuntur illa duo, ait S. Thomas 2. 2. q. 80. ad 4. prudentiae secundum directionem, iustitiae vero secundum executionem »... « Dicendum quod epikeia non adiungitur iustitiae particulari, sed legali, et videtur esse idem cum ea quae dicta est eugnomosyne ». Quare admitti simpliciter non potest, quod ait La-Croix l. 1. n. 829. quod nempe epiichia *actus sit prudentiae.*

9. Epicheia sumpta pro civili aequitate in exercitio proprii iuris,

prout nempe illud quis exigat non cum toto iuris rigore, sed cum convenienti moderatione, aliquam iuris remissionem faciendo, virtus quoque est, et quoad executionem, vel generatim caritas esse videtur, quae iustitiae admiscetur, vel amicitia seu affabilitas seu humanitas, ex eo quod *humanus* dicitur aliquis, ut dicitur ab Isidoro, quod habeat circa hominem amorem et miserationis affectum, S. Th. 2. 2. q. 80. ad 2. Benignitas etiam non incongrue dici posset, cum idem Isidorus dicat, quod benignus est vir sponte ad benefaciendum paratus, et dulcis alloquio. S. Th. l. c. ad 4. *Misericordia et veritas obviaverunt sibi: Iustitia et pax osculatae sunt.* Ps. 84., 11. — Attamen uti ex S. Thoma, ita ex Aristotele, *iustitia* est, et non alia virtus. Ethic. l. 5. c. 10. § 8.

10. Epicheia pro modestia sumpta virtus pariter est, quae pars est temperantiae. « Dicendum, ait S. Thomas 2. 2. q. 120. a. 2. ad 3., quod ad epicheiam pertinet aliquid moderari, scilicet observantiam verborum legis. Sed modestia, quae ponitur pars temperantiae, moderatur exteriorem hominis vitam, puta in incessu vel habitu, vel aliis huiusmodi ». Et sic nomen epicheiae transferri potest per quandam similitudinem ad omnes moderationes.

11. Epicheia, ultimo loco proprie et stricte talis, quae sequitur legislatoris intentionem, in quibus verba legis sequi non oportet, quia id vitiosum esset, virtus item est, idque convenit apud omnes. Angelicus Doctor hanc quaestionem ex professo tractans in 2. 2. q. 120. quaestionem movet *de epicheia seu aequitate,* et articulo primo quaestionem tractat: *Utrum epicheia sit virtus.* Et respondet: « Dicendum, quod quia humani actus, de quibus leges dantur, in singularibus contingentibus consistunt, quae infinitis modis variari possunt; non fuit possibile aliquam regulam legis institui, quae in nullo casu deficeret; sed legislatores attendunt ad id quod in pluribus accidit, secundum hoc legem ferentes; quam tamen in aliquibus servare est *contra aequalitatem iustitiae, et contra commune bonum,* quod lex intendit... In his ergo et similibus casibus malum est sequi legem; bonum autem est, praetermissis verbis legis, sequi id quod poscit *iustitiae ratio et communis utilitas.* Et ad hoc ordinatur epicheia, quae apud nos dicitur aequitas. Unde patet quod epicheia est virtus ». Enimvero, si virtus est illa, quae prosequitur iustitiae rationem et communem utilitatem, secundum verba legis, virtus quoque necessario est, quae prosequitur eandem iustitiae aequalitatem idemque commune bonum, secundum legislatoris intentionem. Unde dicitur in L. 5. *de Legibus et Constitutionibus Principum et Edictis* in Codice: « Non dubium est

in legem committere eum, qui verba legis amplexus contra legis nititur voluntatem ».

12. Posito quod aequitas, proprie et stricte talis, sit virtus, quaeritur, utrum sit generalis, an particularis quaedam virtus. Doctissimus Lessius in lib. 2. Cap. 47. Dub. 9. n. 65. Operis *de Iustitia et Iure* ait: « Valde probabile est non esse unam virtutem a reliquis distinctam, vel saltem talem virtutem non esse necessariam. Ratio est, quia aequitas in omni genere legum, et in omni materia virtutum locum habet, et non respicit unam rationem formalem; sed diversas rationes honesti in diversis materiis, imo in diversis casibus circa eandem legem intuetur ».

13. Haec Lessii sententia confirmari potest ex verbis S. Thomae in 3. Dist. 33. q. 3. art. 4. qc. 6. sol. 5. ad 5., ubi ait, quod epicheia *idem omni virtuti aliqualiter est, sicut et legalis iustitia.* Verum clara S. Thomae sententia desumenda est ex 2.ª 2.ªe q. 80. et 120., ubi ex professo iterum tractat de epicheia seu aequitate. Et sic ipse Caietanus in q. 80. in fine ait: « Nota quantum profecerit Auctor, id est S. Thomas, a tempore quo scripsit articulum ultimum qu. 3. dist. 33. in 3. Sent. Distant enim haec ab illis, ut lux clara a subobscura. Quare, haec sequere ». Et re quidem vera tam clara est S. Doctoris sententia in 2.ª 2.ªe, ut idem Lessius post assertam et probatam suam sententiam, concedat deinde posse statui unam virtutem, uti eam statuit S. Thomas l. c. Et una virtus revera statuenda est, quia licet in omni genere legum, et in omni materia locum habeat, in omnibus tamen casibus et in omnibus materiis unam eandemque semper prosequitur rationem honesti; quam iam audivimus ab Angelico Doctore, scilicet *aequalitatem iustitiae,* ne alius prae alio praegravetur, et *commune bonum,* non secundum verba legis et in casibus communiter contingentibus, quod spectat ad iustitiam legalem, sed in casibus extraordinariis et secundum legislatoris intentionem. Unde est quod aequitas correspondeat iustitiae legali.

14. Quare, ut iustitia legalis, ratione sui proprii obiecti formalis, est una virtus, et simul generalis quaedam virtus ratione materiae seu obiecti materialis; ita pariter aequitas, est generalis quaedam virtus, quia, ut a Lessio audivimus aequitas locum habet in omni genere legum et in omni materia virtutum; et est una simul specialis virtus, quia, secundum Angelicum Doctorem, non est nisi una aequitas legum directiva, secundum quod *iustitiae ratio et communis utilitas* poscit. Scilicet epicheia seu aequitas speciale obiectum habet, quod per se fert peculiarem difficultatem, ac proinde virtus est ab aliis distincta.

15. Eademque est Aristotelis sententia; qui in V. Ethicorum ait: « Aequitas est directio legis, ubi deficit propter universale ». Aequitas *directio* est, quia eius actus in hoc consistit, quod est rectum opus facere. Directio autem *legis* est positivae. An autem directio sit etiam legis naturalis, controversa res est inter doctores. Affirmat Caietanus cum aliis post S. Thomam in 2. 2. q. 120. a. 1. Plures e contrario negant, Suaresium adducentes in Cap. 16. l. 2. *de Legibus*. Verum, explicatione adhibita, quam adhibet revera Suaresius, nulla esse potest de hac re controversia. Nam aequitas est *directio legis,* universalis tamen et defectivae in aliquibus. Lex autem naturalis dupliciter spectari potest, ut animadvertit idem eximius doctor n. 5. et 16. Potest enim spectari *secundum se,* et prout ferri contingit *per aliquam legem positivam*. Lex naturalis *secundum se* non est, nisi dictamen rectae rationis, quod ferendum sit de humanis actionibus, omnibus conditionibus ipsarum perpensis. Hoc autem dictamen non fertur in universale, prout potest deficere, sed prout iis circumstantiis affectum, cum quibus numquam deficit: secus non esset dictamen verum, et consequenter nec necessarium, nec rectum, nec praeceptum naturale continens. Et sic in exemplo adducto a S. Thoma et a Caietano epicheiae, in non reddendo deposito, si quis illud reposcat ad patriae impugnationem, nulla revera est epicheia in lege naturali, *secundum se* spectata. Nam illud praeceptum naturale, ut sic, non est nisi recta ratio, et recta ratio non absolute dictat depositum esse reddendum, sed subintellectis conditionibus, quas ratio iustitiae et caritatis requirit. Suarez l. c. n. 7. 9. Si vero praecepta naturalia spectentur, ut *per legem positivam* constituta sunt, tunc utique locum habet epicheia, ratione nempe universalitatis, qua lex effertur, si tamen hac universalitatis ratione lex in aliquo casu deficiat. Et sic in praedicto exemplo S. Thomae, « lex instituit quod deposita reddantur ». Si tamen furiosus deposuit gladium, et illud reposcat, dum est in furia, « malum esset sequi legem positam ». Si vero, ut ait Caietanus l. c., « quaedam sic sunt universaliter vera, ut in nullo casu deficiant, ut non esse mentiendum, non esse adulterium perpetrandum et huiusmodi, in istis, quia deficere nequeunt, nullum locum habet aequitas ».

16. Aequitas praeterea directio legis est, *ubi deficit propter universale*. Non spectat ergo directio legis ad aequitatem, nisi deficiat propter universale. Si ergo lex deficiat in casu aliquo propter privilegium, aliud praecipiens quam lex communis, non spectat directio actuum privilegii ad aequitatem. Et simile est, si ex quacumque alia causa lex deficiat, e. g. si propter obscuritatem aut ambiguitatem sen-

suum deficiat, aut, utrum deficiat, dubitetur. Aequitatis enim non est legi derogare, vel legem interpretari, sed *legem dirigere,* ubi deficit propterea quod universaliter posita sit. Caietan. l. c. — Neque vero in Aristotelis definitione agitur de quocumque defectu legis propter universale. Dupliciter enim lex propter universale deficere potest, negative vel contrarie. *Negative* deficit, quando casus contingat, in quo ratio legis non verificatur. Si tamen lex òbservetur, nihil mali, nihil inordinati committitur; imo bonus et valde laudandus ponitur actus, ut patet de Domino Nostro Iesu Christo, qui servavit circumcisionis legem in seipso, et similiter de Domina Nostra, Beata Virgine Maria, quae servavit legem praesentationis in templo. Aequitas ergo directio legis non est, quae propter universale negative deficit. *Contrarie* vero deficit lex propter universale, quando ea in casu particulari ad obliqua deducat, si servaretur, inique nempe ageretur, ut in casu reddendi depositum ad impugnandam patriam, aliisque similibus, in quibus servare legem esset a recto deviare. Idque proprie materiam aequitatis constituit; et constat *ostensive,* ut ait Caietanus, ex ratione ipsius virtutis, quae vocatur aequitas. « Cum enim sit *iustitia quaedam,* ut ait Philosophus, δικαιοσύνη τις, Eth. l. 5. c. 10. § 8., et iustitia necessaria homini sit ad hoc, ut virtuosus sit, consequens est, ut materia eius sicut et aliarum specierum iustitiae, sit operatio illa, quae sine ipsius directione recta non esset. Videmus autem, quod commutationes sine commutativa iustitia, distributiones sive distributiva recte non fierent. Operationes igitur illae, quae *obliquarent a recto,* servando legem universalem, sunt propria materia *aequitatis,* et propter eas solas necessaria est *directio.* Et propter hoc merito vocata est a Philosophorum principe *directio legis.* Non enim eget directione lex, nisi ubi a rectitudine cadit, ubi a recto abduceret ». Caiet. l. c.

17. Facile patet ex hac doctrina distinguendum omnino esse interpretationem legis et propriam epiikiam seu aequitatem. Omnis enim epiikia est legis interpretatio, non vero e converso omnis legis interpretatio est epiikia. Saepe vel semper, ut notant Suaresius et Caietanus, leges indigent interpretatione propter verborum ambiguitatem et propter sensus obscuritatem, aut aliam similem causam. Huiusmodi interpretatio epiikia non est. Illa enim sola epiikia est, per quam legem interpretamur in aliquo particulari casu, quia in eo deficit propter universale, ita ut iuste in illo servari non possit. Atque in hoc sensu Aristoteles inquit epiikiam esse emendationem iusti legalis, quia interpretatur legem non esse servandam in casu, in quo esset error practicus illam servare, et contra iustitiam vel aequitatem naturalem.

At vero aliae esse possunt legis interpretationes, quae non spectant ad emendationem ipsarum, sed solum ad explicandum earum sensum ambiguum vel obscurum, ut e. g. quando lex contractum aliquem prohibeat, et dubium exoritur, utrum lex contractum illum mere prohibeat, an etiam irritet. Ita Suarez de Legib. l. 2. C. 16. n. 4. Verum ex S. Thoma dicendum potius esset epicheiam simpliciter non esse interpretationem legis. Etenim, secundum Angelicum Doctorem 2. 2. q. 120. a. 1. ad 3. *interpretatio habet locum* in dubiis, principem consulendo; epicheia e contra in manifestis locum habet, statim agendo in illis. Et iterum in l. 2. q. 96. a. 6. ad 2. ait: « Dicendum quod ille, qui sequitur intentionem legislatoris, non interpretatur legem simpliciter, sed in casu in quo manifestum est per evidentiam nocumenti legislatorem aliud intendisse. Si enim dubium sit, debet vel secundum verba legis agere, vel superiorem consulere ».

18. Verum tam restricte accipienda ne est epicheia proprie talis, ut locum non habeat, nisi in casu tantum, quo peccatum esset sequi legem? Ita videretur primo adspectu dicendum ex S. Thoma 2. 2. q. 120. a. 2., qui epicheiam videtur explicare ex casibus, in quibus *malum esset,* ut ait, *sequi legem*, positam. Idque confirmatur ex exemplis adductis ab ipso S. Doctore, restitutione depositi quod esset nocivum, si fieret furioso, vel si fieret ad patriae impugnationem; itemque si portae civitatis, quae clausae deberent remanere, non aperirentur civibus, per quos civitas conservaretur.

19. Verum S. Alphonsus *de legibus* n. 201. epicheiam extendit etiam ad casum, quo lex nimis onerosa vel nimis dura reddatur. « Ut detur locus epicheiae, ait, non solum debet lex cessare in casu particulari negative, quia nimirum deficiet tunc finis legis; sed debet cessare contrarie, nempe quod lex reddatur damnosa vel nimis onerosa. Quare potest negari ensis depositus domino, si illo sit abusurus. Sufficit autem, si aliter lex redderetur nimis dura. Hinc excusatur ab auditione sacri, qui timet notabilem iacturam bonorum. Et etiam excusatur ab observatione festi, qui aliter amittere cogitur magnum lucrum ».

20. Epicheiam, ita a S. Alphonso ampliatam, Theologi Moralistae et Canonistae communiter admittunt. Eaque revera non solum non reiicitur a S. Thoma, sed omnino admittitur. Etenim ex S. Thoma fundamentum suum habet in eo *quod exigat iustitiae ratio et communis utilitas*. Porro *iustitiae ratio* hoc poscit, ut unus prae alio non praegravetur, ut unus prae alio in civitate seu communitate damnum non patiatur. 2. 2. q. 120. a. 1. — Quapropter iure merito repre-

henditur Scherer, qui contra communem sententiam epicheiam impugnat. Wernz *Ius Decretalium* ed. 2.ª tom. 1. n. 48. nota (19.).

21. Ad intrinsecam autem naturam epicheiae magis magisque cognoscendam, quaestio hic movetur: An in casu occurrente epicheiae possit quis libere agere, an debeat prius recurrere ad Superiorem? Et negative omnino respondendum est. Apposite S. Th. 1. 2. q. 96. a. 6.: « Si sit subitum periculum non patiens tantam moram, ut ad Superiorem recurri possit, ipsa necessitas dispensationem habet annexam, quia necessitas non subditur legi ». Et 2. 2. q. 120. a. 1. ad 3. dicendum, ait, quod interpretatio locum habet in dubiis, in quibus non licet absque determinatione principis a verbis legis recedere; sed in manifestis non est opus interpretatione, sed executione ».

22. Inspiciendum nunc est qualis virtus sit huiusmodi aequitas. Secundum Aristotelem aequitas non est caritas, nec caritas quaedam est; sed est *iustitia quaedam*, ut expresse dicitur in V. Ethicorum. Ac, secundum S. Thomam, qui omnino sequitur Aristotelem, « epicheia est pars iustitiae communiter dictae, tanquam *iustitia quaedam existens* ». Quomodo autem epicheia sit pars iustitiae communiter dictae, et quaenam sit ista iustitia communiter dicta, ita declarat idem Angelicus Doctor: « dicendum quod epicheia correspondet proprie iustitiae legali, et quodammodo continetur in ea, et quodammodo excedit eam. Si enim iustitia legalis dicitur, quae obtemperat legi sive quantum ad verba legis, sive quantum ad intentionem legislatoris, quae potior est, sic epicheia est pars potior iustitiae legalis. Si vero iustitia legalis dicatur solum, quae obtemperat legi secundum verba legis, sic epicheia non est pars legalis iustitiae, sed est pars iustitiae communiter dictae, divisa contra iustitiam legalem, sicut excedens ipsam ». Epicheia ergo non est nisi *iustitia quaedam*, pars iustitiae generatim acceptae, non pars potentialis iustitiae, sed pars subiectiva. Nam epicheia respondet iustitiae legali, quae pars potentialis non est iustitiae, sed subiectiva. *Unde,* Angelicus Doctor concludens ait, *Unde patet quod epicheia est pars subiectiva iustitiae.*

23. Quapropter non videtur vera Lessii doctrina, vel certe ea doctrinae S. Thomae non respondet. Epicheiam enim seu aequitatem recenset Lessius inter partes potentiales iustitiae, *de Iust. et Iure* l. 2. § 7. Alii etiam Epicheiam recensent inter partes potentiales iustitiae. Id forte fecerunt, quia Angelicus Doctor de epicheia tractat in fine virtutum iustitiae annexarum. Verum Angelicus ipse Doctor aperte ab aliis virtutibus iustitiae annexis eam excludit. Nam primo, in quaest. 80.ª art. unico, S. Doctor dat rationem virtutum iustitiae annexarum et

partium potentialium iustitiae easque recenset. Porro in numero partium potentialium iustitiae S. Doctor non recenset etiam epiikiam. In ratione vero, quam assignat partium potentialium iustitiae, seu deficientium a perfecta ratione iustitiae, S. Doctor omnino excludit epiikiam. Ratio iustitiae consistit in hoc, quod alteri reddatur, *quod ei debetur ad aequalitatem.* Dupliciter ergo aliqua virtus, ad alterum existens deficit a ratione iustitiae. Uno quidem modo, in quantum deficit a ratione *aequalis,* et sic deficit religio, pietas, observantia, quae debitum reddere non possunt ad aequalitatem. Alio modo, a ratione iustitiae defectus esse potest, ratione *debiti.* Duplex autem est debitum, debitum legale et debitum morale. Debitum morale est, quod aliquis debet *ex honestate virtutis,* et sic deficit veritas, gratia, liberalitas, affabilitas sive amicitia. Debitum autem legale est ad quod reddendum aliquis lege adstringitur. « Et tale debitum proprie attendit iustitia, quae est principalis virtus ». Porro epiikia debitum legale attendit, non quidem secundum verba legis, sed secundum legislatoris intentionem. Caeterum in quaest. 120.ª, ubi S. Thomas ex professo tractat de epiikia, diserte affirmat: « Epiikia est *pars subiectiva iustitiae* », ut iam ab eodem Angelico Doctore audivimus.

24. Pars nempe subiectiva iustitiae evidenter est, iustitiae generatim acceptae. Si vero epicheia consideretur ut pars iustitiae legalis, ut ait S. Thomas, eius *pars potior est;* nam *legalis* iustitia *dirigitur secundum epicheiam. Unde epicheia est quasi superior regula humanorum actuum.* Qua ratione constat etiam epicheiam nobiliorem partem subiectivam esse iustitiae generatim acceptae, si uti pars condistincta consideretur a iustitia legali. *Epicheia,* ait Philosophus, est *melior quadam iustitia,* scilicet legali. Cum enim ipsa quaedam iustitia sit, non est melior omni iustitia. S. Th. 2. 2. q. 120. a. 2.

25. *Potior pars* iustitiae legalis *est, melior quadam iustitia est;* quia iustitia legalis est inclinativa ad iustum, secundum communes leges, epicheia seu aequitas est inclinativa ad iustum, praeter communes leges. Illa inferiorem, ista superiorem respicit finem. Et sic in lege, ne peregrini ascendant moenia civitatis, finis proximus est securitas civitatis a peregrinis, finis autem aequitatis, si peregrinus ascendat ad civitatem ab hostibus defendendam, est salus civitatis. Constat autem quod altior finis est salus civitatis, quam securitas a peregrinis, quia securitas ista ordinatur ad salutem civitatis ut ad finem. Et similiter in lege depositorum finis proximus est, ut cuique suum reddatur, finis autem aequitatis negantis furioso depositum est utile, nempe quia in praedicto casu illud suum non est ei utile sed nocivum. Con-

stat autem quod altior finis est dare alicui suum utile, quam suum; quia ideo datur alicui suum, ut sit utile, datur enim sub ratione finali boni utilis. S. Th. 2. 2. q. 120. a. 2., Caietan. in h. l.

26. Epicheia ergo seu aequitas se habet relate ad iustitiam legalem quasi superior regula humanorum actuum, uti diserte affirmat S. Thomas, quia altiorem habet finem, et fini intrinseco legis alium addit extrinsecum finem. Eademque est Aristotelis sententia inquiens in V. Ethic. quod *aequum est melius iusto quodam*, et loquitur de iusto secundum communes leges.

27. Ut autem in legibus, ita etiam in actibus et contractibus epicheia seu aequitas, ad ipsam aequitatem seu aequalitatem servandam, attendenda est, propter eandem rationem, quia nempe moraliter impossibile est omnia praevidere, et omnia in ipsis definire. Et ideo boni et aequi iudicis indigent interpretatione, iudicio et sententia.

Iure Romano contractus dividebantur in contractus *bonae fidei* et *stricti iuris*. Contractus *stricti iuris* est, in quo id unice spectandum, *de quo expresse conventum est*. Contractus *bonae fidei* est, qui non ex verborum rigore, sed ex benigna interpretatione accipitur, *ex bono et aequo*.

Contractus *bonae fidei* sunt, emptio, venditio, locatio, conductio, depositum, societas, aliique qui recensentur in Institut. tit. *de Actionibus* § 28. *Actionum autem*. Contractus *bonae fidei* dicuntur, non quia in eis tantum servari debeat *bona fides*, haec enim etiam in omnibus aliis contractibus *stricti iuris* requiritur, cum eos non liceat mala fide celebrare; sed quia, cum frequenter soleant fieri inter cives, non solent in iis contractibus apponi multae conditiones, quae alias in aliis contractibus ponuntur, sed contrahentes remittuntur ad consuetudines patriae et ad alia quae in dictis contractibus intelligi solent. In contractibus e contra *stricti iuris* solent plures apponi conditiones, secundum quas iudex stricte iudicare tenetur. Cf. Ferraris v. *Contractus in genere* n. 12.-18., Reiffenstuel lib. 1. tit. 35.

Iure recentiore, contractus omnes *bonae fidei* aestimantur, et *ex bono et aequo* interpretationem recipiunt. Cod. Ital. 1124. 1131. 1134., Cod. Gall. 1135. 1156. 1159.

28. Operae tandem pretium est referre, quae Aristoteles habet de epicheia, seu de aequitate in lib. V. Ethicor. Cap. 10.

« 1. Sequitur ut de aequitate et de aequo bono, περί δὲ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, dicamus, quam rationem aequitas ad iustitiam, quam aequum bonum ad ius habeat. Namque propius intuentibus neque ut idem omnino, neque ut aliud genere videtur. Atque interdum ae-

quum bonum laudamus, eumque virum qui aequus bonus est. Quin etiam hoc nomen ad alia laudando transferimus, pro bono usurpando, id quod dicimus τὸ ἐπιεικέστερον, melius scilicet aliquid significantes. Interdum rationem sequentibus absurdum videtur, aequum bonum, quum sit quippiam a iure diversum, esse laudabile. Nam vel ius non est bonum, vel aequum bonum non est iustum, si quidem hoc a iure aliquid diversum est, vel si utrumque bonum est idem sunt.

2. Tota igitur de aequo bono quaestio ex his propemodum, quae diximus, nascitur. Sed haec omnia quodammodo bene habent, nec quidquam eorum est quod secum pugnet. Nam aequum bonum iure quodam melius ius est; neque ita iure melius est, ut sit aliud quoddam genus. Idem ergo est ius et aequum bonum; quumque ambo sint bona, melius est aequum bonum.

3. Sed hinc nata dubitatio est, quod quamvis aequum bonum ius sit, non est tamen ius lege constitutum aut legitimum, sed iuris legitimi correctio.

4. Cuius rei haec causa est, quod lex omnis generalis est, de quibusdam autem rebus universe et generaliter recte praecipi non potest. Itaque quibus in rebus legis vocem universam ac generalem esse necesse est, id autem est ubi non satis recte fieri potest, in iis id sumit lex quod plerumque solet evenire; quamvis id quod in hoc peccatur, satis intelligat. Nec tamen idcirco minus recte hoc fit. Non enim culpa legis est, neque eius qui legem tulit, sed naturae rerum. Earum enim rerum, quae in actionem cadunt, huiusmodi plane materia est.

5. Quum igitur lege generaliter locuta, aliquid evenit postea praeter genus illud universum; tunc par est, qua praetermisit aliquid lator legis et peccavit in eo quod absolute locutus est, id quod deest quodque omissum est corrigere: quod etiam lator legis, si illic adesset, ita eloqueretur et de eo legem tulisset, si praescivisset.

6. Itaque quum ius est aequum bonum, tum quodam iure melius, non eo quod absolute ius est, sed eo quod propter generalem edictionem peccato non caret. Denique haec aequi boni natura est, ut legis correctio sit, qua aliquid ei deest, propterea quod generaliter loquitur. Haec enim causa est, cur non omnia sint lege comprehensa, quod de quibusdam lex ferri non potest; ut proinde plebiscito opus sit.

7. Rei enim non definitae infinita quoque regula est, ut et structurae Lesbiae regula plumbea; nam ad lapidis figuram inflectitur, neque regula eadem manet; sic et populi scitum ad res accommodatur.

8. Quid sit igitur aequum bonum, τὸ ἐπιεικὲς, quid ius, quo denique iure melius sit aequum bonum, ex his perspicuum est. Ex hoc etiam apparet, quis sit vir aequus et bonus. Nam qui consilium huiusmodi cepit, ut haec sequatur, quippe ad ea ipsa agenda aptus est, et, qui non nimis urget ius summum, neque in deteriorem partem, sed de iure suo concedit potius, etiamsi legis auxilio niti possit, is est aequus et bonus; atque hic habitus aequitas, ἐπιεικεία, *quae iustitia quaedam est, non alius habitus* ».

Et in l. 2. Cap. 1. et 2. Magn. Moral.: « Post ea quae tradidimus, par videtur, ut de aequitate, ὑπὲρ ἐπιεικείας, disseramus, quidque sit, et in quibus, et circa qualia. Aequitas autem, homoque aequus, ἡ ἐπιείκεια καὶ ὁ ἐπιεικὴς, is est qui de suo iure cedit, quod ei legibus competit: nam qui in iis, quae legislator particulatim examinate et ad unguem definire non potest, (in universum enim loquitur) suo iure cedit, idque sequitur quod voluisset quidem legislator etiam particulatim definire, sed non potuit, is est homo aequus. Porro autem non omni iure cedit is simpliciter; quandoquidem quae natura ac vere iusta sunt non diminuit, sed ea dumtaxat quae legislator deseruit, quum definire non posset.

Recta autem rerum existimatio, et rectus rerum existimator, Ἡ δὲ εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ εὐγνώμων, est circa eadem, circa quae et aequitas, nempe circa iusta, quae omissa a legislatore, non satis ad unguem definita sunt, ut iudex inveniatur eorum quae legislator omittit, certoque cognoscit a legislatore praetermissa, quae iusta tamen sunt; is rectus rerum aestimator est. Itaque non citra aequitatem est recta rerum existimatio. Ἔστι μὲν οὖν οὐκ ἄνευ ἐπιεικείας ἡ εὐγνωμοσύνη. Iudicare siquidem, recti aestimatoris, τοῦ εὐγνώμονος; agere vero secundum hoc iudicium, aequi fuerit, τοῦ ἐπιεικοῦς ».

Ad n. 213. — DE LEGIS OBSERVANTIA

Quoad substantiam et quoad modum

1. Cum legis praecepta alia sint affirmativa, quae honestum praecipiunt, alia sint negativa, quae prohibent malum, quaestio *de legis observantia,* quoad substantiam et quoad virtutis modum, locum quidem habet in praeceptis affirmativis; in negativis vero vix locum habet.

Positiva enim praecepta per positivum actum implenda sunt. Negativa vero, sine ullo actu, impleri per se possunt, quantum est ex forma praecepti, quia per solam negationem actus prohibiti homo legi conformatur. Possunt tamen ulterius positive impleri per voluntatem non faciendi quod prohibitum est. In omissione autem ut sic, modus virtutis non invenitur, licet in positiva voluntate abstinendi ab actu pravo esse possit. Per se autem haec positiva voluntas necessaria non est ad implendum praeceptum negativum, seu ad non peccandum contra ipsum. *Declina a malo.*

2. Aliud igitur est *legem observare,* aliud *legem non transgredi.* Non enim ille, qui legem non transgreditur, legem semper observat, ut patet etiam in illo, qui contra legem affirmativam agit ex invincibili ignorantia, vel ex impedito rationis usu.

3. Iamvero observantia legis bifariam distinguitur, *quoad substantiam* et *quoad modum.* Modus hic generatim alius non est nisi *modus virtutis.*

4. Quaelibet lex sive humana, sive naturalis observanda est *quoad substantiam.* Nam quaelibet lex actum praecipiens *ad actus substantiam* obligat. Non semper tamen lex obligat etiam *ad modum actus.* Nam leges humanae regulariter praecipiunt tantum *substantiam actus, non etiam modum, nisi modus intrinsecus sit actui praecepto.* Et sic ille, qui die ieiunii et abstinentiae, ieiunat et abstinentiam servat non ad mortificationem et poenitentiam, aut ad temperantiam et gulae fraenationem, sed e contra *ex gula,* ut die sequenti plus possit comedere, et quia magis ei placent pisces quam carnes, legem observat, et eam certe non violat. « Dicendum est, ait Suaresius de Leg. l. 3. C. 29. n. 6., sufficienter impleri *legem humanam* per actum praeceptum, secundum substantiam illius, etiamsi non sit simpliciter bonus moraliter, nec honesta intentione fiat ».

5. Limitatio addita est; *nisi modus sit intrinsecus actui praecepto:* nam evidenter, si intrinsecus sit illi actui, eius substantiam ingreditur, et lex consequenter observanda est quoad substantiam et modum; ut videre est in praecepto orationis, in praeceptis annuae Confessionis et paschalis Communionis. In illo enim ingreditur intentio et aliqua saltem in ea implicita attentio, in istis requiritur verus peccatorum interior dolor quoad Confessionem, et status gratiae ac recta intentio quoad Communionem.

6. Restrictio item facta est *quoad leges humanas.* Nam evidenter lex naturalis actum simpliciter bonum praecipit, adeoque eius observantia complectitur substantiam et modum actus. Quare lex naturalis

modum virtutis complectitur quoque observandum, qua late patet: nam ex lege naturali, bonum ex integra causa est, malum ex quocumque defectu. Apposite Suaresius: « Differt *ius naturale ab humano;* nam *ius humanum* ita potest servari per actum malum, ut nulla ex parte violetur; quia illa malitia, quae adiungitur tali actui, saepe non est contra aliquod praeceptum humanum, sed contra naturale: at vero *ius ipsum naturale,* quod praecipit facere actum honestum praecipit etiam, ut studiose fiat, quia hoc ipsum est ex naturali ratione... et ideo quoties per malum actum impletur naturale praeceptum, ius ipsum naturale violatur ». De Leg. l. 2. C. 10. n. 13.

7. Neque valet obiicere, quod etiam lex humana non praecipit nisi actum bonum, et actum virtutis. — Etenim *lex humana* praecipit quidem actum de se bonum, seu qui de se potest bene fieri, non tamen praecipit omnes modos necessarios, ut bene fiat. Quare qui facit totum id quod lex humana praecipit, et cum omnibus externis circumstantiis quas praecipit, licet prava intentione id faciat, non facit aliter quam debeat facere ex vi illius legis humanae, licet faciat aliter quam alia lex divina praecipiat, et ideo non peccat contra legem humanam, sed contra legem divinam et naturalem. — Itemque *lex humana* actum praecipiens actum determinat in quadam virtutum specie. Verum hoc non importat, quod illa virtutis species debeat esse intenta ab operante, aut quod actus ille fiat sine ulla malitiae admixtione; sed importat tantum, quod lex praecipiat actum singularis alicuius virtutis, quia leges homines honestos facere intendunt, in omnium virtutum genere. Verum motivum hoc praecepti legis non est ipsum praeceptum seu illud quod praecipitur, et ad legem observandam sufficit facere quod praecipitur.

8. Licet autem ius naturale utrumque praecipiat, *substantiam et modum, bonum et bene;* hoc tamen non ita intelligendum est, ut qui non observat modum neque observat substantiam legis. Hoc enim verum est tantum, quum modus malus corrumpit totam substantiam actus. Et sic ille, qui eleemosynam dat pauperi ex vana gloria impulsus, vel cum interiore aliqua displicentia, praeceptum eleemosynae observat quoad substantiam, licet peccet quoad modum. Ille vero qui eleemosynam dat pauperi motus *nonnisi* ex pravo fine illum attrahendi ad malum, e. g. ad catholicam fidem denegandam et profitendam falsam protestantium fidem, naturale caritatis et eleemosynae praeceptum non observat, nec quoad modum nec quoad ipsam substantiam, peccans e contra ea data eleemosyna graviter contra caritatem, peccato scandali et cooperationis ad grave peccatum contra fidem. Quam-

vis, in casu hoc, praeceptum eleemosynae ille iam non transgrediatur, eleemosynae tamen praeceptum non observat. Cf. Salmant. de Leg. C. 2. n. 148.

9. Ex his quae praecedunt patet quid sit *modus* in observantia legis. Est nempe, ut initio dictum est, *modus virtutis*. — Declaremus nunc hunc *modum virtutis,* et videamus varios virtutis modos, in observantia legis; an saltem aliquis eorum sit requisitus ad observantiam cuiusvis legis, et qualis.

10. Porro *virtutis modi,* de quibus agimus, vel sunt modus *specialis alicuius virtutis,* vel modi *virtutis in genere*. Specialis illa virtus alia hic esse non potest, nisi vel illa virtus, ad quam ordinantur omnes aliae virtutes, et quae finis est totius legis, quae *caritas* est, vel illa virtus, quae ingreditur natura sua praeceptum cuiuscumque virtutis, et quae *obedientia* est.

11. *Ad caritatem* quod attinet, Angelicus Doctor 1. 2. q. 100. a. 10. quaestionem movet: « utrum modus caritatis cadat sub praecepto *divinae legis* »; et respondet: « Dicendum... Quidam dixerunt absolute modum caritatis esse sub praecepto... Alii vero dixerunt, quod omnino modus caritatis non cadit sub praecepto. — Utrique quantum ad aliquid verum dixerunt. — Actus enim caritatis dupliciter considerari potest. Uno modo, secundum quod est quidam actus per se. Et hoc modo cadit sub praecepto legis, quod de hoc specialiter datur: *Diliges Dominum tuum, et Diliges proximum tuum*. Et quantum ad hoc primi verum dixerunt... Alio modo potest considerari actus caritatis, *secundum quod est modus actuum aliarum virtutum,* hoc est, secundum quod actus aliarum virtutum ordinantur ad caritatem, quae est finis praecepti... Et hoc modo verum est, quod secundi dixerunt, quod modus caritatis non cadit sub praecepto: hoc est dictum, quod in hoc praecepto: *Honora patrem,* non includitur quod honoretur pater ex caritate, sed solum quod honoretur pater. Unde qui honorat patrem, licet non habeat caritatem, non efficitur transgressor huius praecepti, etsi sit transgressor praecepti, quod est de actu caritatis propter quam transgressionem meretur poenam ».

12. Ut autem ad observantiam legis non requiritur *modus caritatis,* ita etiam non requiritur *modus obedientiae,* ut mox magis explicabitur, declarando primum virtutis generalem modum.

13. Atque haec de modo specialis virtutis. Deveniamus nunc ad modum virtutis in genere. Angelicus Doctor, secundum Aristotelem, triplicem tantum virtutis modum recenset, nempe 1.° *ut aliquis operetur sciens,* 2.° *ut aliquis operetur volens vel eligens, et propter hoc*

eligens, 3.° *ut firmiter et immobiliter habeat et operetur,* 1. 2. q. 100. a. 9., nempe ex habitu radicato. *Hunc ultimum modum* ex habitu operandi statim omittere possumus. Nam nulla lex sive naturalis sive positiva, sive divina sive humana praecipit hunc modum, et lex non obligat nisi ad illud quod praecipit. Praeterea lex omnis obligat a principio, antequam nempe habitus habeatur. Et sic Angelicus Doctor ait: « quantum ad hoc, *modus virtutis* non cadit sub praecepto neque legis divinae neque legis humanae; neque enim ab homine neque a Deo punitur tanquam praecepti transgressor, qui debitum parentibus honorem impendit, quamvis non habeat habitum pietatis ».

14. Hinc sequitur neque esse necessarium ad legis observantiam *delectabiliter* agere, secundum quod delectatio consequitur habitum. Potest enim delectatio respicere ipsam observantiam legis, quatenus e. g., non obstante lege obligante, vellet quis non servare legem, si non timeret poenam vel aliud nocumentum, qui modus includit intrinsecam repugnantiam cum praecepto, et ideo est intrinsece malus et contra naturalem legem: excludit enim voluntatem servandi legem, et voluntatem e contra includit illam non servandi. S. Th. 1. 2. q. 100. a. 9. ad 3.

15. Duos autem praecedentes modos Aristotelis et S. Thomae claritatis gratia in varias, quae continent, conditiones, requisitas ad honestatem actus, distinguimus. Hinc dicimus virtutis modum in observantia legis nonnisi quadruplicem esse, scilicet quod lex observetur; 1.° ex cognitione, voluntate, libertate; 2.° ex intentione intrinsecae honestatis; 3.° ex intentione finis; 4.° ex omnibus aliis circumstantiis. — Alius possibilis virtutis modus non datur. Virtutis enim modus non nisi ex parte agentis et ex parte actus esse potest, ex hoc utroque capite non alii assignabiles sunt virtutis modi. — Status gratiae, qui forte obiici potest, non *ad legis observantiam,* de qua agimus, sed *ad meritum et ad supernaturale meritum* pertinet. Fides item non ad legis observantiam, sed *ad actus supernaturalitatem* spectat.

16. Iamvero *quoad primum modum: agere ex cognitione, voluntate, libertate,* id est scienter, volenter, libere agere, hoc pertinet ad observantiam legis tam humanae quam divinae. Hic enim modus, id est agere cum scientia operis voluntarie et libere, pertinet ad ipsam essentiam et substantiam actus humani, adeoque iste modus spectat ad ipsam substantiam praecepti legis implendam. « Ratio est, ait Busembaum et post ipsum S. Alph. l. 1. n. 165., quia cum lex detur hominibus, non brutis, ideoque humano modo sit implenda, hinc impletio omnis praecepti *sive humani sive divini* debet esse actus hu-

manus coniunctus cum libertate et voluntate operantis, id est, ut velit sive intendat facere hoc, quod est praeceptum, v. g. audire sacrum, ieiunare etc.... Unde qui audivit sacrum, ieiunavit etc., prorsus violenter coactus, non satisfecit; non enim fuit actus humanus defectu voluntarii... Nec ille satisfacit qui vadit ad sacrum tantum, ut oculos pascat, cum alio colloquatur, vel expectet amicum ». Eadem est Angelici Doctoris sententia, qui 1. 2. q. 100. a. 9. ait, primum virtutis modum, videlicet *quod aliquis operetur sciens,* secundum Philosophum, « diiudicari et a lege divina et a lege humana ». Unde concludit idem Angelicus Doctor, « secundum ignorantiam aliqua diiudicantur ad poenam vel ad veniam tam secundum legem humanam quam secundum legem divinam ». Ignorantia enim tollit voluntarium et peccatum.

17. Illud *sciens* includit evidenter etiam *volens,* sciens nempe et volens *illud quod quis operatur.* Sciens et volens illud, non tantum *secundum se,* sed sciens et volens illud, *praeceptum.* Secus enim non habetur vere observantia legis, quae et moralis esse debet, *et legis effectus,* sed materialis tantum et per accidens conformitas habetur actus cum lege; ut si quis sciens volens facit eleemosynam, ignorans eius praeceptum. Haec praecepti ignorantia sufficit quidem *ad non peccandum* directe contra praeceptum, si sit invincibilis. Ea tamen existente, moralis et formalis *legis observantia* non habetur. Ex praecepto obligatio oritur sciendi illud, quia non potest aliter moraliter observari. Hinc Angelicus Doctor ait, eum, qui ignorans facit actum, qui lege iubetur, casu et per accidens facere opus praeceptum. Praeceptum vero obligat, ut per se et ex intentione fiat, adeoque obligat ad habendum cognitionem ipsius, et ad ipsius volendum observantiam.

18. Opus autem est velle facere quod praeceptum est; sed non quia praeceptum est, ex motivo nempe obedientiae. Etenim hoc necessarium non est ad praeceptum implendum, quia neque in lege ipsa hoc praecipitur, neque est ulla ratio, quae ad hoc obliget. — Sed obiicitur, quod qui invitus facit actum praeceptum, non tenetur iterum facere. Et sic, restitutione facta, a debitore omnino invito, non tenetur debitor iterum restituere, quod signum est eum legem implevisse. — Verum in hoc exemplo et aliis similibus, praeceptum illud naturale restitutionis non observatur; sed graviter contra illud peccatur; et praeceptum non amplius obligat, non quia fuit observatum, sed quia subtracta est materia, per rem ipsam, debito extincto.

19. Gravior difficultas est in eo, qui sciens volens audit missam et attente ac devote audit, eius tamen praeceptum ignorans. Is quidem vere audit missam, et sic sufficienter praeceptum servat, et ab

alia missa audienda excusatur. Dici quidem potest, et reapse dicitur a Suaresio, quod illa pia voluntas « *virtute est* voluntas implendi praeceptum, quae est de actu ipso praecepto, et nasci censetur ex generali voluntate, quam unusquisque habet satisfaciendi obligationibus suis: nam moraliter hoc in primis censetur velle quilibet homo prudens in suis honestis ac religiosis actionibus. Quapropter ignorans vel non advertens esse diem festum voluntarie missam audiens sicut solet implet praeceptum, ita ut non teneatur missam iterum audire, quando intelligit vel recordatur esse diem festum » de Relig. t. 2. l. 4. C. 26. n. 6.

20. Verum longe gravior alia est difficultas in eo, qui die festo sciens volens devote audit missam, cum proposito eam audiendi ex devotione, et non ex praecepto. — Plures sunt, qui tenent hunc praecepto non satisfacere, et debere aliam missam audire. Nam voluntas illa non est voluntas implendi praeceptum, et ideo per illam actionem non impletur praeceptum. Impletio enim praecepti voluntaria esse debet. — Communis tamen opinio contrarium omnino tenet. Ratio est, quia reapse ille voluntarie fecit totum illud quod praeceptum est humano modo. Ac licet impletio ipsa praecepti, ut est quaedam quasi relatio seu adaequatio inter actionem et praeceptum non sit volita, sed materialiter consequatur, non potest tamen impediri per voluntatem operantis, etiamsi nolit per illam actionem implere praeceptum. — Verum, si aliam reapse non audiat missam, tenetur ad conformandam suam voluntatem explicite vel implicite cum praecepto, volendo nempe satisfacere illi, priore auditione. Tenetur enim non resistere praecepto. Unde cum postea vult non aliam audire missam, ut culpam non incurrat, oportet, ut saltem intelligat se satisfecisse praecepto, ut velit illa satisfactione esse contentus; quia lex ipsa naturalis obligat ad non habendum affectum contrarium praecepto superioris.

21. Quare necesse est distinguere observationem praecepti *quoad substantiam actus exterioris humani et quoad modum interioris affectus,* ex natura rei debiti tali actioni, supposito praecepto. Quoad substantiam exterioris actus praecepti, verum est aliquem implere humanum praeceptum eo ipso, quod e. g. humano modo et attente missam audiat, quantumvis nolit tunc praeceptum implere. At stante ista renitentia voluntatis circa impletionem praecepti, praeceptum complete non impletur quoad affectum iure naturae debitum praecepto, qui saltem requirit, ut subditus non habeat affectum contrarium obligationi praecepti. Hic modus non cadit quidem directe sub humano praecepto, nec est materia eius, sed consequitur ex naturali lege et

generali obligatione obedientiae. Unde, si postea quis non vellet iterum audire missam, et simul perseveraret in voluntate non implendi praeceptum per priorem auditionem missae, peccaret affectu interno contra illud praeceptum, non vero exteriore transgressione eius. Unde non teneretur aliam missam audire, sed solum obligatio adesset, ut illa prior auditio, tanquam impletiva praecepti non maneat involuntaria, sed fiat voluntaria, iudicando saltem iam se satisfecisse praecepto. — Et sic Busembaum et S. Alph. l. 1. n. 164. aiunt: « Audiens sacrum die festo, quod scit esse ultimum, vel si non sit ultimum intendens non audire aliud, licet intenderit non satisfacere, vere tamen satisfacit praecepto de audienda missa; etsi peccaverit, contra aliud praeceptum, quo quis tenetur esse subditus legislatoris ». — Atque hoc sensu observantia legis, non solum naturalis, verum etiam humanae, ut sit completa, opus est, ut quis sciens volens operetur *illud quod praeceptum est.*

22. *Quoad secundum modum* observantiae legis, *ex intentione intrinsecae honestatis,* hunc S. Thomas l. c. aperte excludit ab observantia legis humanae et illum pertinere dicit tantum ad legem divinam. Unde ex Angelico Doctore ad legem divinam tantum spectat velle facere malum et non facere, facere bonum sed non propter bonum. Ecce ratio unde Angelicus Doctor procedit ad dictam conclusionem: « Dicendum quod praeceptum legis habet vim coactivam. Illud ergo directe cadit sub praecepto legis, ad quod lex cogit. Coactio autem legis est per metum poenae..... Nam illud proprie cadit sub praecepto legis, pro quo poena legis infligitur. Ad instituendam autem poenam aliter se habet lex divina et aliter lex humana. Non enim poena legis infligitur nisi pro illis, de quibus legislator habet iudicare; quia ex iudicio lex punit. Homo autem, qui est legislator humanae, non habet iudicare nisi de exterioribus actibus, quia *homines vident, quae parent...,* sed solius Dei, qui est lator legis divinae, est iudicare de interioribus motibus voluntatum, secundum illud *scrutans corda et renes Deus* ». Hac statuta fundamentali doctrina, S. Doctor loquens deinde de secundo virtutis modo in observantia legis, ut nempe, secundum Philosophum, *aliquis operetur volens vel eligens et propter hoc eligens,* id est quod aliquis velit et eligat bonum, illudque operetur propter bonum, inquit, quod in hoc « importatur duplex motus interior, scilicet voluntatis et intentionis », *voluntatis* VOLENS, *intentionis* ELIGENS. « Et ista duo non diiudicat lex humana, sed solum divina; lex enim humana non punit qui vult occidere, et non occidit; punit autem lex divina, secundum illud: *Qui irascitur fratri suo, reus erit*

iudicio ». Et idem consequenter est de voluntate, quae velit bonum et operetur, sed non propter bonum, propter eius honestatem. Et sic miles qui fortiter pugnat in bello, et non nisi ex odio occidit inimicum, servat quidem legem humanam quoad substantiam, sed non servat legem naturalem et divinam quoad modum. Hinc dum a Principe praemium recipit, a Deo ad ignem aeternum condemnatur.

23. Quare hoc modo in foro interno praeceptum coram Deo revera non impletur ; coram hominibus vero, et in foro exteriori, impletur ad evadendam poenam, dummodo actus praeceptus quoad substantiam fiat. Si excommunicatio contra non ieiunantem adesset, ille qui per solam vim et coactionem ieiunat, qui violenter privatur cibo, cum voluntarie a cibo non abstineat, legem non implet, excommunicationem vero non incurreret, quia haec non incurreretur, in casu, nisi effectu secuto. Lex autem in casu quoad effectum externum vel substantiam impletur, vel saltem non violatur. Secus vero esset, si excommunicatio esset contra non orantem et non recitantem horas canonicas, si eas quis legeret tantum ad linguam latinam addiscendam, tunc enim non oraret, et praeceptum de orando est, et ideo in eo casu praeceptum non impleret, et excommunicationem incurreret.

24. Quoad tertium modum : *agere ex intentione finis, legis,* hic modus necessarius item non est quoad observantiam *humanae legis.* « Lex, ait Suaresius de Leg. l. 3. C. 29. n. 7., solum obligat ad id quod praecipit ; solum autem praecipit materiam, in quam cadat et non finem ; ergo obligat ad materiam et non ad finem. Ergo, si materia executioni mandetur, servatur lex, quidquid aliunde peccetur. Prob. ult. anteced., quia solum id praecipitur, quod in lege exprimitur per modum imperii ; lex autem humana non imperat fieri hoc propter illud, sed ut fiat hoc. Quod si aliquando in lege exprimitur finis legis, non est per modum obiecti legis, sed solum per modum rationis vel motivi propter quod modus praecipitur, etc. ». Hinc effatum : finis legis non cadit sub lege, ratio legis non est lex. Et lex observanda adhuc erit, quamvis finis ille in casu particulari non obtineatur, vel eius ratio non existat.

25. Verum ad legem naturalem quod attinet, haec obligat omnino ad finem, ad ultimum finem, cum ipsius fundamentum et ratio ipse finis sit, ad quam omnes humanae actiones sunt dirigendae, nempe Deus. Ad rem Angelicus Doctor : « Bonitas voluntatis dependet ex intentione finis : finis autem ultimus voluntatis humanae est summum bonum, quod est Deus. Requiritur ergo ad bonitatem humanae voluntatis, quod ordinatur ad summum bonum ». 1. 2. q. 19. a. 9.

« Totum quod homo est, et quod potest et habet ordinandum est ad Deum ». 1. 2. q. 22. a. 4. ad 3. Satis autem est eas humanas actiones in Deum dirigere virtualiter ex parte operis, seu actu ipso exercito, agendo nempe ob finem alicuius virtutis, seu honestum et naturae rationali consentaneum ; talis enim actus ex intrinseca natura sua in Dei gloriam tendit. Apposite iterum S. Thomas : « Quandocumque quis vult ea quae sunt ad finem ; vult eodem actu finem ; non tamen e converso ». 1. 2. q. 8. a. 3. ad 2. « Qui facit (e contra) actum malum non referibilem in Deum, non servat honorem Dei, qui ultimo fini debetur ». 1. 2. q. 21. a. 4.

26. *Quoad quartum virtutis modum : ex omnibus aliis actus circumstantiis,* idem dicendum est ac de legis fine, ad hunc virtutis modum non obligat humana lex et generatim lex positiva, obligat vero lex naturalis. Et sic satisfacit legi ille, qui dum audit missam cogitationi consentit vanae complacentiae, et ille qui dum confitetur peccata sua mentitur circa aliquid omnino impertinens ad Confessionem. Lex vero naturalis omnino obligat etiam ad hunc modum virtutis. Nam lex naturalis obligat ad actum simpliciter bonum, nempe ut sit bonus ex toto suo obiecto formali, propter honestum motivum. Porro sub obiecto materiali omnes obiecti et actus et etiam agentis circumstantiae comprehenduntur. Nemo autem operatur intendens ad honestatem, nisi debitis circumstantiis operetur. Quare modus virtutis debitas etiam circumstantias omnes comprehendit. Lex ergo naturalis non solum obligat, ut quis simpliciter, i. e. quoad omnia, sciens volens operetur bonum, sed etiam illud operetur propter honestatem, quo operandi modo *modus virtutis* simpliciter continetur. — Ac quamvis etiam praeceptum naturale observari possit per actum ex genere suo bonum et ex aliqua circumstantia malum, totum tamen naturale ius tunc non servatur ; nam hoc etiam illud malum prohibet, sive prohibeat illam malam circumstantiam eodem praecepto, ut si quis attente et devote oret, sed non cum debita exteriore reverentia; sive praedictam malam circumstantiam alio praecepto prohibeat, ut si quis praeceptum impleat eleemosynae, non sine vana gloria ; quae non est contra caritatem et misericordiam, sed contra humilitatem. — Cferatur Suarez de Legibus. 1. 2. C. 10., 1. 3. C. 29.

27. Lex ergo naturalis *generalis,* seu quoad totum naturale ius, observanda est tum quoad substantiam tum quoad modum, quia ex lege naturali bonum est faciendum, et malum vitandum. Illud autem est ex integra causa, hoc ex quocumque defectu, adeoque etiam ex malo quocumque modo. Lex e contra humana regulariter observanda

est tantum quoad substantiam actus praecepti, non etiam quoad modum, cum non praecipiatur ; nisi modus sit intrinsecus ipsi actui praecepto. — Porro observare legem, quoad substantiam, est ipsam rem a lege praeceptam humano actu implere, licet, non attendendo ad ullam intrinsecam honestatem actus, neque consequenter, eam volendo seu intendendo : observare vero legem quoad modum est bonum a lege praeceptum agere et hoc bonum bene simpliciter agere.

28. Communis exposita est doctrina de legis observantia, doctoribus praeeuntibus Angelico et Eximio nec non S. Alphonso M. de Ligorio. Verum, uti non rarum est, in re morali contradictores non desunt. Inter alios La-Croix aperte negat l. 1. n. 695. universaliter verum esse, observantiam legis debere procedere *ex* cognitione, voluntate, libertate. Ad suam sententiam probandam affert, ipse exemplum ebrii. « Ebrius, ait, tenetur praecepto ieiunii..... Ergo reipsa non comedendo *implet,* cum reipsa ieiunet ». — Tenetur utique ebrius, licet usu rationis et libertatis destitutus, *praecepto ieiunii ;* quia lex illa sibi subiicit omnes rationis habitualiter compotes. Ergo reipsa non comedendo *implet,* cum reipsa ieiunet ; utique *implet.* Sed quid implet ? Implet quidem ieiunium. Sed non certe implet legem ieiunii, a qua etiam per illum statum perfectae ebrietatis excusatur, ita ut etiam comedendo non peccet. Quare uti comedendo proprie et formaliter non transgreditur legem, ita etiam non comedendo proprie et formaliter legem non observat.

29. Exemplum aliud furis subiungit La-Croix, qui adhuc in ebrietate restituere tenetur. Ergo si in ebrietate restituet, legem observat iustitiae. Nam hoc imperabat iustitia. — Verissimum utique est furem etiam ebrium ad restitutionem obligari. Restituens tamen in statu perfectae ebrietatis, alteri utique dat quod ei debet, et quod praecipiebat iustitia, sed virtutis iustitiae praeceptum proprie et formaliter non implet, uti proprie et formaliter non transgrederetur, si loco dandi quod debet, alienum ipse sumeret.

30. Transiens deinde ad rationes, instat La-Croix inquiens : Virtus, ex cuius motivo ponitur praeceptum, non obligat ad actum procedentem ex motivo suae honestatis. — Ita sane est, non obligat ad actum procedentem ex motivo suae honestatis, sed obligat ad actum humanum. Hoc est obiectum virtutis et praecepti ; sine humano actu, et consequenter sine cognitione, voluntate et libertate, neque virtus exerceri, neque virtutis praeceptum observari potest.

31 . Apposite Aristoteles, Magnor. Moral. l. 1. C. 34. § 23.: « Quando igitur iustum, et quando non ? — Nempe, ut paucis absol-

vam, quum dedita opera et sponte quis peregerit, et quando sciverit, et in quem, et cui, et qua de causa, tum iusta peragit. Itidem ad similiter erit etiam iniustus, qui sciverit et in quem, et cui, et cuius causa deliquerit. At quum horum nihil sciens, iniusti tamen quippiam commiserit, tum ille iniustus non est, sed infortunatus. Nam, si patrem occiderit, se hostem ratus occidere, iniustum quidem commisit aliquid, et quum neminem affecerit iniuria, egit tamen infeliciter ».

32. Urget adhuc La Croix aiens: necessarium non est, ut observantia legis sit actus bonus; ergo neque est necessarium, per se loquendo, ut sit actus voluntarius et liber. — Necessarium, concedimus, non est, ut observantia legis sit actus bonus, i. e. simpliciter bonus: verum necessarium per se omnino est, ut observantia legis actus humanus, adeoque ex cognitione, ex voluntate, ex libertate. Secus neque observantia legis, neque ipsa lex esse posset; nisi velimus dicere non solum hominem ebrium, non comedendo, observare legem ieiunii, verum etiam asellum, cui cibus subrahitur, ieiunii legem observare.

33. Responsionem hanc eludit La-Croix explicite affirmans ad observantiam legis non requiri quidem actum humanum, sed satis esse actum hominis, qui tali lege tenetur. — Sed contra est, nam tunc sequeretur certe legem ieiunii observare infirmum, qui quamdiu infirmitate coactus non comedat, tota tamen sua voluntate illi ieiunii legi repugnat. Hoc autem ab ipso La-Croix paulo ante affirmatur omnino tollere de medio legis observantiam. Haec sunt eius verba: « Ut impleatur praeceptum non debet adesse voluntas positive contraria praecepto et coacta ». Ergo verum non est dicere: ad observandam legem « satis esse actum hominis, qui tali lege tenetur ».

34. Idque iterum iterumque affirmat La-Croix finem quaestioni imponens repetita assertione: Ad observantiam legis non requiritur actus liber. Posito quod praecipitur, habetur observantia praecepti. Et addit rationem: cum non requiratur voluntas implendi seu satisfaciendi; et se refert ad praecedentem num. dicens: uti n. 692. dictum est. — Verum aliud est non requiri voluntatem satisfaciendi legi, aliud non requiri voluntatem faciendi quod lex praecipit. Idque diserte affirmatur in illo eodem numero 692. citato, in quo non habetur nisi doctrina Busembaum, qui ait: legem praecipere *liberam* operis executionem. Liberam: ergo ex cognitione, ex voluntate, ex libertate.

35. Hisce praemissis, facile est resolvere sequentem Casum:

Sabbas Monasterii Abbas praecipit quadam die in virtute Sanctae Obedientiae, ut ab hora nona usque ad meridiem servaretur rigorosum silentium ab omnibus Monachis, et omnes in propria cella eo tempore

remanerent, facta facultate postea e cella libere egrediendi, sine alia venia, et inter se colloquendi usque ad noctem. Anastasius Monachus praesens non erat praecepto Abbatis, sed ex pigritia dormiebat, et dormivit usque ad meridiem.

Anastasius praeceptum Abbatis non est transgressus. Verum praeceptum non observavit, quia propter ignorantiam praecepti, non potuit ipsi humano modo conformari, i. e. actu voluntario. Nihil magis voluntarium esse debet quam observantia legis, quae liberae imponitur voluntati.

Transacto praecepti silentii tempore, libere egredi e cella poterat, et cum aliis colloqui. Praeceptum enim Abbatis non erat, nisi de silentio servando, quo servato, praedicta fiebat omnibus facultas egrediendi e cella et colloquendi. Atqui Anastasius dormiens locutus non est, et monasterium certe non turbavit, tribus illis horis, cum suis clamoribus et sermonibus. Quod quidem erat omnino sufficiens in Casu, non ad evadendam poenam, de qua non agebatur, sed fruendum facultate ab Abbate monachis facta.

Ad num. 446. in fine. — DE COOPERATIONE

« Quaerentibus nonnullis Italiae Ordinariis, utrum possint sacerdotes munus suscipere Consiliarii in rebus administrativis sive municipiorum sive provinciarum civilium, et ad hunc finem acceptare, ut candidati in electionibus proponantur, S. C. Consist.,... respondendum censuit non licere, nisi praevio consensu tum Ordinarii proprii cuiusque sacerdotis, tum Ordinarii loci, in quo mandatum administrativum est exercendum ; contrariis quibuslibet minime obstantibus ». S. C. Consist. 8. Iunii 1914.

Eadem data est Responsio pro Gallia a S. Congr. NN. EE. EE. 2. Apr. 1906., S. C. Consistor. 19. Maii 1913.

« Ex compluribus Italiae, praesertim septentrionalis, dioecesibus graves questus ad Apostolicam Sedem pervenerunt de detrimentis, quae vel ipsi opificum et agricolarum coetui infert institutio illa seu consociatio, quae *sindacalismus* vocatur, utpote quia, praeter cetera; actu reapse in sociale certamen desciscit. Quapropter ad praecavendum, quantum fas est, tanto malo, Ss.mus D. N. Pius Papa X. sacrae huic Congregationi mandavit, ut memoratis Italiae Ordinariis notum faceret,

mentem suam esse firmamque sententiam, sacerdotes, remota qualibet personarum locorumque exceptione, non posse consociationibus hisce *sindacalistis* nomen dare, aut semel datum in eis servare, officio aliquo in eisdem fungi, et sermones seu adhortationes in earum opem habere: a quibus omnibus cunctos prohibendos esse sacerdotes, ne malorum quae ex institutione illa saepe profluunt participes ipsi videantur.

« Quo iussa Ss.mi Domini faciam, haec cum Ordinariis ad quos spectat communico, ut opportune iuxta casuum varietatem provideant. Contrariis quibuslibet minime obstantibus.

« Datum Romae, ex Secretaria sacrae Congregationis Consistorialis, die 20. Iunii 1914. — C. Card. De Lai, Episcopus Sabinen., Secretarius. — I. Bapt. Rosa, Substitutus ».

Ad n. 451. — DE DEVOTIONE

« Devotio nihil aliud esse videtur quam voluntas quaedam prompte tradendi se ad ea, quae pertinent ad Dei famulatum ». S. Th. 2. 2. q. 82. a. 1.

« Devotionis causa extrinseca et principalis Deus est... Causa autem intrinseca ex parte nostra oportet quod sit meditatio seu contemplatio... divinae bonitatis et... propriorum defectuum ». S. Th. 1. c. a. 3.

Devotionis effectus per se et principaliter spiritualis laetitia est, consequenter autem et per accidens etiam tristitia, quae est secundum Deum. S. Th. 1. c. a. 4.

Specialis quidem voluntatis actus, devotio est. Verum etiam aliquo modo generalis actus est, quatenus « invenitur in diversis generibus actuum... sicut motio moventis invenitur in motibus mobilium ». S. Th. 1. c. a. 1. ad 2.

Ad specialem item pertinet virtutem devotio, ad virtutem scilicet religionis, eiusque actus internus et primus et potissimus est. S. Th. 1. c. a. 2.

Devotio igitur bene distinguitur a sensibili suavitate et gustu, qui in spiritualibus exercitiis haberi potest et valde interiori spirituali vitae utilis est. Quare reprobanda est *Pietistarum* doctrina, et damnandae pariter sunt plures Michaëlis de Molinos propositiones de sensibili devotione ab Ecclesia iam condemnatae.

1. *Devotio*, circa quam tota thesis versatur, ab Angelico Doctore definitur; voluntas quaedam prompte tradendi se ad ea, quae pertinent ad Dei famulatum. 2. 2. q. 82. a. 1. — *Devotio* enim dicitur a *devovendo;* unde devoti dicuntur, qui seipsos quodammodo Deo devovent, ut ei se totaliter subdant. In Exod. 21., 21. dicitur, quod *multitudo filiorum Israël obtulit mente promptissima atque devota primitias Domino.* S. Th. id. *Devotio* ergo oblatio et *traditio* sui est.

2. Haec autem sui oblatio et traditio fieri non potest, nisi ea facultate, quae imperium exercet super alias facultates, et etiam super seipsam, ut nempe seipsam in finem seu in Deum moveat, et in finem seu Deum moveat alias animae vires, earumque actus in finem seu Deum dirigat. Atqui haec facultas intellectus non est, sed voluntas. *Devotio* ergo *voluntas quaedam est.*

3. Offerre et tradere se Deo dupliciter fieri potest. Potest quis offerri et tradi immediate Deo, adhaerendo ei per quandam spiritus unionem, secundum illud, ad Cor. 6., 17. *Qui adhaeret Deo unus spiritus est.* Et haec sui oblatio et traditio ad charitatem pertinet. Potest item quis offerri et tradi Deo, non immediata hac animae unione cum Deo, sed offerendo et tradendo seipsum ad opera divini cultus. Et haec alia oblatio et traditio sui ad devotionem pertinet. Divinus autem cultus Dei servitium et famulatum necessario et essentialiter includit.

4. Apposite S. Thomas, 2. 2. q. 81. a. 3. ad 2.: « Dicendum, quod eodem actu homo servit Deo et colit ipsum; nam cultus respicit Dei excellentiam, cui reverentia debetur; servitus autem respicit subiectionem hominis, qui ex sua conditione obligatur ad exhibendum reverentiam Deo. Et ad haec duo pertinent omnes actus, qui religioni attribuuntur, quia per omnes homo protestatur divinam excellentiam et subiectionem sui ad Deum, vel exhibendo aliquid ei, vel etiam assumendo aliquid divinum ».

5. Devotio ergo voluntas quaedam est tradendi se ad ea, quae pertinent ad Dei famulatum. Verum in hac devotionis definitione adverbium additum est *prompte, voluntas quaedam prompte tradendi se ad ea quae pertinent ad Dei famulatum.* Quare neque significat simplicem voluntatem, neque significat modum huius voluntatis; sed utrumque simul significat et qualitatem et actum, qualitatem nempe in tali actu, actum, tali affectum qualitate. Promptitudo moram excludit, mora ex difficultatibus solet provenire, et provenire potest etiam ex remissiore voluntate. Praedicta igitur *promptitudo* consistit in vo-

luntate absoluta, efficaci, completa, nempe vincente actu omne obstaculum, omnem timorem, omnem haesitationem. Unde hac promptitudine interior devotio manifestatur. Et sine hac promptitudine voluntatis vera et perfecta devotio haberi non potest. *Devotio* ergo, ut iam dictum est, non quamlibet significat voluntatem, sed voluntatem sic affectam, ut prompta sit. *Devoti* alicui superiori, alicui amico dicuntur, qui voluntate sic affecta ei sunt dediti, ut prompti sint pro eo. « Unde in Ecclesiae usu *devotio* appropriata est his, qui sic Deo affecti sunt, ut promptos seipsos ad Deum et ea, quae Dei sunt, habeant. Et propterea *devotio* ad huiusmodi voluntatis actum, quo homo promptum se exhibet divino cultui, deducta est ». Caietan. in 2. 2. q. 82. a. 1.

6. Huiusmodi voluntatis *promptitudo* comitem practice habet voluntatis *fervorem,* qui nihil aliud est quam affectus intensitas et vehementia.

7. Hinc *devotionis* vocabulum ad alia plura significanda translatum est, quae revera intime *cum devotione* connectuntur. Per *devotionem* nonnumquam significatur *qualitas actus pii, cum promptitudine* et *fervore positi.* Hoc sensu dicitur *oratio devota, meditatio devota,* quae nempe fiat attenta mente, humili corporis gestu, in loco ab omni tumultu segregato.

8. Ipsi actus pii, seu pietatis exercitia, appellantur non raro exercitia *devota, devotiones,* per denominationem *a devotione,* quia sunt materia, circa quam *devotio* versatur.

9. Ac ipsa ratio agendi appellari solet *vita devota,* quando nempe ea piis potissimum occupetur exercitiis, quibus *devotio* gignitur et nutritur; unde etiam tales personae, *personae devotae* vel simpliciter *devotae* nuncupantur. Et Ecclesia generatim mulieres *devotum foemineum sexum* appellat. *Devotae* quidem tales personae appellantur ab Italis et a Gallis. Hispani eas appellant etiam *beatas.*

10. Quae hispanorum locutio sua non caret ratione. Etenim *devotionis* effectus est *spiritualis quaedam laetitia,* quae animae coeleste quoddam gaudium et coelestis quaedam beatitudo est. Et *devotio* solet etiam nonnunquam appellari, *haec spiritualis laetitia.*

11. Devotionis duplex causa existit; altera extrinseca, altera intrinseca. Extrinseca, Dei gratia est. Intrinseca, meditatio, consideratio et studium est divinarum rerum.

12. Operae pretium est Angelicum Doctorem audire: « Dicendum quod causa devotionis extrinseca et principalis Deus est, de quo dicit Ambrosius... " Deus quos dignatur vocat; et quem vult religiosum

facit; et si voluisset Samaritanos ex indevotis devotos fecisset „. Causa autem intrinseca ex parte nostra oportet, quod sit meditatio seu contemplatio. Dictum est enim, quod devotio est quidam voluntatis actus ad hoc quod homo prompte se tradat ad divinum obsequium. Omnis autem actus voluntatis ex aliqua consideratione procedit, eo quod bonum intellectum est obiectum voluntatis... Et ideo necesse est quod meditatio sit devotionis causa, in quantum scilicet homo per meditationem concipit quod se tradat divino obsequio. Ad quod quidem inducit duplex consideratio: una quidem, quae est ex parte divinae bonitatis et beneficiorum ipsius, secundum illud Ps. 72., 27. *Mihi adhaerere Deo bonum est, et ponere in Domino Deo spem meam;* et haec consideratio excitat dilectionem, quae est proxima devotionis causa. Alia vero est ex parte hominis considerantis suos defectus, ex quibus indiget, ut Deo innitatur, secundum illud Ps. 120., 1. *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi: auxilium meum a Domino, qui fecit coelum et terram;* et haec consideratio excludit praesumptionem, per quam aliquis impeditur, ne Deo se subiiciat, dum suae virtuti innititur ».

13. Iure meritoque damnatae ergo sunt uti erroneae quam plures Michaëlis de Molinos propositiones, quae omnes fere ad primam et secundam reducuntur; quibus asseritur, oportere, ad vitam internam, hominem suas potentias annihilare; nihil agere, mere passive se habere. Illi, qui negligunt Divinitatem cogitare, et qui in consideratione et meditatione divinarum rerum taedio afficiuntur, aliarum rerum cogitatione abripiuntur, uti devotione carent, ita carent etiam devotionis effectu. Neque profecto inde argumentum esse potest profectus in vita spirituali, uti per se revera evidens res est. Ea tamen admodum obscura fuit Molinosio, qui asserere non dubitavit prop. 28.ª et 29.ª « Taedium rerum spiritualium bonum est... Dum anima interna fastidit discursus de Deo et virtutes, et frigida remanet, nullum in seipsa sentiens fervorem, bonum signum est ».

14. Neque consequenter mirum esse potest id quod idem Molinosius asserit prop. 64.ª, cum sit naturale statuti principii consectarium; « Theologus, ait, minorem dispositionem habet, quam homo rudis ad statum contemplativi; primo, quia non habet fidem adeo puram; secundo, quia non est adeo humilis; tertio, quia non adeo curat propriam salutem; quarto, quia caput refertum habet phantasmatibus, speciebus, opinionibus, et speculationibus, et non potest in illum ingredi verum lumen ».

15. Verum, si ea quae sunt Divinitatis sunt secundum se maxime excitantia ad dilectionem, et per consequens ad devotionem, quia Deus est super omnia diligendus, scientia Divinitatis devotionem per se auget, adeoque theologus et vir doctus et quilibet, qui divinam bonitatem et divina beneficia cognitione intima penetrare conatur, eâ scientiâ maxime ad devotionem etiam concipiendam adiuvatur. Verum, si scientia occasio sit, quod homo confidat de se ipso, neque eam scientiam perfecte Deo subdat, et ideo non totaliter se Deo tradat, inde est quod ea quandoque occasionaliter devotionem impediat; et tunc « in simplicibus et mulieribus devotio abundat, elationem comprimendo ». S. Th. 2. 2. q. 82. a. 3. ad 2. — Apposite Caietanus in hunc locum: « *Removens prohibens* ponitur causa occasionalis motus ut... auferens obstaculum aquae est causa fluxus eiusdem; ita simplices et mulieres causam in se habent devotionis, quia scilicet non habent prohibens devotionem, scilicet tumorem de seipsis. Et quia non ponentibus obicem Deus dat gratiam, ideo Ecclesia femineum sexum *devotum* appellat. Non est ergo in culpa scientia doctorum, nec in laude imperfectio muliebris; sed abusus scientiae in magnifaciendo se, et rectus usus imperfectionis in non elevando se; quo longe melior esset rectus usus perfectionis ».

16. Iam vero, si devotionis causa contemplatio revera est, oportet quod ea quae sunt altioris contemplationis, magis devotionem excitent. Attamen frequenter maior devotio excitatur ex consideratione Passionis et Mortis et aliorum mysteriorum vitae Christi quam ex consideratione divinarum perfectionum et infinitae ipsius magnitudinis. Verum igitur non videtur contemplationem esse per se et propriam devotionis causam.

17. Sed haec difficultas facile dissolvitur. Etenim ea quae sunt Divinitatis, sunt, secundum se, maxime excitantia dilectionem, et consequenter devotionem, ex debilitate vero mentis humanae est, quod sicut indiget manuductione, ad cognitionem divinorum, ita ad dilectionem, per aliqua sensibilia nobis nota, inter quae praecipuum est Iesu Christi Salvatoris Humanitas. In Praefatione Missae de Natali Domini, quae est una ex illis novem, quas Pelagius Papa secundus, in Decretis *de Consecr.* dist. 1. cap. *Invenimus,* velut antiquo usu consecratas, commendat, dicitur: *Ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur.* Et ideo ea quae pertinent ad Christi Humanitatem, per modum cuiusdam manuductionis, maxime devotionem excitant, cum tamen devotio principaliter circa ea quae sunt divinitatis consistat. — Consideratio igitur eorum

omnium, quae aliquo modo nota sunt dilectionem Dei excitare, devotionem causat, consideratio vero quorumcumque ad hoc non pertinentium, sed ab eis mentem distrahentium, impedit devotionem. S. Th. 2. 2. q. 82. a. 3. ad 1., ad 2.

Sequitur autem ex dictis, quod religiosis et spiritualibus omnibus personis, quotidianae esse deberent huiusmodi meditationes de divina bonitate, caritate, misericordia, de nostra infirmitate et miseria, quibus devotio aliaeque consequenter gignuntur virtutes. Caietan. in loc. cit.

18. Inde autem non sequitur devotionem non esse nisi ad Deum ac nullam esse ad Beatissimam Virginem Mariam, ad Angelos, ad Sanctos devotionem. Devotio enim per se et principaliter quidem ad Deum est, ad alios autem etiam est, sed in ordine ad Deum. « Dicendum, ait S. Thomas 2. 2. q. 82. a. 2. ad 3., quod devotio, quae habetur ad sanctos Dei, mortuos vel vivos, non terminatur ad ipsos, sed transit in Deum, in quantum scilicet in ministris Dei Deum veneramur ».

19. A devotionis causa ad devotionis effectum gradum nunc promoveamus. — Devotioni proprius effectus est caeleste quoddam gaudium, et coelestis quaedam beatitudo. Haec tamen spiritualis laetitia seiuncta, in hac vita, non est a spirituali tristitia: illa primo, principaliter et per se devotionem consequitur, ista secundario tantum et per accidens devotionem sequitur.

20. « Dictum est enim, quod devotio ex duplici consideratione procedit. Principaliter quidem ex consideratione divinae bonitatis, quia ista consideratio pertinet quasi ad terminum motus voluntatis tradentis se Deo; et ex ista consideratione per se quidem sequitur delectatio secundum illud Ps. 76., 4.: *Memor fui Dei et delectatus sum:* sed per accidens haec consideratio tristitiam quandam causat in his qui nondum plene Deo fruuntur, secundum illud Ps. 41., 3.: *sitivit anima mea ad Deum fontem vivum;* et postea sequitur: *fuerunt mihi lacrymae meae panes* etc. Secundario vero causatur devotio, ut dictum est, ex consideratione propriorum defectuum; nam haec consideratio pertinet ad terminum, a quo homo per motum voluntatis devotae recedit, ut scilicet non in se existat, sed Deo se subdat. Haec autem consideratio e converso se habet ad primam: nam per se quidem nata est tristitiam causare, recogitando proprios defectus, per accidens autem laetitiam, scilicet propter spem divinae subventionis. Et sic patet, quod ad devotionem primo et per se consequitur delectatio; secundario autem et per accidens tristitia, quae est secundum Deum ». S. Th. 2. 2. q 82. a. 4.

21. Spiritus ergo, qui ex una parte contribulatur propter praesentis vitae defectus, ex alia parte condelectatur ex consideratione divinae bonitatis, et ex spe divini auxilii. S. Th. 1. c. ad 2. Neque vero spiritualis haec laetitia impeditur ex eo quod in devotione aliqui prorumpunt in lacrymas. Lacrimae proveniunt non solum ex tristitia, sed etiam ex quadam affectus teneritudine, praecipue cum consideratur aliquid delectabile, cum permixtione alicuius tristabilis: sicut solent homines lacrymari ex pietatis affectu, cum recuperant filios vel caros amicos, quos existimaverant se perdidisse. Sic Gen. 45., 14., Ioseph, amplexatus Beniamin fratrem suum, inter amplexus flevit; ut et, Tob. 11., 14., post reditum Tobiae iunioris, pater et mater eius, eum deosculantes, flent prae gaudio. Et per hunc modum lacrymae ex devotione procedunt. Idque non raro contingit piis et devotis animabus in consideratione Passionis Christi. In ea est aliquid quod contristat, scilicet defectus humanus, propter quem tollendum Christum pati oportuit; et est aliquid quod laetificat, scilicet Dei erga nos benignitas; quae nobis de tali liberatione providit. S. Th. 1. c. a. 4. ad 1., ad 2., ad 3. — Hinc Caietanus in hunc art. concludit: quod non sunt devotae personae, quae, communiter tristes ac sylvestres, nesciunt conversari cum aliis, nisi perturbentur aut dissolvantur. Nam devotae personae sunt hilares, laetae in animo suo, non solum ex principali causa, sed et ex secundaria, scilicet ex consideratione propriorum defectuum. Nam tristitia earum est *secundum Deum,* et cum comitatur gaudium, secundum illud Augustini: *Doleat, et de dolore gaudeat.* Propter quod de Sanctis legimus, quod laeti hilaresque erant; et merito, utpote inchoantes in terris caelestem conversationem »

22. Praedicta spiritualis laetitia non tantum fert secum facilitatem in exercitio rerum spiritualium, verum etiam ulterius progreditur usque ad sensibilem quandam suavitatem, qua devotae personae ea perficiunt, quae ad Dei spectant cultum. Devotio tamen nullatenus confundenda est cum hac sensibili suavitate et dulcedine. Devotio actus humanus, virtuosus et meritorius est, adeoque in nostra potestate est. Praefata facilitas, suavitas, dulcedo a nostra voluntate non pendent. Exoriuntur et permanent in speciali Spiritus Sancti gratia, nos tangente, praeveniente, excitante; ac subinde etiam nos adiuvat ad eam concipiendam et persentiendam corporalis dispositio. Unde fit, ut homo nunc operetur sine ulla difficultate et cum gustu interiori, nunc operetur cum difficultate et cum taedio. Absentia huiusmodi suavitatis et facilitatis meritum voluntatis in sua devotione constanter persistentis non minuit, sed potius auget. Attamen eadem suavitas et

facilitas et gustus, qui percipitur ex devotis exercitiis occasio maioris meriti est. Actus enim, in praedictis exercitiis, emittuntur intensiores, diuturniore tempore continuantur, et maiore frequentia iterantur.

23. Patet ex tota hac postrema observatione quid sentiendum sit de illis Protestantibus, qui *Pietistae* appellantur. Respuentes omnem discursum et intelligentiam rerum nostrae fidei occulto et ignoto cuidam sensui devotionis se totos dedunt, et ad illum in se excitandum, sine verae fidei fundamento, sine vera rerum divinarum notitia, adlaborant. *Pietas* vana est pietas non vera; quia sine solido fundamento. Vita sancta, vita spiritualis, vita christiana, sine vera fide esse non potest. *Iustus autem ex fide vivit.* Ad Rom. 1., 17.

24. Patet etiam falsitas doctrinae hac in re Molinosiae. Omnem enim sensibilem suavitatem et gustum respuebat Michaël de Molinos, in vita spirituali, a qua consequenter removebat omne sensibile medium ad devotionem procurandam. Et sic damnata est prop. 27.ª sequentis tenoris: « Qui desiderat et amplectitur devotionem sensibilem, non desiderat nec quaerit Deum, sed seipsum; et male agit, cum eam desiderat, et eam habere conatur, qui per viam incedit internam, tam in locis sacris, quam in diebus sollemnibus ». Damnata item est prop. 30.ª, quae ita se habet: « Totum sensibile, quod experimur in vita spirituali, est abominabile, spurcum et immundum ». Damnata pariter est prop. 33.ª sic sonans: « Male agit anima, quae procedit per hanc viam internam, si in diebus sollemnibus vult aliquo conatu particulari excitare in se devotum aliquem sensum: quoniam animae internae omnes dies sunt aequales, omnes festivi. Et idem dicitur de locis sacris, quia huiusmodi animabus omnia loca aequalia sunt ». Quantum vero sensibilia media apta sint ad conciliandam nobis veram et solidam devotionem bene patet ex Exercitiis Spiritualibus S. Ignatii de Loyola, quin imo luculentissima res est ex tota lithurgia Ecclesiae.

25. Explicata devotionis natura ex sua intrinseca natura, ex suis causis, ex suis effectibus, reliquum est, ut scrutemus utrum ipsa sit revera specialis actus voluntatis, et cuius virtutis actus sit. Specialis quidem voluntatis actus est; nam speciale habet obiectum, a quolibet alio bene distinctum; nempe prompte facere ea quae ad divinum pertinent cultum; et *voluntas* sic prompta et parata ad facienda quaecumque ad Dei servitium et famulatum spectant, *devotio* proprie est. *Voluntas*, scilicet actus, et simpliciter voluntatis actus, id est actus voluntatis hominis, offerentis seipsum Deo ac eum colendum, ad ei serviendum; qui actus nullum per se involvit iuramentum, nullam

promissionem et votum; et externe verbis explicatur, quando homo corde et ore dicat Deo: Me totum trado tuo obsequio, tuo divino servitio.

26. Ex qua notione manifestum fit, devotionem, quamvis formaliter sit actus specialis, posse tamen etiam aliquo vero sensu dici actum universalem, nempe virtualiter seu causaliter, quia nempe ipsa movet ad omnes actus obsequii et servitii Dei. Ipsa praeterea modum imponit devote agendi aliis actibus. Nam movens imponit modum motui mobilis. Voluntas autem movet alias vires animae ad suos actus, et voluntas secundum quod est finis movet seipsam ad ea quae sunt ad finem. Et ideo, cum devotio sit actus voluntatis hominis offerentis seipsum Deo ad ei serviendum, qui est ultimus finis, consequens est quod devotio imponat modum humanis actibus, sive sint actus ipsius voluntatis circa ea quae sunt ad finem, sive etiam sint actus aliarum potentiarum, quae a voluntate moventur ». S. Th. 2. 2. q. 82. a. 1. ad 1.

27. Uti actus specialis voluntatis est *devotio,* ita specialis actus est virtutis religionis. Non desunt, qui devotionem potius habent uti *religionis affectum* quam ut specialis religionis actus. Quid sit iste religionis *affectus,* qui non sit actus religionis, qui id affirmant certe persuasi sunt intelligere. Nos autem fatemur non intelligere. Quapropter, cum communi doctrina, quae S. Thomae doctrina est, 22. q. 81. a. 7., q. 82. prooemio et art. 2., qui sic concluditur: « Et sic patet, quod devotio est actus religionis », et nos sic concludimus.

28. Et sane operari ea quae pertinent ad divinum cultum seu famulatum, pertinet proprie ad religionem. Atqui ad eandem virtutem pertinet operari aliquid, velle illud operari, et promptam voluntatem habere ad illud faciendum, quia utriusque actus est idem obiectum. Propter quod Philosophus dicit, Eth. l. 5. cap. 1. circa princ., Iustitia est, qua volunt homines et operantur iusta. Ad eandem ergo religionis virtutem pertinet habere promptam voluntatem ad ea exequenda quae spectant ad divinum cultum seu famulatum, quod est esse devotum.

29. Quod autem actus religionis internus sit ex ipsa eius intrinseca natura deducitur, cum sit ipsa prompta voluntas se totum devovendi divino famulatui. Quod autem primus et potissimus actus religionis sit patet ex ipsa natura religionis. Virtutis religionis munus est subiectionem hominis erga Deum protestari, quatenus primum principium et dominus omnium est. Unde, secundum diversitatem eorum, quae Deo per religionem subiiciuntur ab homine, diversi sunt

actus religionis. Porro bonorum omnium hominis primum et praestantius bonum est bonum spirituale mentis, et hoc maxime subiicitur Deo per actus *devotionis* et *orationis,* qui proinde sunt potissimi. *Devotio* autem omnes religionis actus informat, modum ipsis praestans devote illos perficiendi. Nullum ergo dubium esse potest, quod primus et omnium religionis actuum primus et potissimus sit.

Ad. n. 460. — INSUETI CULTUS TITULI

« An ecclesia dicari possit SS.mo Cordi Iesu Eucharistico, eiusque tituli imago seu statua in altari maiori collocari? — R. Episcopus Ordinarius loci substituat titulum liturgicum tam pro ecclesia, quam pro imagine seu statua... ». S. R. C. 28. Mart. 1914., A. A. S. v. 6. p. 146.

« I. Decretum S. R. C. diei 28. Martii 1914. iterum confirmari cum sententia: *In decisis et amplius.*

II. Titulum « Cordis Iesu eucharistici » permitti tantum posse in approbatis sub eo titulo confraternitatibus; dummodo idem hoc sensu accipiatur quo intelligitur sacratissimum Cor Iesu, prouti praesens est in Ssmo Eucharistiae Sacramento.

III. Quum vero eiusmodi titulus non sit canonicus et liturgicus immo novitatem sapiat, nunquam eum esse recognoscendum et admittendum in sacra liturgia.

IV. Confraternitates autem, quae eo titulo nuncupantur, nullum aliud festum tamquam proprium celebrare posse, nisi festum sacratissimi Cordis Iesu cum Ecclesia universali, vel festum Ssmi Corporis Christi ». S. R. C. 15. Iul. 1914., A. A. S. v. 6. p. 383.

Ad n. 463. — DE SANCTIS VEL BEATIS ABSQUE CERTO S. SEDIS DECRETO VEL INDULTO

« In Kalendariis perpetuis et Propriis quae, iuxta novissimas Rubricas ad normam Bullae *Divino afflatu* et Motu Proprio *Abhinc duos annos* Ssmi Dñi nostri Pii Papae X. et S. R. C. Decreta 12. Decembris 1912. et 28. Octobris 1913. reformata, ipsius sacrae Congregationis revisioni et approbationi subiiciuntur, aliquando Sancti vel Beati

notantur, qui neque in Romano Martyrologio descripti sunt, neque publico cultu a Sancta Sede certo decreto vel confirmato potiuntur, prouti speciatim praescribitur per generale Decretum n. 3926. diei 19. Iulii 1890. ad 1. et 2.

Quum tamen eiusmodi Sancti vel Beati nuncupati in locis particularibus ex immemorabili consuetudine publico ac religioso cultu honorantur cum Officio et Missa; atque, hac de causa, in memoratis Kalendariis et Propriis a Rm̃is Ordinariis inscribantur, sacra Rituum Congregatio, de mandato eiusdem Ssm̃i Domini nostri declarat ex hac inscriptione nullo pacto fas esse arguere ipsos Sanctos vel Beatos nuncupatos beatificationem formalem vel aequipollentem obtinuisse, eorumque cultum, prouti de casu excepto a Decretis sa. me. Urbani Papae VIII. et recentioribus S. R. C. Decretis seu declarationibus dd. 11. Novembris 1912. et 31. Ianuarii 1913., recognitum et confirmatum fuisse, sed tantum concludere licet horum Sanctorum vel Beatorum cultum manere in statu suae possessionis, ac proinde neque augeri neque extendi posse inconsulta S. Sede. Demum hortantur Rm̃i Ordinarii ut memorati Sancti vel Beati in suis Kalendariis et propriis particularibus aliquo signo seu asterisco distinguantur ab aliis Sanctis vel Beatis in Martyrologio Romano descriptis vel rite canonizatis aut beatificatis, uti laudabiliter fit in aliquibus locis. Contrariis non obstantibus quibuscumque, etiam speciali mentione dignis ». — S. R. C. 28. Apr. 1914.

Ad n. 680.bis — DE FEMINISMO

1. Feminae nobilitas apparet vel ex prima ipsius productione. In prima enim rerum institutione *ex viro* a Deo formata est. Scilicet, id factum est, ut ait Angelicus Doctor, (1. p. q. 92. a. 2.) « ut vir magis diligeret mulierem, et ei inseparabilius adhaereret, dum cognosceret eam esse ex se productam. Unde dicitur in Gen. 9., 23.: *De viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae* ». Apparet etiam praedicta nobilitas ex fine, ad quem fuit mulier ordinata a Deo, nempe *in adiutorium viri,* sicut Scriptura dicit, non quidem in adiutorium alicuius alterius operis, ut quidam dixerunt, cum ad quodlibet aliud opus convenientius iuvari possit vir per alium virum, quam per mulierem, sed in adiutorium

generationis. S. Th. 1. p. q. 92. a. 1. Nobilissima igitur feminae conditio est, cum viro auxilium praestat ad humanam complendam naturam, et unum cum eo constituendum principium propagandi conservandique generis humani.

2. Femina autem immediate a Deo producta, sic ut vir immediate a Deo productus, ut simul sint principium humanae speciei, *in directa Dei fuit intentione,* sic ut ipse vir. Unde apparet iterum nobilitas et dignitas feminae, destinatae *de intentione universalis naturae* ad praedictam humani generis propagationem. « Intentio autem, ait S. Thomas, naturae universalis dependet ex Deo, qui est universalis auctor naturae; et ideo instituendo naturam, non solum marem sed etiam feminam produxit ». (S. Th., 1. p. q. 92. a. 1.).

3. Adam praeterea, ut habet idem S. Th. 1. p. q. 102. a. 4., factus est *extra paradisum,* deinde in ipsum gratia Dei translatus est, transferendus inde, post vitam animalem, in coelum. Mulier vero facta fuit *in paradiso,* propter dignitatem principii, ex quo corpus eius formabatur. Formatum enim est ex costa viri. *Aedificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam in mulierem.* Gen. 2., 22.

4. « Dicendum, ait S. Th. 1. p. q. 92. a. 3. quod conveniens fuit mulierem formari *de costa viri.* Primo quidem ad significandum, quod inter virum et mulierem debet esse *socialis coniunctio;* neque enim mulier debet dominari in virum, et ideo non est formata de capite; neque debet a viro despici, tanquam serviliter subiecta; et ideo non est formata de pedibus. Secundo *propter sacramentum;* quia de latere Christi dormientis in cruce fluxerunt sacramenta, id est sanguis et aqua, quibus est Ecclesia instituta... *Costa* autem illa, fuit de perfectione Adae, non prout erat individuum quoddam; sed prout erat principium speciei ».

5. Patet ergo mulierem viri *ancillam et famulam* non esse, *ex naturae ordinatione,* sed *sociam;* adeoque domesticam cum eo gerit vitam. — Neque vero valet obiicere, ex peccato deinde inductam fuisse subiectionem, et ad mulierem post peccatum dictum fuisse: « Sub viri potestate eris ». Gen. 3., 16. Etenim « duplex est subiectio. Una servilis, secundum quam praesidens utitur subiecto ad sui ipsius utilitatem; et talis subiectio introducta est post peccatum. Est autem alia subiectio oeconomica, vel civilis, secundum quam praesidens utitur subiectis ad eorum utilitatem et bonum; et ista subiectio fuisset etiam ante peccatum. Defuisset enim bonum ordinis in humana multitudine, si quidam per alios sapientiores gubernati non fuissent. *Et sic ex tali subiectione naturaliter femina subiecta est viro; quia na-*

turaliter in homine magis abundat discretio rationis. Nec inaequalitas hominum excluditur per innocentiae statum ». 1. p. q. 92. a. 1. ad 2., q. 96. a. 4.

6. Haec autem rationis discretio magis abundans in viro, magis debilis in femina, ex diversitate profecto non est speciei viri et feminae. Speciei diversitas ex forma est; et forma in viro et femina, humana anima est. Porro eadem specie est humana anima viri et feminae. Anima enim humana, alia ab alia non differt, nisi ratione diversae corporis dispositionis. Inde est, quod alius alio melius intelligat ex S. Thoma 1. p. q. 85. a. 7. Et inde etiam ex eodem S. Thoma sexuum distinctio, viri et feminae. 1. p. q. 99. a. 2.

7. Praedicta mulieris subiectio sub viro ex ipso facto confirmatur saeculorum omnium, ut ex humani generis historia constat. Ea quoque Sacris Litteris asseritur et declaratur. Genesi 3°., 16°., humani generis initio, dicitur mulieri: « Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui ». Idemque repetit S. Petrus 1. Ep. 3., 16.: « Mulieres subditae sint viris suis... sicut Sara obediebat Abrahae, dominum eum vocans ».

8. Cum autem huiusmodi viri in uxorem dominatus, despoticus et tyrannicus esse non debeat, sed oeconomicus, *quoad domesticas res,* vir simul praecipitur et amare et honorare propriam uxorem. « Viri diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam ». Sic S. Paulus ad Eph. 5., 25. Et S. Petrus 1. Ep. 3., 7. « Viri, ait, similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tamquam et coheredibus gratiae vitae; ut non impediantur orationes vestrae ». Ut eo amore viri auctoritas moderatur, ita hoc honore mulieris subiectio nobilitatur.

9. *Quoad domesticas res* viri dominium est; nam, quoad coniugalem rem, vir et uxor paris sunt iuris. Unde patet, satis superque quanta reverentia vir debeat uxorem tractare.

10. Huic viri dominatui potest mulier se subtrahere, virginitatem prae matrimonio eligens, quo quidem matrimonio praestantior virginitas est. Attamen, licet tunc in hoc virginitatis praestantissimo statu constituatur, nedum tamen viro superior evadit, verum etiam nec aequalitatem cum viro assequitur, sed in naturali suae inferioritatis semper manet conditione. Agitur, uti patet, de muliere et de viro: non de tali muliere, de tali viro.

11. Atque hic animadvertendum est, feminas illas, quae, religiosa devotione, nolunt innuptae remanere, et suam virginitatem Deo consecrare, regulariter loquendo, ad matrimonium a Deo destinari; secus

enim pluribus obnoxiae essent periculis, quoad aeternam animae propriae salutem. S. Paulus in 1.ª ad Tim. 4., 11. seqq. de adolescentioribus viduis asserit nihil aliud eas cogitare, nisi novum inire matrimonium, adeoque matrimonium eis ineundum. « Cum enim, ait, luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt: Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt: Simul autem et otiosae discunt circuire domos: non solum otiosae, sed et verbosae, et curiosae, loquentes quae non oportet. *Volo ergo, iuniores nubere, filios procreare, matres familias esse,* nullam occasionem dare adversario maledicti gratia ». Et de muliere idem Apostolus generatim ait in cap. 2°., 15.: « Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide, et dilectione, et sanctificatione cum sobrietate ».

12. Iam vero, si naturali ordine, vir dominatum exercet, et mulier subiecta est in societate domestica, vir etiam est, qui in societate civili naturali ordine regimen et imperium exercet. Civilis enim societas ex domestica enascitur societate, naturali huius societatis evolutione et extensione. Itemque vir ob eius ingenii naturalem praestantiam, et maiorem corporalium virium validitatem, ad maiora exercenda officia in civili societate ab ipsa natura destinatur.

Impossibile quidem est mulieris subiectionem restringere ad familiam. Vir enim, in ipsa prima rerum creatione a Deo constitutus fuit, ut *praeesset universae terrae,* Gen. 1., 27., non mulier; quae nondum erat, et quando facta fuerat, sub *potestate viri* fuit a Deo simpliciter constituta, Gen. 3., 16. Hinc Apostolus in 1. ad Cor. 11., 7. ait quod *vir... imago et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est.* Et deinde idem Apostolus inferioritatem mulieris deducit in Ecclesia. Et sane inferioritas mulieris in familia eam consequitur in omni alia societate, quae enascatur, quia, ut audivimus ex Angelico Doctore, naturaliter in homine magis abundat discretio rationis. — Casus, qui contra obiici possunt, praesertim regiarum familiarum, particulares omnino casus sunt, qui nullo modo generalem doctrinam infirmare possunt. Et sic Abbatissae loci *Fontevrault,* in Gallia, quae saepe erant ex regia familia, prioratus simul gubernabant virorum et mulierum. Varii item casus sunt, quibus femina in feudo succedit. Feudorum l. 4. tit. 104. Sed generalis regula alia omnino est. Eaque apparet in omnibus legibus.

In omnibus recentioris Iuris legibus feminarum conditio deterior est. Idque etiam diserte in Romano Iure affirmatur. L. 9.° *de Statu hominum* dicitur: « In multis Iuris nostri articulis deterior est condicio feminarum quam masculorum ». Et L. 3. *de Muneribus et ho-*

noribus § 3. dicitur: « Corporalia munera feminis ipse sexus denegat ».

13. Cum autem mulier sua non careat capacitate intellectus, et etiam corporalis vis, plures artes et negotia, ad quae etiam specialem mulier habet aptitudinem, bene potest et utiliter exercere. In Eccli. (36., 27.) dicitur: « Ubi non est mulier ingemiscit aeger ». Multa quidem sunt opera, ait Caietanus in S. Th. 1. p. q. 92. a. 1., quae melius operantur a muliere, quam a viro, ratione affectus, maioris consuetudinis, instructionis, etc. ». Et Aristoteles, lib. 1. cap. 3. n. 4. *Oeconomicorum* ait, quod alia sunt propria opera viri, et alia uxoris in domo; et in lib. 8. Ethicor. cap. 12. n. 7. dicit: « mas et femina coniunguntur in hominibus non solum propter necessitatem generationis, ut in aliis animalibus; sed etiam propter domesticam vitam, in qua sunt alia opera viri et foeminae, et in qua vir est caput mulieris ». S. Th. 1. p. q. 92. a. 2.

14. Enimvero, licet humana natura et persona eadem substantialiter sit in viro et in femina, plures tamen sunt accidentales differentiae, quoad ordinem intellectualem, moralem, physicum, inter virum et foeminam, cum eorum organizatio non eodem modo in eis evolvatur, neque eodem modo operetur. Hinc diversa regulariter est indoles viri et feminae. Ille laboriosa et periculosa aggreditur; gravia, difficilia et implicata pertractat negotia: ista maiori patientia sustinet adversa, et maiori cura et diligentia leviora et faciliora negotia expedit. Hinc naturaliter sequitur, quod ut mulier sub viri protectione et tutela est, ita etiam sit sub eius subiectione, neque possit, *per se loquendo,* mulier ingerere in ea opera, quae virorum propria sunt. Bene tamen potest artes et officia sibi convenientia exercere, quae matrisfamilias officium non impediunt. Idque sane non solum licitum est, sed et omnino laudabile, et etiam nunc necessarium, attenta praesentis societatis conditione, laudandae profecto essent omnes illae mulieres, quae ad filiorum debitam educationem promovendam, et familiae sustentationem procurandam, subsidium, proprio labore, maritis afferrent; si maritis infirmitate, senectute, aliaque causa, a labore cessantibus, ipsae solae totam familiam propria industria sustentarent. Idemque, ut patet, multo magis necessarium erit feminis illis, quae non nubunt; neque omnes nubere possunt, cum plures sint feminae quam viri, quod propter varias et continuas causas contingit; licet tot fere viri nascantur quam feminae. Providere ipsae tenentur propriae vitae necessitatibus; cum familiaribus careant bonis, et quam plures sunt, quae fortunae bonis destituuntur.

15. Quapropter feminarum educatio et institutio bene excedere potest limites rerum domesticarum, sive quoad inferiores artes, extra domum exercendas, sive quoad humaniores litteras addiscendas, ut magisterium exerceant, sive etiam quoad altiora studia perficienda, ut aliquod maioris momenti officium exerceant. Bene mulieres adhiberi possunt in nosocomiis ad infirmas mulieres curandas, in institutione et regimine convictuum pro puellarum educatione et instructione, in secundariis et minoribus officiis privatarum negotiationum, vel etiam publicarum administrationum. Primaria vero et maiora officia, uti publica munera, quae spectant ad regimen status, ad politica negotia pertractanda, ad iustitiae administrationem, aliena omnino sunt a feminis.

« Feminae, ait Ulpianus, L. 2. *de Regulis Iuris,* ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotae sunt, et ideo nec iudices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores existere ». In hac Regula aperte distinguuntur civilia et publica officia, et recte: nam publica, civilia quoque sunt; non vice versa omnia civilia, publica. Publica autem officia non dicuntur ratione finis, vel loci, sed ratione auctoritatis, quae scilicet cum publica exercentur auctoritate, cuiusmodi duo exempla, in praefata Regula commemorantur: iudicem esse, et magistratum gerere cum iurisdictione et imperio, a quibus obeundis feminae prohibentur. Civilia vero sunt, quae in conspectu civium peraguntur et modum excedunt domesticae curae, cuiusmodi tria exempla in eadem Regula commemorantur: postulare seu advocare, pro alio intercedere nempe iudiciali quadam opera, et procuratorem existere, a quibus quoque obeundis prohibentur feminae.

16. Quaestio in particulari fit de advocati officio publico exercendo. Sed illud feminae non convenire patet ex summa Iuris naturalis et positivi difficultate et ex maiore adhuc difficultate applicationis legum ad particulares casus; nec non ex naturali distractione, quam mulieris peroratio, praesertim si ingeniosa sit, in iudicum animo causaret. Unde L. 18. *de Procuratoribus C.* aperte dicitur: « Alienam suscipere defensionem virile officium est, et ultra sexum muliebrem esse constat ».

17. Hinc etiam virile officium est, officium procuratoris publici seu fiscalis. Nihil autem impedire potest, quominus etiam femina, ex caritate vel ex pietate, pro aliis agat. Et sic L. 41. *de Procuratoribus* ff. sic statuitur: « Feminas pro parentibus agere interdum permittitur, causa cognita, si forte parentes morbus aut aetas impediat,

nec quemquam qui agat habeant ». Similiter virile officium est, officium arbitri, et multo magis iudicis.

L. Fin. Cod. *de Receptis arbitris* dicitur: « Sancimus, mulieres, suae pudicitiae memores, et operum, quae eis natura permisit, et a quibus eas iussit abstinere, licet summae, atque optimae opinionis constitutae, in se arbitrium susceperint, vel si fuerint patronae, etiamsi inter libertas suam interposuerint audientiam, ab omni iudiciali agmine separari, ut ex earum electione nulla poena, nulla parti exceptio adversus iustos earum contemptores habeatur ».

18. Multo minus etiam feminis congruunt illa officia quae non exercentur sine publicis colluctationibus, sine mille artificiis, nec rite exercentur sine amplissima scientia rerum publicarum, et rerum internationalium. Mitis feminarum indoles, debile eorum ingenium, domestica earum vita politica haec officia, uti etiam bellica officia, aversatur. « Mulieres, ait S. Th. (in 1. ad Cor. c. 14. lect. 7.), subditae sunt, et non praesunt, quia deficiunt ratione, quae est maxime necessaria praesidenti. Et ideo dicit Phil., Polit. l. 4. c. 11., quod corruptio regiminis est, quando regimen pervenit ad mulieres ».

19. Medici autem officium, nisi de obstetricia arte exercenda et de feminarum morbis forte curandis agatur, mulieris pudicitiae, et eius corporis animique fragilitati certe non convenit; « nec, ut ait Albertus Magnus, honeste discurreret de villa in villam ». (Albert. Magn. In Evang. Matth. I.-21. Oper. vol. 20. pag. 52. ed. Paris. 1893).

20. Si turpe est, ut habetur in Deuter. (25., 5.) feminam indui virili veste, turpius est feminam virilia exercere officia. Turpissimum sane feminae est, quod velit esse vir, uti viro quod velit esse femina. Imp. Leonis Const. 48. *Ne mulieres in contractibus testimonium praebeant,* haec inter alia habet: « Crebrum in virorum oculos occursum mulieri dehonestamentum esse, pudicam vero et honestam eiusdem rei fugam efficere... Quorsum in negotia publica mulierum prodiret testimonium? Et sane quomodo praeter absurditatem ingentem, hoc naturae etiam finium, quibus virilis muliebrisque sexus determinati sunt, tum confusionem non continet?... Quod enim hoc aliud, nisi contumelia, et ea quidem gravissima erit, si quarum rerum tractatio virorum maxime propria est, ad illas sexus etiam femineus procederet? ».

21. Officium quod maxime feminis congruere videtur, officium est institutricis puerorum et puellarum. Officium hoc, si simul coniungat et litterarum magisterium, et, pro puellis, etiam domesticorum et femineorum laborum; maxima cum utilitate a feminis exercetur. Earum proprium officium est; proxime enim accedit officio matrisfa-

milias et illud coadiuvat et supplet. Et mulier, ut iam ab initio dictum est, ex generali naturae intentione ad viri adiutorium in filiorum procreatione et educatione fuit destinata.

22. Opportunitas ergo feminis danda est, ut illae quae ingenio polleant et idoneitate non solum domesticae verum etiam extradomesticae culturae incumbere possint, sive quoad altiora litterarum et scientiarum studia aggredienda, sive quod inferiores artes addiscendas. Quare et ad mulierum naturalem verecundiam tutandam et ad pericula avertenda contra religionem et bonos mores, quae ex communi cum maribus consuetudine haberentur, peculiares pro ipsarum instructione scholae et academiae, ac peculiares officinae, essent instituendae, quod revera nonnullis in locis iam fit. Et hac eadem ratione, labores ipsae deinde et officia praestare deberent semper in locis, quantum fieri possit, separatis a viris.

Nunquam autem nimio labore essent onerandae, neque iusta, quia feminae, defraudandae essent mercede, qua in re civilis legis est eas protegere.

23. Operae pretium est, antequam ad alia transeamus, quae hactenus exposita sunt, confirmare auctoritate S. Ioannis Chrysostomi. In Homilia enim: *Laus Maximi, et quales ducendae uxores,* par. 4. propria viri et mulieris officia S. Doctor accuratissime recenset, quasi scriberet hodie de exorta feminismi quaestione: « Mulieris, ait, unum est officium, ut parta custodiat, ut conservet reditus et curet rem domesticam: nam idcirco Deus dedit, ut hac in re et in caeteris nobis sit auxilio. Quoniam enim vita haec nostra e duobus constat, e rebus privatis et publicis, suam utrique partem Deus attribuit; femineo quidem generi curam rei domesticae, viris autem negotia publica, forensia, iudicia senatoria, militaria, caetera denique omnia. Non potest mulier hastam torquere aut iaculari spiculum; sed colum potest sumere, et telam texere, et caetera negotia obire egregie. Non potest in senatu sententiam dicere; sed potest de re familiari ferre sententiam, et saepe melius quam maritus prospexit rebus domesticis. Non potest administrare publica; sed pulchre potest educare liberos, quae quidem praecipua est possessio: potest ancillarum malefacta deprehendere, et in officio continere familiam, alias securitates exhibere marito, illumque liberare sollicitudine, dum ipsa domi curat penum, lanificium, culinam, decorem vestium, caeteraque neque decora maribus, neque facilia, si illa sibi usurpare voluerint. Est enim et hoc divinae providentiae, quod is qui in maioribus negotiis est utilis, in minoribus reperitur deterior, ut necessaria sit mulierum opera. Si enim

in utrisque vir praecelleret, facile contemneretur genus femininum: contra si in praestantioribus maior esset usus mulierum, plenae essent insolentia. Quamobrem non commisit uni utraque, ne alterius generis deterior fieret conditio, ut supervacanei, nec tamen ex aequo distribuit officia, ne inter aequatos honore oriretur de principatu contentio, uxoribus non dignantibus, viris, praerogativa cedere: sed quo et concordiae et decori prospiceret ita ordine suas cuique sexui functiones distribuit, ut utilior ac magis necessaria pars viro obtingeret, minor autem et inferior feminae; et ille quidem propter praecipuum suum usum fieret honorabilis; haec vero propter viliora ministeria contra coniugem non insurgeret ». Et in Homil. 61. al. 60., Migne vol. 8. col. 419. seqq. idem S. Doctor docet: « virum, in medio foro, et pro tribunali, externis rebus, quasi fluctibus, agitari; mulierem vero... domi sedere... perpetua frui tranquillitate... adventantemque virum perturbatum sedare, compescere... Nihil utique fortius muliere pia et prudente ut virum informet, eumque animam, ut voluerit, instituto. Non amicos, non doctores, non principes, perinde feret, ut uxorem monentem et consilium dantem. Monitio quippe talis cum quadam voluptate coniuncta est, quod illa multum ametur ».

24. Atque haec hactenus de naturali ordine. Gradum nunc faciamus ad ordinem supernaturalem. A societate civili ad Ecclesiam, a terra ad coelum transeamus.

25. Gloriatur quidem vir Iesu Christo, Domino Nostro, Rege aeterno et Salvatore mundi. Gloriatur mulier Beata Virgine Maria, Domina Nostra, Regina coeli, et apud Deum Mediatrice. Iesus Christus in coelum ascendit anima et corpore. Beata etiam V. Maria anima et corpore in coelum assumpta est.

Quanta quidem non est dignitas et nobilitas alicuius familiae, si in eius progenie maximum quidem Princeps, Rex, Imperator connumeretur. Hinc facile patet summus honor humano generi factus a Deo, humanam sibi hypostatice assumens naturam in Persona Filii unigeniti Patris. *Et Verbum caro factum est.* Ioann. 1., 14. Iamvero, si Filius Dei virum suscepit, unde vir inde honoratissimus; idem Filius Dei natus ex femina est; unde femina etiam magno in honore est. *Beatam me dicent omnes generationes.* Luc.

26. Pro mulieribus aeque ac pro viris Christus mortuus est. Ac si S. Ioannes stabat iuxta Crucem Domini, iuxta eandem Domini Crucem stabant etiam Beata Virgo Maria aliaeque piae mulieres. Ac a mortuis Christus resurgens mulieribus aeque ac viris sese manifestavit, et suae Beatissimae Matri ac Mariae Magdalenae primum ap-

paruit. Si Apostoli, si Discipuli Christum docentem secuti sunt, piissimae etiam mulieres eum docentem dociles audierunt, sollicitae ei ministrabant, et usque ad sepulturam eum prosecutae sunt. Et etiam post mortem et sepulturam Domini Nostri Iesu Christi, mulieres sunt, quae maximo cum honore apparent, animi non exigua dilectionem et fortitudinem prae se ferentes.

27. Et post Christi Ascensionem in caelum ipsi Christi Apostoli « erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus et cum Maria matre eius et fratribus eius ». Act. 1., 14. Mulieri Samaritanae prima vice Christus explicite asseruit, se esse Messiam promissum: « Ego sum, qui loquor tecum ». Ioann. 4., 26. Primum item miraculum a Christo peractum est in nuptiis Canae Galilaeae, « et manifestavit gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli eius ». Ioann. 2., Mulieris autem conditionem maxime extollit Christus, non tantum sua nuptiis praesentia, sed matrimonium extollendo ad supernaturalem sacramenti dignitatem, et, abrogato divortio ac polygamia, matrimonii constituens unitatem et indissolubilitatem.

28. Saeculorum autem decursu, quam plures splendent viri, eximia sanctitate, plurimae etiam fulgent mulieres, praestantissima sanctitate. In Canone Missae martyres viri celebrantur, martyres mulieres quoque non minori laude commemorantur. In Sanctorum etiam Litaniis, Sancti viri, Sanctae foeminae invocantur.

29. In ecclesia tamen mulieres sunt utique in inferiore conditione. Ab Ecclesiae hierarchia omnino excluduntur. Uti sacra carent ordinis potestate, ita quoque carent ecclesiastica iurisdictione, et a sacro apostolatus ministerio arcentur. Solemne est Apostoli edictum: « Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Docere autem mulieri non permitto... sed esse in silentio ». 1. Tim. 2., 11. 12. Et iterum: « Mulieres in ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit ». 1. ad Cor, 14., 34. « Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia ». Ib. v. seq. Verum plures etiam mulieres a Deo electae sunt, ut, earum operâ, et Dei gloria et animarum salus in Ecclesia promoveretur. S. Birgitta, S. Clara, S. Theresia, S. Geltrudes, S. Maria Magdalena de Pazzis, S. Catharina Senensis, S. Ioanna Francisca de Chantal, aliaeque quam plures, et sanctissimae et zelantissimae mulieres, mirum in modum suis precibus, suisque operibus ad salutem procurandam animarum, et ad Ecclesiae prosperitatem et incrementum cooperatae sunt. Plures quidem viri religiosos virorum ordines fundarunt in Ecclesiae subsidium; sed plures etiam mulieres religiosos mu-

lierum ordines fundarunt, in magnum Ecclesiae decorem. Recentiora feminarum Instituta quot et quanta non exercent piae beneficentiae et christianae charitatis opera, quae nonnisi ad animarum bonum tendunt et ad Iesu Christi Nomen propagandum! Religiosae Sorores, quae curam habent vere maternam senum, quae infirmis etiam contagiosis morbis sedulam praestant assistentiam, quae hospitia recipiunt orphanas puellas, omni humano auxilio destitutas, quae muliebres labores, litterariam et religiosam instructionem plebeiis aeque ac nobilibus adolescentibus impertiunt, quae inter ipsos milites in bellorum campis versantur, militum fortitudinem aemulantes et superantes, nonne iure merito ipsorum Sacerdotum et Apostolicorum Missionariorum dignissimae sunt adiutrices? Heroicae profecto Virgines sunt, heroicorum virorum sociae, quarum lampades die noctuque splendent accensae, eximiae caritatis flammis relucentes.

30. Fuerunt etiam olim in Ecclesia diaconissae, quae consecrabantur non solum ad servandam castitatem, verum etiam ad ecclesiastica quaedam obeunda officia. Exercebantur haec officia circa feminas et analoga erant diaconorum officiis circa viros. Ab ipsomet Apostolo institutae fuerunt, qui in prima Epistola ad Timotheum, capite tertio et quinto, docet dotes et requisita diaconissarum, correspondentia dotibus et requisitis diaconorum, et in Epistola ad Romanos capite decimo sexto commendat « Foeben sororem nostram, *quae est in ministerio ecclesiae,* quae est in Cenchris », id est quae erat diaconissa, διάκονος τῆς Ἐκκλησίας. Et statim addit Apostolus: « Ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis; et assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit: *etenim ipsa quoque astitit multis, et mihi ipsi* ». Foeben igitur *commendat* Apostolus non solum *quia soror nostra,* idest propter fidei et Religionis communionem, sed etiam *propter ministerium,* apud Ecclesiam, id est Congregationem fidelium christianorum: neque solum *quia sancta,* sed etiam *quia opem multis Christianis tulit,* et ipsi Paulo. Praeterea in eadem Epistola eodemque capite, praeter plures alios viros, insignes etiam salutat feminas, propter insignem earum laborem et conspicua opera: « Salutate Priscam et Aquilam adiutores meos in Christo. Qui pro anima mea suas cervices supposuerunt ». Prisca et Aquila, uxor et vir *adiutores* Pauli fuerunt in Evangelio annuntiando, quia in fidem propagandam operam suam navarunt. Neque hoc tantum, sed et mortis periculo pro salvanda vita Pauli se exposuerunt. Itemque salutat Paulus « Mariam, quae multum laboravit », scilicet erga Romanos in Evangelio introducendo, multumque studuerat et propensa erat in eorum spirituali salute procu-

randa. Salutat pariter « Tryphaenam et Tryphoram, quae laborant in Domino... Persidem charissimam, quae multum laboravit in Domino ». Et subiungit: « Salutate Rufum, electum in Domino, et matrem eius et meam ». Labor hic in Domino est opera, quae a fidelibus exhibetur pro Christi Evangelio, et quam egregie hae feminae praestiterant. Matrem autem Rufi suam etiam appellat, quia beneficia ab ea acceperat, et quod proprio filio carne, Paulo subsidio fuit.

31. Quoad igitur propriam sanctitatem procurandam, et aeternam gloriam adipiscendam, nulla quidem est distinctio inter virum et feminam. In Christo « non est masculus neque femina. Omnes enim unum sunt in Christo ». Ad Gal. 3., 28. Eadem est viri et feminae destinatio ad fidem, ad gratiam, ad gloriam. Uterque, vir et femina, Dei filiationem acquirere, et aeternae vitae hereditatem capere potest. Uterque, vir et femina, et ad communem sanctitatem et ad christianam perfectionem adspirare et pervenire potest. Unde utriusque quoad propriam procurandam animae salutem eadem sunt officia, eadem iura. Et vir et mulier suum habent locum inter Angelos in coelorum regno. Et tunc « neque nubent, neque nubentur, sed erunt, sicut Angeli Dei in coelo ».

Vera igitur feminae nobilitas et dignitas ex doctrina Ecclesiae est repetenda, minime vero ex erroneis placitis materialismi et epicureismi recentioris. Fuit quidem Christiana Religio, quae omnibus hominibus humanam dixerim conditionem restituit, veram civitatum civilitatem propugnavit, propagavit, contra immanem hominum servitutem, quantum potuit, adlaboravit semper, verbo et opere. Ac feminarum praesertim defensio, earumque dignitatis custodia et incrementum Ecclesiae sane in primis debetur. Sedula enim custos doctrinae conditoris sui, qui docet omnes et viros et feminas eadem creatos origine, eodem redemptos pretio, ad eadem omnes vocatos aeternam beatitatem, mulierum quoque causam defendendam semper suscepit. Si mulier anteactis aetatibus oppressa fuit et tractata uti ancilla, et fere uti res, ac nonnisi uti voluptatis instrumentum, eam tamen Ecclesia semper habuit in honore, eiusque tuita semper honorem est, profligata polygamia, proscripto matrimonio pure civili, matrimonii constanter praedicans sanctitatem. Incessabili Ecclesiae zelo creverunt semper et crescunt pia opera Religionis et Christianae caritatis in subsidium puellarum, viduarum, mulierum omnium, pro illarum religiosa educatione, et litterarum ac artium instructione, nec non pro earum tutanda pudicitia, et vita honeste transigenda. Ecclesiam feminae omnes concelebrare deberent, eam semper laudare et exaltare deberent, verbis

illis Iudaici populi ad Iudith directis: Tu gloria Ierusalem, tu laetitia Israel, tu honorificentia populi nostri. Ex te gloriosum nomen nostrum, ex te laeta vita nostra, ex te summus nobis partus honor. « Et exultaverunt filiae Iudae ». Ps. 96., 9.

Ad n. 700.bis — DE STUDIO DOCTRINAE S. THOMAE

« ...Cum dictum a Nobis esset *praecipue* Aquinatis sequendam philosophiam, non *unice*, nonnulli sibi persuaserunt, Nostrae sese obsequi aut certe non refragari voluntati, si quae unus aliquis e Doctoribus scholasticis in philosophia tradidisset, quamvis principiis S. Thomae repugnantia, illa haberent promiscua ad sequendum. At eos multum animus fefellit. Planum est, cum praecipuum nostris scholasticae philosophiae ducem daremus Thomam, Nos de eius principiis maxime hoc intelligi voluisse, quibus tamquam fundamentis, ipsa nititur. Ut enim illa reiicienda est quorumdam veterum opinio, nihil interesse ad Fidei veritatem quid quisque de rebus creatis sentiat, dummodo de Deo recte sentiatur, siquidem error de natura rerum falsam Dei cognitionem parit; ita sancte inviolateque servanda sunt posita ab Aquinate principia philosophiae, quibus et talis rerum creatarum scientia comparatur, quae cum Fide aptissime congruat; (Contra Gentiles, lib. 2. c. 3. et 2.) et omnes omnium aetatum errores refutantur; et certo dignosci licet quae Deo soli sunt neque ulli praeter ipsum attribuenda (Ib. c. 3. et 1., q. 12. a. 4.; et q. 54. a. 1.); et mirifice illustratur tum diversitas tum analogia quae est inter Deum eiusque opera; quam quidem et diversitatem et analogiam Concilium Lateranense IV. sic expresserat: " inter Creatorem et creaturam non potest tanta similitudo notari, quin inter eos maior sit dissimilitudo notanda ,, (Decretalis IIa. *Damnamus ergo*, etc. Cfr. S. Thom. Quaest. Disp. De scientia Dei, art. 11.). — Ceterum, his Thomae principiis, si generatim atque universe de iis loquamur, non alia continentur, quam quae nobilissimi philosophorum ac principes Doctorum Ecclesiae meditando et argumentando invenerant de propriis cognitionis humanae rationibus, de Dei natura rerumque ceterarum, de ordine morali et ultimo vitae fine assequendo. Tam praeclaram autem sapientiae copiam, quam hic a maioribus acceptam sua prope angelica facultate ingenii perpolivit et auxit et ad sacram do-

ctrinam in mentibus humanis praeparandam, illustrandam tuendamque (In librum Boethii De Trinitate, quaest. 2. art. 3.) adhibuit, nec sana ratio vult negligi nec Religio patitur ulla ex parte minui. Eo vel magis quod si catholica veritas valido hoc praesidio semel destituta fuerit, frustra ad eam defendendam quis adminiculum petat ab ea philosophia, cuius principia cum *Materialismi, Monismi, Pantheismi, Socialismi* variisque *Modernismi* erroribus aut communia sunt aut certe non repugnant. Nam quae in philosophia Sancti Thomae sunt capita, non ea haberi debent in opinionum genere, de quibus in utramque partem disputare licet, sed velut fundamenta in quibus omnis naturalium divinarumque rerum scientia consistit: quibus submotis aut quoquo modo depravatis, illud etiam necessario consequitur, ut sacrarum disciplinarum alumni ne ipsam quidem percipiant significationem verborum, quibus revelata divinitus dogmata ab Ecclesiae magisterio proponuntur.

Itaque omnes qui philosophiae et sacrae theologiae tradendae dant operam, illud admonitos iam voluimus, si ullum vestigium, praesertim in metaphysicis, ab Aquinate discederent, non sine magno detrimento fore. — Nunc vero hoc praeterea edicimus, non modo non sequi Thomam, sed longissime a Sancto Doctore aberrare eos, qui, quae in ipsius philosophia principia et pronuntiata maiora sunt, illa perverse interpretentur aut prorsus contemnant. Quod si alicuius auctoris vel sancti doctrina a Nobis Nostrisve Decessoribus unquam comprobata est singularibus cum laudibus, atque ita etiam, ut ad laudes suasio iussioque adderetur eius vulgandae et defendendae, facile intelligitur eatenus comprobata, qua cum principiis Aquinatis cohaereret aut iis haudquaquam repugnaret.

Haec declarare et praecipere Apostolici officii duximus, ut in re maximi momenti, quotquot sunt ex utroque Clero, saeculari et regulari, mentem voluntatemque Nostram et penitus perspectam habeant, et ea, qua par est, alacritate diligentiaque efficiant. Id autem peculiari quodam studio praestabunt christianae philosophiae sacraeque theologiae magistri, qui quidem probe meminisse debent non idcirco sibi factam esse potestatem docendi, ut sua opinionum placita cum alumnis disciplinae suae communicent, sed ut iis doctrinas Ecclesiae probatissimas impertiant.

Iam, quod proprie attinet ad sacram theologiam, huius quidem disciplinae studium semper eius luce philosophiae, quam diximus, illustratum esse volumus, sed in communibus seminariis clericorum, modo idonei praeceptores adsint, adhibere liceat eorum libros aucto-

rum, qui, derivatas de Aquinatis fonte doctrinas, compendio exponunt; cuius generis libri suppetunt, valde probabiles.

At vero ad colendam altius hanc disciplinam, quemadmodum coli debet in Universitatibus studiorum magnisque Athenaeis atque etiam in iis omnibus Seminariis et Institutis, quibus potestas facta est academicos gradus conferendi, omnino oportet, veteri more, qui numquam excidere debuerat, revocato, de ipsa *Summa Theologica* habeantur scholae: eo etiam, quia, hoc libro commentando, facilius erit intelligere atque illustrare solemnia Ecclesiae docentis decreta et acta, quae deinceps edita sunt. Nam post beatum exitum Sancti Doctoris, nullum habitum est ab Ecclesia Concilium, in quo non ipse cum doctrinae suae opibus interfuerit...

Itaque " ut genuina et integra S. Thomae doctrina in scholis floreat, quod Nobis maxime cordi est ,, ac tollatur iam " illa docendi ratio, quae in magistrorum singulorum auctoritate arbitrioque nititur ,, ob eamque rem " mutabile habet fundamentum, ex quo saepe sententiae diversae atque inter se pugnantes oriuntur... non sine magno scientiae christianae detrimento ,, (Leonis XIII. Epist. *Qui te,* dat. die 19. Iunii 1886.), Nos volumus, iubemus, praecipimus, ut qui magisterium sacrae theologiae obtinent in Universitatibus, magnis Lyceis, Collegiis, Seminariis, Institutis, quae habeant ex apostolico indulto potestatem gradus academicos et lauream in eadem disciplina conferendi, *Summam Theologicam* S. Thomae tamquam praelectionum suarum *textum* habeant, et latino sermone explicent: in eoque sedulam ponant operam ut erga illam auditores optime afficiantur. — Hoc in pluribus Institutis laudabiliter iam est usitatum; hoc ipsum Ordinum Religiosorum Conditores sapientissimi in suis studiorum domiciliis fieri voluerunt, Nostris quidem Decessoribus valde probantibus: nec, qui post Aquinatis tempora fuerunt, Sancti homines alium sibi summum doctrinae magistrum habuerunt, nisi Thomam. Sic autem, et non aliter, fiet ut non modo in pristinum decus revocetur theologia, sed et sacris omnibus disciplinis suus ordo suumque pondus restituatur, et quidquid intelligentia et ratione tenetur, quodammodo revirescat.

Quare nulla in posterum tribuetur cuiquam Instituto potestas conferendi academicos in sacra theologia gradus, nisi quod hic a Nobis praescriptum est sancte apud ipsum servetur. Instituta vero seu *Facultates,* Ordinum quoque et Congregationum Regularium, quae legitime iam huiusmodi potestatem habeant academicos in theologia gradus aut similia documenta conferendi vel tantum intra domesticos

fines, eadem privabuntur privataeque habendae erunt, si post tres annos, quavis de causa etiamsi minime voluntaria, huic praescriptioni Nostrae religiose non obtemperarint.

Atque haec statuimus, contrariis quibuslibet non obstantibus ». Pius X. M. P. *Doctoris Angelici* 29. Iun. 1914. Pro Italia et Insulis adiacentibus. A. A. S. v. 6. p. 336, seqq.

THESES CONTENTAE IN DOCTRINA S. THOMAE

« Postquam sanctissimus Dominus noster Pius Papa X. Motu Proprio *Doctoris Angelici,* edito die XXIX. Iunii MCMXIV. salubriter praescripsit, ut in omnibus philosophiae scholis principia et maiora Thomae Aquinatis pronuntiata sancte teneantur, nonnulli diversorum Institutorum magistri huic sacrae Studiorum Congregationi theses aliquas proposuerunt examinandas, quas ipsi, tamquam ad praecipua sancti Praeceptoris principia in re praesertim metaphysica exactas, tradere et propugnare consueverunt.

Sacra haec Congregatio, supra dictis thesibus rite examinatis et sanctissimo Domino subiectis, de eiusdem Sanctitatis Suae mandato, respondet, eas plane continere sancti Doctoris principia et pronuntiata maiora.

Sunt autem hae:

I. Potentia et actus ita dividunt ens, ut quidquid est, vel sit actus purus, vel ex potentia et actu tamquam primis atque intrinsecis principiis necessario coalescat.

II. Actus, utpote perfectio, non limitatur nisi per potentiam, quae est capacitas perfectionis. Proinde in quo ordine actus est purus, in eodem nonnisi illimitatus et unicus exsistit; ubi vero est finitus ac multiplex, in veram incidit cum potentia compositionem.

III. Quapropter in absoluta ipsius esse ratione unus subsistit Deus, unus est simplicissimus, cetera cuncta quae ipsum esse participant, naturam habent qua esse coarctatur, ac tamquam distinctis realiter principiis, essentia et esse constant.

IV. Ens, quod denominatur ab esse, non univoce de Deo ac de creaturis dicitur, nec tamen prorsus aequivoce, sed analogice, analogia tum attributionis tum proportionalitatis.

V. Est praeterea in omni creatura realis compositio subiecti subsistentis cum formis secundario additis, sive accidentibus: ea vero, nisi *esse* realiter in essentia distincta reciperetur, intelligi non posset.

VI. Praeter absoluta accidentia est etiam relativum, sive *ad aliquid*. Quamvis enim *ad aliquid* non significet secundum propriam rationem aliquid alicui inhaerens, saepe tamen causam in rebus habet, et ideo realem entitatem distinctam a subiecto.

VII. Creatura spiritualis est in sua essentia omnino simplex. Sed remanet in ea compositio duplex: essentiae cum esse et substantiae cum accidentibus.

VIII. Creatura vero corporalis est quoad ipsam essentiam composita potentia et actu; quae potentia et actus ordinis essentiae, materiae et formae nominibus designantur.

IX. Earum partium neutra per se esse habet, nec per se producitur vel corrumpitur, nec ponitur in praedicamento nisi reductive ut principium substantiale.

X. Etsi corpoream naturam extensio in partes integrales consequitur, non tamen idem est corpori esse substantiam et esse quantum. Substantia quippe ratione sui indivisibilis est, non quidem ad modum puncti, sed ad modum eius quod est extra ordinem dimensionis. Quantitas vero, quae extensionem substantiae tribuit, a substantia realiter differt, et est veri nominis accidens.

XI. Quantitate signata materia principium est individuationis, id est, numericae distinctionis, quae in puris spiritibus esse non potest, unius individui ab alio in eadem natura specifica.

XII. Eadem efficitur quantitate ut corpus circumscriptive sit in loco, et in uno tantum loco de quacumque potentia per hunc modum esse possit.

XIII. Corpora dividuntur bifariam: quaedam enim sunt viventia, quaedam expertia vitae. In viventibus, ut in eodem subiecto pars movens et pars mota per se habeantur, forma substantialis, animae nomine designata, requirit organicam dispositionem, seu partes heterogeneas.

XIV. Vegetalis et sensilis ordinis animae nequaquam per se subsistunt, nec per se producuntur, sed sunt tantummodo ut principium quo vivens est et vivit, et cum a materia se totis dependeant, corrupto composito, eo ipso per accidens corrumpuntur.

XV. Contra, per se subsistit anima humana, quae, cum subiecto sufficienter disposito potest infundi, a Deo creatur, et sua natura incorruptibilis est atque immortalis.

XVI. Eadem anima rationalis ita unitur corpori, ut sit eiusdem forma substantialis unica, et per ipsam habet homo ut sit homo et animal et vivens et corpus et substantia et ens. Tribuit igitur anima

homini omnem gradum perfectionis essentialem; insuper communicat corpori actum essendi, quo ipsa est.

XVII. Duplicis ordinis facultates, organicae et inorganicae, ex anima humana per naturalem resultantiam emanant; priores, ad quas sensus pertinet, in composito subiectantur, posteriores in anima sola. Est igitur intellectus facultas ab organo intrinsece independens.

XVIII. Immaterialitatem necessario sequitur intellectualitas, et ita quidem ut secundum gradus elongationis a materia, sint quoque gradus intellectualitatis. Adaequatum intellectionis obiectum est communiter ipsum ens; proprium vero intellectus humani in praesenti statu unionis, quidditatibus abstractis a conditionibus materialibus continetur.

XIX. Cognitionem ergo accipimus a rebus sensibilibus. Cum autem sensibile non sit intelligibile in actu, praeter intellectum formaliter intelligentem, admittenda est in anima virtus activa, quae species intelligibiles a phantasmatibus abstrahat.

XX. Per has species directe universalia cognoscimus; singularia sensu attingimus, tum etiam intellectu per conversionem ad phantasmata; ad cognitionem vero spiritualium per analogiam ascendimus.

XXI. Intellectum sequitur, non praecedit, voluntas, quae necessario appetit id quod sibi praesentatur tamquam bonum ex omni parte explens appetitum, sed inter plura bona, quae iudicio mutabili appetenda proponuntur, libere eligit. Sequitur proinde electio iudicium practicum ultimum; at quod sit ultimum, voluntas efficit.

XXII. Deum esse neque immediata intuitione percipimus, neque a priori demostramus, sed utique a posteriori, hoc est, per ea quae facta sunt, ducto argumento ab effectibus ad causam: videlicet, a rebus quae moventur et sui motus principium adaequatum esse non possunt, ad primum motorem immobilem; a processu rerum mundanarum e causis inter se subordinatis, ad primam causam incausatam; a corruptibilibus quae aequaliter se habent ad esse et non esse, ad ens absolute necessarium; ab iis quae secundum minoratas perfectiones essendi, vivendi, intelligendi, plus et minus sunt, vivunt, intelligunt, ad eum qui est maxime intelligens, maxime vivens, maxime ens; denique, ab ordine universi ad intellectum separatum qui res ordinavit, disposuit, et dirigit ad finem.

XXIII. Divina Essentia, per hoc quod exercitae actualitati ipsius *esse* identificatur, seu per hoc quod est ipsum Esse subsistens, in sua veluti metaphysica ratione bene nobis constituta proponitur, et per hoc idem rationem nobis exhibet suae infinitatis in perfectione.

XXIV. Ipsa igitur puritate sui *esse,* a finitis omnibus rebus secernitur Deus. Inde infertur primo, mundum nonnisi per creationem a Deo procedere potuisse; deinde virtutem creativam, qua per se primo attingitur ens in quantum ens, nec miraculose ulli finitae naturae esse communicabilem; nullum denique creatum agens in esse cuiuscumque effectus influere, nisi motione accepta a prima Causa.

Datum Romae, die 27. Iulii 1913.».

Ad n. 742. seqq. — DE PROCURATIONE ABORTUS

1. Abortus communiter definitur: *eiectio* foetus immaturi. Dicitur *immaturi,* i. e. nondum ad vitalem nativitatem apti, talibus temporis gestationis circumstantiis, ut foetus quamvis vivus adhuc in lucem prodeat, necessario tamen cito mori debeat. Quare, ut patet, idem reapse non est, *abortus* ac mera *partus acceleratio.* In partus acceleratione foetus immaturus non est, et quamvis in lucem prodeat ante completum gestationis tempus, potest tamen *naturaliter* vivere. Sane sunt qui abortum cum mera partus acceleratione perperam confundunt. Hoc ideo faciunt, discedentes a communi theologorum loquendi modo, ut facilius concludant, mera partus acceleratione, liceitatem directae procurationis abortus. Omnis abortus est quaedam partus acceleratio, sed non mera partus acceleratio: omnis acceleratio partus vero abortus non est. Abortus proprie locum habet septem prioribus gestationis mensibus; reliquis duobus mensibus mera partus acceleratio est, communiter loquendo et *ex generali regula.*

2. Dicitur praeterea *eiectio* foetus; quare abortus proprie distinguitur a qualibet actione, quae *per se primo* non sit *eiectiva* foetus, sed *laesiva* eiusdem foetus, qualis est chirurgica illa operatio, quae *craniotomia* et *embryotomia* appellatur propterea quod *caesio* sit *cranii* infantis, vel *foetus,* ad eum ex matris utero extrahendum.

Ex generali regula. Absolute loquendo, foetus extra uterum vivere potest post sex menses, sex menses cum dimidio, et etiam ante hunc terminum, si extraordinaria adsint media foetum alendi. Sed, ut morale excludatur periculum mortis foetus, terminus expectandus est septem mensium.

3. Eiectio foetus dupliciter procurari potest: 1.° *directe* et *per se,* 2.° *indirecte* et *per accidens.* Habetur *directa* procuratio abortus

seu eiectionis foetus, applicando medium seu medicamentum *per se* efficax et per se *primo* ordinatum ad expellendum foetum, uti sunt causae illae *locales,* quae in uterum actionem habent ad expellendum foetum, uti scissio seu disruptio, ope alicuius instrumenti, secundinae, seu coriaceae illius membranae, in qua foetus clauditur, et humore natat, quo subtracto, ibi vivere amplius non possit, sed necessario eiicitur. Quare *directa* procuratio abortus hic intelligitur non tantum *directa intentione*, quatenus quis foetus eiectionem intendat, sed directa etiam *actione* exteriore, quatenus haec per se primo ad foetum expellendum efficaciter tendat. *Indirecta* procuratio abortus habetur applicando medium vel medicamentum *per se primo* ordinatum ad sanitatem conferendam matri, ex quo tamen *sequatur* etiam expulsio foetus, vel etiam adhibendo medium vel medicamentum, ex quo *aeque* habeatur sanitas matris et foetus expulsio. Prioris generis sunt pharmaca quaedam irritantia et violentia, quae per se primo tendunt, propria efficacia, ad pravos humores et pravas morbi dispositiones corrigendas, consequenter vero abortum etiam procurant. Posterioris generis sunt ea remedia, quae fibrarum relaxationem causant, ut balneum, sanguinis fluxus et emissio; unde simul dum sanitati consulitur, abortus producitur, una eademque causa. *Indirecta* haec procuratio abortus, indirecta est *actione* simul et *intentione*. Verum nihil prohibet, quominus possit quis directa intentione ad abortum procurandum adhibere medium indifferens de se, et ad alium honestum finem per se ordinatum.

4. Ex communi veterum doctorum sententia, atque ex praxi S. Poenitentiariae, foetus dicitur animari spatio 40. dierum, si masculus, 80. si femina. Ex plurium recentiorum placito, nulla facta sexus distinctione, foetus dicitur animari ab ipsa conceptione, statim ac ipse incipit formari, quod quidem contingere censent statim ab ovuli foecundatione. Horum ratio ea est, quod ex factis experimentis constet, vel ab initio conceptionis foetum vivere, et vitae signa suo motu edere. Sed haec ratio rem non demonstrat, aliud enim est, quod foetus vivat, aliud quod vivat anima rationali. Quare adhaeremus hac in re doctrinae S. Thomae, quae nullo pacto obsoleta est, ut plures praetendunt. Primo anima sola vegetativa embryonem informat, et sic sufficienter explicantur phoenomena omnia motus et vitae, quae ab initio in embryone observantur. Deinde, embryone ad maiorem perfectionem pervento, anima sensitiva succedit, per quam vegetativa expellitur. Etenim « cum generatio unius semper sit corruptio alterius, necesse est dicere, quod... quando perfectior forma advenit, fit corruptio prioris;

ita tamen quod sequens forma habeat quidquid habebat prima, et adhuc amplius; et sic per multas generationes et corruptiones pervenitur ad ultimam formam substantialem, tam in homine quam in aliis animalibus... Sic igitur dicendum est, quod anima intellectiva creatur a Deo in fine generationis humanae, quae simul est et sensitiva et nutritiva, corruptis formis praeexistentibus ». S. Thom. 1. p. q. 118. a. 2. ad 2. Cf. Contra Gent. l. 2. C. 90. Neque vero in re praesenti spernenda haec quaestio est, vel nimia facilitate asserendum est tamquam certum id quod certum non est, cum agatur de ipsa vita matris et de corporali ac spirituali etiam vita infantis tuenda, stante hinc inde iurium gravissimorum collisione. Quaerit S. Alph. l. 3. n. 394. quaesito III. quandonam censeatur proles anima informata, et ait: « damnata fuit prop. 25. ab Innoc. XI., quae dicebat: *Videtur probabile omnem foetum quandiu in utero est, carere anima rationali, et tunc primum incipere eandem habere, cum paritur; ac consequenter in nullo abortu homicidium committi.* E converso *male* dixerunt aliqui foetum in primo instanti, quo concipitur, animari, quia foetus *certe* non animatur antequam sit formatus, ut colligitur ex S. Script. Exod. 21., ubi iuxta versionem 70. dicitur: *Qui percusserit mulierem praegnantem, et illa abortum fecerit, si nondum erat formatus, mulctabitur pecunia. Certum* est itaque foetum non statim animari ».

Confirmatur ex *Thesibus in doctrina S. Thomae contentis, et recentissime probatis.* Anima enim requirit organicam dispositionem, seu partes heterogeneas. Thes. 13. Anima humana tunc a Deo creatur et corpori infunditur, cum subiectum sufficienter dispositum sit. Thes. 15. S. C. Studior. 27. Iul. 1914., A. A. S. v. 6. p. 385.

5. Licet *aliquando indirecte* abortum procurare, seu potius permittere, subministrando videlicet matri, morbo gravi laboranti, remedia morbo curando *per se* idonea, etsi *consequenter* abortus sequi possit, vel remedia *aeque* per se idonea morbo curando, ac foetui nociva. — Prob. 1.° ex communi theologorum doctrina. S. Alph. l. 3. n. 394., Struggl Tr. 7. q. 3. n. 15., Sanchez de Matr. l. 9. D. 20. n. 13. seqq., Diana Tr. 6. de abortu Res. 38. seqq., Gury n. 402., Scavini, etc. 2.° Nam quando remedium aliquod, seipso unaque et eadem efficacia, utrumque effectum simul producere potest, sanandi matrem et prolem occidendi, sive primario sanitas matris et consequenter abortus sequatur, sive hi effectus sint sibi invicem paralleli, unus non assumitur necessario *re* aut *intentione* tamquam medium ad alium procurandum. Ergo adest tunc casus actionis bonae aut indifferentis, ex qua sequitur duplex effectus unus bonus, alter vero malus, quam fas est

ponere, si finis agentis sit honestus, pravum scilicet effectum non intendat, et adsit causa proportionate gravis.

6. Hinc dicitur, *licet aliquando,* si nempe agatur de morbo lethali matris, cuius vita servanda, causa proportionate gravis est respectu *vitae temporalis* prolis. « Certum est, inquit S. Alph. l. c., apud omnes licitum esse remedium praebere praegnanti, directe ad eam curandam etiam cum periculo abortus, si morbus est mortalis, secus si non esset talis »; et inferius: « Si (remedium) tendat directe ad servandam vitam matris, ut esset purgatio corporis, scissio venae, balneum, etc. haec *certe* licita sunt, *quando aliter certo moraliter* iudicatur mater cum prole moritura »; nempe remedio non adhibito; vel quando aequale esset periculum abortus, sive remedium adhibeatur sive non, vel quando moraliter certo constet foetum nondum esse animatum, ut saltem pro prioribus conceptionis diebus teneri potest. 1. Reg. 1., 19. 20. Ratio est, quia consulitur tunc saluti matris sine maiori periculo prolis, et « quia, ut habet Busembaum apud eundem S. Alph. l. c.; in pari necessitate mater potest magis prospicere sibi quam proli ». Et *par* est necessitas, nam nulla quidem adest spes baptismum proli procurandi in primo et tertio casu; spes illa vero in secundo casu aequalis est.

7. E contrario *par* non est necessitas, quando certa quidem est mors matris, si medicinam non sumat; sed si eam sumat, certa est mors prolis non solum temporalis sed etiam aeterna, quia baptismus ministrari ei non poterit, qui vero certo ei posset ministrari, si mater a medicina abstineret; quia proles certo mortuae matri supervivet: et tunc « tenetur utique mater ex ordine charitatis abstinere a medicina, et praeferre suae vitae corporali vitam spiritualem prolis ». Ita S. Alphonsus l. c., qui ibid. pergit inquiens: « sic etiam ex eadem charitate tenetur abstinere, quando dubitatur de salute matris et prolis », quando nempe dubitatur, an pereunte matre, proles possit supervivere et baptizari. Et idem S. Doctor mox addit: « Et etiamsi mors matris esset moraliter certa, si non sumat remedium, nec etiam tunc auderem ei medicinam permittere, *si aliqua rationabilis spes affulgeret,* quod, mortua matre, proles superviveret et baptizari posset: quia nemini licet, ad tuendam suam vitam temporalem, positive exponere proximum in necessitate constitutum, periculo mortis aeternae. Secus vero puto dicendum cum Sylv., Tourn., etc. et communi, *si nulla spes rationabilis esset* de vita prolis post mortem matris, ita ut possit illa deduci ad baptismi gratiam; quia tunc non videtur caritas obligare matrem in extrema necessitate positam, ut vitam suam ne-

gligat, a remediis abstinendo, ob exiguam et remotissimam spem vitae prolis ».

8. « Atque hic ad praxim quod attinet, animadvertit idem S. Doctor, l. c. medicos quoad pharmaca prestanda matribus, non esse scrupulose angendos, eo quod probabilissimum sit rarissimum esse casum, et moraliter impossibilem, ut pene miraculum sit, quod, pereunte matre, proles supervivat, ut baptismum recipere possit ». Attamen ea res non adeo negligenda est; quia non semel etiam accidit, quod ob peritiam chirurgorum statim ac spiritum mater exhalaverit, inciso matris utero, proles viva extracta fuerit et baptizata.

Licita consequenter est *mera acceleratio partus,* quando nempe foetus extra uterum, *ex ordinarie contingentibus,* vivere poterit, et dummodo serio et opportune foetus et matris vitae, quantum fieri poterit provideatur, et gravis adsit necessitas praedictae accelerationis, sive necessitas sit ex parte vitae matris, sive ex parte vitae ipsius prolis.

9. Nullo unquam casu vel causa *licet directe* procurare abortum, etiamsi foetus supponeretur adhuc inanimatus. — Prob. Etenim 1.° si sermo sit de directa procuratione abortus improprie talis, nempe per media vel medicamenta, quibus ad foetum vel infantem *laedendum* ac perimendum *directe* tenditur, ut ex. gr. cum medici ope forcipis cranium infantuli in ipso matris utero conterunt, ad mortuum foetum postea violenter extrahendum; verissimum habetur homicidium, *directe* intentum, et *directe* exercitum, quod nunquam licet.

10. Neque vero valet ullo modo dicere, quod revera non intenditur mors infantis, sed sanitas matris. Nam, quamvis explicite non intendatur mors infantis, implicite tamen ea intenditur; siquidem illa chirurgica operatio directe foetus seu infantis occisiva est. Quare quaelibet etiam implicita intentio non occidendi infantem facto ipso retractatur, cum de facto infans directe occidatur; et intentio, saltem *in actu exercito,* habetur huiusmodi directae occisionis. Quilibet, humano modo agens, intendit semper facere id quod reapse facit, aliquo saltem modo, vel explicite vel implicite.

11. Neque item valet dicere, quod illa actio non sit directe occisiva foetus. Etenim illa cranii compressio, in infante iam nato, et in homine adulto, certe directe occisiva est infantis et viri. Ergo etiam foetus et infantis utero materno adhuc existentis: non enim mutatur inde natura illius actionis. Atqui, instant adversarii, mutatur: nam illa actio evadit ex illa circumstantia actio mere *extractiva* et *eductiva* foetus et infantis de loco in locum. Sed hoc nihil prorsus est: siqui-

dem illa actio prius natura et tempore est laetaliter *laesiva* et *occisiva;* et deinde extractiva; hoc *medio* foetus et infans extrahitur, cranii lethali compressione; et ita matris vita salvatur. Porro non sunt facienda mala, ut veniant bona.

12. Craniotomiae defensores appellant ad collisionem iurium vitae matris et vitae infantis: et ius matris in ea utpote potius et efficacius praevalere debet. Verum doctrina ista de iurium collisione nulli adversariis adiumento est. Nam in collisione iurium, praevalere utique debet ius potius et efficacius; si praevalere potest, quin medium intrinsece malum assumatur ad illam praevalentiam. Porro in casu, ut praevaleat ius matris eiusque vita servetur, assumitur tamquam medium id quod intrinsece malum est, directa innocentis occisio.

13. Si sermo sit de directa procuratione abortus per media vel medicamenta, quae nonnisi partus praematuram accelerationem directe causant, ex qua proles necessario, ex ipsis naturae legibus morti succumbere debeat, « post animationem id esset directe occidere infantem, quod nunquam licet »: nam positiva actione eiicere infantem *immaturum* extra uterum, est positive subtrahere illi medium institutum ab ipsa natura ad eius vitae conservationem, quod est directe aliquem occidere: « ante animationem vero neque licet id directe procurare, sicut non licet procurare seminis effusionem etiam ad salvandam vitam, in quo casu loqui videtur Tertullianus in Apol. cap. 3.; rationem enim reddit universalem: *homo,* inquit, *est qui futurus est, nam fructus in semine est* ». Lugo de Iust. et Iure Disp. 10. S. 5. n. 130. Quare, cum foetus etiam non animatus ordinetur ad hominem formandum; illius eiectio homicidium anticipatum est. Hinc Ithur. Cas. 21. n. 5. « certo certius, ait, semper esse gravi malitia infectam » directam abortus procurationem.

14. Doctores sunt sane graves et plures, quos sequitur et refert Sanchez de Matr. l. 9. D. 20. n. 9. et Struggl Tr. 7. q. 3. n. 16., qui existimant, abortum directe procuratum, ubi tamen dumtaxat agatur de vera partus praematura acceleratione, minime vero de directa foetus laesione, non ita esse intrinsece illicitum, ut saltem in casu servandi vitam matris, ex praesenti morbo extreme periclitantis, non liceat. Hanc autem sententiam limitat Sanchez ad unicum casum foetus inanimati; « ubi, ait laudatus Theologus, foetum iam animatum esse constiterit, vel id dubium sit, constat apud omnes auctores, tota hac disputatione referendos, id minime licere »; n. 7. Eius autem aliorumque ratio est, tum quia cum foetus ille sit pars viscerum non tenetur mater eum servare cum tanto vitae suae discrimine, eo vel

maxime quod, pereunte matre, foetus minime animabitur; tum quia mater eo casu potest illum expellere, tanquam suae vitae aggressorem. Hinc expresse idem Sanchez eam sententiam magis adhuc limitat et duplicem excipit casum, n. 10. Primus casus est, si mater alias parturiendo experta fuisset periculum mortis; et propter hoc non licet foetum expellere, ut docet communis theologorum sententia, quia eo casu non est aggressor praesens, cum periculum sit multum distans, et poterit mater ex alia causa interim obire. Idque confirmatur ex alia doctrina communi, quam tradit idem Sanchez ib. n. 2. et 10., scilicet nunquam licitum esse matri ob quodcumque periculum sumere potionem ad conceptionem impediendam. Alter casus est, quando mater, nisi foetum expelleret, periculum occisionis a coniunctis vel suae famae subiret, quod omnino illicitum esse constat ex damn. prop. 34. ab Innoc. XI. « licet procurare abortum ante animationem foetus, ne puella deprehensa gravida occidatur, aut infametur ». Ratio autem est, quia admissa etiam illa ratione ex aggressore desumpta, vel ex eo quod pars viscerum sit, aliud est quod foetus sit aggressor per se et ab intrinseco in casu lethalis morbi matris; aliud quod per accidens et ab extrinseco; potest enim quisque occidere aggressorem, ne ab illo occidatur, nequit tamen occidere alterum, ne occidatur ipse ab hoste. Foetus item, ait idem Sanchez, consideratus ut pars viscerum matris ordinem per se habet ad conservationem totius, unde ut licet abscindere membrum ita et foetum expellere, si id exigat totius conservatio; sed illi occisioni, a coniunctis inferendae, illique infamiae aliis mediis et quaesitis coloribus occurri potest. Hanc sententiam, omnibus istis restrictionibus circumscriptam, *probabilem* quidem affirmat S. Alph., adiiciens, « oppositam tanquam tutiorem omnino amplectendam », cum illa nihil ad praxim possit deservire. Cf. Struggl Tr. 7. q. 3. n. 16., Laymann l. 3. Tr. 3. C. 4. q. 2., Tamburini Explic. Decal. l. 6. C. 2. § 4.

15. Iam vero, ut missam faciamus extrinsecam auctoritatem, ad rationes quod attinet, quibus ea sententia innititur, haec scite Sporer de matr. P. 4. C. 4. S. 1. n. 706.: « Foetus, ait, proprie non est pars matris, neque propter matrem; sed alium habet finem per se intentum a natura, imo inchoative in fieri iam est condistinctum individuum humanum. Certe liquido magis proprie pars hominis est semen, et aliqua saltem ratione propter hominem, quippe et ipsum nutrimentum partium contiguarum ex physicorum scitis: ergo, etc. Si autem ratione aggressionis licet procurare abortum foetus inanimis; certe longe violentius aggreditur vitam humanam semen abundans morbis

illis acutissimis, quam minutula illa substantia foetus adhuc inanimis: ergo a fortiori, cur similiter eo casu non liceat procurare emissionem seminis? Quin imo, cur non etiam abortum foetus iam anima formati: cum non minus innocens possit se defendere ab aggressore animato, quam inanimato ». At nullo sane pacto foetus iniustus aggressor est. Nam qui ex solo causarum naturalium cursu fit alteri naturaliter causa mortis dici nequit aggressor sive formaliter sive materialiter *iniustus:* aggressor enim vim infert iniustam, et iniusta dici nequit illa vis, quae ex ipso cursu naturalium causarum progreditur. Quin immo neque simpliciter aggressor est. Etenim aggressor *per se* causa est mortis, foetum vero *per se mortem* non intentat matris, sed ea *per accidens* omnino contingit. Ac plerumque non foetus parvae molis et iners, sed mater est potius aggressor vel ob arctitudinem uteri, vel propter gravem quo laborat morbum, vel propter aliud incommodum.

16. Sanchesii doctrinam expresse oppugnat et refellit Lugo l. c. n. 130. 131., « quia, ait, etiam in posterioribus casibus (quando nempe ex partus difficultate futura, aut ex infamia mors timeretur), foetus est aggressor, cum, conatu quo prodire tentabit ex utero, mater in mortis periculum manifestum adducenda sit. Adde, si hoc licitum redditur ratione invasionis, qua mater a foetu invaditur, liceret etiam eius abortum procurare post animatum foetum, cum non minus possit innocens se quacumque via defendere ab invasore animato, quam ab inanimato. Quod vero periculum non sit praesens parum refert, tum quia etiam infirmitas contra quam abortum procurare licet, potest non afferre periculum mortis hodiernae, sed post mensem, et tamen potest hodie adhiberi medium ad abortum, neque enim expectandus est ultimus articulus necessitatis et periculi, sed oportet praevenire, adhibitis tempestive remediis, quia postea sero medicina paratur, et fortasse non proderit postquam morbus longiori mora nimium invaluit. Unde eodem modo praeveniri posset per abortum procuratum contra mortem ab extrinseco inferendam post aliquot menses, si crimen publicetur; tum etiam quia potest periculum praesens esse in casu posteriori, ut si maritus quam primum venturus uxorem gravidam invenerit, eam credatur interfecturus. Denique quod in his casibus possit periculo aliis mediis occurri non solvit difficultatem. Quaestio enim est, quando, tentatis aliis mediis, nullum alium occurrit, nec utile speratur, nisi unicus abortus.

17. « Melius ergo negatur universaliter id unquam licere, quod universaliter docuit etiam Vazquez Cap. 3. de rest. § 2. dub. 6. n. 52.,

quod exemplum adductum probare videtur de obligatione nunquam procurandi seminis effusionem. Ad quod tamen idem Sanchez n. 12. respondet, rationem ob quam seminis effusio nunquam liceat, non esse damnum generationis, sed quia natura omnimodam seminis administrationem negavit extra coitum ad generationem propter periculum imminens ob nimiam delectationem, quae in eius effusione sentitur, quae ratio locum non habet in abortu. Verum, si recte expendatur, eadem ratio applicari poterit ad hoc, ut nunquam licita sit procuratio abortus: quia sicut natura non permisit unquam seminis effusionem extra copulam ad generationem, quia si aliquando posset extra copulam licite procurari, periculum esset, quod homines ea delectatione extra copulam contenti minus de prole generanda curarent; sic etiam multo magis debuit prohiberi omnino procuratio abortus, quia si id aliquando liceret, periculum etiam esset, quod homines delectationem copulae quaererent eo animo et fiducia, quod postea ex causa superveniente, abortus posset procurari, ut partus impediretur et magna occasio daretur fornicationibus et stupris, a quibus absterret timor prolis et partus futuri, qui timor magna ex parte cessaret, si postea ex causa aliqua liceret abortum procurare. Fatendum ergo est, naturam sicut seminis ita foetus administrationem sibi reservasse, negata parentibus facultate disponendi de semine vel foetu, nisi ad finem generationis, ab ipsa natura intentum; quia omnis administratio alia ipsis concessa facile posset inconvenientia afferre contra finem generationis ». Cf. Salmant. Tr. 13. C. 2. n. 58.-66.

18. Veterum theologorum auctoritas nullo pacto suffragatur in hac controversia recentioribus theologis. Nam antiqui theologi, qui liceitatem abortus defendunt, illum ad abortum foetus inanimati communiter restringunt. Recentiores vero theologi, abortus liceitatem propugnantes, illum indiscriminatim propugnant, immo, stantibus novis placitis, quorum sunt acerrimi fautores, hypothesim foetus inanimati fere omnino reiiciunt.

19. Aliam autem ineunt viam ad liceitatem abortus demonstrandam. *Abortum* primo confundunt cum *partus acceleratione,* et unum pro alio usurpant. *Directam* deinde *procurationem* abortus ad procurationem abortus *directa intentione* revocant, posthabita natura *actionis,* qua abortus procuratur. Insuper tanquam certum principium assumunt quaestionem de partus acceleratione non eo spectare, *an liceat prolem vita privare,* sed potius *quousque mater teneatur ad vitam prolis conservandam.* Tandem cum ars chirurgica modo instrumentum repererit, quo membranae foetum involventes ita scinduntur, ut aqua ope si-

phunculi iniecta foetum immediate tangere certo possit, atque adeo de validitate Baptismi, infantibus utero clausis sic collati, prorsus certi esse possimus, fere cessant difficultates et quaestiones a veteribus DD. motae circa pericula, quae mater subire teneatur, ut aeternae saluti prolis prospiciatur.

20. Hinc facile, inquiunt, abortus liceitas evincitur. Etenim quod DD. cum S. Thoma communiter habent, iniusti aggressoris mortem in iusta defensione tantum *indirecte* sequi, *propterea quod directa occisoris intentio* solum in propriam feratur defensionem, alter vero effectus, mors nempe aggressoris, sit praeter intentionem et per accidens; id ipsum locum habere potest *in partus acceleratione,* quando scilicet voluntas non in temporale prolis damnum, quod *per accidens* sequitur et *praeter intentionem,* sed *in alium finem directe tendit.*

21. Ubi ergo 1.° certa sit mors matris, nisi foetus expellatur, et agatur tantum de morte temporali prolis, quia v. g. baptismus poterit ipsi, iuxta dicta, conferri, non tenetur mater mori, ut vitam temporalem filio conservet. « Mater, ait Lugo De Iust. et Iure D. 10. n. 133., non tenetur cum tanto vitae suae periculo et detrimento procurare et conservare foetum: sicut nec natum iam filium tenetur cum vitae discrimine alere et retinere, neque etiam ad eum lactandum conservare lac in uberibus, quando ad propriam vitam tuendam necessarium ei esset ubera arefacere ».

22. 2.° Si mater morbo correpta, gravi mortis periculo laboret, nisi foetus partum accelerando expellatur; probabilis autem spes sit, ope medicinae effici posse, ut foetus vivus in lucem prodeat, atque adeo sin minus temporalem saltem aeternam vitam sit adepturus, tunc eiusmodi expulsio non modo licita videtur, sed *praecepta.* Ratio, quia matris periculum ac mors nihil prodesset vitae temporali prolis, et insuper in gravissimum salutis aeternae discrimen ipsam prolem coniiceret. Nec obesse debet, quod forte mors prolis paululum accelereturr. Nam primo quidem ex Lugone non tenetur mater cum tanto discrimine vitam prolis ulterius conservare. Deinde vero « in eo casu, inquit S. Alph. l. 6. n. 106. in fin., negligi potest parva illa vitae iactura, ut infans vitam aeternam consequatur ».

23. 3.° Si ex vi morbi probabile immineat periculum abortus, simul vero periculum instet, ne, si abortus reipsa ex morbo sequatur, proles in utero moriatur; contra vero probabilis spes affulgeat, quod accelerato per medicinas partu, proles in lucem viva prodeat, et sic aeternae eiusdem saluti prospici possit: incerta vitae temporalis spes non videtur praeferenda probabiliori spei salutis aeternae, atque adeo

accelerare partum liceret. Quod quidem dicendum est valere, etiamsi morbus nullum vitae matris periculum inferat, sed solum de meliori prolis bono agatur.

24. Praecedens doctrina recentiorum theologorum talis sane est, ut probare non possit. Singula gradatim et breviter perpendamus. Abortus confundi non potest cum acceleratione partus. Nova ista loquendi ratio de abortu, tanquam *de acceleratione partus,* falsa comprobatur ex veterum theologorum constanti doctrina, quae retinenda omnino est, nisi gravis ratio novum loquendi modum suadeat. Si theologi constanter de abortu locuti sunt alia prorsus diversa ratione, hoc profecto fieri debuit non sine gravi fundamento. Abortum considerare tanquam partus accelerationem, subtilis profecto consideratio non est, quae veterum theologorum acumen effugere potuerit. Insuper Summi Pontifices de abortu non ita loquuntur, ut illum habeant tanquam partus accelerationem. De abortu loquuntur tanquam de eiectione foetus immaturi, nempe nondum apti ad vitam extra matris viscera. Conferatur inter alias Constitutio Sixti V. *Effraenatam* 29. Oct. 1588., quae ex professo tractat de abortu, et tota quanta est circa hanc materiam versatur. Porro Sixtus V. abortum definit: « foetus *immaturi,* tam animati, quam etiam *inanimati,* formati vel *informis* eiectionem ». Ib. §. *Nos igitur.* Caeterum ipsa ratione constat simplicem partus accelerationem rem esse bene diversam ab abortu; ut ab abortu res bene diversa est ipse partus; acceleratio enim partus, licet partus acceleratus sit, adhuc *partus* est, adeoque importat prolem iam ita formatam et *perfectam,* ut extra matris viscera vivere possit; abortus e contra ex suo conceptu et communissima omnium acceptione, etiam vulgari, prolem importat, ex *praematuro* e materno utero egressu, informem et imperfectam, ita ut inepta sit omnino ad vitam extra matris viscera: unde hoc eodem sensu abortus vox metaphorice etiam solet usurpari.

25. Alterum quod in medium profertur de procuratione abortus *directa intentione,* posthabita *directa* procuratione abortus *ex parte ipsius actionis,* falsissimum omnino est, et perniciosissimum. Falsissimum, nam stante a parte rei *actione directe procurante* abortum, non nisi illusorie quis affirmare potest se abortum non intendere, sed matris e. g. sanitatem, et abortum dumtaxat permittere. Etenim impossibile est quod quis humano agens modo non intendat illud, ad quod eius actio directe ordinatur, tamquam medium *per se primo* ad illud conducens. *Perniciosissimum,* nam nullum est peccatum opere exteriori patratum, quod illa doctrina cohonestari non posset. Quam-

vis, *actione directe procurante pollutionem,* hanc quis in se procuret; si tamen id faciat *intentione* e. g. sanitatis, nil certe tunc peccaret. Idem de qualibet alia re dici potest.

26. Tertium item assertum alienum prorsus est a veritate: agi nempe in hac quaestione de obligatione matris conservandi vitam prolis. Ut apparet evidentissime ex ipsa Const. Sixti V. *Effraenatam,* hic agitur *de homicidio,* agitur de privatione vitae infantis. Eiicere ex sinu matris foetum immaturum non est, foetus vitam simpliciter non conservare, sed est *positive* eum vita privare, per actionem *positivam,* natura sua tendentem et ordinatam ad internecionem prolis. Si secus esset, dicendum esset, prolem *immaturam* posse aeque vivere in utero matris et extra illum, quod prorsus absonum est, attentis physicis naturae legibus; dicendum esset, quod immaturum foetum *eiicere,* est eum tantum non adiuvare ad vitam producendam, et mere negative se habere quoad eius necem.

27. Postremo, quod quarto loco dicitur de inventione illius instrumenti, difficultates et quaestiones hac in re non aufert, sed auget. Etenim tanquam utilis omnino laudari potest inventio illius instrumenti ad baptismum infanti, meliori quo fieri potest modo, conferendum; si proles post mortem matris supervivat, vel ubi revera agatur de mera partus acceleratione. Attamen ubi quaestio instituatur de ipso abortu, adversarii tanquam certum assumunt, in hoc etiam casu absque ulla controversia licere baptismum conferre ope talis instrumenti. Verum hoc nullo modo certum est. Nam cum introductione illius instrumenti secundina scindatur, et diffluat ille humor, in quo foetus natat et vivit, iam illa actio, natura et tempore prius, est directa abortus procuratio, deinde vero baptismi collatio; quemadmodum in craniotomia illa actio forcipe educendi infantem ex materno sinu prius est *occisiva* infantis, et deinde extractiva. Quare si licet abortum directe procurare, et infantem occidere ad eum baptizandum, tunc utique licebit etiam eo modo baptismum conferre. Porro, S. Alph., l. 6. n. 106. inquit: « *Omnino tenendum est*..... communiter contra aliquos, *nunquam licere* proiicere in flumen infantem ad eum baptizandum, quamvis *sit mox decessurus sine baptismo;* quia nunquam est licitum ob quamcumque causam directe occidere innocentem..... Et ob eandem rationem non licet incidere ventrem matris *proxime morituraе,* ut eius infans Baptismum recipiat, ut communiter etiam dicunt..... ex D. Th., qui in 3. p. q. 68. a. 11. ad 3. id expresse docet, inquiens: *Non debet homo occidere matrem, ut baptizet puerum: si tamen mater mortua fuerit, vivente prole in utero, debet aperiri ut*

puer baptizetur.... Respectu ad chirurgum dico tunc eum posse incidere matrem, si periculum mortis illius sit remotum; secus si *proximum aut probabile:* sicut enim illicitum est occidere matrem, ut puer baptizetur, ut vidimus cum communi ex D. Thoma, sic etiam matrem *probabili* periculo mortis exponere..... Respectu vero matris..... dico quod si periculum eius mortis sit *probabile,* ipsa nec tenetur, nec potest suo positivo consensu ad incisionem concurrere; tantum posset et teneretur illam pati, si chirurgus sine suo consensu, ipsa omnino negative se habente, incideret, et spes probabilis adesset prolem fore baptizandam, ac mors matris non esset certa, nam in dubio utrinque probabili tenetur ipsa vitam spiritualem prolis vitae suae temporali praeferre. Si autem sua mors sit certa, et salus prolis dubia, nempe si proles non sit certe baptizanda, non tenetur ipsa vitam certe amittere ». Porro si non licet occidere matrem ad baptizandum infantem, si non licet occidere ipsum infantem ad eundem baptizandum, neque licet abortum directe procurare ad infantem baptizandum. Directa enim procuratio abortus mala est intrinseca natura sua, ut intrinseca natura sua malum est homicidium. Quare ut non licet ad puerum baptizandum eum in mare *proiicere,* ita neque licet ad eundem baptizandum eundem *eiicere* immaturum e materno sinu, membranam qua clauditur, scindendo; unde necessario iam abortus sequatur. Neque vero praetermittendum est, tanquam prorsus certum haberi saltem practice non posse Baptismum collatum infanti, adhuc incluso in materno utero. Benedict. XIV. De Synodo l. 7. C. 5., S. Alph. l. 6. n. 107., Billuart Tr. de Bapt. D. 3. a. 3., S. Thom. 3. p. q. 68. a. 11. c. et ad 1.

28. Quod igitur quasi Corollarium deducitur, abortus liceitas, in oppositum Corollarium convertendum est, illiceitatis abortus. Confirmatio autem, quae desumitur ex doctrina S. Thomae et communi theologorum de iniusto aggressore, vel nihil probat vel probat contrarium. Enimvero quod assumitur, nimirum iniusti aggressoris mortem in iusta defensione tantum *indirecte* sequi, *propterea quod directa occisoris intentio solum in propriam defensionem feratur* falsum prorsus est, et ostendit huiusmodi Doctores non intellexisse et forte etiam non legisse hanc quaestionem apud Angelicum Doctorem. Ratio, cur licet iniustum aggressorem occidere, est, quia licet vim vi repellere. Id quod licet non est, *iniustum aggressorem occidere;* sed est, *vim vi repellere,* quod est actio bene diversa: siquidem est actio, quae habet duplicem effectum, defensionem sui et occisionem aggressoris. Et sic mors iniusti aggressoris in iusta defensione tantum *indirecte* sequitur,

non *propterea quod directa occisoris intentio solum in propriam defensionem feratur;* sed propterea quod illa actio, *vim vi repellere,* est actio de se indifferens, habens duplicem effectum, bonum propriae vitae defendendae, malum alienae vitae offendendae; bonus effectus intendatur, malus permittatur. Et sane naturale Ius et Ius Positivum, et omnia Positiva Iura non proclamant licitum esse *iniustum aggressorem occidere:* sed *vim vi repellere* omnia Iura proclamant. Unde communiter additur notum illud de *moderamine servando* **Inculpatae Tutelae**, quod moderamen locum profecto non haberet, si licitum *per se* esset *iniustum aggressorem occidere,* et non esset potius aliud *per se* licitum: nimirum *vim repellere.* C. *Si vero* 3. *De Sent. excomm.* totidem verbis dicitur: *vim vi repellere omnes leges et omnia Iura permittunt.*

29. Audiatur S. Thomas. 2. 2. q. 64. a 7. Quaerit A. D. « utrum liceat alicui *occidere aliquem, se defendendo* »; et ut quaestionem resolvat hoc constituit principium: « Dicendum, quod nihil prohibet, *unius actus esse duos effectus quorum alter solum sit in intentione, alter vero sit praeter intentionem.* Morales autem actus recipiunt speciem secundum id quod intenditur, non autem ab eo, quod est praeter intentionem, cum sit per accidens ». Hoc constituto principio de obiectiva actionis indifferentia, duplicem habentis effectum, et de specificatione humani actus, qui circa eam versatur, statim S. D. concludit quoad actum vim vi repellendi: « Ex actu *ergo* alicuius seipsum defendentis *duplex effectus* sequi potest: *unus* quidem conservatio propriae vitae; *alius* autem occisio invadentis. *Actus ergo huiusmodi* (nempe propriae defensionis, haud profecto occisionis invadentis, ut esse deberet ex adversariorum interpretatione), ex hoc quod intenditur conservatio propriae vitae non habet rationem illiciti, cum hoc sit cuilibet naturale, quod se conservet in esse quantum potest ». Adeo autem verum est, quod S. D. non loquatur de liceitate per se occisionis invadentis, sed de liceitate per se *defensionis sui,* seu vim vi repellendi, hoc enim est sese defendere, ut statim animadvertat: « Potest tamen aliquis actus ex bona intentione proveniens illicitus reddi, *si non sit proportionatus fini. Et ideo* si aliquis ad defendendum propriam vitam, utatur maiori violentia quam oportet erit illicitum. Si vero moderate violentiam repellat, erit licita defensio: nam secundum Iura, *vim vi repellere licet,* cum moderamine inculpatae tutelae. Nec est necessarium ad salutem, ut homo *actum moderatae tutelae* praetermittat ad evitandam occisionem alterius; quia plus tenetur homo vitae suae providere quam vitae alienae ». Quare iterum id

quod proprie licet, non est *occisio invadentis,* sed est *moderata tuitio,* seu *vim vi repellere,* et hic actus licitus est; siquidem homo, ut par est, in eo propriam vitae suae conservationem intendit; minime vero hominis occisionem, licet iniusti aggressoris; nam hominis occisio, privata auctoritate, illicita prorsus est. Et quod haec reapse, et non alia, sit mens S. Doctoris non tantum patet ex praecedentibus, verum etiam ex illis, quae mox addit; ait enim: « Sed quia *occidere hominem non licet,* nisi publica auctoritate propter bonum commune, illicitum est, quod homo intendat occidere hominem, ut seipsum defendat, nisi ei qui habet publicam auctoritatem; qui intendens hominem occidere ad sui defensionem refert hoc ad publicum bonum, ut patet in milite, pugnante contra hostes, et in ministro iudicis, pugnante contra latrones, quamvis et isti peccent, si privata libidine moveantur ». Nullum igitur argumentum desumi potest pro directa procuratione abortus ex communi doctrina iniusti aggressoris, et in particulari S. Thomae, qui generatim de abortu loquens, in 4. Sent. D. 31. in expositione textus, abortum affirmat esse grave peccatum, et inter maleficia computandum, *et contra naturam.* Videant adversarii, num actus *contra naturam,* ex intentione caeteroquin honesta agentis, evadere possit actio secundum ordinem naturae.

30. Quoad primum vero casum practicum quod attinet; de baptismi collatione, ope siphunculi, iam dictum est. Quod autem asseritur, matrem non teneri mortem subire, ut vitam temporalem filio conservet verissimum est, si agatur de mera non conservatione vitae filii, quae in indirecta quidem abortus procuratione verificatur. Et sic, ubi par sit matris et filii necessitas, diximus nos ipsi supra, Cf. n. 6., ex communi theologorum sententia, licere omnino abortum indirecte procurare. De mera non conservatione vitae prolis loquitur Lugo l. c. Verum si agatur de positiva privatione vitae prolis, quae in directa procuratione abortus habetur, illicitum omnino est matri, sive propter sanitatem propriam corporalem, sive propter salutem etiam spiritualem filii, ut iam vidimus ex S. Thoma, ex S. Alphonso, et ex communi doctrina, prolem positiva actione interimere. Per directam procurationem abortus, mater positiva actione prolem immaturam eiicit ex utero, et non mere cessat eam in utero retinere. Ad Lugonem quod spectat iam satis ex dictis patere potest quaenam sit eius doctrina.

31. Sed ut magis manifestetur, quam falso Lugo afferatur pro directa procuratione abortus, et quam falsa ex eodem Lugone sit illa doctrina de illicita procuratione abortus directa, *intentione,* non vero directa, etiam *actione,* operae pretium est integram Lugonis senten-

tiam afferre, et apparebit etiam quo sensu Lugonis verba, ab adversariis relata, ab eo dicantur. « Si pharmacum, inquit l. c. n. 130.-132., sumatur, et idem est de sanguinis emissione per sectionem venae, *directe ad abortum,* in neutro casu (nempe foetus inanimati et animati) licet... Quando vero pharmacum vel remedium non sumeretur *directe ad eum finem,* sed *ad sanitatem et vitam matris tuendam,* distinguendum rursus est, iuxta supradicta; nam si non aliter conducat ad vitam matris, *nisi quatenus excusat abortum,* iam tunc *directe* intenditur abortus, licet non intendatur *propter se,* sed *propter alium finem,* ut supra dicebamus de actione, quae non aliter utilis esse potest ad occidendum hostem, nisi quatenus occidit innocentem, et idem dicendum erit in casu nostro. Si vero pharmacum illud, *utile sit ad vitam matris, consequenter* tamen *causat* abortum, et praeter intentionem; tunc si foetus non sit animatus, licitum erit illud remedium, *sicut et illud quod sumitur ad sanitatem, licet consequenter praeter intentionem praevideatur afferre expulsionem seminis, quae non intenditur, nec conducit ad sanitatem, sed causatur ab illo remedio, per quod aliunde obtinetur sanitas, quatenus purgat alios humores noxios.* Eadem enim est ratio quoad hoc de expulsione seminis, et foetus nondum animati: ut **neutra procurari possit, utraque indirecte permitti** possit propter sanitatem, et in hoc fere omnes conveniunt. Difficultas est, an etiam post foetus animationem *tale medicamentum* sumere, vel applicare liceat... Dicendum est, per se loquendo, et attento ordine solius naturae, *posse id fieri,* quia mater non tenetur cum tanto suae vitae periculo, et detrimento procurare et conservare foetum: sicut nec natum iam filium tenetur cum vitae discrimine alere et retinere, neque etiam ad eum lactandum conservare lac in uberibus, quando ad propriam vitam tuendam necessarium ei esset ubera arefacere. Placet tamen moderatio, quam *huic doctrinae* addidit postea Vasquez, dicens hoc intelligi de sanguinis missione, balneo, aut eiusmodi remediis, *quae non tendunt ad occisionem foetus, nisi negative* per subtractionem humoris necessarii ad eius sustentationem, non vero de remediis, quae *positive concurrerent ad mortem foetus,* qualis esset potio, quae per alterationem positivam occideret foetum; hoc enim esset dare venenum positive innocenti, ut te a morte liberes, quod nunquam licet »; qualis esset etiam scindere membranam, qua foetus clauditur eumque immaturum ex utero materno eiicere; hoc enim esset positive foetum vita privare, ut tuam conserves, quod pariter nunquam licet. Hominem peste infectum, ad alios a peste liberandos, non liceret profecto in mare *proiicere,* vel ex alta turri

deiicere, quamvis ferro non necaretur. Semper enim esset hominem directe occidere. Clarissima autem res est, Lugonem loqui tantum de *indirecta abortus procuratione;* et si specialem difficultatem movet in casu foetus animati, hoc profecto non est, quia existimavit posse esse licitam directam procurationem foetus animati, postquam affirmavit illiceitatem directae procurationis abortus foetus etiam inanimati; sed quia etiam in indirecta tantum procuratione abortus foetus animati specialis adest difficultas, quae ipsam indirectam procurationem abortus foetus animati illicitam reddere potest. Et sic Lugo affirmando illam liceitatem quaestionem restringit ad rem mere *per se* inspectam, attento ordine solius naturae, et ita generatim tantum loquens, liceitatem affirmat. Neque vero difficultatem facere potest *illa humoris subtractio;* nam ut apparet ex toto contextu Lugo certe non loquitur de illa subtractione humoris, vel potius effluxu humoris qui habetur ex scissione membranae, in qua foetus clauditur, ope recentioris siphunculi, vel alterius instrumenti. Loquitur enim *de subtractione humoris,* quae haberetur debilitatione virium matris per sanguinis missionem, per balneum, et *eiusmodi remedia;* et ad *eiusmodi remedia* profecto non spectat scissio secundinae per commemoratum recentiorum siphunculum.

32. Alter casus de abortu directe procurando ad prolem baptizandam admitti non potest. Ratio patet ex dictis, ex quibus etiam patet quid ad rationem ex Lugone allatam dicendum sit. Ad rationem vero allatam ex S. Alphonso quod spectat, quaenam primum sit S. Doctoris sententia circa directam abortus procurationem iam ex dictis constat. Unde clarum fit, quod abs re omnino S. Doctoris ratio, ut ratio Lugonis, afferri possit pro directa abortus procuratione, cum eam S. Alphonsus, ut Lugo, tamquam illicitam habeat. Ut autem intelligatur ratio a S. Doctore allata necesse est perpendere totum contextum. S. Doctor, l. 6. n. 106. docet: « omnino tenendum est nunquam licere proiicere in flumen infantem ad eum baptizandum, *quamvis sit mox decessurus sine baptismo* ». Quomodo igitur in eodem loco contrarium omnino, sibimetipsi tam aperte contradicendo, asserere potuit *negligi posse parvam vitae iacturam, ut infans vitam aeternam consequatur?* Hoc utique sine ulla contradictione asseruit, quia aliam tractabat quaestionem baptismi conferendi per actionem per se indifferentem, habentem duplicem effectum, et sic supposita actione non per se mala, utpote directe occisiva, sed indifferente, S. Doctor optime ratiocinabatur, inquiens adesse in casu sufficientem rationem permittendi seu negligendi, nempe non impediendo, brevem illam vitae

iacturam. Dum e contra in praecedenti quaestione, de infante in flumen proiiciendo, ad eum baptizandum, S. Doctor eam actionem reputavit directe occisivam infantis, et ideo illicitam etiam ad baptismum infanti conferendum. Hanc enim subdidit statim rationem: *quia nunquam est licitum ob quamcumque causam directe occidere innocentem.* Hinc sequenti quaestione aiebat: « *Quamvis autem non liceat puerum in flumen iniicere,* licitum est tamen aqua etiam gelida, si alia haberi non possit, puerum mox moriturum baptizare, etiamsi timeretur ex hoc mors acceleranda: *tum quia mors tunc non eveniret per se,* sed *per accidens,* **cum talis actio per se non tendat ad occisionem sed ad ablutionem** »; et supposito hoc *tum quia,* deinde addidit aliud *tum quia,* inquiens, « tum quia **eo casu** potest negligi parva illa vitae iactura, ut infans vitam aeternam consequatur ». Quare optime et melius retorqueri poterit argumentum ex S. Alphonso. *Expulsio* foetus ex utero materno, ut eius *proiectio* in mare, ad eum baptizandum non solum praecepta non est, sed prorsus illicita, quamvis infans sit mox decessurus sine baptismo, quia nunquam licet *ob quamcumque causam,* ob quamcumque bonam intentionem, directe occidere innocentem.

33. Consequitur ex dictis, neque tertium casum admitti posse. Quod natura facit vi legum naturalium, quas Deus constituit, bene facit, illud ipsum autem nos licite semper facere non possumus. Naturale omnino est, quod homo moriatur, non ideo tamen licitum est hominem occidere, vel eius mortem accelerare, etiam ad brevissimum tempus, etsi ingentes ipse dolores patiatur, et aliis forte esset proximum mortis periculum, ob pestiferam morbi infectionem. Naturalis etiam saepe est pollutio, non ideo tamen eam directe procurare licet. Similiter licet abortus ex naturae legibus sequatur, et ex iisdem legibus proles moriatur antequam ex utero eiiciatur, non ideo tamen licitum est abortum directe procurare. Cf. Gury-Dumas Compend. Theol. Mor. T. 1. n. 402. seqq., Cas. Consc. T. 1. n. 402. 403., etc.

34. Hinc patet illicitam etiam esse laparatomiam ad extrahendos e sinu matris foetus ectopicos, seu extrauterinos, adhuc immaturos. Necessitate cogente, licita e contrario est laparatomia, ad extrahendos e sinu matris ectopicos conceptus, dummodo et matris et foetus vitae, quantum fieri potest, serio et opportune consulatur. — Cum nasci nequeant mortem saepe ferunt secum etiam matris.

35. Atque praecedens doctrina, quae iam pluribus abhinc annis publice typis fuit proposita, confirmata deinde est pluribus S. Officii Decisionibus, quae habentur in Enchiridio Morali, ed. 4.ª pag. 99. 100.

Ad n. 742. seqq. — DE RESPONSO SANCTI OFFICII CIRCA CRANIOTOMIAM

1. Proposito dubio ab Archiepiscopo Lugdunensi: « An tuto doceri possit in scholis catholicis licitam esse operationem chirurgicam, quam Craniotomiam appellant, quando scilicet, ea omissa, mater et infans perituri sint, ea e contra admissa, salvanda sit mater, infante pereunte? », S. C. U. I. 28. Maii 1884. respondit: « Omnibus diu et mature perpensis, habita quoque ratione eorum, quae hac in re a peritis catholicis viris conscripta ab Eminentia tua huic Congregationi transmissa sunt, respondendum esse duxerunt: *Tuto doceri non posse.* — Quam responsionem, SS. D. N. *plene confirmavit* ». Statim ac huiusmodi Sancti Officii responsum evulgatum est, coeptum est dubitari de eius valore, utrum nempe controversiam reapse dirimeret, et opinionem de liceitate illius chirurgicae operationis vere damnaret. Non deerant enim neque desunt graves theologi, qui putabant et adhuc putant, decretum illud non alium habere valorem, nisi mere *disciplinarem,* neque *improbabilem* reddere oppositam opinionem de craniotomiae liceitate. Sapienter, inquiunt, S. C. ita respondendum censuit, tum quia utraque sententia *sua non caret probabilitate,* tum praesertim quia in praxi frequentissime forte fieret abusus. Alio tempore probabile forte evadet, quod nunc ut improbabile vel ut tenuiter probabile habetur. Tenuis enim vel levis probabilitas satis superque est, ut possit dici de huiusmodi sententia, praesertim cum agatur de tanto tertii damno: *tuto doceri non potest.* Ingratum igitur non erit studiosis rerum moralium breviter perpendere vim praedicti decreti.

2. Praecedens Responsum duplici declarari potest consideratione *extrinseca* et *intrinseca.* A prima exordiamur. Simile quaesitum propositum est S. R. U. I. circa Ontologismum, nimirum: « utrum sequentes propositiones tuto tradi possint »: sequuntur septem notae propositiones de Ontologismo. Sacra Congregatio F. IV. d. 18. Sept. 1861. rescripsit: « Emi et Rmi DD., praehabito voto DD. Consultorum, omnibus et singulis propositionibus superius enunciatis mature perpensis, proposito dubio responderunt: *Negative* », nempe: tuto tradi non posse.

3. Hoc decreto theologi ipsique Philosophi *veram doctrinae condemnationem* et *proscriptionem* intellexerunt. Quare illi qui Ontologismum defendebant conati sunt ostendere in septem illis damnatis pro-

positionibus non contineri Ontologismi doctrinam, quam ipsi tuebantur, sed doctrinam aliam bene diversam. Cf. Opusculum doctissimi philosophi et theologi Iosephi Kleutgen, « L'Ontologismo e le sette tesi censurate dalla Sacra Inquisizione », Roma, coi tipi della « Civiltà Cattolica », 1867., p. 10. seqq.

4. Neque solum ita interpretati sunt illud decretum privati et publici Professores, verum etiam ipsae Romanae Congregationes in hunc sensum, scilicet verae *condemnationis* et *proscriptionis*, decretum illud intellexerunt. Haec leguntur in decreto per Emum Card. Patrizi transmisso Emo Card. Archiepiscopo Mechliniensi de libris philosophicis G. C. Ubaghs, in Lovaniensi Universitate doctoris decurialis. « Praeterea, quod iam prout ex litteris meis ad singulos in Belgio Episcopos d. 11. Oct. a. 1864. datis sibi faciendum reservaverant memorati Cardinales, alias doctrinas examinandas susceperunt, quae in recentioribus operum eiusdem auctoris editionibus continentur. Et vero perspicere debuerunt, tradi in illis libris doctrinas plene similes aliquot *ex septem propositionibus,... quas Suprema S. O. Cong. d. 18. Sept. a. 1861. haud tuto tradi posse iudicavit;.., hinc necessarium omnino erit,* ut nedum illi libri iisque similes ab Universitate catholica et a Scholis omnibus *arceantur;* verum etiam », etc. Romae 2. Mart. 1866. Cf. Opusculum cit. p. 84. seqq.

5. Post decretum relatum numero praecedenti nova orta sunt dubia ex parte defensorum Traditionalismi et Ontologismi. Dicebant enim, datas decisiones esse disciplinares non doctrinales; docere non posse, sed corde servare posse ea, quae antea tradebantur; eaque adhuc esse probabilia et licita. Quae cum denuntiata fuerint Summo Pontifici ab Emo Card. Arch. Mechl. aliisque Belgii Episcopis, litteris datis 1. Aug. 1886.; Emus Patrizi nomine Sanctissimi Patris haec illis rescribebat: « In litteris... ad SSmum Pium IX. datis, iudicium petitur ab Apostolica Sede super dubiis quibusdam excitatis... circa responsiones sacrarum Cong. S. Officii et Indicis tum a. 1864. tum hoc a. 1866. Summi Pontificis auctoritate sancitas. At non ea sunt ista dubia, quae novam *rei iam definitae* interpretationem ac declarationem requirant: iis enim penitus diluendis *per ipsas Sacrar. Congr. responsiones* fit abunde satis. Immo non sine admiratione auditum est, huiusmodi dubitationes fuisse propositas... Porro viri catholici, multo vero magis ecclesiastici id muneris habent, ut decretis S. Sedis plene, perfecte absoluteque se subiiciant, e medio sublatis contentionibus, quae sinceritati assensus officerent ». Romae, d. 30. Aug. 1866. Cf. Opusculum cit. p. 86.-89.

6. Recepta praecedenti epistola, Em. Card. Arch. Mechl. aliique Belgii Episcopi d. 17. Dec. a. 1866. lilteras dederunt ad Rectorem et Professores Lovaniensis Universitatis, in quibus loquentes de resolutione utriusque Congregationis S. Officii et Indicis d. 2. Martii a. 1866., Cf. supra num. 5., haec asserunt: « Hae decisiones adeo clarae sunt, ut causa tamquam *definitive decisa* habenda sit. Scimus autem firmissimam SSñi Domini voluntatem esse, ut, *erroribus sublatis,* omnes idem sentiant. Itaque, ut in perpetuum omnes dissensiones extinctae permaneant, et in quaestione diu agitata, iamque definita nihil optandum expectandumque supersit, mittimus formulam litterarum subscribendam ab omnibus, qui vel doctrinas reprobatas tradiderunt, vel iisdem aliquo modo adhaeserunt ». In formula autem dicitur: « Decisionibus S. Sedis Apostolicae diei 2. Martii et 30. Augusti huius anni 1866., Cf. supra n. 4. 5., plene perfecte absoluteque me subiicio et ex animo acquiesco. Ideoque ex corde reprobo et reiicio quamcumque doctrinam oppositam », etc. Cf. Opusc. cit. p. 90. 91.

7. Ontologismi retractatio, vi damnationis pronuntiatae a Sancto Officio, requisita est a R. D. Ugonin, cum ad Episcopatum propositus fuit. Haec retractationis formula fuit: « Cum ego infrascriptus ab Emo et Rmo D. Archiepiscopo Myrensi, Nuntio Apostolico in Gallia, acceperim, doctrinam, quam in meo opere philosophico super Ontologismum (« Études philosophiques, Ontologie ») exposui, a S. A. Sede improbari, *utpote quae* praesertim sive explicite sive implicite *illis propositionibus faveat, quas S. R. et U. I. a. 1861. tuto tradi non posse decrevit;* ego ipse, nulla interposita mora, libere ac sponte declaro, me praedictam doctrinam eodem prorsus modo ac S. Sedes censuit, uti a sanis philosophiae principiis plus minusve aberrantem tenere et improbare: simulque promitto, me, quantum in me erit, in posterum curaturum, ne ea amplius in scholis tradatur. Datum Parisiis d. 13. Oct. 1866. » Opusc. cit. n. 15. Cf. etiam Epist. Leonis XIII. *Litteris ad te* 1. Iun. 1889. de quadraginta Propositionibus Rosmini a S. O. damnatis.

8. Si ergo eodem modo craniotomia a S. O. damnata est, ac damnatus fuit Ontologismus, si paritas stat pro utraque damnatione, apparet profecto quanta sit vis illius iuridicae censurae de craniotomia, *tuto doceri non potest.* Neque vero obiiciatur non semel, sed pluries contra Ontologismum intervenisse proscriptiones et decisiones ex parte SS. Congregationum et ipsius S. Sedis, quod contra craniotomiam nondum habetur. Etenim repetitae illae proscriptiones et decisiones nihil aliud faciunt, quam inculcare et confirmare primam illam dam-

nationem Sancti Officii d. 18. Sept. 1861., vi cuius Em. Card. Patrizi in sua Epistola et Decreto d. 2. Martii 1866. *arcendos* pronuntiat ab Universitate Lovaniensi et a Scholis omnibus libros eâ doctrinâ infectos, et Rmi Belgii Episcopi causam tamquam *definitive decisam* habent; et causa erat etiam de Ontologismo; ac, *erroribus sublatis* omnes ad sanas doctrinas subscribendas exhortantur.

Illa autem Decisio d. 28. Maii 1884. iterum a S. O. confirmata est d. 19. Aug. 188. Cf. Enchirid. Moral. ed. 4.ª p. 99.

9. Gradum nunc facimus ad intrinsecam rei considerationem. *Tutum* dicitur quod *sine periculo* est. Opinio ergo, quae *tuto* doceri non potest, opinio est, quae *sine periculo non potest doceri.* Et sic in citato Decreto d. 2. Mart. 1866., per Emum Patrizi datum, postquam affirmatum fuit in philosophicis libris G. C. Ubaghs « tradi doctrinas plane similes aliquot ex septem propositionibus... quas Suprema S. O. Congr. d. 18. Sept. a. 1861. *haud tuto* tradi posse iudicavit », dicitur deinde, in eisdem libris inveniri doctrinas seu opiniones, *quae absque periculo tradi non possunt.*

10. Porro *periculum* hoc, periculum est *erroris,* si proprio et obvio sensu intelligere velimus memoratam S. Officii decisionem. Dicitur enim *tuto doceri non posse,* et periculum *in docendo* aliquam opinionem aliud proprie et in sensu obvio non est, nisi periculum erroris. Quare Decretum illud non est *mera quaedam disciplinaris prohibitio* docendi seu tradendi in scholis publicis vel etiam privatis illam opinionem; sed *verum est doctrinale* iudicium de veritate et falsitate eiusdem opinionis, quae *consequenter* in scholis omnibus tradi amplius non potest, sed ab illis omnino *arcenda.*

11. Neque vero dicatur periculum hoc intelligendum esse ex subiecta materia, quae res quaedam practica est. Res enim, de qua agitur, practica et maxime practica est, sed res est non respiciens ecclesiasticam et positivam disciplinam, sed mores respicit et ipsam naturalem legem attingit. Quare ex consideratione subiectae materiae non sequitur illud decretum esse *mere disciplinare,* sed esse *doctrinale* in materia morum. Nam illud decretum hoc aliis verbis involvit, opinionem illam de craniotomia non posse doceri *sine periculo erroris* in materia morum. Neque urgeatur dicendo, optime fieri posse, quod nequeat illa opinio *tuto doceri,* etiam *speculative* loquendo, quia *practice* posset quis facile ea abuti, male eam applicando ad casus practicos, et non recte distinguendo *casus,* in quibus licite executioni dari potest, *a casibus,* in quibus id omnino illicitum est. Non valet haec instantia, nam ista confusio casus licitae applicationis et casus

illicitae applicationis est impossibilis, adeoque illud *periculum* non est periculum hoc, *male* practice applicandi praedictam opinionem, et confundendi *casum* cum *casu*. Enimvero non est damnata opinio de craniotomia in abstracto, secundum se, et generatim considerata; sed damnata est opinio de craniotomia in concreto, secundum determinatas circumstantias, et in particulari considerata. Quaestio enim proposita, quam sua decisione resolvit Sacra Congregatio non est: « An tuto doceri possit in Scholis Catholicis, licitam esse operationem chirurgicam, quam Craniotomiam appellant » sic, generatim, sed in peculiari illo et determinato casu, de quo erat quaestio et controversia inter theologos, « quando scilicet ea omissa mater et filius perituri sint, ea e contra admissa salvanda sit mater, infante pereunte ». In hoc sane casu *doctrina de craniotomia* declaratur *periculosa*. Ipsa igitur applicatio ad casum determinatum declaratur *doctrina periculosa;* **tuto doceri non potest.** Illud igitur *periculum* non est periculum practici abusus, periculum illicitae applicationis, sed *periculum est erroris* opinionis enunciantis liceitatem craniotomiae in casu illo praedicto.

12. Sed obiicitur adhuc, quod praedicta opinio potuit bene dici non tuta, quamvis determinata ad peculiarem illum casum, de quo erat quaestio, propter ipsum periculum practicum discernendi casum verae necessitatis, quod scilicet, craniotomia omissa, mater et filius vere sint perituri, ea e contra admissa, salvanda vero sit mater, infante pereunte. Hoc rationabiliter obiici non potest. Nam iste necessitatis casus, certus supponitur in illa propositione de liceitate craniotomiae. In tali tantum hypothesi quaestio fiebat a Theologis, et Sacrae Congregationi proponebatur, ac Sacra Congregatio hoc sensu certe eam intellexit; ait enim in suo Responso « habita quoque ratione eorum, quae hac in re a peritis catholicis viris conscripta sunt, ac ab Eminentia tua huic Congr. transmissa sunt ». Praeterea ista obiectio tunc valeret, quando revera ille necessitatis casus cognitu difficilis esset; sed ubi agatur de *craniotomia* res clarissima est, et nulli obnoxia difficultati, nisi Chirurgus totus stupidus sit, quod *per accidens* est, et in damnatione generalis propositionis non attenditur. Res enim *per se* consideratur.

13. Periculum aliud est intrinsecum aliud extrinsecum, itemque aliud est proximum aliud remotum. *Periculum erroris* in asserenda liceitate craniotomiae esse non potest ex circumstantia extrinseca ipsi craniotomiae, quatenus ea adhibeatur in talibus rerum circumstantiis, quae eam reddant illicitam. Nam, uti modo observatum est, non damnatur liceitas craniotomiae in genere, sed liceitas craniotomiae in dicta

circumstantia mortis matris et filii, si illa operatio omittatur, et salutis matris ac mortis filii, si ea fiat. Porro si qua excogitari potest circumstantia, quae reddere possit licitam craniotomiam, haec profecto alia non est quam illa modo enuntiata, cum sine illa operatione neque mater neque filius salvatur, illa adhibita, filius in peiorem conditionem non constituitur et mater salvatur. Atqui Sanctum Officium in hoc ipso casu declarat periculosum docere liceitatem craniotomiae. Ergo *periculum erroris intrinsecum* est ipsi craniotomiae; nempe quia est directa occisio innocentis: *periculum erroris intrinsecum* est ipsi complexui, id est craniotomiae praedicta circumstantia vestitae; in eo enim complexu manet craniotomia cum tota sua natura, quae ab illa maxime favorabili circumstantia minime mutatur. Iam vero si periculum erroris est *intrinsecum,* nimirum *vi ipsius craniotomiae,* periculum istud erroris consequenter remotum esse non potest, sed *proximum* et maxime proximum; nihil enim magis proximum alicui rei, quam intrinseca et intima sui natura. Liceitas ergo craniotomiae doceri non potest *sine periculo proximo et intrinseco erroris.*

14. Actio, quae est *periculum peccati,* actio est distincta ab ipsa *actione peccati,* et peccatum est non proprie et stricte loquendo *ratione sui,* sed *ratione illius actionis in se peccaminosae,* cum qua connectitur. Opinio item continens *periculum erroris* est opinio distincta a certa alia et inconcussa doctrina, contra quam errandi illa opinio periculum continet, et sic cum illa connectitur, quatenus illi adversatur. Generatim ergo, et *per se loquendo,* opinio quae *tuto doceri non potest,* seu quae *periculum* continet *erroris,* opinio est, quae licet *in se* error non sit, cum errore tamen connectitur; saltem quatenus de se et in sensu obvio, et non per accidens ex mera inconsideratione, ita inter errorem et veritatem aequivocatione laborat, ut ad errorem potius quam ad veritatem facili via deflectat, et qui ei adhaereat errorem quidem non veritatem amplecti censeatur. Attamen quando, ex subiecta materia, propositio ita est determinata, ut nulla pateat via ad veritatem; quamvis definiatur mere uti *non tuta,* et ratione ipsius *notae* seu *censurae* non possit haberi nisi uti mere *periculosa,* seu *periculum continens erroris; consequenter* tamen illa propositio ut error habenda est, ratione nempe *legitimae deductionis.* Et hinc facile explicatur cur, licet septem illae Ontologismi propositiones non fuerint alia censura notatae, quam quod tuto tradi non possint, communiter tamen in Scholis ut improbabiles omnino habitae sunt post illam S. O. Decisionem. Idem in casu nostro contingere videtur. Nam nullus excogitari potest sensus verus, cum in ipso casu maxime favora-

bili dicatur, quod tuto doceri non possit. Quare non apparet, quomodo possit probabiliter adhuc craniotomia defendi.

15. Aliter adverbium illud, *tuto* declarari potest; sed eadem fere est conclusio. Adverbium illud resolvi potest in adiectivum, et tunc quaerendum est substantivum subintellectum. Porro substantivum hoc, quod favorabilius in praesenti excogitari potest, est *conscientia;* ita ut *tuto doceri non potest,* idem sit ac *non potest doceri tuta coscientia.* Haec interpretatio, quae maxime pertinet ad rem moralem et practicam, omnino convenire videtur decisioni Sancti Officii, de qua tractamus; agitur enim in ea de re morali et practica. Porro in re Morali, illa sententia dicitur *tuta* in ordine mere *speculativo,* quam quis mente tenere et alios externe docere potest sine periculo et timore errandi contra certam aliquam legem vel praeceptum. In casu nostro certa et inconcussa ista lex, est lex *Non occides.* Quare *tuto non posse doceri craniotomiam* in casu illo supra exposito, idem est ac *non posse doceri* craniotomiam sine periculo et timore erroris contra legem, *Non occides.* Verum periculum hoc et timor erroris tunc a parte rei maneret *merum periculum erroris,* et non evaderet consequenter *error,* cum casus dari posset, in quo reapse non infringeretur lex *Non occides.* Atqui iste casus non potest dari. Nam hic casus si daretur, alius non esset quam ipse casus propositus. Iste autem casus propositus, tunc a parte rei maneret *merum periculum erroris* et non evaderet *error,* directe contra illam legem *Non occides,* cum non esset ultimo determinatus iam omni favorabili circumstantia, et ulterius posset adhuc determinari. Ergo licet vi *damnationis* illa opinio sit tantum *doctrina non tuta,* revera tamen *vi materiae* illa opinio omnino improbabilis evadit.

16. Verum quaeret quispiam, cur tunc Sanctum Officium eam sententiam *negative* dixit *non tutam,* et non *positive* dixit *erroneam;* si *non tutum* idem reapse est ac *erroneum?* Respondetur primo: non dixit hoc, quia non hoc quaerebatur, sed illud; et Sacrae Congregationes consuetis formulis respondent propositis dubiis, neque brevibus suis responsis solent facere tractationem rei de qua agatur, uti eam exponant et explicent. Respondetur secundo: quamvis sententia *non tuta* in casu nostro reincidat reapse *ratione materiae,* legitima conclusione, in sententiam erroneam, seu *falsam;* attamen theologica illa censura, *non tutum,* eadem non est ac censura alia: *erroneum* vel *error,* quae longe gravior censura est. Illud contendimus non istud. Dicimus autem *erroneam* seu *falsam,* ad coartandam etiam significationem *erroris,* cum stricte loquendo *error* et *falsum* idem non sint.

« Ex Augustino in *Enchiridio* cap. 17. et contra Academicos cap. 4. *errare* nihil aliud est quam vera pro falsis, aut falsa pro veris probare. In qua significatione *error* nihil aliud est, quam *propositio falsa,* et ita non tantum in materia fidei seu Theologiae, sed etiam in quacumque materia naturali, vel humana, inveniri potest: iuxta communem autem loquendi modum, error quasi per antonomasiam in unaquaque materia significare solet *non quodcumque iudicium falsum,* sed, per quandam exaggerationem, *quod evidentius vel certius falsum est* ». Suarez *De Fide* D. 19. S. 2. n. 11. Hinc disserens idem Suaresius de propositione *erronea,* prout distinguitur ab *haeretica,* in theologicis censuris, inquit illam esse, « quae opponitur veritati certae theologica certitudine, quae non attingit certitudinem fidei; quia nullo modo est immediate revelata, ut supponitur; sed est conclusio evidenter illata ex una de fide et ex altera evidenti, lumine naturali... Propositio contraria tali propositioni non attingit gradum propositionis haereticae; quia non habet summam oppositionem cum propositione fidei, qualis est immediata: quod autem sit erronea, manifestum est; quia post haereticam propositionem, habet summam repugnantiam cum veritate fidei, scilicet mediatam per evidentem illationem ». l. c. n. 14. Eadem est doctrina Card. Lugonis *De Fide* D. 20. S. 3. n. 73. « Erroris vox latissime sumpta attribui potest cuilibet propositioni falsae in qualibet materia; nam qui falsum pro vero credit, errat a vero, et decipitur. Communiter tamen ea vox solet restringi ad falsum, quod opponitur non solum vero, *sed evidenti, vel certo, quod apud omnes communiter certo scitur.* Nec appellatur error in Philosophia quaelibet opinio falsa, sed quae opponitur dogmati certo et pro tali apud philosophos recepto. Quare in Theologia non dicitur error nisi qui certae alicui veritati adversatur, quae apud Catholicos et Theologos pro certa habetur ». Prout autem *error* est censura specialis infra haeresim, ex eodem Lugone « *error* proprie est qui non opponitur immediate, sed solum mediate doctrinae fidei, quatenus negat immediate propositionem, quae non est de fide, sed conclusio solum theologica, deducta evidenter ex una de fide, et altera evidenti, lumine naturae ». l. c. n. 78.

17. Quare si illa censura, *tuto doceri non potest* proprie omnino et stricte accipiatur ratione sui, secundum generalem regulam interpretandi propositiones damnatas, praedicta opinio de craniotomia est opinio *periculosa,* quae nempe *doceri non potest sine periculo erroris;* consequenter vero est opinio etiam *periculosa,* quae non potest ad praxim reduci sine periculo peccati. Si autem censura, *tuto doceri non potest,* in subiecta materia consideratur, eadem illa opinio de cranio-

tomia est *simpliciter falsa*, et hoc sensu dici potest etiam vero et proprio sensu *non tuta, periculosa;* intrinsecum enim et proximum continet periculum denegandi *veritatem evidentem, certam, ab omnibus receptam;* nempe *Non occides.*

18. Doctrina praesenti Commentario exposita confirmari potest alia Responsione Sancti Officii 14. Aug. 1889., quae post editum praesentem Commentarium publicata est. Ea tenoris est sequentis: « In Scholis catholicis tuto doceri non posse licitam esse operationem chirurgicam, quam *craniotomiam* appellant, sicut declaratum fuit die 28. Maii 1884., et quamcumque chirurgicam operationem *directe occisivam* foetus, vel matris gestantis ».

19. Postremo notandum est, quod si tuto doceri non potest craniotomia, neque tuto doceri potest *directa procuratio abortus* in iisdem circumstantiis. Id legitima ratiocinatione consequitur. Etenim primo argumenta, quibus propugnabatur craniotomia eadem sunt ac argumenta quibus defenditur directa procuratio abortus. Praeterea parum refert utrum infantis caput intercidatur vel comprimatur, an infans veneno inficiatur, vel immaturus foetus per meram eiectionem ex materno utero directe et per se privetur naturali elemento, ipsi ad vitam omnino necessario. Idem sane est hominem ferro, veneno vel proiectione in ignem, immersione in aquam occidere.

Ad n. 875. seqq. — DE DOMINIO AUCTORUM

1. « Certum est, inquit P. Gury Comp. V. 1. n. 566., hominem quemlibet ex iure naturali ius habere in fructum suae industriae et sui ingenii. Si enim res fructificat domino, *a fortiori* hoc verum esse debet de facultatibus internis, cum nihil magis homini proprium esse possit. Quilibet igitur in suum commodum uti potest iis, quae suo ingenio in scientiis excogitavit. Inventor igitur artis alicuius, strictum ius habet, *ne secretum* suum surripiatur, et se invito in vulgus divulgetur. Quod si fiat, damnificator pro ratione iniuriae illatae ad restitutionem omnino tenetur. Difficultas autem est, utrum auctor, operibus semel in lucem emissis, ea sibi *propria* servare, et alios *ab eorum usu* excludere queat ».

2. *Usus* hic, de quo agitur, ille est, quo alii opera semel edita praelo ipsi committant, et proprio lucro vendant. Si auctor in eius

opera, iam in publicam lucem emissa, ius sibi retinet proprietatis absolute et illimitate; impedire profecto potest, quominus alii edant et vendant opera sua, seu ut communiter dicitur potest auctor sibi reservare ius proprietatis quoad *hunc usum*. Si vero auctor in ea opera nullum iam sibi retinet ius proprietatis, praedictum *usum* sibi reservare non potest, librum edendi et vendendi.

3. Quaestio haec agitari potest de iure naturali, et de iure positivo. Si consideretur primo naturale ius, sunt qui tenent praedictum proprietatis ius de iure naturali stricte omnino spectare ad auctorem. Ratio est, quia si lex ipsa naturae postulat, ut cuique ius suum in fructum industriae atque ingenii sui servetur, fructus autem industriae in re nostra percipi nullus possit, nisi in *communitatem* opus, ut dicunt, *tradatur;* profecto eadem lex naturae postulat, ut ista traditio seu evulgatio operis in communitatem auctorem fructu industriae suae non privet. Sunt e contrario qui tenent, auctorem non habere de iure naturae ius in opus suum, iam in lucem editum et evulgatum, quia res in communitatem semel tradita, fit eo ipso de iure communi; adeoque ius naturae exigere nequit, ut auctor sibi usum operis reservare possit, aliosque ab eo edendo et vendendo possit excludere.

4. Ut quaestio rite resolvatur, distinguenda est stricta iuris exigentia a convenientia seu congruentia et aequitate. Distinguendus praeterea est liber formaliter consideratus, quoad nempe seriem illam doctrinae eiusque expositionem et explanationem, quam continet, a libro materialiter considerato, quoad nempe illam materialem editionem, quam auctor fecit. Porro neque de mera iuris congruentia neque de mera aequitate agitur; neque de materiali editione ab ipso auctore facta quaestio movetur. Evidens res est, quod conveniens omnino et aequum sit, ut permittatur auctori frui commodo et lucro, quod provenit ex libro a se confecto, quod commodum et lucrum non nisi parva forsan parte percipere poterit, nisi ius ipsi reservetur excludendi quemlibet alium a praedicto usu sui libri. Quare lex positiva accedens et definiens huiusmodi ius, lex profecto iusta omnino est et obligans in conscientia: et, ea lege stante, auctor ius strictum proprietatis habet in suum librum. Itemque evidens res est, quod auctor iure ipso naturali ius strictum proprietatis habeat in illam editionem sui libri, quam ipsemet proprio nomine conficiendam curavit.

5. Verum si sermo sit de *stricta iustitiae commutativae exigentia,* ex naturali iure, et de alia libri editione, ab alio, nomine proprio, conficienda et vendenda, longe probabilius videtur id naturali iuri non adversari. Et sane ius proprietatis aut est ius in substantiam

ipsam rei, eiusque utilitatem, aut in alterutrum tantum. Si agatur de ipsa *substantia* rei, cum veritas sit obiectum proprium humani intellectus, statim ac veritas et veritatum complexus in publicam lucem editus est, proprietas fit uniuscuiusque. Quare quemadmodum statim ac Astronomus manifestaverit existentiam alicuius astri in coelo, omnes illud videre possunt, neque Astronomus retinere sibi potest ius, ut videat solus ipse astrum cum exclusione aliorum, vel ut ipsi saltem tributum aliquod solvant, si astrum alii in coelo propriis oculis videre velint; ita auctor libri statim ac aliquam veritatem, vel veritatum seriem publice exposuerit impedire profecto non potest, quominus alii, nullo ipsi soluto tributo, veritatem intelligant, illamque etiam melius forte quam ipse sibi persuadeant. Idque confirmatur ex ipsa intentione et scopo scriptoris, concionatoris, professoris: hoc enim omnes intendunt, ut lectores et auditores persuadeantur, et traditas doctrinas *suas* faciant. Et haec ipsorum maxima laus est, si id consequantur.

6. Neque vero difficultas ulla desumi potest ex rerum dispositione, ordine, expositione, ipsaque dictione seu scriptione qua res enunciantur et aliis manifestentur. Nam haec omnia ad ipsam veritatem et artem ac scientiam reducuntur, quae ad omnes naturali iure pertinent. Neque vero ius ullum proprietatis in istis rebus esse potest, cum omnibus utiles esse possint; neque limitationem habent in se, quam habent materialia bona, ita ut si uni inserviant et utiles sint, alteri inservire non possint, neque ei utiles esse queant. Num minus intelligit et ratiocinatur auctor libri, quia alii, quod ipse edocuit, intelligunt pari modo, et pari modo ac ipse ratiocinantur?

7. Hinc facillime aliud demonstratur, semel ac opus in publicam lucem emissum est, auctorem non servare dominium in *usum* sui operis, formaliter inspecti, ut iam explicavimus n. 4., quo sensu semper de auctoris dominio loquimur, et quaestio inter doctores agitatur. Enimvero si auctor non servat dominium *in substantiam* rei, statim ac opus evulgatum est, quomodo translato dominio in substantiam, servabit ipse dominium in usum? Si hoc fieri posset, posset quis etiam mutuo transferre in alium dominium in substantiam pecuniae, reservato sibi dominio usus pecuniae, quem deinde venderet.

8. Ceterum, si auctor servat sibi dominium usus veritatum, quas ipse forte invenit, explicavit, ordinavit, non posset quis illis uti studio et meditatione: et ex illis ratiocinatione progredi ad alias veritates forte etiam inveniendas, ut facile fieri potest in artibus et scientiis chimicis, physicis, mathematicis, etc., progrediendo usque ad practi-

cam illarum veritatum applicationem, quod maximae quidem est utilitatis, et maximi etiam lucri. Itemque non posset quis alienum librum edere, notis appositis ad res explicandas, non posset etiam textus ex alieno libro in proprio libro referre, non posset alienum librum penitus confutare, et tanquam erroneum, scandalosum, auferre illi omnem auctoritatem; quod dominium importat non tantum in *usum* verum etiam in ipsam *substantiam* rei, quam pro iure suo destruit.

9. Semel reservato auctori usu in suum librum, publice editum, professori in suam lectionem, quam habet in publica academia, concionatori in suam concionem, quam habet in publica ecclesia, iam alius scriptor eo libro uti non potest ad alium librum conficiendum et meliorem, cum facile sit inventis addere, iam auditor non posset amicis lectionem repetere et de ea in alia academia disserere, iam alius concionator auditam concionem, quam memoriter bene retinet, non posset citra iniustitiae peccatum, eandem ad populum concionem habere, et forte cum maiori fructu propter eius personales qualitates. Parum autem refert, ut patet quod quis ore pronuntiatam lectionem, concionem auditam, memoriter retineat et aliis repetat, vel lectionem alienam, aut alienam concionem typis editam memoriter addiscat et repetat. Parum item refert quod quis alienam lectionem vel concionem ore aliis repetat vel per epistolas amicis transmittat, vel lithographia, vel publicis etiam typis; eadem lingua, vel diversa vel etiam diversis linguis. Cum autem hic intercedat etiam proprium ingenium, propria habilitas, propria industria et labor, cur quis fructum proprii ingenii et laboris percipere non potest, vel abstinere debet a proprio ingenio exercendo, a proprio labore exerendo?

10. Insuper, si auctor praedictum dominium in suum opus haberet illud posset testamento transferre suis haeredibus, et isti aliis. Iam vero illi, qui defendunt praedictum dominium auctorum, contenti sunt asserere illud ad determinatum tantum tempus. Haec limitatio ostendit reapse confundi in hac quaestione strictam iuris exigentiam cum mera iuris convenientia et naturali aequitate. Itemque, si auctor sibi vindicare non potest absolutum ius in *usum* sui libri, quomodo huiusmodi ius coarctatur saltem ad alios excludendos a libro edendo et vendendo? Inter alios enim libri usus iste etiam recensetur. Et si librum quis emit, et ita emptione materialiter etiam inspectum *suum* fecit, quomodo impediri potest, ut eundem librum ipsemet edat, et suo nomine suisque expensis et lucro vendat? Si quis arborum seminarium habeat, et arbores vendat, impedire profecto non potest, ut alius, arbore empta, seminarium et ipse efformet, ex eoque arbores

deinde ipse etiam vendat, suis expensis suoque lucro. Idem omnino de alia libri editione valet.

11. Neque vero aliquid probat adversariorum ratio; cum enim nimis probet, nihil probat omnino. Enimvero, verum profecto est quod assumitur, *legem ipsam naturae postulare, ut cuique ius suum in fructum industriae atque ingenii sui servetur.* Sed huiusmodi fructus ille est, quem auctor reapse percipit ex editione et ex editionibus, quas ipse conficit libri sui. Quod huiusmodi fructus extendatur etiam ad editiones ab alio confectas, vel quod alius ideo impediatur editiones has conficere, inde non eruitur: imo contrarium consequitur: alius enim utitur suo ingenio, sua industria et labore, et ideo iure potitur et fruitur illius fructibus. Aliud quod subditur, *eandem naturae legem postulare, ut, si fructus industriae nostrae percipi nullus possit, nisi in communitatem opus tradatur, traditio ista auctorem non privet fructu industriae suae;* nihil pariter evincit. Etenim primo id evinceret, quod traditio dominii in mutuo privare a fortiore non debet dominum pecuniae fructu ex pecunia percipiendo. Insuper, si auctor libri, ne privetur fructu industriae suae, impedire potest, quominus librum alius edat, in aliam linguam vertat, etc., mercator, negotiator, artifex, etc.; impedire potest quominus alii mercatores, negotiatores, artifices, eamdem mercaturam et negotiationem eamdemque artem exerceant; inde enim ille privatur fructu industriae suae. Neque valet quod ipse invenerit modum fabricandi merces, negotia agendi tali vel tali modo, artem exercendi. Hoc ipsi communi sensui et praxi timoratorum opponitur. Et sic si quis reperiat modum inveniendi aquam in campis et publice illum manifestet, quis unquam impediet proprietarios agrorum ab aqua invenienda in proprio fundo, vel impediet alios quominus hanc artem exerceant, et lucrum inde percipiant? Neque verum est, quod tunc *nullum* auctor libri e. g. percipere posset fructum sui ingenii et suae industriae. Percipit profecto fructum illius editionis, vel illarum editionum, quas ipse conficit. Hoc unum verum est in casu, quod non percipit auctor libri omnem fructum, qui ex illo haberi potest. Sed hoc nullam continet difficultatem. Hoc enim passim fere in contractibus omnibus verificatur. Et sic qui vendit equum percipit tantum pretium equi. Emptor utitur equo ad plures usus, et sua industria lucratur forte quotannis pecuniam excedentem ipsum pretium equi. Neque posset quis dicere, *naturae legem postulare, ut, si fructus rei suae percipi nullus possit, nisi rei dominium in alium tradatur, traditio ista dominum non privet fructu rei suae.* Facta traditione dominii, ille fructus non est amplius fructus rei *suae,* sed *alterius;* et

res fructificat alteri domino, non priori, cuius amplius non est. Ceterum si quis vel leviter attendat vim allatae rationis, ea talis plane est, ut concedat omnino quod adversarii affirmant, quod nempe *res in communitatem tradatur,* et consequenter auctorem eo privari iure proprietatis, et rem de communi iure evadere. Quod autem asseritur, quod in tali etiam casu lex naturae postulat ut auctor fructu industriae suae non privetur; hoc quidem consequenter dicitur de congruentia, de convenientia quadam, de quadam naturali aequitate, sed logice de stricto iure, vi iustitiae commutativae, dici quidem non potest.

12. Hisce praesuppositis varias nunc resolvimus particulares quaestiones. Ac primum, an violet ius alienum, qui opus manuscriptum sine consensu auctoris typis edat? — R. Affirmative. Ratio, quia opus, quamdiu in lucem emissum non fuit, sub dominio prorsus remanet auctoris. Quare talis usurpator ad restitutionem manuscripti et damnorum compensationem tenetur.

13. An item violet ius alienum, qui lectiones alicuius professoris, vel concionem oratoris typis edat? — R. Sunt qui generatim affirmant, etiam de publica lectione vel concione. Ratio, quia publice docere vel concionari non est tradere opus suum alteri ad edendum vel vendendum. Verum distinguendum videtur. Etenim si agatur de privata lectione, de privata concione, perspicua res est professorem vel concionatorem retinere totum ius suum in suam lectionem vel concionem. Verum, si agatur de publica lectione vel concione, valet argumentum iam factum quod res in communitatem iam tradita sit, et eo ipso facta sit de communi iure. Idque confirmatur ipso facto, nam nemo est, qui tanquam iniurios in alios condemnat eos, qui publicos discursus typis edunt, in ephemeridibus, Deputatorum vel Senatorum in Parlamentis, vel aliorum in publicis conventibus. Ipsa Summi Pontificis verba in publicis Christifidelium receptionibus publice eduntur, neque ullus est, qui id gravis peccati contra iustitiam insimulet.

14. An typis mandari possit in alio loco liber recenter vulgatus, sine licentia auctoris? — R. Si de loco valde dissito agatur, illi ipsi Doctores, qui contendunt de iure naturae auctorem ius proprietatis retinere in suum librum iterato edendum, ita ut alii excludantur a tali iure, concedunt in tali casu huiusmodi ius minus urgendum videri: siquidem editio in regionibus valde dissitis minus impedit, quominus fructum industriae suae congruum auctor percipiat. Atque haec ratio adhuc clarius ostendit auctorem revera non retinere *ius proprietatis* in suum opus, siquidem si illud ius retineret parum referret quod

in vicina vel longinqua regione liber edatur sine licentia, contra voluntatem auctoris. Parum sane refert, quoad iniustitiam, quod quis occupet alienam domum, alienum campum, iisque utatur ac fruatur invito domino in vicina vel remotissima regione. Neque valet dicere quod quis in tali remotissima regione defendere ac tueri non posset suum ius proprietatis, secus, ut ipsimet Doctores scite animadvertunt, fas esset cuique segetes aut uvas sibi sumere ad libitum, quod agri aut vineae dominus eas custodire non valet. Si vero de vicino loco agatur, et tractatus adsint inter varias ditiones, quorum vi auctor eodem iure alibi ac in propria patria gaudere potest, laeditur certe iustitia commutativa et violator alieni iuris ad normam legum damna compensare tenetur. Quod si nulla adsit conventio inter varias regiones, cum lex extra territorium legislatoris nullam habeat vim, quamvis forte talis adsit lex in loco auctoris, in alio tamen loco, libri editor eâ non tenetur, adeoque nonnisi naturali iure res definienda est. Atqui naturali iure huiusmodi proprietatis ius nullum est, vel valde incertum est. Argui ergo non potest tanquam alieni iuris violator et tamquam damnificator, qui suo utitur iure et alienum librum edit. Idque multo magis valet, si quis non mere ederet alienum librum, sed in aliam linguam antea verteret. Tunc enim adhuc magis accedit propria industria et proprius labor.

Ad n. 1297. seqq. — DE MATERIA GRAVI IN FURTO

1. Ratio in hac re dubitandi est, quia videtur in praesenti limites, tum a veteribus Theologis, tum etiam a S. Alph. l. 3. n. 527. 528. praefinitos, excedi oportere, eo quod ab illorum aetate usque ad nostram non leve circa pecuniae valorem deprehendatur discrimen. Omnes enim nunc conqueruntur, rerum pretia prae anteactis temporibus notabiliter excrevisse, seu quod in idem recidit decrevisse pecuniae valorem. Unde materia gravis in furto maiorem pecuniae quantitatem modo attingat necesse est. Sed contra videtur, neque a veterum theologorum sententia, quae maximi semper in re morali facienda est, neque, et multo minus, a S. Alphonsi doctrina, quae specialem a S. Sede approbationem habuit, esse recedendum. Insuper licet concedendum sit, pro temporum varietate varietatem etiam in pecuniae valore inductam fuisse, si tamen huiusmodi proportio esset servanda,

cum nunc rerum pretia in immensum excreverint, et quantitas gravis in furto in immensum esset augenda, quod in evidens cederet Societatis damnum. Ad quaestionem hanc resolvendam tria inquirimus: 1°. Quotuplex materia gravis distinguenda sit in furto? 2°. Quaenam nostra aetate censenda sit in furto materia tum relative tum absolute gravis? 3°. Quid iudicandum de propositis dubitandi rationibus?

2. Quoad primum quaesitum adnotare sufficit, quod, proprie loquendo, materia gravis in furto est semper *relativa*, neque esse potest *absoluta*. Ratio est, quia, ut ait Angelicus Doctor 2. 2. q. 73. a. 3., « peccata, quae committuntur in proximum, sunt pensanda per se quidem secundum nocumenta, quae proximo inferuntur, quia ex hoc habent rationem culpae. Tanto autem est maius nocumentum, quanto maius bonum demitur ». Hoc non obstante, theologi distinguunt communiter in furto materiam gravem *absolutam*, et materiam gravem *relativam*. Materia *gravis relativa* illa est, quae est *gravis,* attentis conditionibus personae in particulari, cui reipsa affertur grave nocumentum. Quod omnino consonum est doctrinae modo expositae S. Thomae l. c. et q. 66. a. 6. ad 3. Quantum vero spectat ad materiam *gravem absolutam*, Scavini, Edit. Mediol. 1874. libro 2. n. 697., inquit: « furtum erit *absolute grave,* quando independenter a damno, quod patitur dominus, in hominum sensu per se censetur sufficere ad constituendum peccatum lethale ». Haec definitio vel inexacta est, utpote incompleta, vel nihil revera dicit et explicat; quia, si praecisio et abstractio fit a damno proximi, efformari non potest iudicium ullum materiae gravis. Ac si sensus communis hominum iudicat talem vel talem materiam gravem, ita iudicat, quia in tali vel tali materia grave proximi nocumentum considerat. Secus enim illud communis sensus iudicium, iudicium esset sine fundamento et sensu. Materia *absolute gravis,* secundum doctrinam communem Theologorum, est materia, quae est gravis *respectu omnium,* cuiuscumque ipsi sint conditionis, sive sint pauperes, sive divites; sive sint personae individuae sive morales; utpote quae in quibuscumque status conditionibus semper affert proximo grave nocumentum, pro tali loco vel tempore. Dicitur *pro tali loco vel tempore,* quia eadem res hoc loco vel tempore propter abundantiam parvi aestimatur, et consequenter eius ablatio leve damnum infert; in alio autem loco vel tempore propter raritatem et necessitatem pluris fit, et consequenter eiusdem rei ablatio grave affert damnum. Hinc inexactum etiam est, quod addit idem Scavini l. c. « Patet autem, quod determinatio materiae absolutae, et in se, ad iudicandum de peccati gravitate, tunc tantum debeat habere locum,

quando ignoretur status ac conditio personae damnificatae ». Atque hanc materiam absolute gravem asserit esse quinque vel sex circiter libellas.

3. Apposite Lugo de Iust. et Iur. D. 16. S. 2. n. 23. « Et quidem negari non potest furti malitiam esse respectivam, neque id ullus negavit. Nam licet dicant, posse dari aliquam materiam furti gravem absolutam, et aliam respectivam..., non tamen volunt, quod sit gravis sine ullo respectu ad damnum proximi; sed solum significant esse aliquam materiam talem, per quam omnibus damnum grave inferatur, atque ideo stante tali materia non esse opus examinare et ponderare conditionem personae damnum patientis, cum constet omnem personam, cuiuscumque conditionis sit, damnum 'grave pati ab eiusmodi furto. Negari etiam non potest, quod aliqua materia sit, quae non sit gravis respectu omnium, sed respectu alicuius sit levis, et respectu aliorum sit gravis... Gravitas enim malitiae sumitur ex gravitate damni illati: damni autem gravitas provenit ex indigentia maiori, qua proximus re illa indiget. Quare cum non omnes aeque indigeant re, quae aufertur, consequens est, ut nec aeque gravem iniuriam patiantur, atque adeo poterit aliquis levem, alter gravem iniuriam pati per furtum aequalis summae ».

4. Ad secundum quaesitum quod attinet, duplex adest criterium seu regula ad iudicandam et determinandam materiam relative gravem Aliud enim est criterium intrinsecum, aliud extrinsecum. Dicamus primo de intrinseco. Id quod rationabiliter et, per se loquendo, gravem displicentiam affert proximo nostro peccatum grave est contra caritatem, et si iustitia in illud ingrediatur peccatum grave est contra iustitiam, quae strictius obligat quam caritas. Hac fere ratiocinatione utitur Angelicus Doctor, 2. 2. q. 66. a. 6., ad probandum quod furtum per se sit mortale peccatum. « Peccatum mortale, ait, est quod contrariatur caritati, secundum quod est spiritualis animae vita. Caritas autem consistit principaliter quidem in dilectione Dei, secundario vero in dilectione proximi, ad quam pertinet, ut proximo bonum velimus et operemur. Per furtum autem homo infert nocumentum proximo in suis rebus, et si passim homines sibi invicem furarentur, periret humana societas. Unde furtum tamquam contrarium caritati est peccatum mortale ». Porro privare personam aliquam eiusque familiam quotidiana sustentatione, necessaria secundum propriam conditionem, rationabiliter gravem displicentiam affert proximo nostro, qui se suosque videt privatos necessariis rebus ad vitam secundum proprium statum. Unde evidenter apparet nocumentum esse grave, computando in su-

stentatione non solum victum, verum etiam vestitum et habitationem. « Communiter DD. dicunt, inquit S. Alph. l. 3. n. 527. in furto illam esse gravem materiam, quae alicui iuxta suam conditionem in die sufficeret pro sui suaeque familiae sustentatione, qua ut bene advertit La-Croix n. 985. cum Spor. Gom. et aliis, non solum computatur victus, sed etiam vestitus et habitatio ». Atque hic animadvertendum est, quod huiusmodi sustentatione, per se loquendo, comprehendi debent etiam honestae voluptates et licitae recreationes, propriae conditioni convenientes, et quibus etiam quis rationabili omnino displicentia privaretur. Homo enim non vivit tantum pane et carne, aqua et vino, in stricta mensura, neque vivit solitarius, sed vivit physice aliis etiam rebus, et mensura convenienter bona et coagitata, si non semper supereffluente, moraliter vero vivit in propria familia et in societate; adeoque et voluptuariae expensae, honestae et convenientis recreationis et etiam debiti honoris causa, sunt saltem aliquando sustinendae. Quod Theologi videntur implicite intelligere ea *familiae* sustentatione, quam statui congruam et convenientem appellant.

5. Verum ad peccatum grave quod attinet, licet privatio sustentationis in sensu exposito sit certe et apud omnes gravis, adhuc tamen minor quantitas sufficit ad peccatum grave, secundum principium constitutum. Etenim si quis privaretur quotidiana sustentatione necessaria tantum ad *propriam vitam individualem,* et non etiam ad vitam propriae familiae, gravem profecto et rationabilem displicentiam experiretur. Quin imo ad grave peccatum constituendum ex principio iam praestabilito necessarium non est, ut quis privetur *toto* illo, quod est necessarium ad quotidianam sustentationem propriae vitae individualis, uti haec sustentatio modo est explicata, sed sufficit quod privetur tantum *notabili eius parte.* Enimvero nonne quis gravem et rationalem displicentiam persentiret, si etiam per unam diem privaretur necessario victu, vel vestitu, vel habitatione, vel officia ideo proprii status et conditionis implere non possset?

6. Quare considerando 1°. quod in praesenti, et quoad Italiam, expenditur ad vitae sustentationem a pauperibus, ab operariis, a variis personis civilis et nobilis conditionis, quod quotidie expenditur in Collegiis et Seminariis, in Communitatibus religiosis, in familiis quae decenter et convenienter vivunt, sed etiam cum debita oeconomia; considerando 2°. stipendia operariorum, medicorum, advocatorum, publicorum officialium, et mercatorum lucra, pensiones alumnorum in Collegiis et Seminariis, dotes Monialium, reditus ordinarie divitum; videtur constitui posse *in praesenti quoad Italiam,* et forte etiam,

saltem plus minusve, pro aliis Europae regionibus, sequens materia relative gravis: — 1°. pro pauperibus 1. libella, et aliquanto minus vel plus, secundum gradum illorum paupertatis; — 2°. pro operariis et artificibus 1 libella, 2, 3, secundum varia opificia et artes, magis vel minus lucrativas; — 3°. pro personis civilis et ordinariae conditionis, quae vivunt redditibus, vel exercitio mercaturae et commercii, vel liberalis professionis; — 5, 6, 7, libellae, secundum varium gradum commoditatis vitae; — 4°. pro divitibus ordinariis, 10, 11, 12 libellae, et pro Corporibus moralibus ordinariis, ac pro divitibus opulentioribus, 10-20 libellae, pro divitiarum gradu; — 5°. tandem pro personis extraordinarie divitibus, uti sunt Principes regnantes, et non regnantes, Nobiles et Mercatores ac Negotiatores ditissimi, Corpora Moralia et Societates exorbitantia Capitalia possidentes, designari non potest materia relative gravis; recurrendum est ad materiam absolute gravem. Et re quidem vera, cum privatus Princeps e. g., possidet 50. et 100. miliones, qui quotidie pro epistolis tantum et telegrammatibus expendit 5, 10, 15 libellas et amplius, evidens res est, quod furtum 10, 20 libellarum ipsum profecto non privabit ullo modo convenienti sustentatione. Asserere ergo quod huiusmodi materia sit pro ipsis *relative* gravis, mere arbitrarium est, neque ullo pacto confirmatum ab enunciato criterio et regula intrinseca ad iudicandum de gravitate relativa.

7. Sed ad criterium et regulam extrinsecam gradum faciamus. Cum hic agatur de morali iudicio in re morali, tale criterium et regula Theologorum auctoritate continetur. « Ceterum, ait, S. Alphonsus l. c., ad iustam dimensionem faciendam huius gravitatis, recte dicunt Salm. de Rest. c. 5. n. 12. magnopere conferre iudicia sapientum, quorum maior auctoritas in hoc puncto mihi videtur maiorem constituere probabilitatem. Quapropter diversas Doctorum sententias sedulo hic congerere curavi » etc. Atqui recentiores theologi, paucis exceptis, levi discrimine, de quo ratio haberi non potest in rebus moralibus, consentiunt omnino in materiam assignatam. In hoc enim consentiunt, quod pro Europae regionibus materia relative gravis sit in praesenti fere duplo maior illa, quam S. Alph. constituit pro suo tempore. Porro S. Doctor l. 3. n. 528., nulla facta distinctione inter infimum, medium et supremum divitiarum gradum, assignat 1°. pro pauperibus 1 Iulium, 54 centesimos; — 2°. pro operariis 2 Iulios, 1 libellam, 8 centesimos; — 3°. pro artificibus 2 Iulios cum dimidio, 1 libellam, 35 centesimos; — 4°. pro divitibus mediocriter talibus 4 Iulios, 2 libellas, 16 centesimos; — 5°. pro divitibus ab-

solute talibus et pro mercatoribus valde opulentis 6 Iulios, 3 libellas, 24 centesimos; — 6°. pro magnatibus ditissimis 1 aureum, 5 libellas, 38 centesimos; — 7°. pro Communitate valde opulenta 1 aureum cum dimidio, 8 libellas, 7 centesimos; — 8°. pro Regibus 2 aureos, 10 libellas, 76 centesimos. Addit vero S. D. l. c. n. 527. plurimos doctores extendere hanc quantitatem usque ad 3 aureos, 16 libellas, 14 centesimos. Et haec quantitas, uti patet, sat proxime attingit dimidium quantitatis assignatae. Iulius enim valet 54 centes. libellae. Aureus vero valet 5 libell. 38 centes. Cf. Finardi Prontuario del Commerciante, etc. Roma 1862. Ut alios praetermittamus, brevitatis causa, haec habet doctissimus Iosephus D'Annibale in Summula Theolog. Moral. Part. 2. n. 201. Ed. 2. Mediol. 1882. « Prae oculis habeam S. Alphonsum, duplicato fere ex eo tempore, quo is vivebat, rerum pretio. Itaque pro praesenti nummorum valore semper leve *per se* esse dixerim damnum, quod ad unam libellam circiter non pertingit, etsi mendico; contra grave *per se* esse dixerim damnum, quod 30 circiter libellas exsuperet, etsi ditissimo, vel Regi fuerit illatum. Inter haec damnum *relative*, idest ex personis metiri debet: reor igitur grave esse 1°. pauperibus, id est mendico, vel operario vel artifici damnum 1 libellae vel 2 vel $2\,^1/_2$; 2°. mercatoribus pro cuiusque fortuna, vel infima, vel media, vel summa, $2\,^1/_2$, vel 4, vel 8.; 3°. divitibus, prout eis ex proprio vectigali, detractis sumptibus, nihil redundat, aut parum, aut multum, aut plurimum, 3 et forte minus, vel 4 vel 7 vel 10. Demum quoad personas morales, quae habent corpus Collegii damnum grave est quod 10, vel si fuerint opulentae, quod 20 aestimatur ». Haec etiam quantitas valde remota non est a materia assignata. Et multum crevit interim pecuniae abundantia, et facilitas eam sibi legitime procurandi.

8. Ad materiam *absolutam* deveniamus. Uti pro materia *relativa* attenditur damnum individuorum, spectatis omnibus particularibus circumstantiis; ita pro materia *absoluta* spectari potissimum debet damnum ipsius Societatis. Atque, hoc semel admisso, facile tunc intelligitur, quomodo materia absolute gravis sit semper gravis, nempe pro omnibus gravis, sine distinctione, quamvis agatur de divitibus extraordinarie et exorbitanter talibus. Statuto hoc principio, materia absolute gravis ea esse videtur, quae excedit quadraginta vel triginta libellas, quantitatem designatam a D'Annibale. Verum obiiciet quis quomodo quadraginta vel triginta libellae afferre possunt grave damnum Societati, si grave damnum ne individuo quidem afferunt extraordinarie diviti, uti sunt magni bancarii, seu pecuniarum mercatores in Europa,

quibus amissio 30 et etiam 300 libellarum et amplius in commercialibus ipsorum operationibus vix sensibilis est, et statim compensatur tot et tantis aliis lucris. Respondetur, communem doctrinam esse relate ad fornicationem, eam esse in omnibus casibus prohibitam, ipso naturali iure, propter incertam prolis educationem. Quamvis in particulari aliquo casu, qui non admodum difficilis est, ut verificetur, et pater et mater, aliunde ditissimi, inter se conveniant, ut proles debito modo educetur; immo etiam ut ii ipsi curam immediate suscipiant convenientis educationis, et ideo sincera et efficaci voluntate promittant matrimonium statim ineundum, fornicatio maneret semper prohibita naturali iure; quia si licita et permissa esset in aliquo particulari casu, periculum semper gravissimum adesset inordinatae licentiae cum immenso prolis damno. Simili modo quamvis determinata quantitas, in se ipsa iam satis ingens, non afferat individuo alicui in particulari grave nocumentum, neque etiam pro eodem individuo periculum saltem sit ulterioris gravis nocumenti: ipsa quidem sufficiens est ad constituendum grave et gravissimum periculum pro ipsa Societate, et, *per se loquendo,* etiam pro ipsis individuis. Quare semper erit, absolute loquendo, materia gravis in quovis casu. Etenim, si consideratur grave damnum individui et societatis, opus est rationem habere non tantum expensarum necessariarum ad sustentationem et decorem proprii status, verum etiam furtorum levium, qui satis frequentes sunt non tantum in furibus ex professione, sed etiam in ipsis personis propriae familiae, communitatis, societatis; praesertim vero in personis quibus commissa est administratio bonorum alienorum, maxime publici dominii et utilitatis. « Scilicet, inquit Clm̃us D'Annibale l. c. n. 257. nota 20., perdifficile est, ita fideliter res dominorum ab aliis administrari, quin aliquid adhaereat manibus contrectantium ». Posito igitur tali periculo, non solum evidens est, designatam quantitam esse sufficientem ad constituendam materiam absolute gravem; verum etiam potest forte ea quantitas non sine ratione nimia videri, et ad angustiores limites coarctanda. Ubi enim gravitas peccati non deterret, et maioris lucri sat notabilis spes ad novum furtum invitat et incitat, plures homines, et longe plures communiter illud committerent, et fortunae nostrae gravissime laederentur, nisi deterrentur metu graviore peccati. Hinc patet, cur, licet longe maior sit excessus facultatis Regis opulentissimi supra facultates divitis ordinarii, vel etiam Marchionis aut Comitis, absque ulla proportione, quam excessus divitis supra facultates civis, vel hominis communis, non requiritur tamen tantus excessus proportionatus in furto gravi Regi facto supra

furtum factum diviti, quantus in hoc respectu furti facti homini communi. Atque haec doctrina conformis videtur doctrinae modo relatae Angelici Doctoris de gravitate furti, qui eam absolute declarat inquiens: « Per furtum autem homo infert nocumentum proximo in rebus suis, et si passim homines sibi invicem furarentur periret humana societas ». Cf. etiam Lug. l. c. n. 29. seqq.

9. Neque vero obiiciatur auctoritas Card. De Lugo asserentis l. c. n. 21. non posse constitui quantitatem absolute gravem in furto. Lugo enim l. c. non asserit hoc, sed rem bene diversam, nempe « non posse definiri quae sint confinia utriusque materiae (nempe levis et gravis, ita ut citra talem summam sit levis, et ultra illam sit gravis ». Aliud sane est non posse mathematice definiri eam quantitatem, aliud non posse neque moraliter determinari, morali quadam latitudine, nempe paulo plus paulo minus, materiam absolute gravem, et hoc est quod ipsemet Card. De Lugo efficere conatur sequentibus paragraphis. Cf. n. 29. seqq., ubi *rationem universalem* designat malitiae furti gravis, nempe absolute gravis. Cf. etiam n. 35.

10. Neque item obiiciatur, quod ex facto discursu sequeretur, quodlibet furtum esse grave, cum ex quolibet levi furto timeri posset gravissimum Societatis et individuorum detrimentum. Etenim non ita alliciuntur homines ad haec minora furta, ex quibus parum lucri capiunt, sicut alliciuntur ad illa alia maiora, in quibus lucrum non contemptibile apparet, si ea sine peccato gravi fieri possent, ut habet idem Lugo l. c. n. 33. Quantitas autem assignata quadraginta vel triginta libellarum lucrum sane non contemptibile affert, ad furandum satis superque alliciens.

11. Demum obiicitur adhuc Lugonis auctoritas contra quantitatem assignatam 30., 40. libellarum, tanquam absolute gravem. Lugo enim hanc quantitatem asserit esse 100. aureorum l. c. n. 21. Si ergo tempore Lugonis haec erat quantitas absolute gravis, nostro certe tempore adhuc maior esse debet. Respondetur falsum omnino esse assertum. Lugo enim non dicit pro suo tempore illam esse quantitatem absolute gravem, sed illam esse quantitatem evidenter et certo gravem; quod est bene diversum; et hoc quidem asserit per quamdam quasi exaggerationem. Nam in illo eodem numero non loquitur de materia absolute determinanda, ita ut illam determinet, sed loquitur tantum de difficultate determinandi istam materiam gravem et multo magis definiendi limites istius materiae gravis et levis, propter ipsam difficultatem reperiendi hac in re aliquod rationale principium, et aliquam regulam fixam, Hinc numeris sequentibus 22.-29. refert varias

Theologorum sententias, et varias regulas ab ipsis assignatas, quas perpendit, et ostendit esse insufficientes. Antequam vero proferat n. 29. suam regulam et rationale principium, ut malitia furti gravis, nimirum absolute gravis, intelligatur, aperte declarat se reapse non recedere ab aliorum opinione; attento etiam decremento pecuniae tunc temporis; et ait in fine n. 28: « Quare non aegre cum praedictis in reipsa consentiam, ut in ordine ad Reges et Magnates opulentos exigatur furtum unius aurei; ad divites sex vel septem argentei; ad artifices quatuor, ad pauperes valor victus diurni, seu merces mediocris, quae tempore medio inter hyemem et aestatem datur fossori ». Argenteus idem est Lugoni ac iulius seu regalis, n. 22.-26.; regalis autem ordinarius valet 26. centes. libellae. Sed cum argenteum pro iulio seu regali sumat, et dicat n. 26. unum Ducatum continere undecim regales seu Iulios, pro regali intelligit non regalem ordinarium, aeneum, *real de vellon,* sed regalem argenteum, *real de plata,* valoris circiter duplo maioris, et circiter iulio aequivalentem. Et n. 31. adhuc magis definitive statuit furtum unius aurei esse absolute grave, propter periculum gravis detrimenti, quod in eo est: « nam, inquit, ex furtis pluribus unius aurei, a diversis tibi factis, vere res tuae familiares gravissimum detrimentum subirent ». Item n. 32. idem clare omnino affirmat, extendens illam materiam absolute gravem non ad 100. aureos, sed ad unum vel duos aureos. Tandem n. 35. disserens iterum de difficultate praecise definiendi limites materiae gravis et levis, quamvis hypothetice et nonnisi exempli gratia loquatur, in medium sane non profert 90. vel 80. aureos sed 6. Iulios. Confirmari etiam potest auctoritate S. Alphonsi, qui n. 527. Lugonem recenset inter auctores, qui « respectu Magnatum ditissimorum... (dicunt) sufficere ad materiam gravem unum aureum ». Ex Lugonis autem sententia n. 29. respectu harum ditissimarum personarum requirenda non est materia relative gravis, sed absolute gravis, quam ipse deinde statuit secundum hanc regulam et principium; nempe « aliqua prohiberi non propter dannum praecise quod afferunt, quando semel fiunt, sed propter damnum, quod afferrent, saepius repetita, si licerent... Sic ergo in praesenti materia dicendum videtur, quod licet furtum *unius aurei vel dimidii* semel solum factum non afferret magnum detrimentum, praesertim homini diviti; atque ideo secundum se spectatum non videretur sufficiens ad inducendam damnationem aeternam; consequenter tamen afferret magnum detrimentum, eo quod si tale furtum leve esset, et posset absque peccato gravi fieri, multiplicarentur huiusmodi furta, ex quorum frequentia maximum detrimentum etiam divitibus et prin-

cipibus sequeretur ». Atque ex his satis superque patet, quam sit falsum asserere materiam absolute gravem ex Lugone esse summam 100. aureorum, nempe maiorem 500. libellis, cum aureus aequivaleat 5. libellis. 38. centesimis.

12. Ad tertium quaesitum deveniamus. Ratio adducta, ut a limitibus recedatur designatis ab antiquis Theologis et a S. Alphonso optima est. Cum enim mutatus valor pecuniae sit, et imminutus sit, ac notabiliter imminutus, damnum in praesenti allatum proximo in paribus circumstantiis multo minus est, quam illud quod antea erat. Ac in re furti est praecise hoc damnum grave vel leve, quod reddit materiam gravem vel levem. Ipsemet S. Alph. l. c. n. 527. inquit, gravitatem materiae furti, « dimetiendam esse respective ad circumstantias personae, rei, loci *et temporis* ». Idem habet Lugo l. c. n. 24. 25. Illud vero, quod contra asseritur, quod non sit licitum discedere a doctrina antiquorum theologorum ac S. Alphonsi, cuius opera specialem approbationem acceperunt ab Apost. Sede, locum vere non habet in casu nostro. Etenim ne latum quidem unguem discedimus ab eorum doctrina et *principiis,* quamvis conclusio sit diversa, quia diversae sunt circumstantiae, ut idem S. Alphonsus et Lugo docent esse debere. Tandem quod additur, quod nempe materia gravis in furto proportiones fere enormes assumeret, si attendendum esset ad mutatum valorem pecuniae et pretium rerum, falsissimum est. Quidam profecto theologus recentior, innixus catalogo quodam pretiorum, qui reperitur in Ordinatione quadam *Politiae* Civitatis Bituricensis in Gallia a. 1598. ex comparatione praedictorum pretiorum cum pretiis eiusdem civitatis a. 1883., reperit proportionem esse unius ad tredecim. Atque hinc deduxit, quod materia gravis pro rege est saltem 150. libellarum. Assertio haec verissima exaggeratio est, et sine ullo solido fundamento. Non sufficit comparare pretium paucarum mercium, ac stipendium aliquorum operariorum, quae reperiuntur in ea Ordinatione Civitatis Bituricensis. Sed ut deveniamus ad conclusionem serio deductam et fundatam, necesse est examinare et perpendere totum Statum praesentem Societatis relate ad publicas et privatas divitias, relate ad valorem pecuniae et omnes vitae necessitates. Ac primo quidem pauperes, qui vivunt ex bonis divitum, tot in praesenti sunt quot ante et forte plures et multo plures quam ante. Si pecunia abundantior est, tributa etiam et vectigalia maiora sunt, aequali saltem si non maiori proportione. Stipendium publicorum officialium auctum est at certe auctum non est tredecies neque decies, neque multo minus relate ad stipendium temporis proxime anteacti. Necessitates autem vitae in

praesenti auctae sunt; et pecunia, si, attento actuali commercio magis, vi industriae, fructuosa est quam antea, augmentum certe non est tredecies maius, sed vix tertia aut dimidia parte. Agrorum cultura e contrario pluribus in locis longe minus fructuosa est, et in aliquibus fere derelicta. Attenta vero evolutione commercii, amissio Capitalium propter cessiones bonorum, incendia, naufragia, etc., longe maior est quam ante. Ac quamvis sit nunc maior activitas, cursus, et quasi motus divitiarum, hoc non obstante, illi qui nunc sunt extraordinarie et exorbitanter divites, non videntur revera ditiores esse, quam illi qui divites extraordinarie erant praeteritis temporibus, ut facile deduci potest ex magnis ipsorum operibus et fundationibus beneficentiae, splendidissimorum aedificiorum, Monasterorium, Nosocomiorum, etc., quae ipsi erexerunt et fundarunt. Demum, si secundum illam Ordinationem Civitatis Bituricensis libra bovis et gallina hodie tredecies maioris pretii est quam ante, huiusmodi proportio vera non est pro omnibus civitatibus et oppidis Europae, immo etiam eiusdem Galliae, ut ex Catalogis pretiorum constat, qui in publicis Ephemeridibus eduntur. Et sic ex. gr. in Civitate Bituricensi gallina optima omnium emitur 3 libellis et 90 centesimis, Augustae Taurinorum emitur 2 libellis et 40 centesimis. Hoc observavit pro suo tempore ipse Card. Lugo; ait enim l. c. n. 24. « Ego vidi Matriti pretium commune unius gallinae esse octo argenteos, cum tamen Salmanticae, dum ibi studerem, emeretur communiter duobus argenteis ». Praeterea quot aliae res sunt, quae antea multo cariori pretio emebantur; hodie vero vili pretio habentur, uti facile cernere est in transmissione epistolarum, in transvectione mercium, in itineribus, in rebus machinis artefactis, in combustibilibus necessariis ad illuminandum et ad comburendum, etc. Igitur excessus materiae gravis in furto nequit omnino in praesenti esse enormis. Omnibus bene ponderatis, vix forte pervenit ad duplum, quemadmodum confirmari etiam potest ex stipendio Missarum, quod sive ex consuetudine sive ex Statutis dioecesanis duplo circiter auctum est. Et sic tempore S. Alphonsi et Benedicti XIV. stipendium Missarum manualium erat 10 solidorum; illud autem Missarum fundatarum 26, 27 solidorum, Cf. Bened. XIV. Instr. 56. n. 19. seqq.; hodie vero est 1 $^1/_2$, 2 libellarum pro variis locis. Idem fere dicendum de stipendio militum, medicorum, etc. Anno 1856. Sacra Cong. pro praestatione alimentorum decernebat summam 6 ducatorum, menstruorum, circiter 30 libellarum, etc. Cf. Bizzarri *Collect.*, etc. Insuper tempore Molinae, qui obiit 1600., pecuniae variatio fuit ab 1 ad 6. De Iust. et Iure Tr. 2. D. 685. n. 2. Tempore Lugonis, qui obiit

1660., variatio pecuniae fuit ab 1 ad 3. De Iust. et Iur. D. 16. n. 25. Variationem affirmat etiam S. Alph. ab 1 ad 2, l. 3. n. 383. Neque vero hi doctores materiam furti gravem, pro suo tempore, hac proportione auxerunt. Secundum rationem ergo mutationis valoris pecuniae augendam esse, *eadem proportione,* materiam gravem furti neque ratione, neque auctoritate comprobatur.

Ad n. 1573 bis. — LEX IEIUNII

Ex Decreto S. O. FREQUENTES PLURIBUS *5. Sept. 1906.*

1. Valet praesens lex pro Italia et Insulis adiacentibus, pro Sicilia, pro Sardinia, pro insula quoque Melitensi.

2. Quare revocata manent pro iisdem regionibus quaevis in contrarium localia indulta, concessiones, privilegia, etiam Bullae Cruciatae quoad indultum abstinentiae, et consuetudines etiam immemoriales.

3. *Lex Ecclesiae generalis* est, quae nunc viget loco generalis legis antea vigentis in Italia. Quare servanda adhuc sunt ieiunia et abstinentiae, quae in aliquibus locis *ex peculiari voto* servabantur, uti Romae ieiunium in pervigilio Purificationis et in Sicilia ieiunium in pervigilio Immaculatae Conceptionis. Itemque servanda adhuc sunt a Religiosis ieiunia et abstinentiae, quae ex propriis Regulis praescribuntur. Decretum enim S. O. respicit tantum ieiunia et abstinentias ex generali Ecclesiae lege servanda in Italia, ad quae consequenter servanda etiam Religiosi tenentur.

Solius abstinentiae lex

4. Haec est abstinentia servanda *a carnibus et a iure carnis.* Quare, permittuntur *ova, lacticinia et condimenta* omnia in qualibet refectione.

5. Permixtio carnium et piscium in eadem comestione non prohibetur dispensatis vel excusatis ab abstinentia. Ea enim prohibetur tantum diebus ieiunii.

6. Praedicta autem *abstinentiae lex* obligat *in omnibus et singulis feriis sextis per annum, absque obligatione ieiunii.* Quare sabbato amplius non habetur obligatio abstinentiae.

Solius ieiunii lex

7. Ieiunii lex est *lex unicae per diem refectionis,* quae tamen non excludit vespertinam collatiunculam et matutinum frustulum.

8. Permittuntur carnes et ius carnis *in unica comestione* pro illis, qui tenentur ad ieiunium servandum. Permittuntur consequenter ova, lacticinia et omnia condimenta, in *eadem comestione*. In coenula eisdem ieiunantibus prohibentur carnes, et ius carnis; ova et lacticinia; sed permittuntur condimenta omnia, ex adipe cuiuscumque animalis, et etiam ex butyro et margarina.

9. Qui vero, quacumque causa, ad ieiunium non obligatur potest pluries in die comedere carnes, ova et lacticinia. Quando enim non habetur obligatio ieiunii *nulla refectionum fit distinctio quoad ovorum, lacticiniorum et condimentorum liberum usum,* art. 4.°, nisi aliter expresse caveatur, ut in art. 2.°, ubi *praeter ieiunium* seu unicam comestionem *servanda etiam* simpliciter praecipitur *lex* strictioris *abstinentiae*. Cf. Invitat. Sacr. Card. Urbis Vicarii S. S. pro a. 1908.

10. Omnibus et ieiunantibus et non ieiunantibus, durante quadragesima, Dominicis non exclusis, et omnibus aliis ieiunii diebus, prohibetur in eadem comestione permixtio carnium et piscium, non etiam iuris ex carne et condimentorum ex pisce.

11. Obligat *lex* haec *solius ieiunii* diebus lunae, martis, mercurii, iovis, etiam maioris hebdomadae, durante quadragesima, praeter diem mercurii cinerum, diem mercurii quatuor temporum, et vigilias S. Ioseph et Annuntiationis, quando haec incidat in quadragesimam, et utrumque festum de praecepto sit observandum. Cf. n. 13.

Lex ieiunii et mitioris abstinentiae

12. Haec lex, praeter unicam comestionem servandam a ieiunantibus, prohibet carnem et ius carnium, quomodocumque expressum. non alios cibos, provenientes ex carne, lac, caseum, butyrum ova. Tum autem in refectione principali, tum in refectiuncula alias permissa, sed non in frustulo matutino, licet uti ex quovis adipe, butyro, margarina et *similibus* condimentis; adeoque non licet sumere in refectiuncula serotina lac aut caseum. Ex quovis adipe, adeoque etiam ex adipe, qui colligitur ex iure carnis et est supernatans in eius superiore superficie. Quare ieiunantes uti non possunt ovis et lacticiniis in coenula.

His uti possunt non ieiunantes quoties per diem edunt. Cf. Invitat. Sacr. Card. Urbis Vicarii S. S. a. 1908.

13. Obligat haec lex die mercurii cinerum, — diebus veneris et sabbatis Quadragesimae et Adventus, — diebus mercurii et veneris nec non sabbatis Quatuor Temporum, — Vigiliis S. Ioseph, Sponsi B. M. V. et Annunciationis eiusdem B. M. V., ubi haec festa sub praecepto recoluntur; et ad Vigiliam Annunciationis quod spectat, dummodo ea intra Quadragesimam incidat. Quare, cum haec festa nunc amplius de praecepto non sint, lex abstinentiae, *vi horum festorum*, non amplius habetur, nisi ex peculiari *voto*, vel peculiari Religiosi Ordinis *statuto*, alicubi servanda adhuc sit abstinentia. S. C. C. 25. Febr. 1912., Acta Apost. Sed. v. 4. p. 142. — Vigiliis obligat praeterea Pentecostes, SS. Apostolorum Petri et Pauli et omnium Sanctorum.

Lex ieiunii et strictioris abstinentiae

14. Hac lege praeter ieiunium seu unicam comestionem, abstinentia etiam servanda est a carnibus, ab iisque omnibus, quae ex carne trahunt originem, lacte scilicet, butyro, caseo, ovis et ex quocumque animali adipe condimentis.

15. Quare, praeter carnes, prohibentur lacticinia et condimenta ex adipe tum in principali refectione tum in vespertina refectiuncula.

16. Haec lex non obligat nisi tantum in quatuor diebus, nempe 1.° die veneris quatuor temporum in Quadragesima; 2.° die veneris maioris hebdomadae: 3.° in pervigilio Assumptionis B. V. Mariae; 4.° in pervigilio Nativitatis Dñi N. Iesu Christi.

17. Hisce ergo diebus etiam illi, qui non ieiunant, praedictam abstinentiam servare tenentur. Nam *praeter ieiunium*, hisce diebus, *servanda etiam est lex abstinentiae a carnibus, aliisque omnibus, quae a carne trahunt originem et ex quocumque animali adipe condimentis.*

Facultas Episcopis concessa

18. *Ordinarii locorum* habitualem habent facultatem — anticipandi ieiunium et abstinentiam, aut etiam dispensandi super iis — pro tota dioecesi aut pro determinatis aliquibus locis — ex gravissimis tamen causis — et *excepto tempore Quadragesimae vel Adventus* — quando ieiunium vel abstinentia occurrat servanda in casibus sequentibus.

In die aliquo festo ex solemnioribus in Ecclesia;

In festo Titularis aut Patroni principalis alicuius loci vel dioecesis;

In extraordinaria quadam religiosa solemnitate, uti centenaria, pia peregrinatione, etc.

In publicis annuis nundinis, quae inusitato populi concursu celebrantur.

19. *Excepto tempore Quadragesimae et Adventus.* Quare anticipare et dispensare possunt abstinentiam feriis VI. extra Quadragesimam et Adventum, et ieiunia quatuor temporum aestatis et autumni, et vigiliarum Pentecostes, SS. AA. Petri et Pauli, Assumptionis B. V. Mariae, Omnium Sanctorum et Nativitatis Dñi N. Iesu Christi.

20. Anticipatio bene fieri potest, ratione ipsius occurrentiae, praedicti festi, solemnitatis, et nundinarum; dispensatio vero nonnisi ex gravissima causa est concedenda, si e. g. praevideatur quod anticipato etiam ieiunio vel abstinentia, ea non observarentur, et quam plurima essent peccata.

Vigiliae festorum suppressorum

21. Vigiliis festorum nuperrime suppressorum Motu Proprio S. P. servandum ieiunium et abstinentia est, uti ante. Etenim praedicto M. P. dispensatum est a ieiunio et abstinentia pro solis diebus festi duplicis praecepti, praeter Dominicas servatis, et pro festis Sanctorum Patronorum, quando haec solemniter et magno populorum seu populi concursu celebrantur. Id tamen immutatum relinquit, quod n. 13. assertum est, propter clausulam, quae in Decreto S. Officii habetur, *ubi haec festa sub praecepto recoluntur.*

Ubi haec festa sub praecepto recoluntur, et, ad Vigiliam Annuntiationis quod spectat, dummodo ea intra Quadragesimam incidat. Quare, abolito nunc praecepto festi servandi, abstinentia in utriusque festi pervigilio servanda amplius non est; nisi ex *peculiari voto* vel *peculiari Religiosi Ordinis statuto*, alicubi sit servanda.

Et sane Decreto S. C. C. 18 Sept. 1911., quo declaratum est servari debere vigilias festorum suppressorum M. P. 2. Iul. 1911., Decreto S. O. 5. Sept. 1906., pro Italia edito, quoad vigilias S. Ioseph et Annuntiationis B. M. V., derogatum non est. S. C. C. 25. Febr. 1912.

Ex Const. *Vacante Sede* Pii X. 25. Dec. 1904. *de Sede Apostolica vacante et de Romani Pontificis electione.*

Ad n. 178. 181. 182. 251. 283.
POTESTAS SACRI COLLEGII

« Sedis Apostolicae vacatione durante, S. Collegium Cardinalium in iis, quae ad Pontificem Maximum dum viveret pertinebat, nullam omnino potestatem aut iurisdictionem habeat, neque gratiam neque iustitiam faciendi, aut factam per Pontificem mortuum executioni demandandi; sed ea omnia futuro Pontifici reservare teneatur. Itaque irritum et inane esse decernimus quidquid potestatis aut iurisdictionis ad Romanum, dum vivit, Pontificem pertinentis, (nisi quatenus in hac nostra Constitutione expresse permittatur) coetus Cardinalium duxerit (eadem vacante Ecclesia) exercendum ». N. 1.

« Pro-Datarius autem vel Sub-Datarius, et Secretarius Brevium vel eius substitutus supplicationes gratiarum, quae penes ipsos sunt, sub sigillo clausas Sacro Collegio tradant ». N. 11.

« S. R. E. Camerarii et Poenitentiarii Maioris officia non cessant per obitum Pontificis ». N. 12.

« Cardinalis in Urbe Vicarii officium et iurisdictio non expirant morte Romani Pontificis ». N. 19.

« Item Legatorum, Nuntiorum, ac Delegatorum Apostolicorum officium et potestas non cessant Sede vacante ». N. 20.

Defuncti Pontificis Eleemosynarius pergit suum officium exercere cum debita S. Collegio Cardinalium subiectione et ab eo dependentia. N. 21.

Sacrae Congregationes nonnisi ordinarias facultates habent. Eis autem solummodo in iis gratiis concedendis, quae minoris sunt, utuntur. N. 25.

Ad n. 521. — IURAMENTUM

Iuramentum emittere tenentur, secundum praescriptam formulam Cardinales omnes in Conclavi pro electione Summi Pontificis. N. 11.

Iuramentum item emittere tenentur Conclavistae omnes, secundum praescriptam formulam, de secreto servando, sub poena excom-

municationis latae sententiae futuro Pontifici speciali modo reservatae, privative etiam quoad S. Poenitentiariam, et sub poena privationis cuiuscumque beneficii, pensionis, officii, muneris, ipso facto transgressionis incurrendae. N. 40.

Ad n. 521. 550. 958. 1540. — SIMONIA, IURAMENTUM, SECRETUM, PACTA, EXCOMMUNICATIONES

« Cardinales omnes et singuli, valetudine non impediti, cum tertio pulsata per loca solita conclavis campanula fuerit, ad scrutinium convenire debent; cui legi si quis non obtemperaverit, latae sententiae excommunicationis poenam incurrat ». N. 37.

« Clauso Conclavi, nulli ad colloquium cum Cardinalibus vel aliis in Conclavi partem habentibus admittantur, nisi praesentibus Praelatis, quibus Conclavis custodia concreditur, et nisi voce et idiomate intelligibili loquantur. Et si quis forte (quod absit) clam ipsum Conclave ingrediatur, omni honore, gradu, atque officio et beneficio ipso facto privatus existat ». N. 49.

« Volumus item ut epistolae, aut cuiusvis generis scripta, etiam typis edita, tum ad eos qui in Conclavi sunt (non exceptis ipsis S. R. E. Cardinalibus), tum praesertim e Conclavi ad eos, qui foris sunt, mitti nullatenus possint, nisi prius omnia et singula S. Collegii Secretarii, ac simul Praelatorum, qui ad custodiam Conclavis deputati sunt, examini atque inspectioni subiiciantur. Absolute autem omnibus interdicimus, ne ephemerides quotidianae vel periodicae extra Conclave mittantur. Qui vero contra fecerint, poenae excommunicationis latae sententiae subiaceant ». N. 50.

« Praeterea, uti iam in supra relatis, tam pro S. R. E. Cardinalibus, quam pro Conclavistis, iurisiurandi formulis expressum est, severe praecipimus et mandamus, ut ab omnibus in Conclavi partem habentibus *secretum* religiosissime servetur, *in iis omnibus, quae ad electionem Romani Pontificis pertineant, et in iis, quae in Conclavi, seu in loco electionis agantur*. Hinc quaecumque directe vel indirecte secretum violare quomodolibet poterunt, sive verba, sive scripta, sive signa, aut alia quaevis omnia vitare et cavere omnino tenentur; ita ut hanc legem violantes excommunicationem ipso facto incurrant, *a qua, sicut ab alia quavis et contra quoslibet imposita et irrogata,* seu

infra imponenda et irroganda poena excommunicationis, a nullo, ne a Maiori quidem Poenitentiario, cuiuslibet facultatis vigore, praeterquam a Romano Pontifice, nisi in mortis articulo absolvi possint ». N. 51.

« Specialiter autem, sub eiusdem excommunicationis poena, Cardinales prohibemus, ne suis familiaribus seu Conclavistis vel aliis quibusvis ea pandant, quae scrutinium directe vel indirecte respiciant, itemque quae, in Cardinalium Congregationibus, sive ante Conclave, sive ipso durante, habitis, acta vel decreta sint ». N. 52.

« Insuper praecipimus, graviter onerata ipsorum conscientia, S. R. E. Cardinalibus, ut secretum huiusmodi servetur etiam post peractam novi Pontificis electionem, neque ullo modo ipsum violari liceat, nisi ab eodem Pontifice peculiaris ad hoc facultas aut expressa dispensatio concessa fuerit. Quod praeceptum extendi volumus ad alios omnes, qui in Conclavi partem habuerunt, si quid forte, bona vel mala fide, de iis, quae in Conclavi gesta sint, cognoverint ». N. 53.

« Simoniae crimen, tam divino quam humano iure detestabile, in electione Romani Pontificis omnino sicut reprobatum esse constat, ita et Nos reprobamus atque damnamus, huiusque criminis reos poena excommunicationis latae sententiae innodamus; sublata tamen irritatione electionis simoniacae, quam Deus avertat, a Iulio II. (vel alio qualicumque decreto pontificio) statuta, ut praetextus amputetur impugnandi valorem electionis Romani Pontificis. Iulii II. Const. *Cum tam divino* XIX. kal. Febr. 1905. ». N. 79.

« Item sub excommunicationis poena prohibemus ne quis, etiamsi Cardinalatus honore fulgeat, vivente Romano Pontifice et eo inconsulto, tractare de ipsius Successoris electione, aut aliquod suffragium polliceri, vel hac de causa privatis conventiculis factis aliquid deliberare et decernere praesumat. Symmachus Papa in Synod. Rom. c. 2. D. 79.; Pauli IV. Const. *Cum secundum Apostolum* XVII. kal. Ianuar. 1558. ». N. 80.

« Quae autem in memorata Nostra Constitutione « *Commissum Nobis* » de civili *Veto* seu *Exclusiva,* ut vocant, in electione Summi Pontificis ediximus et sanximus, hic omni ex parte atque integre renovantes, confirmata esse volumus. Quamobrem iterum in virtute sanctae obedientiae, sub interminatione divini iudicii et poena excommunicationis latae sententiae, omnes et singulos S. R. E. Cardinales, tam praesentes quam futuros, pariterque Secretarium S. Collegii Cardinalium aliosque omnes in Conclavi partem habentes, prohibemus ne, quovis praetextu, a quavis civili potestate munus recipiant *Veto* sive

Exclusivam, etiam *sub forma simplicis desiderii,* proponendi, ipsumve hoc *Veto,* qualibet ratione sibi cognitum, patefaciant sive universo Cardinalium Collegio simul congregato, sive singulis porporatis Patribus, sive scripto, sive ore, sive directo ac proxime, sive oblique ac per alios, sive ante Conclave sive ipso perdurante. Quam prohibitionem extendi volumus *ad omnes interventus, intercessiones aliosque modos* quoslibet, quibus laicae potestates cuiuslibet gradus et ordinis voluerint sese in Pontificis electione immiscere ». N. 81.

« Cardinales praeterea abstineant ab omnibus pactionibus, conventionibus, promissionibus aliisque quibuscumque obligationibus, quibus adstringi possint ad suffragium alicui vel aliquibus dandum vel non dandum; quae omnia et singula, si de facto intervenerint, etiam iuramento adiecto nulla et irrita, neque ad eorum observantiam quemquam teneri decernimus et contra facientes ex nunc excommunicationis poena innodamus. Tractatus tamen pro electione habendos, Sede vacante, vetare non intelligimus. Greg. X. cap. 3. *Ubi periculum* § 4. *de Elect.* I. 6. in Sext.; Pii IV. Const. *In eligendis* § 26.; Greg. XV. Const. *Aeterni Patris* § 18. ». N. 82.

« Pariter interdicimus ne Cardinales, antequam ad electionem deveniant, capitula conficiant, seu quaedam communi consensu statuant, ad quorum observantiam sese adstringant, si ad Pontificatum assumantur; quae item, si de facto intervenerint, etiam iuramento adiecto, nulla et irrita declaramus. Pii IV. Const. *In eligendis* § 3.; Greg. XV. Const. *Aeterni Patris* § 18. ». N. 83.

« Iisdem denique, quibus Decessores Nostri, vocibus, S. R. E. Cardinale vehementer hortamur, ut in eligendo Pontifice, nulla propensione animi vel aversione ducti, nullius inclinati gratia aut obsequio, non intercessione in saeculo potentium, non vi vel metu vel aura populari moti, sed unice Dei gloriam et Ecclesiae bonum prae oculis habentes, in eum sua vota conferant, quem universali Ecclesiae fructuose utiliterque gubernandae prae ceteris idoneum in Domino iudicaverint. Greg. X. cap. 3. *Ubi periculum* § 4. *de Elect.* I. 6. in Sext.; Pii IV. Const. *In eligendis* § 26.; Greg. XV. Const. *Aeterni Patris* § 23.; Clem. XII. Const. *Apostolatus officium* § 5.; Pii IX. Const. *Licet per Apostolicas* VI. Idus Septembr. 1874.; Leonis XIII. Const. *Praedecessores Nostri;* Pii X. Const. *Commissum Nobis.* ». N. 84.

« Cum vero fideles non tam humanae industriae subsidiis, etsi sollicitae, inniti debeant, quam in humilis devotaeque orationis instantia sperare, huic adiicimus sanctioni, ut in omnibus civitatibus, ceterisque locis saltem insignioribus, ubi primum de Pontificis obitu nuncium

pervenerit, a Clero et populo, solemnibus pro eo exsequiis celebratis, singulis diebus (donec Romanae Ecclesiae de suo Pastore fuerit provisum) humiles assiduaeque preces fundantur ad Dominum, ut Ipse, qui concordiam facit in sublimibus suis, sic efficiat eorumdem Cardinalium corda in eligendo concordia, ut provisio celeris, unanimis et utilis (prout animarum salus exigit, et totius orbis requirit utilitas) ex ipsorum unanimitate sequatur. Et ne tam salubre praesentis sanctionis edictum, ignorantiae negligi praetextu contingat, praecipimus, ut Patriarchae, Archiepiscopi, Episcopi et alii Ecclesiarum Praelati, ceterique, quibus officium est enuntiare verbum Dei, Clerum et populum, propter hoc specialiter frequentius congregandos, in suis sermonibus ad supplicum precum suffragia pro celeri et felici exitu tanti negotii frequentanda solerter excitent, et ipsis eadem auctoritate non solum orationum frequentiam, sed observantiam (prout circumstantiae pensandae suaserint) ieiuniorum hortentur. Greg. X. cap. 3. *Ubi periculum* § 5. *de Elect.*, I. 6. in Sext. » N. 85.

« Electum vero haeredem et Successorem Nostrum rogamus ne muneris arduitate deterritus ab eodem subeundo se retrahat, at potius divinae voluntatis consilio humiliter se subiiciat: nam Deus qui imponit onus manum etiam Ipse supponet, ne ei ferendo sit impar; is enim qui oneris est auctor, Ipse est administrationis adiutor; et ne sub magnitudine gratiae succumbat infirmus, dabit virtutem qui contulit dignitatem. Leonis XIII. Const. *Praedecessores Nostri* ». N. 87.

« Hoc consensu praestito intra terminum, quatenus opus sit, prudenti arbitrio Cardinalium per maiorem votorum numerum determinandum, illico electus est verus Papa, atque actu plenam absolutamque iurisdictionem supra totum orbem acquirit et exercere potest. Hinc, si quis litteras super negotiis quibuscumque confectas, quae a Romano Pontifice ante coronationem suam emanaverint, audeat impugnare, excommunicationis sententia innodamus ». N. 88.

« Deinde populo expectanti novus Romanus Pontifex a Priore Diaconorum publicatur ». N. 89.

« Quod si electus nondum sit Presbyter vel Episcopus, a Decano Collegii Cardinalium ordinabitur et consecrabitur ». N. 90.

« Tandem per Decanum Cardinalem Diaconum coronatur ». N. 91.

« Haec igitur, tota rei causa graviter considerata... statuimus et praescribimus, decernentes praesentes has litteras et in eis contenta quaecumque... semper ac perpetuo firmas, validas et efficaces existere et fore, suosque plenarios et integros effectus sortiri et obtinere, ac iis ad quos spectat et pro tempore spectabit suffragari, et ab eis re-

spective et inviolabiliter observari debere, ac irritum et inane, si secus super his a quocumque, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attentari.

« Volumus etiam Nostras has Litteras legi coram omnibus in primis Congregationibus post obitum Pontificis haberi solitis, ut supra (n. 11, *a*); rursus post ingressum in Conclave, ut supra (n. 45); item cum quis ad purpurae honorem fuerit evectus, interposito sacramento de religiose retinendis, iis, quae in praesenti Constitutione decreta sunt ». Pius X. C. *Vacante Sede* 25. Dec. 1904.

IMPRIMATUR
Fr. A. Lepidi O. P., S. P. A. Magister

IMPRIMATUR
Franciscus Faberi, Vic. Urbis Adsess.

INDEX ANALYTICUS RERUM

DE SEPTIMO ET DECIMO DECALOGI PRAECEPTO

I. De iustitia generatim inspecta. — Natura iustitiae, 3. - Natura dominii, 10. - Usus, 11. - Habitatio, 13. - Superficies, ib. - Usus-fructus, ib. - Servitus, 19. - Possessio, 23. - De obiecto dominii, 28. - De subiecto dominii, 32.

II. De modis acquirendi dominium iure naturali. — De occupatione, 44. - De accessione, 55.

III. De modis acquirendi dominium iure civili. — De usucapione et praescriptione, 60.

IV. De modis acquirendi dominium privata voluntate. — De contractibus in genere, 76.

V. De promissione. — Obligatio ex promissione, 109.

VI. De donatione. — Donatio mortis causa, 114. - Donatio inter vivos, 117.

VII. De testamento. — Testamenti natura, 131. - Testamentorum revocatio, 143. - Testatorum et haeredum capacitas, 146. - Testatoris bona, 153. - Successio ab intestato, 158. - Haeredis iura et obligationes, 168. - De legatis, 171.

VIII. De commodato. — Commodati natura, 178. - Commodatarii obligationes, ib. - Commodantis obligationes, 183.

IX. De deposito. — Depositi natura, 183. - Depositarii obligationes, 184. Deponentis obligationes, 187. - De sequestro, ib.

X. De mutuo. — De contractu mutui, 188. - De contractu usurario, 191. - De montibus pietatis, 197. - De iusto mutuantis interesse, 198.

XI. De mandato. — Mandati natura, 205. - Mandatarii obligationes, 206. - Mandantis obligationes, 207. - De ratihabitione, 208. - De quasi-contractibus, ib.

XII. De venditione et emptione. — Natura venditionis et emptionis, 212. - Obligationes venditoris et emptoris, 217. - Pretium, 225. - Retrovenditio, 233. - Mohatra, 235. - Venditio sub hasta, 236. - Monopolium, 238. - Venditio per proxenetas, 239. - De permutatione, 241. - De cambio, 242. - De negotiatione, 244.

XIII. De censu. — Natura census, 245. - Censuum liceitas, 247.

XIV. De locatione et conductione. — Natura locationis conductionis, 252. - Obligationes locatoris, 258. - Obligationes conductoris, 259. - - De emphyteusi, feudo et libello, 264.

XV. De societatis contractu. — Natura contractus societatis, 267. - Liceitas, 269. - Administratio, 272. - Cessatio, ib. - Quotuplex, 273. - Societas inter coniuges, inter fratres, 274. - Trinus contractus, 276.

XVI. De sponsione, de ludo, de assecuratione. — Sponsionis natura, liceitas, 279. - Ludi natura, liceitas, ib. - De loteria, 284. - De ludis bursae, 285. - Assecurationis natura, 287. - Assecurati et assecurantis obligationes et iura, 288.

XVII. De fideiussione, de pignore, de transactione. — Fideiussionis natura, 289. - Fideiussoris obligationes et iura, 290. - Pignoris natura, 292. - Creditoris et debitoris iura et obligationes, ib. - Natura hypothecae, 294. - Iura et obligationes hypothecarii, 295. - De antichresi, 296. - Creditoris et debitoris obligationes, ib. - Transactionis natura, ib.

XVIII. De iniustitia. — Quid iniustitia, 297. - Quid iniuria, 298. - Quale peccatum, 301.

XIX. De furto. — Furtum absolute et relative grave, 302. - Necessitas excusans, 304. - Conditio personae, ib. - Furtula iterata, 306.

XX. De iniustitiae reparatione. — Undenam obligatio restitutionis oriatur, 311. - Proximi obligationis restitutionis fontes, 313.

XXI. De restitutione ex iniusta acceptione. — Ex quali culpa obligatio restitutionis exoriatur in iniusta acceptione, 315.

XXII. De restitutione ex re aliena. — De possessore bonae fidei, 316. - De possessore malae fidei, 326. - De possessore dubiae fidei, 329.

XXIII. De restitutione quia iniuste quis factus ditior. — Restitutionis obligatio non habetur ex eo quod quis ditior factus sit occasione rei alienae, sed ex eo quod iniuste quis ditior factus sit ex re aliena, 331.

XXIV. De restitutione ex iniusta damnificatione. — Conditiones requisitae, ut ex iniusta damnificatione obligatio exsurgat restitutionis, 332. - De damnificatione in bonis animi, 338. - Ob iniustum homicidium, 339. - Ob stuprum et fornicationem, 341. - Ob adulterium, 343. - Occasione militiae, 346.

XXV. De restitutione ex contractu. — Restitutio ex contractu et ex quasi-contractu, ob culpam theologicam, iuridicam, 348.

XXVI. De restitutione ex lege vel ex iudicis sententia. — Obligatio restitutionis vi legis, et vi iudicialis sententiae, 350.

XXVII. De restitutione ex iniusta cooperatione. — De iubente, 352. - De consulente, 353. - De consentiente, 355. - De palpone, 356. - De receptante, 357. - De participante, ib. - De muto, non obstante, non manifestante, 358.

XXVIII. Cui sit restituendum. — Restitutio facienda domino, pauperibus, 360.

XXIX. Quantum sit restituendum. — De restitutione solidaritate, 363.

XXX. Quo ordine restituendum. — De ordine restitutionis quoad cooperatores, 365. - De ordine restitutionis quoad creditores, 368.

XXXI. Quomodo sit restituendum. — Restitutio ita facienda, ut ad aequalitatem iustitia reparetur, 373. - Locus, expensae, ib.

XXXII. Quando sit restituendum. — Restitutio quam primum facienda, 376.

XXXIII. De causis a restitutione excusantibus. — Creditoris remissio, 378. — Restitutionis damnum, 380. - Debitoris impotentia, ib.

XXXIV. De occulta compensatione. — Conditiones ad eam requisitae, 383. - Quid de iure tantum ad rem, 386. - Quid in probabilitate iuris, ib.

DE OCTAVO DECALOGI PRAECEPTO

I. De iudicio temerario. — Gravis et specialis iudicii temerarii malitia, 388.

II. De detractione. — Gravis et specialis malitia detractionis, 390. - Causae excusantes, 394. - Fama restituenda, 399.

III. De contumelia. — Gravis et specialis contumeliae malitia, 402. - Honor restituendus, 405.

IV. De mendacio. — Natura et intrinseca mendacii malitia, 407. - Restrictio mentalis, 408. - Simulatio, ib.

V. De violatione secreti. — Secretum naturale, promissum, commissum, 413. - Epistolae, 417.

DE PRIMO ET SECUNDO ECCLESIAE PRAECEPTO

De potestate festos dies instituendi, 419. - Quinam sint festi dies observandi, 420.

DE TERTIO ET QUARTO ECCLESIAE PRAECEPTO

De annua Confessione, 424. - De paschali Communione, 426.

DE QUINTO ET SEXTO ECCLESIAE PRAECEPTO

I. De abstinentia a carne extra ieiunium. — Gravis huius praecepti obligatio, 431. - Causae excusantes, 441.

II. De ieiunio ecclesiastico. — De unica refectione, 442. - De collatione serotina, 446. - De abstinentia a carne in ieiunio, 449. - De hora refectionis, 451 · De causis a ieiunio excusantibus, 453.

APPENDIX

De Theologia Morali et de libertate, 459.
De Epicheia, 465.
De Legis observantia, 477.
De cooperatione, 489.
De Devotione, 490.
Insueti cultus tituli, 499.
De Sanctis vel Beatis absque certo S. Sedis Decreto vel Indulto, ib.
De Feminismo, 500.
De studio doctrinae S. Thomae, 512.
De procuratione abortus, 518.
De responso Sancti Officii circa craniotomiam, 536.
De dominio auctorum, 544.
De materia gravi in furto, 550.
Lex ieiunii, 561.
Const. *Vacante Sede* de Sede Apostolica vacante et de Romani Pontificis electione, 565.
Potestas Sacri Collegii, 565.
Iuramentum, ib.
Simonia, iuramentum, secretum, pacta, excommunicationes, 566.

CATHOLIC THEOLOGICAL UNION
BX1758.B831914 C001 V002
INSTITUTIONES THEOLOGIAE MORALIS ED. 6.
3 0311 00044 1514
WITHDRAWN

30142

BX
1758
.B83
1914
V. 2

30142

AUTHOR Bucceroni, Gennaro.

TITLE INSTITUTIONES THEOLOGIAE MORALIS.

3 0311 00644 1514